

Т.Н.Зиёзода, М.А.Маҳмудов, А.Г.Холиқов,
З.Искандаров, Р.Ш.Сотиволдиев, Ш.М.Менглиев,
Ғ.Лутфонов, Р.Ф.Салихова, Н.Муродова

ҲУҚУҚИ ИНСОН

Китоби дарсӣ барои синфи 11

*Наири дуҷум
Бо тағйиру иловаҳо*

Зери тахрири умумии номзади илмҳои педагогӣ
Т.Н.Зиёзода

*Вазорати маорифи
Ҷумҳурии Тоҷикистон тавсия кардааст*

Душанбе
“ТоРус”
2011

ББК 67.404 + 74. 266.7

З - 57

Т.Н.Зиёзода, М.А.Махмудов, А.Г.Холиқов,
З.Искандаров, Р.Ш.Сотиволдиев, Ш.М.Менглиев,
Ғ.Лутфонов, Р.Ф.Салихова, Н.Муродова.

ҲУҚУҚИ ИНСОН. *Китоби дарсӣ барои синфи 11.*
Душанбе, “ТоРус”, 2011. 320 саҳ.

Хонандаи азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва эҳтиёт намоед. Кӯшиш ба харч диҳед, ки соли оянда ҳам ин китоб бо намуди аслиаш дастраси додари хоҳарҳоятон гардад ва ба онҳо низ хизмат кунад.

Чадвали истифодаи иҷоравии китоб

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли хониш	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали сол	Охири сол
1					
2					
3					
4					
5					

ISBN 978-99947-765-8-0

© “ТоРус”, 2011

© Т.Н. Зиёзода

САРСУХАН

Хонандагони гиромӣ!

Мо аз он ифтихор дорем, ки шаҳрванди Тоҷикистони соҳибистиқлол ҳастем ва алҳол Ватани азизи мо бо роҳи демократии рушд пеш меравад. Дар ин роҳ давлат ҳуқуқу озодиҳои моро таъмин ва ҳифз менамояд. Дар баробари ҳуқуқу озодиҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мо дар назди давлату ҷомеа вазифаҳои шаҳрвандии худро низ дар доираи он ҳуқуқу озодиҳо ва вазифаҳо, ки Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои мо муқаррар кардааст, иҷро менамоем. Зимни иҷрои вазифаҳои шаҳрвандӣ чидду ҷаҳд мекунем, ки дар кишвари мо ҳарчи тезтар ҷомеаи демократию адолатпеша бунёд гардида ва Тоҷикистон ба қатори давлатҳои пешқадаму мутамаддини ҷаҳони муосир ворид шавад. Мақсади ниҳони мо ин аст, Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба давлати иҷтимоӣ мубаддал гардонем.

Барои бунёди воқеии ин ҷомеа зарур аст, ки дар баробари ҳамаи тадбирҳои дигари бунёдкорӣ, мо ҳамчун шаҳрванд ҳуқуқу озодиҳо ва вазифаҳои ҳешро хеле хуб донем ва аз онҳо самаранок истифода бибарем, то ки ин омилҳо барои ҳар яки мо баҳри зиндагии ба инсон сазовор созгор бошад. Баҳри иҷрои ин ҳадафҳо Шумо бояд дар дарсҳои ҳуқуқи инсон хеле фаъол бошед ва меъёрҳои ҳуқуқиро ҳарчи бештар хубтар аз бар намуда, аз онҳо самаранок истифода бурда тавонед.

Дар ҳамин асос дар тӯли соли қаблии таҳсил дар синфи 10 Шумо оид ба ҳуқуқи инсон силсилаи донишу малакаи муҳим ба даст овардед. Дар ҷараёни омӯзиш хеле хуб фаҳмидед, ки ҳуқуқи инсонро барои чи меомӯzed, он аз кадом унсурҳо иборат буда, ба кадом меъёрҳои ҳуқуқӣ таъя мекунад, аз кадом манбаҳо сарчашма мегирад, ахлоқ ва ҳуқуқи гуманитарӣ бо ҳуқуқи инсон чи робита дорад ва дар маҷмӯъ кулли онҳо кадом вазифаҳоро иҷро мекунанд. Дар ҷараёни омӯзиш ба бисёр меъёрҳои ҳуқуқи миллӣ (Тоҷикистон) ва байналмилалӣ шиносӣ пайдо намудед, ки онҳо дар ҳаёт ва фаъолияти донишандӯзию касбии оянда ба Шумо зарур хоҳанд шуд.

Соли қаблии таҳсил мо аз фанни ҳуқуқи инсон мавзӯҳои омухтаем, ки онҳо аз пайдоиши ҳуқуқи инсон, масъалаҳои умумии ҳуқуқ ва масъалаҳои марбут ба наслҳои аввал ва дуҷуми ҳуқуқи инсон

маълумот доданд, аз он ҷумла дар бораи ҳуқуқи инсон дар таърихи башар ва давлатдорӣ тоҷикон дар замони қадим, асрҳои миёна, даврони нав ва муосир, принципҳои ҳуқуқи инсон ва таснифи ҳуқуқи инсон, таносуби ҳуқуқ ва ахлоқ, ҳуқуқи инсон дар шароити ташаккули давлати ҳуқуқбунёди иҷтимоӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, мақоми ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд, ҳуқуқ ва озодиҳои шахсӣ, ҳуқуқ ва озодиҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ва фарҳангӣ, ҳуқуқи инсон ва масъалаи коррупсия, вазифаҳои асосии инсон ва шаҳрванд, асосҳои маҳдудсозии ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, механизмҳои миллий ва байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқи инсон. Ин ҷузъиёти донишҳои барои омӯхтани ҳуқуқи инсон дар синфи 11 заминаю манбаи бозғамӣ шуда, хизмат мекунад. Дар китоби дарсӣ, ки аҳол дар даст дорад, асосан масъалаҳои марбут ба насли сеюми ҳуқуқи инсон, яъне ҳуқуқи озодиҳои дастҷамъӣ (гурӯҳӣ)-ро инъикос менамояд, ки ба он аҳли башар баъди Ҷанги дуёми ҷаҳонӣ мароқи бештар зоҳир кардааст. Бесабаб нест, ки дар ин китоб мавзӯҳои ҳуқуқ ба ҳаёт, ҳуқуқҳои қӯдакон, ҳуқуқи занон, ҳуқуқи ашхоси имконияташон маҳдуд, ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллий, муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, ҳуқуқи гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ, ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи гуманитарӣ, фарҳанги ҳуқуқи инсон, ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ғайраҳо ҷой гирифтаанд, ки онҳо дар маҷмӯъ ба зерсарлавҳаҳои фаслҳои “Ҷаҳони имрӯза ва ҳуқуқи инсон” ва “Фарҳанги ҳуқуқи инсон-асоси рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва устувории давлат” марбут ва ҳамроҳ мебошанд.

Барои ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти гуногуни давлатӣ ва ғайриҳуқуматӣ ҳифзи ҳуқуқи инсон фаъолият доранд, ки дар ин бора дар синфи 10 иттилоъи зарурӣ пайдо карда будем ва зимни онҳо дар ин китоби дарсӣ низ суҳан меравад. Вале дар китоби дарсии ҳуқуқи инсон барои синфи 11 ба ҳуқуқи инсон дар ҷаҳони имрӯза, инъикоси фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқи инсон, созмонҳои гуманитарӣ, инчунин ба фарҳанги ҳуқуқи инсон диққати бештар дода шудааст. Дар қатори созмонҳои байналмилӣ, пеш аз ҳама, СММ ва идораю ташкилотҳои он-Ҳазинаи қӯдакон, (ЮНИСЕФ), Ҳазинаи Рушд ва Манфиати Занон (ЮНИФЕМ), Комиссари СММ оид ба Ҳуқуқи Инсон, Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо суҳан меравад; Созмонҳои дигари байналмилалӣю минтақавӣ ҳифзи ҳуқуқи инсон низ вучуд доранд, ба монанди: Ташкилоти Байналмилалӣ Меҳнат, Созмони Байналмилалӣ Муҳоҷират,

Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо ва ғайра.

Дар чараёни омӯзиши ин китоби дарсӣ Шумо натанҳо ба фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ баҳри ҳифзи ҳуқуқи инсон шинос мешавед, инчунин аз меъёрҳои муҳимтарини ҳуқуқи байналмилалӣ донишу малака ба даст меоваред. Зимни ин гуфтаҳо набояд фаромӯш кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ мебошад. Аз ин рӯ, барои Шумо натанҳо донишгари меъёрҳои миллии ҳуқуқи инсон, инчунин донишгари меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ низ муҳим ва зарур мебошад.

Ҳамкасбони мӯхтарам!

Китоби дарсии мазкур мутобиқи барномаи таълимии таҳияи соли 2006 таълиф гардида, ба арзишҳои миллию умумибашарии ҳуқуқӣ, гуманистӣ ва ахлоқӣ асос ёфта, ба иҷрои мақсаду вазифаҳои таълимию тарбиявӣ хатмкунандагони мактабҳои миёнаи таҳсилоти умумии Тоҷикистон таъйин гардидааст. Тавре маълум аст, вазифаи марказии ин мактабҳо таълиму тарбияи хонандагон ва дар ин асос ташаккул додани шахсияти инсон ва шахрванд мебошад. Ҷидду ҷаҳди Шумо, ҳамкасбони арҷманд, дар ин ҷода аз тариқи фанни ҳуқуқи инсон самарай хуб хоҳад дод, ба шарте, ки талабот ба таълими ин фанни навро иҷро намоед.

Таълими ҳуқуқи инсон дар синфи 11 дар робита ба донишҳои хонандагон дар синфи 10 ва омӯзиши маводи таълимӣ аз асосҳои давлат ва ҳуқуқ (дар синфҳои 8 ва 9) ба амал бароварда мешавад. Дар сурати зарурӣ омӯзиши мавзӯю масъалаҳои алоҳидаи ҳуқуқӣ аз ин китоб бояд дар асоси робитаи байнифаннӣ низ сурат бигирад. Дар баробари ин набояд фаромӯш кард, ки китоби дарсии ҳуқуқи инсон дар асоси методологияи гуманистӣ таълиф гардидааст. Бинобар ҳамин сабаб таълими он бояд бараъло дар ин бора гувоҳӣ бидиҳад. Инчунин дар чараёни таълим ва омӯзиши ҳуқуқи инсон омӯзгор дар дарс бояд сатҳи баланди риояи ҳуқуқи шогирдонро таъмин намояд.

Таълими ҳуқуқи инсон фаъолият ва ҳамкориҳои дутарафаи субъектҳои асосии таълиму тарбия–омӯзгор ва хонандагонро тақозо дорад. Аз ин рӯ, омӯзгор бояд аз донишҳо доир ба ҳуқуқи инсон, методологияи гуманистӣ, педагогика ва қисмати таркибии он — дидактикаи муосир (технологияи нави таълим) бархурдор бошад, ки ҷавҳари асосии онро педагогикаи ҳамкорӣ ташкил медиҳад.

Дар сурати дар чараёни таълим ва омӯзиши ҳуқуқи инсон таъмин намудани фазои мӯътадили равонӣ ва истифода аз дастовардҳои пешқадами педагогикаи муосир омӯзгор метавонад воқеан ба муваффақияти дилхоҳ ноил гардад. Бо дар назардошти ин гуфтаҳо бояд дар фаъолияти педагогии худ бештар аз усулҳои фаъол (интерактиви)-и таълим истифода барад. Дар баробари ин омӯзгор бояд ба дарс унсурҳои демократии таълимро низ ворид созад. Дар ин замина дар дарсҳо ташкил намудани корҳои гуногуни мустақилонаи маърифатӣ эҷодии шогирдон аҳамияти калон пайдо мекунад.

Тавачҷӯҳи ҳамкасбони мӯхтарамро инчунин ба он ҷалб менамоем, ки таълим ва тарбия аз тариқи фанни ҳуқуқи инсон бояд доимо ва пайваста мазмуну моҳият ва тамоили иҷтимоӣ дошта бошад. Дар сурати риоя шудани ин рисолати фанни ҳуқуқи инсон ҳадафҳои ташаккули фарҳанги ҳуқуқии шогирдон ва шахсияти хатмкунандагони мактаби таҳсилоти умумӣ самаранок иҷро хоҳад гардид.

***

Дар охир аз номи муаллифони китоби дарсӣ ва шахсан худам ба Шумо, ҳамкасбони арҷманд ва шогирдони доништалови Шумо, дар таълиму омӯзиши ҳуқуқи инсон илҳому суботкорӣ, ҷидду ҷаҳди қатъӣ, иродаи қавию мавқеи устувори шахрвандӣ ва бурдборихои беназири касбию шогирдӣ орзумандам.

Таваралӣ Зиёзода

ФАСЛИ IV

ЧАҲОНИ ҲОЗИРА ВА ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

БОБИ 1

ЧАҲОНИШАВӢ ВА ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН

§1. ЧАҲОНИШАВӢ ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. МАФҲУМИ ЧАҲОНИШАВӢ. Солҳои охир мафҳуми *чаҳонишавӣ (глобализатсия)* дар таомули муносибатҳои байналмилалӣ мавқеи мустаҳкам ишғол карда, аз тарафи хабарнигорон, иқтисоддонон, сиёсатмадорон, муҳофизони ҳуқуқ, ки бо проблемаҳои байналмилалӣ сару кордоранд, зуд-зуд истифода мешавад. Чаҳон торафт тангтар мешавад, дар он сарфи назар аз фарқиятҳои байни мамлакатҳо, қитъаҳо ва миллатҳо беш аз пеш ҷиҳатҳои умумӣ пайдо мегарданд. Фосилаи байни одамон дар тамоми чаҳон торафт камтар мешавад ва акнун фосилаҳои калонро ба зудӣ убур карда, мубодилаи иттилоот намудан мумкин аст.

Раванди тадриҷан наздикшавии давлатҳо тӯли тамоми таърихи инсоният ба амал омадааст. Ҳанӯз дар асри XIX муҳаққиқон дар бораи фазои ягонаи чаҳонӣ навишта буданд. Дар сарҳади байни асрҳои XIX ва XX чаҳон дар натиҷаи вусъати савдо ва маблағгузориҳо дар микёси глобалӣ ба туфайли телефон, дигар васоити алоқа ба марҳилаи наздикшавии байниҳамдигарӣ ворид гардид. Анҷом ёфтани Ҷанги дуҷуми чаҳонӣ ба рушди ҳуқуқи байналмилалӣ ва таъсиси созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ мусоидат кард. Дастовардҳои охири солҳои 70-уми асри XX дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ ва телекоммуникатсия ба рушди чаҳонишавӣ тақони наво доданд. Феълан тавассути телефон, кабелҳои оптикӣ ё сигналҳои радио ҳаҷми басо калони иттилоотро амалан дар як лаҳза ва фаврӣ ба ҳар як нуқтаи кураи Замин интиқол додан мумкин аст, ки ба таври инқилобӣ ба болоравии иқтисодиёт кӯмак мекунад. Бинобар ин чаҳонишавӣ дар худ дар як вақт бисёр равандҳои ҷараёндошта, аз ҷумла интернационаликунонии сармоя,

савдои байналхалкӣ, инкишофи институтҳои пуриктидори байналмилалӣ (чун СММ, Шӯрои Аврупо, Ташкилоти умумичаҳонии савдо) ва технологияҳои нави алоқаро фаро мегирад, ки одамонро ба ҳам наздик месозанд. Аммо муносибатҳо ҷиҳати муайянсозии ҷаҳонишавӣ басо зиёданд. Масалан, ба андешаи баъзе мумайизон, аз нигоҳи прогресси техникӣ ҷаҳонишавӣ як навъ марҳилаи сифатан нави рушди тамаддуни ҳозираро менамояд ва характери нисбатан ниҳонӣ дорад, зеро муттамарказонии захираҳои зеҳнӣ ва технологияҳои наватарин танҳо дар якҷанд мамлакат – пешоҳангони раванди ҷаҳонишавӣ ба амал меояд.

Навлибералҳо бошанд, ҷаҳонишавиро ҳамчун раванди аз ҷониби давлатҳо бартарафсозии манфиатҳои маҳдуди худхоҳонаи миллӣ ва баркарорӣ «ҷомеаи мамлакатҳои мутамаддин»-е баррасӣ мекунанд, ки натиҷаи ба ҳам воридшавии иқтисодӣҳои миллӣ, интернационалишавии молия, пузӯршавии ширкатҳои трансмиллӣ дар иқтисодиёти ҷаҳонӣ ва ғайра мебошанд. Ва метавон мафҳуми мобайниро истифода кард, ки ҳосиятҳои гуногуни ин зухуротро ба назар мегирад:

Ҷаҳонишавӣ бадалшавии тадриҷии фазои ҷаҳонӣ ба минтақаи ягонаест, ки дар он бе ягон мамониат сармояҳо, молҳо, ҳадамот ҳаракат мекунанд, ғояҳо озодона паҳн гашта, барандагони онҳо бо ҳавасмандсозии рушди институтҳои ҳозираи байналмилалӣ ва трансмиллӣ ва мукамалгардонии механизмҳои амалиёти байниҳамдигарии онҳо озодона ҷой иваз мекунанд. Ба ин тариқ, ҷаҳонишавӣ маънии ба вучуд омадани майдони байналмилалӣи ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ – иттилоотӣ, инфраструктураи ба худ ҳосил байниминтақавӣ, аз ҷумла иттилоотӣ табдилотро дорад.

Ҷаҳонишавӣ на танҳо раванди қонунии таърихӣ, инчунин дар асоси худ раванди мусбатест, ки ба пешрафт ва шуқуқҳои инсоният мусоидат мекунанд. Аз як ҷониб, вай бояд сулҳу амнияти умумиро таъмин кунад, паҳншавии силоҳи ҳастаӣ, биологӣ ва химиявиро барҳам диҳад, истифодаи оқилонаи сарватҳои табиӣ, муҳити зистро ҳамчун шарт зарурии зинда мондани инсон таъмин созад. Аз ҷониби дигар, вай сабаби бекорӣ, муфлисӣ, афзудани ҷудоии технологияи байни дороёну подорон, ҳукмфармоии корпоратсияҳои трансмиллӣ, «бесимо» гаштани инсон

(мо ҳамон як гизоро меҳӯрем, ҳамон як либосро мепаӯшем, ҳамон як мусиқиро гӯш мекунем, ҳамон як филмро мебинем) ва бисёр оқибатҳои дигар мегардад, ки воқеан ҳам боиси нигаронианд. Бинобар ин, дар айни замон ҷомеаи ҷаҳонӣ кӯшиш менамояд ба бисёр ҷиҳатҳои ҷаҳонишавӣ назорат барад, то инсоният бо як навъ ҳаракати ба ном зиддиҷаҳонишавӣ, албатта, бо дарки раванди таърихӣ будани ҷаҳонишавӣ, рӯирос бар зидди он намебарояд, вале кӯшиш мекунад, ки ҷаҳонишавӣ «симои инсонӣ» дошта бошад. Ҳаракати зиддиҷаҳонишавӣҳо торафт муташаққилтар гардида, онҳо мувозӣ бо кунгураҳои (форумҳои) умумиҷаҳонии иқтисодӣ кунгураҳои умумиҷаҳонии иҷтимоии худро мегузаронанд. Дар ин кунгураҳо зери шиори «Ҷаҳоне тавонад дигаргун шавад» онҳо масалан, проблемаҳои ҳифзи ҳуқуқҳои инсон дар шароити ҷаҳонишавӣ, зарурати риояи принсипҳои ошкорой ва масъулиятмандӣ дар фаъолияти институтҳои байналмиллии молиявӣ ва ширкатҳои трансмиллӣ, кам кардани бори гарони қарздорӣ мамлакатҳои «ҷаҳони сеюм» ва ғайраро муҳокима мекунанд.

2. ПРОБЛЕМАҲОИ ГЛОБАЛИИ ҶАҲОНИ ИМРӯЗА. Имрӯз инсоният дар рӯ ба рӯи як қатор проблемаҳои ҷаҳонӣ қарор дорад, ки ҳалли онҳо кори ҳамаи давлатҳои ҷаҳон аст. Инҳо проблемаҳои амнияти аҳолии кураи Замин, болоравии экстремизм ва терроризм, ҷинойткорӣҳои трансмиллӣ, афзудани таъсири давлатҳои абарқудрат ба мамлакатҳои хурду вобаста, таъмини аҳоли бо оби тозаи нӯшиданӣ ва гизо, ҳифзи саломатии аҳоли аз ҳар гуна бемориҳои сирояткунанда, танзими проблемаҳои демографияи аҳоли, ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва ғайра мебошанд.

Ҷаҳон ва амният. Яке аз проблемаҳои муҳимтарин, ки дар доираи механизмҳои Созмони Милали Муттаҳид ба таври анъанавӣ аз ҳама асосӣ ва ҳалкунанда доништа мешавад, проблемаи ниғадорӣи сулҳ ва амният дар сайёра аст. Мусаллаҳшавӣ дар тӯли тамоми нимаи дуюми асри XX ба амалномада, ба вучуд овардани силоҳҳои қатли ом ҷаҳонро басо нозуку ғайриэътимод гардонд. Ҷавобан ба ин таҳдиди ба амалномада иттиҳодҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ҳарбӣ - сиёсӣ оид ба амнияти дастаҷамъона таъсис ёфтанд, қарордодҳо дар бораи маҳдудсозии мусаллаҳшавӣ, манъи истехсол ва паҳн кардани минбаъдаи яроқи ҳастай таҳия гардида ва қабул карда шуданд. Мамлакатҳои дорои технологияҳои истехсоли яроқи қатли ом дар бораи тартиби назорат ва истифодаи онҳо, аз ҷумла тафтишҳои давра ба давра аз ҷониби муайязони СММ, ба ифоқаҳо

расиданд. Тавре холо мо мебинем, аксари ин қарордодҳо, харчанд ба таври кофӣ набошад ҳам, амал мекунанд. Дар бисёр гӯшаву канори Замин миллионҳо одамон, ҳатто бе истифодаи яроқи қатли ом, ба низоъҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ кашида мешаванд, ки оқибатҳои басо ногувор ба бор меоранд. Руанда, Сомалӣ, Судон фақат аз ҷумлаи баъзе мисолҳои онҳо мебошанд. Байни қарорҳои мусбати ҷомеаи ҷаҳонӣ, ки бешак, таъсири худро ба таҳкими сулҳу амният дар сайёра мерасонанд, таъсиси Суди байналмилалӣ чиноятиро қайд кардан ҷои асосӣ аст. Ба салоҳияти ин суд таъқибу ҷазодиҳӣ барои содир кардани ҷиноятҳои вазнини байналхалқӣ чун геносид, ҷиноятҳои ҳарбӣ ва ҷиноятҳои зидди инсоният содиркардаи пеш аз ҳама сарони давлатҳо ё артиши ҷангкунандаи исёнгар дохил мешавад. Ин имконият медиҳад, ки ҷинояткорони байналхалқӣ гунаҳкори барангехтани ҷангҳо дар сайёра, ки қаблан аз нуфузи байналмилалӣ истифода карда, бечазо мемонданд, ҷазо дода шаванд. То соли 2007 ба Статути Римии Суди байналмилалӣ чиноятӣ 104 давлат ҳамроҳ шуда, бо ҳамин юрисдиксияи (доираи ҳуқуқи) онро эътироф намуданд. Тоҷикистон низ аз ҷумлаи ҷунин давлатҳост.

4. НИГАҲДОРИИ МУҲИТИ ЗИСТ. Проблемаи дигари глобалӣ ниғаҳдории муҳити зист дар шакли беҳавфи экологӣ мебошад. Инсоният асрҳои зиёдед, ки табиатро барои эҳтиёҷоти технологияи истехсолии худ истифода мекунад, вале мутаассифона, на ҳамеша бо он муносибати дуруст менамояд.

Табиат ба мо ҳама чиз – муҳити зист, ғизо, оби нӯшиданиро медиҳад. Бахрҳо ва дарёҳо, марғзор ва ҷангалҳо бо олами гуногуни ҳайвоноту наботот дар ихтиёри мо мебошанд. Мо қувваи барқ, нафт, газ, канданиҳо ва металлҳои рангаи гуногунро низ аз табиат мегирием. Ва ҳоло моро лозим меояд иқдор шавем, ки дар натиҷаи муносибати нодуруст ва беэҳтиётнаи инсон нисбат ба табиат ба муҳити зист хисороти басо зиёде расонида шудааст. Акнун баҳри наҷот ёфтани аз фалокатҳои глобалӣ экологӣ ин хисоротро барқарор кардан лозим аст. Мушкilotи глобалӣ экологиро, ки аллакай инсоният бо онҳо рӯ ба рӯ шудааст, ҷун дигаргуншавии иқлим, вайроншавии қабати озонӣ, ифлосшавии химиявӣ муҳити зист якҷоя бо боронҳои кислотагӣ, биёбоншавии заминҳо, камшавии неруи захираҳои табиӣ ва ғайра танҳо ба таври глобалӣ, яъне бо кӯшишҳои якҷояи ҳамаи давлатҳо пурсамар ва муваффақона ҳал кардан мумкин аст. Воқеан, шиддати ин проблемаҳо ба андозае баланд шудааст, ки олимони бисёр мамлакатҳо барои зинда мондани инсоният ҳалли ҳар чи фаврӣ

ва таъхирнопазири онҳоро боисророна талаб менамоянд.

Тавсифи дигари муҳимтарини ҷаҳонишавӣ дар соҳаи экология зарурати ҳифзи неруи захираҳои табиӣ давлатҳо, дар навбати аввал давлатҳои рӯ ба рушд, ҷиҳати соҳаҳои истихроҷии истехсолот махсусан бо истифода ва иштироқи сармояи хориҷӣ мебошад. Ин масъала, аз он ҷумла, дар мавриди маблағгузориҳо ба иқтисодиёти мамлакатҳои «сеюм» аз ҷониби корпоратсияҳои трансиллий ва соҳибқорӣи бузурги хориҷӣ ба миён омада, ҳадафаш роҳ надодан ба истифодаи гораггаронаи захираҳои табиӣ мамлакатҳои суғ аз тарафи шарикони нисбатан пуққуввати иқтисодии хориҷӣ мебошад.

5. АСРИ XXI - АСРИ ТЕХНОЛОГИҲОИ ИТТИЛООТӢ. Дар дахсолаҳои охир ихтирои радио ва телевизион ва истифодаи онҳо барои паҳши васеъмукёси барномаҳо ба суръати пешрафти техникӣ такони наве бахшид. Имрӯз гоӣ «ҷаҳони ягона» ва алоқаҳои маснӯӣ асоси ҷавҳари муносибатро ба проблемаҳои асосии ҷи глобалӣ ва ҷи маҳаллӣ ташкил медиҳанд. Аввалин системаи байналхалқии алоқаи маснӯӣ Интелсат ханӯз соли 1965 ба кор дароварда шуд. Аз он вақт то ба имрӯз воситаҳои навтарини алоқа, аз ҷумла васоити телекоммуникация, технологияҳои иттилоотӣ ва электроникаи оптикӣ ба воситаҳои анъанавии ахбори омма (ВАО) ҳамроҳ шуда, ба одамон воситаҳои зиёди алоқаро (аз телефонҳои мобилӣ то Интернет) тӯхфа карданд. Ин ҳама ба одамон имконият медиҳанд, ки табодули иттилоот намуда, афкори хешро баён кунанд, бо ҳамдигар фаъолона мубодила намоянд, аз дигаргуниҳои ба амалномада сари вақт огоҳ шуда, нуктаи назари хешро нисбат ба онҳо баён созанд.

Комиссияи ЮНЕСКО оид ба фарҳанг ва рушд қайд менамояд, ки технологияҳои нав ба ВАО имкониятҳои беҳудуд медиҳанд. Ба сабаби осонии нусхабардорӣ ва таҳвили иттилоот ба ҳар як ҳукумат назорати он ҷи ки одамон ба якдигар мефиристанд ё аз ҳамдигар мегиранд (дар бораи сензураи онҳо ҳочати сухан гуфтан ҳам нест), ба маротиб душвор шудааст. ВАО ҳозира низ дар мавриди паҳши ахбори навтарин дар бораи фалокатҳои экологӣ ё техногенӣ, таҳмили низоъҳо ва намоиш додани азиятҳои одамии дар гӯшаҳои гуногуни ҷаҳон баамалоянда рӯхи ҳамраъӣи умумибашари ро пуққӯр мекунанд.

Дар айни замон на ҳамаи мардуми сайёра ба воситаҳои алоқа ва иттилоот дастрасии баробар доранд. Масалан, дар мамлакатҳои Африка ба ҳар 1000 нафар одам камтар аз як хатти телефонӣ рост меояд. Танҳо дар як ҳуди Токио бошад, телефонҳо назар ба тамоми

Африка хеле зиёд аст. Ва ин фарқияти байни мамлакатҳои аз ҷиҳати технологӣ пешрафта ва давлатҳои рӯ ба инкишоф рӯз аз рӯз зиёдтар мешавад, ки тарафи дигари раванди ҷаҳонишавӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотӣ мебошад.

Масъалаи дигари аз нигоҳи ҷаҳонишавӣ боиси нигаронишаванда истифодаи технологияҳои иттилоотӣ аз ҷониби мамлакатҳои аз ҷиҳати индустриалӣ рушдкарда баҳри фароҳам овардани шароити мусоид дар бозори байналхалқӣ барои хеш дар вазъиятест, ки мамлакатҳои ҷаҳони сеюм қудрати бо онҳо рақобат кардан надоранд. Бинобар ин, сиёсати иттилоотии ҷаҳон дар доираи муносибатҳои байнидавлатӣ бояд барои ҳифзи адолат хизмат кунад.

6. НИГАҲДОРИИ ТАНДУРУСТӢ ВА ДЕМОГРАФИЯ – МАСЪАЛАҲОИ ГЛОБАЛИИ ҶАҲОН. Аз солҳои 70-уми асри гузашта сар карда, иқтисодиёти ҷаҳонӣ ба сабаби ҷаҳонишавӣ, ки бевосита ё бавосита ба вазъи саломатии одамон таъсир мерасонад, хеле дигаргун шудааст. Баъзе натиҷаҳо боиси дигаргуниҳои мусбат шудаанд, масалан, чун паҳн гардидани донишҳои илмӣ, афзоиши нуруҳо бобати муваффақшавӣ ба сатҳи баланди саломатӣ дар тамоми ҷаҳон бо роҳи ҳамкориҳои давлатҳо, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва корпоратсияҳо. Вале ин раванд оқибатҳои манфӣ низ дорад, масалан, либерализавии савдои ҷаҳонӣ ба паҳншавии чунин моли ҳадамоте оварда расонидааст, ки бе танзими кофӣ давлатӣ, алалхусус дар мамлакатҳои ҷаҳони сеюм, ба саломатии аҳоли таҳдид мекунад. Чунончи, мувофиқи маълумоти Созмони умумиҷаҳонии ниғаҳдории тандурустӣ маводи зараррасоне чун тамоку бе ҳифзи зарурии саломатии аҳоли озодона фурӯхта мешавад.

Аммо имкониятҳои ҷаҳон дар вазъи ҷаҳонишавӣ ва аз ҷумла рушди ҳуқуқҳо ва ҳамкориҳои байналмилалӣ шароит фароҳам меоранд, бисёр проблемаҳо ва хатарҳои глобалии ба сари инсоният омада, ки байни онҳо ҳифзи саломатӣ ва сиёсати демографӣ афзалияти аз ҳама бештар доранд, пурсамар ҳал карда шаванд.

Мувофиқи маълумоти БРСММ ҳар рӯз дар ҷаҳон аз беморихое, ки пешгирӣ ва табобат карданашон мумкин аст, 30 ҳазор кӯдак, яъне соли 10 млн. кӯдак набуд мешаванд. Дар айни замон 2,5 млрд. одам ба воситаҳои муосири санитария дастрасӣ надоранд. Ҳар сол беш аз 500 ҳазор нафар занҳо вақти ҳомиладорӣ ё таваллуд кардан ба ҳалокат мерасанд. Дар тамоми ҷаҳон беш аз 42 млн. одам аз ВИЧ/СПИД сироят дидаанд. Бинобар ин масъалаи ниғаҳдории тандурустии аҳолии сайёра дар қисмати баланд бардоштани

стандартҳои хизматрасонии тиббӣ, бартарарфсозии ғавти кӯдакону модарон, мубориза бар зидди пахншавии эпидемияҳо, аз ҷумла зукоми паррандаҳо, табларза, вабо ва ғайра глобалӣ гардида, ҳалли «глобалии» худро тақозо мекунанд.

Бо саломатии аҳоли дигар проблемаи муҳими глобалӣ – проблемаи демографӣ алоқаманд аст. Дар шароити ҳозира афзоиши аҳоли ва оқибатҳои он омилҳои ҳалкунандае мегарданд, ки симои ҷаҳонро дар даҳсолаҳои наздик муайян месозанд. Тавре маълум аст, дар сайёра афзоиши босуръати шумораи аҳоли мушоҳида мешавад. Дар 100 соли охир ин нишондиҳанда қариб 4 маротиба афзуда, аз 1,65 то 6,06 млрд. одам расидааст. Афзоиши босуръати шумораи инсоният бо шиддат гирифтани проблемаҳои дигаре чун тамомшавии имконпазири захираҳои барқарорнашавандаи маъданиву ашёи хом, нарасидани хӯрокворӣ, фишори беш аз пеш афзояндаи аҳоли ба муҳити зист, нобаробариҳо дар рушди иқтисодӣ ва тақсимоли захираҳо ва ғайра мувозӣ ба амал меояд. Дар натиҷаи нобаробарии глобалӣ ҷоряки инсоният маҷбур аст, ки бо 15 ҳиссаи маҳсулоти миллии истеҳсолшаванда қаноат кунад. Ба ин илова қардан зарур аст, ки шумораи умумии инсоният ба туфайли афзоиши аҳолии минтақаҳои (миллатҳои) ҷудоғона, масалан, дар мамлакатҳои Осиё ва Африка ба амал омада, ҳамзамон дар мамлакатҳои дигар (асосан дар мамлакатҳои аврупоӣ) шумораи аҳоли торафт камтар мешавад.

Ин мушкилот ба Тоҷикистон низ, ки 93 фоизи ҳудудаш кӯҳсор аст, афзоиши босуръати аҳоли ба амал омада, ҳамзамон имкониятҳои ба онҳо қафолат додани неъматҳои иҷтимоӣ, сатҳи баланди зиндагӣ ва хизматрасонии тиббӣ вучуд надоранд, то андозае таҳдид мекунанд. Дар ин самт тарбияи кӯдакони солиме, ки барои инкишофёбӣ ва худтабқикунӣ тамоми имкониятҳоро дошта бошанд, басо муҳим аст. Бинобар ин сиёсати оқилонаи демографӣ мутавозӣ бо огоҳонидани аҳоли бо усулҳои муосири контрацепсия ва банақшагирии оила баробари андешидани тадбирҳои оид ба таъмини шаҳрвандон бо ҳуқуқҳои иҷтимоию иқтисодӣ роҳи ягонаи ҳалосӣ аз вазъияти ба амалномада мебошад.

Қарорро дар хусуси миқдори кӯдакон дар оила ҳамеша ҳуди волидайн қабул мекунанд, вале давлат ба онҳо бо пешниҳоди иттилоот ва ҳадамоти маслиҳатӣ (консултативӣ) чунин кӯмаке расонида метавонад, ки банақшагирии оила ба манфиати ҳама – чи некӯаҳволии иҷтимоии оила, чи кӯдакии хушбахтона ва чи инкишофи ҷамъиятӣ ҷавобгӯ бошад. Охир, эҳтимоле ҳаст, ки волидон 7-8 тифлро ба дунё оварда, баъд маҷбуранд онҳоро ба дасти тақдир супоранд.

Вале агар волидон 2-3 кӯдак дошта бошанд, қодиранд, ки онҳоро тарбияи солим кунанд ва ҳамаи чизҳои барояшон заруриро дода тавонанд. Бинобар ин кӯшиши Тоҷикистон бобати ҷорисозии барномаи банақшагирии оила басо саривактӣ буда, барои тарбияи насли нави солим хеле муҳим аст. Ин масъала ҳалли худро ҳамчунин дар мамлакатҳои камбағали Африка, Осиёи ҷанубӣ – шарқӣ ва Шарқи наздик тақозо дорад.

Дар айни замон, баръакс, баъзе мамлакатҳо дар чунин марҳилаи рушди демографӣ қарор доранд, ки онро чун бӯҳрони демографӣ тавсия бахшидан мумкин аст. Мисоли равшани он Федератсияи Россия шуда метавонад. Ин ҷо муқоисаи барӯйхатгирии аҳолии соли 2002 бо барӯйхатгирии қаблии аҳоли дар соли 1989 муайян сохт, ки шумораи аҳоли дар ин муддат 1,8 млн. нафар кам гашта, тамоюлҳои манфии чун сатҳи пасти таваллуд ва фавти зиёди аҳоли барқароранд. Барои чунин мамлакатҳо сиёсати оқилонаи демографии ба афзунсозии таваллуд ва кам кардани фавти одамон нигаронидашуда бояд яққоя бо тадбирҳои ислоҳсозии сиёсати муҳоҷират татбиқ гарданд, ки имконият медиҳанд, ба мамлакат қувваи кории барои он зарурӣ бо шартҳои барои ҳама манфиатовар ҷалб карда шаванд. Ба ин тариқ, алоқамандии демография ва равандҳои муҳоҷират дигар ҷиҳати характерноки ҷаҳон дар давраи ҷаҳонишавӣ мебошад.

7. КОРРУПСИЯ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ШАРОИТИ ҶАҲОНИШАВӢ. Таҳқиқоти гузаронидаи СММ нишон дод, ки озодгардонии савдо ва ҷараёнҳои молиявӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ бо паस्तшавии музди меҳнат, афзудани бекорӣ, пайдоиши таъбиз нисбат ба занон яққоя ба амал омаданд. Ҷаҳонишавӣ савдои байналхалқии силохро осон гардонд, миқёси интиқоли партовҳои ифлоскунандаи муҳитро дар мамлакатҳои рӯ ба инкишоф зиёд кард. Вай ба гардиши байналхалқии маводи муҳаддир, хариду фурӯши одамон, аз ҷумла кӯдакон, рушди индустрияи шахватпарастӣ сабаб шуд. Ва ҳамаи ин оқибатҳои ногувори ҷаҳонишавӣ дар заминаи коррупсия ба амал меоянд.

Ба коррупсия сатҳи пасти риояи ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ҷи дар мамлақати ҷудоғона ва ҷи дар сатҳи байналхалқӣ мусоидат мекунад. Беҳуда нест, ки коррупсия аз ҳама бештар дар мамлакатҳои камбағал ривож ёфтааст. Ин мамлакатҳо қудрат надоранд, ки ҳуқуқҳои иҷтимоӣ – иқтисодии шахрвандони худро таъмин намоянд, дар онҳо институтҳои демократии ҳокимият ва унсурҳои давлати ҳуқуқбунёд, ки имконият медиҳанд, тавассути низомҳои интиҳоботӣ

ва ҳисоботдихӣ идоракунии пурсамари давлат амалӣ гардад, ё вучуд надоранд ва ё рушд накардаанд. Аммо таъсири мамлакатҳои тараққикардаи индустриявӣ ба раванди коррупсия дар мамлакатҳои рӯ ба рушд низ метавонад басо пурзӯр бошад. Масалан, дар низомҳои иқтисодӣ ва молиявӣ мамлакатҳои муқаррақӣ ҳақон чуни қорхонаҳои байналхалқии пуртаъсир ва азим чун қорпоратсияҳои трансмиллӣ маҷкеи устувор доранд. Ширкатҳои трансмиллӣ, ки ҳамеша баҳри мамлакатҳои ҳақони сеюм гузаронидани истехсолоти худ ба сабаби маҷудияти қувваи арзони қорӣ дар ин кишварҳо ва ҳамчуни маҷудияти имқониятҳои ба қор бурдани ҳилаву найранг бо мақмоти ҳоқимияти ин давлатҳо бо мақсади рӯёндани даромадҳои бештаре меқӯшанд, низ метавонанд ба иқтисодияти ин мамлакатҳо таҳдиди қиддӣ қунанд. Онҳо ҳаракат меқунанд, ки мамлакатҳои ҳақони сеюмро зери таъсири худ гиранд. Азбаски бучети чуни ширкатҳо назар ба бучети бисёр мамлакатҳои ҳурду вобаста якчанд маротиба зиёд аст, сийёсати маблағгузори онҳо баъзан барои равандҳои коррупсия омили ҳавасмандқунанда меқаранд.

Бинобар ин дар шароити ҳақонишавӣ нақши ҳуқуқҳои инсон қавқулодда бузург аст. Маҳз ченақҳо дар ҳуқуқҳои инсон имқоният меқиданд, ки ба равандҳои ҳақонишавӣ моҳияш «инсондӯстона» баҳшида шавад. Ба ин тариқ, ҳуқуқҳои инсон бо равандҳои барқарории давлатҳои демократӣ, ҳуқуқбунёд ва иқтимой, пастишавии шиддати иқтимой ва миллӣ, паҳншавии қояҳои маънавият, тоқатпазирӣ таҳаммул ва ҳамрайӣ, ба вучуд овардани амнияти қизой ва муҳити зисти мусоид, ҳимоя дар давраҳои низоъҳои мусаллаҳона тааррузҳои қиноятқорона ва қайра тавъаманд. Ба эътирофи арзишмандии ҳуқуқҳои инсон ҳамчуни равандҳои ҳақонишавӣ, «универсалишавӣ», ки аз қабули Эъломияи умумии ҳуқуқи башар (10 декабри соли 1948) шурӯъ шудаанд, ҳос мебошанд. Ҳоло ҳуқуқҳои инсон яке аз соҳаҳои аз ҳама бештар рушдқардаи ҳуқуқҳои байналмилалӣ мебошад, ки дар худ қи қанбаҳои умумии ҳифзи ҳуқуқи инсон ва қи низомномаҳои маҳсусқардониди марбут ба қатегорияҳои маҳсусан ба ҳимоя эҳтиёқманди аҳолиро (занон, қӯдақон, қурезаҳо, ашқоси имқониятқояшон маҳдуд ва қайра) қаро меқирад.

Тоҷикистон дар оғози ҳазорсолаи сеюм дар роҳи муҳими қардиши қуллии пешрақти таъриҳии худ қарор дошта, барпо қардани давлати ҳуқуқбунёдро, ки дар он ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон қроя мешаванд, мақсади воқои ҳеш дониस्ताаст. Эътирофи моҳияти универсалии ҳуқуқи инсонро дар мисоли Тоҷикистон бараъло мушоҳида қардан мумқин аст. Мамлақати мо ба ҳамаи қарордодҳои асосии

байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон ҳамроҳ шуда, бо мақсади мутобиқсозии қонунгузории миллии худ бо санадҳои байналмилалӣ тасдиқкардааш онҳоро таҷдиди назар менамояд. Солҳои охир Тоҷикистон дар бисёр ҳаракатҳо ва амалиётҳои барномавии байналмилалӣ, ки як навъ кӯшиши ҷомеаи ҷаҳонӣ баҳри ҳалли таҳдидҳои глобалӣ ба инсоният мебошанд, аз ҷумла мубориза бар зидди терроризм, паҳншавии ВИЧ/СПИД, ҳифзи муҳити зист, ҳалли масъалаҳои муҳочират фаъолона иштирок менамояд.

Мафҳумро дар ёд доред: *ҷаҳонишавӣ, проблемаҳои глобалӣ, сулҳ ва амният, корпоратсияҳои трансмиллӣ, демография.*

Савол ва супоришҳо:

1. Фаҳмонед, ки Шумо мафҳуми ҷаҳонишавиро чӣ тавр мефаҳмед? Дар бораи таъсири ҷаҳонишавӣ ба Тоҷикистон чӣ андеша доред?
2. Ба андешаи Шумо, дар ҷаҳони имрӯза кадом проблемаҳои глобалӣ ҳастанд?
3. Ҷаҳонишавӣ дар соҳаи воситаҳои алоқа ва иттилоот дар чӣ зуҳур мекунад?
4. Оё ниғаҳдори тандурустӣ ва танзими афзоиши аҳоли проблемаҳои глобалианд?
5. Марҳамат карда, консепсияи ҳуқуқҳои инсонро дар шароити ҷаҳонишавӣ фаҳмонед.

§ 2. ИФРОТГАРОӢ ВА МАСЪАЛАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН

1. МАФҲУМИ “ИФРОТГАРОӢ”. Дар шакли умумӣ ифротгароӣ ҳамчун пайравӣ ба ақида ва амалҳои чапгарое мебошад, ки меъёрҳо ва қоидаҳои дар ҷомеа мавҷудбударо ба қатъиян рад мекунад. Ифротгароие, ки дар соҳаи сиёсии ҳаёти давлат ва ҷомеа ба миён меояд, ифротгароии сиёсӣ ва ифротгароие, ки дар соҳаи дин ба миён меояд, ифротгароии динӣ ном дорад.

Ифротгароӣ зуҳуроти аз ҷониби ашхоси ҳуқуқӣ ва воқеӣ дар шакли амалҳои воқеан чапгаро инъикосёфтае мебошад, ки ба бенизоми, тағйири сохти конституционӣ дар мамлакат, гасби ҳокимият ва аз он худ қардани ваколатҳои он, барангехтани низоми наҷодӣ, миллий, иҷтимоӣ ва динӣ даъват мекунад.

(Моддаи 3. Қонун “Дар бораи мубориза бо эстремизм”)

Аз ҳамин сабаб ифротгарой бо дар назардошти таҳаввулоти умумичаҳонӣ ва минтақавӣ бояд ҳамчун зуҳуроти сиёсат ва идеологияи ифротӣ дар ҷомеа ва давлат доништа шавад, яъне он дар сатҳи шахсият ҳамчун зуҳуроти ғоя, дар сатҳи ҳокимияти давлатӣ ҳамчун зуҳуроти сиёсат ва дар сатҳи ҷомеа ҳамчун идеология шинохта шавад. Агар ифротгароиро ҳамчун ғояи шахсият, идеологияи ҷомеа ва сиёсати ҳокимият шуморем, пас мумкин аст онро чунин муайян намоем: экстремизми сиёсӣ зуҳуроти ифротии идеология ва сиёсат дар сатҳи ҷомеа ва ҳокимияти давлатӣ, ки усули ба мақсад ноилшавӣ дар ҳолат ва шароити муайян амалҳои зӯрварӣ ва терроризм мебошад.

Терроризм содир намудани амалҳои мебошанд, ки ба одамон хатари марг ба миён меоваранд, истифодаи он мақсади ҷисман баргараф кардани рақиби сиёсӣ, вайрон кардани бехатарии ҷамъиятӣ, тарсонидани аҳоли ё расонидани таъсир ба аз тарафи ҳокимият қабул кардани қарорҳо мебошад.

Зӯрварӣ, зулм, фишорварӣ, таҳқир ва паст задани шаъну шарафи инсон, хусусан гурӯҳҳои дигари этникӣ аз ҷониби ҷомеа ва давлат мумкин аст эътирозро ба вучуд оварад, ки он мумкин ба ифротгарой сабзида расад. Чи тавре ки ҷараёни таърихӣ нишон медиҳад, ғояҳо ва идеологияҳои ифротгарой, ҳамчун ҳодисаи сиёсӣ дар ду маврид ба миён меоянд:

Мавриди аввал. Дар мавриде, ки дар ҷомеа беадолатӣ вучуд дорад ва қисми муайяни ҷомеа дар назди худ мақсад мегузорад, ки бар зидди беадолатӣ мубориза барад.

Мавриди дуввум. Дар мавриде, ки барои ҳокимият мубориза бурда мешавад.

Дар мавриди аввал ифротгарой дар сатҳи ғояю андеша ва идеология ба миён меояд. Дар ин марҳала ифротгарой ҳамчун ҳодиса ва қирдор дар доираи

Расми 1

қонун ва тартиботи ҳуқуқи сураат мегирад, ки дар ин маврид ханӯз бо роҳҳои музокирот ва машварат ба даст овардани ризояти тарафайн имконпазир аст. Дар мавриди дуоҷиб ифротгароӣ аллакай ба кирдор – дар шакли муборизаи сиёсӣ дар намуди таъкибот ё ифротгароии сиёсӣ, ки усули ноилшавӣ ба мақсад зӯрварӣ ва терроризм мебошад, мубаддал мегардад.

Бо дар назардошти он ки ифротгароӣ дар сатҳи шахсият – субъекти сиёсат ва ҳуқуқ ҳам дар гурӯҳҳои ҷамъиятӣ ва ҳам дар ҷамоати намояндагони ҳокимияти давлатӣ зуҳур меёбад, ба ду гурӯҳ ҷудо намудани ифротгароии сиёсӣ ба мақсад мувофиқ аст: ифротгароие, ки таъкиботи сиёсиро дар сатҳи ҳокимияти давлатиро дар назар дорад; ифротгароии сиёсии идеологӣ, ки дар сатҳи ақидаи ифротии гурӯҳӣ қарор дорад.

Ифротгароии таъкиботи сиёсӣ ҳамчун намуди зуҳуроти сиёсӣ аз тарафи намояндагони ҳокимияти давлатӣ ба шикастани ҳуқуқ ва озодиҳои шахсӣ, поймолкунии ҳуқуқ ва манфиатҳои ҷомеа ва халқҳои дигар, паҳн намудани идеологияи адовати наҷодӣ ва миллӣ ба дастгирии нерӯҳои ифротӣ ва режимҳои диктаторӣ равона карда шудааст. Ин намуди ифротгароӣ дар давраи мавҷудияти ду низоми ҷаҳонӣ, дар давраи “ҷанги сард” ба таври ҷаҳонӣ зуҳур меёфт. Он замон усулҳои ҳалли мушкилот таҷовуз, табаддулоти ҳарбӣ, исён, муҳосираи ҳарбию иқтисодӣ ва терроризм буданд.

Ифротгароӣ одатан ҳамчун ғоя, идеология ва сиёсат, ҳамчун зуҳурот ҳамон вақте ба ҷинойт табдил меёбад, ки усули ноилшавӣ ба мақсад роҳи ҳалли масъалаҳои сиёсӣ роҳи зӯрӣ ё усули террор интиҳоб карда мешавад.

Ифротгароён метавонанд ба музокирот ворид гардида, шарт ба миён гузоранд, ки ӯҳдадорҳои муайяно ба зимма гиранд, ё ки қонунҳо ва роҳи ғайризӯрии ҳали масъаларо рад кунанд.

Ифротгароии идеологияи сиёсиро мумкин аст ҳамчун шакли радикалии зуҳуроти миллию этникӣ, динӣ ва ҷиноию иқтисодӣ фаҳмида шавад.

Ифротгароии миллию этникӣ дар зери идеологияи миллатгаро аз мавқеи манфиатҳо ва ҳуқуқҳои миллӣ ё этникӣ бар зидди сиёсати милли ҳокимияти давлатӣ баромад мекунад, аз ин рӯ метавонад кирдори дар шакли нэцизм, фашизм, саксонизм ва ғайра ба миён ояд.

Ҳамин тариқ, ифротгароӣ метавонад аз идеологияи гузарои ақаллияти сиёсӣ ва сиёсати таъкиботкунии аксарияти сиёсӣ иборат бошад.

1. Аз тариқи мисолҳо бифаҳмонед, ки кадом амалҳо ба мафҳуми “ифротгарой” тааллуқ доранд?

2. Оё ифротгарой бо ягон идеология робита дорад?

2. ИФРОТГАРОИИ ДИНӢ ВА ГУРӢҲҲОИ ТУНДРАВ. Дар даҳсолаҳои охир чунин ҳодисаҳои ифротгароие то чанде васеътар доман паҳн мекунанд, ки ба тасаввуроти динӣ алоқаманд мебошанд. Ифротгарой дар асоси дин – ин пайравӣ дар ақида ва амалҳои гузарои динӣ мебошад. Он аз дигар намудҳои ифротгарой бо он фарқ мекунад, ки бо роҳи зӯрӣ тағйир додани сохти давлатӣ ва ғасби ҳокимият, вайрон кардани истиқлолият ва якпорчагии давлат равона карда шуда, таълимот ва рамзҳои диниро ҳамчун омили ба тарафи худ ҷалб намудани одамон ва истифодаи онҳо дар муборизаи ошгинопазир истифода мебарад.

Ифротгароии динӣ аз ҷиҳати динӣ асосноккунии фаъолияти бо дин раӣпӯшкардашудае аст, ки ба зӯран тағйир додани сохти давлатӣ ё бо роҳи зӯрӣ ғасб намудани ҳокимият, халалдор кардани истиқлолият ва якпорчагии давлат, бо ин мақсад барангехтани душманӣ ва бадбинии динӣ равона карда шудааст.

Дар марҳалаи кунунӣ мафҳуми ифротгароии динӣ ба худ маънии васеътар пайдо кардааст. Дар зери мафҳуми ифротгароии динӣ муқаррароти устувори динӣ ё яке аз намудҳои шуури динии муосир фаҳмида мешавад. Сарфи назар аз он ки дар заминаҳои гуногуни динӣ зуҳуроти тамоили ифротгарой сабабҳои гуногун дорад. Дар бораи ифротгароии динӣ ҳамчун ҳодисаи махсусе сухан рондан мумкин аст, ки оғози арзи вучуд кардани он ба солҳои 70-80-уми қарни ХХ рост меояд. Инро мо дар Шарқ дар мисоли ҳаракати “Толибон”, “Ал-қоида” ва “Ҳизб-ут-Таҳрир” мушоҳида карда метавонем. Дар ғарб бошад, ифротгароии масеҳӣ низ вомеҳӯрад. Инро мо аз масҳараю ҳаҷв кардани Қуръони Шариф аз тарафи Салмон Русдӣ ва Пайғамбари ислом аз тарафи расомае аз Дания мисол оварда метавонем. Васоити ахбори аксарияти мамолики Ғарб ин “мавод”-ро ҳамчун сенсатсияи хурсандона чоп карданд ва касею нашриёте аз ин кори ифротгарой ҷазое надид. Фаъолияти ташкилотҳои зиддиисломӣ дар Ғарб бо номи “ Не Ислом!”-ро низ бояд ном бурд.

Баъзан сабаби паҳншавии ифротгарой дар заминаи динӣ дар натиҷаи таҳаввулоти демократӣ эълон карда шудани озодии вичдон

низ ба миён меояд. Вале озодии вичдон озодии муҳим ва пурарзиши инсон дар давлати ҳуқуқбунёди муосир мебошад. Аз тарафи иттиҳодияҳои динӣ шарҳ додани он, ки ҳар коре ки меҳохӣ, мекунӣ, имконият фароҳам овард, ки дар ҷомеа идеологияҳои ифротгаро ташкил ёбанд.

Ифротгароӣ дар қадом шакле, ки набошад – динӣ ва ё дунявӣ, онро мо қабул надорем, чунки он ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрвандро поймол мекунад.

1. Аз Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаеро ба ёд биёред, ки он озодии вичдон ва эътиқоди инсон шаҳрвандро кафолат медиҳад ва онро шарҳ диҳед.

Қайд кардан ҷоиз аст, ки ифротгароӣ асосҳои маънавии ҷомеаро вайрон намуда, ба амнияти минтақа, тамоми ҷаҳон, аз он ҷумла ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам таҳдид мекунад, аз ин рӯ, бояд объекти тавачҷӯх ва омӯзиши ҳамешагӣ қарор гирад, махсусан аз ҷониби низоми муассисаҳои ҳифзи ҳуқуқи кишвар.

Ба муқобили ифротгароӣ бояд ҳам ҷомеа ва ҳам давлат мубориза баранд. Усулҳои мубориза метавонанд гуногун бошанд. Давлат, пеш аз ҳама, бояд шароити иҷтимоию иқтисодиро, ки ба тавлиди ифротгароӣ мусоидат менамояд, бартараф намояд, фаъолияти гайриқонунии ифротгароёнро пешгирӣ кунад, ҷомеа бошад, бояд бо ёрии иттиҳодияҳои ҷамъиятии динӣ, ВАО ва гайра ба ифротгароии динӣ истодагарӣ кунад. Барои ин ба ғояҳои ифротгароӣ ғояҳои инсондӯстона ва принсипҳои таҳаммул, сулҳ ва мусолиҳаи шаҳрвандиро муқобил гузорад.

1. Қадом хусусиятҳои ифротгароиро медонед?

2. Ифротгароӣ ба давлат, ҷомеа ва инсонро шаҳрванд чӣ зарар расонида метавонад?

3. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ МУБОРИЗА БАР ЗИДДИ ИФРОТГАРОӢ.

Мувофиқи моддаи 8 Конститутсияи мамлакат дар Тоҷикистон ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ дар асоси бисёрҳизбӣ сураат мегирад. Ягон идеология, аз он ҷумла ислом, ба сифати идеологияи давлатӣ эътироф карда намешавад. Ташкилотҳои динӣ, ки тибқи қонун аз давлат ҷудо мебошанд, ба қорҳои давлатӣ даҳлат карда наметавонанд. Ин маънои онро дорад, ки дар Тоҷикистон, ҳамчун давлати дунявӣ, муассисаҳои динӣ аз мақомоти давлатӣ ҷудо карда шудаанд ва онҳо имконият надоранд, ки ба мақомоти давлатӣ таъсир расонанд.

Шахрвандон дар интихоби дин озоданд ва давлат ҳақ надорад, ки ба шахрвандон дар риоя кардани анъана ва муқаррароти динӣ маҳдудият ба миён оварад. Ба тарзи дигар гӯем, инсон дар эътиқоди динӣ, вичдон ва шахсият озод аст.

Барои мубориза бар зидди ифротгароӣ дар баробари меъёри ҳуқуқи дар моддаи 8-юми Конститутсияи омада қонуни ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бо экстремизм”, мақомоти ҳифзи ҳуқуқи Тоҷикистон тамоми чораҳои қонуниро меандешанд, ки мардуми кишварро аз ифротгароӣ ва ифротгароён ҳимоя намоянд.

1. Оё шумо ба мафҳуми конститутсионии “давлати дунявӣ” ишнос ҳастед? Он чӣ маънӣ дорад?

Мардуми Тоҷикистон зухуроти ифротгароии диниро қабул карда наметавонанд. Ақидаи халқ дар қонунгузорӣ ва Конститутсия таҳким ёфтааст. Ин маънои онро дорад, ки мардум аз радикализи давлатӣ, кадоме, ки атеизм аст, халос шуда, радикализи дигар – режими сиёсии диниро қабул карданӣ нест. Андешаи мардум дар моддаи 1000 Конститутсияи ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким ёфтааст, ки дар он ивазшавии сохти идораи давлат тағйирнопазир эълон гардидааст.

Асоси ҳуқуқи мубориза бар зидди ифротгароиро дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси ҷиноятии ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонун дар бораи мубориза бар зидди ифротгароӣ ва санадҳои дигари қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди ҳуқуқи байналмилалӣ, ки аз тарафи Тоҷикистон эътироф карда шудаанд, ташкил медиҳанд. Соли 2003 қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мубориза бар зидди ифротгароӣ” қабул карда шуд, ки мақсади он, пеш аз ҳама, риоя кардан ва ҳимоя намудани ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, асосҳои сохти конститутсионӣ, таъмини яқинорчагӣ ва амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Бо мақсади пешгирии фаъолияти ифротгароӣ дар ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис, бақайдгирӣ ва фаъолияти созмонҳои ифротгаро ё созмонҳое, ки ба ифротгароӣ мусоидат мекунанд, таблиғоти ифротгароӣ пеш мебаранд, маводи ифротгароӣ паҳн менамоянд, манъ карда шудааст.

Агар одамон хоҳанд, ки дар шароити сулҳу осоишта ва давлати ҳуқуқбунёд зиндагӣ кунанд, дар он ҷое, ки ҳуқуқу озодиҳои инсон риоя карда мешаванд, дар ҷое, ки таҳаммул як ғояи аз ҳаёт ҷудо неои омилҳои воқеан ҳаётӣ мебошад. Фаҳмиши зарурати дар ҷомеаи Тоҷикистон баланд бардоштани сатҳи фарҳанги ҳуқуқӣ муҳим аст. Бояд ба мардум ёрӣ расонид, то ки арзиши ҳуқуқи инсон, фарҳанги

ҳуқуқ ва таҳаммулро бубинанд, бо ин роҳ мақоми иҷтимоии худро бифаҳманд, муноқиша ва низоъҳоро тавассути роҳҳои ҳуқуқӣ ва ба таври осоишта ҳал карда тавонанд. Ҳамаи ин мардумро ба муқобили ифротгарой хуб тайёр мекунад.

Мафҳумҳоро дар ёд доред: *ифротгарой, терроризм, экстремизм, ифротгароии сийёсӣ, ифротгароии динӣ, ифротгароии идеологӣ, ифротгароии миллию этникӣ, бунёдгарой, фанатизм, гурӯҳҳои тундрав, радикализм, фаъолияти ифротгарой.*

Савол ва супоришҳо

1. Мафҳуми “ифротгарой” ё худ “экстремизм”-ро шарҳ диҳед ва намудҳои зуҳурёбии онро номбар кунед.
2. Ба андешаи Шумо мутобиқи қонунҳо чаро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолияти созмонҳои ифротгаро манъ карда шудааст?
3. Аз тарафи созмони гурӯҳҳои ифротгаро кадом ҳуқуқ ва озодиҳои инсон поймол мешаванд?
4. Дар байни ҳамсифон дар мавзӯи зерин баҳс кунед: *Кадам амалҳоро ифротӣ номидан мумкин аст?*
5. *Кадам созмонҳои ифротгароӣ мӯсирро медонед? Бо кадам сабаб ҳамчун ифротӣ шинохта шудаанд?*
6. Дар гурӯҳҳои хурд ҳолатеро тасвир намоед, ки амали ифротиро мемонад ва аз тариқи иҷрои нақши “персоналҳо”-и онҳо қонунишканиширо намоиш диҳед.
7. Дар бораи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба мубориза бар зидди ифротгарой чӣҳо медонед?

§ 3-4. МАСЪАЛАҲОИ ЭКОЛОГӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

1. МАӢӢИ ВА МАВЗӢИ ЭКОЛОГИЯ. Ҳанӯз дар миёнаҳои асри XIX дар натиҷаи тараққиёти саноат дар баъзе давлатҳои Аврупо, ба монанди Англия, Олмон, Фаронса, Италия, Австрия, Белгия, Швейсария ва ғайра вазъи экологии барои зиндагии инсон номусоид ба амал омад. Аз ин рӯ, аҳли ҷомеаи ин мамлакатҳо ва олимони бонги хатар заданд. Зарурат ба миён омад, ки барои гирифтани пеши роҳи фоҷиаи экологӣ чораҳои зарурӣ андешида шаванд. Дар баъзе мамлакатҳо, ҷузъӣ бошад ҳам, чунин тадбирҳо андешида шуданд. Лекин он вақт на ҳамаи давлатҳои Аврупо ба

масъалаи мазкур диққати чиддӣ меоданд, чунки онҳо зарари вайроншавии мувозинати экологии табиатро ба инсон дуруст дарк намекарданд.

Соли 1966 олими немис Э. Геккел барои ифодаи самти фаъолияти илмӣ ва ҳифзи муҳити зист аз истилоҳи юнонии “экос” (“хона”) истифода бурда, ибораи илмӣ “экология”-ро месозад. Аз ҳамон вақт то ин ҳанӯз мафҳуми “экология” ҳамчун номи илме, ки муҳити биологиро мавзӯи тадқиқ қарор додааст, истифода бурда мешавад.

Ҳанӯз дар миёнаҳои асри XX дар мамлакатҳои Аврупои Ғарбӣ дар натиҷаи таъсири манфии пешрафти саноат ва муносибати бераҳмонаи инсон нисбат ба табиат хатари фалокати экологӣ ба миён омад.

Дар асри XX нисбат ба асри XIX таъсири инсон ба табиат зиёдтар мегардад. Дар натиҷаи тараққиёти пуравчи саноат, нақлиёт, истеҳсоли истифодаи намудҳои гуногуни сӯзишворӣ, нерӯи барқ ва дар хоҷагии халқ мавриди истифодаи васеъ қарор гирифтани қомебиҳои илми кимиё вазъи экологӣ ба қомеа хатари чиддӣ ба бор овард. Аз ҳамин сабаб экология ҳамчун танзимгари асосҳои илмӣ истифодаи оқилонаи табиат, ҳифзи инсон, ҳайвонот ва наботот аҳамияти хоса пайдо мекунад.

Агар дар аввали пайдоиши худ экология бештар ба ҳифзи муҳити зист, яъне ба ҳифзи биосфера машғул шуда бошад, пас дар миёнаҳои асри XX фаҳмида шуд, ки аз муҳити зарардидаи биологӣ ҳуди одамон ҳам на камтар аз табиат зарар мебинанд. Аз ин ҷост, ки экология барои ҳифзи ҳуди инсон ҳам хизмат мекунад.

Бо ҳамин сабаб минбаъд экологияи иҷтимоӣ ташаккул ёфт, ки мавзӯи он таъсири мутақобилаи қомеа, муҳити зист ва ҳифзи табиат мебошад.

1. Ба таърихи масъала тақия қарда, мафҳуми “экология”-ро шарҳу эзоҳ диҳед.

2. Масъалаи экологӣ ба ҳуқуқи инсон чӣ муносибат дорад?

2. МАСЪАЛАҲОИ УМУМИҶАҲОНИИ ЭКОЛОГӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН. Қомеаи мутамаддини ҷаҳонӣ натавонанд барои пешрафти саноат, нақлиёт, алоқа, илму техника, технологияи иттилоотӣ ва ғайра чидду ҷаҳд ба харҷ медиҳад, инчунин дар бораи ҳифзи муҳити зист ва ба наслҳои оянда боқӣ гузоштани муҳити

экологии солим ҳам андеша мекунад. Аз рӯи он ки давлат ва шахрвандони вай барои хифзи муҳити зист чӣ чораҳо меандешанд ва онҳо чӣ натиҷа медиханд, ба сатҳи фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа баҳо додан мумкин аст.

Имрӯз ҷомеаи ҷаҳонӣ хуб дарк мекунад, ки яке аз ҳуқуқҳои муҳими инсон ҳуқуқи зиндагӣ дар муҳити

Расми 2

барои инсон мусоиди экологӣ мебошад. Барои таъмин гардидани ин ҳуқуқи инсон дар аксар давлатҳои ҷаҳон мақомоти махсуси давлатӣ ва ҳаракату созмонҳои экологӣ, аз он ҷумла гайриҳукумати фаъолият мекунанд. Як қатор созмонҳои байналхалқӣ низ хифзи муҳити зисти инсонро мавзӯи фаъолияти худ қарор додаанд. Дар ин ҷода Созмони Милали Муттаҳид ва сохторҳои марбутаи он саҳми калон мегузоранд. Фаъолияти ҳаракатҳои ҷамъиятии “сабзҳо” ва “Гринпис” низ ба хифзи муҳити зист равона гардидааст. МАГАТЭ бошад, ба истехсоли истифодаи оқилона ва паҳн нагардидани нерӯи ҳастаӣ назорат мебарад.

Масъалаҳои экологии ҷаҳон хеле зиёданд, аз он ҷумла ифлосшавии муҳити зист аз партовҳои истехсоли (ба он партовҳои ҳастаӣ низ дохил аст), хатари истифодаи нерӯи ҳастаӣ дар истехсоли нерӯи барқ ва паҳншавии истехсоли аслиҳои ҳастаӣ, проблемаи оби тоза, гармшавии иқлими Кураи Замин, рӯй ба нестшавӣ ва ё камшавӣ овардани баъзе намудҳои набототу ҳайвонот, ифлосшавии ҳаво дар шаҳрҳо, афзудани техника ва технологияи аз ҷиҳати экологӣ зарарнок ва гайра.

Хатари ифлосшавии муҳити зистро пеш аз ҳама мардуми қитъаи Аврупо ҳис карданд, чунки дар ҷанд асри охир маҳз дар ҳамин минтақа саноат босуръат тараққӣ кард ва партовҳои он муҳити зистро хатарнок гардонданд. Ин аст, ки мардум ба ҳаракати экологӣ, ки “сабзҳо” ном дорад, рӯй оварданд. “Сабзҳо” дар як қатор давлатҳои Аврупо ба нерӯи пурзури ҷамъиятӣ табдил ёфтаанд. Онҳо ҳатто хизбҳои сиёсӣ ташкил намудаанд. Чунин хизбҳо дар Олмони Федеролӣ, Австрия, Недерландия, Белгия, Дания ва баъзе давлатҳои дигар фаъолият доранд. Ин хизбҳо дар байни интиҳобкунандагон ҷонибдорони зиёд доранд. Дар баъзе давлатҳо дар парлумон

фраксияи худро дошта, дар сатҳи мақомоти қонунгузор барои тозагии муҳити зисти инсон мубориза мебаранд ва ба муваффақиятҳо низ ноил мегарданд.

Таи чанд даҳсола аст, ки ҳаракати пурзӯри экологии умумичаҳонии “Гринпис” ғабӯлият мекунад. Он дар ихтиёри худ киштӣ ва таҷҳизоти зарурии санҷиши ҳолати экологӣ дорад. Ин ҳаракат акваторияи баҳру уқёнусҳо ва қисмати континенталии Замиро зери назорати худ гирифтааст. Чанд сол қабл аз ин Русия дар уқёнуси Ором партовҳои ҳастаии худро партофт. Фаронса бошад, дар галачазираҳои уқёнуси Ором гулулаҳои ҳастаиро санҷид. Бо шарофати ғабӯлияти “Гринпис” оламиён аз ин ҳодисаи нохуши экологӣ хабардор шуданд. Ба “Гринпис” муяссар шуд, ки пеши роҳи захролудшавии минбаъдаи акваторияи уқёнуси Ором ва давом додани санҷиши гулулаҳои ҳастаиро дар ин минтақаи оби ҷаҳон бигирад. Ҳаракати “Гринпис” дар ҷаҳон тарафдорон ва хайрхоҳони зиёд дорад. Онҳо созмони мазкурро харҷониба дастгирӣ менамоянд.

Муҳити зист ва табиатро намудҳои гуногуни истехсолот ифлос мекунанд. Нерӯи ҳастаӣ ва аслиҳои ҳастаӣ аз ҷумлаи онҳост. Дар даҳсолаҳои охири қарни XX ва оғози қарни XXI нерӯи ҳастаӣ ба яке аз соҳаҳои барои инсон хавфноктарин табдил ёфтааст. Фоҷиаи Чернобил, оқибатҳои санҷиши аслиҳои ҳастаӣ дар санҷишгоҳҳои Семипалатинск, Замини Нав, Невада, ҷазираҳои уқёнуси Ором ва ғайра далелҳои қотеи чунин хулосаанд.

Бо мақсади ҳифзи инсон ва муҳити экологӣ аз нерӯи ҳастаӣ ва аслиҳои ҳастаӣ мақомоти махсуси байналхалқӣ созмон дода шудааст ки он МАГАТЭ ном дошта, ба истехсол ва истифодаи бехатари нерӯи ҳастаӣ ва паҳн нагардидани аслиҳои ҳастаӣ назорат мебарад. МАГАТЭ ин корро дар асоси қонуну қарордодҳои байналмилалӣ амалӣ мегардонад.

Таъмини инсон бо оби тоза яке аз проблемаҳои имрӯзаи ҷаҳон ба шумор меравад. Аз ин рӯ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Иҷлосияи Генералии СММ пешниҳод намуд, ки солҳои 2003 - 2015 солҳои “Оби тоза” эълон карда шавад, ки онро аъзои ин созмони бонуфузтарини байналмилалӣ бо хушнудӣ пазируфтанд. Бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон СММ солҳои 2005 – 2015 – ро “Амалиёти оби тоза” эълон кардааст.

Маълум аст ки феълан дар ҷаҳон зиёда аз 2 млрд нафар одамон аз нарасидани оби ошомиданӣ танқисӣ мекашанд. Дар як қисми давлатҳои ҷаҳон мардум мачбуранд оби аз ҷиҳати экологӣ ифлосро

истеъмол кунанд. Ҳукуматҳои онҳо мардумро аз оби тоза таъмин карда наметавонанд.

Дар натиҷаи аз тарафи инсон вайрон карда шудани муҳити экологӣ баъзе намудҳои наботот ва ҳайвонот нест мешаванд ё шумораи онҳо торафт кам мегардад. Барои ҳамин муҳаққиқон ҳолати табиатро хуб омӯхта, хулосаю тавсияҳои худро ба ҳукуматҳои кишварҳои худ пешниҳод менамоянд. Дар баъзе давлатҳо барои аз нав барқарор кардани муҳити биологӣ чораҳои самаранок андешида мешаванд. Масалан, мамнӯъгоҳҳои миллий ташкил менамоянд. Дар он ҷо дарахту растанӣ ва ҳайвоноти нодирро зиёд мекунанд. Чунин боғҳои миллий аз тарафи давлат муҳофизат карда мешаванд.

Барои зиёд кардани ҳайвоноти рӯ ба нестиварда онҳоро ба рӯйхат мегиранд, ки онро “Китоби Сурх” меноманд. Аз ин китоб дар сатҳи миллий ва ҷаҳонӣ фаҳмидан мумкин аст, ки ба қадом намуди ҳайвонот хатари нестшавӣ таҳдид мекунад. Чунин ҳайвонот дар шароити мамнӯъ дар боғҳои миллий парвариш ёфта, саршумори онҳо зиёд карда мешавад. Баъд як қисми онҳо ба муҳити табиӣ сар дода мешавад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чунин “Китоби Сурх” мавҷуд аст.

Оё барои гирифтани пеши роҳи нестшавии наботот ҳам ягон чораҷӯӣ карда мешавад? Охир, натавонанд ҳайвонотро аз нестшавӣ наҷот додан лозим аст. Барои дар мамнӯъгоҳу боғҳои миллий парвариш кардани растаниҳои камёфту шифобахш низ баъзе тадбирҳои муҳим андешида мешаванд. Масалан, дар баъзе давлатҳо банкҳои тухмии растаниҳо ташкил карда шудааст. Дар сурати камшавӣ ва ё нестшавии ин ё он растанӣ аз тухмии дар чунин банк мавҷуда истифода бурда мешавад. Бо ҳамин роҳ дар табиат мувозинати наботот аз нав барқарор карда мешавад.

Яке аз мушкилоти умумиҷаҳонии экологӣ ин гармшавии иқлими Замин мебошад, ки дар натиҷаи аз ҳад зиёд ихроҷ гардидани гармӣ дар корхонаҳои саноатӣ, нақлиёт ва ғайра ба вучуд меояд. Олимон ба хулоса омадаанд, ки ҳарорати кураи Замин 2 дараҷа афзудааст. Дар натиҷаи ин пирияхҳои садҳо сол боз мавҷудбуда об мешаванд. Дар Антарктида низ обшавии пирияхҳои чандинҳазорсола ба назар мерасад. Гармшавии Замин ба қабати атмосфераи он низ таъсири манфӣ расонидааст. Дар якҷанд ҷои қабати атмосфераи ин қитъаи яхин қабати озон сӯрох шудааст, ки ин ба мавҷудияти Замин хатарнок аст.

11 декабри соли 1997 дар Конференсияи байналмилалӣ дар шаҳри Киотои Чопон баргузоршуда “Протоколи Киото оид ба Конвенсияи меъёрии Созмони Милали Муттаҳид дар бораи тағйирёбии иқлим” қабул карда шуд, ки он ба баҳру укёнусхо партофтани партовҳои заҳролуди ҳастаиро маҳдуд месозад. Ин қарордод дар ҷаҳон ҳамовозии гарму ҷӯшон пайдо намуд. Давлатҳои зиёди ҷаҳон ба ин қарордод пайвастанд. Вале баъзе давлатҳо аз пайвастан ба он рӯй метобанд, ки дар байни онҳо Иёлоти Муттаҳидаи Амрико ҳам ҳаст.

Маълум аст, ки ба баҳру укёнусхо партофтани чунин партовҳо ба экологияи қураи Замин, инсон ва набототу ҳайвонот зарари калон мерасонад.

Олимон кайҳост, ки рӯйхати моддаҳои кимиёвӣ дар истифодаи соҳаи кишоварзибудаи ба саломатии инсон зарароварро мураттаб кардаанд, аз ҷумла, истифодаи чунин моддаҳо дар мубориза бар зидди ҳашароти зараррасон хатарнок мешуморанд. Ин андеша дар конвенсияю қарордодҳои марбути байналмилалӣ ба нишондодҳои меъёрию ҳуқуқӣ таъдил дода шудаанд. Сарфи назар аз ин, дар баъзе давлатҳо хилофи қонунҳои байналмилалӣ амал карда, саломатии инсонро ба зери хатар мегузоранд.

Дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон мақомоти нозирии роҳҳо ва санитарияю эпидемиологӣ ҳолати экологии шаҳрҳои воситаҳои нақлиёт ва корхонаҳои истехсолӣ, муассисаю соҳаҳои хӯроквории гуногунро мувофиқи меъёрҳои муқарраркардашудаи санитарияю эпидемиологӣ бо асбобҳои дақиқ месанҷанд. Дар бораи натиҷаҳои санҷиш аз тариқи воситаҳои ахбори умум мунтазам маълумот паҳн карда мешавад. Ба вайронкунадагони ифлосшавии муҳити зист ва ҳолати ғайрисанитарии корхонаю муассисаҳо ҷазоҳои маъмури ба қор мебаранд. Дар мавридҳои алоҳида оид ба вайронкунии қонуну қоидаҳои муқарраршуда парвандаҳои ҷиноӣ оғоз карда мешаванд.

Ҷӣ тавре ки аз таҳлили масъалаҳои умумичаҳонӣ экологӣ ва ҳуқуқи инсон бармеояд, мушкилоти экологӣ ва таъмини ҳуқуқи инсон ба муҳити тозаи экологӣ хеле зиёданд. Ҷомеаи ҷаҳонӣ нисбати онҳо бетараф нест. Дар ин қори муҳим ҳар давлат ва ҳар инсон саҳми сазовор гузошта метавонад.

- 1. Экологияро ҳамчун проблемаи умумичаҳонӣ шарҳ диҳед.*
- 2. Моҳияти фаъолияти “Гринпис” ва “Сабзҳо”-ро баён кунед.*
- 3. Қадом сабабу манбаъҳои ифлосшавии муҳити зисти инсонро медонед?*

3. ҲОЛАТИ ЭКОЛОГӢ ДАР ТОЧИКИСТОН. Тоҷикистон давлати кӯҳсор, хушбоду хаво буда, шароити хуби экологӣ дорад. Алхол ба Ҷумҳурии Тоҷикистон хатари экологӣ таҳдид намекунад.

Расми 3

Сарфи назар аз ин, дар ин ҷо низ кам бошад ҳам, мушкилоти экологӣ вучуд дорад.

Дар Тоҷикистон дар даврони шӯравӣ хангоми сохтани иншоотҳои бузурги саноатӣ ва объектҳои дигар масъалаи хифзи муҳити зист қариб тамоман ба назари эътибор гирифта намешуд. Масалан, дар қанори шимолии шаҳри Душанбе корхонаи

азими семент сохта шуд, ки аз он ҳар рӯз ба сари мардуми пойтахт ва соқинони атрофи он ба миқдори зиёд чанги семент мерезад. Ин корхона ба муҳити биологӣ ва мардуми минтақа то як дараҷа зарар мерасонад. Лекин мисоли мусбат ҳам ҳаст. Қормандони комбинати маъдани Тақоб, воқеъ дар километри 45 шимолтари шаҳри Душанбе оби партови истифодашударо тавассути низоми махсуси обтозакунии безарар гардонда, онро баъд ба дарёи Варзоб сар медаханд. Бо ин роҳ оби ифлосшуда дар амал ба ҳолати аввалаи табиӣ он баргардонида мешавад.

Дар қисмати наздисарҳадии водии Вахш “Бешаи Палангон” ном мавзее ҳаст, ки он як вақтҳо мамнӯъгоҳи миллии ҶШС Тоҷикистон эълон карда шуда буд. Дар вақташ дар он ҷо ҳайвоноти гуногун, аз ҷумла палангҳо, мурғҳои даштӣ ва ғайра дар шароити табиӣ сукунат доштанд. Вале дар зарфи 30-40 соли охир биосфераи ин беша чунон вайрон карда шуд, ки аз “Бешаи Палангон” танҳо номаш боқӣ мондаасту ҳалос, палангону мурғҳои даштӣ ва ҳайвоноти дигар пурра нест шуданд, зеро муҳити мусоиди зиндагии онҳо аз байн рафт.

Ҳукумат ва аҳли ҷомеаи кишвар барои тоза нигоҳ доштани муҳити зист тадбирҳои самаранокро амалӣ менамоянд. Ҳар сол дар шаҳру деҳот садҳо ҳазор ниҳолу қаламчаи дарахтони мевадихандаю сояфкан ва ороишӣ мешинонанд. Дар кӯчаю хиёбонҳои шаҳру шаҳракҳо ва нуктаҳои дигари аҳолинишин инчунин бисёриҳо дар

ҳавлиҳои худ гулгаштҳо бунёд мекунанд. Кормандони корхонаю муассисаҳо ба хашари умумихалқӣ баромада, атрофи корхона ва чойҳои кори худро аз хасу хошок ва ифлосиву партовҳо тоза мекунанд. Ҳамаи ин тадбирҳо ба тоза нигоҳ доштани муҳити зист шароит муҳайё месозанд.

Дар шаҳри Душанбе қисми нақлиёти мусофиркашонӣ ба истифодаи газ гузаштааст, ки ин дуди ғализро кам кардааст. Вале ронандагони зиёд, ки аз сӯзишвории моеъи нафтӣ истифода мебаранд ва сифати онҳо на онқадар баланд аст, ҳавои шаҳри Душанбе ва шаҳрҳои дигари кишварро ифлос мегардонанд. Аз сабаби носоз будани қисме аз воситаҳои нақлиёт аз он дуди зиёд ихроҷ гардида, ҳаво ва муҳити зистро ифлос мегардонад. Барои исботи ин гуфтаҳо агар ба тепшаҳои шарқии шаҳр ва ё ба кӯҳҳои атрофи водии Ҳисор бароед, кабати ғафси дуди ғализи болои шаҳри Душанберо бараъло мушоҳида карда метавонед.

Вазифаи мо – шахрвандон ва ҳар як сокини Тоҷикистон аз он иборат аст, ки маҳали зисти худ ва тамоми кишварро дар ҳолати тозаии экологӣ нигоҳ дорем. Ба ҳамин восита ҳуқуқи худ ва ҳуқуқи дигаронро ба муҳити тозаии экологӣ таъмин карда метавонем.

Назорати давлатӣ дар соҳаи ҳифзи табиат аз тариқи мақомоти ваколатдори ҳифзи табиат, назорати санитарӣ, назорат аз болои корҳо дар саноат ва кӯҳ ба амал бароварда мешавад, ки он дар замони шӯравӣ бо забони рӯсӣ “Госгортехнадзор” ном дошт. Барои назорати таҳассусии санитарияю табиӣи тамоми объектҳо, корхонаю муассисаҳо дар сохтори Вазорати тансиҳати Тоҷикистон Стансияи ҷумҳуриявии санитарияю эпидемиологӣ мавҷуд аст, ки он дар маҳалҳо мақомоти худро дошта, дар ҳифзи ҳуқуқи экологии шахрвандон нақши муассир дорад. Дар сохтори Ҳукумати Тоҷикистон мақомоти ҳаёт, ки он барои ҳифзи табиати Тоҷикистон махсус гардонда шудааст. Дар ҳифзи ҳолати экологии Тоҷикистон Вазорати ҳолатҳои фавқулоддаи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ саҳми калон мегузорад.

- 1. Таваҷҷути далелҳои нав ҳолати экологии Тоҷикистонро муайян созад.*
- 2. Дар бораи ҳолати экологии маҳали зисти худ маълумот диҳед*
- 3. Оё шумо шахсан барои муҳити экологии тоза саҳмгузор ҳастед?*

ҚОНУНГУЗОРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ҲУҚУҚИ ЭКОЛОГӢ. Дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи экология ва ҳифзи муҳити зист мавқеи калонро ишғол менамояд. Он дар моддаи 44 Қонуни асосӣ бо ҳамроҳии ҳифзи ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ ва моддаи 38 дар доираи ҳуқуқи шахс ба ҳифзи саломатӣ инъикос гардидааст.

Ҳар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад... Давлат барои солимгардонии муҳити зист, инкишофи оммавии тарбияи ҷисмонӣ ва туризм тадбирҳо меандешад...

(Моддаи 38. Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Тӯли солҳои истиқлолият дар Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба экология ва ҳифзи муҳити зист силсилаи асноди меъёрию ҳуқуқӣ қабул карда ва ё дар асноди қонунгузорию гуногун оид ба соҳаҳои гуногуни иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар баробари дигар меъёрҳо меъёрҳои экологияю санитарӣ инъикос гардонда шудаанд. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи истеҳсол ва муносибати эҳтиёткорона бо пеститсидҳо ва агрохимияҳо” (соли 2003), “Дар бораи муҳофизат ва истифодаи олами ҳайвонот” (соли 2004), “Дар бораи сифат ва бехатарии маҳсулоти хӯрокворӣ” (соли 2002), “Дар бораи партовҳои истеҳсоли ва истеъмоли” (соли 2002), “Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш” (соли 1997), “Дар бораи экспертизаи экологӣ” (соли 2003), “Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли” (соли 1999 ва дохил намудани тағйироту иловаҳо ба он дар соли 2003), “Дар бораи назорати санитарии давлатӣ” (соли 1994 ва дохил намудани тағйироту иловаҳо ба он дар соли 2002), “Дар бораи бехатарии радиатсионӣ” (соли 2003), “Дар бораи таъмини амнияти санитарияю эпидемиологияи аҳоли” (соли 2003), “Дар бораи солимии репродуктивӣ ва ҳуқуқҳои репродуктивӣ” (соли 2002) аз ҳамин ҷумлаанд.

Вале Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи табиат”, ки онро Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 27 декабри соли 1993 қабул кардааст ва онро дар маҷмӯъ нишондодҳои экологӣ аз қонунҳои дигар таҳким бахшидаанд, пурра ба масъалаи ҳуқуқи экологӣ бахшида шудааст. Он аз 15 боб иборат буда, масъалаҳои ҳуқуқи шахрвандон барои муҳити мусоиду солими табиӣ механизми иқтисодии ҳифзи муҳити абиии атроф, меъёрӣ гардонии сифати муҳити атрофи табиӣ, талаботи экологӣ дар мавриди ба ҷойгиркунонӣ, лоиҳакашӣ, сохтмон, тақмили таҷҳизот, ба истифода

додани корхонаҳо, иншоотҳо ва объектҳои дигар, талаботи экологӣ дар мавриди истифодаи корхонаҳо, иншоотҳо, объектҳои дигар ва иҷрои фаъолияти мухталиф, ҳолатҳои фавқулоддаи экологӣ, экологияи минтақаҳои табиӣ ва объектҳои махсусан химояшаванда, назорат аз болои химояи муҳити табиӣ атроф, иштироки аҳоли дар химояи муҳити табиӣ атроф, тарбия, таҳсилот ва тадқиқот оид ба экология, ҷавобгарӣ барои қонуншиканиҳои экологӣ, ҷаброни зараре, ки дар натиҷаи қонуншиканиҳои оид ба ҳифзи табиат ба миён омадааст ва ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити табиӣ атрофро дар бар гирифтааст.

Дар дебочаи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи табиат” қайд карда шудааст: “Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи табиат, истифода ва афзунгардониҳои оқилонаи захираҳои он, солимгардониҳои муҳити табиӣ атроф вазифаи умумидавлатӣ, қори тамоми халқ, қарзи маънавии ҳар як шаҳрванд мебошад”. Барои ҳамин тамоми фаъолияти давлат, мақомоти иҷроия, қонунгузорӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба иҷрои самарабахши қонуни мазкур ва қонунҳои дигари Тоҷикистон оид ба масъалаҳои ҳифзи табиат равона карда шудааст.

Вазифаҳои қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз танзими муносибатҳо бо мақсади нигоҳ доштани боигарӣ ва муҳити табиӣ зист инсон дар соҳаи ҳамроҳанг сохтани ҷомеа ва табиат, истифода ва афзунгардониҳои оқилонаи захираҳои табиат, пешгирӣ кардани таъсири ҳоҷагӣ ва фаъолияти дигари аз ҷиҳати экологӣ зарарнок, солимгардонӣ ва беҳбудӣ бахшидан ба сифати муҳити табиӣ атроф, таҳкими қонуният ва тартиботи қонунӣ дар соҳаи номбурдаи муносибатҳо ба манфиати наслҳои имрӯза ва ояндаи инсон иборат аст.

(Моддаи 1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи табиат”).

Объектҳои ҳифзи муҳити табиӣ зист иншоанд;

- биосфера, низоми табиӣ экологӣ ва ҷузъҳои таркибии онҳо;
- иқлим, қабати озониҳои Замин;
- Замин, сарватҳои он, обҳои зери Замин ва болои он, ҳавои атмосфера, олами ҳайвонот;
- ҷангалу ҷарогоҳҳо ва ҳама гуна наботот, сатҳи заминкуҳсор, ки ҳосатаи кам воқеъшуда (моддаи 5).

Тибқи моддаи 66 қонун “Дар бораи ҳифзи табиат” ашхоси

амалдори давлатӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити атроф аз рӯи ваколатҳояшон мувофиқи тартиби муқарраршуда ҳуқуқ доранд ки:

- аз корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо, сарфи назар аз шакли моликият ва тобеияти онҳо, дидан карда ва бо ҳуччатҳо, таҳлилу ҳулосаҳо, бо маводи дигаре низ шинос шаванд, ки ба ваколатҳои бевоситаи хизмати ин ашхос дахл доранд;

- кори иншоотҳои тозакуни, дастгоҳу васоити безаргардони дигар, тадбирҳои назорати онҳо, риояи меъёрҳои сифатии муҳити табиӣ атроф, қонунгузорӣ оид ба ҳифзи табиат, иҷрои нақшаю чорабиниҳо оид ба ҳифзи табиатро бисанҷанд;

- бартараф кардани камбудҳои ошкоркардашударо талаб намоянд, дар доираи ҳуқуқҳои ба онҳо додашуда оид ба ҷобачокуни, лоихакашӣ, сохтмон, ба қордарорӣ, навкуни ва истифодаи объектҳо ҳулосаю тақлифҳои ҳатмӣ пешниҳод кунанд;

- ашхоси гунаҳгорро ба ҷавобгарии маъмурӣ кашанд, маводи ҷамъовардари барои даъво баҳри ҷавобгарии интизомӣ, маъмурӣ ё ҷиноятӣ фиристонанд ё ки ба суд ва ё суди иқтисодӣ дар бораи ҷуброни зарар ба муҳити табиӣ ва саломатии инсон дар натиҷаи шикастани қонунгузори ҳифзи табиат пешниҳод намоянд;

Тибқи моддаи 71 қонуни мазкур оид ба иштироки шахс дар ҳифзи табиат, бо меҳнати худ ҳимоя ва афзун гардондани боигариҳои табиат, ҳуқуқ ва вазифаҳои шахрвандони Тоҷикистон чунин муқаррар карда шудаанд:

- таъсис додани иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ баҳри ҳифзи табиат, ҳазинаҳо ва иттиҳодияҳои дигари ҷамъиятӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити табиӣ атроф, аъзои чунин ташкилоту ҳазинаҳо будан;

- иштирок дар баррасии лоихаҳои асноди қонунгузорӣ ва ҳуччатҳои дигар, ки ба райъпурсии умумихалқӣ пешниҳод мешаванд, оид ба масъалаҳои муҳити табиӣ атроф бо нома, шикоят ва ариза муруҷиат намудан;

- аз мақомоти марбута талаб кардани пешниҳоди ахбори саривақтӣ, пурра ва боварибахш дар бораи ҳолати муҳити табиӣ атроф ва тадбирҳо оид ба ҳифзи он;

- дар бораи бекор кардани қарор оид ба додани ҷой, лоихакашӣ, сохтмон, навсозӣ ва ба қорбарии объектҳои аз ҷиҳати экологӣ зарарнок, маҳдудкуни, боздорӣ, қатъкунии фаъолияти қорхона ва объектҳои дигар, сарфи назар аз шакл ва тобеияти онҳо, ки ба муҳити табиӣ атроф ва саломатии инсон таъсири манфӣ мерасонанд, тақлифҳо пешниҳод намудан;

• аз болои корхонаҳо, муассисаҳо, ташкилотҳо ва шахрвандон пешниҳод кардани даъво дар бораи ҷуброни зараре, ки ба саломатӣ ва амволи онҳо дар натиҷаи таъсири манфӣ ба муҳити табиӣ атроф расонида шудааст;

Шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон вазифадоранд, ки табиатро солим нигоҳдоранд, боигарии онро муҳофизат кунанд ва талаботи қонунгузориро дар бораи ҳифзи табиат риоя намоянд.

Мафҳумҳои дар ёд доред: экология, эко, низоми табиӣ экологӣ, экспертизаи экологӣ, ҳолати экологӣ, бехатарии экологӣ, бехатарии истеъмолӣ, меъёрҳои санитарии эпидемиологӣ, биосфера, атмосфера, “Гринпис”, “Сабзҳо”, пеститсидҳо, агрохимияҳо, Госгортехнадзори Ҷумҳурии Тоҷикистон, қабати озони Замин, захираҳои об, наботот, ҳайвонот, Протоколи Киото

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи таърихи пайдоиши илми экология чӣҳо медонед?
2. Ба андешаи шумо чаро имрӯз ба масъалаи экология диққати калон дода мешавад?
3. Мақсадҳои асосии ҳаракати “Гринпис” ва “Сабз”- ҳоро аз тариқи амалиёти онҳо баён кунед.
4. Кадом омилҳои ифлосшавии муҳити зистро медонед? Дар маҳали зисти шумо чӣ?
5. Амалиёти “Оби тоза” аз ҷониби кадом давлати ҷаҳон пешниҳод гардидааст ва аҳамияти он аз чӣ иборат аст?
6. Кадом санадҳои қонунгузори Тоҷикистон оид ба масъалаи экологияро номбар карда метавонед?
7. Аз тариқи баҳс бо ҳамдарсон роҳҳои бехатарии экологии муҳити зистатонро ҷустуҷӯ ва пешниҳод кунед.

§ 5 ДЕМОГРАФИЯ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

1. МАФҲУМИ “ДЕМОГРАФИЯ” ВА ВАЗЪИ ДЕМОГРАФИЌ ДАР ТОҶИКИСТОН. Демография калимаи юнонӣ буда, маънои “демос”- “халқ” ва “графос” “менависам”-ро дорад.

“Вазъи демографӣ” ҳолати демографии ноҳия ва ё мамлакат мебошад, ки ба воситаи як гурӯҳ нишондиҳандаҳо муайян карда мешавад. Ба ин гуна нишондиҳандаҳо сатҳи мавҷудаи таваллуд, фавт, никоҳ ва талоқи аҳоли, дарозумрӣ ва амсоли ин дохил мешавад. Ин нишондиҳандаҳо барои додани баҳо ба вазъи демографӣ, муайян кардани ҳолати мавҷудаи бозтавлиди аҳолии ноҳия ё мамлакат асос шуда метавонад.

Вазъияти демографӣ дар Тоҷикистон дар муддати дуру дароз зери таъсири ду гурӯҳ омилҳо ба миён омадааст. Омилҳои гурӯҳи якум ба таъмин намудани бозтавлиди матлуби аҳолии ҷумҳурӣ вобастагӣ дорад. Дар Тоҷикистон нишонаҳои шакли бозтавлиди анъанавии аҳоли то имрӯз боқӣ мондаанд, ба монанди: нишондиҳандаҳои баланди таваллудкунии аҳоли ва нисбатан пастӣ фавти аҳоли, лекин дар нисбати ин баланд будани нобудшавии кӯдакон, баланд будани сабабҳои анъанавии фавти аҳоли, суст будани ҷойи истиқомативазкунӣ, паст будани дараҷаи шаҳришавӣ (урбанизатсия) ва ғайра.

Ба омилҳои гурӯҳи дуюм муҳочирати аҳоли ба дохили кишвар ва аз кишвар ва сатҳи зиндагии оила ва ҳифзи давлатии он алоқаманд аст.

Умуман вазъи демографӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои хусусиятҳои зерин аст:

- сатҳи зиёдшавии аҳоли;
- дараҷаи баланди фавти аҳоли ва гирифтورشавӣ ба касалиҳои узвҳои нафасгирӣ ва сирояткунанда;
- паҳншавии амалияи танзими оила;
- нигоҳ доштани вазни қиёсии баланди ҷавонон дар байни аҳоли ва бо суръати баланд афзоиш ёфтани захираҳои меҳнатӣ;
- пурзӯр гаштани муҳочирати аҳолии маҳаллӣ аз шаҳру навоҳии гуногуни кишвар;
- камшавии шумораи мутлақи аҳолии шаҳрҳо.

Масъалаи никоҳ. Дар соли 2000 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 26257 ақди никоҳ, ё ин ки 4,2 никоҳ ба ҳар сари 1000 нафар аҳоли ба қайд гирифта шудааст. Ин рақамҳо нисбат ба соли 1991 беш аз 2 маротиба кам мебошанд, ки аксарияти ин ақдҳои никоҳ бори аввал баста шудаанд. Яке аз нишондиҳандаҳои муҳими вазъи никоҳ синну соли миёнаи ба ақди никоҳ даромадагон мебошад. Сарфи назар аз дигар ҷиҳатҳои масъала ин нишондиҳанда яке аз омилҳоест, ки сатҳи таваллуди аҳолиро муайян менамояд.

Дар миёнаи солҳои 1979 – 1985 синну соли никоҳ дар байни занҳои аз 20,6- солагӣ то ба 20,8- солагӣ расид, Дар байни мардҳо бошад, мувофиқан аз 23,2 то ба 23–солагӣ расид. Ҳисоби миёнаи ин нишондиҳанда дар ИҶШС соли 1985 мардҳо 24,2 ва занҳо 21,9 - солагиро ташкил мекард.

Ақди никоҳ бастан ҳодисаи табиӣ ва амри воқеӣ мебошад. Сарфи назар аз ин, бо сабабҳои гуногун як қисми аҳоли ба никоҳ намерояд, ки ин ба сатҳи бозтавлиди аҳоли таъсир мерасонад.

Масъалаи талоқ. Талоқ дар Тоҷикистони яке аз масъалаҳои ташвишвар аст. Аз рӯи ҳисобҳои оморӣ Шӯравӣ танҳо дар як соли 1988 дар Тоҷикистон бо сабаби талоқ 7509 оила вайрон шудааст. Лекин дар солҳои минбаъда ин рақам рӯ ба камшавӣ овардааст. Дар соли 2000 ҳамагӣ 2358 оила вайрон шудааст, ки ин ба ҳар сари 1000 нафар аҳолии ҷумҳурӣ ҳамагӣ 0,4 талоқ рост меояд. Дарачаи руҳ додани талоқ дар Тоҷикистон тақрибан аз соли 1990 хеле кам шудааст. Дарачаи пасти вайроншавии оилаҳо бо роҳи талоқ нишондиҳандаи устувории оила буда, шартӣ муҳими бозтавлиди мӯътадили аҳоли аст. Дар Тоҷикистони солҳои 1991–2000-ум яке аз сабабҳои асосии барҳамхурии оилаҳо дар натиҷаи фавтидани зан ва ё шавҳар рӯй меод. Хусусан, вафоти бештари мардҳо ба зиёдшавии бевазанҳо оварда расонид.

Масъалаи таваллуд. Аз соли 1989 сатҳи таваллуд дар Тоҷикистон рӯй ба пастшавӣ оварда, он ба дараҷаи соли 1980 наздик шуд. Дар солҳои 1980 – 1989 афзоиши таваллуд ба мушоҳида расид. Ҳамин тариқ, дар соли 1986 ба 1000 нафар 42 таваллуд рост омад. Дар баъзе ҷойҳо, масалан, дар минтақаҳои Кӯлоб ва Қургонтеппа, дар соли 1989 ба ҳар сари 1000 нафар 46 таваллуд рост омад. Вале аз соли 1991 то соли 2000 ин нишондиҳанда бо тезӣ поён фурумадан гирифт. Ин аст, ки дар соли 2000 ба ҳар сари 1000 нафар аҳоли 27 нафар таваллуд рост омад.

Масъалаи фавт ва дарозумрии аҳоли. Дар аввали солҳои 80 – ум дар ҶШС Тоҷикистон нишондиҳандаи дарозумрии аҳоли тамоили баландшавӣ дошта, ин ҳолат тахминан то солҳои 1986 – 1987 давом кард. Вале соли 2000 нисбат ба соли 1991 ин нишондиҳанда аз 70,5 то ба 68,4 сол паст шуд. Дар байни мардҳо ин рақам мувофиқан аз 67,6 то ба 66,1 сол паст фурумад, дар байни занҳо бошад ин нишондиҳанда аз 73,2 соли 1991 дар соли 2000-ум то ба 70,8 сол паст фурумад. Чи тавре ки ба мушоҳида мерасад, аз рӯи ин нишондиҳанда занҳо дар вазъи бехтар қарор доранд.

Боз бармегардем ба даврони Шӯравӣ. Дар ИҶШС ба ҳисоби миёна дарозумрии аҳоли соли 1988 – 69,5, аз он ҷумла мардҳо - 64,8 сол ва занҳо 73,6 сол буд. Агар ин рақамҳоро бо рақамҳои марбути мамлакатҳои хориҷӣ муқоиса кунем, пас маълум мегардад, ки дар масъалаи дарозумрӣ ИҶШС ҷои на чандон намоёнро ишғол мекардааст. Масалан, дарозии умр дар як қатор мамлакатҳои хориҷӣ соли 1986 чунин буд: дар Австрия мардҳо 71,8 сол ва занҳо 77,8 сол, дар ҶФО мардҳо 71,9 сол ва занҳо 78,5 сол, дар Швейцария мардҳо 73,8 сол ва занҳо 80,6 сол; дар Ҷопон мардҳо 75,0 сол ва занҳо 81,0 сол.

2. МУҲОЧИРАТИ АҲОЛИИ ТОҶИКИСТОН. Дар аҷаи муҳочирати аҳоли барои суръати бозтавлиди аҳоли аҳамияти калон дорад. Муҳочират раванди ҷойивазкунии аҳолии берун аз сарзамини худ мебошад. Дар солҳои 1976 – 1986 миқдори бақияи манфии муҳочират аз 1,2 то 10,2 ҳазор одам расид. Муҳочират махсусан дар солҳои 1991 – 2000 хеле афзуд. Танҳо дар як соли 2000–ум аз Тоҷикистон зиёда аз 14,4 ҳазор нафар кӯч бастаанд.

Барои аз шаҳру навоҳӣ рафтани коргарон ва мутахассисон вазъиятҳои шиддатноки сиёсӣ, иқтисодӣ, маданӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷой дошт, таъсири бевосита расонид. Ин раванд нишон дод, ки пешрафти иқтисодӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон ба кадрҳои баландихтисос вобаста мебошад, яъне феълан аз ҳисоби аҳолии маҳаллӣ тайёр кардани кадрҳои баландихтисос барои таъмини мустақилияти кадрӣ кишвар аҳамияти махсус пайдо кардааст.

3. МОҲИЯТИ ТАНЗИМИ ОИЛА. Танзими оила маънии аз тарафи зану шавҳар қабул намудани тасмим оид ба теъдоди оила, хусусан оид ба теъдоди афвол. Низоми оила ба воситаи танзими дохилиоилавии таваллуди фарзандон амалӣ гардида, он назорат аз болои фаъолияти репродуктивӣ, ки ба ҳомилашавӣ ва ҳифзи чанин вобаста буда, пешгирӣ ва қатъи ҳомиладориро дар назар дорад.

Танзими оила на танҳо барои таваллуди шумораи дилхоҳи фарзандон дар оила ва ҳифзи онҳо, балки барои муайян намудани вақти таваллуди фарзанд низ вобаста ба синну соли волидайн ва шароити иҷтимоӣ–иқтисодии оила танзим сохтани фосилаи байни таваллуди фарзандон ва роҳ надодан ба ҳомиладорӣ гайридилхоҳ аҳамият дорад.

Танзими оила барои паст шудани сатҳи фавти кӯдакон, таҳкими саломатии модару фарзанд ва ба камшавии безурётии дубора мусоидат мекунад. Самаранокии танзими оила аз огоҳии одамон дар бораи усулҳои назорати таваллуди кӯдакон, дастрас ва қобили қабул будани ин усулҳо барои оилаҳои гуногун вобаста аст.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли», ки он 15 майи соли 1997 қабул карда шудааст, дастрас кардани маълумотро оид ба банақшагирии оила кафолат медиҳад. Барои таъмин гардидани ҳуқуқи танзими оила аз тарафи Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон, барои аҳолии кишвар марказҳои саломатии репродуктивӣ, аз он ҷумла, марказҳои ҷумҳуриявӣ, вилоятӣ, шаҳрӣ ва ноҳиявӣ, ки дар онҳо мутахассисон ба масъалаҳои табобати безурётӣ ва ғайра машғуланд, ташкил карда шудаанд. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли» дар назар дорад, ки бо мақсади ҳифзи саломатии занон, бо хоҳиши худи онҳо усулҳои муосири зидди ҳомилашавӣ, ки ба манъи ҳомиладории ғайриҷамъдорӣ рағбате на доштаданд, пешкаш карда мешаванд.

Феҳристи тadbирҳои тиббии танзими оила аз тарафи Вазорати тандурустии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудааст. Барои амалӣ гардидани танзими оила истифодаи усул ва маводҳои гуногуни контрацептивӣ тавсия карда мешаванд.

Мафҳумхоро дар ёд доред: мафҳуми “демография”, вазъи демографӣ, танзими оила, бозтавлид, шахршавӣ, захираҳои меҳнатӣ, никоҳ ва талоқ, таваллуд ва фавт, дарозумрӣ, муҳочирати аҳоли

Савол ва супоришҳо

1. Мафҳуми “демография”-ро эзоҳ диҳед. Бигӯед, ки ин мафҳум ба Ҷумҳурии Тоҷикистон чи робита дорад?

2. Шумо вазъи демографии Тоҷикистонро чи тавр арзёбӣ мекунед?

3. Мафҳумҳои “демография”, никоҳ ва “талоқ”-ро бо ҳам алоқаманд кунед. Барои ин аз далелҳои мавзӯ истифода баред.

4. Аз далелҳои фавт ва дарозумрии аҳоли истифода бурда, хулосаҳои худро пешниҳод кунед.

5. Ба андешаи шумо оё имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танзими оила зарур аст?

6. Бо далелҳо исбот кунед, ки муҳочирати аҳоли аз кишвар ба вазъи демографии Тоҷикистон таъсири манфӣ мерасонад. Ва ё баръакс?

§ 6 – 7. МАСЪАЛАҲОИ НИГАҲДОРИИ ТАНДУРУСТӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН

1. МАСЪАЛАИ ВИЧ/ СПИД ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН. Дар соҳаи тандурустӣ дар дунё мушкилот хеле зиёданд. Дар ин боб масъалаҳои аз ҳама муҳимтарини замонавӣ дида баромада мешаванд. Мутобиқи эъломияи умумии ҳуқуқи башар ҳар як инсон ба ҳаёт, озодӣ, дахлнопазирии шахсӣ ва нигоҳубини тиббӣ ҳақ дорад.

Мардон ва заноне, ки ба синни балоғат расидаанд, ҳақ доранд бидуни ягон маҳдудияти наҷодӣ, миллий ё динӣ издивоҷ кунанд ва оила бунёд намоянд.

Мутаассифона, баъзан одамон даст ба рафтору амали ношоиста, аз қабилӣ тамоқукашӣ, истеъмоли нӯшоқиҳои спиртӣ мезананд. Маҳз чунин рафторҳои манфӣ метавонад ба ҳар гуна бемориҳои оварда расонад. Шахси истеъмолкунандаи ин маводҳо ба рафторҳои номатлуби худ метавонад ба хатари сироятёбии ҳар гуна бемориҳои сироятӣ, ба монанди **ВИЧ/СПИД гирифтор шавад**. Бояд донист, ки ин бемориҳо оқибати нохуш дошта, ба марг оварда мерасонанд.

ВИЧ - ё Вируси норасоии масунияти бадан ин барангезандаи бемории СПИД мебошад. СПИД – ё аломати норасоии масунияти бадан, бемории сирояткунанда буда, марҳилаи охири беморӣ мебошад. Калимаи масуният маънои системаи худмуҳофизати инсонро дорад. Дар назар доштан лозим аст, ки **ВИЧ** ва СПИД мафҳумҳои гуногунанд. **ВИЧ** барангезандаи бемории СПИД буда, сироятёбӣ аз вақти ба бадани инсон ворид шудани вирус сар мешавад, ки он нишонаҳои зоҳирӣ надорад.

СПИД нишонаҳои зоҳирии гуногун дорад. Дар ин муддат ҳуҷайраҳои масунияти инсон кам гашта, қобилияти худмуҳофизатии худро гум мекунанд. Вирус ба қобилияти худмуҳофизатии инсон таъсири манфӣ расонида, онҳоро харобу нобуд месозад.

Аввалин сироятёфтагон ва беморони СПИД солҳои 70-ум ва аввалҳои солҳои 80-уми асри гузашта ба қайд гирифта шудаанд. Баъдтар ин беморӣ дар байни шахсоне, ки моддаҳои нашъаоварро ба таври тазриқӣ (бо сӯзан) истифода мебарданд ва шахсоне ки ба бемории вазнини хун (гемофилия) гирифтор буданд, маълум карда шуданд. Соли 1983 аввалин шуда ду олим, яке амрикоӣ Роберт Галло ва дигаре франсавӣ Люк Монтане барангезандаи бемории СПИДро пайдо карда, ба он вируси норасоии масунияти бадан (**ВИЧ**) ном гузоштанд. Аз ҳамон сол сар карда сироятёфтагон ба беморони

СПИД дар бисёр китъаҳои ҷаҳон ба қайд гирифта мешуданд ва ҳоло ин беморӣ дар тамоми ҷаҳон паҳн гашта, шумораи сироятёфтагон рӯз то рӯз зиёд шуда истодааст.

Давлатҳо бояд қонунҳои зидди таъбиши ҷимоякунандаро ниёда созанд ва нурзӯр кунанд, то ба воситаи онҳо гурӯҳҳои нисбатан суст, ашхоси гирифтори ВИЧ/СПИД ва маъюбонро дар секторҳои давлатию хусусӣ ҷимоя кунанд.

Тавсияи Комиссари олии СММ.

Ахлоқ дар ҷомеаи мо, ки пеш бо тартибу низоми ҷиддии худ маъруф буд, рӯ ба пастравӣ ниҳодааст, ҷавонон, алалхусус дар шаҳрҳои калон, хеле барвақт, аз даврас, ки ҳанӯз ақлу иродашон ташаққул наёфтааст, ба алоқаҳои ҷинсӣ сар мекунанд. Дар айни замон онҳо дар бораи оқибатҳои оғози бармаҳали муносибатҳои маҳрамона хеле кам иттилоот доранд. Ҳамаи ин ба паҳншавии бемориҳо аз ҷумла ВИЧ, ки миқдори он торафт меафзояд оварда мерасонад. Мувофиқи нишондодҳои оморӣ 45 % беморони СПИД-ро ҷавонони аз 19 то 40-сола ташкил медиҳанд. Пеш аз ҳама ҷавонон, махсусан духтарон мебоянд покии ахлоқро дар муносибат ба мардон ҳифз намоянд. Хуқуқҳои зиндагии арзанда доштанро мӯътабар доранд. Зиндагӣ худ мушкилиҳои зиёдро пеш меоварад ва онро аз оғоз душвор кардан зарурат надорад. Бо одамони гуногун ҳамсӯхбат шуда, ҳамзамон оқилона рафтор кардан лозим аст.

Роҳҳои сирояти **ВИЧ/СПИД** гуногун мебошанд. **ВИЧ/СПИД** фақат аз одам ба одам мегузарад. Асосан **ВИЧ** бо се роҳ ба бадани инсон ворид мегардад:

1. Хуни сироятшуда, истифодабарии сӯзандорӯҳои тозанашуда, тамгазанӣ (татуировка), сӯроҳкунии гӯшу бинӣ. Якҷоя истифода бурдани сӯзандорӯҳо дар байни нашъамандон, хунгузаронӣ ва истифода бурдани асбобҳои тиббии покнашуда.

- Ҳангоми алоқаи маҳрамона
- Аз модари дорандаи ин вирус ба кӯдак:

ВИЧ/СПИД дар ҳолатҳои зерин намегузарад:

- даст фишурдан;
- ҳангоми ба оғӯш гирифтани, бӯса кардан, атса задан, сулфа кардан;
- ба воситаи асбобҳои рӯзгор;
- ҳангоми неш задани ҳашарот ё ин ки газидани ҳайвонот.

Расми 5

межананд, аз алокаи маҳрамонаи пеш аз мӯҳлат ва бетартиб худдорӣ намекунанд, шарикони ҳамхоби худро тез-тез иваз мекунанд, дар оила вафодор нестанд, ба ҳар гуна бемориҳои сирояткунанда (БСЧ) аз ҷумла вируси норасоии масунияти бадан (ВНМБ, ВИЧ) гирифта мешаванд. Ва одамони ба ин вабо гирифташуда бо сабаби беэҳтиётии худ аллакай азоби шадид мекашанд. Бинобар ин бо чунин гурӯҳҳои эҳтиҷманд инсонвор мебояд муносибат кард, чунки онҳо ҳам аз ҳамаи ҳуқуқҳои инсонӣ ва шаҳрвандӣ бархурдор мебошанд.

Аз тарафи давлату ҷомеа нисбати ин гурӯҳ одамон ғамхорӣ зоҳир карда шавад. Баробари дигарон онҳо низ ҳуқуқи хондан, кор кардан, дар корҳои ҷамъиятию сиёсӣ иштирок намуданро доранд. Онҳо набояд аз ҳаёти ҷамъиятӣ ҷудо карда шаванд.

1. Хатари ВИЧ/СПИД аз чӣ иборат аст?

2. Ахлоқ ба ВИЧ/СПИД чӣ алоқа дорад?

3. Дар бораи ҳуқуқҳои ашхоси гирифтаи касалии ВИЧ/СПИД чӣро медонед?

2. ПАҲНШАВИИ ВИЧ/СПИД ДАР ҶАҶОН ВА ТОҶИКИСТОН. Ин вабо чун табларза, сил, саратон ва касалии дил яке аз бемориҳои марғовар аст. Мувофиқи хабари маҷаллаи тиббии Британия «Ланцет» дар тамоми ҷаҳон беш аз 40 миллион нафар одам гирифтаи ВИЧ ҳастанд. 20 млн одам аз СПИД ҳалок шудаанд ва ҳар сол 50 000 кӯдакони сирояти ВИЧ-дошта таваллуд мешаванд. Танҳо соли 2001 5 млн ҳодисаи сироят ва аз СПИД ҳалок шудани беш аз 3 млн одам ба қайд гирифта шудааст. **ВИЧ/СПИД** бо он фарқ мекунад, ки натавон ба ҳолати сиҳатии ҷисмонии одам таъсир мерасонад, балки вазъи иҷтимоӣ ва шароити ӯ низ таъсир намедонад. Суръати паҳнгардии **ВИЧ/СПИД** дар мамлакатҳои

Шарқ ва Ҷануби Шарқии Аврупо, инчунин дар мамлакатҳои Назди Балтика ва Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) дар ҷаҳон аз ҳама баландтар мебошад.

Махсусан, ҳолати хатарнок дар Федератсияи Россия, Украина ва Эстония зиёд шуда истодааст. Дар ин мамлакатҳо ҳар одами садум гирифтори ВИЧ ғаштаанд.

Мутаассифона, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам аз ин вабо эмин намондааст. Дар байни одамон ВИЧ-ро як қатор омилҳо махсусан хатарнок мегардонанд. Дар байни онҳо кам будани иттилооту маърифат ва ҳадамот оид ба ВИЧ, хеле дастрас будани маводи нашъаоврро ном бурдан мумкин аст. Инчунин намудҳои хавфноки фаъолият, ки ҷавонон ба хоҳири рӯзгузаронӣ ноилоҷ машғул мешаванд, ҳамчунин сафари мамлакатҳои хориҷӣ қардани муҳоҷирони меҳнатӣ, дигар навъҳои хатар аз қабилҳои ҳисси кунҷковӣ ва хоҳиши ҳама ҷизро санҷида دیدан, ки ҳоси наврасон аст, аз ҷумлаи ҷунин омилҳо мебошанд.

Аввалин маротиба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсони сироятёфтаи ВИЧ дар соли 1991 ба қайд гирифта шудаанд. Шумораи сироятёфтагон сол то сол зиёд ғашта истодааст. Агар мақомоти тандурустӣ то моҳи июни соли 2004 расман 317 нафарро ба қайд гирифта бошанд, пас дар соли 2005 ин шумора ба 506 нафар расидааст.

Ғайр аз ин, дигар беморҳои сирояткунандае ҳастанд, ки одамон ҳар вақт метавонанд дучори онҳо гарданд. Давлат ҳимояи ҳуқуқҳои шахсони беморро кафолат медиҳат. Ҳуқуқи дастрасии маълумот ниҳоят моҳияти муҳим дорад. Инчунин рафтори дурусти ҳар як фард низ баҳри ҳифзи саломатӣ ба аҳамияти бузург молик аст.

Барои дучори СПИД ва беморҳои сирояткунанда нагаштан кас бояд амалҳои зеринро иҷро намояд.

- зиёд намудани маълумотнокии худ дар бораи ВИЧ/СПИД аз ҷониби ҳар як фард;
- рафтору кирдори ҳама даро пеша намудан;
- худро аз наврасон ва ҷавонони рафтори хавфнокдошта дур намудан;
- аз алоқаҳои маҳрамонаи пеш аз мӯҳлат худдорӣ қарда, то ба синни балоғат расида хонадор шудан аз алоқаи маҳрамона даст кашидан;
- аз нӯшидани шароб худдорӣ қардан, ҷунки вақти истифода бурдани он кас назорати рафтори худро гум мекунад ва ба ҳар гуна ҳолатҳои ногувор дучор мешавад;

- сӯзандорую асбобҳои покнашударо истифода набурдан;
- хама вақт сӯзандорухои яккаратаро истифода бурдан;
- ҳангоми ба утокҳои косметикӣ мурочиат намудан ва аз хизматҳои ин утокҳо истифода бурдан талаб кардани асбобҳои покшуда.

Рафтори дуруст ва тарзи солими зиндагӣ метавонад ҳар як шахсро аз бемории СПИД ва дигар касалиҳои сирояткунанда эмин нигоҳ дорад. Тарзи солими ҳаётро интихоб намуда, ба саломатии худ ҷавобгӯ будан кафолати ҳаёти арзанда ва амалӣ ғаштани ҳуқуқҳо мебошад.

1. Дар бораи суръати пахншавии касали ВИЧ/СПИД кадом нишондиҳандаҳои ҷуғрофию омориро мисол оварда метавонед?
2. Барои аз гирифторишавии бемории ВИЧ/СПИД эмин мондан кадом тадбирҳо заруранд?

3. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ НИҒАҲДОРИИ ТАНСИҲАТИИ МАРДУМ.

Қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли аз нишондодҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли», дигар санадҳои меърию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди ҳуқуқӣ байналмилалӣ, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст, иборат мебошад.

Дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: “Ҳар шахс ҳуқуқи ҳифзи саломатӣ дорад. Шахс дар доираи муқаррарнамудаи қонун аз ёрии тиббии роӣгон дар муассисаҳои нигоҳдории тандурустии давлатӣ истифода менамояд. Давлат барои солимгардонии муҳити зист, инкишофи оммавии варзиш, тарбияи ҷисмонӣ ва туризм тадбирҳои меандешад ...” (моддаи 38).

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба пешниҳодоти Комиссари олии СММ оид ба ҳуқуқи инсон қомилан ҷонибдор мебошад. Дар он гуфта мешавад: Давлатҳо бояд қонунҳои зиддитабъии химоякунандаро амалию пузӯр намоянд, то ки ба воситаи онҳо гурӯҳҳои нисбатан суст аз ашхоси гирифтори ВИЧ/СПИД ва маъюбонро дар секторҳои давлатию хусусӣ химоя кунанд, асрори ҳаёти шахсӣ, махфӣ будани он ва риояи одобрӯ дар тадқиқи мавзӯҳои марбути инсон таъмин намоянд.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли» яке аз асосҳои ҳифзи саломатии аҳоли риояи ҳуқуқи инсон ва шаҳрванд дар соҳаи ҳифзи саломатӣ мутобиқи санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон доништа шудааст.

Дар моддаи 27 қонуни мазкур гуфта шудааст, ки шаҳрвандон оид ба пешгирӣ, ташҳису табobati беморӣ ва оид ба омилҳои, ки ба саломатии онҳо таъсир мерасонанд, аз ҷумла оид ба вазъи муҳити зист, шароити қору маишат ва истироҳат, гирифтани маълумот аз мақомоти муассисаҳои нигоҳдории тандурустӣ ва шахсони ҳуқуқӣ сарфи назар аз шакли моликият ҳақ доранд. Мутобиқи ин қонун ҳуқуқи шаҳрвандони гирифтори бемории аломати норасоии масунияти бадан, напшамандӣ ва майзадагӣ аз тариқи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифз карда мешаванд.

Мавҷуд будани проблемаи ВИЧ/СПИД дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи давлатӣ эътироф гардидааст. Бо мақсади мукаммалгардонӣ ва ба талаби рӯз ҷавобгӯ будани қонунгузории амалқунанда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба вируси норасоии масунияти одам ва бемории норасоии муҳассали масуният» аз ҷониби Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид. Пеш аз ҳама, дар қонун меъёрҳои ҳуқуқии мубориза бар зидди ин беморӣ таъдиди назар ёфта, асоси онҳоро муқовимати дастаҷамъона ва ҳамҷорӣ байнисоҳавӣ ташкил медиҳад.

Меъёрҳои қонун ба принципҳои зерин асос ёфтаанд:

- риояи санадҳои байналмилалӣ, аз он ҷумла созишномаҳо ва шартномаҳо;
- риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон;
- ҳамроҳии меъёрҳои ҳуқуқии давлатҳои ИДМ;
- фаъолияти байнисоҳавӣ;
- бартарафсозии поймолқунии ҳуқуқи беморон;
- таъмини дастрасии баробар ба кӯмаки тиббӣ ва иҷтимоию равонӣ.

30-декабри соли 2000 бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон нусхаи нави барномаи Миллии пешгирӣ ва мубориза ба вируси норасоии масунияти бадан ва бемориҳои сироятқунандаи ҷинсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2007 тасдиқ карда шуд.

Дар солҳои охир ҳуҷҷатҳои муҳими миллӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ қабул карда шуданд, ки онҳо марҳалаи нави муқовимати зидди ин таҳдидро муайян мекунанд. Аз ҷумла, соли 2000 барномаи миллӣ ва нақшаи стратегияи пешгирии таъдиди

пахншавии бемориро дар Тоҷикистон қабул карда, барои иҷрои қарордоди Конференсияи Иттиҳоди Байнипарлумонӣ (1991), Декларатсияи СММ оид ба ўҳдадорихои мубориза бар зидди ин беморӣ, Декларатсияи давлатҳои Осиёи Марказӣ (2001) ва қарори сарони Иттиҳоди давлатҳои Мустақил (2000) чораҳо андешида шудааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои амалӣ намудани ҳуқуқҳои ҳимояи саломатии аҳолии мамлакат бо созмонҳои байналхалқӣ ҳамкорӣ менамояд. Барномаҳои яқоя оид ба таъмини шахрвандон бо иттилоот, пешгирӣ ва баргараф намудани пахншавии беморихои сирояткунанда ва нашъадор таҳия ва амалӣ карда мешаванд. Оид ба ҳимояи ҳуқуқи ҷавонон ва ҳимояи тандурусти онҳо диққати ҷиддӣ дода мешавад.

1. Тоҷикистон дар пешгирӣ ва мубориза бар зидди нашъамандӣ чӣ гуна саҳм мегузорад?

4. МАСЪАЛАИ НАШЪАМАНДӢ ВА ҲУҚУҚИ ИНСОН.

Боз яке аз масъалаҳои мушкил дар соҳаи тандурустӣ дар Тоҷикистони имрӯза масъалаи нашъамандӣ мебошад. Нашъамандӣ махсус дар байни ҷавонон паҳн гашта, бевосита ба амалӣ шудани ҳуқуқи инсон алоқамандӣ дорад.

Дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон воридот, содирот, истеҳсол, коркард, нигоҳдорӣ ва истифодаи воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва прекурсорҳо фақат бо мақсадҳои тиббӣ, байторӣ ва илмӣ иҷозат дода мешавад.

(Моддаи 77 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли»)

Қонунгузориҳои ҷиноии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии одамон барои истеҳсол, нигоҳдорӣ, паҳн кардан ва истифода бурдани маводи муҳаддир диққати калон медиҳад. Чунки чунин амалҳо ҳуқуқ ва озодиҳои дигаронро вайрон мекунанд. Шахсони истеъмолкунандаи ин маводи номбурда, дигаронро ба он ҷалбкунанда одамони ғаъби ҷомеаи иҷимой шуда наметавонанд. Ҳатто ба роҳи дуздӣ ва одамқушӣ рафтанишон имкон дорад.

Ҳар як фард бояд ба саломатӣ ва рафтори кирдори худ ҷавобгӯ бошад, неку бадро фарқ карда тавонад. Аз рӯи тақлид, кунҷковӣ ё ҳавас ҳеч гоҳ маводи нашъадорро истифода набарад, аз таъсири

манфӣ ва оқибатҳои бади онҳо ба бадани одам ва оқибатҳои он бояд ҳар як талаба огоҳӣ дошта бошад.

Чунин маводҳои муҳаддир ба монанди марихуана, амфетаминҳо, кокаин, экстазҳо ва героин хотираро бад мекунад, касро ғуломи чунин «роҳат» мегардонанд, дарди сар меоваранд ва ба касалиҳои сирояткунанда гирифтдор мекунад.

Шахсони гирифтори нашъамандию майзадагӣ вазифадоранд, дар муассисаҳои табобатӣ пешгирии бемориҳои нигоҳдорию тандурустӣ табобат шаванд.

(Моддаи 71 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳифзи саломатии аҳоли»)

Дар ҷои қор ё таҳсил дар назари шахси бемори маводи нашъамандӣ чунин менамояд, ки чизе намерасад, як холигӣ, асабоният, мушавашии бесабаб, рӯҳафтадагӣ ҳис мекунад. Баъди истеъмоли героин ҳамаи ин эҳсосоти ногувор аз байн мераванд. Кас худастро таскин медиҳад, ки нашъаманд нест, ин як вақтхушӣ асту бас, агар хоҳад героинро ҳар лаҳза партофта метавонад. Чӣ иштибоҳе аст чунин андеша! То вақте ки пул ҳаст, ҳама қор хуб аст. Вале вақте, ки ҳама чизро барои героини қимматбаҳо сарф мекунад, ҳама дӯстони пешина аз одам рӯй мегардонанд, аз қор маҳрум мешаванд, аз ҳама ҳамкорон қарздор шуда, вале имкони баргардонидани қарзро надоранд. Фақат майл ба героин мекунад.

Кӯшиш мекунад, то ки онро партоянд, ду се рӯз тоқат мекунад, вале «дарду сӯзиш»-ҳо зӯрӣ менамоянд. Вақте ки модарон мефаҳманд, чӣ қадар гирия мекунад. Героин ҳама чизро кашида мегирад: оила, муҳаббат, ёру дӯст, эҳтиром, молу чиз ва ғайраҳоро. Ҳамагон маҳкуму сарзаниш мекунад, на ирода менамояд на умеди ба оянда.

Нашъамандӣ ин беморӣ аст, вале аз болои он назорат бурдан ва пеш роҳи бадтар шудани онро гирифтани мумкин аст. Барои муолиҷаи нашъамандон махсус қор қардан лозим меояд. Дар ин бора аз марказҳои наркологӣ, ки он ҷо нашъамандон аз рӯи барномаҳои махсус муолиҷа меёбанд ва падару модарон, бародарону хоҳарон ва дигар наздикони нашъаманд низ омӯзонда мешаванд, иттилооти пурра гирифтани мумкин аст.

Хулоса, барои ҳал намудани мушкилот нигоҳдорию тандурустӣ ҳар як инсон ва шаҳрванд бояд саломатии худро нигоҳ дорад, аз ҳуқуқҳои худ дар қори пешгирии бемориҳои сирояткунанда истифода бурда, дар хусуси даст назадан аз одатҳои бад ва дастгирӣ намудани

одамони мӯхтоҷу заиф вазифаҳои худро иҷро намуда, соҳиби ахлоқи шоиста дар ҷомеа бошад.

1. Барои пешгирӣ кардан ва мубориза бурдан бар зидди касалии ВИЧ/СПИД кадом санадҳои қонунгузорию миллии ва байнанмилалиро ном бурда метавонед?

Мафҳумҳоро дар хотир нигоҳ доред: ВИЧ, СПИД, бемориҳои сирояткунанда, масуният, наишамандӣ, покнашуда, вируси норасоии масунияти бадан, бемориҳои бо роҳи ҷинсӣ сирояткунанда, маводи наишъоавар

Савол ва супоришҳо

1. ВИЧ/СПИД чӣ маъно доранд?
2. ВИЧ/СПИД дар кадом ҳолатҳо мегузарад ва дар кадом ҳолатҳо не?
3. Оё одамони гирифтори бемории ВИЧ/СПИД аз ҳуқуқҳои инсонӣ ва шаҳрвандии худ нурра истифода карда метавонанд?
4. Меъёрҳои Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат бо вируси норасоии масунияти одам ва бемории норасоии муҳассали масуният» кадом принципҳо асос ёфтааст?
5. Кадом ҳуқуқҳои инсон дар натиҷаи истеъмоли маводи муҳаддир метавонанд вайрон карда шаванд?
6. Саҳнаҷае таъкил намоед, ки дар он одамони солим ва гирифтори касалии ВИЧ/СПИД яқоя бе ягон таъбиз фаъолият менамоянд.

§ 8. МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ДАСТАҶАМӢ ДАР ҶАҲОН ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. МОҲИЯТИ ҲУҚУҚҲОИ ДАСТАҶАМӢ ЧУН ҲУҚУҚҲОИ НАСЛИ СЕЮМ. Баъди ҷанги дуҷони ҷаҳонӣ ҳуқуқҳои насли сеюм ташаккул ёфтанд, ки онҳоро ҳуқуқҳои дастаҷамӣ меноманд. Ин ҳуқуқҳоро одами алоҳида амалӣ намуда наметавонад. Барои амалӣ гаштани онҳо кӯшиши иттиҳодӣ ё коллективи одамон зарур аст. Ин иттиҳод дар заминаи омилҳои миллии, худудӣ, табиӣ ва ғайра. ташаккул меёбад. Ба ҳайси чунин иттиҳод дар ҳуқуқи байналхалқии муосир асосан халқ шинохта мешавад.

Халқ низ баробари одамони алоҳида дорои ҳуқуқҳои хеш аст.

Санадҳои ҳуқуқии байналхалқӣ ва конститутсияҳои давлатҳои демократӣ ҳуқуқи халқро ба худмуайянкунӣ, ба инкишофи озодона, ба баёни соҳибхитӣёрӣ, амалӣ намудани ҳокимият, ба ватан, истифодаи озоди боигариву захираҳои табиӣ эътироф мекунанд.

Табиист ки ин зайл ҳуқуқҳоро фарди ҷудоғона амалӣ карда наметавонад. Барои воқеӣ гаштани онҳо хоҳишу ирода, саъю кӯшиши халқ, худшиносии одамон, изхори озодонаи иродаи яғонаи умумӣ зарур аст. Дар айни замон ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ дар заминаи қонун, эҳтироми ҳуқуқҳои дигарон, риояи меъёру принсипҳои ҳуқуқи байналхалқӣ бояд истифода шавад. Амалӣ намудани ҳуқуқҳои дастачамъии халқ худсарона ва зидди талаботи ҳуқуқи башар сурат намегирад. Ин ҳуқуқҳо тибқи талаботи ҳуқуқи башар ва конститутсияҳои демократӣ амалӣ мешаванд.

Ҳуқуқҳои дастачамъиро иттиҳоди одамон якҷоя амалӣ менамоянд. Ин иттиҳод бояд ихтиёрӣ бошад. Аъзои иттиҳод дорои манфиатҳои умумӣ буда, иродаи дастачамъии хешро изҳор мекунанд. Дар чунин иттиҳод ихтилофот байни манфиатҳои шахсӣ ва умумӣ ҷой надоранд. Дар натиҷаи ташаққули ин зайл иттиҳоди одамон имкони амалӣ гаштани ҳуқуқҳои дастачамъӣ фароҳам мегардад.

Дар амалӣ гаштани ҳуқуқҳои дастачамъӣ табиист ки фарди алоҳида иштирок мекунад. Аммо, агар фард ҳангоми истифодаи ҳуқуқи озодихои фардӣ манфиатҳои хешро дар иртибот бо манфиатҳои ҷомеаи давлат воқеӣ гардонад, пас дар ҷараёни амалӣ

гаштани ҳуқуқҳои дастачамъӣ фард онҳоро на ба ҳайси ҳуқуқҳои фардӣ, балки оммавӣ, дастачамъӣ, ҳамагонӣ татбиқ менамояд. Ҳангоми истифодаи ҳуқуқҳои дастачамъӣ фарди ҷудоғона манфиатҳои шахсиашро тобеи манфиатҳои умумӣ мегардонад. Агар фард дар аснои истифодаи

Расми 5

хуқуқҳои фардӣ (шахсӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ) ба ҳайси инсон ва шаҳрванд баромад намояд, пас ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ ин фард чун аъзои иттиҳоди одамон амал мекунад.

Аз ин бармеояд, ки ҳуқуқҳо мансубияти на танҳо фардӣ (инсонӣ ва шаҳрвандӣ), балки дастаҷамъӣ (пеш аз ҳама халқӣ) низ доранд. Онҳо чӣ ба одами алоҳида ва чӣ иттиҳоди одамон мансубанд. Ҳуқуқу озодихоӣ инсон ва шаҳрванд мансубияти фардӣ доранд. Ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ бошанд, мансубияти дастаҷамъӣ доранд. Ҳуқуқу озодихоӣ фардӣ баҳри таъмини фаъолияти озоду мустақили ҳар як инсон ва шаҳрванд ба шахсӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ чудо мешаванд. Ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ ин гуна тақсим намешаванд.

Аммо ҳуқуқҳои фардӣ ва дастаҷамъӣ бо ҳам алоқаманданд. Истифодаи ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ набояд ҳуқуқҳои фардиро ҳалалдор намояд. Масалан, ҳангоми, истифодаи ҳуқуқи халқ ба худмуайянкунӣ бояд манфиатҳои ақалиятҳои миллий эҳтиром гарданд. Истифодаи ҳуқуқҳои фардӣ низ дар заминаи эҳтироми манфиатҳои умумӣ сурат мегирад.

1. *Ҳуқуқи халқ ба худмуайянкунӣ чӣ маъно дорад ?*

2. *Худмуайянкунӣ чист ва кадом намудҳову шаклҳо дорад ?*

3. *Чаро ҳуқуқи худмуайянкунӣ – ҳуқуқи сарнавиштсози миллат аст?*

2. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА ХУДМУАЙЯНКУНИЌ. Яке аз ҳуқуқҳои муҳим ва сарнавиштсози халқ – ин **ҳуқуқи худмуайянкунӣ** аст. Тибқи моддаи якуми Паймони байналхалқӣ оиди ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ:

Ҳамаи халқҳо ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ доранд.

Худмуайянкунӣ шаклҳои гуногун дорад. Худмуайянкунии сиёсӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ-иқтисодиро фарқ мекунанд. Худмуайянкунии сиёсӣ – ин имкони таъкили давлати соҳибистиклол аст. **Ҳуқуқи халқ ба худмуайянкунии сиёсӣ** – ин ҳуқуқи таъсиси давлати соҳибистиклоли миллии хеш аст. Дар Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ омадаст, ки тибқи ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ ҳамаи халқҳо «...озодона вазъи сиёсии худро муқаррар мекунанд» (Моддаи 1.). Худмуайянкунии иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ имкони инкишофи озодонаи иҷтимоиву иқтисодӣ ва

фархангиро дар назар дорад. **Ҳукуки халқ ба худмуайянкунии иҷтимоиву иқтисодӣ ва фархангӣ** – ин ҳукуки халқ ба инкишофи озод аст. Инкишофи озод – ин инкишофи озодонаи иҷтимоиву иқтисодӣ, ва фархангии халқ дар заминаи худмуайянкунии сиёсӣ аст.

Ҳукуки халқ ба худмуайянкунии сиёсӣ – ҳукуки муҳими дастачамъӣ аст, зеро дар заминаи он, дар ҳолати воқеӣ гаштанаш ҳуқуқҳои дигари дастачамъии халқ ба инкишофи озодона, ба баёни соҳибхитёрӣ ва ғайра имкони амалӣ гаштанро пайдо мекунад. Ҳукуки халқ ба худмуайянкунии сиёсӣ **сарнавиштсоз** аст, зеро дар заминаи истифодаи воқеии он давлати соҳибстиқлол таъсис меёбад, халқ соҳиби давлати ҳеш мегардад.

Дар заминаи ҳукуки халқ ба худмуайянкунии сиёсӣ давлати миллий таъсис мегардад. Аммо ибораи «давлати миллий» маънои онро надорад, ки дар ин давлат намояндагони як миллат зиндагӣ мекунанду халос. Дар ҳукуки байналхалқии муосир зери истилоҳи «миллат» давлат низ фаҳида мешавад, ба ҳайси муродифи истилоҳи «миллат» калимаи «давлат» ҳам истифода мегардад. Созмони Милали Муттаҳид дар асл Созмони Давлатҳост, ҳукуки байналхалқӣ аслан ҳукуки байнидавлатист. Дар ҳукуки байналхалқӣ вақте ки миллат мегӯянд, мансубияти давлатӣ, шаҳрвандиро низ дар назар доранд. Чунин фаҳмиши миллат дар ҳаёти имрӯза барои он қабулу эътироф шудааст, ки халқ, ба маънои муосир, аз иттиҳоди шаҳрвандон, новобаста аз мансубияти миллиашон, иборат аст. Тибқи қисми сеюми моддаи 6-и Конституцияи Тоҷикистон:

Халқи Тоҷикистонро сарфи назар аз миллаташон шаҳрвандони Тоҷикистон ташкил менамоянд.

Ҳуқуқ ба худмуайянкунии сиёсӣ дар ду шакл мумкин аст амалӣ гардад: 1) худмуайянкунии беруна ва 2) худмуайянкунии дохилӣ. Худмуайянкунии беруна маънои ташкили давлати соҳибхитёрро дорад. Аз он халқҳое истифода карда метавонанд, ки дар айни ҳол давлати мустақили ҳешро таъсис накардаанд. Худмуайянкунии дохилӣ мансуби ақаллиятҳои миллиест, ки дар дохили давлатҳои алоҳидаи соҳибхитёр зиндагӣ доранд. Худмуайянкунии дохилӣ маънои соҳиб гаштан ба худидораи минтақавиро дар дохили давлат дорад. Ин худидораи минтақавӣ дар ду шакл мумкин аст истифода гардад. Яқум – дар шакли додани муҳторӣ ба воҳиди маъмурӣ-худудӣ (вилоят, кишвар ва монанди инҳо) дар дохили давлати ягона. Дуввум

– дар шакли додани вазъи ҳуқуқии аъзои федератсия ба ақаллиятҳои миллӣ дар дохили давлати федеративӣ.

Истифодаи ҳуқуқи худмуайнкуниро асноди ҳуқуқии байналхалқӣ кафолат медиҳанд. Тибқи банди сеюми моддаи 1-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ:

Ҳамаи давлатҳои дар ин Паймон ширкаткунанда ... бояд, мутобиқи нуқтаҳои Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид, амалӣ гаштани ҳуқуқ ба соҳибхитиёриро дастгирӣ намоянд ва ин ҳуқуқро эҳтиром кунанд.

1. Соҳибхитиёри чист ?
2. Ҳуқуқи халқ ба баёни соҳибхитиёри чӣ маъно дорад ?
3. Кафолати баёни соҳибхитиёриро чӣ ташкил медиҳад ?

3. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА БАЁНИ СОҲИБХИТИЁРӢ. Ҳуқуқи дигари муҳими дастаҷамъии халқ – ин **ҳуқуқ ба баёни соҳибхитиёри** аст. Ин ҳуқуқ маънои онро дорад, ки халқ соҳиби ҳокимият буда, онро бевосита ва ё ба воситаи амалӣ месозад. Халқ ҳокимиятро одатан дар интиҳобот ва раъйпурсӣ амалӣ мегардонад. Ин шакли амалишавии ҳокимиятро демократияи бевосита меноманд. Ҳокимият ҳамчунон ба воситаи мақоми намояндагӣ амалӣ мегардад. Ин шакли ҳокимиятдориро демократияи бавосита меноманд.

Тибқи қисми якуми моддаи 6-и Конститутсияи Тоҷикистон:

Дар Тоҷикистон халқ баёнгари соҳибхитиёри ва сарчашмаи ягонаи ҳокимияти давлатӣ буда, онро бевосита ва ё ба воситаи вакилони худ амалӣ мегардонад. Ифодаи олии бевоситаи ҳокимияти халқ раъйпурсии умумихалқӣ ва интиҳобот аст» (қисми дуввум).

Ҳамин тариқ, дар Конститутсияи Тоҷикистон ҳуқуқи халқи Тоҷикистон ба баёни соҳибхитиёри, ҳуқуқи мустақилона муайян намудани самтҳои сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ, ҳуқуқи изҳори озодаи ирода дар раъйпурсиву интиҳобот, иштироки озода дар ташкили мақоми намояндагӣ, ҳокимияти қонунгузор эълон гаштааст. Дар байни онҳо ҷои муҳимро ҳуқуқи қабули тағйири Конститутсия соҳиб аст. Ин ҳуқуқашро халқи Тоҷикистон дар ҷараёни қабули Конститутсияи Тоҷикистон 6 ноябри соли 1994 ва тағйири иловаҳои он 26 сентябри соли 1999 ва 22 июни соли 2003 истифода намудааст.

Кафолати муҳими ҳуқуқи халқ ба баёни соҳибхитёрӣ – ин манъи гасби ҳокимияти халқ аз ҷониби ҳама гуна ташкилоту хизбхост. Ҳокимият ба халқ тааллуқ дошта, халқ ҳудаш моҳият, шаклу сохти давлатдориашро муайян мекунад. Ҳеч кас ё ҳеч ташкилот халқро аз ин ҳуқуқ маҳрум сохта наметавонад.

Расми 65

Чунин кафолат дар қисми чоруми моддаи 6-и Конститутсияи Тоҷикистон пешбинӣ шудааст. Тибқи он:

Ҳеч як иттиҳодияи ҷамъиятӣ, ҳизби сийёсӣ, гурӯҳи одамон ва ё фарде ҳақ надорад, ки ҳокимияти давлатиро гасб намояд.

Дар Конститутсияи мо на танҳо гасби ҳокимият, балки тасарруфи ваколатҳои ҳокимиятӣ низ манъ гаштааст. Тибқи қисми панҷуми ҳамин модда:

Гасби ҳокимият ва ё тасарруфи салоҳияти он манъ аст.

- 1. Ифодаи «халқ – сарчашмаи ҳокимият» чӣ маъно дорад ?*
- 2. Халқ ҳокимиятро чӣ тавр амалӣ мегардонад ?*

4. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА АМАЛӢ НАМУДАНИ ҲОКИМИЯТ.

Халқ сарчашмаи ҳокимият эътироф мешавад. Ин маънои онро дорад, ки халқ моҳияти ҳокимиятро муайян менамояд, тарзу усулҳои амалӣ гаштани онро интиҳоб мекунад. Халқ ҳокимиятро ҳудаш бевосита амалӣ мекунад, масалан, ба воситаи қабули Конститутсия шакли идораи давлат, тартиби ташкили мақомоти давлатро, салоҳияти онҳоро аниқ мекунад, ташкилу фаъолияти ҳокимияти қонунгузор, иҷроия ва судиро, муносибати байни давлат ва одамонро, ягонагӣ ва ё гуногунии мафкуравиرو, низоми якҷаҳизбӣ ва ё бисёрҷаҳизбро ҳудаш муайян мекунад. Халқ ҳамчунон дар

интихоботи вакилони халқ ва президент иштирок мекунад ва ба ин васила ҳокимияти қонунгузор ва иҷроияро таъсис медиҳад. Ташкили пурраи ҳокимияти иҷроия ва ҳокимияти судӣ минбаъд бо иштироки бевоситаи парлумон ва сарвари давлат мегузарад. Парлумон ва сарвари давлатро халқ интихоб мекунад.

Ҳамин тариқ, халқ сарчашмаи ҳокимият буда, амалӣ гардонидани онро (ба истиснои ҳолатҳои вобаста ба раёйпурсӣ ва интихобот) ба зиммаи давлат мегузарад. Халқ ҳуқуқи амалӣ намудани ҳокимияташро қисман ба давлат вомегузарад, давлат бошад, ба ивази ин, вазифаи эътирофу таъмини ҳуқуқи озодихоӣ одамонро ба зимма мегирад. Дар ҳар сурат давлат, аниқтараш дастгоҳи давлат, ҳокимиятро дар қорҷӯбаи Конститутсияи қабулнамудаи халқ амалӣ менамояд.

Халқ дорои ҳуқуқи амалӣ намудани ҳокимият аст. Модоме ки сарчашмаи ҳокимият халқ аст, табиист ки ҳуқуқи амалӣ намудани он бояд насиби ҳамин халқ бошад. Халқ ҳокимиятро дар ду шакл амалӣ мекунад: **а) бевосита** ва **б) бавосита**. Халқ ҳокимиятро бевосита дар раёйпурсиву интихобот ва бавосита ба тавассути вакилони халқ амалӣ мегардонад.

5. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА ИСТИФОДАИ ОЗОДОҶАИ САРВАТҶОИ ТАБИӢ. Халқ ҳуқуқи истифодаи озодоҷаи сарватҷоӣ табииро дорад. Ҷамаи сарватҷоӣ табиӣ, ки дар қаламрави давлат воқеанд, аз он халқ аст. Давлат боигариҳои зеризаминӣ, об, фазо, олами набототу ҳайвонотро моликияти давлатӣ эълон намуда, дахлнопазирии онҳоро эмин медорад. Хусусигардонӣ, истифодаи худсаронаву зиддиқонунии онҳоро давлат манъ мекунад. Сарватҷоӣ табииро давлат дар зери ҷимояи худ қарор дода, онҳоро ба манфиати халқ истифода мебарад. Тибқи моддаи 13-и Конститутсияи Тоҷикистон:

Замин, сарватҷоӣ зеризаминӣ, об, фазои ҳавоӣ, олами набототу ҳайвонот ва дигар боигариҳои табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд ва давлат истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати халқ кафолат медиҳад.

Ин ҷо давлат ба маънои ҳам ҷуғрофӣ ва ҳам ҳуқуқӣ-сиёсӣ фаҳмида мешавад. Ба маънои **ҷуғрофӣ** давлат – ин кишвар, мамлакат ва, пеш аз ҷама, ватан аст. Ҷудуди давлат барои халқи дар он

истиқоматкунанда **ватан** буда, тамоми сарватҳои табиаш мансуби халқанд. **Халқ ҳуқуқ ба ватани таърихӣ дорад.** Ҳуқуқи халқ ба ватани аҷдодӣ, мисли ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ, фитрӣ аст. Ин ҳуқуқ табиатан мансуби халқ буда, аз амру хоҳиши ягон давлати дигар вобаста нест. **Ҳуқуқ ба ватан маънои худмуайянкунии ҳудуди дорад.** Ҳудуде, ки дар он халқ таърихан ташакул ва инкишоф ёфтааст, **ватани таърихии ҳамин халқ** ҳисоб мешавад.

- *1. Сарватҳои табииро чӣҳо ташкил медиҳанд ва онҳоро кӣ истифода мебарад ?*
- 2. Ватани аҷдодӣ чист ва кӣ ба он ҳуқуқ дорад ?*

Давлат ба маънои **ҳуқуқӣ-сиёсӣ** – ин иттиҳоди шаҳрвандон аст. Ҳамаи шаҳрвандони давлат дар якҷоягӣ халқро ташкил медиҳанд. Ба ин маъно боигариҳои табиӣ моликияти халқанд. Модоме ки сарватҳои табиӣ дар ҳудуди аҷдодии халқ ҷойгиранд, онҳо насиби ҳамин халқ буда метавонанд. **Халқ ҳуқуқ ба ҳудуд ва ватани аҷдодӣ ва ба ин хотир ҳуқуқ ба сарватҳои табиӣ дорад.** Тибқи банди сеюми моддаи 1-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ:

Ҳамаи халқҳо баҳри ноил гаштан ба мақсадҳои худ метавонанд озодона аз сарватҳои табиӣ ва захираҳои худ истифода намоянд.

Тамоми сарватҳои табиӣ, ки дар ватани аҷдодии халқ воқеанд, танҳо моликияти ҳамин халқ шуда метавонанд. Давлат онҳоро аз тасарруфи ғайриқонунии дохила ва беруна эмин дошта, ба манфиати халқ, баҳри рушди нумӯи кишвар истифода мебарад. Халқ, ки имкони амалӣ намудани ҳокимиятро ба дӯши давлат вогузоштааст, ҳуқуқи истифодаи сарватҳои табииро низ ба зиммаи ҳокимият мегузорад. Табиист ки халқ дар раъйпурсӣ тақдирини ин ва ё он сарвати табииро худаш муайян менамояд. Масалан, дар аксар кишварҳо оид ба моликияти хусусӣ додани замин раъйпурсӣ гузаронида мешавад. Яъне, халқ метавонад бевосита сарватҳои табииро истифода намояд.

- *1. Ҳуқуқи халқ ба инкишофи озодона чист ва он чӣ маъно дорад ?*
- 2. Шароитҳои дохилӣ берунаи инкишофи озодонаи халқро чӣҳо ташкил медиҳанд ?*

6. ҲУҚУҚИ ХАЛҚ БА ИНКИШОФИ ОЗОДОНА. Дар заминаи ҳуқуқҳои номбаргаштаи халқ (ба худмуайянкунӣ, баёни соҳибхитӣрӣ, амалӣ намудани ҳокимият, ба ватани аҷдодӣ, ҳудуди таърихӣ, сарватҳои табиӣ) инкишоф, рушду нумуи озодонаи халқ таъмин мегардад. **Халқ ба инкишофи озодона ҳуқуқ дорад.** Ин ҳуқуқро ҷомеаи ҷаҳонӣ эътирофу риоя мекунад. Дар Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шахрвандӣ ва сиёсӣ омадааст, ки ҳамаи халқҳо мутобиқи ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ доранд.

Инкишофи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии худро озодона таъмин мекунанд (моддаи якум).

Инкишофи озодона дар шаклҳои гуногун сурат мегирад — интиҳоби озодонаи забони давлатӣ, қабули конституция, муайян намудани шакли идораи давлат, сохтори давлатӣ, тарзу усулҳои амалӣ намудани ҳокимият, низоми мақомоти давлатӣ, тартиби ташкили онҳо, шаклҳои фаъолияти иқтисодии одамон, навъи муносибат байни давлат ва ҷомеа, давлат ва одамон, давлат ва иқтисод, интиҳоби шаклҳои моликият, аниқ намудани хусусиятҳои ҳаёти мафкуравӣ ва сиёсӣ. Инкишофи озодона дар сурати набудани даҳолати беруна, ҳама гуна таҳдиди ҳамлаи ҷарбӣ, фишори сиёсӣ, вазъи мӯътадили дохилию хориҷии кишвар имконпазир аст.

Барои инкишофи озодонаи халқ як қатор **шароитҳои дохилӣ** беруна заруранд: амалӣ гаштани ҳуқуқ ба худмуайянкунӣ сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ, ташкили давлати мустақили соҳибхитӣр, эътирофи ҳуқуқи давлат аз тарафи ҷомеаи башар, ҷой надоштани ҳама гуна фишори давлатҳои хориҷ, оромии ҷомеа, ҳамдили аъзоёнаш, имкони истифодаи озоди сарватҳои захираҳои табиӣ кишвар.

***Мафҳумҳои дар ёд доред:** ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ, ҳуқуқи халқ ба инкишофи озодона, худмуайянкунӣ, худмуайянкунӣ сиёсӣ, худмуайянкунӣ иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва фарҳангӣ, соҳибхитӣрӣ, баёнҳои соҳибхитӣрӣ, кафолат ба баёни соҳибхитӣрӣ, ҳокимияти халқ: бавосита ва бевосита, шахрванди Тоҷикистон, ҳуқуқи амалӣ намудани ҳокимият, сарватҳои табиӣ, ватани аҷдодӣ, ҳудуди таърихӣ, инкишофи озодона.*

Савол ва супоришҳо:

1. Ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ гуфта кадом ҳуқуқҳоро меноманд ?
2. Ҳуқуқи халқ ба худмуайянкунӣ, баёни соҳибихтиёрӣ, амалӣ намудани ҳокимият, истифодаи сарватҳои табиӣ, инкишофи озодона чист ?
3. Ҳуқуқи халқ ба ватани аҷдодӣ ва ҳудуди таърихӣ чист ?
4. Матни санадҳои байналхалқӣ ва Конститутсияи Тоҷикистонро таҳлил намуда, ҳуқуқҳои дастаҷамъии халқ ва қафолатҳои онҳоро ҷудо намоед ва шарҳ диҳед.
5. Аҳамияти истифодаи ҳуқуқҳои дастаҷамъиро муайян намоед.

БОБИ 2. ФАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА ҲУҚУҚИ ИНСОН

§ 9. ФАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ СОҲАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. ЗАРУРАТ, АҲАМИЯТ ВА МАЗМУНИ ФАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР СОҲАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон аҳамияти аввалиндараҷа ва халқунанда дорад. Созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа амал мекунанд, масалан, дар соҳаи таъмини сулҳ, пешгирии ҷанги ҳаёҷаи мубориза бар зидди терроризми байналмилалӣ, ҳифзи табиат, солимгардонии муҳити зист, истифодаи оқилонаи табиат, ҳалли масоили зиёди марбут ба оила, демография ва ғайра. Соҳаҳои фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ зиёд ва гуногунанд. Ҳуқуқҳои инсон яке аз соҳаҳои фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ мебошанд.

Фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон гуфта ташикули фаъолияти низоми муташаккилона ва ба мақсад мувофиқи ташикулоту созмонҳои байналмилалиро баҳри эътироф, риоя ва ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон дар тамоми кишварҳою манотиқи ҷаҳон меноманд.

Зарурати таърихии фаъолияти созмонҳои байналхалқӣ бо он муайян мегардад, ки дар баробари пешрафти ҷомеа қадри инсон низ бештар шинохта шуда, ҳуқуқҳояш ба тадриҷ эътироф шудаанд. Аммо

чангҳои ҷаҳонии асри гузашта, алалхусус, наҷодпарастони фашистӣ арзишҳои муҳими ахлоқию ҳуқуқии башарро поймол намуданд. Илова ба ин, дар шароити имрӯза низ дар манотиқи гуногуни олам низоъҳои мусаллаҳона ҷой доранд, масалан, дар Ироқ, Афғонистон, Фаластин ва ғайра. Тоҷикистон низ таҷрибаи талхи низоъи байни тоҷиконро дар нимаи аввали солҳои 90-ум ҷаҳид. Дар баробари низоъҳои мусаллаҳона ҷаҳони имрӯза боз дучори ҳодисаҳои дигари нанговару хилофи ҳуқуқҳои инсон гашт. Яке аз чунин ҳодисаҳои мудҳиш ва ба ҳаёти одамон хатарнок терроризми байналмилалӣ аст. Ҳодисаҳои террористии дар ИМА, Англия, Испания, Федератсияи Русия ва манотиқи дигари олам рухдода боиси ҳалокати садҳо ва ҳазорҳо одамони бегуноҳ ва умуман аҳолии осоишта гардиданд. Солҳои охир дар Ироқу манотиқи дигари гирифтори низоъҳои мусаллаҳона ба қатл расонидани гаравгонон аз ҷониби гурӯҳҳои террористӣ ба мушоҳида мерасад (масалан, қатли кормандони сафоратхонаи Русия дар Ироқ ва шумораи зиёди хабарнигорону кормандони созмонҳои байналмилалӣ дар ин кишвар), ки худ боз як ҳодисаи мудҳишу нанговар аст.

Ҳамаи ин низоъҳою амалҳои ҷинояткорона, алалхусус, ҷиноятҳои байналмилалӣ зидди инсон зарурати фаъолияти созмонҳои байналмилалӣро дар соҳаи ҳуқуқи инсон дучанду даҳчанд гардониданд. Низоъҳои мусаллаҳона, амалҳои террористӣ ва дигар кирдорҳои зиддиинсонӣ истифода ва риояи ҳуқуқи инсонро зери хатар мемонанд ва ё онҳоро ошкоро поймол мекунанд. Аҳолии шаҳрвандӣ назди чунин ҳодисаҳои хилофи қадру ҳаёти инсонӣ очиз аст. Дар ин соҳа фаъолияти як ё ду давлати ҷудогона нокифоя аст.

Барои ҳамин, дар ҷаҳони имрӯза фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон **зарурати таърихӣ ва аҳамияти умумибашарӣ** дорад.

Мазмуни фаъолияти созмонҳои байналмилалӣро дар соҳаи ҳуқуқи инсон унсурҳои зерин ташкил медиҳанд: эътирофи ҳуқуқи озодиҳои асосии инсон дар санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ (Эълумия, Паймонҳо, Конвенсияҳо ва ғайраҳо); тафтиши риояи ҳуқуқи инсон дар манотиқи гуногуни олам; таъсиси ташкилотҳо ва созмонҳои мухталифи байналмилалӣ баҳри тафтиши риояи ҳуқуқи инсон дар ҷаҳони имрӯза; таҳия ва пешниҳоди тақлифҳои муфиду мушаххас ба ҳукуматҳо, созмону ташкилотҳои дохилидавлатӣ баҳри риоя ва таъмини ҳуқуқҳои инсон; андешидани чорабиниҳои ташкилӣ, иқтисодиву молиявӣ, иҷтимоиву фарҳангӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ва истифодаи самараноки онҳо дар кишварҳои ҷаҳон; таҳияи

барномаю концепсияҳои мухталифи соҳаи таълиму риоя ва истифодаю таъмини ҳуқуқҳои инсон.

2.СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ВА СОХТОРҲОИ ОНҲО ОИД БА ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Ҳуқуқи инсон бо як эътирофу дар санадҳо сабт шуданашон пурра таъмин намешаванд. Барои ҳамин дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ҷои муҳимро маҳз вазифаҳои нозирии СММ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ишғол менамояд. Хусусияти фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар ин соҳа дар он аст, ки ин созмонҳо ба фаъолияти давлатҳо даҳлат намекунанд. Чунки давлатҳо соҳибхитиёранд. Айни замон давлатҳо вазифаҳои муайяно дар соҳаи ҳуқуқи инсон ба зимаашон гирифтаанд ва ӯҳдадоранд, ки онҳоро иҷро намоянд. Ин вазифаҳо аз вазифаҳои давлати миллӣ дар дохили кишвар фарқ доранд. Вазифаҳои давлатҳо дар соҳаи ҳуқуқи инсон хислати умумичаҳонӣ доранд. Давлат дар баробари ҳамроҳ шуданаш ба ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ (эълomia, паймонҳо, конвенсияҳо ва ғайра) дар назди ҷомеаи чаҳонӣ масъулу ӯҳдадор мешавад. Табиист, ки як давлат аз болои фаъолияти давлати дигар дар ин соҳа назорат бурда наметавонад, ба ин қор ҳеч як давлат вақолатдор нест, зеро ин амал хилофи соҳибхитиёрии давлатҳо ва ҳуқуқи байналмилалист.

Пас риояи ҳуқуқҳои инсонро бояд чи таъв назорат қард? Аз қуҷо медонем, ки оё дар ин ва ё он кишвар ва ё манотиқи алоҳидаи чаҳон ҳуқуқҳои инсон риоя мешаванд? Вазъи риояи ҳуқуқи инсонро дар манотиқи гуногуни чаҳон чи таъв бояд муайян намуд?

Роҳи асосии имқонпазири тафтиши риояи ҳуқуқи инсон дар чаҳон аз тариқи фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ мебошад. Маҳз созмонҳои байналмилалӣ, ки бо амру иродаи халқҳои чаҳон таъсис дода мешаванд, имқонияти тафтиши риояи ҳуқуқи инсонро дар ҳар гӯшаи чаҳон доранд.

Дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон фаъолияти **Созмони Милалӣ Мугтаҳид** аввалиндараҷа аст. СММ созмони байналмилалиест, ки дар асоси иттиҳоди ихтиёроиаи давлатҳои соҳибхитиёр баҳри таъмини амнияти сулҳи чаҳон, инқишофи ҳамқоррии давлатҳо таъсис гардидааст.

Вазифаи мусоидат ба эҳтирому риояи ҳуқуқи инсонро Иҷлосияи Қуллӣ (Ассамблеяи Генералии) СММ ба ӯҳда дорад. Иҷлосияи Қуллӣ ба ҳамқоррии байналмилалӣ дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳанг,

маориф, тандурустӣ ва амалӣ гаштани ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ барои ҳама новобаста аз тафовути наҷодӣ, ҷинс, забон ва дин мусоидат мекунад (моддаи. 13 Оинномаи СММ). Бо мақсади ин фаъолият Иҷлосияи Кулл тадқиқи зарурӣ гузаронида, тавсияҳои муфид медиҳад. Масъалаҳои марбут ба ҳуқуқи инсон дар кумитаҳои Иҷлосияи Кулл, алалхусус дар Кумитаи сеюми он муҳокима мешаванд. Тадқиқи соҳаи ҳуқуқи инсонро Шӯрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ (ШИКТИҶ - ЭКОСОС), мақомоти ёрирасони он, муассисаҳои махсусгашта ва Кулли СММ мегузаронанд. Иҷлосияи Кулл ҳуқуқи муҳокимаи ҳама гуна масъаларо дар чаҳорҷӯбаи Оинномаи СММ дошта, дар заминаи онҳо ба давлатҳои аъзо ва Шӯрои Амният таклифҳо пешниҳод мекунад.

Тибқи Оинномаи СММ дар иҷрои вазифаҳои СММ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон дар баробари Иҷлосияи Кулл нақши муҳимро **Шӯрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ (ШИКТИҶ - ЭКОСОС)** мебозад. Ин созмон таҳти роҳбарии Иҷлосияи Кулл кор мекунад. ЭКОСОС ё худ ШИКТИҶ соли 1946 таъсис гардида, мақоми СММ мебошад. Ба сифати мақомоти ёрирасон 5 комиссияи минтақавии ШИКТИҶ амал мекунад: *Комиссияи аврупоии иқтисодӣ, Комиссияи иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ барои Осиё ва уқёнуси Ором, Комиссияи иқтисодии СММ барои Африқо, Комиссияи иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ барои Осиёи Фарбӣ, Комиссияи иқтисодии СММ барои Америкаи Лотинӣ ва ҳавзаи баҳри Кариб*. Ҷамчунин беш аз 20 комитету комиссияҳои доимӣ (оид ба вазъи занҳо, ҳуқуқҳои инсон ва ғайра) - мақомоти ёрирасони ин созмон мебошанд. Мақоми олияш сессия аст, ки дар як сол се маротиба даъват мешавад. Қароргоҳаш Нию-Йорк аст.

Комиссия оид ба вазъи занҳо комиссияи ЭКОСОС буда, соли 1946 таъсис гаштааст. Аъзояш ба мӯҳлати 4 сол аз ҷониби ЭКОСОС интихоб мешаванд. Оид ба риояи ҳуқуқҳои занон дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа бо дар назардошти баробарҳуқуқии марду зан ба ЭКОСОС маърузаву таклифҳо пешниҳод мекунад. Дар таҳияи Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои сиёсии занон, Эълумия дар бораи барҳам додани таъбиз нисбати занҳо ва дигар ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ марбут ба ҳуқуқҳои занон иштирок намудааст. Иҷрои конвенсияҳо, эълумияҳо ва таклифҳои қабулшударо месанҷад.

Соли 1946 **Комиссияи СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон** таъсис мешавад. Аъзои Комиссияро ЭКОСОС интихоб мекунад. Комиссия оид ба ҳуқуқҳои инсон дар хусусӣ Қонунномаи (Билли) байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи инсон, эълумияю конвенсияҳо оид ба озодиҳои шаҳрвандӣ, вазъи занҳо, озодии иттилоот, ҳифзи ақаллиятҳо,

пешгирии махдудияти наҷодӣ, ҷинсӣ, забонӣ ва динӣ, ҳама гуна масъалаи дигари марбут ба ҳуқуқи инсон маърузаю тақлифхоро ба ЭКОСОС пешкаш мекунад. Соли 1947 Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон. Аз комиссияро оид ба пешгирии махдудкунӣ ва ҳифзи ақаллиятҳо ташкил намуд. Аз ҷониби Комиссия гурӯҳҳои гуногуни корӣ баҳри тафтиши риояи ҳуқуқҳои инсон ташкил гаштанд, ки дар манотиқи мухталифи ҷаҳон кор карданд (дар Ҷумҳурии Африқои Ҷанубӣ, Чили ва давлатҳои дигар). Намояндагони махсуси Комиссия дар Ироқ, Гаити ва дигар кишварҳо таъйин шуда буданд. Онҳо дар кишварҳои муайян тафтиш гузаронида, маърузаю ҳешро ба Комиссия пешкаш мекунанд. Комиссия бо супориши ЭКОСОС тадқиқ мегузаронад, ахбори лозима ва тақлифҳо пешкаш мекунад. Бо иштироки Комиссия як қатор ҳуҷҷатҳои муҳими байналмилалӣ қабул шуданд, аз қабили Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, Паймонҳои байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои шахравандӣ ва сиёсӣ ва иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ Конвенсияи байналмилалӣ оид ба барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбизи наҷодӣ, Конвенсия дар бораи номумкин будани истифодаи мӯҳлати даъво нисбати ҷиноятҳои ҳарбӣ ва ҷиноятҳои зидди инсоният, Конвенсия дар хусуси пешгирии ҷинояти апартеид ва ҷазои он. Мубориза ба муқобили апартеид, наҷодпарастӣ ва таъбизи наҷодӣ, поймолгардии оммавии ҳуқуқҳои инсон дар манотиқи мухталифи ҷаҳон (Ҷумҳурии Африқои Ҷанубӣ, Чили, Салвадор, ҳудуди Арабии забтнамудаи Исроил) дар маркази таваҷҷӯҳи Комиссия буданд.

Тибқи қарори Иҷлосияи Кулли СММ 20 декабри соли 1993 вазиғаи **Комиссари олий оид ба ҳуқуқи инсон** ташкил гашт. Он тамоми фаъолияти СММ-ро дар соҳаи инсон ҳамоҳанг месозад.

Баҳри ҳифзи ҳуқуқи инсон теъдоди зиёди мақомоти конвенсионӣ амал мекунад, ки дар асоси созишномаҳо оид ба ҳуқуқи инсон таъсис гардидаанд. Аввал **Кумита оид ба ҳуқуқи инсон** таъсис мегардад. Сипас мақомоти дигари зерини конвенсионӣ ташкил мешаванд: **Кумита оид ба барҳам додани таъбизи наҷодӣ** (соли 1970), **Кумита оид ба барҳам додани таъбиз нисбати занон** (соли 1982), **Кумита оид ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ** (соли 1985), **Кумитаи муқобили шиканҷа** (соли 1988), **Кумита оид ба ҳуқуқҳои кӯдак** (соли. 1990).

Кумита оид ба ҳуқуқи инсон – дар асоси моддаи 28-и Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шахравандӣ ва сиёсӣ барои тафтиши чараёни иҷрои Паймон аз ҷониби давлатҳои аъзо таъсис гардид. Аъзоро давлатҳои иштирокчии Паймон интиҳоб мекунанд. Мӯҳлати

салоҳияти онҳо чор сол аст. Онҳо на ба сифати намояндагони давлатҳои худ, балки ҳамчун экспертҳо қор мекунанд. Кумита дар сессияҳои худ, ки дар як сол ду маротиба гузаронида мешаванд, маърузаҳои давлатҳои иштирокчиرو оид ба фаъолиятҳои пешниҳод мекунад.

Кумита оид ба барҳам додани таъбири наҷодӣ – мақомест, ки тибқи Конвенсияи байналмилалӣ оид ба барҳам додани ҳама шаклҳои маҳдудкунии наҷодӣ таъсис гардидааст. Он аз мушовирон иборат аст, ки аз ҷониби давлатҳои иштирокчи Конвенсия интихоб мешаванд. Давлатҳои иштирокчи Конвенсия оид ба қабули чораҳои баҳри иҷрои Конвенсия ба Кумитаи номбурда маърузаҳои пешниҳод мекунанд. Кумита бошад, ҳар сол ба Иҷлосияи Куллі маърузаи пешкаш мекунад.

Тибқи қарорди № 1235 ЭКОСОС аз 6 июни соли 1967 Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон ва Зеркомиссия оид ба пешгирии маҳдудкунӣ ва ҳифзи ақаллиятҳои вақолатдор шуда буданд, ки **мурочиати шахсии ашхоси хусусиро** баррасӣ намоянд. Аризаи инфиродиро мақомоти дигари конвенсионӣ низ баррасӣ менамоянд.

Аризаи инфиродиро созмонҳои минтақавӣ низ дида мебароянд. Яке аз онҳо **Суди аврупоӣ** аст. Мурофияи судӣ шифохӣ ва хаттӣ буда, дар он даъвогар ба таври ошқоро ва ҷавобгар, шоҳидон, мушовирон ва шахсони дигари манфиатдор иштирок мекунанд. Қарорҳои Суди аврупоӣ қатъӣ буда, мавриди шикоят қарор намегиранд. Дар мурофияи судӣ меъёрҳои байналмилалӣ истифода мешаванд. Давлатҳои қарорҳои ин судро бо назардошти афзалияти ҳуқуқи байналмилалӣ иҷро мекунанд.

Дар соҳаи ҳуқуқи инсон **ҳамкориҳои минтақавӣ** низ аз аҳамият ҳолӣ нест. Дар низоми аврупоии ҳифзи ҳуқуқи инсон нақши асосиро **Шӯрои Аврупо** мебозад. Дар асоси Конвенсияи аврупоии ҳифзи ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ ду мақомот ташкил шуда буданд – Комиссияи аврупоӣ оид ба ҳуқуқи инсон ва Суди аврупоӣ оид ба ҳуқуқи инсон. Комиссияи аврупоӣ оид ба ҳуқуқи инсон шикоятҳои давлатҳои алоҳида, шахсони алоҳида, созмонҳои ғайриҳуқуматӣ ва гурӯҳи шахсонро оид ба поймол гардидани ҳуқуқи инсон дида мебаромад. Тибқи Протоколи № 11 ба Конвенсияи аврупоии ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ аз 11 майи соли 1994 Комиссияи аврупоӣ барҳам дода шуда, мақоми ягонаи Суд эътироф мешавад. Акнун шикоятҳои ба Суд пешниҳод мешаванд. Барои баррасии қорҳои кумитаҳоро иборат аз 3 судья, палатаҳоро иборат аз 7 судья ва палатаҳои калонро иборат аз 17 судья таъсис мекунад. Ҷараёни

ичроиши қарорҳои Судро Кумитаи вазирони Шӯрои Аврупо назорат мекунад.

Дар баробари Шӯрои Аврупо нақши муҳимро дар ҳифзи ҳуқуқи инсон Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо мебозад. Ин созмон ба қори худ 3 июли соли 1973 дар Желсинки чун Машварати Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (СБСЕ) оғоз намуда, охири соли 1994 номи САҲА — **Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо** (ба русӣ - ОБСЕ)-ро мегирад. Кишварҳои Аврупои Ғарбӣ ва Шарқӣ, ИМА, Канада ва кишварҳои дигар аъзои он мебошанд. САҲА созмони байналмилалӣ минтақавӣ буда, яке аз вазифаҳои мусоидат ба таъмини ҳуқуқи инсон аст.

Дар минтақаи Америка тибқи Конвенсияи байниамерикоии ҳуқуқи инсон аз соли 1969 ваколати тафтиши иҷроӣ ин конвенсия ба зиммаи ду созмон гузошта шуда буд – **Комиссияи байниамерикой ва Суди байниамерикой оид ба ҳуқуқи инсон**. Давлатҳои африқой бо қабули Хартиаи африқоии ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи халқҳо созмони минтақавӣ хешро таъсис доданд. Он **Комиссияи африқоии ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи халқҳо** мебошад. Дар тӯли 10 соли аввали қораш Комиссия беш аз 30 ахборотро оид ба поймолгардии мунтазами ҳуқуқҳо баррасӣ намудааст. Дар манотиқи кишварҳои Араб **Комиссияи доимии Арабӣ оид ба ҳуқуқи инсон** таъсис дода шудааст.

Соҳаи дигари фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ бо пешгирии ҷиноятҳои байналмилалӣ алоқаманд аст. Бо ин мақсад соли 1993 бо қарори Шӯрои Амният **Трибунали байналмилалӣ ҷиноии муваққатӣ барои таъқиби шахсони гунаҳгор дар поймолкунии ҷиноятқоронаи ҳуқуқи инсон дар собиқ Югославия** ва соли 1994 **Трибунали байналмилалӣ оид ба Бурунди** (барои ҷавобгарии ашхоси дар қатли оми оммавӣ гунаҳгор) таъсис дода шуд. Соли 1998 **Суди байналмилалӣ ҷиноӣ** таъсис меёбад. Он нисбати ҳамаи онҳое, ки дар оғози ҷангҳои таҷовузкор, ҷиноятҳои байналмилалӣ ва ҷиноятҳои муқобили инсоният гунаҳгоранд, ҳукм мебарорад.

3. ФАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ТОҶИКИСТОН. Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчи комилҳуқуқи муносибатҳои байналмилалӣ, узви СММ аст. Тоҷикистон ба бештари эълумия, паймонҳо, конвенсияҳо ва ҳуҷҷатҳои дигари байналмилалӣ ҳамроҳ шуда, қонунгузори хешро ба талаботи онҳо мутобиқ намудааст. Тоҷикистон узви бисёр созмонҳои байналмилалӣ аст. Созмонҳои байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон намояндагии худро доранд. Тоҷикистон якҷоя бо созмонҳои

байналмилалӣ дар таҳкими сулҳи ҷаҳонӣ ва таъмини ҳуқуқҳои инсон иштирок менамояд. Ҷумҳурии мо иштирокчиӣ фаъоли созмонҳои байналмилалӣ буда, дар арсаи байналмилалӣ бо ташаббусҳои муфид баромад мекунад. Ҷунончи, бо ташаббуси Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон даҳсолаи оби тоза дар ҷаҳон эълон гардид. Ин ташаббусро роҳбари давлати мо дар баромадаш дар Иҷлосияи Кулли СММ изҳор дошт. Ин ташаббус ҷонибдорӣ ва сее аҳли ҷомеаро пайдо намуд. Ё ин ки эълон гаштани соли тамаддуни ориёӣ аз ҷумлаи ташаббусҳои дигари сарвари давлат ва ҳукумати ҷумҳурии мо аст. Ин ва дигар ташаббусҳои сарвари давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон дастгирии созмонҳои байналмилалӣ ва аҳли ҷомеаро пайдо намуданд. Онҳо дар таъмини ҳуқуқи инсон низ нақши муҳим доранд. Масалан, андешидани тадбирҳои байналмилалӣ ва дохилидавлатӣ дар масъалаи таъмин аз оби тоза табиист, ки барои саломатии одамони Сайёра, таъмини шароити арзандаи зиндагӣ ва ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқҳои дигари инсон аҳамияти калон доранд. Ҳамаи ин мисолҳо далели онанд, ки Тоҷикистони соҳибистиклол иштирокчиӣ фаъоли ҷараёни иҷроӣ кулли ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ, ҳамкориӣ ва сее бо созмонҳои байналмилалӣ аст.

Кӯмаки созмонҳои байналмилалӣ дар хотима бахшидан ба низои байни тоҷикон солҳои 90 ва таҳкими сулҳи низои калон аст. Дар ин соҳа дар ҷумҳурии мо теъдоди зиёди созмонҳои байналмилалӣ фаъолият намуданд. Пеш аз ҳама воқеаҳои мудхиши он солҳо дар маркази тавачҷӯи СММ ва шахсан Дабири кулли СММ буданд. Гуфтушунидҳои байни тоҷикон таҳти сарпарастии СММ гузашта буданд. Дар таҳкими сулҳи тоҷикон саҳми Маркази Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо дар Душанбе калон аст, алалхусус дар таъмини сулҳи байни тоҷикон, ривочи сохторҳои демократӣ дар ҷумҳурӣ, инкишофи низоми бисёрхизбӣ, истифодаи озоди воситаҳои ахбори умум ва ғайра. Нақши Идораи Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқи инсон, Дафтари СММ оид ба мусоидат ба сулҳ дар Тоҷикистон дар хифзи ҳуқуқҳои гурезаҳои тоҷики солҳои ҷанг тарки ҷумҳурӣ намуда, баргардонидани онҳо аз Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон ва ғайра ҳеҷ гоҳ фаромӯш наместавад. Саҳми Кумитаи Байналмилалӣи Салиби Сурх (КБСС) дар солҳои низои тоҷикон хеле калон буд (масалан, дар масъалаи таъмини озуқаворӣ, ёрии тиббӣ, муколама бо тарафҳои низои ва ғайра).

Ҳоло Тоҷикистон бо дигар созмонҳои байналмилалӣ низ ҳамкорӣ дорад. Мақомоти ҳокимияти давлатӣ аҳамияти ин ҳамкориро аз наздик дарк мекунанд. Саҳми онҳо дар таҳкими сулҳи

точикон худ далели муфиди ин ҳамкорист. Сарони намояндагии ва намояндагиҳои созмонҳои байналмилалиро Президенти Тоҷикистон мунтазам қабул намуда, бо онҳо гуфтушунидҳои муфидро анҷом медиҳад. Давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон дар густариши ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқи инсон манфиатдор буда, барои фаъолияти мӯътадили онҳо дар ҷумҳурӣ тамоми имконияту шароитро ҷустуҷӯ мекунад ва истифода мебарад.

Дар таъмини сулҳ ва ҳифзи ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон нақши **Дафтари СММ оиди мусоидат ба бунёди сулҳ дар Тоҷикистон (ДСМММБСТ)** калон аст. Дар истилоҳиносии СММ мафҳуми *бунёди сулҳ* чунин шарҳ дода шудааст: *тамоми кӯшишҳои хориҷӣ баҳри кӯмак ба кишварҳо ва минтақаҳо ҷиҳати интиқоли онҳо аз ҷанг ба сулҳ тибқи ҳамаи намудҳои фаъолияти барномаҳои марбут ба таъмини ин давраи гузариш*. ДСМММТ дар равнаки кушишҳои сиёсии СММ дар Тоҷикистон ва дастовардҳои Намояндагии нозирони СММ дар Тоҷикистон (*ННСММТ*) фаъолият дорад. ННСММТ тибқи қарордоди Шӯрои Амният аз 6 декабри соли 1994 ташкил гашта буд. Баъди имзои Созишномаи сулҳ ва ризоияти миллӣ (соли 1997) ва гузаронидани интиҳоботи парлумонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 2000) фаъолияти ваколати ННСММТ ба поён расид. Баъди тағйир ёфтани сохтори ННСММТ бо дастгирии Шӯрои Амнияти СММ 1 июни соли 2000 дар Тоҷикистон *Идораи СММ оид ба бунёди сулҳ таъсис ёфт*.

ДСМММБСТ ба Тоҷикистон дар таъмини техникаи омода намудани маърузаҳо оид ба шартномаҳои байналмилалӣ ва таъмини ҳуқуқи инсон кӯмак мекунад. Лоихаи ДСМММБСТ оид ба дастгирии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баҳши тайёр намудани маърузаи миллӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон мақсади зерин дорад: шинос намудани аъзои ҳукумат, созмонҳои ғайридавлатӣ ва доираҳои академӣ бо талаботи СММ оид ба мазмуни шартномаҳои ҳифзи ҳуқуқи инсон. Лоихаи таълимӣ оид ба омӯзиши ҳуқуқи инсон дар иҷрои Барномаи «Низоми давлатии маориф дар соҳаи ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» кӯмак мекунад. Дар доираи ин лоиха ДСМММБСТ аз ҳисоби муаллимон, маъмурини мактабҳо, кормандони созмонҳои давлатию ғайридавлатӣ иқтидори миллӣ соҳаи ҳуқуқи инсонро ташаккул медиҳад, оид ба усули таълими ҳуқуқи инсон воҳӯрию семинарҳо, мизҳои мудаввар ва конференсҳо, доир мегардонад, маводи таълимӣ аз “Ҳуқуқи инсон”-ро моҳе ду маротиба дар замимаи нашрияи “Омӯзгор” – “Ҳуқуқи инсон” ба таъби мерасонид, ва байни мактабҳои миёна ва олии тақсими мекард, тавассути Маркази иттилоот

ва ҳуччатнигоҳдории воқеъ дар Душанбе аҳолиро бо маълумоту маводи таълимии ҳуқуқи инсон таъмин менамуд, маводи иттилоотиرو дар воситаҳои ахбори умум паҳн менамуд. ДСМММБСТ ҳамчунон лоиҳахоро барои ҷавонон дастгирӣ мекард, то ки хатари ҷалби онҳо ба қочоқи маводи муҳаддир ва экстремизми сиёсӣ паст гардад. ДСМММБСТ яқоя бо созмонҳои ғайриҳукумати дар Душанбе маркази ҳуччатгузорино барои ҷавонон ва дар маҳалҳои аз ҷанг зарардида ҷор маркази марбут ба ҳалли низоъҳо ва ҳуқуқи инсонро ташкил намуд.

Мафҳумхоро дар хотир доред: *фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон, мазмуни фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон, созмонҳои байналмилалии соҳаи ҳуқуқи инсон, созмонҳои митақавии соҳаи ҳуқуқи инсон, низоми аврупоии ҳуқуқи инсон, бунёди сулҳ.*

Савол ва супориҳо

1. Мазмуни фаъолияти созмонҳои байналмилалии соҳаи ҳуқуқи инсонро баён кунед
2. Қадом созмонҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсонро медонед, ки дар Тоҷикистон фаъолият намуданд?
3. Нақши Дафтари Созмони Милали Муттаҳид оид ба мусоидат ба бунёди сулҳ дар Тоҷикистон дар чӣ зоҳир мегардад?
4. Дар хусуси фаъолияти созмонҳои байналмилалии ҳуқуқи инсон дар маҳали зистатон маълумот диҳед.
5. Оид ба мавзӯё як ҳолати ҳуқуқӣ тартиб дода, онро шарҳу эзоҳ диҳед.

§ 10. ХАЗИНАИ КЎДАКОНИ СММ (ЮНИСЕФ)

1.ТАЪРИХИ ТАЪСИСЁБИИ ЮНИСЕФ ВА САМТҲОИ ФАЪОЛИЯТИ ОН. Неқӯаҳволии бачаҳо ва таъмини ҳуқуқҳои онҳо аз рӯзи бунёди СММ дар маркази диққати ин созмони бонуфузтарини байналмилалӣ меистад. Яке аз аввалин санадҳои Иҷлосияи Кулли СММ ба таъсиси Ҳазинаи Кӯдакони СММ (ЮНИСЕФ) бахшида шудааст.

Таъсиси Ҳазинаи Кӯдакони СММ (ХКСММ – ЮНИСЕФ) амри воқеии замон буд. Таърих гувоҳ аст, ки кӯдакон дар ҳама давру замон дар гирдобии зулму истибод, истисмор ва зери тазъику фишори

калонсолон қарор гирифта, ба химояи махсуси давлат ва ҷомеа мӯҳтоҷ буданд.

Бо вучуди ин Ҳазинаи Кӯдакон яқубора таъсис наёфтааст. Чараёни таърихӣ ҳаракатҳои демократӣ ва ислохотхоҳӣ дар кишварҳои аз ҷиҳати сохти сиёсӣ ва иқтисодӣ пешқадами чоряки аввали асри ХХ дар баробари масъалаҳои дигари ҷомеа масъалаи кӯдакони ба химоя эҳтиёҷмандро низ ба миён овард. Як қисми ин давлатҳо тасмим гирифтанд, ки ба масъалаи кӯдакон ҷиддӣ муносибат намоянд. Баъди ба анҷом расидани Ҷанги якуми ҷаҳонӣ ба ин масъала Лигаи Миллатҳо машғул шуд.

Лигаи Миллатҳо соли 1924 дар шаҳри Женева (Швейцария) Эъломияи Женева оид ба ҳуқуқи кӯдакро қабул намуд. Вале ин ҳуҷҷати Лигаи Миллатҳо на ҳамаи манфиатҳои кӯдаконро дар бар гирифта буд. Аз ин рӯ, он тағйироту иловаҳои ҷиддиро тақозо мекард. Умри кӯтоҳи Лигаи Миллатҳо он вақт имконият надод, ки ба ин масъала аз нав баргашта шавад. Чунин шароит баъд аз Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ва таъсис ёфтани СММ ба миён омад. Ҷанг нишон дод, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ бояд ба масъалаи химояи ҳуқуқи кӯдакон диққати ҳамешагӣ диҳад. Ин аст, ки соли 1946 Ҳазинаи Кӯдакони СММ (ХКСММ - ЮНИСЕФ) созон дода шуд.

Дар ибтидои таъсис ин созон химояи кӯдаконро аз таъбиз, истисмори иқтисодии соҳибкорон, ғуломӣ, харидуфуруш ва намудҳои дигари истисмори кӯдакон аз ҷумлаи мақсаду вазифаҳои асосии хеш қарор дода, дар ин ҷода саҳми калон мегузорад. Дар тӯли фаъолияти беш аз нимасра бахшҳои Ҳазинаи Кӯдакони СММ дар аксар кишварҳои ҷаҳон таъсис ёфта, ба ин васила дар химояи кӯдакони мамлакатҳои худ ва мамлакатҳои дигари ҷаҳон фаъолона ширкат меварзанд.

2. ФАЪОЛИЯТИ ЮНИСЕФ ДАР ТОҶИКИСТОН. Соли 1993 Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак пайваст. Ин иқдом зарурати дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис намудани бахши Ҳазинаи Кӯдакони СММ – ЮНИСЕФ-ро ба миён овард.

• Фаъолияти Ҳазинаи Кӯдакони СММ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самтҳои зерин сурат мегирад:

- таъмини саломатии модар ва кӯдак;
- таъмини моддии кӯдакон ва модарони эҳтиёҷманд;
- таҳияи маводи таълимӣ барои хонандагони мактабҳо;
- нигоҳ доштани муҳити барои зисти кӯдак мусоид;
- корҳои таблиғотӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдак;

- расонидани кӯмаки моддӣ ба кӯдакони ятим;
- паҳн намудани адабиёти ҳуқуқию методӣ оид ба ҳуқуқи кӯдакон;
- паҳн намудани ғоя ва муносибати башардӯстона нисбати кӯдакон дар оила, кӯдакостон ва мактаб;
- ҷалб намудани кӯдакон ба тадбирҳои маърифатӣ ва ташаккули шахсияти онҳо.

Барои амалӣ намудани самтҳои номбаршуда фаъолияти ЮНИСЕФ дар ҳамкорӣ бо созмонҳои Начоти кӯдакон, Созмони умумичаҳонии тандурустӣ, Комиссариати Олии Муҳоҷирати СММ ва ғайра сурат мегирад. Акнун мазмуни баъзе самтҳои фаъолияти ЮНИСЕФ-ро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баён месозем.

Дар соҳаи маориф Дар ин самт пеш аз ҳама сандуки дастгирии давлатҳои Нидерландия ва Шветсия мавриди истифода қарор гирифта, маводи зарурӣ барои таҳия ва ҷопи китобҳои дарсӣ харидорӣ карда шуд. Дар баробари ин Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо номи «Ҳадафҳои рушди Ҳазорсола-таълими ибтидоии умумӣ» барномаеро эълон намудааст. ЮНИСЕФ ба ҳифзи духтарон, ки аввалин шуда ба ин барнома ҳамроҳ шудаанд, диққати калон дода, барномаи «Таҳсилот барои ҳама»-ро қабул намудааст. Масъалаҳои тарки таҳсил аз тарафи духтарон, масъалаҳои гендерӣ, оила ва издивоҷи духтарони ба балоғатнорасида дар мадди назари пажӯҳиши созмон қарор гирифтаанд.

Дар соҳаи ҳифзи саломатии модар ва кӯдак. Бо кӯмаки сарпарастҳо (донорҳо), ба монанди Нидерландия ва Италия ЮНИСЕФ ба сохторҳои тандурустии кӯдакон дар Тоҷикистон ёрӣ расонид. Ин кӯмак аз доруворӣ оддӣ ва дигар маводу воситаҳои барои соҳаи тандурустӣ зарур иборат буд. Бо ташаббуси созмон ба Тоҷикистон миқдори зиёди доруворӣ ворид гардид, то ки ба воситаи он кӯдакони то 2 - сола аз таҳдиди бемории гулӯзиндонак (дифтерия) эмин монанд.

Дарачаи камхунӣ дар байни мардум, аз он ҷумла дар байни кӯдакон ба нишондодҳои баланд расидааст. Барои тағйири ин ҳолати ногувор ба Тоҷикистон доруи ҳаб (таблеткаи)-и оҳандор барои кӯдакони то 3-сола, духтарони ҷавон ва занони ҳомила оварда шуданд.

ЮНИСЕФ дар Тоҷикистон барои зиёд кардани йоди намак кӯмак расонида, ба ду корхонаи истеҳсоли намак дар навоҳии Ашт ва Ёвон буда якҷанд мошини йодпошӣ ва се таҷҳизоти санҷиши йоди намак фирисод. Дар мавриди офатҳои табиӣ ба шахсони зарардида кулчакандҳои сафедадор (протеиндор) тақсим намуд, то ки онҳо ба ҳамин васила гизои зарурӣ гиранд.

Дар соҳаи хифзи муҳити зист. Барномаи «Об- низоми беҳдошту гигиенӣ» дар ин самт татбиқ карда шуд, ки он ба хонандагону омӯзгорон нигаронида шуда, бештар хусусияти маърифатӣ дошт. Барнома дар Тоҷикистони Ҷанубӣ пурра анҷом ёфта, натиҷаҳои зиёди хуб ба бор овард.

Мафҳумхоро дар ёд доред: *Хазинаи Кӯдакони СММ, Эъломияи Женева оид ба ҳуқуқи кӯдак, Лигай Миллатҳо, Созмони умумиҷаҳонии тандурустӣ, Созмони наҷоти кӯдакон, Барномаи ҳадафҳои рушди ҳазорсола*

Савол ва супоришҳо:

1. *Таърихи таъсиси ЮНИСЕФ-ро баён соzed.*
2. *Аҳамияти таъсиси Хазинаи Кӯдакониро дар чӣ мебинед?*
3. *Кадам самтҳои фаъолияти ЮНИСЕФ-ро дар Тоҷикистон медонед?*
4. *Дар бораи кадом натиҷаҳои ЮНИСЕФ дар Тоҷикистон далел оварда метавонед?*
5. *Дар бораи ҳаёти як кӯдаки касалманд, ки ба ёрӣ эҳтиёҷманд аст, нақл кунед.*

§ 11. ХАЗИНАИ СММ ОИД БА РУШД БА МАНФИАТИ ЗАНОН (ХСММРМЗ - ЮНИФЕМ)

Ба ёд оред, ки баробарии гендерӣ чист? Оё асноди байналмилалӣ ба ҳуқуқи занон бахшидашударо медонед?

1. ТАЪРИХИ ТАЪСИС ВА САМТҲОИ АСОСИИ ФАЪОЛИЯТИ ХСММРМЗ (ЮНИФЕМ). Занон ва духтарон дар тамоми ҷаҳон ба таъбири бешумор гирифтор карда мешаванд. Таъбиз мумкин аст зӯроварӣ, вобастагии иқтисодӣ, имконнопазирии химояи манфиатҳои худ дар арсаи сиёсӣ ва ғайра бошад. Таъбиз нисбати занон дар байни ҳама табақаҳои ҷомеа мушоҳида карда мешавад, сарфи назар аз мақоми иҷтимоӣ, миллат, синну сол ва маърифатнокии онҳо. Маҳз барои тағйир додани ҳолати мавҷуда ХСММРМЗ – Хазинаи СММ оид ба рушд ба манфиати занон таъсис дода шудааст. Хазина бо ташаббуси Иҷлосияи Кулли СММ соли 1976 таъсис ёфтааст. Дар тӯли 30 соли охир фаҳмиши он, ки таъбиз нисбати занон чун вабо доман паҳн карда истодааст, то торафт зиёд мешавад. Ҷомеаи ҷаҳонӣ дар чандин конференсияҳои СММ, ки солҳои 1990 доир гардиданд, ўҳдадорҳои худро доир ба андешидани тadbирҳо

бо мақсади барҳам задани таъбиз ва зӯроварӣ нисбати занон баланд бардошт.

Дар марҳалаи кунунӣ Ҳазина аз ҷиҳати молиявӣ ва техникӣ барномаҳоеро дастгирӣ менамояд, ки ба бехтар гардонидани вазъи занон ва ба баробарии гендерии онҳо равона карда шудаанд. Имрӯз фаъолияти ХСММРМЗ ҳаёти занон ва духтаронро дар зиёда аз 100 мамлакати ҷаҳон дар бар мегирад. ХСММРМЗ дар Африқо, мамолики Араб, Осӣё, мамолики минтақаи Уқёнуси Ором, Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ, Иттиҳоди давлатҳои мустақил, Америкаи Лотинӣ ва давлатҳои ҳавзаи Баҳри Кариб 14 намоёндаи минтақавӣ ва мушовирону мутахассисони зиёди соҳаи гендерӣ дорад. ХСММРМЗ тамоми кори аз дасташ меомадагиро мекунад, то ки овози занон дар СММ шунида шавад, масъалаҳои нисбатан тезтундро ба миён мегузорад ва масъалаҳоеро дастгирӣ менамояд, ки баҳри бехтар гардонидани аҳволи занон қабул карда шудаанд.

ХСММРМЗ дар ҳамкорӣ бо оҷонсиҳои СММ, ҳукуматҳо, созмонҳои ғайриҳукуматӣ оид ба масъалаҳои гуногун аз сулҳофарӣ то васеъ намудани имкониятҳои иқтисодӣ бо мақсади ба даст овардани баробарҳуқуқии занон ва мардон (баробарии гендерӣ) фаъолият мекунад. ХСММРМЗ ҷонибдори масъалаҳои занонро ба рӯзномаи миллӣ, минтақавӣ ва умумиҷаҳонӣ дохил кардан мебошад, дар ин роҳ ҳамкорӣ ва таъмини ташҳиси техникӣ стратегияи амалӣ намудани муносибатҳои гендерӣ дар сиёсат ва васеъ намудани имкониятҳои занонро ҳавасманд мегардонад. ХСММРМЗ татбиқи ҳуқуқи занон ва таъмини амнияти онҳоро ҳамчун вазифаи нисбатан муҳим қарор дода, фаъолияти худро ба иҷрои се мақсади стратегӣ ҷалб менамояд.

- Васеъ намудани ҳуқуқҳои иқтисодӣ ва имкониятҳои занон;
- Қатъ намудани зӯроварӣ нисбати занон;
- Таъмини баробарии гендерӣ дар шароити идораи демократӣ, замони осоишта ва азнавбарқароркунии баъдичангӣ.

Баҳри иҷрои мақсадҳои гузошташуда ХСММРМЗ дар сатҳи гуногун дар тамоми минтақаҳои ҷаҳон фаъолона кор мекунад. Ҳазина бо мақсади таҳия ва таъмини иҷрои қонунҳо, ба амал баровардани сиёсате, ки ба решақан кардани таъбизи гендерӣ дар чунин масъалаҳо ба монанди ҳуқуқ ба замин ва мерос, ҳуқуқ ба кори сазовор ва барҳам задани ҳамаи шаклҳои зӯроварӣ нисбати занон равона карда шудааст, бо мамлакатҳои ҷаҳон ҳамкорӣ мекунад. Фаъолияти ХСММРМЗ инчунин ба тағйири муносибат нисбати

баробарии гендерӣ ва ҳуқуқи занон дар сохторҳои давлатӣ, васеъ намудани ҳуқуқ ва имкониятҳои ҳимоятгарони ҳуқуқи занон ва барҳам задани ҳамаи шаклҳои таъбиз дар ҷомеа равона карда шудааст.

Дар марҳалаи кунунӣ ду санади асосии байналмилалӣ қори ХСММРМЗ – ро муайян месозад: Платформаи Пекинии амал, ки Конференсияи Чаҳоруми Умумичаҳонӣ оид ба вазъи занон соли 1995 қабул кардааст; Конвенсия дар бораи ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбати занон, ки он ҳамчун “Билл дар бораи ҳуқуқҳои занон” низ маълум аст. Рисолати ин қарордодҳо дар Эълומияи ҳазорсола ва ҳашт мақсад дар соҳаи рушд, ки онҳо дастовардҳои дар соҳаҳои гуногун дар назар дорад – то соли 2015 ду маротиба кам кардани сатҳи кашшоқӣ, гурӯснагӣ, касалиҳо, бесаводӣ, нобаробарии гендерӣ ва қатъ гардонидани тамоили паҳншавии касалии ВИЧ / СПИД, Ғайр аз ин, Қарори № 1325 (соли 2000)–и Шӯрои Амният, ки ба занон, сулҳ ва бехатарӣ дахл дорад, даъват мекунад, ки дастгирии ҷидду

Расми 7

чаҳд оид ба расонидани ёрӣ ба занон дар мавриди низоъҳо ва вазъи онҳо баъд аз низоъҳо васеъ карда шавад.

Зӯроварӣ нисбати занон шакли аз ҳама паҳншударини вайронкунии ҳуқуқи инсон мебошад, сарфи назар аз он ки сухан дар бораи гирифтор кардан ба зӯроварӣ дар мамлақати худ меравад ё дар бораи гуломдорӣ дар хорича ва ё дар бораи ҳодисаҳои зӯроварии муттасил дар минтақаҳои низоъ. Натиҷаҳои тадқиқот

нишон медиҳанд, ки ҳар зани сеюм дар ҷаҳон ба лату қӯб ба алоқаи ҷинсӣ маҷбур ё ки ба таҳқири дигар гирифтор карда мешавад. Баҳри ислоҳи вазъият соли 1996 бо қарори Иҷлосияи Қулли СММ дар асоси ХСММРМЗ Ҳазинаи Траст баҳри дастгирии амал оид ба решакан намудани зӯроварӣ нисбати занон, мусоидат ба таҳияи дурнамои наватарини барҳам задани таъби нисбати занон дар тамоми сатҳҳо,

ки он ба тахкими ҷамоаҳои маҳаллӣ, инчунин ҷалби мардон ба ҳамкорӣ ёрӣ мерасонад. Алҳол Хазионаи Траст 80 лоиҳаро дар 71 мамлакат дастгирӣ менамояд, ки аз тарафи СФХ, ҷамоаҳо, иттифоқҳои касаба, оҷонсиҳои давлатӣ ва муассисаҳои маърифатӣ иҷро карда мешаванд. Хазионаи Траст ҳамчун маркази иттилоот дар бораи роҳҳои самараноки пешгирии зӯрварӣ ва Ҳимояи занон – қурбонӣҳои зӯрварӣ васеъ эътироф гардидааст.

ХСММРМЗ ба масъалаи таъмини беҳатарии иқтисодии занон, Ҳимояи ҳуқуқи онҳо ба замин ва мерос машғул буда, имконияти дастрасии онҳоро ба қори сазовор васеъ мекунад ва ба озодона меҳнат кардани муҳоҷирон, чи дар мамлакатҳои раванкунанда ва чи дар мамлакатҳои қабулкунанда мусоидат менамояд. ХСММРМЗ дар зиёда аз 30 давлати ҷаҳон ташаббусҳои мақомоти давлатию идораи меҳаллиро, ки дар мавриди таҳияи бучет ҳисобу китоби масъалаҳои гендерӣ дахл доранд, инчунин дар мавриди ҷамъоварӣ ва истифодаи маълумот аз рӯи нишонаи ҷинс муайян намудани сиёсатро дастгирӣ менамояд.

Аз рӯи маълумоти тадқиқот, занҳо чун пештара дар мақомоти миллӣ ва маҳаллии роҳбарӣ намоёндаи кам доранд: ҳиссаи онҳо ҳамагӣ 15 фоизро ташкил медиҳад. Нокифоя будани теъдоди занон дар музокирот доир ба масъалаҳои сулҳ ва азнавбарқароркунии баъдичангӣ эҳсос карда мешавад, сарфи назар аз он, ки ин масъалаҳо пеш аз ҳама ба онҳо дахл доранд, иштироки занҳо дар музокирот ба муваффақияти он мусоидат менамояд. Мақоми занон дар вазъияти баъд аз низоъ, дар мавриди доир гардонидани интиҳобот, таъсиси сохторҳои қонунгузорӣ ва таҳияи конститутсия ниҳоят муҳим аст. ХСММРМЗ иштироки занонро дар ҷараёни интиҳоботӣ ва конститутсионӣ фаъолона дастгирӣ менамояд. ХСММРМЗ ба масъалаи ВИЧ/СПИД диққати махсус медиҳад. Ҳазина бо шӯроҳои миллӣ доир ба мубориза бар зидди СПИД ва вазоратҳои тандурустӣ бо мақсади таҳияи барномаҳо ва сиёсат ҳамкорӣ мекунад, ин ҳамкорӣ ба занон имконият фароҳам меоварад, ки дар пешгирии ва таъбири касалии баробарҳуқуқии пурра дошта бошанд. ХСММРМЗ ба занҳое, ки гирифтори ВИЧ шудаанд ва ҳуқуқи худро барои ҳаёт бидуни хурофот ва зӯрварӣ, дастрас будани доруворӣ ва ҳуқуқи худро ба ҳаёти солиму пурҷӯшу хурӯш Ҳимоя менамоянд, дастӣ ёрӣ дароз мекунад.

ХСММРМЗ барои ҷӣ таъсис дода шуда буд? Қадом самтҳои фаъолияти он барои мамлақати мо рӯзмарра аст?

2. ФАЪОЛИЯТИ ХСММРМЗ ДАР ИДМ ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.

Соли 1998 дар Дафтари ХСММРМЗ дар Нию Ёорк бахши мамлакатҳои ИДМ ва Аврупои Марказӣ ва Шарқӣ таъсис дода шуд. Дафтари минтақавии ХСММРМЗ дар ИДМ соли 1999 дар мамлакатҳои Осиёи Марказӣ - Ўзбекистон, Қирғизистон ва Қазоқистон ба кор шурӯъ намуд, аз соли 2000-ум бошад, фаъолияти он дар дигар мамлакатҳои ХСММРМЗ – ҳамаи 12 давлати Иттиҳоди давлатҳои Мустақил оғоз ёфт (ғайр аз дар боло номбурдагон): Арманистон, Озарбойҷон, Беларус, Гурҷистон, Молдова, Русия, Тоҷикистон, Туркманистон, Украина. ХСММРМЗ дар ИДМ ҷонибдори баробарии гендерӣ ва иштироки занон дар сиёсат, ҳимояи ҳуқуқҳои иқтисодии занон ва пешгирии ҳамаи шаклҳои зӯрварӣ нисбати занон мебошад. Соли 2005 дар Тоҷикистон директори шӯрои минтақавӣ оид ба гендер ва идора таъйин карда шуд.

Тибқи ваколатҳои худ, ХСММРМЗ дар қаламрави ИДМ фаъолияти худро ба се самти асосӣ равона месозад:

- Васеъ намудани ҳуқуқ ва имкониятҳои иқтисодии занон – ХСММРМЗ кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки имкониятҳои иқтисодии занонро васеъ кунад, алалхусус дар заминаи умумичаҳонишавӣ ва рушди технологияи навин;
- Татбиқи гендерии ояндадор дар роҳбарӣ ва пенсифӣ-ХСММРМЗ дар афзун гардонидани иштироки занон дар сиёсат ва чараҳои қабули қарорҳое, ки вазъи занонро муайян мекунанд.
- Ҳимояи ҳуқуқи занон ва пешгирии зӯрварӣ нисбати занон – ХСММРМЗ баҳри решакан кардани ҳамаи намудҳои зӯрварӣ нисбати занон ёрӣ мерасонад.

Аз соли 2000-ум ХСММРМЗ дар Тоҷикистон тавачҷӯхи худро дар навбати аввал ба рушди ҳуқуқҳои иқтисодии занон, пешгирии зӯрварии хонагӣ, татбиқи муносибати гендерӣ дар стратегияи миллии рушд ва кам кардани камбизоатӣ, ба мубориза ва пешгирии ВИЧ / СПИД дар байни занон ва ғайра равона месозад.

Аз соли 2000-ум дар Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо ХСММРМЗ кӯшиш ба харҷ дода шуд, ки принсипи гендерӣ ба ислохот ва қонунгузориҳои миллии дохил карда шавад (масалан, Қонун дар бораи зӯрварии оилавӣ, илова ба Қонун дар бораи Замин); таҳкими нерӯмандии созмонҳои занон ва шабакаи онҳо (қоркарди механизмҳои сохтори муколама дар байни ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлат дар соҳаи ҳуқуқҳои марбут ба замин, рушди ҷанбаи гендерии ВИЧ / СПИД, сохтори ҳуқуқии соҳибқорӣ хурд ва миёна).

ХСММРМЗ дар Тоҷикистон ба масъалаи ҳуқуқи занон ба замин ва кам кардани сатҳи камбизоатӣ диққати махсус медиҳад. Дар доираи барномаи давлатии рушди дарозмуддати Тоҷикистон ХСММРМЗ кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки қашшоқӣ дар байни занон кам ва пешравии ҳуқуқи онҳо таъмин карда шавад, махсусан ҳуқуқ ба замин, дар заминаи ислоҳоти Замин, ки он соли 1992 оғоз ёфтааст. Имрӯз дар сатҳи сиёсӣ ва қонунгузорӣ дастовардҳои калон ба назар мерасанд, масалан, ба Кодекси Замини Ҷумҳурии Тоҷикистон ва “Стратегияи таъмини ҳуқуқҳои баробари мардон ва занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2001-2010” тағйироту иловаҳо дохил карда шуданд, усул(формат)-и нави чамъоварии маводи оморӣ таҳия карда шуд, дар ҳамкорӣ бо Кумитаи давлатии замин ва Кумитаи давлатӣ оид ба омор ХСММРМЗ чидду ҷаҳд ба харҷ медиҳад, ки:

- сатҳи оғаҳии оммаҳои васеъ, аз он ҷумла занон дар бораи ҳуқуқҳои занон баланд бардошта шавад;
- васеъ намудани фаҳмиши занони деҳот дар бораи истифодаи замин, идораи хочагиҳои деҳқонӣ, ичора, моликият ва мерос;
- беҳтар гардонидани оғаҳии амалдорони давлатӣ дар бораи ўҳдадорихои онҳо нисбати таъмини ҳуқуқи занон;
- беҳтар гардонидани сатҳи иттилооти созмонҳои миёнарав, ба монанди созмонҳои ҳифзи ҳуқуқ ва СҒҲ-и занона ва васеъ кардани имкониятҳои онҳо баҳри таъмини ёри маслиҳатӣ ба занон доир ба ҳимоя ва таъмини ҳуқуқҳои онҳо.

Хулоса:

ЮНИФЕМ – (ХСММРМЗ) - Ҳазинаи Женевагии Рушди Созмони Милали Муттаҳид буда, бо барномаҳои молиявӣ ва техникӣ мусоидат менамояд, ки ба ҳимояи ҳуқуқҳои занон, иштироки мустақилонаи занон дар ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ равона карда шудаанд.

Мафҳумхоро дар ёд доред: ЮНИФЕМ, ХСММРМЗ, таъбири гендерӣ, масъалаҳои гендерӣ, баробарҳуқуқии гендерӣ, зӯрварӣ нисбати занон.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи таъсири ЮНИФЕМ – ХСММРМЗ чиҳо медонед?
2. Бо далелҳо аз ҳаёт исбот намоед, ки дар ҷаҳони мусир ҳимояи

ҳуқуқҳои занон зарур аст.

3. *ХСММРМЗ (ЮНИСЕФ) дар рушди ҳуқуқҳои занон дар Тоҷикистон чӣ кӯмаке расонида метавонад?*

4. *Аз назарои шумо чаро ХСММРМЗ кӯшиши ба харҷ медиҳад, ки ҳуқуқи занонро ба замин фаҳмонда диҳад?*

5. *Роҳҳои мубориза бар зидди таъбиз ва зӯрварӣ нисбати занонро баён созед. Бигӯед, ки оё шумо дар ҳаёти худ дар ин чода саҳм гузошта метавонед? Бо кадом роҳу воситаҳо?*

§12. ТАШКИЛОТИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МЕҲНАТ ВА СОЗМОНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МУҲОҶИРАТ

1. ТАЪРИХИ ТАЪСИСИ ТАШКИЛОТИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МЕҲНАТ (ТБМ). Ташкилоти байналмилалии меҳнат таърихи беш аз 85 - сола дорад. Он дар баробари таъсиси Лигаи Миллатҳо соли 1919 дар асоси қарордоди сулҳи Версал таъсис дода шудааст. Сабаби таъсиси ТБМ он аст, ки баъди анҷоми Ҷанги якуми ҷаҳонӣ дар як қатор мамолики ҷаҳон ислоҳоти иҷтимоӣ оғоз карда шуд ва таъшиши иштирокчиёни Конфронси байналмилалии Париж зимни ислоҳоти мазкур ин буд, ки он дар бисёр давлатҳо бар зарари аҳли меҳнат сурат нагирад. Таъкид карда шуд, ки ҳаргуна ислоҳоти иҷтимоӣ бояд дар сатҳи талаботи байналмилалӣ ба амал бароварда шавад. Баъд аз барҳам хӯрдани Лигаи Миллатҳо ва афзудани хатари ҷанги нави ҷаҳонӣ фаъолияти ТБМ рӯ ба таназзул ниҳод. Дар солҳои Ҷанги дуоми ҷаҳонӣ бошад, фаъолияти ин ташкилоти байналмилалӣ қатъ гардид. Пас аз ба анҷом расидани Ҷанги дуоми ҷаҳонӣ фаъолияти ТБМ аз нав ҷоннок шуда, дар солҳои минбаъда дар сохтори Созмони Милали Муттаҳид ба яке сомонҳои бонуфузтарини ҷаҳон бахри ҳифзи меҳнат мубаддал гардид.

Конфронси якуми Ташкилоти байналмилалии меҳнат моҳҳои октябр – ноябри соли 1919 дар шаҳри Вашингтон баргузор гардидааст. Дар ин конфронс шаш конвенсия ва шаш тавсия қабул карда шуд, аз он ҷумла Конвенсия дар бораи дарозии рӯзи корӣ.

Баъди анҷоми Ҷанги дуоми ҷаҳонӣ дар Эъломияи Филадельфия (ИМА) мақсадҳо ва принсипҳои ТБМ тасдиқ ва васеъ карда шуданд. Дар ин эъломия дар назар дошта мешуд, ки баъд аз ҷанг ба даст овардани истиқлолияти миллӣ дар ҷаҳон суръат қасб мекунад ва бо мамолики рӯ ба тараккӣ ҳамкориҳои техникаӣ васеъ тавлид хоҳад ёфт. Дар ҷунин шароит зарурати химояи ҳуқуқ ба меҳнат ва ҳамаи он чи

ки ба меҳнат алоқаманд аст, амри воқеӣ мегардад. Фаъолияти пурсамари ТБМ ба тавлид ва фаъолияти Созмони Милали Муттаҳид зич алоқаманд аст. Соли 1946 ТБМ дар низоми СММ навтаъсис муассисаи аввалини махсусгардонидашуда гардид. Ва аз он вақт сар карда то имрӯз ин ташкилот муттасил вазифаҳои худро дар сатҳи зарурии байналмилалӣ иҷро карда меояд. Ин аст, ки ТБМ соли 1969 ба муносибати 50-солагии ҷашни худ ба ҷои Нобелӣ барои сулҳ мушарраф гардонида шуд. Ташкилоти байналмилалӣ меҳнат 175 давлати аъзо дорад.

- 1. Аз рӯи кадом зарурат Ташкилоти байналмилалӣ меҳнат таъсис дода шуд?*
- 2. Эъломияи Филадельфия барои фаъолияти ТБМ чӣ аҳамият дорад?*

2. УСУЛИ ФАЪОЛИЯТИ ТБМ. ТБМ дар СММ сохтори беҳамтои сетаарафа дорад, ки дар ҳайати он намояндагони корфармо ва меҳнаткашон — “ҳамкорони иҷтимоӣ” дар коркарди тадбирҳо ва барномаҳои иқтисод бо намояндагони ҳукуматҳо овози баробар доранд. Ғайр аз ин ТБМ дар байни давлатҳои аъзо сохтори сетаарафаро бо роҳи мусоидат ба “муколамаи иҷтимоӣ” дар байни иттифоқҳои касаба ва корфармоён баҳри коркарди сиёсати миллӣ оид ба масъалаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ҳавасманд мегардонад.

Меъёрҳои байналмилалӣ ақаллии меҳнат ва доираи васеи тадбирҳои ТБМ дар конференсияҳои байналмилалӣ меҳнат қабул карда мешаванд, ки ҳар сол доир мегарданд. Дар ҳар ду сол Конференсия барномаи дусолаи фаъолият ва бучаи ТБМ-ро қабул менамояд, ки он аз ҷониби давлатҳои аъзо маблағгузори карда мешавад.

Конференсия инчунин форуми байналмилалӣ мебошад, ки дар он масъалаҳои меҳнатӣ ва иҷтимоӣ дорои аҳамияти умумичаҳонӣ мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Ҳар як давлати аъзои ТБМ ҳуқуқ дорад ба Конференсия ҷаҳор вакил фиристонад - дунафарӣ аз ҳукумат ва якнафарӣ аз корфармо ва меҳнаткашон. Ин вакилон ҳақ доранд новобаста аз ҳамдигар фикр баён намоянд ва овоз диҳанд. Дар давраи байни иҷлосияҳои ҳарсолаи Конференсия ба фаъолияти ТБМ дар ҳайати 28 намоянда аз ҳукуматҳо, 14 намояндаи меҳнаткашон ва 14 намояндаи корфармоён Шӯрои маъмури роҳбарӣ мекунад.

Котиботи ТБМ, қароргоҳ, маркази пажӯҳишӣ ва нашриёт дар Дафтари байналмилалӣ меҳнат - дар шаҳри Женева воқеъ

гардидааст. Маъмурият ва роҳбарӣ аз тариқи дафтарҳои минтақавӣ, вилоятӣ ва соҳавӣ, ки дар зиёда аз 40 мамлакат мавҷуданд, иҷро мегардад.

Ба фаъолияти Шӯрои маъмурият ва Дафтар кумитаҳои сетаарафа, ки соҳаҳои асосии саноатро дар бар мегиранд, роҳбарӣ менамоянд. Дар баробари ин онҳо аз тариқи кумитаҳои мушовирон, ба монанди тайёрии касбӣ, рушди идора, техникаи бехатарӣ ва ҳимояи меҳнат, муносибатҳои меҳнатӣ, таълими меҳнатқашон ва масъалаҳои махсусе, ки ба занон ва меҳнатқашони ҷавон дахлдоранд, ба амал бароварда мешаванд.

Давлатҳои аъзои ТБМ барои омӯхтани масъалаҳои, ки сазовори таваҷҷӯҳи махсус мебошанд, ҳар сари чанд вақт дар минтақаҳои марбута маҷлисҳои машваратӣ доир мегардонанд.

1. Таркиби идораи Ташкилоти байналмилалӣ меҳнатро баён созад.

2. Қароргоҳи ТБМ дар қадом шаҳр воқеъ гардидааст?

3. МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ ТБМ. Ташкилоти байналмилалӣ меҳнат **ҷаҳор мақсади асосии стратегӣ** дорад:

- рушд ва татбиқи меъёрҳо, принсипҳо ва ҳуқуқҳои бунёди дар соҳаи меҳнат;
- ба вучуд овардани имкониятҳои васеъ барои занон ва мардон дар таъмини шугл ба меҳнат;
- фарогирии васеъ ва баланд бардоштани ҳимояи иҷтимоӣ барои ҳама;
- таҳкими сохтори сетаарафа ва дастгирии муқолаҳои иҷтимоӣ.

Ин мақсадҳо бо роҳҳои зерин ба амал бароварда мешаванд:

- коркарди тадбирҳо ва барномаҳои байналмилалӣ барои мусоидати татбиқи ҳуқуқҳои асосии инсон, бехбудӣ бахшидан ба шароити меҳнат ва васеъ кардани имкониятҳо барои шугл ба меҳнат;
- коркарди меъёрҳои байналмилалӣ меҳнатӣ, ки ҳамчун принсипҳои роҳбарикунанда барои мақомоти миллии татбиқи ин тадбирҳо хизмат мекунанд, ки онҳо аз тариқи низоми мислаш диданашудаи назорат ба иҷрои онҳо таҳким бахшида мешавад;
- барномаи ҳаматарафаи байналмилалӣ ҳамкориҳои техникӣ, ки аз тариқи шарикӣ бо муассисон баҳри ёри ба мамлакатҳо дар

- мавриди татбиқи ин тadbирҳо коркард ва амалӣ карда мешавад;
- фаъолияти тайёрӣ, таълимӣ ва таъбу нашр, ки ба татбиқи ин кушишҳо мусоидат менамоянд.

Дар мархалаҳои аввали фаъолиятҳо вазифаи асосии ТБМ аз “бунёди пули байни бойҳо ва камбағалон дар давлатҳои алоҳида” иборат буд. Дар Оинномаи он принсипи “трипартизм” баён гардида буд, ки он ба ташкили муколама бо мақсади дар байни ҳукуматҳо, корфармоён ва кормандон бартараф кардани низоъҳо ва беҳбудӣ бахшидан ба шароити меҳнат мусоидат менамуд. Дар зери пуштибонӣ ва роҳбарии ТБМ иттифокҳои касаба ва ташкилотҳои корфармоён мавқеҳои бомаром ва самаранок рӯи қор бароварда шуданд. Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ вазифаҳои ин ташкилот аз ҳудудҳои миллӣ берун баромада, ба бунёди робита ва муносибатҳо дар байни мамлакатҳои бой ва камбағал ворид гардид ва бо ҳамин ба ҳамкориҳои байни онҳо дар соҳаҳои, ки ба тичорат ва муносибатҳои меҳнатӣ алоқаманданд, мусоидат намуд.

Бунёди Маркази тайёрии касбию техникӣ яке аз ташаббусҳои ТБМ мебошад, ки дар доираи маҳдуди маҳаллии ҳар як давлат ба амал бароварда мешавад. Ин ташаббус мамлакатҳои рӯ ба тараққиро мустақкам мекунад ва ба бунёди сохторҳои муассиса ва идора, ки ба давлатдорӣ ва бунёди сулҳ заруранд, мусоидат менамояд. Он муттасил ба қонунҳо дар соҳаи таъминоти иҷтимоии ҳар як давлати алоҳида таъсир расонида, бо ҳамин ба қонунҳои байналмилалӣ саҳми пурқиммат мегузорад.

ТБМ асосан ба қабули стандартҳои байналмилалӣ меҳнат, коркарди сиёсат ва барномаҳои байналмилалӣ машғул аст, ки ба таъмини ҳуқуқҳои асосии инсон, беҳбудӣ бахшидан ба шароити меҳнат ва манзил, баланд бардоштани сатҳи шугли меҳнат, масъалаҳои бехатарии касбӣ, химояи коргарони муҳоҷир ва муқаррар кардани ҳалли ақалли музди меҳнат равона карда шудаанд. Он инчунин оид ба ёрии техникӣ ба мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ низ вақолат дорад, ки мақсади ниҳонии он аз таҳия намудани барномаҳои байналмилалӣ шугл, бунёди меъёрҳо ва таъмини ҳамкориҳои техникӣ дар асоси барномаҳои тадқиқотӣ иҷрояшон бошиддат, тайёрӣ, таълим ва таъбу нашр иборат мебошад.

ТБМ дар робита бо созмонҳои махсусгардонидашудаи дигари СММ ба монанди созмонҳои хӯроқворӣ ва кишоварзии СММ, Муассисаи СММ оид ба масъалаҳои маориф ва фарҳанг ва Созмони умумиҷаҳонӣ тандурустӣ фаъолият карда ва кӯмаки молиявӣ СММ дар мамлакатҳои рӯ ба тараққӣ лоиҳаҳои тадқиқотиро дар

соҳаҳои кишоварзӣ ва саноат бо мақсади ҳалли масъалаҳои комилан мушкили бекорӣ ва шугли нопурра ба меҳнат дар амал татбиқ менамояд, ва бо ҳамин ба татбиқи ислоҳоти кишоварзӣ, лоиҳаҳои кишоварзӣ дар соҳаи индустрикунонии корҳои ҷамъиятӣ, дар қорқарди барномаҳои тайёркунӣ ва роҳбарӣ ба таълими касбӣ, интиҳоби имкониятҳо барои маблағгузорӣ, рушди тичорат ва ғайра мусоидат менамояд.

Агар дар аввал мақсади ТБМ таҳияи қонунгузори байналмилалӣ барои ҳимояи қорқарон аз истисмор ва шароити беадолатонаи қорӣ бошад, пас имрӯз ин ташкилот олоқи мусоидат барои қабули тадбирҳои самараноке мебошад, ки қироияи ҳуқуқҳои асосии инсон, ба монанди озодии маҷлисҳо, озодӣ аз меҳнати маҷбури ва таъбиз ва таъмини рушди иқтисодиро қафолат медиҳад.

- 1. Дар марҳалаи аввали фаъолиятии дар назди ТБМ кадом вазифаҳо гузошта шуда буданд?*
- 2. Вазифаи асосии ТБМ дар марҳалаи ҳозира аз ҷӣ иборат аст?*

4. ТБМ ВА МАСЪАЛАҲОИ МАРБУТ БА ХАЛҚҲОИ МУҚИМӢ. ТБМ аввалин созмони байналмилалиест, ки ба баррасии масъалаҳои халқҳои муқимӣ ҳаматарафа машғул шуд. ТБМ татбиқи фаъолияти худро оид ба ҳимоя ва ҳавасманд намудани ҳуқуқҳои халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд, ҳанӯз аз аввали солҳои 20-ум оғоз қарда буд. Фаъолияти ТБМ оид ба халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд, ду самти асосиро дар бар мегирад: таблиғот ва назорат ба татбиқи ду қонвенсия оид ба халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд ва барномаҳои ёрии техникӣ бо мақсади беҳбудии шароити иҷтимоӣ ва иқтисодии зиндагии халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд.

Ташкилоти байналмилалии меҳнат (ТБМ) яке аз муассисаҳои қисбатан фаъолони амалқунандаи Созмони Милали Муттаҳид дар ҳавасманд намудани халқҳои муқимӣ, махсусан ҳуқуқҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии онҳо мебошад. ТБМ мақоми асосиро дар муқаррар намудани стандартҳои байналмилалии қароғири ҳаматарафа баҳри ҳимояи манфиатҳои халқҳои муқимӣ бо роҳи қабули як қатор санадҳо, аз он қумла Қонвенсия дар қорайи халқҳои муқимӣ, ки тарзи ҳаёти қабилавӣ доранд, ба қиммати худ қирифтааст.

ТБМ ба татбиқи ду асноди байналмилалие масъул аст, ки танҳо ба халқҳои муқимӣ ва халқҳои дахлдоранд, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд: Конвенсия дар бораи халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд (1957, № 107) ва Конвенсия дар бораи халқҳои муқимӣ ва халқҳои, ки тарзи зиндагии қабилавӣ доранд (1989, № 169). Ин санадҳо бештар ба химояи ҳуқуқи озодиҳои халқҳои муқими Амрикаи Лотинӣ (Венесуэла, Перу, Боливия, Эквадор, Гватемала, Белиз, Гондурас, Коста-Рика, Никарагуа, Панама, Салвадор) ва баъзе минтақаҳои Аврупо, Осиё, Африқо, Австралия ва Океания нигаронида шудаанд.

1. Ба андешаи шумо чаро Ташиқоти байналмилалии меҳнат масъалаи химояи ҳуқуқҳои халқҳои муқимӣ ва халқҳои тарзи зиндагиашон қабилавиро аз ҷумлаи вазифаҳои асосии худ донистааст?

5. СОЗМОНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МУҲОЧИРАТ (СБМ).

Созмони байналмилалӣ муҳочират 5 моҳи декабри соли 1951 дар шаҳри Брюссел бо ташаббуси ҳукумати давлатҳои Аврупо бо мақсади ба низом даровардани ҳаракати аҳоли дар мамлакатҳои Аврупо баъди анҷоми Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ таъсис дода шуда буд. Ин созмон дар аввал Кумитаи байниҳукумати оид ба масъалаҳои муҳочирати аврупоӣ (КБММА) номида мешуд. Ҷамагоникунони масъалаи муҳочират ҳудудҳои фаъолияти КБММА-ро васеъ кард, ки бо ҳамин сабаб соли 1957 Шӯрои КБММА дар бораи тағйирӣ ин ном ба номи Созмони байналмилалӣ муҳочират (СБМ) қарор қабул кард.

Имрӯз ба ҳайати СБМ 116 давлати аъзо дохил буда ва 21 давлати дигар дар он ба сифати мушоҳидагар фаъолият мекунад. Қароргоҳи созмон дар шаҳри Женеваи Швейсария ҷойгир аст. Маркази бузурги идораи СБМ дар шаҳри Манилаи Филиппин воқеъ аст. Ғайр аз ин СБМ дар давлатҳои аъзо ва давлатҳои дигар зиёда аз 200 дафтари намоёндагӣ дорад, аз он ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. Дар сохторҳои СБМ қариб 5400 нафар мутахассисон кор мекунанд.

СБМ бо ҳукумати, созмонҳои дигари ҳукумати ва ғайриҳукумати бо мақсади ба низом даровардани ҳаракати муҳочирати ва такмили низоми байналмилалӣ идораи чараҳои муҳочират ҳамкорӣ менамояд. СБМ дар марҳалаи ҳозира наздики 1400 лоихоро дар самтҳои зерин дар амал татбиқ менамояд:

- **муҳочирати меҳнати** (танзими ҳаракати нерӯи коргарӣ, ёрии марбута ҳам ба ҳукумати давлатҳои, ки муҳочирати

меҳнатиро равон ва қабул менамоянд ва ҳам ба ҳуди муҳоҷирон, корқарди барномаҳои махсуси муҳоҷират, мусоидат ба ошқоро омадани нерӯи корқарӣ ба давлатҳое, ки ба он эҳтиёҷ доранд);

- **муқовимат ба фӯрӯши одамон** (ба роҳ мондани корҳои фаҳмондадиҳӣ дар “гурӯҳҳои таваққал”, додани маслиҳат, пажӯҳиш, таҳияи барнома оид ба бозғашт ва офияти ба ҳадаф гирифтورشудагон, ҳамқарӣ бо ҳуқуматҳо дар соҳаи рушди базаи ҳуқуқӣ ва техникӣ барои муқориза бар зидди фӯрӯхтани одамон);
- **ҳимояи саломатии муҳоҷирон ва таъмини амнияти онҳо** аз ҷониби тарафи қабулқунанда (додани баҳо ба ҳолати саломатии муҳоҷирони воқеӣ, қори маърифатӣ, эмқунӣ, ташҳис ва амсоли инҳо);
- **мусоидат ба ҳамлу нақли муҳоҷирон** дар мамлақати қабулқунанда;
- **кӯмак ба муҳоҷирон барои қӯчидан ба мамлақатҳои сеюм** ё ихтиёран барғаштан ба мамлақати азалии худ;
- **ёрии башардӯстона ба муҳоҷирон ва ашҳоси ҷойивазқарда**, ки дар натиҷаи низоъҳо ва ҳодисаҳои табиӣ зарар дидаанд;
- **барномаҳои мусоидати техникӣ** (ёрии марбута дар соҳаи муҳоҷират ба ҳуқуматҳои давлатҳои манфиатдор, ба созмонҳои байналмилалӣ байнихуқуматӣ ва ғайрихуқуматӣ, корқарди маҷмӯи тадбирҳо барои ҳалли масъалаҳо дар соҳаи муҳоҷират, мустаҳкам намудани иқтидори техникӣ давлатҳои эҳтиёҷманд бо роҳи ёрии техникӣ ва омӯзиши ҳайати қормандоне, ки дар соҳаи идораи қарабни муҳоҷират фаъолият меқунанд);
- **пажӯҳиш ва муоинаи аҳборот** (ташқили семинар ва конференсияҳо барои баррасии муъсалаҳои муҳоҷират, тадқиқи тарафҳои гуногуни онҳо, доир намудани маърақаҳои аҳборотӣ).

1. Созмони байналмилалӣ муҳоҷират қай ва бо қадом мақсад таъсис дода шудааст?

2. Муҳоҷирати меҳнатӣ ба Қумҳурии Тоҷикистон қӣ робита дорад?

6. МАҚОМОТИ РОҲБАРИҚУНАНДАИ СБМ. Созмони байналмилалӣ муҳоҷират мақомоти зерини роҳбарӣқунанда дорад:

А. Шӯро дар ҳайати намояндақони давлатҳои аъзои Созмон, ки

мақоми олиии роҳбарикунанда мебошад. Шӯро соли як маротиба (одатан дар моҳҳои ноябр – декабр) дар шаҳри Женеваи Швейсария дар иҷлосияи навбатии худ чамъ меояд. Дар он барнома ва бучаи созмон барои соли оянда тасдиқ карда мешавад. Агар зарур шавад, иҷлосияи фавқуллода даъват карда мешавад (масалан, барои интихоби Директори генералӣ ва қабули аъзои нав ва ғайра).

Б. Кумитаи иҷроия, ки аз 10 намоёндаи давлатҳои аъзои Созмон иборат буда, онҳоро Шӯрои СБМ интихоб намудааст. Маҷлисиҳои Кумитаи иҷроия соли камаш як маротиба барои тайёр кардани иҷлосияи навбатии Шӯро ва таҳияи тавсияҳо ба Шӯро доир мегарданд.

В. Директори генералии СБМ роҳбарии ҳамарӯзаи созмонро дар давраи байни маҷлисиҳои Шӯро ва Кумитаи иҷроияро ба амал мебарорад. Аз 1 октябри соли 1998 ин вазифа ба зиммаи шаҳрванди ИМА Брансон Мак-Кинли гузошта шудааст.

Бучаи СБМ аз ҳисоби аъзоҳои хатмии давлатҳои аъзо ва хайрияҳои давлатҳои мададгор, созмонҳои ғайридавлатӣ ва ашхоси алоҳида чамъ меояд. Соли 2005 бучаи СБМ 952 млн доллари амрикоиро ташкил намуд (95 % - барои лоиҳаҳо ва барномаҳо, 3 % -барои таъмини дастгоҳ ва 2 % барои хароҷоти гуногун).

1. Сохтори СБМ-ро мувофиқи мазмуни қораи шарҳу эзоҳ диҳед.

2. Бучаи СБМ чӣ тавр чамъ меояд ва он барои кадом қорҳо масраф мегардад?

7. СБМ ВА МАСЪАЛАИ МУҲОЧИРАТ ДАР ТОҶИКИСТОН.

Чанд сол қабл аз ин СБМ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо Ҳукумати Тоҷикистон баҳри ба ватан баргардонидани муҳочирони иҷборӣ ва расонидани кӯмак ба онҳо фаъолияти пурсамар кард. Ҳадафи асосии ин созмон дар Тоҷикистон ба низом даровардани муҳочират ва муқаррар кардани сулҳи устувор мебошад. Аз ин рӯ, СБМ иҷрои ин мақсадро тавассути якчанд барнома, ки онҳо ба расонидани ёрӣ барои ба хонаҳои худ баргаштани муҳочирон равона карда шуда буданд, таъмин менамуд.

СБМ баҳри мусоидат барои фаҳмидани масъалаҳои муҳочират семинар ва конференсияҳои минтақавӣ доир мегардонад. Ин тадбирҳо мардумро гирд меоваранд, ки ба ҷустуҷӯи ҳалли масъалаи муҳочират машғул мебошанд. Воситаи дигаре, ки СБМ барои иҷрои вазифаҳои худ истифода мебарад, қорҳои тадқиқотӣ мебошанд.

Тадқиқоте, ки дар соҳаи муҳочират ба амал бароварда мешавад, натанҳо ба сабаб ва оқибатҳои чараёни муҳочират дахл доранд, он инчунин вазъи махсус ва эҳтиёҷоти муҳочирони алоҳидаро низ дар бар мегирад. Беш аз ин, дар заминаи пешгирӣ, СБМ инчунин тадбирҳои ахборотиरो таҳия ва татбиқ мекунад, ки онҳо ба муҳочирони эҳтимоли вазъи аниқи воқеии муҳочиратро нишон медиҳанд, аз он ҷумла дар бораи муҳочирати меҳнатии ғайриқонунӣ.

Аз соли 1996 сар карда дар мамолики ИДМ оид ба масъалаҳои муҳочират, ашхоси ҷои зистро ивазнамуда ва доир ба масъалаҳои додани гурезгоҳ як қатор конференсияҳо гузаронда шуд, ки дар натиҷаи ин СБМ барои расонидани ёрӣ дар мустаҳкам намудани иқтисори идораи чараёни муҳочират ваколат гирифт. Дар ин ҷода сарфи назар аз мушкилот СБМ дар ҳамкорӣ бо Ҳукумати Тоҷикистон корҳои муайяно ба иҷро расонид.

Дар марҳалаи ҳозира муҳочирати меҳнатӣ ба Федератсияи Русия ва давлатҳои дигари ИДМ аз ҷумлаи масъалаҳои рӯзмарраи ҷомеаи Тоҷикистон мебошад. Созмони байналмилалӣ муҳочират дар робита ва ҳамкорӣ бо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба роҳи мутамаддин даровардани ин раванд ва химояи ҳуқуқи озодиҳои муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо саҳми сазовор мегузорад.

1. Созмони байналмилалӣ муҳочират дар фаъолияти худ аз кадом роҳи воситаҳо самаранок истифода мебарад?

Мафҳумхоро дар ёд доред: *Ташиклоти байналмилалӣ муҳочират, Лигай Миллатҳо, Ҷоизаи Нобелӣ, Форуми байналмилалӣ, Эълomiaи Филадельфия, Шӯрои маъмурии ТБМ, муколамаи иҷтимоӣ, иттифоқҳои касаба, муносибатҳои меҳнатӣ, ташиклоти корфармоён, стандартҳои байналмилалӣ меҳнат, халқҳои муқимӣ, тарзи зиндагии қабилавӣ, Созмони байналмилалӣ муҳочират, муҳочирати меҳнатӣ.*

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи таърихи таъсис ва усули фаъолияти ташиклоти байналмилалӣ меҳнат маълумот диҳед.

2. Ба ҳайати “ҳамкорони иҷтимоӣ” кадом гурӯҳҳои иҷтимоӣ дохиланд?

3. ТБМ кадом мақсаду вазифаҳоро иҷро менамояд? Бо ин мақсад он аз кадом роҳи воситаҳо истифода мебарад?

4. ТБМ дар масъалаи ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои халқҳои муқимӣ ва халқҳои тарзи зиндагиашон қабилавӣ кадом корҳоро иҷро менамояд?

5. Дар бораи сохтори Созмони байналмилалӣ муҳоҷират маълумот диҳед.

6. Лоиҳаҳои СБМ ба ҳалли кадом масъалаҳои муҳоҷират равона карда шудаанд?

7. Дар бораи муҳоҷирати меҳнатӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон ба давлатҳои дигар фикру андешаҳои худро баён кунед.

§ 13. ИДОРАИ КОМИССАРИ ОЛИИ СММ ОИД БА ГУРЕЗАҲО

1. САБАБҲО ВА ТАЪРИҲИ ТАЪСИСИ ИДОРАИ КОМИССАРИ ОЛИИ СММ ОИД БА ГУРЕЗАҲО (ИКО СММГ – УВКБ ООН). Одамон барои он гуреза мешаванд, ки як ва ё якчанд ҳуқуқи инсон вайрон карда мешавад, ё ки хатари вайрон кардани онҳо ба миён меояд. Эълومияи умумии ҳуқуқи башар робитаи кавиро дар байни ҳуқуқи инсон ва фаъолияти ИКО СММГ кайд кардааст. Дар моддаи 14 Эълумия гуфта мешавад, ки “Ҳар як инсон ҳақ дорад, ки аз таъкибот дар дигар кишварҳо паноҳгоҳ чӯяд ва аз ин паноҳгоҳ истифода намояд”.

Чанги дуҷуми чаҳонӣ сабабгори миллионҳо гурезаҳо шуд, ки онҳо берун аз ватан дар шароити ниҳоят вазнин умр ба сар мебарданд. Баъди чанг онҳо ба ватани худ баргаштанд, ки ин барои онҳо ниҳоят мушкил буд.

Баъд аз таъсиси Созмони Милалӣ Муттаҳид масъалаи ҳимояи гурезаҳо аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарини ин созмони байналмилалӣ гардид. Инъикоси масъалаи гурезаҳо дар Эълумияи умумии ҳуқуқи башар дар ин чода қадами нахустин буд. Дар тӯли қариб се соли минбаъда СММ матни “Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо”-ро таҳия намуд, ки онро 28 июли соли 1951 Иҷлосияи VIII Қулли СММ қабул кард.

СММГ Қумитаи Иҷроияи Идораи Комиссари Олиӣ оид ба Гурезаҳо мақоми роҳбарикунандаи ИКО СММГ мебошад.

Қароргоҳи ИКО СММГ дар шаҳри Женеваи Швейсария ҷойгир аст.

Идораи Комиссари Олиӣ Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба Гурезаҳо соли 1951 таъсис дода шудааст. Ин замон дар чаҳон тахминан 1 миллион гуреза мавҷуд буд, ки ба ёрии ИКО СММГ

эхтиёҷ доштан. Бояд гуфт, ки он давра аксарияти ин гурезаҳоро аврупоӣҳо ташкил менамуданд. Мувофиқи ҳисобҳои омории соли 1998 ИКО СММГ қариб 22,4 миллион нафар гурезаро ба ҳимояи худ фаро гирифта буд, ки 12 миллиони он аз мамӯлики Африко ва Осиё буданд. 80 фоизи ин гурезаҳоро занон ва кӯдакон ташкил меоданд. Фешлан дар ин минтақаҳои ҷаҳон шумораи гурезаҳо кам нашудаанд. Дар солҳои 90-уми асри XX шумораи гурезаҳое, ки гурезгоҳ мекофтанд, яку якбора дар ҷаҳон афзуд. Оқибатҳои ҷанг дар Халиҷи Форс он буд, ки аз Ироқ 1,8 миллион кӯрда ба гуреза табдил ёфтанд. Зиёда аз 400 ҳазор одамон ба шароити зӯрварӣ ва бесару сомонӣ дар Сомалӣ тоб наоварда, ба Кения фирор намуданд. Чунин ҳолат дар Судон ва Ҳабашистон низ рух дод. 280 ҳазор нафар аз Того дар Бенин ва Гана паноҳгоҳ ёфтанд. Дар ҳуди ҳамин давра дар маркази Аврупо – дар собиқ Югославия дар натиҷаи низои дахшатнок зиёда аз 1, 2 миллион нафар гирифтори таъкибот шуда, дар Босния, Ҳерсеговина, Хорватия, Сербия, Черногория, Словения ва Македония гурезгоҳ мекофтанд. Ин рӯйхатро метавон давом дод, аз он ҷумла нисбати Афғонистон, Эрон, Тоҷикистон, Фаластин, Ироқ ва давлатҳои дигар. Хушбахтона дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалаи гурезаҳо бо тезӣ ҳалли худро ёфт. Вале дар давлатҳои зиёд ҳалли он дар пеш аст. Сабаби асосии ин зухуроти номатлуб низоиҳои дохилимиллӣ, этникӣ ва вайрон кардани ҳуқуқҳои ақалиятҳои миллӣ мебошад.

2.МОҲИЯТИ МАФҲУМИ “ГУРЕЗА”. Идораи Комиссари Олии СММ оид ба Гурезаҳо бо дар назардошти нишондодҳои асноди марбута дар бораи ҳифзи ҳуқуқи инсон фаъолият мекунад, сарфи назар аз он, ки ин фаъолият ба ҳимояи дахл дорад ва ё ба расонидани ёри моддӣ. Вайрон кардани ҳуқуқи инсон яке аз сабабҳои асосии кӯч бастанӣ оммавии одамон мебошад.

Гуреза кист? Мафҳуми “гуреза” тибқи нишондоди банди 2, моддаи 1 (“Муайян намудани мақоми “Гуреза”) “Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо” шаҳсе дар назар дошта шудааст, ки “бо сабаби аз рӯи фарқияти наҷодӣ, динӣ, шаҳрвандӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаҳои сиёсӣ мавҷуд будани хатари воқеии ҳадафи таъкибот шудан, берун аз мамлақати мансубияти шаҳрвандии худ қарор дорад ва аз ҳимояи ин мамлақат истифода бурда наметавонад ё бо сабаби ин хатар аз ин ҳимоя истифода бурдан наметавонад”.

Ба ҳеҷ кас маъқул нест, ки гуреза бошад ва ҳеҷ кас мақоми гурезаро

интихоб намекунад. Гуреза будан маънии ҳамин тавр як шахси хориҷӣ буданро надорад. Гуреза маънии дар гурбат умр ба сар бурдан ва барои қонеъ гардонидани худ аз чунин талабот, ба монанди гизо, сару либос ва манзил бештар ба дигарон вобаста буданро дорад.

Расми 8

Агар аксарияти одамон барои гирифтани кафолат ва ҳимояи ҳуқуқҳои асосии инсон ва амнияти ҷисмонӣ ба ҳукуматҳои худ муроҷиат карда тавонанд, гурезаҳо ин корро карда наметавонанд. Вазъи онҳо голибан чунин аст: мамлакати пайдоиши онҳо ба ҳимояи чунин ҳуқуқҳо қодир нест ва ё ин корро кардан намехоҳад. ИКО СММГ вазифадор карда шудааст, ки ҳимояи гурезаҳои мамлакати гурезгоҳдодаро то дараҷае, ки имконпазир аст, таъмин наояд ва дар ин қор ба ин мамлакат ёрӣ расонад.

3. ВАЗИФАҲОИ ИКО СММГ. Вазифаи асосии ИКО СММГ аз он иборат аст, ки давлатҳо вазифаҳои худро оид ба ҳимояи гурезаҳо ва онҳое, ки гурезгоҳ мекобанду умед доранд, ки мушкилоти онҳо бартараф карда мешавад, донанд ва иҷро кунанд.

Гуреза ба гурезгоҳи бехатар ҳуқуқ дорад. Вале амнияти байналмилалӣ натавонанд аз бехатарии ҷисмонӣ иборат аст. Гурезаҳо бояд аз он ҳуқуқҳои бархурдор бошанд ва ёрии асосиеро бигиранд, ки аз онҳо ҳар қадом шахси хориҷии дар мамлакат қонунӣ ҳузурдошта истифода мебаранд, аз он ҷумла аз ҳуқуқҳои муайяне истифода баранд, ки ба ҳар одам дода шудааст. Гурезаҳо аз ҳуқуқҳои асосии шахрвандӣ истифода мебаранд: озодии ақида ва озодии ҳаракат; озодие, ки истифодаи шиканҷа ва муносибати пастзанандаи шаъну шарафи инсонро истисно мекунад. Ҳамин тавр аст риояи ҳуқуқҳои иқтисодию иҷтимоии гурезаҳо, чи тавре ки аз онҳо ашхоси дигар бархурдоранд. Ба ҳамаи гурезаҳо бояд хизматрасонии тиббӣ дастрас бошад. Ҳар гурезаи қалонсол бояд ҳуқуқ ба меҳнатро дошта бошад. Ягон қӯдак аз оилаи гурезаҳо набояд аз таҳсилоти мактабӣ маҳрум бошад. Қӯдаки гуреза ба хизмати ҳарбӣ даъват карда намешавад. Қӯдакони гуреза бояд аз қирдорҳои ношоям ҳимоя карда шаванд.

Вале ҳолатҳое руҳ медиханд, ки дар натиҷаи онҳо ба ин ва ё он мамлакат анбӯҳи аз ҳад зиёди гурезаҳо ворид мегардад ва давлат онҳоро қабул мекунад. Дар ин ҳолат давлат мумкин аст баъзе ҳуқуқҳои гурезаҳоро маҳдуд созад, ба монанди ҳуқуқ ба озодии ҳаракат, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқи ҳамаи кӯдакон барои гирифтани маълумоти мактабӣ. Дар чунин вазъият таъмини ҳуқуқҳои мазкур дар сурати муҳайё гардидани шароити зарурӣ аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ сурат мегирад. Ҳамин тариқ, дар мавриди набудани воситаҳои нақдинае, ки бояд аз тарафи ҳукуматҳои мамлакатҳои гурезгоҳ ва ё аз муассисаҳои дигар ворид мегардиданд, ИКО СММГ ба ҳамон гурезаҳое кӯмак мерасонад, ки талаботи асосии худро қонеъ карда наметавонанд.

Кӯмак дар шакли ҷудокунии маблағҳо, додани хӯрокворӣ, зарфҳо ва асбобу анҷом, беҳтар кардани шабакаи таъмини оби ошомиданию ҳалочоттозакунии ва манзил. Барои кушодани мактаб ва беморхона барои гурезаҳое, ки дар лагерҳо ва ҷойҳои дигар дастаҷамъона сукунат доранд, низ барномаҳо мавҷуданд.

ИКО СММГ инчунин ҷидду ҷаҳд ба харҷ медиҳад, ки гурезаҳо дар мӯҳлатҳои кӯтоҳтарин ба худтаъминкунии гузашта тавонанд, ки ин кор доир намудани талбирҳои расмиро баҳри мусоидати рушди фаъолият тақозо мекунад. Ин кор ду мақсади асосиро иҷро карда метавонад: ё даромад меоварад ё мақсади татбиқи лоиҳаҳои таълимиро дар назар дорад, ки гурезагонро ба малакаҳои нави меҳнатӣ мусаллаҳ месозад.

Гурезаҳо дар баробари ҳуқуқҳои вазифаҳои муайян низ доранд. Онҳо, аз он ҷумла, бояд қонунҳои мамлақати гурезгоҳро риоя кунанд.

ИКО СММГ дар асоси асноди ҳуқуқи байналмилалӣ, аз он ҷумла дар асоси “Оинномаи Идораи Комиссари Олии Созмони Милали Муттаҳид оид ба Гурезаҳо” (14 декабри соли 1950), “Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо (28 июли соли 1951), “Конвенсия дар бораи мақоми апатридҳо” (28 сентябри соли 1954), “Протоколе, ки ба мақоми гурезаҳо дахл дорад” (16 декабри соли 1966) ва асноду нишондодҳои дигари ҳуқуқи байналмилалӣ фаъолият мекунад.

Мувофиқи сарчашмаҳо то моҳи июни соли 1991 аз 183 давлати аъзои СММ 120 давлат ба Конвенсияи соли 1951 ва ё Протоколи соли 1966 имзо гузошта, ӯҳдадор шудаанд, ки ба онҳое гурезгоҳ хоҳанд дод, ки ба мафҳуми “гуреза”-и дар ин санадҳо инъикосёфта мувофиқат мекунанд. Имрӯз 192 давлати ҷаҳон аъзои СММ мебошанд. Аксарияти кулли онҳо ба ин асноди ҳуқуқи байналмилалӣ пайваستاанд.

4. ИКО СММГ ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокдори “Конвенсия оид ба статуси гурезаҳо” мебошад. Аз ин рӯ, ҳамин ки дар Тоҷикистон ҷанги шаҳрвандӣ сар зад ва гурезаҳои иҷборӣ пайдо шуданд, ИКО СММГ намояндагони худро бахри ҳалли қазияи гурезаҳо ба ин мамлакат фиристонид. Онҳо дар марҳалаи даргириҳо дар самти амнияти гурезаҳо, имконияти ҳаракати онҳо, таъмини гурезаҳо, ки асосан дар минтақаҳои наздисарҳадии Ҷумҳурии Исломи Афғонистон ҷойгир шуда буданд, аз хайма, гизо, оби ошомиданӣ, сару либос, табобати касалиҳо, доруворӣ ва мухайё намудани шароит барои баргаштани онҳо ба Ватан фаъолият мекарданд. Намояндагони ИКО СММГ дар тамоми давраи низоъ ва баъди он фаъолияти худро дар ҳамкорӣ бо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷо меовард ва бояд гуфт, ки он вазифаҳои дар наздаш гузошташударо сарбаландона иҷро кард.

Ҷумҳурии Тоҷикистон нишондодҳои Конвенсияи соли 1951, Протоколи соли 1966 ва асноди дигари ҳуқуқи байналмилалиро оид ба гурезаҳо иҷро менамояд. Ин вазифа дар Конститутсия ва асноди дигари ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон марбут ба вазъи гурезаҳо инъикос ёфтааст.

”...Шаҳрванди хориҷӣ ва шахси бешаҳрванд аз ҳуқуқ ва озодиҳои эълоншуда истифода мебаранд ва баробари шаҳрванди Тоҷикистон вазифа ва масъулият доранд, ба истиснои ҳолатҳои, ки қонун пешбинӣ намудааст. Тоҷикистон ба шаҳрвандони хориҷие, ки гирифтори вайронкунии ҳуқуқи инсон гаштаанд, метавонад паноҳгоҳи сиёсӣ диҳад” .

(Иқтибос аз моддаи 16-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон)

Дар Тоҷикистон масъалаи гурезаҳоро Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо” танзим менамояд, ки он 20 июли соли 1994 қабул карда шудааст. Дар баробари ин қонун як силсила асноди ҳуқуқию меъёрие низ қабул карда шудааст, ки ба паҳлӯҳои гуногуни ин масъала дахл доранд. Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақоми ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ”, “Дар бораи муҳоҷират” ва қарорҳои Ҳукумати Тоҷикистон аз 25 июли соли 2000, № 324 “Дар бораи тасдиқи Низомнома доир ба шаҳодатномаи гуреза”, аз 26 июли соли 2000, № 325 “Дар бораи нуктаҳои аҳолинишини Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки барои сукунати гурезаҳои иҷозат дода намешавад” аз ҳамин қабил аснод мебошанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ИКО СММГ ҳамкорӣ ва робитаи доимӣ дорад.

Мафҳумхоро дар ёд доред: “гуреза”, “гурезгоҳ”, ИКО СММГ, УВКБ ООН, Кумитаи Иҷроияи ИКО СММГ, Оинномаи ИКО СММГ, апатрид, протокол, қарор.

Савол ва супоришҳо:

1. Сабабҳо ва таърихи таъсиси ИКО СММГ-ро баён созед.
2. Кадом асноди ҳуқуқи байналмилалиро оид ба мақоми гурезаҳо медонед?
3. Дар бораи вазъи масъалаи гурезаҳо дар ҷаҳони имрӯза далелҳо биёред.
4. Оё фаъолияти ИКО СММГ ба вазъи ҷамъиятию сиёсии солҳои 1992 – 1997 Ҷумҳурии Тоҷикистон робита дорад?
5. Дар бораи ҳуқуқ ва вазифаҳои гурезаҳо чӣҳо медонед? Оё ҳолати рӯҳии гурезаҳо ро тасаввур карда метавонед?

§ 14. СОЗМОНИ АМНИЯТ ВА ҲАМКОРӢ ДАР АВРУПО

1. ТАЪРИХИ ТАЪСИСИ САҲА. Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) мақоми умумиаврупоӣ буда, 55 давлатро муттаҳид месозад, аз он ҷумла ҳамаи давлатҳои Аврупо, ИМА, Канада ва ҳамаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро. САҲА оид ба таъмини амният муносибати махсус дорад, ки он ба ҳамкорӣ асос ёфтааст. Он се зинаи амниятро дар бар мегирад – харбию сиёсӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва инсониро, аз ин рӯ САҲА ба масъалаҳои доираашон васеи машғул аст, ки ба тақвияти амният дахлдоранд, аз он ҷумла муқовимат ба терроризм, назорат ба аслиҳа, тadbирҳои мустаҳкам кардани боварӣ, масъалаҳои иқтисодӣ ва экологӣ, ҳуқуқи инсон, демократикунонӣ ва амсоли инҳо. Ҳамаи 55 давлат мақоми якхела доранд, зеро қарорҳо дар асоси ризоият қабул карда мешаванд, ки онҳо моҳияти сиёсӣ доранд, на моҳияти ҳатмии ҳуқуқӣ.

Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо дар миёнаҳои солҳои 70-уми асри XX таъсис дода шуда буд, ки он вақт Маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо номида мешуд. Он маҷлиси бисёрҷабҳа ҷиҳати пешбурди муколама ва музокирот дар байни Шарқ ва Ғарб буд.

1 августи соли 1975 давлатҳои Аврупо, инчунин ИМА ва Канада баъди беш аз ду соли музокироти пуршиддат ба санади хотимавии Хелсинки имзо гузоштанд, ки он ба принсипҳои нави ҳамкорӣ асос гузошт. Дар ин санад як қатор ӯҳдадорихои муҳим дар соҳаҳои ҳарбию сиёсӣ, иқтисодӣ ва ҷимояи муҳити зист, инчунин ҳуқуқи инсон ва принсипҳои асосӣ - “муколамаи Хелсинки”, рафтори давлатҳо нисбати шахрвандони худ, инчунин дар муносибати байниҳамдигарӣ зикр ёфтанд.

2. САМТҲОИ АСОСИИ ФАЪОЛИЯТИ САҲА. То соли 1990 САҲА асосан дар шакли силсилаи вохӯриҳо ва конференсияҳо фаъолият мекард, ки дар натиҷаи он ӯҳдадорихои давлатҳои иштирокчи густариш ёфта, васеъ мешуданд, гайр аз ин баъзан баррасии иҷроиши онҳо доир мегардид. Вале дар баробари хотима ёфтани ҷанги сард дар вохӯрии сардорони давлатҳо ва ҳукуматҳои иштирокчи САҲА соли 1990 дар Париж роҳи нави рушди САҲА муайян карда шуд. Дар “Эълومияи Аврупои нав”-и дар Париж ба имзо расида дар назди САҲА вазифа гузошта шуд, ки он дар ҷараёни идораи таҳаввулоти таърихӣ дар Аврупо саҳм бигирад ва ба талаботи давраи баъд аз муқовимат ҷавоб гардонида, муассисаҳои нав таъсис бидиҳад.

Дар заминаи вохӯрии шахсиятҳои олимамақом дар Париж қарордод оид ба назорат аз болои аслиҳа – Қарордод дар бораи аслиҳаи муқаррарӣ (ҚАМ) қабул карда шуд, ки он то имрӯз ҷавҳари асосии амнияти Аврупо мебошад.

Дар оғози солҳои 1990 Котиботи САҲА ва якҷанд муассисаҳо ташкил карда шуданд, ташкили вохӯриҳо ба роҳи доимӣ даромад, сафоратҳои аввалини дарозмуддат сурат гирифтанд, қори Маҷлиси машваратӣ бошад, то ҷанде дорони моҳияти бонизом пайдо мекардагӣ шуд. Дар натиҷаи ҳамин, дар вохӯрии сеюми дар сатҳи олии моҳи декабри соли 1994 дар Будапешт қарор карда шуд, ки аз 1 январи соли 1995 Маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (ММАҲА) ба Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) табдил дода шавад. Ин қарор на танҳо маънии ҷараёни ташаккули сохтори Созмонро дошт, инчунин ба пешрафти он тақвияти нави сиёсӣ бахшид. Дар баробари ин дар Будапешт дар бораи таҳияи модели амнияти Аврупои асри XXI қарор қабул карда шуд.

Натиҷаи ҷамъбасти вохӯрӣ дар сатҳи олии соли 1996 дар Лиссабон баргузоргардида баланд бардоштани мақоми асосии

САҲА дар тақвияти амният ва мӯътадилии вазъият дар ҳамаи се ченак шуд. Ин вохӯрӣ барои дар доираи САҲА таҳия намудани Эъломияи амнияти Аврупо мусоидат намуд, ки он баъдтар дар нишастҳои САҲА дар Истамбул қабул гардид.

3.СОХТОРИ САҲА. А.Мақомоте, ки қарорҳои сиёсӣ қабул мекунанд:

Нишаст-вохӯриҳо дар сатҳи олии бо иштироки сардорони давлатҳо ва ҳукуматҳо, ки фаъолияти САҲА-ро баррасӣ менамоянд ва қарорҳои марбутаи дастурӣ қабул мекунанд, инчунин афзалиятҳо ва самтҳои фаъолияти Созмонро ба нақша мегиранд.

Шӯрои вазирон вохӯрии вазоратҳои умури хориҷии давлатҳои иштирокчиҳои САҲА мебошад. Он иҷроии қарорҳои дар нишастҳо қабулкардари ба ўҳда дорад, инчунин вазифдор аст, ки ин қарорҳоро пурра кунад ва тақвият диҳад. Ба салоҳияти он муайян намудани вазифаҳои муассисаҳои САҲА ва ҷустуҷӯи роҳҳои иҷроии онҳо дохил мешавад.

Шӯрои роҳбар – вохӯриҳо дар сатҳи олии директорони вазоратҳои умури хориҷӣ (ВУХ), ки дар марҳалаи кунунӣ соле як маротиба ба сифати Ҷамъомади иқтисодии САҲА дар Прага доир гардонидани мешавад.

Шӯрои доимӣ мақоми асосии доимоамалкунандаи САҲА барои машваратҳои сиёсӣ ва қабули қарорҳои давлатҳои иштирокчиҳои САҲА мебошад, ки ба салоҳияти Созмон тааллуқ доранд. Шӯрои доимӣ аз аъзои доимии давлатҳои иштирокчиҳои САҲА иборат аст. Маҷлисиҳои он ҳар ҳафта дар Вена дар зери роҳбарии намоёндаи раиси амалкунандаи САҲА доир мегарданд. Шӯрои доимӣ дар мавриди ба миён омадани ҳолатҳои фавқулодда низ даъват карда мешавад.

Ҷамъомад (форум) доир ба ҳамкорӣ дар соҳаи амният (ҶҲА) мақом барои баррасии масъалаҳои амният мебошад. Вазифаи он аз музокирот оид ба аслиҳа, яроқпартоӣ ва таҳкими боварӣ ва амният, инчунин доир гардонидани машваратҳои доимӣ ва фаъол гардонидани ҳамкорӣ оид ба масъалаҳои ба амният алоқаманд дахл доранд (намоёндагони вакилон дар назди САҲА ҳар ҳафта дар Вена маҷлис доир мегардонанд).

Б.Мақомоти фаъолияти қарорҳои САҲА: Раиси амалкунандаи (РА) САҲА, ки вазири умури хориҷии мамлакате мебошад, ки вазифаи раисиро ба ўҳда дорад, масъулияти умумиро ҷиҳати фаъолияти иҷроияи САҲА ба зимма дорад ва шахси асосӣ барои машваратҳои

сиёсӣ мебошад. Вазифаи ӯ аз танзими чидду ҳафди мамлакатҳои аъзо, инчунин ташкили муросо (консенсус) дар САҲА иборат аст. РА ва намояндагони ӯ машваратхоро тайёр мекунад, рӯзнома ва лоиҳаи қарорҳои онро таҳия менамоянд. Раис ҳамоҳангии чадвали чорабиниҳои САҲА-ро таъмин менамояд ва барномаи дурнамои фаъолияти онро таҳия месозад, фаъолияти намояндагии САҲА-ро назорат мекунад, ба доир гардидани машварат ва музокирот дар чараёни баргараф кардани бӯҳронҳо фаъолияти муассисаҳои дигари САҲА-ро танзим менамояд, инчунин оид ба таъинот ба мансабҳои роҳбарикунанда қарорҳо қабул мекунад. Мансаби Раис аз як мамлакат ба мамлақати дигар ҳар сол дар асоси ротатсия мегузарад.

РА дар фаъолияти худ ба ёрии **Сегонаи САҲА**, таъя мекунад, ки мақоми машваратӣ дар назди Раис мебошад ва ба он дар баробари ҳуди Раис раисони собиқ ва оянда дохиланд. Ғайр аз ин, РА намояндагони шахсӣ ва махсусро таъйин менамояд, ба онҳо супориш медиҳад, ки ба ин ва ё он масъала ё вазъият машғул шаванд

Котиботи САҲА, ки дар Вена ҷойгир аст, Раиси амалкунандаи САҲА ва мамлақатҳои аъзоро дар кори ноилшавӣ ба мақсадҳои Созмон дастгирӣ мекунад. Ба фаъолияти Котибот **Муншии кулли САҲА** роҳбарӣ мекунад, ки ӯ аз тарафи Шӯрои вазирони мамлақатҳои аъзои САҲА ба мӯҳлати се сол таъйин карда мешавад, ҳамзамон чун намояндаи Раиси амалкунанда баромад карда, қарордодҳои САҲА-ро ба иҷро мерасонад. Муншии кулл дар воҳӯриҳои Сегонаи САҲА дар сатҳи гуногун иштирок намуда, ба чараёни машваратҳо кӯмак мерасонад, бевосита ба иҷрои буҷа масъул буда, ба татбиқи назорати умумии маъмурӣ доир ба кори сохторҳои САҲА масъул мебошад. Ғайр аз дафтари (канселярияи) Муншии кулл ба ҳаёти Котиботи САҲА ба маркази пешгирии низоъҳо, Дафтари танзимкунандаи фаъолияти иқтисодӣ ва экологии САҲА, бахшҳо доир ба мубориза алайҳи терроризм, савдои одамон, фаъолияти пулисӣ, инчунин Департамент оид ба захираҳои инсонӣ ва Департамент оид ба масъалаҳои идора ва молия дохиланд.

Бюрои САҲА доир ба муассисаҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон ки дар Варшава (Полша) ҷойгир аст, ба таъмини ҳуқуқи инсон, демократия ва принсипҳои давлати ҳуқуқбунёд мусоидат менамояд. Бюро дар мушоҳида баҳри доир гардидани интиҳобот, мусоидат ба густариши муассисаҳои миллий оид ба ҳуқуқи инсон ва расонидани кӯмаки техникӣ, инчунин рушди созмонҳои ғайриҳуқуматӣ ва бунёди ҷомеаи демократӣ мусоидат менамояд.

Комиссари олии САҲА оид ба кори ақаллиятҳои миллӣ (КОАМ), ки дафтари он дар Гаага (Нидерландия) қарор дорад, дар пешгӯии пешакӣ ва пешгирӣ кардани низоъҳо нақши муҳим мебозад. КОАМ ҳолатҳоеро, ки ба ақаллиятҳои миллӣ робита доранд, мавриди таҳлил қарор дода, барои бартараф намудани вазъи бӯҳронӣ ҳатталимкон дар марҳалаи барвақтии ташаккули он тадбирҳо меандешад. КОАМ аз ҳамаи тарафҳои манфиатдор мустақилона амал карда, намоёндагони худро ба маҳалҳо мефиристонанд ва аз усулҳои дипломатияи пешгирикунанда (привинтивӣ) истифода мебаранд. Дар баробари бевосита аз тарафҳои манфиатдор ба даст овардани ахборот, Комиссариати олии густириши муқолама, боварӣ ва ҳамкорӣ дар байни онҳо тавассути доир намудани машваратҳо ва таҳияи дастурҳо мусоидат менамояд.

Намоёндаи САҲА доир ба озодии ВАҲ муассисаи нисбатан ҷавони САҲА буда, соли 1997 ҷиҳати назорат ба вазъи кор дар соҳаи васоити ахбори умум дар давлатҳои иштирокдор ба онҳо расонидани ёрӣ ва таваҷҷӯҳи фаврӣ дар сурати ба таври хеле ҷиддӣ вайрон карда шудани принципҳо ва ўҳдадорӣҳо дар доираи САҲА, ки ба озодии ифодаи андешаҳо ва озодии ВАҲ дахл доранд, таъсис ёфтааст. Намоёндагии САҲА оид ба озодии ВАҲ дар Вена ҷойгир аст.

Ассамблеяи парлумонӣ (АП), ки ба ҳайати он беш аз 300 нафар вакилони парлумон аз ҳамаи давлатҳои аъзои САҲА дохил аст, яке аз муассисаҳои САҲА мебошад. Вазифаи он аз мусоидат ба иштироки муассисаҳои САҲА дар фаъолияти Созмон, баррасии масъалаҳо ва қарорҳо ва тавсияҳои қабулкарда иборат мебошад. Инчунин ба аъзои он дар назорат ба интихобот мақоми муҳим дода шудааст. Ҷамъомадҳои харсолаи Ассамблея чун анъана дар моҳи июл баргузор мегардад, дар давоми сол бошад, харгуна маҷлисҳои машваратӣ ва семинарҳо доир гардонидани мешаванд, аз ҷумла маҷлиси зимистонаи Ассамблея дар Вена. Котиботи байналмилалӣи АП САҲА дар Копенгаген (Дания) ҷойгир, мебошад.

Намоёндагии САҲА яке аз воситаҳои фаъолияти фаврии Созмон мебошад. Салоҳият (вазифаҳо), ҳайат ва мазмуни фаъолияти намоёндагӣ аз ҳам фарқ мекунанд, ки аз боварибахш будани ин восита шаҳодат медиҳад. Вазифаи муҳими намоёндагӣ мусоидат ба ҳалли масъалаҳои муайяни ваколати намоёндагӣ мебошад, ки тарафҳо қабул мекунанд. Феълан САҲА 18 намоёндагӣ ё хузури маҳаллии дигарро дар мамлакатҳои зерин дорад: Озарбойҷон, Албания, Арманистон, Беларус, Босния ва Черногория, Тоҷикистон, Туркманистон, Украина, Ўзбекистон ва Хорватия.

Додгоҳи САҲА доир ба ошғӣ ва арбитраж яке аз воситаҳои САҲА оид ба танзими осоиштаи муноқишаҳои давлатҳои иштирокчи мебошад, ки оид ба ошғӣ ва арбитраж имзо гузоштаанд. Додгоҳ дар Женева ҷойгир аст.

Бюҷети САҲА аз пардохти ҳарсолаи давлатҳои иштирокдори Созмон, инчунин пардохтҳои ихтиёрии давлатҳо ҷамъ мешавад.

Нисбат ба созмонҳои дигар САҲА дар байни муассисаҳои амниятии Аврупо мақоми фавқулӯда дорад. Ин ҳолат ба якҷанд омил вобаста аст: васеъ будани ҳаياتи аъзои он, фарогирии ҳамагонӣ ва асосебӣ дар муносибат ба ҳамкорӣ оид ба амният, дар ихтиёри он мавҷуд будани олоғи пешгирии низоъҳо, анъанаи мустаҳкам доштани муколамаи ошқоро ва ташаккули муросо (консенсус), фаъолият кардани шабакаи васеи ҳузур дар маҳалҳо, инчунин мавҷуд будани механизмҳои ҳамкорӣ бо созмонҳои дигари байналмилалӣ.

1.САҲА бо кадом мақсад ташикл карда шуда буд? Ҷаро обрӯи он дар ҷаҳон ин қадар бузург аст?

4.ФАЪОЛИЯТИ САҲА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.

Намояндагии САҲА дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тариқи қарори Шӯрои Вазирони САҲА, ки 1 декабри соли 1993 дар Рим баргузор гардида буд, тасдиқ карда шудааст. Дар амал бошад, аз 19 феввали соли 1994 ба фаъолият шурӯъ намуд. Моҳи октябри соли 1995 намояндагӣ се шӯъбаи худро дар вилояти Хатлон кушод. Вазифаҳои асосие, ки намояндагӣ дар ин марҳала дар назди худ гузошта буд, мусоидат ба ошғӣ, бунёди демократия ва эҳтироми ҳуқуқи инсон буданд. Намояндагӣ ёрии худро дар таҳияи лоиҳаи Конститутутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод намуд. Намояндагӣ яке аз вазифаҳои асосии худро дар таъмини эҳтироми ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меид. Ҳалли ин вазифа дар ҳолати вайронкунии сершумори ҳуқуқи инсон дар он марҳала, аз он ҷумла озодии матбуот ва ахборот махсусан рӯзмарра буд. Намояндагӣ тавачҷӯҳи бештари худро ба вазъи соҳаи ҳуқуқи инсон нисбати гурезаҳо ва ҷойивазкардагони дохилии мардум ҷалб намуд. Бо шарофати вақолати Намояндагӣ имконият фароҳам омад масъалаҳои ҳаллу фасл карда шаванд, ки ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон ба мустақилияти аҳзоби сиёсӣ, озодии матбуот, истиқлолияти мақомоти додгоҳӣ ва ислоҳоти низоми пенитенсиярӣ (низомии маҳбасҳо) алоқаманд ҳал карда шаванд. Намояндагӣ ҷараёни музокироти осоиштаи байни тоҷиконро

мушоҳида мекард, ки зери раёсати СММ сурат мегирифтанд. Дар ҷаъолияти худ дар Тоҷикистон Намояндагӣ бо БМДҲИ (Бюро доир ба муассисаҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон – БДИПЧ), ИКОГ (Идора Комиссари Олӣ оид ба Гурезаҳо - УВКБ), Намояндаи махсуси Муншии кулли ва намояндагии мушоҳидакорони СММ, инчунин бо созмонҳои дигари байналмилалӣ, ба монанди Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх, Ассотсиатсияи Амрикоии адвокатҳо, Ҳазинаи байналмилалӣ низомҳои интихоботӣ, Консорсиуми ҳамкорон ва Институти Чомеаи Кушода ва ғайра ҳамкориҳои зиҷ дошт.

27 июни соли 1997 қарордоди умумӣ оид ба истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон ба имзо расид. Намояндагии САҲА дар Тоҷикистон ҳамчун мушоҳидагар ва яке аз тарафҳо дар моҳи майи соли 1997 дар Техрон дар имзои Протокол дар бораи кафолати татбиқи ин қарордод ҷаъолана ширкат варзид. Аз моҳи сентябри соли 1997 Намояндагӣ ба ёрӣ ҷиҳати ҷаъолияти Комиссияи Оштии Миллӣ (КОМ) оғоз намуд.

Соли 1998 дафтарҳои САҲА дар ноҳияи Фарм (ҳоло Рапшт), соли 2000-ум дар Хучанд кушода шуданд. Намояндагӣ оид ба масъалаҳои ба ҳона ҷавоб додани ҳайати шахсии нерӯҳои мусаллаҳи муҳолифин, ислоҳоти сохторҳои қудратии тоҷик, аз ҷиҳати иҷтимоӣ таъмин намудани (реинтегратсияи) гурезагони ба ватан баргашта ҷаъолият мекард. Дар қори ворид намудани тағйирот ба Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳияи қонунгузори дар бораи аҳзоби сиёсӣ, интихобот ва васоити аҳбори умум, қорқарди нави кодекси маъмурий ҷаъолана ширкат варзид. Намояндагӣ диққати махсусро ба масъала дар бораи риояи ҳуқуқи занон ҷалб намуда, ба созмонҳои гайриҳуқуматие (СҲХ), ки дар ин соҳа ҷаъолият доранд, дасти ёрӣ дароз намуд.

САҲА бо тадриҷ дар ҳалли тақдири шахсоне, ки гайриқонунӣ боздошт шудаанд, иштирок намуд.

Соли 1999 Намояндагӣ ҷаъолиятро дар соҳаҳои экологӣ ва иқтисодӣ оғоз намуд.

Намояндагӣ ҳамчун мушоҳидачи дар интихоботи президентӣ ва парламентии Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирок намуд.

Самтҳои асосии ҷаъолияти Намояндагии САҲА дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳалаи қунунӣ ба демократикунонӣ, бунёди муассисаҳои демократӣ, волоияти қонун, ҷаъолияти аҳзоби сиёсӣ, паҳн намудани донишҳо доир ба ҷомеаи шахрвандӣ ва масъалаҳои гендерӣ (баробарҳуқуқи зану мард), ҳуқуқи инсон ва озодиҳои

васоити ахбори умум, инчунин ченакҳои иқтисодию экологӣ бахшида шудаанд.

Намояндагӣ чидду чаҳд ба харч медиҳад, ки фаъолияти худро баҳри пешгирӣ намудани истеъмоли ва савдои маводи мухаддар васеъ кунад.

Соли 2000-ум Намояндагӣ ба ҷойҳои нигоҳдории одамон (дар назар аст ҷойҳои ҳабс) роҳ ёфт, ки ин иқдом ба муносибатҳои байниҳамдигарӣ бо сохторҳои мурбутаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар оянда асос гузошт.

Моҳи октябри соли 2002 ваколатҳои ҳузури САҲА аз нав дида баромада, васеъ карда шуд. Намояндагӣ ба Маркази САҲА-и дорои ваколатҳои нисбатан васеътар таъдил ёфт.

Марказ нерӯи асосии худро ба масъалаҳои зерин равона намуд:

- дастгирии ҳокимияти иҷроия дар тақмили қонунгузорӣ;
- дастгирии низоми додгоҳӣ (Маркази маърифати ҳуқуқӣ, мониторинг ва ташкили баррасии масъалаҳо дар бораи ҳукми қатл, шиканча, коррупсия);
- Мониторинги интиҳоботи мобайнӣ, ёрии машваратӣ дар масъалаҳои, ки ба аҳзоби сиёсӣ дахл доранд.

Марказ пеш бурдани корҳоро дар самтҳои зерин дастгири менамояд:

- ислоҳоти низоми пенитенсионарӣ (низоми ҳабсхонаҳо);
- рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ, аз он ҷумла ВАУ ва таҳкими СҲҲ – ҳои ҳифзи ҳуқуқ;
- мусоидат ба муколама ва равандҳои демократӣ;
- фаъолияти амалии соҳибкорӣ хурд;
- иқдом барои аз мина тоза кардани сарҳадҳои Тоҷикистону Ўзбекистон.

1. Аз лаҳзаи ифтитоҳи намояндагии САҲА дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазъи ҳуқуқи инсон дар мамлакат то кадом дараҷа тағйир ёфт?

Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо яке аз созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ дар ҷаҳон мебошад. Яке аз самтҳои асосии фаъолияти он мушоҳида ва мусоидат ба риояи ҳуқуқи инсон дар мамлакатҳои иштирокдори созмони мазкур мебошад. Аз соли 1993 дар Тоҷикистон Намояндагии САҲА (аз соли 2002-Маркази САҲА) фаъолият мекунад, ки он дар имзои оштии миллӣ баъд аз ҷанги шаҳрвандӣ ва бунёди муассисаҳои демократӣ ва ҳуқуқӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши муҳимро иҷро кардааст.

Мафхумҳоро дар ёд доред: *Маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Хучҷати хотимавии Хелсинки, Эълomia барои Аврупои нав, нишаст (саммит), Шӯрои Вазирони САҲА, Шӯрои роҳбарикунанда, Шӯрои доимӣ, раиси амалкунанда, Котибот ва Бюрои САҲА, Комиссари Олӣ, Ассамблеяи парлумонӣ, Намояндагӣ (Миссия) ва Додгоҳи САҲА*

Савол ва супоришҳо

1. *Аз назари Шумо кадом лаҳзаҳои таъсиси САҲА нисбатан муҳим ва хотирмон мебошанд?*
2. *Ба Шумо дар бораи худи Маҷлиси машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо чӣ маълуманд?*
3. *Дар бораи мамлакатҳои аъзо ва аъзогӣ ба САҲА чӣ ҳақиқат медонед?*
4. *Дар бораи сохтори САҲА ва унсурҳои таркибии он нақл кунед.*
5. *Бигӯед, ки САҲА аз назари ҳимояи ҳуқуқи инсон чӣ тавр фаъолият мекунад? Дар ин бора мисолҳои мушаххас биёред.*
6. *САҲА дар марҳалаҳои ҷараёни барқароршавии сулҳ ва баъд аз низоъ дар Тоҷикистони чӣ саҳме гузоштааст?*

§ 15. КУМИТАИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ САЛИБИ СУРХ

1. ДАР АРАФАИ ТАЪСИСИ СОЗМОН. Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх (КБСС) яке аз созмонҳои сернуфузи байналмилалӣ мебошад, ки дар ҷодаи амалӣ намудани ҳимояи ҳуқуқи инсон фаъолият мекунад. Вале ҳимояи ҳуқуқи инсон аз ҷониби созмони мазкур дар шароити дорои хусусиятҳои хос, аниқтараш ҳангоми ҷанг ё умуман ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона ба амал бароварда мешавад. Дар ҳолате чунин кӯмак ба хизматчиёни ҳарбӣ ва касалмандон дар артишҳои амалкунанда расонида мешавад, ки ба онҳо дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона воқеан ба ин ёрӣ мӯҳтоҷанд, чунки онҳо натавонанд аз дидгоҳи ҳуқуқӣ, балки аз назари ҷисмонӣ ҳам аз ҳуқуқҳои ба онҳо тааллуқдошта истифода бурда наметавонанд.

Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх (КБСС) ҳамчун созмони аз ҳама башардӯстона ва начиб дар ҷои ҳоли тавлид наёфтааст. Пеш аз он, ки тавре ки таърих гувоҳӣ медиҳад, дар ғушаю канори гуногуни ҷаҳон ҷангҳо ва низоъҳо сар мезадаанд, ки ба сари инсоният

қурбониҳои бешумор, азобу уқубат ва кулфат меоварданд. Шӯҳиди яке аз чунин муҳориба дар наздикии шаҳри Солферино дар соли 1859 Анри Дюан буд. ӯ наздики 36 ҳазор захмбардоштагонро дид, ки ба ҳоли худ гузошта шуда буданд ва аксарияти онҳо ёрии зарурӣ нагирифта, бо дарду азоби тоқатфарсо ҳалок гардиданд. Ин манзараи мудҳиши мушохида кардаи худро Анри Дюан дар китоби “Ёддоштҳо дар бораи муҳорибаи назди Солферино”, ки соли 1862 навиштааст, инъикос намуд. Ин ёддоштҳо дар амал барои тамоми ҷаҳон даъвате буд, баҳри дар оянда роҳ надодан ба чунин ғоча. Хулосаҳои асосии ин китоб чунинанд:

- Зарурати ҳанӯз дар замони осоишта таъсис додани созмони кӯмак, ки мақсади он таъмини нигоҳубини захмбардоштагон дар замони аз тарафи ашхоси ба ин қор содиқ ва ихтиёриёни баландхатис.

- Тавассути конвенсияи байналмилалӣ табибон ба ҳимоя фаро гирифтани ҳаёти тиббии госпитал ва захмбардоштагон ва ба онҳо додани мақоми бетарафӣ.

Албатта, ин андешаҳо ягон қасро бетараф нагузоштанд. Китоб ҳамаи оқибатҳои дахшатноки қангро қушод ва ба мубориза бар зидди он ишора намуд. Пешниҳод карда шуд, ки китоби “Ёддоштҳо дар бораи муҳорибаи назди Солферино” дар Созмони ҳавасмандкунии ҷомеаи некрӯзӣ, ки ба он Гюстав Муанйе сарварӣ мекард, мавриди муҳокима қарор дода шавад. Ин созмон моҳияти хайрия дошт ва дар сатҳи маҳал фаъолият мекард.

1. Бо қадом сабаб КБСС таъсис дода шуд?

2. Анри Дюан дар китоби худ дар бораи чӣ навишт?

3. Қарордони қадом соҳа ба ҳимояи қурбониёни низоъҳои мусаллаҳона бархостанд ва дар ин қор нақши А.Дюан ва Г.Муанйе чи таъвр буд?

2. ТАШКИЛЁБИИ КУМИТАИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ САЛИБИ

СУРҲ. 9 феввали соли 1863 маҷлиси Созмони ҳавасмандгардонии ҷомеаи некрӯзӣ даъват карда шуд, ки дар ҷараёни он Кумита ташкил карда шуд.

Ба ҳаёти Кумита кихо дохил буданд?

1. Анри Дюан; Густав Муанйе, ҳуқуқшинос, Раиси Созмони ҳавасмандгардонии ҷомеаи некрӯзӣ; 3. Генерал Гийом Анри Дюфур; 4. Ҷарроҳ Луис Анһиа 5. Ҷарроҳ Теодор Монуар.
Ҳамаи онҳо соқинони Женева буданд.

17 феввали соли 1863, ҳамчун муассисаи мустақил, маҷлиси Кумита даъват карда мешавад, ки он сабабгори тавлиди Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх гардид. Ҳангоми ин вохӯрӣ бори дигар дар бораи зарурати аз тарафи давлатҳо дар асоси принсипи вайроннашавандаи байналмилалӣ ба имзо расонидани санади махсуси байналмилалӣ ёдоварӣ шуд. Ғайр аз ин, пешниҳод карда шуд, ки барои ёварони ихтиёрӣ нишони махсус, либос ё дастбанд ҷорӣ карда шаванд, то ки онҳо аз эътирофи марбута истифода баранд. Ба таври дигар гӯем, давлатҳо бояд дар байни худ дар бораи ба ҳайати табибон додани мақоми махсус маслиҳат кунанд. Онҳо бояд ҳамчун ҳайате эътироф карда шаванд, ки дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок мекунанд, ҳангоми аз тарафи артиши ғолиб ба асорат афтодан, набояд аз озодӣ маҳрум карда шаванд ва бояд ҳатман ба артишҳои худ баргардонда шаванд.

Бо мақсади дар амал татбиқ намудани ин андешаҳо аъзои Кумита тасмим гирифтанд, ки конференсия даъват намуда, ба давлатҳо бо чунин хошиш муроҷиат намоянд: вакилон ва мутахассисони худро оид ба масъалаҳои ҳарбӣ ба Женева фиристонанд. Ҳамин тариқ октябри соли 1863 дар Конференсия вакилон аз 16 мамлакат ва 4 созмони эҳсонкор иштирок намуданд. Иштрокчиёни конференсия қарор қабул карданд.

Чунинанд дастурҳои асосии ин қарор:

1. Дар ҳар як мамлакат ташкил намудани Кумита, ки вазифаи он иборат аст аз мусоидат ба бахшҳои ҳарбию тиббӣ дар давраи ҷанг ва дар сурати зарурат.

2. Дар давраи ҷанг Кумитаҳои давлатҳои даргир ба артишҳои худ ёрии зерин мерасонанд: ҳайати ихтиёрӣ ташкил медиҳанд, дар ҳамоҳангӣ бо ҳокимияти ҳарбӣ ба онҳо чихати нигоҳубини захмбардоштагон хона медиҳанд.

Ҳайати тиббии ихтиёрӣ дар ҳамаи мамлакатҳо ба сифати нишони ягонаи фарқкунанда бояд хилъати сафед ба бар кунанд, дастбанди салиби сурхдор дошта бошанд.

Ин дастурҳо дар тақвияти созмонҳои миллии чихати расонидани ёри ба ҷанговарони захмбардошта ҳамчун асос хизмат намуданд.

Баъди қабули дастури тавсияҳо дар мамолики Аврупо кумитаҳо доир ба расонидани ёри ба захмбардоштагон ташкил карда шуданд, ки баъдтар онҳо созмонҳои Салиби Сурх ном гирифтанд.

1. *Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх чи таъсис созмон дода шуд?*

2. *Марҳамат карда, дастурҳои асосии қарори КБСС аз 26.10.1863-ро шарҳ диҳед.*

3. ҶАЪОЛИЯТИ КБСС. Аз тарафи Кумита даъват карда шудани Конференсияи дипломатӣ воқеаи дорой аҳамияти бузург гардид, ки дар он 22 августи соли 1864 “Конвенсияи якуми Женева дар бораи беҳтар кардани азоби ҷанговарони захмбардошта ва беморон ҷангоми ҷангҳо дар хушкӣ” қабул карда шуд

Дастурҳои асосии Конвенсия инҳоянд:

1. Касалхонаҳо (лазаретҳо) ва госпиталҳои ҳарбии сайёр бетараф, дахлнопазир эътироф карда мешаванд ва аз ҷониби тарафҳои даргир пуштибонӣ карда мешаванд, то ҳамоно лаҳзае, ки дар онҳо захмбардошта ва беморон ҳастанд.

2. Бо ҳуқуқи бетарафӣ ҳаёти шахсии госпитал ва касалхонаҳо (лазаретҳо), инчунин ашхоси хизматиӣ ёрирасон фаро гирифта мешаванд.

3. Ба ашхоси дар боло номбурда иҷозат дода мешавад, ки вазифаҳои худро то ҳамоно вақте иҷро намоянд, ки ҷои мустақаршавии онҳо аз тарафи муқобил ишғол карда шудааст ё то ҳамоно вақте ки ба онҳо барои ба ҷузъу томҳои артиши худ пайвастан иҷозат дода мешавад.

4. Соқинони маҳаллӣ, ки ба захмбардоштагон ёрӣ мерасонанд, аз дахлнопазирӣ истифода мебаранд ва озоданд, биноҳои истиқоматии онҳо посбонӣ карда мешаванд, аз постгоҳҳои ҳарбӣ ва баъзе намудҳои товони ҷанг озод мебошанд.

5. Барои госпитал ва касалхонаҳои (лазаретҳои) сайёр парчами якхела қабул карда шуда, он ҳамеша дар якҷоягӣ бо парчами миллӣ гузошта мешавад. Барои ашхосе, ки аз бетарафӣ истифода мебаранд, иҷозат дода мешавад, ки дар остинашон аз нишонаи махсусе бо тасвири Салиби Сурх истифода баранд.

Баъди қабули Конвенсияи Женеваи соли 1864 вазифаҳои Кумита бо назардошти талаботи амалӣ муайян карда шуданд, ки онҳо дар айни замон моҳияти маҳдуд доштанд.

1. *Моҳияти Конвенсияи Женевагии КБСС аз чи иборат аст?*

2. *Дар назди КБСС кадом вазифаҳои мушаххас меистоданд?*

- 1) Тарғиботи гояҳо ва дастгирии принципҳои Салиби Сурх.
- 2) Маркази ҳаракати байналмилалӣ будан, ба таъсиси созмонҳои нави миллӣ мусоидат намудан ва дар байни созмонҳо чузъи пайваस्तкунанда гардидан.
- 3) Чихати иҷрои нишондодҳои Конвенсияи Женева назорат кардан, бо ҳукуматҳо ҳамкорӣ намудан.
- 4) Таъсиси Агентии иттилоотии махсус ва Агентӣ доир ба ҳустучӯ.
- 5) Танзими фаъолият доир ба расонидани ёрӣ.

Ҳамин тариқ, КБСС ба зимаи худ вазифаи асосгузори созмонҳои миллиро гирифт, вале дар баробари ин КБСС кӯшиш ба табдилёбии мақомоти роҳбарикунандаро надошт. Таъсир ва нуфуз ба созмонҳои миллӣ аз тариқи обрӯи маънавию ахлоқии он муайян мегардид.

Дар баробари ин КБСС ҳаракати муташаккиле мебошад, ки он дар зери ном ва парчами ягона баромад мекунад. Чунин ягонагӣ аз ягонагии принципҳо ва мақсади умумии расонидани ёрӣ ба ҳама одамон, бе истисноӣ ягон фарқияти одамоне, ки дар майдони ҷанг захм бардоштаанд, ва баъд асири ҳарбӣ шудаанд ва аҳолии шаҳравандӣ, ки қурбонии низоъҳо шудаанд, муайян гардидаанд. Минбаъд созмонҳои миллии Салиби Сурх ба аҳоли дар замони осоишта ҳам ёрӣ мерасонидагӣ мешаванд, аз он ҷумла, ба касалмандони аҳолии граждани, дар мавриди ҳодисаҳои табиат, барои тайёр кардани ҳамшираҳои шафқат омӯзишгоҳҳо мекушоданд ва ғайра. Ташкил намудани Салиби Сурх ба ислоҳоти ҳамагонии ҳадамоти ҳарбию тиббӣ мусоидат намуд.

Имрӯз фаъолияти КБСС, ғайр аз масъалаҳои дар боло зикрфта, чунин соҳахоро низ дар бар мегирад: расонидани ёрӣ ба гурезаҳо ва категорияҳои дигари аҳоли, ки ба ёрӣ эҳтиёҷ доранд, миёнаравӣ ҳангоми низоъҳои мусаллаҳонаи дорони моҳияти ғайрибайналмилалӣ, фаъолият ба фоидаи маҳбусон ва ғайра. Бо дар назардошти ин гуфтаҳо вазифаҳои асосии КБСС чунин тағйир ёфтаанд:

- Дастгирии принципҳои асосии бунёдии Салиби Сурх.
- Эътирофи созмонҳои нави миллии Салиби Сурх.
- Паҳн намудани донишҳо доир ба Конвенсияҳои Женева.
- Татбиқи фаъолият дар асоси мақоми бетараф ва мустақилона.
- Фаъолият ба сифати миёнаравӣ бетараф дар мавриди ба вуқӯъ омадани низоъҳои ҳарбӣ ва бетартибҳо.

Ҳамин тарик, аз лаҳзаи таъсиси худ КБСС асосан баҳри ба амал баровардани некукорӣ фаъолият дошта, ба одамоне харчониба кӯмак мерасонад ва дастгирӣ менамояд, ки ба он эҳтиҷдоранд. КБСС фаъолияти худро дар шароите ба амал мебарорад, ки ҳуқуқҳои инсон аз ҳад зиёд вайрон карда мешаванд.

Фаъолияти КБСС ба он принципҳои устувор ва бунёди асос ёфтааст, ки дар марҳалаи дарозмуддат ташаккул ёфтаанд.

1. Фаъолияти КБСС ба ҳалли кадом масъалаҳои башардӯстона равона карда шудааст?

4. ПРИНЦИПҲОИ БУНЁДИИ КБСС. Дар Оинномаи КБСС принципҳои асосии зерин тақвият ёфтаанд: **башардӯстона, бегараз, бегараф, соҳибистиклол, ихтиёрӣ, ягонагӣ ва универсалӣ (фарогирандаи ҳамагонӣ).**

Башардӯстона – татбиқи фаъолият ҳангоми низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ ва низоъҳои мусаллаҳонаи дигар, низоъ ва ошӯбҳои дохилӣ, ки дар ҷимоя ва қурбониёни воқеаҳои номбурда ва оқибатҳои онҳо ҳам дар байни хизматчиёни ҳарбӣ ва ҳам аҳолии граждани, ифода ёфтаанд.

Бегаразона – татбиқи ёрии якхела ба касалмандон, асирони ҳарбӣ, умуман ба зарардидагон дар натиҷаи низоъҳои ҳарбӣ ва низоъҳои дигар, сарфи назар аз мансубияти давлатӣ ва мансубияти дигари онҳо.

Бегарафӣ - КБСС дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона ягон тарафи низоъро пуштибонӣ намекунад ва ё ба баҳсҳои сиёсӣ, наҷодӣ, динӣ ва идеологӣ ворид намегардад.

Истиклолият – КБСС муассисаест, ки ба ягон ҳукумат тобеъ набуда, фаъолияти худро чиддан дар заминаи мақсади асосии Кумита ва манфиатҳои қурбониёни ҷанг ва низоъҳои дигари мусаллаҳона ба роҳ мемонад.

Ихтиёрӣ - ин иттиҳоди одамоне мебошад, ки мехоҳанд аз сидқи дил ба онҳое ёрӣ расонанд, ки ба кулфат гирифта шудаанд, бо ин роҳ оқибатҳои манфии низоъҳои мусаллаҳона, ошӯбҳои шахвандӣ ва воқеаҳои дигарро сусттар гардонанд.

Ягонагӣ - КБСС дар мавриди ба миён омадани ҳолатҳои фавқулӯда ба ҳамаи мардум хифзи зарурии ҳуқуқи инсонро муҳайё месозанд.

Универсалӣ (фарогирандаи ҳамагонӣ) – таъмини ҷимояи зарурии ҳуқуқи инсон ба ҳамаи одамон дар шароити ба амал омадани ҳолатҳои фавқулӯда.

1.Принципҳои ба Оинномаи КБСС дохилгардида аз чи ба миён омадаанд?

5.ФАЪОЛИЯТИ КБСС ДАР ТОЧИКИСТОН ДАР ДАВРАИ НИЗОЪИ ДОХИЛИИ БАЙНИ ТОЧИКОН.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон намояндагии КБСС соли 1993 кушода шуд. Ин созмон дар ҳама ҷо вазифҳои башардӯстонаро иҷро намуд. Ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона намояндагии КБСС дар мамлакати мо дар музокирот доир ба оташбаси муваққатии ин бархӯрдҳо фаъолона иштирок мекард, бо ин роҳ мунтазам ба тарафҳои даргир дар бораи масъулият ҷиҳати таъмини аҳолии граждани дар давраи амалиётҳои ҳарбӣ хотиррасон намуда, дар музокироти байни тоҷикон, ки дар зери сарпарастии СММ доир мегардиданд, ба сифати мушоҳидагар баромад мекарданд.

Дар давраи низоъҳои мусаллаҳона КБСС диққати асосии худро ба ёрии башардӯстона ва тиббӣ ба он навоҳие ҷалб намуд, ки дар натиҷаи ин воқеаҳо аз ҳама зиёдтар зарар дида буданд. Ёрии тиббӣ дар таъмини муассисаҳои тиббӣ аз доруворӣ, маводи печониданӣ, асбобҳои безаргардонӣ (дезинфексия) ва ғайра ифода меёфт. Аз тарафи кормандони КБСС ташкил намудани дармонгоҳҳои (клиникаҳои) сайёр ҷиҳати расонидани ёрии таъҷили ба муҳочирони дохилӣ, ки бо дар назардошти хатарнокӣ имконияти ба муассисаҳои тиббӣ рафтавро надоштанд, хеле самарабахш буд. КБСС ёрии калонро барои дар навоҳии низоъҳои махсусан шадид таъмин намудани госпиталҳо аз доруворӣ, маводи печониданӣ, маҷмӯи асбобҳои ҷарроҳӣ ва ғайра мерасонид.

КБСС кори муҳимро дар давраи низоъҳо дар барқароркунии робитаҳои оилавӣ иҷро намуд. Садҳо номаю хабарҳо ба дастҳо супорида мешуданд, ки бо шарофати онҳо гурезаҳои зиёд ҳамдигарро меёфтанд ё ки дар бораи ҳаёт ва саломатии оилаҳое иттилоъ мегирифтанд, ки дар натиҷаи ҳолатҳои ноилочӣ аз онҳо ҷудо шуда буданд.

Фаъолияти КБСС баъд аз ҳолати низоъ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон куллан тағйир ёфт. Дар шароити кунунӣ паҳн намудани донишҳо дар бораи ҳуқуқи башардӯстона ба ҷои аввал баромад. Бо ин мақсад ҳамаи Конвенсияҳои Женева ва ду Протоколи иловагӣ ба онҳо ба забони тоҷикӣ тарҷума ва ҷоп карда шудаанд. Ғайр аз ин, маводҳои иловагӣ, ки ба ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона (ХББ) дахл дорад, низ ба забони тоҷикӣ тарҷума карда шуданд. Ин ҳолат баҳри ба асосҳои ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона шиносонидани мардуми кишвар имконияти боз ҳам васеътар фароҳам меоварад

Дар марҳалаи кунунӣ омӯзиши ҳуқуқи байналмилалӣ ба шарҳдӯстона ба барномаи таълимгоҳҳои ҳарбӣ, Курсиҳои олии Вазорати амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, факултаҳои ҳуқуқшиносӣ ва хабарнигорӣ (журналистӣ) дохил карда шудааст. Доир ба ҳуқуқи байналмилалӣ ба шарҳдӯстона дастури китобҳои дарсӣ ҷоп карда мешаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бахри ба меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ба шарҳдӯстона мувофиқ ва ҳамроҳанг кардани қонунгузориҳои ватанӣ як силсила асноди муҳими ҳуқуқиро қабул намуд.

1. Саҳми мушаххаси ба шарҳдӯстонаи КБСС дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз чи иборат аст?

Мафҳумхоро дар ёд доред: *Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх, Конвенсияи байналмилалӣ, Конвенсияи Женева, ҳуқуқи байналмилалӣ ба шарҳдӯстона, мамлакатҳои даргир, принципҳои асосии КБСС: ба шарҳдӯстона, бегаразона, бетарафӣ, истиқлолият, ихтиёрӣ, ягонагӣ, универсалӣ (фарогирандаи ҳамагонӣ).*

Савол ва супоришҳо

- 1. Таъсиси Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх чи таърих рӯз дод?*
- 2. Аз кадом сабаб таъсиси КБСС ба миён омад?*
- 3. Онҳоеро ном баред, ки ба ҳаёти КБСС дохил буданд.*
- 4. Дар бораи вазифаҳои, ки дар назди КБСС истодаанд, нақл кунед.*
- 5. КБСС дар фаъолияти худ ба кадом принципҳо таъяс мекунад?*
- 6. КБСС аз рӯи кадом нишонаҳои худ аз созмонҳои дигари байналмилалӣ фарқ мекунад?*

БОБИ 3

ҲУҚУҚ БА ҲАЁТ

§ 16. АРЗИШМАНДИ ВА БЕНАЗИРИИ ҲАЁТИ ИНСОН

1. МАФҲУМ ВА МОҲИЯТИ ҲУҚУҚИ ИНСОН БА ҲАЁТ.

Мусаллам аст, ки ҳамаи ҳуқуқҳои инсон табиат ва табиноти ба худ хосдоранд ва ҳангоми муқоисаи онҳо, алаҳхусус агар он байни ҳуқуқҳои як насл гузаронида шавад, муайян кардани афзалияти яке

бар дигаре басо душвор аст. Зиёда аз он, муҳимият ва аҳамиятнокии ҳар як ҳуқуқи инсон дар давраҳои гуногуни таърихӣ ба таври гуногун фаҳмида мешуд. Вале чун сухан дар бораи ҳуқуқи инсон ба ҳаёт меравад, чуноне мо медонем, ин ҳуқуқ аз ҷониби умум эътироф гардида, бунёди ва аз ҳама муҳимтарин доништа шудааст. Зеро барои ҳама гуна мавҷудоти зинда ҳамаи ҳуқуқҳои дигар аз ҳуқуқи асосии вай – ҳуқуқ ба ҳаёт, ба мавҷудият бармеоянд. Ҳамаи ҳуқуқҳои дигар барои он хизмат мекунанд, ки ин ҳастиву мавҷудият дар шароитҳои нисбатан мусоидтару беҳатар барои зиндагӣ сурат бигирад. Яъне бе ин ҳуқуқ ҳуқуқҳои дигар манфиате надоранд. Пас дар **низоми ҳуқуқҳои инсон ҳуқуқ ба ҳаёт ҳуқуқи рақами аввал аст.**

Зиндагӣ, воқеан, ширину беназир аст. Мӯйсафеде 84 сол умр ба сар бурда, пеш аз марг, дар лаҳзаҳои охири зиндагӣ, бо таассуф гуфтааст: агар ҳазор сол бизиҳӣ ҳам, лаҳзаҳои охири зиндагӣ боз ҳам ширинтару лазизтар ва азизтару гуворотар мешаванд; кас меҳодад ақаллан боз соате, дақиқае, сонияе зинда бошад...

Ҳуқуқ ба ҳаёт эълон нагашта, ба одам аз ҷониби касе ба ин ё он андоза дода намешавад, балки вай атои табиат ба инсон бо ҳуди далели таваллуд шуданаш буда, аз одам ҷудонопазир мебошад. Аз ин рӯ, ҳуқуқ ба ҳаётро ҳуқуқи табиӣ инсон меноманд. Ин ҳуқуқ барои ҳамеша дар ҳамаи қитъаҳои замин аст ва одамон ҳамеша - ҳам дар ҷамоаи ибтидоӣ ва ҳам дар тарзи давлатии ҳаёт - баҳри эътирофу хифз намудани он кӯшидаанду мекӯшанд. Дар ҳамаи динҳои ҳақон фармоише ҳаст ба маънии «Накуш!» Кулли ҷамоаҳо, сарфи назар аз фарқиятҳои милливу фарҳангиашон, барои вайрон кардани ин фармоиш ҷазоҳои сахттаринро пешбинӣ мекарданд ва мекунанд. Маҳз ба шарофати эътирофи ҳуқуқ ба ҳаёт ҷомеаи инсонӣ рушд карда, муносибатҳои иҷтимоӣ ташаккул ёфтаанд.

2. ҲАЁТ ҲАМЧУН НЕЪМАТИ ИҶТИМОӢ. Ҳуқуқи инсон ба ҳаёт бо майли одамон ба ҳаёти яқҷоя зич алоқаманд аст. «Одам ба одам зинда аст», - фармудааст хирадманде.

Тамоюл ба ҳаёти яқҷоя тамоми рафти таърихи инсониятро муайян карда, ба рушди муносибатҳои оилавӣ-авлодӣ, ба бадалшавии меҳнати яқҷоя ба меҳнати пурмахсул, пайдошавии давлат мусоидат кардааст. Одамон хангоми ба даст овардани ғизо, шикор ё муттаҳидшавии қавму қабилаҳо бар зидди ҳайвоноти ваҳшӣ бартариҳои мавҷудияти дастаҷамъонаро дидаву эҳсос кардаанд. Дар ин раванд ҳаёти инсон тадриҷан эътироф гардида, ба сифати неъмат иҷтимоӣ хифз шудааст.

Нуктаи назарҳои фалсафӣ, фарҳангшиносона, динӣ ва таърихӣ оид ба категорияи «ҳаёт». Аз қадимулайём одамон ба худ чунин саволҳо меоданд: ҳақиқат чист, одам кист, баъди марг чӣ мешавад, чӣ тавр бояд зист, маънии зиндагӣ чист? Дар кӯшишҳои посух гуфтан ба ин пурсишҳо **фалсафа** ҳамчун шакли шуури ҷамъиятӣ, таълимот дар бораи принсипҳои нисбатан бунёдӣ ва умумии мавҷудият ва идрок оид ба муносибати одам ба олам пайдо гашт. Самтҳо ва ҷараёнҳои гуногуни фалсафӣ аз ҷумла бо он фарқ мекунад, масъалаи асосии назарии он – муносибати «тафаккур ба ҳастӣ, шуур ва материя»-ро чӣ гуна ҳал мекунад. Ба ин маънӣ, ҳаёт ҳамчун шакли ҳастии материя яке аз предметҳои асосии омӯзиши фалсафа мебошад. Бинобар ин **нуктаи назари фалсафӣ** ба ҳаёт, дарки охиратпазирӣ ва ягонагии ҳастии шахсии инсонӣ ба равшаносозии маънии ахлоқӣ ва арзишмандии ҳаёти инсон мусоидат мекунад. Дарки беназирии ҳар як лаҳзаи ҳаёт, маҳвоназирӣ ва дар баъзе ҳолатҳо ислохнопазирӣ кирдорҳои содиршуда кодиранд, ки андозаи масъулиятнокӣ одамро барои амалҳои худ бедор созанд.

Нуктаи назари фарҳангшиносона ҳаёти инсонро ба сифати қисми ҷаҳоли равандҳои фарҳангии умумибашарӣ ва миллӣ эътироф менамояд. Одам худ ва муқаррароти ҷаҳонбинии худро тавассути адабиёт, санъат, илм, маориф зоҳир мекунад. Ҳаёти инсонро берун аз фарҳанг ва тамаддун, ёдгориҳо ва воқеоту ҳодисоти ҳаёти моддӣ ва маънавии одамон ба худ тасаввур кардан мумкин нест.

Расми 9

Нуктаи назари динӣ ба ҳаёт ба низоми тасаввурот ва эътиқодмандиҳои одамон таъяс мекунад. Онҳо бар он асос меёбанд, ки инсон бо як навъ ҳастӣ, мавҷудоти олиии бонизому мутаҷаккил робита эҳсос мекунад. Табиати ташкилот метавонад таърифи аниқ надошта, як навъ қуввае (рӯҳҳои табиат, хиради воло), қонуни умумӣ (Дхарма, Дао) ё шахсияти муайяни ғайримоддӣ (Худо, Эллоҳим, Оллоҳ, Кришна) бошад. Масалан, дар ислом Худованд чун моҳияти қомилан даркнашаванда, Офаридгори олам, ки берун аз замону фазост, эълон мешавад: «Ва аз они Худост Машиқ ва Мағриб, пас

ба ҳар чо рӯ кунед, он чо, рӯ ба Худост, бе гумон Худо кушоишгару доност» («Қуръон, сураи 2 Ал-Бақара (115). Ба ин тарик, дин инсонро офаридаи Худо ва ҳаётро бошад, чун зуҳури иродаи худовандӣ эътироф мекунад.

Нуктаи назари таърихӣ. Одам ба як маъние маҳсули таърих аст. Забони инсон, дониши ӯ, малакаи ӯ, ба як сухан, тамоми ҳаёти ӯро таърих меофарад. Ва мутаассифона, таърихи инсоният пур аз ҳодисаҳои вайрон кардани ҳуқуқ ба ҳаёт мебошад. Шояд касе гӯяд: аксарияти шахсиятҳои маъруф дар таърих сарлашқарон ва ҳокимоне буданд, ки ба империяҳои бузурги иборат аз садҳо мамлакатҳои истилошуда ҳукмронӣ мекарданд ва онҳо ин мақоми волоро дар натиҷаи нобуд сохтани қавму қабилаҳо ва халқҳои том соҳиб шудаанд. Ин гуфта фақат то андозаи муайяне дуруст аст ва мавҷудияти мову шумо дар ибтидои ҳазорсолаи сеюм исботи эътирофи арзишмандии ҳаёти инсон чун раванди қонунӣ дар таҳаввулоту инсонӣ мебошад.

Шумо боз кадом паҳлӯҳои ҳаёти инсонро қайд карда метавонед?

3. МАСЪАЛАҲОИ ФАҲМИШИ МОҲИЯТИ ҲУҚУҚ БА ҲАЁТ

Вале қайд кардан ҷоиз аст, ки сарфи назар аз ҳамаи пешравиҳо дар соҳаи фаҳмиши ҳаёти инсонӣ аз ҷониби илмҳои гуногун бисёр чизҳо ҳанӯз кашфу маълум нашудаанд. Чи назарияи дарвинӣ ва чи назарияҳои дигар ҳанӯз ба бисёр саволҳои марбут ба пайдоиши ҳаёт ҷавоби пурра наодоанд. Ҳамин тарик, сарфи назар аз дастовардҳои ҷиддӣ дар соҳаи тиб имкониятҳои организми инсон то ба охир омӯхта нашудаанд. Файласуфон, табибон, шоирон, рӯҳонииён – ҳама кӯшиш доранд, ки асрори рӯҳи одамиро кашф кунанд, бидонанд, ки баъди марг чӣ ба амал меояд? Хирадманде дуруст гуфтааст: ҷуноне мо қайҳонро намедонем, ҳамин тавр барои мо олами табиати одам низ номафҳум аст. Вақте яке аз ин масъалаҳо ҳал мегардад, дигараш низ барои одам аён мешавад.

Муайян кардани на танҳо категорияи «ҳаёт», балки лаҳзаҳои пайдоиш ва қатъшавии он ҳам мураккаб аст. Тавре медонем, ибтидо ва интиҳои зиндагӣ чихати тафсирбахшии сарҳадҳои ҳуқуқ ба ҳаёт басо муҳиманд. Масалан, оё давраи рушди ҷанинро дар батн ба маънии том ҳаёт эътироф карда, ҳуқуқи ҷанинро ба ҳаёт аз лаҳзаи ҳамл хифз кардан лозим аст? Дар айни замон муносибате аз ҳама паҳншуда аст: лаҳзае, ки аз он сар карда, бе осебрасонӣ ба ҳаёту

саломатии модар тифл пайдо мешавад, ибтидои ҳаёт аст. Эътироф мешавад, ки рушди чанин дар охири ҳафтаи 12-ум анҷом ёфта, баъди ин вай шакл мегирад ва 12 ҳафта мӯҳлатест, ки то он замон, инсон, чун қоида, бо хоҳиши худ метавонад ҳомиладориро рафъ намояд. Ҳанӯз дар гузаштаи на чандон дур рафъсозии сунъии ҳомиладой (искоти ҳамл) дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон чун ҷиноят баррасӣ мешуд. Афзоиши зиёди шумораи аҳоли, проблемаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии дар имкониятҳои давлат ифодашаванда бобати кафолат додан ё надодани ҳаққи ақали зарурии неъматҳои моддӣ проблемаи назоратро ба тавлиди инсон ба миён оварданд. Бо гузашти айём усулҳои банақшагирии оила ва контрацепсия инкишоф ёфтанд, ба искоти ҳамл (бо усули дорудихӣ ё амалиёти ҷарроҳӣ), ки қаблан бо мулоҳизоти динӣ мамнӯъ буд, дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон иҷозат дода шуд ва ҷуноне ки баъзеҳо эътироф мекунанд, он кори шахсии ҳар зан, ҳуқуқи вай ба ҳаёти хусусӣ гардид.

Агар сухан дар бораи анҷоми ҳаёт, ё ба ибораи дигар гӯем, марги биологӣ равад, вай метавонад ҳам табиӣ ва ҳам ғайритабиӣ бошад. Маълумотҳои имрӯзаи илмӣ имконият медиҳанд, тасдиқ гардад, ки сарҳади байни ҳаёту мамотро ба ҳаёт қодир будани майна муайян менамояд. Одатан, дар амалияи тиббӣ лаҳзаи марг вазъе махсуб мешавад, ки дил аз қор монда, ҳамчунин тамоми майна яқоя бо расидани рағҳои он ба вазъи бебозгашти бешуурӣ, қатъ гардидани нафаскашии мустақилона ва нобудшавии ҳамаи роҳҳои рефлексӣ ҳалок мегардад. Вале баъзан ҳолатҳои мешаванд, ки ба сабаби зарб дидан ё бемориҳои вазнин ҳалокати пурраи одам ба амал наомада, қишри нимкураҳои мағзи сар ба ҳалокат мерасанд ё ба таври таъбабатнопазир зарар мебинанд. Дар ин маврид ҷисми одам ба туфайли истифодаи асбобҳои сунъии ниғаҳдорандаи ҳаёт ба таври маҳдуд зинда буда метавонад, яъне одам ба ҳоли ба ном «вегетативие» меафтад, ки ин лаҳза ҳалокати узвҳои ба шуури тафаккур ё ба таври умумӣ гӯем, ба ниғаҳдорӣ одам ҳамчун шахсият масъул ба амал меояд. Ғайр аз ин дар натиҷаи бемориҳои муолиҷанашаванда одам метавонад ба тадриҷ ва бо азоб бимирад, азиятҳои тоқатнопазири ҷисмонӣ рӯҳӣ кашад, ё назоратро ба функцияҳои ҷисми худ аз даст дода, ба таври пурра вобаста аз атрофиён гардад, ба ҳоле афтад, ки ақлу ҳушаш дар ҷояш асту аммо шаъну шарафашро таҳқиршуда меҳисобад. Дар ин мавридҳо як қатор масъалаҳои мураккаби ҳанӯз пурра ҳалнагардида пайдо мешаванд: аз ҷумла ҳуқуқ ба ҳаёт то қадом сарҳадҳо тӯл мекашад ва оё он ҳуқуқи маргро низ фарогир шуда метавонад?

Ҳар инсон ба ҳаёт ҳуқуқи ҷудонопазир дорад. Ин ҳуқуқ аз тарафи қонун ҳимоя карда мешавад, ҳеч касро худсарона аз ҳаёт маҳрум кардан мумкин нест.

Қисми 1-и моддаи 6-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ.

Ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон ҳуқуқро ба ҳаёт эълон карда, бо ҳамин вазифадорӣ давлатро бобати ҳимоят аз худсарона маҳрум кардан аз ҳаёт таҳким мебахшанд. Сарҳадҳои худсарона ва ба таври қонунӣ маҳрум кардан аз ҳаёт низ аз ҷумлаи масъалаҳои мураккабанд. Худи ибораи «ба таври қонунӣ маҳрум кардан аз ҳаёт» гӯшарош аст, вале ҳар касе метавонад вазъиятеро тасаввур намояд, ки дар он маҳрум кардан аз ҳаёт дар ҳолатҳои қомилан истисноӣ ба амал омада, тадбири воқеан дуруст ва ноғузир доништа мешавад. Масалан, оё мо гуфта метавонем, ки куштани душман аз тарафи сарбоз дар вақти набард, дар ҷанги мудофиавӣ дар мавриди риояи меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстона гайриқонунӣ буд? Моддаи 2 (қисми 2)-и Конвенсияи аврупоӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ аз ҳаёт маҳрум карданро ҳамчун кирдори вайронкунандаи моддаи мазкур баррасӣ намекунад, агар он натиҷаи истифодаи қувва дар мавриди мутлақо зарурӣ бошад:

- барои ҳимояи ҳар як одам аз зӯрварии гайриқонунӣ;
- барои амалисозии дастгиркунии қонунӣ ё пешгирии фирори шахси дар асосҳои қонунӣ дастгиршуда;
- барои паҳш кардани шӯриш ё исён мутобиқи қонун.

Ба ин тариқ, барои эътирофи қонунии маҳрум кардан аз ҳаёт қонунӣ нест, ки маҳрум кардан аз ҳаёт, масалан, баҳри ҳимоя аз зӯрварӣ ба амал ояд, зарур аст, ки он чораи мутлақо зарурӣ бошад ва танҳо дар сурати имконнопазир будани роҳҳои дигари боздошти зӯрварӣ ба амал ояд.

Қайд кардан ҷои аз аст, ки умуман дар ҷаҳон тамоюли тафсири васеъи ҳуқуқ ба ҳаёт, баланд бардоштани стандартҳо дар соҳаи ҳифзи ин ҳуқуқ баръало намоён аст. Масалан, дар ташреҳи умумии соли 1982 Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқи инсон қайд кардааст, ки ҳифзи ҳуқуқ ба ҳаёт аз давлат андешидани тадбирҳои қатъиро бобати ниғаҳдорӣ ҳаёт, масалан, кам кардани ҳодисаҳои ҷавонӣ ва барҳам додани гуруснагӣ талаб менамояд. Баъди ду сол кумита дар ин соҳа боз ҳам пеш рафта, қайд кард, ки силоҳи қатли ом яке аз

таҳдидҳои аз ҳама қиддии ҳуқуқ ба ҳаёт аст. Вай тавсия кард, ки истехсол, санчиш, соҳибият, вусъатбахшӣ ва истифодаи силоҳи ҳастай манъ карда, он ҳамчун ҷиноят бар зидди инсоният доништа шавад. Мисоли дигари фаҳмиши пурвусъати сарҳади ҳуқуқ ба ҳаётро дар тағйирёбии муносибат ба амалияи истифодаи ҷазои қатл, ки дар сайёра дар сад соли охир ба амал омадааст, мушоҳида кардан мумкин аст.

Мафҳумхоро дар ёд доред: *ҳуқуқ ба ҳаёт, исқоти ҳамл, қонунан маҳрум кардан аз ҳаёт, эвтаназия.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Чаро ҳудудҳои ҳуқуқ ба ҳаётро дар илм ва ҳуқуқ аз ҷумлаи масъалаҳои мураккаб (баҳсталаб) мансуб медонанд?*
2. *Дар кадом ҳолатҳо аз ҳаёт маҳрум сохтани инсон вайрон кардани ҳуқуқи дар ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ кафолатдодашуда ба ҳаёт маҳсуб намешавад?*
3. *Ба гурӯҳҳо ҷудо шуда, муносибататонро ба масъалаи эвтаназия муҳокима кунед.*

§ 17. ҶАЗОИ ҚАТЛ: ҶОНИБДОРОН ВА МУҚОБИЛОН

1. МАФҲУМ ВА НАМУДҲОИ ҶАЗОИ ҚАТЛ. Ҷазои қатл амали аз ҷониби қонун иҷозатдодашуда бобати аз ҳаёт маҳрум кардани одам ба сифати ҷазо барои ҳуқуқвайронкунии содиршуда, одатан ҷинояти махсусан вазнин, аст. Ба андешаи мутахассисон решаҳои пайдоиши ҷазои қатлро дар қасоси муқаррарӣ ё қасосе бояд ҳисоб кард, ки ҳадафаш дар маҷмӯъ барқарор кардани «адолат» аз рӯи мақоли «ҷон ба ҷон» ё «хун ба хун» аст.

Дар таърих марҳалаҳо ва мамлакатҳои маълуманд, ки ҷазои қатлро истифода намекарданд. Дар «Ҳақиқати рус» («Русская правда») - нахустин сарчашмаи хаттӣ оид ба ҳуқуқи русӣ (асри X) ҷазои қатл зикр нагардидааст. То рӯзҳои мо ин васияти Владимир Мономах расида: «Накушед ва куштан нафармоед, хатто агар касе ба марги каси дигаре айбдор бошад». Дар таърихи давлати Рус ҷазои қатл нахустин маротиба (ҳарчанд дар амал, бешак, пештар ҳам вучуд дошт) дар навиштаҷоти оинномавии Двина (соли 1389) таҳким

бахшида шудааст. Дар Аврупои асрҳои аввали миёна одами озод хама гуна ҷинояти содиркардаи хешро, ҳатто агар барои он ҷазои қатл (аз ҷумла қуштори барқасдона) раво бошад, харидорӣ карда метавонист. Дар Португалия ҷазои қатлро ҳанӯз соли 1867 комилан бекор карданд. Ин дар Аврупо нахустин мамлакате буд, ки чунин тадбир андешид. Байни дигар мамлакатҳои аз истифодаи ҷазои қатл ҳанӯз дар асри XIX дасткашида инҳо ҳастанд: Венесуэла (1864), Коста-Рика (1880), Голландия (1870).

Аммо, умуман, таърих шохиди истифодаи усулҳои бераҳмонатарин ва миқёсан қалони ҷазои қатл аст. Дар замонҳои қадим ҳатто барои кирдори ночизе, алаҳхусус агар он аз ҷониби одами тоифаи паст ё гулом содир мегардид, ҷазои қатлро раво медиданд. Масалан, дар Англияи асрҳои миёна ҳатто барои дуздии ночизе воқеан шумораи зиёди чунин гунаҳкоронро ба дор меовехтанд. Танҳо дар ноҳияи Тайберни Лондон (ҷои қатли одамони оддӣ) дар замони шоҳии Эдварди VI ҳар сол ба ҳисоби миёна то 560 нафар одамро ба қатл мерасонданд. Гунаҳкоронро барои қонуншиканиҳои интизомӣ дар флот дар сутуни бодбони кишти меовехтанд, барои набахрасозӣ дар об ё равғани гарм мечӯшонданд (то асри ХУII). Умуман, бо ҳукми суд ба содиркардагони 123 навъи ҷиноят ҷазои қатл раво дида мешуд.

Байни усулҳои ҷазои қатли дар асрҳои миёна маъмул инҳо буданд: пора-порасозӣ, аз қабурға овехтан, сӯзондан, дар замин зинда гӯрондан, дар об ғарқ сохтан ва ғайра.

Дар Фаронса соли 1792 мошини сарбурӣ ихтироъ гардид ва минбаъд хамаи ҷазоҳои қатл ба воситаи он ба ҷо оварда мешуданд. Дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико бошад, чуноне маълум аст, барои иҷрои ҷазои қатл дар асри XIX курсии барқӣ (электрикӣ) ихтироъ карданд. Дар мамлакатҳои алоҳидаи Шарқи Наздик ҳанӯз ҳам аз усулҳои қадимии ба иҷро расонидани ҷазои қатл, чун бо санг зада қуштан (сангборон), буридани сар бо шамшер, ба дор овехтан ва ғайра истифода мекунанд.

Вале ҳеҷ ҷои шубҳа нест, ки дар Олмони гитлерӣ ҷазои қатл бо усули конвейер сурат гирифт. Камераҳои газӣ, ба дор кашиданҳо, тирборон карданҳо, озмоишҳои ғайриинсонӣ бо маҳбусон аз ҷумлаи танҳо баъзе усулҳоеанд, ки бо онҳо дар солҳои ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ миллионҳо одамон ба қатл расонда шуданд.

Ҳуқуқ ба ҳаёт, озодӣ ва дахлнопазирии шахсӣ бо Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, ки тавре маълум аст, бо мақсади дигар тақрор

нагаштани дахшатҳои чанги дуҷои чаҳонӣ қабул гашт, эълон гардида буданд. Ва аз ҳамин лаҳза баҳисобгирии эътирофи арзиши бунёдии ҳуқуқ ба ҳаёт на дар сатҳи мамлакатҳо ва фарҳангҳои миллии алоҳида, балки дар сатҳи ҷомеаи чаҳонӣ шурӯъ гардид. Дар ибтидо ҳуччатҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон имконияти истифодаи ҷазои қатлро аз ҷониби давлатҳои иштирокдор истисно накарда, чун масалан, дар моддаи 6-и ПБҲШС маҳдудиятҳо пешбинӣ менамуданд: ҳукми қатл метавонад танҳо барои содир кардани ҷиноятҳои вазнинтарин мутобиқи қонуне, ки хангоми содир намудани ҷиноят татбиқ мешуд, бароварда шавад; ҳукми қатл барои ҷинояте, ки аз тарафи ашхоси аз ҳаҷдаҳсола поёнтар содир карда шудааст, бароварда намешавад ва нисбат ба занони ҳомиладор ба иҷро расонида намешавад; ин ҷазо метавонад танҳо ҷихати иҷроӣ ҳукмномаи қатъие, ки аз тарафи суди босалоҳият бароварда шудааст, иҷро карда шавад; ва ҳар касе, ки ба ҳукми қатл маҳкум шудааст, ҳақ дорад, авфи гуноҳ ё сабук кардани ҳукмиро хоҳиш намояд.

Дар айни замон Аврупои баъдичангӣ бо он характернок аст, ки дар мамлакатҳои гуногун яке аз паси дигар ҳукми қатл бекор карда шуданд: дар Ҷумҳурии Федералии Олмон – соли 1949, дар Британияи Кабир – соли 1969, дар Испания – соли 1980 ва ғайра. Соли 1980 Ассамблеяи парламунии Шӯрои Аврупо (АПША) қарор қабул кард, ки ба парламунҳои он давлатҳои узви Шӯрои Аврупо, ки ҷазои қатлро барои ҷиноятҳои дар замони осоишта содиршуда нигоҳ медоштанд, бо даъвати истисно кардани он аз низоми судию ҳуқуқи худ мурочиат намояд. Ба ин тариқ, ҳуқуқи дар моддаи 2-и Конвенсияи аврупоӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон (КАҲИ) қафолатдодашуда ба ҳаёт бо иловасозии Протоколи №6 ба Конвенсия васеъ гардонида шуд. Дар моддаи 1-и Протоколи мазкур омадааст, ки «ҷазои қатл бекор карда мешавад. Ҳеҷ касе наметавонад ба ин ҷазо маҳкум гардад ё қатл шавад». Минбаъд Протоколи №13 ба КАҲИ қабул гардид ва дар айни замон Аврупо «минтақаи озод аз ҷазои қатл» аст.

Соли 1989 Иҷлосияи Кулли СММ Протоколи дуҷои факултативиро ба Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ қабул кард. Ин протокол давлатҳои ҳуччати мазкурро тасдиқкарда ва ба имзо расонидаро вазифадор месозад, ки аз истифодаи ҷазои қатл дар замони осоишта даст кашанд.

Дар миёнаи соли 2007-ум 87 мамлақати чаҳон ҷазои қатлро барои ҳама гуна ҷиноятҳо бекор карданд. Ҳанӯз 10 давлат онро барои ҷиноятҳои махсусан вазнини дар давраи чанг содиршуда нигоҳ

дошта, имконияти истисноии таъин кардани ҳукми қатлро барои кирдорҳои ба ном умумичиноятӣ пешбинӣ намудаанд. 30 мамлакат ҷазои қатлро дар амал бекор карданд, яъне ҳукми қатлро дар 10 соли охир ба иҷро нарасондаанд ва минбаъд ҳам мораторияро нигоҳ медоранд ё ба таври расмӣ барои иҷрои ҳукмҳои қатл моратория эълон кардаанд.

Ба ин тариқ, дар айни замон 129 мамлакати ҷаҳон ҷазои қатлро қонуан ё дар амалия бекор кардаанд ва 68 мамлакат онро нигоҳ дошта, истифодаашро давом медиҳанд.

Ғояи бекор кардани ҳукми қатл дар ҷаҳон на танҳо байни элитаҳои сиёсӣ (зеро маълум аст, ки дар бисёр мамлакатҳо қарор дар бораи бекор кардани ҷазои қатл бар хилофи афкори ҷамъиятӣ оид ба ин масъала қабул гаштаанд), балки теъдоди зиёди гурӯҳҳои ҷамъиятии гуногун низ дастгирии беш аз пеш пайдо мекунад. Инак, мисоли ҳайратангези дастгирии афзояндаи ҷамъиятӣ: ҳар боре, ки дар ягон гӯшаи ҷаҳон дар бораи мавқуф гузоштани иҷрои ҳукми қатл ё дар бораи сабуксозии ҳукм қароре қабул гардад, дар Рим ду шабонарӯз паи ҳам Колизей бо прожекторҳо равшан карда мешавад. Вай ҳамчунин ҳар бор, вақте дар ягон мамлакат ба ҷазои қатл мораторий эълон гардида, ё ҷазои қатл бекор карда мешавад, равшан мегардад.

2. ДАЛЕЛҲОИ «ҶОНИБДОРОН» ВА «МУҚОБИЛОН»-И ҶАЗОИ ҚАТЛ. Ба таври анъанавӣ чунин махсуб мешуд, ки ҳукми қатл на танҳо ҷорай ҷазодиханда, балки «тарсонанда»-ю ҳифзқунанда низ мебошад. Маҳз нигоҳдории он гӯё паст кардани сатҳи ҷинояткориро имконпазир мегардонад. Далели дигари ҷонибдорони ҷазои қатл дар тасдиқоте ифода мегардад, ки барои навъҳои алоҳидаи ҷиноятҳои чун кушторҳои силсиланоки бо таҷовузи хурдсолон содиршуда ба ҷуз ҷазои қатл ҷазои дигаре буда наметавонад ва ин махсусан бо дар назардошти азиятҳои аз сар гузаронидаи ҷабрида ва хешовандони ӯ ҷазои аз ҳама одилона аст. Ин боз ба он сабаб ҷазои дурусту арзанда аст, ки чунин категорияи ҷинояткорон махсусан хатарноку дигар ислохнашавандаанд ва дар ҳолати маҳрум гардонидан аз озодӣ онҳо метавонанд аз маҳбас фирор намоянду аз нав ба сари ҷомеа таҳдид ба бор оранд. Боз дигар даъвоҳои нигоҳдории ҷазои қатл мавҷуданд, масалан, мисли он ки ҷомеа ханӯз ба дараҷаи инсондӯстӣ ва тамаддуни асил «пухта нарасидааст» ва аксари аҳолии мамлакат мавҷудияти ҷазои қатлро ҷонибдорӣ мекунанд ва ба ин сабаб он набояд бекор карда шавад.

Чонибдорони бекор кардани чазои қатл низ дар навбати худ бисёр далелҳои моҳияти динӣ, фалсафӣ, ахлоқӣ-маънавӣ дошта ва ғайра меоранд. Масалан, далелҳои динӣ-фалсафӣ бар зидди чазои қатл дар гоёе ифода мегардад, ки агар ҳаёт ба одам аз боло (аз Худованд, ақли олий ё табиат) дода шуда бошад, пас ҳалли масоили ҳаёту мамонт низ дар ҳукми одам нест ва давлат наметавонад вазифаи аз ҳаёт маҳрум сохтани одамро соҳибӣ кунад.

Чонибдорони бекор кардани чазои қатл ҳамчунин дар бораи инсондӯстӣ, арзишмандии ҳама гуна ҳаёти одамӣ, ҳатто одами чинояти аз ҳама вазнин содиркарда бо эҳтимолияти ислоҳшавии вай даъвоҳо пеш меоранд. Баъзеҳо вайрон кардани фармоиши динии «Накуш»-ро аз аз чониби давлат чун рафтори бадахлокона маънидод мекунанд. «Агар давлат манъи куштори бадқасдонро қорӣ намояд, пас ҷавобан ба он куштани одами ин манъкуниро вайронкарда аз чониби худ давлат бадахлоқӣ асту маъние надорад», - мегӯянд онҳо. «Чазои қатл аз он ҷиҳат бефоида аст, ки ба одамон мисоли бераҳмӣ медиҳад», - гуфтааст мутафаккири маъруфи давраи маорифпарварии Италия Чезаре Беккариа, - «ба рӯҳи одам на саҳтии чазо, балки давомнокии таъсиррасонии ахлоқии он таъсири бештаре мерасонад». Тавре Ташкилоти байналмилалии ҳифзи ҳуқуқи «Афви байналхалқӣ» тасдиқ менамояд, бекор кардани ҳукми қатл дар Аврупо ба бад шудани вазъи ҷиноӣ боис нашуд. Мутахассисон алоқамандии байни ҷинояту ҷазоро таҳқиқ карда, қайд мекунанд, ки ҷазо вазнин нест, балки ногузирии он (тарсу ваҳми дастгир шудан) вазнинтар буда, чун қоида, ҷиноятпешагонро аз содир кардани ҷиноят бозмедорад.

Даъвои дигаре бар зидди чазои қатл ба он асос пешниҳод мешавад, ки ин ҷораи ҷазодихӣ ба сабаби истисноӣ буданаш аллакай имконият намедиҳад, ки хатоҳои судии хангоми баровардани ҳукми қатли ба амаломата ислоҳ карда шаванд. Ба сифати мисол чунин маълумотҳои «Афви байналхалқӣ» оварда мешавад, ки аз соли 1973 инҷониб дар ИМА 124 ҳукми қатл ба сабаби пайдошавии далелҳои нави тасдиқкунандаи содир нагардидани ҷиноят аз тарафи маҳкумшудагон бекор карда шуданд, ҳол он ки баъзе аз ин ҳукмҳо аллакай ба иҷро расонида шуда буданд.

Шумо дар бораи чазои қатл чӣ андеша донед? Ҷиҳати «ҷонибдорӣ» ё «муқобилият» ба чазои қатл боз чӣ даъвоҳои пешниҳод карда метавонед?

3. ҲУҚУҚ БА ҲАЁТ ВА ҶАЗОИ ҚАТЛ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.

Дар Тоҷикистон дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ (1992-1997) барои 47 нави ҷиноят ҳукми қатл баровардан мумкин буд. Ин, албатта, хеле бисёр аст. Бо фарорасии сулҳу ризоият мамлакат ислоҳоте гузаронд, ки ба инсонгарии низоми судию ҳуқуқӣ нигаронида шуд. Тадричан шумораи навиҳои ҷиноятҳои сазовори ҷазои қатл камтар гардиданд. Кодекси нави ҷиноятии соли 1998 ҳукми амал пайдокарда акнун аз рӯи 15 моддаи ҚҶ ҷазои қатл пешбинӣ менамояд. Соли 2003 ба Кодекси ҷиноятӣ тағйирот ворид гардида, теъдоди ҷиноятҳои сазовори ҷазои қатл то 5 (куштор, тачовуз, терроризм, биосид, геносид) кам карда шуданд. Аллақай баъди як сол дар Тоҷикистон моратория (муваққатан боздоштани амал) барои баровардани ҳукми қатл ва ба иҷро расонидани он ҷорӣ карда шуд, ки аз апрели соли 2004 то ба имрӯз амал менамояд. Дар Кодекси ҷиноятӣ тағйироте ворид гардиданд, ки имконият медиҳанд, ба сифати алтернативаи ҷазои қатл ҷазои якумрӣ маҳрум кардан аз озодӣ таъин карда шавад. Ҷорӣ намудани ин навиҳои ҷазо, ҳамчунин то чи андоза мувофиқи мақсад будани бекор кардани ҷазои қатл чи байни мутахассисон ва чи дар матбуоту дигар воситаҳои ахбори умум боиси баҳсу мунозираҳои зиёде шуданд. Қисми зиёди ҳуқуқшиносон, мутахассисони соҳаҳои дигар, намоёндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ ин иқдоми Ҳукуматро дастгирӣ карданд, ҳарчанд ба таври умумӣ мувофиқи натиҷаҳои пурсиши афкори ҷамъиятӣ қисми зиёди аҳоли (бо шумораи андаке зиёди овозҳо) бекор шудани ҳуқуқи қатлро манфӣ арзёбӣ намуд.

Бо вучуди ин Тоҷикистон ба тамоюлҳои ҷаҳонӣ пайравӣ карда, ба шумули мамлакатҳое, ки аз истифодаи ҷазои қатл дар амал даст кашиданд, ҳамроҳ шуд.

Ҷанбаи дигари ҳуқуқ ба ҳаёт, ки марбут ба манъи худсарона аз он маҳрум кардан аст, дар Тоҷикистон аз рӯи меъёрҳои конституционӣ ва ҷиноятӣ-ҳуқуқӣ амалӣ гардонда мешавад.

Ҳаёт, кадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон дахлнопазиранд.

Моддаи 5-и Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳар касе, ки ҳуқуқи ҷудонопазири инсонро ба ҳаёт вайрон мекунад, тибқи Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба

ҷавобгарии сахттарини ҷиноӣ кашида мешавад. Чазо бо дар назардошти амали моратория ба ҳукми қатл метавонад то якумрӣ маҳрум кардан аз озодӣ таъин гардад. Кодекси ҷиноятӣ аз ҷумла ҷунин навъҳои ҷинояти дар моддаи 104 нишондодашударо ҷун одамқушӣ, яъне қасдан аз ҳаёт маҳрум намудани одами дигар бо ҳолатҳои вазнинтарин (яъне қуштани ду шахс ва бештар аз он; кӯдаки хурдсол ё шахсе, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштани ӯ барои гунаҳкор аён аст; марбут ба одамдудӣ ё гаравгонгирӣ аст, одам бо бераҳмии маҳсус қушта шудааст; одам аз ҷониби гурӯҳи ашхос қушта шудааст; одам бо мақсади гаразнок ё кироияи зархаридон, инҷунин марбут ба роҳзанӣ, тамаъҷӯӣ ё бандитизм қушта шудааст; одам бо сабаби нафрат ё хусумати миллӣ, наҷодӣ, динӣ, маҳалгароӣ ё интиқоми хунӣ қушта шудааст; одам бо мақсади истифодаи узвҳои одам ё бофтаҳои ҷабрдида қушта шудааст ва дигар ҳолатҳои вазнин) пешбинӣ менамояд.

Кодекси ҷиноятӣ ҳамҷунин барои маҳрум кардани одам аз ҳаёт, ки бо шаклҳои дигари ҷиноят содир шудаанд, масалан, моддаи 105-кӯдаки навзоди худро қуштани модар, моддаи 106 – одамқушӣ дар ҳолати ҳаяҷони саҳти рӯҳӣ (ҷунун) ва дигар ҳолатҳои ба марғи одам оварда расонанда, аз ҷумла аз беэҳтиётӣ ба марғ расондан ҷун дар ҳолати расондани зарари вазнини ҷисмонӣ ҷазоҳо пешбинӣ намудааст.

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки давлат ҳифзи ҳаёти одамро қарзи муқаддаси ҳеш доништа, ҳамзамон дигаронро низ вазифадор месозад, ки онҳо ин ҳуқуқи табиӣ инсонро ҳифз кунанд. Қонун ҳаёти ҳар як одамро, сарфи назар аз синну сол, ҷинсият, миллат ё баромади иҷтимоӣ, ҳифз мекунад.

4. ИНЪИКОСИ МАЪНИИ ҲАЁТ ДАР ЭҶОДИЁТИ МУТАФАККИРОНИ ТОЧИК. Мутафаккирони форсу тоҷик, ки дар бунёди коҳи маънавиётӣ воло ва фарҳанги олий яке аз саҳмгузорони беназир маҳсуб мешаванд, дар боби маънии зиндагӣ ва ҳаёти инсон панду андарзҳои зиёде гуфтаанд. Ҳаким Умари Хайём зиндагии инсонро аз паҳлуҳои гуногун таҳқиқ намуда, ба хулосае меояд, ки надониستاني асрори он барои мо номумкин аст:

Асрори азалро на ту дониву на ман,

В-ин ҳарфи муаммо на ту хониву на ман.

Ҳаст аз наси парда гуфтугӯи ману ту,

Ҷун парда дарафтад на ту мониву на ман.

Ё дар чои дигар мегӯяд:

*Ҳафтоду ду сол фикр кардам ба суҷуд,
Маълумам шуд, ки ҳеч маълумам нашуд.*

Дар баробари ин номуайянии табиати инсон бузургони мо ба кушодани маънии ҳаёт ҳаргиз бетараф набуданд ва кӯшидаанд, ки инсоният дар ин олами гузаро мавқеи сазовори худро ишғол намуда, барои имрӯзиёну фардоиён хизматҳои арзанда намояд. Бузургвор Рӯдакӣ мефармояд:

*Ин чаҳонро нигар бо чаими хирад,
Не бад-он чаим, к-андар он нигарӣ.
Ҳамчу дарёст в-аз накӯкорӣ,
Киштии соз, то бад-он гузарӣ.*

Саъдии бузургвор маънии инсон ва зиндагии ӯро дар хилъати маънавӣ ва накӯӣ дида менависад:

*Тани одамӣ шариф аст ба ҷони одамият,
На ҳамин либоси зебост нишони одамият.
Агар одамӣ ба чаим асту даҳону гӯшу бинӣ,
Чӣ миёни нақши девору миёни одамият.*

Мафҳумхоро дар ёд доред: ҳуқуқ ба ҳаёт, ҷазои қатл, мораторий ба ҷазои қатл, куштор.

Савол ва супоришҳо:

1. Шумо моҳияти ҳуқуқи инсонро ба ҳаёт дар чӣ мебинед?
2. Чаро ҳаёти одамро неъматӣ бебаҳо медонанд?
3. Дар фаҳмиши ҳудудҳои ҳуқуқ ба ҳаёт чӣ мушкилоте ҳаст?
4. Шумо дар бораи таърихи истифодаи ҷазои қатл дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣҳо медонед?
5. М.Гессен: «Ба худ тасаввур намоед, ки одам ҷаллод шуда кор мекунад, - пешниҳод менамояд Михаил Коченов. – Инак, ӯ баъди анҷоми рӯзи корӣ ба хона меояд. Вай бояд чӣ гӯяд? Шояд ботантана эълон кунад: «Ман ҳуқумро ба ҷо овардам» ё «Ман ҷазои сазовори ҷинояткорро додам». Ё оддиякак гуфтан мумкин аст: «Ман имрӯз одами беҳимоя, бесилоҳро куштам. Вақте вай силоҳ дошт, хавфнок буд. Ман ӯро вақте куштам, ки ӯ аллакай бо дигарон ҳеч коре карда наметавонист». Шумо

бо иборои охирин розиед? Ба андешаи Шумо, агар ҳукмро худи судяҳо ба иҷро мерасонданд, шумораи ҳукмҳои қатл тағйир меёфт? Ба кадом ҷониб? Чаро?

Шумо дар бораи маънӣ ва арзишмандии зиндагӣ боз шеърҳои кадом шоирони классикии тоҷикро медонед?

БОБИ 4 . **ОЗОДӢ АЗ ШИКАНЧА, МУНОСИБАТ** **ВА ҶАЗОИ ЗОЛИМОНА**

§18. МАФҲУМИ ШИКАНЧА, МУНОСИБАТИ **ЗОЛИМОНА ВА ҶАЗО**

Дар таърихи башарият одамон ба масъалаи шиканча ва дигар муносибатҳои золимона, гайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадрӣ қиммати шахс муносибати гуногун доштанд. Дар ҷамъияти гуломдорӣ ва феодалӣ азобу шиканча додани гуломон, деҳқонон, камбағалон ва қорафтадогон чун қори муқаррарӣ қабул карда мешуд. Азобу шиканча чун услуби қорӣ шахсонӣ мансабдор ва мақомотҳо аз тарафи давлат иҷозат дода шуда, аз он васеъ истифода карда мешуд. Мисол, барои муайян намудани бегуноҳии шахсе, ки дар содир намудани ҷиноят гумонбар карда мешуд, ӯро маҷбур менамуданд, ки азоби лахчаи сӯзон, ҳолати тоқатфарсои зерӣ оби сард, дарди қонгудоӣ задани дарра ва аз забонаҳои алангаи баланд гузаштаниро тоқат намояд. Агар шахси санҷидашаванда аз азоби лахчаи сӯзон садое намебаровард ё аз зерӣ оби зинда берун мешуд ва ё аз миёни забонаҳои алангаи сӯхтор беосеб мегузашт, ӯ бегуноҳ эътироф мешуд. Мисоли равшани инъикоси истифодаи шиканча дар филми “Достони Сиёвуш” дар лахзаи аз миёни аланга гузаштани Сиёвуш хуб тасвир карда шудааст.

Дар баробари инкишоф ёфтани муносибатҳои ҷамъиятӣ, худи инсон низ ташаккул ёфта, кӯшиш намудааст, ки қори идоракунии умумиро то ҳадди имкон бидуни истифодаи азобу шиканча ба сомон расонида, пеши роҳи азобу уқубати одамро гирад. Озод будан аз азобу шиканча орзуи деринаи инсоният буда, аз табиат ва манзалати ӯ сарчашма гирифта, тавассути бисёр санадҳои ҳуқуқии

байналмилалӣ ба расмият шинохта шудааст. Азбаски ҳаёт, кадр, номус, озодӣ, амниятӣ шахсият ва дигар ҳуқуқҳои инсон дахлнопазиранд, озодӣ аз шиканча ва аз дигар муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадр қиммати шахс масоили муҳим арзёбӣ шуда, ҷамъияти инсонӣ талоши онро дорад, ки дар ин росто чораҳоеро андешад, ки баҳри таъмин намудани он равона шуда бошад. Дар ҷаҳони муосир ҷомеа ва давлате мавҷуд нест, ки истифодаи шиканҷаро ба таври расмӣ пазирой намояд. Имрӯз чунин вазъи озодии одамон аз шиканча ва муносибати золимона дар манотиқи кишварҳои зиёди дунё риоя карда мешавад. Мутаассифона, ҳоло ҳам дар баъзе аз муассисаҳо ва мақомоти қудратии давлатҳои дунё азобу шиканча ва дигар муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи кадр қиммати шахс ба назар мерасад.

1. АРЗИШИ ҚАДРУ ҚИММАТИ ИНСОНӢ. Ҳар як шахс аз кадр қиммати инсонӣ баҳраманд мебошад. Чунки ӯ ба оилаи инсон мутааллиқ аст. Ва ҳар як инсон дар навбати худ вазифадор аст, ки кадр қиммати инсонии дигарро ба ҷо орад, вагарна кадр қиммати инсонии худро гум хоҳад кард. Беҳуда дар урфият намегуфтаанд, ки «хурмати касеро ба ҷо ор, то ки бе кадр қиммат нагардӣ». Кадр қиммати инсонӣ арзиши бебаҳо буда, инсоният ба он дар тӯли қарнҳо ноил гаштааст. Кадр қиммат шайъ нест, онро намебинӣ, дар тан ҳис наменамоӣ, онро бо ақл мешиноӣ ва дар рафтор риоя хоҳӣ кард.

Зери истилоҳи “кадр қиммати шахс” арзише фаҳмида мешавад, ки ба шахс мутааллиқ мебошад. Ва ин арзиш аз нигоҳи ҳуди инсон баҳо дода мешавад. Пеш аз ҳама шахс худро аз лиҳози он ки ӯ ба оилаи инсон мутааллиқ аст аз қаромат ва обрӯи инсонӣ баҳраманд мебошад, баҳо медиҳад. Баъд ӯ худро дар миёни одамон аз рӯи сифатҳои гуногуни худ фарқ намуда, баҳогузори менамояд, ки мазмуни кадр қиммати шахсро низ ифода менамояд. Дар мавзӯи мазкур кадр қиммати шахсро аз рӯи мазмуни яқум баррасӣ менамоем. Кадр қиммат, обрӯи инсон худ арзишест ва хурмате дорад ва ҳеҷ кас ҳақ надорад, ки онро паст занад.

2. САНАДҲОИ ҲУҚУҚИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР БОРАИ МАНЪИ ДИГАР МУНОСИБАТҲОИ ЗОЛИМОНА, ҒАЙРИИНСОНӢ Ё ТАҲҚИРКУНАНДАИ ҚАДРУ ҚИММАТИ ШАХС. Бо мақсади таъмин намудани озодӣ аз шиканча ва аз дигар

муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқкунандаи кадрӣ қиммати шахс, ҳимояи зарурии шахсон аз ҳар гуна азобу шиканча кулли мардуми ҷаҳон кӯшиш менамояд, ки пешро роҳи ин амали зишт, ки муҳолифи ҳуқуқи инсон аст, гирифта шавад. Аз ҳамин сабаб, дар тӯли солҳои зиёд Созмони Милалӣ Муттаҳид чандин ҳуҷҷатҳоеро (ба мисли Эълумияи умумии ҳуқуқи башар (1948), Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ (1966), Қоидаҳои ҳадди ақали стандартҳои муносибат бо маҳбусон (1955), Эълумияи ҳифзи тамоми шахсон аз шиканча ва дигар намудҳои муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиқкунандаи кадрӣ қимати шахс (1975), Кодекси рафтори шахсони мансабдори нигоҳдорандаи тартиботи ҳуқуқӣ (1979), Аҳднома бар зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиқкунандаи кадрӣ қимати шахс (1984), Маҷмӯи принципҳои ҳимояи ҳама шахсони боздошташуда ё дар ҳамагуна шакли дигар ҳабсшударо (1988)) қабул намуд, ки амали азобу шиканча доданро маҳкум намуда, давлатҳои дунёро ҳидоят ба он менамояд, ки баҳри пешгирии намудани шиканча ҷораҳои лозима андешанд.

Яке аз ин санадҳо Қоидаҳои ҳадди ақали стандартҳои муносибат бо маҳбусон мебошад, ки аз ҷониби Конгресси аввали СММ оид ба пешгирии ҷиноят ва муомила бо қонуншиканон соли 1955 қабул карда шуд. Ин Қоида пешбинӣ намуд, ки ҷазои ҷисмонӣ, ҷазо дар шакли нигоҳ доштан дар камераи торик ва ҳамаи намудҳои ҷазои бераҳмона, ғайриинсонӣ ва таҳқиқкунандаи кадрӣ қиммати шахс бояд манъ карда шаванд.

Дигар санади ҳуқуқие, ки ба ҳайси заминаи аҳдномаи манъ намудани ҳамагуна шиканча ва муносибати золимона баромад менамояд, ин лоиҳаи принципҳои ҳимоя аз ҳабс ва боздошти худсарона мебошад, ки Кумитаи дар ҳайати 4 давлати аъзои Комиссия оид ба ҳуқуқи инсон мутобиқи хоҳиши дар қатъномаи 2 аз 14 мартӣ соли 1961 баёнгардидаи Комиссия таҳия намудааст. Дар он чунин омадааст: “Ягон шахси ҳабсшуда ё таҳти ҳабс қарордодашуда набояд таҳти зӯрии ҷисмонӣ ё рӯҳӣ, шиканча, зӯрварӣ, таҳдид ё ягон ҳел таъсир, фиребу найранг, воҳимаандозии фиребгарона, пурсиши тӯлонӣ, гипноз, таъсири маводи нашъадор ё ҳама гуна дигар воситаҳои, ки метавонанд озодии амал ё қарорҳои ӯ, хотира ё қобилияти фикрронии ӯро ҳалалдор ё заиф созанд, қарор дода шавад. Ҳама гуна изҳороти ӯ бинобар истифодаи ягон усули манъшудаи дар боло зикргардида, инчунин ҳама гуна далелҳои бо чунин усулҳо бадастовардашуда набояд дар ҳама гуна зинаҳои тафтиши парванда

ҳамчун далел ба муқобили ӯ истифода гарданд ...”. Дар асоси ин муқаррарот 9 декабри соли 1988 аз ҷониби Иҷдосияи Кулли СММ Маҷмӯи принципҳои ҳимояи ҳама шахсони боздошташуда ё дар ҳамагуна шакли дигар ҳабсшуда қабул карда шуд, ки дар моддаи 1 он ҳаққи шахсони боздошташуда ва ҳабсшудагон чунин таъкид ёфта буд: “ҳама шахсони боздошташуда ё дар ҳамагуна шакли дигар ҳабсшуда, ба муносибати инсонӣ ва шаъну шарафи ҳоси шахсияти инсон ҳақ доранд”.

3. МАҲҶУМИ “ШИКАНЧА” ВА ДИГАР НАМУДҶОИ МУНОСИБАТҶОИ ЗОЛИМОНА. Дар аҳднома бар зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқиққунандаи кадрҳои қимати шахс (1984) маҳҷуми “шиканча” чунин таъриф дода шудааст: “Ҷама гуна амале, ки ба воситаи он ба ягон шахсе қасдан ё бо дигар сабаби таъбири дорони ҳислатҳои гуногун дарду азоби саҳт ё азоби ҳисмонӣ ё маънавӣ расонида мешавад, то ки аз ӯ ё аз шахси сеюм маълумот (баёнот) гиранд ё ӯро ба иқрор шудан маҷбур созанд, ӯро барои гумонбар шуданаш ва ё содир намудани амал ҳазои золимона диҳанд, инчунин ӯ ё шахси сеюмро тарсонанд ё маҷбур созанд, дар сурате ки чунин дард ё азоб аз ҷониби шахси мансабдори давлатӣ ё шахси дигари расмӣ, ё бо шӯрангезии онҳо ё бо огоҳии онҳо ё розигии ҳомӯшнонаи онҳо расонида шуда бошад” (моддаи 1-и Аҳднома).

Аз маҳҷуми додашуда бармеояд, ки шиканча, пеш аз ҳама амале мебошад, ки аз ҷониби шахси мансабдор ё шахси дигари расмӣ бо мақсади дарёфти маълумот, бо мақсади иҷборан эътироф намудани гуноҳ, ҳазо додан, тарсонидан бо расонидани азобу уқубат ба амал бароварда мешавад. Дар натиҷаи шиканча шахсе азоби ҳисмонӣ ва маънавӣ дида, иродаи озоди ӯ мағлуб карда шуда, тайёр мешавад, ки ҳар гуна гуноҳро, ки ӯ содир накардааст, ба гардан гирад ё шаҳодати бардурӯғ диҳад.

Шиканча ҳама гуна рафтори барқасдонаи шахсони мансабдор мебошад, ки нисбати тарафи таъқиқшаванда татбиқ шуда, ба онҳо азобу шиканчаи ҳисмонӣ ва маънавӣ мерасонад.

Ҷамин тариқ, Аҳдномаи мазкур муайян менамояд, ки новобаста аз ҳадафи истифодаи шиканча чун қирдори мамнӯъ эълоншуда, содирқунандагони он худ гунаҳкор буда, бояд онҳо ба ҳазои одилона қашида шаванд. Бояд қайд намуд, ки на ҳама гуна азобу уқубат

кашидан мазмуни шиканчаро ташкил менамояд. Азобу уқубате, ки дар натиҷаи ҷазои қонунӣ ва ё тасодуфан ва ё аз беэҳтиётӣ расонида шудааст, мазмуни шиканчаро ташкил намекунад.

4. МАНЪ БУДАНИ ИСТИФОДАИ ШИКАНЧА ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21-уми июли соли 1994 ба ин Аҳднома ҳамроҳ шудааст ва ин аснод барои Тоҷикистон аз 10-уми феввали соли 1995 эътибор пайдо намудааст.

Тоҷикистон низ дар қатори дигар давлатҳои узви ин Аҳднома қўшиш менамояд, ки кадрӣ қиммати инсонро ба таври дахлдор ҳифз намояд ва намегузорад, ки дар қаламрави он ба истифодаи шиканча, муносибати золимона роҳ дода шавад. Тоҷикистон ҳам таввасути қонунгузори амалияи истифодаи шиканча ва дигар муносибатҳои ғайриинсониро манъ намудааст.

Конститусияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудааст: “Ба ҳеҷ кас шиканча, ҷазо ва муносибати ғайриинсонӣ раво дида намешавад. Мавриди озмоиши маҷбурии тиббӣ ва илмӣ қарор додани инсон манъ аст” (моддаи 18). Аз муқаррароти Конститутсия бармеояд, ки дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон шиканча, ҷазо ва муносибати ғайриинсонӣ қатъиян манъ аст. Ба ҳеҷ вачҳ содир намудани чунин амалҳо мумкин набува, содир кардани он тибқи Кодекси ҷиноятӣ чун ҷиноят эътироф карда шудааст.

Масалан, дар моддаи 117 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон азобу уқубат чун ҷиноят нишон дода шуда, субъекти ҷавобгарии он ҳама шахсони муқаллафи ба синни 16-сола расида ҳисоб мешаванд. Яъне касе ҳақ надорад ба каси дигар азобу уқубат, шиканча расонад. Дар қисми дуюми ҳамин модда расонидани азобу уқубат бо роҳи шиканча чун аломати банду бастӣ муқаррар карда шудааст. Барои чунин қирдор ҷазои маҳрум аз озодӣ ба мӯҳлати аз се то ҳафт сол муайян карда шудааст.

5. ҶАВОБГАРИИ ШАҲСИ МАНСАБДОР БАРОИ ИСТИФОДАИ ШИКАНЧА, МУНОСИБАТИ ЗОЛИМОНА ВА ҒАЙРИИНСОНӢ шиканчаро чун амали номатлуб Кодекси муҳофизати ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон низманъ намудааст. Мувофиқи моддаи 15 ин Кодекс гирифтани нишондоди айбдоршаванда ва дигар шахсони иштирокчи бо роҳи зӯрварӣ, таҳдид ва дигар роҳҳои ғайриқонунӣ манъ аст. Дар асоси муқаррароти ин Кодекс (моддаи 62) ва Аҳдномаи Ҷаҳонӣ (моддаи

15) ҳамагуна баёноте, ки тахти шиканча дода шудааст, дар чараёни тафтишоти судӣ ҳамчун далели айбдоркунанда истифода карда намешавад.

Моддаи 354 Кодекси ҷиноятӣ кирдори таҳқиркунанда, муфаттиш ва судро доир ба маҷбур сохтани гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, ҷабрдида ва шохид додани нишондодро, ки дар натиҷаи истифодаи шиканча сурат мегирад, чун ҷиноят эътироф намудааст. Гарчанде нишондоди гумонбаршуда, айбдоршаванда, судшаванда, ҷабрдида ва шохид барои кушодани ҷиноят аҳамияти калон дорад, вале қонун талаб менамояд, ки ҳангоми гирифтани он нисбат ба шахсони нишондодиханда шиканча истифода карда нашавад. Агар мабодо пурсиши шахсони номбаршуда бо истифода аз таҳқир, шиканчаю зӯрварӣ ва дигар муносибати золимонаю гайриинсонӣ сурат гирад, ин амал чун ҷиноят эътироф шуда, шахсони масъул бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз панҷ то даҳ сол бо маҳрум намудан аз ҳуқуқи ишғоли мансаби муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба мӯҳлати панҷ сол ҷазо дода мешавад.

Моддаи 10-и Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон низ нисбати маҳкумон истифодаи шиканча ё муносибатҳои гайриинсонӣ, пасткунандаи кадрӣ қиммати шахс, мавриди озмоиши тиббӣ ва илмӣ қарор додани онҳоро, ҳатто бо розигии ӯ, агар ба ҳаёт ва саломатии ӯ таҳдид кунад, қатъиян манъ менамояд.

Дар сурати аз тарафи шахсони масъули ин муассисаҳо содир намудани чунин ҳаракатҳо ин шахсон тибқи моддаи 316 Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон барои баромадан аз ҳадди ваколати мансабӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шуда, ба онҳо ҷазои ҷарима ва ё маҳрум аз озодӣ ба мӯҳлати то 10 сол бо маҳрум намудан аз ҳуқуқи ишғоли мансабҳои муайян ё машғул шудан ба фаъолияти муайян ба мӯҳлати то 5 сол таъин карда мешавад.

Мафҳумхоро дар ёд доред: *арзиши кадрӣ қиммати инсонӣ, шиканча, дигар намуди муносибати золимона, гайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи кадрӣ қиммати шахс, Қумитаи зидди шиканча, шикояти инфиродӣ ба ин Қумита.*

Савол ва супоришҳо:

1. Дар ҷаҳони муосир назари мардум, давлатҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ нисбати шиканча ва дигар намудҳои муносибати золимона, гайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи кадрӣ қиммати шахс чи гуна аст?

2. *Қадру қиммати инсонӣ гуфта чиро мефаҳмед ва он чи арзише дорад?*
3. *Чанде аз санадҳои ҳуқуқи байналмилалиро доир ба манъи шиканча ва дигар намудҳои муносибати золимона, гайриинсонӣ ва таҳқиркунандаи қадру қиммати шахс номбар намоед.*

4. *Қадам қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро медонед, ки шиканчаро манъ намудаанд?*

5. *Барои содир намудани амали шиканча аз рӯи қонунгузориш Ҷумҳурии Тоҷикистон чи гуна ҷавобгарӣ муқаррар карда шудааст?*

§ 19. КОНВЕНСИЯИ СММ БА МУҚОБИЛИ ШИКАНЧА ВА НАМУДҲОИ ДИГАРИ МУНОСИБАТ ВА ҶАЗОИ ЗОЛИМОНА, ГАЙРИИНСОНӢ ВА ШАЪНУ ШАРАФИ ИНСОНРО ПАСТЗАНАНДА

1. ТАЪРИХИ ҚАБУЛИ КОНВЕНСИЯ. Конвенсияи мазкур аз санадҳои асосии ҳуқуқи байналмилалӣ - Эълومияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ, Протоколи иловагӣ ба он, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ сарчашма мегирад. Дар санадҳои ҳуқуқии номбаршуда (дар моддаи 5-и Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, дар моддаи 7-и Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шахрвандӣ ва сиёсӣ) муайян шуда буд, ки “ҳеч кас набояд таҳти шиканча ё муносибати золимона, гайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи қадру қиммати ӯ қарор дода шавад”. Ҳамчунин дар моддаи 55-и Оинномаи СММ ўҳдадорихои давлатҳои аъзо оид ба мусоидат намудан дар қори эҳтиром ва риояи ҳуқуқ ва озодии инсон таҳким ёфтааст.

Дар заминаи санадҳои номбаршуда, Иҷлосияи Кулли СММ Эълумияи хифзи тамоми шахсон аз шиканча ва дигар намудҳои муносибатҳои золимона, гайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи қадру қимати шахсро таҳти қатъномаи рақами 3452 аз 9 декабри соли 1975 қабул ва манъи чунин амалҳои эълон кард. Азбаски ин ҳуҷжат моҳият эълумиявӣ дошта, иҷро намудани он ҳатмӣ набуд, ба ин Иҷлосияи Кулли СММ қонун нашуда, 8 декабри соли 1977 бо қатъномаи рақами 36/62 ба Комиссияи ҳуқуқи инсон супориш дод, ки лоиҳаи Аҳднома бар зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибатҳои золимона, гайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи қадру қимати шахсро дар асоси принципҳои дар Эълумия муайяншуда омода намояд. Вале лоиҳаи Аҳднома то соли 1983 ҳанӯз тайёр нашуда буд. 16 декабри соли 1983 бори дигар Ассамблеяи Генералии СММ

ба таври қотеона аз Комиссияи ҳуқуқи инсон талаб намуд, ки лоиҳои Аҳднома ба зудӣ тайёр карда шуда, ба иҷлосияи 39 Иҷлосияи Кулли пешниҳод карда шавад. Лоиҳаи Аҳдномаи мазкур аз ҷониби Комиссияи ҳуқуқи инсон тайёр карда шуда, бо қатъномаи худ аз 6 марти соли 1984 ба баррасии Ассамблеяи Генералӣ пешниҳод карда шуд.

Аҳднома бар зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибатҳои золимона, ғайриинсонӣ ё таҳқирунандаи кадрӣ қимати шахс 10 декабри соли 1984 аз ҷониби Иҷлосияи Кулли Созмони Милали Муттаҳид қабул гардида, барои имзо, ратификатсия ва ҳамроҳ шудан кушода эълон карда шуд, ки он ҳуччати бонуфузи байналмилалӣ буда, меёрҳои ҳуқуқиро дар бораи манъ будани шиканча ва ҷораҳои иҷроиши самараноки онро дар бар гирифтааст. Ин Аҳднома аз 33 модда иборат буда, 26 июни соли 1987 эътибор пайдо намудааст.

Дар байни санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ нақши ин Аҳднома баҳри ҳимоя намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои шахсоне, ки тахти тағтишот қарор доранд, хеле муҳим аст.

Ин санад дар асоси принципҳои эълоннамудаи Оинномаи СММ, ки ҳуқуқи баробар ва ҷудонопазири ҳар як шахсро ба озодӣ, адолат ва сулҳи умум эътироф менамояд, таҳрирезӣ шудааст.

Давлатҳои иштирокчиҳои ин Аҳднома паймон намуданд ва ӯҳдадор шуданд, ки баҳри ҳимояи ҳар шахс аз ҳар гуна азобу шиканча, муносибати золимонаву бераҳмона ҷораҳо биандешанд ва ба муқобили ин гуна рафторҳои номатлуб муборизаи беамон баранд.

Мувофиқи ин Аҳднома ҳеч гуна ҳолатҳои мустасно, хоҳ ҳолати ҷанг ё таҳдиди ҷанг, ноустоворӣ дохилии сиёсӣ ё ҳамагуна дигар ҳолати фавқулода наметавонанд далели истифодаи шиканча гарданд, яъне ҳеч кас ва ягон мақомот ҳақ надорад, ки ин ва ё он сабабро баҳона намуда, шахсро зерӣ шиканча қарор диҳанд. Чунки озод будан аз ғуломӣ, манъ будани истифодаи шиканча ҳамчун ду ҳаққи мултақи инсон маълум аст. Вале то ба имрӯз инсоният натавонист пурра пеши роҳи истифодаи шиканчаро гирад ва аз байн бурдани ин аъмол чун вазифаи тамоми аҳли башар боқӣ мемонад. Тоҷикистон низ чун ҷузъи ҷомеаи ҷаҳонӣ кӯшиш менамояд, ки дар қаламрави вай содиршавии ин кирдорҳо пешгирӣ карда шавад.

Ҳамин тариқ, Аҳдномаи мазкур на танҳо шиканча, балки дигар намудҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқирунандаи кадрӣ қиммати шахсро низ маҳкум менамояд (моддаи 16). Дар натиҷаи шиканча шахс агар бештар азобу уқубати ҷисмонӣ бинад, ҳаракатҳои мавҷуданд, ки ба паст намудани кадрӣ қиммати инсон равона карда

шудаанд. Яъне дар чойхое, ки одамон зери назорати қатъии шахсони расмӣ буда, ўхдадоранд, ки речаи муайяншударо риоя намоянд ва ин ба шахсони мутасаддӣ салоҳияти васеъ медиҳад ва ҳолатҳое ба вуқӯъ мепайванданд, ки онҳо аз худуди ваколати худ берун баромада, нисбати зеридастон муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиқкунандаи кадрӣ қиммати шахсро раво бинанд. Чунин ҳолатҳо бештар дар чойҳои ниғаҳдории дастгиршудагон, маҳбасхонаҳо ва муассисаҳои ислоҳию меҳнатӣ ба назар мерасанд. Масалан, шахсони дастгиршударо бо мақсади ба гуноҳашон иқро намудан лату кӯб менамоянд, азоби ҷисмонӣ рӯҳӣ мерасонанд, шахсони маҳбусро дар шароити бади санитарӣ нигоҳ дошта, онҳо таҳқиқ карда шуда, шаъну шарафи инсонии онҳо паст карда мешаванд. Аз ҳамин хотир, Аҳднома чунин намудҳои муносибати золимона, ғайриинсонӣ ва таҳқиқкунандаи кадрӣ қиммати шахсро низ маҳкум намуда, даъват бар он мекунад, ки пеши роҳи чунин амалҳои зишт мутлақо гирифта шавад.

Давлатҳои иштирокчи ин Аҳднома, аз он ҷумла Тоҷикистон ўхдадоранд, ки шиканҷро чун ҷиноят эътироф намуда, тавассути қонунгузории миллӣ барои содир намудани он ҷазо муқаррар намоянд.

Мутобиқи Аҳднома ҳеҷ як давлати узв набояд шахсро ба давлати дигар бадарға намояд, баргардонад ё супорад, агар далелҳои ҷиддие вучуд дошта бошанд, ки дар он ҷо истифодаи шиканҷа ба ў таҳдид менамояд (моддаи 3). Ин санад ўхдадорихои давлатҳои иштирокдорро оид ба дастгир намудани нафароне, ки одамонро азобу шиканҷа додаанд, муқаррар менамоянд (моддаи 5).

Давлатҳо ҳамчунин ўхдадор шуданд, ки барномаи таълимии шахсонро, ки минбаъд бо фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ, пурсишу таъкиботи ҷиноятӣ шахсони дастгиршуда машғул мешаванд, аз ҳисоби маълумотҳо ва маводҳои таълимӣ оид ба манъ будани шиканҷа пурра намоянд. Яъне ҳамаи кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бояд аз руи ин санади бонуфуз сабақ омӯзанд. Бо ин мақсад ҳар як давлати аъзо чунин манъкуниро ба қоидаҳо ва даструламалҳои вазифавӣ ворид месозад (моддаи 10).

Ҳар як давлати аъзои ин Аҳднома ўхдадор аст, ки нисбат ба ҳодисаи шиканҷа дар сурати мавҷуд будани далели кофӣ тафтиши фаврию бегаразона гузаронад (моддаи 12). Давлатҳои узв ҳаққи шикоят ва ҷуброни зарарро барои ҷабридагон таъмин менамояд (моддаҳои 13, 14).

Давлатҳои аъзо аҳду паймон намуданд, ки дар мавриди амалҳои муурофиявии ҷиноятӣ нисбати ҳодисаҳои шиканча ба ҳамдигар кӯмаки ҳамҷониба мерасонанд.

2. КУМИТАИ ЗИДДИ ШИКАНЧА. Назорати риояи Аҳдномаи мазкур аз ҷониби Кумитаи зидди шиканча, ки аз даҳ коршиноси дорой сифатҳои баланди ахлоқӣ ва салоҳияти эътирофшуда дар соҳаи ҳуқуқи инсон иборат мебошад, ба амал бароварда мешавад.

Кумитаи зидди шиканча иҷлосияи аввалини худро дар Женева моҳи апрели соли 1988 барпо намуд ва дар он масъалаҳои ташкилии фаъолиятро баррасӣ намуд.

Аъзои Кумита бо тариқи овоздиҳии пӯшида аз ҳисоби намоёндагони давлатҳои аъзо, ки ба рӯйхат дароварда шудаанд, интиҳоб карда мешаванд. Як шахс метавонад дар як вақт ҳам аъзои Кумита оид ба ҳуқуқи инсон ва ҳам Кумитаи зидди шиканча фаъолият кунад.

Аъзои Кумита асосан ба мӯҳлати чор сол интиҳоб мегарданд, вале нисфи ҳаёти Кумита баъди ду сол нав мешавад. Онҳо ҳақ доранд дар сурати такроран пешниҳод гардидан аз нав интиҳоб карда шаванд. Аъзои Кумита ҳамчун намоёндагони давлат баромад накарда, чун шахсони алоҳидаи соҳибфазилят ва бегараз баромад менамоянд. Давлатҳои иштирокчии Аҳднома ҳарҷоти фаъолияти аъзои Кумитаро дар давоми мӯҳлати ваколаташ ба ўҳда доранд.

Соли 1985 Комиссияи СММ доир ба ҳуқуқи инсон қарор қабул карда буд, ки гузоришдиҳандаи махсус оид ба омӯзиши масъалаҳои вобаста ба шиканча низ таъин карда шавад. Гузоришдиҳандаи махсус иттилооти дақиқу боэътимодно дархост намуда, дар асоси он тадбирҳо меандешад. Вай ба Комиссияи ҳуқуқи инсонии СММ оид ба масъалаҳои шиканча дар қаламрави давлатҳои аъзои СММ гузориш пешниҳод менамояд.

Гузоришдиҳандаи махсус бо давлатҳои аъзои СММ робита намуда, аз онҳо доир ба ҷорабинҳои конунгузорӣ ва маъмуриё, ки барои пешгирии амалҳои шиканча ва рафъи оқибатҳои онҳо андешида мешаванд, агар ин амалҳо анҷом дода шуда бошанд, иттилоот дархост мекунад.

Мутобиқи моддаи 19-и Аҳднома давлатҳои аъзо ба воситаи Муншии Кулли Созмони Милали Муттаҳид маърузаҳоро оид ба тадбирҳои андешидаашон дар бобати иҷрои ўҳдадорихои худ мутобиқи Аҳднома ба Кумита пешниҳод мекунанд. Ҳар як маърузаро

Кумита баррасӣ менамояд, он метавонад нисбати маъруза фикру мулоҳизаҳои умумиро баён намуда, онҳоро ба маърузаи солонаи худ барои давлатҳои аъзо ва Иҷлосияи Кулли Созмони Милали Муттаҳид дохил кунад.

Мутобиқи моддаи 20-и Аҳднома, агар Кумита иттилооти дақиқе гирад, ки тибқи ақидаи он дорои маълумоти комилан асоснок оид ба истифодаи мунтазами шиканча дар қаламрави ягон давлати аъзо мебошад. Он гоҳ Кумита ба ин давлати аъзо пешниҳод менамояд, ки дар баррасии ин иттилоот ҳамкорӣ намояд ва бо ин мақсад мулоҳизоти худро нисбати ин иттилоот пешниҳод кунад. Кумита дар сурати зарур доништан метавонад як ё якчанд аъзои худро барои доир намудани тафтиши махфӣ ва фавран ба Кумита пешниҳод намудани маърузаи дахлдор таъин кунад. Бо розигии ин давлати узв чунин тафтишот метавонад бозиди қаламрави онро дар бар гирад. Пас аз баррасии натиҷаҳои чунин тафтишот Кумита хулосаҳои худро якҷоя бо мулоҳизот ё пешниҳодоте, ки дар ин ҳолат заруранд, ба давлати аъзо ирсол менамояд. Тамоми қори Кумита моҳияти махфӣ дорад ва дар тамоми марҳилаҳои ин кор бояд ба ҳамкорӣ бо давлатҳо аъзо кӯшиш намояд. Пас аз анҷоми чунин кор Кумита метавонад баъди машварат бо давлати дахлдори узв дар бобати ворид намудани ҳисоботи мухтасар оид ба натиҷаҳои ин кор ба маърузаи ҳарсолаи худ, ки ба дигар давлатҳои аъзо ва Иҷлосияи Кулли Созмони Милали Муттаҳид пешниҳод мегардад, қарор қабул намояд.

3. ШИКОЯТҲОИ ИНФИРОДӢ БА КУМИТАИ ЗИДДИ

ШИКАНЧА. Ҳар як шахсе, ки дар қаламрави аъзои ин Аҳднома қарор дорад ва агар нисбати вай шиканча татбиқ шуда бошад, ҳақ дорад, ки ба Кумитаи зидди шиканча шикоят намояд. Кумита он шикоятҳоро қабул менамояд, ки агар давлате, ки нисбати вай шикоят ворид шуда бошад, салоҳияти Кумитаи зидди шиканчаро тасдиқ намуда бошад. Кумита ҳеҷ гуна хабарро аз ҳар қадом шахс тибқи ин модда баррасӣ намекунад, агар боварӣ надошта бошад, ки:

а) ин масъала аз рӯи ягон дигар расмиёти тафтишот ё танзими байналмиллалӣ баррасӣ нашудааст ва баррасӣ нашуда истодааст;

б) ин шахс тамоми тадбирҳои мавҷудаи дохилии ҳимояи ҳуқуқро истифода кардааст; ин қоида дар ҳолатҳои амал намекунад, ки татбиқи ин чораҳо беасос тӯл кашида ё гумон аст, ки ба шахси чабрдида аз вайрон кардани ин Аҳднома кӯмаки самарабахш расад.

Аз рӯи хабарҳо Кумита маҷлиси пӯшида гузаронида, аз натиҷаи он ба давлат ва шахси дахлдор хабар дода мешавад.

4. ХАЗИНАИ ИХТИЁРИИ СОЗМОНИ МИЛАЛИ МУТТАҲИД БАРОИ ЧАБРДИДАГОНИ ШИКАНЧА. Иҷлосияи Кулли бо Резолутсияи 36\151 худ аз 16 декабри соли 1981 Хазинаи ихтиёрии Созмони Милали Муттаҳидро барои ҷабрдидагони шиканча таъсис дод, то ки ҷабрдидагони шиканча ва аъзои оилаҳои онҳо кӯмаки башардӯстона, ҳуқуқӣ ва молиявӣ гирифта тавонанд.

Фаъолияти Хазина аз ҳисоби пардохтҳои ихтиёрии ҳукуматҳо, ташкилотҳо, муассисаҳои хусусӣ ва шахсони алоҳида маблағгузорӣ карда мешавад. Хазина аз бучети доимии Созмони Милали Муттаҳид маблағ намегирад. Хазина таҳти идораи Муншии Кулли Созмони Милали Муттаҳид, бо кӯмаки Шӯрои парасторон фаъолият менамояд.

Аз соли 1983 то охири соли 1988 мутобиқи тавсияҳои Шӯрои парасторон Хазинаи мазкур 131 кӯмаки молиявӣ барои татбиқи 67 лоиҳа дар 32 кишвари ҷаҳон пешниҳод намудааст.

Ҳамин тариқ, ҷомеаи ҷаҳонӣ истифодаи шиканчаи одамро мамнӯъ эълон намуда, дар ин кори бениҳоят зарур нақши СММ хеле калон мебошад.

Мафҳумхоро дар ёд доред: *Кумитаи зидди шиканча, шикояти инфиродӣ ба ин Кумита, Хазинаи ихтиёрии Созмони Милали Муттаҳид барои ҷабрдидагони шиканча.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Таърихи қабули Аҳднома бар зидди шиканча ва дигар намудҳои муносибатҳои золимона, гайриинсонӣ ё таҳқиркунандаи қадру қиммати инсонро баён намоед.*

2. *Қоидаҳои умумии ин Аҳдномаро шарҳ диҳед.*

3. *Ўҳдадориҳои иштирокчиёни ин Аҳдномаи зидди шиканча, аз он ҷумла ўҳдадориҳои Тоҷикистонро номбар кунед.*

4. *Вазифаи Кумитаи зидди шиканча аз чӣ иборат аст?*

5. *Тартиби баррасӣ намудани шикоятҳои инфиродӣ аз тарафи Кумитаи зидди шиканчаро шарҳ диҳед.*

6. *Хазинаи ихтиёрии Созмони Милали Муттаҳид барои ҷабрдидагони шиканча кай таъсис дода шуд ва он ба чӣ кор маиғул аст?*

БОБИ 5

ҲУҚУҚҲОИ КҶДАК

§ 20. КҶДАКОН – ГУРҶҲИ БА ҲИМОЯ ЭҲТИЁҶМАНДИ ИҶТИМОИИ АҲОЛӢ

1. МАФҲУМИ КҶДАК. КҶдакӢ давраи ташаккули инсон, тайёри ба ҳаёти мустақилона аст. Он давраи зиндагист, ки амалан қариб ҳамаи талаботи инсонӢ татбиқ мегардад, вале худи истеъмолгар ханӯз қудрат надорад, ки онҳоро мустақилона қонеъ гардонад. Татбиқи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ин ҷо гӯё дар сатҳи дигари маҳз ба ин синну сол хос ва дар ченаки андаке дигар мегузарад. КҶдак, чун қоида, танҳо яққоя бо қалонсолон – волидон, парасторон, педагоғҳо, ҷомеа ва давлат чун субъекти ҳуқуқ баромад мекунад.

КҶдак ҳам чун ҳар як инсон ҳуқуқи меҳнат, истироҳат, манзил, таҳсил, ҳуқуқи гирифтани иттилоот ва ғайраро соҳиб аст. Хусусияти асосии фарқкунандаи ҳуқуқ ва озодиҳои кҶдак ба синну соли ӯ ва нишондиҳандаҳои ҷисмонии ақлиниаш асос меёбад. Озодиҳои кҶдак ба манфиати амнияти ӯ маҳдуданд. Бинобар ин баъзан мегӯянд, ки вазиғаи аз ҳама асосии ҳуқуқҳои кҶдак муҳоғизатӢ аст, ҷунки кҶдак категорияи иҷтимоии нозуқи аҳоли мебошад. Амнияти бехатарии кҶдак зери хавфи маҳсус қарор дорад, зеро кҶдак ба сабаби имқониятҳои ҷисмонии равонии худ наметавонад, ки мустақилона ҳуқуқҳои худро ҳимоя кунад, дар вазъиятҳои гуногуни номусоид ҳифз намояд. КҶдак таҷрибаи ҳаёти надорад, аз ин рӯ, амалҳои худро ба андозаи пурра эҳсос намекунад ва барои қирдорҳои худ масъулият ба дӯш надорад.

Категорияи иҷтимоии ба ҳимоя эҳтиёҷманди аҳоли гурӯҳи одамонест, ки аз гурӯҳҳои дигар аз рӯи синну сол, ҷинсиат, маҳсусиятҳои биолоғии ҷисмонӢ, вазъи мавҷуда фарқ мекунад, зери таҳдиди таъғиз (зӯрварӢ) қарор доранд ва ба ҳифзу гамҳории маҳсус ниёзманданд.

Ба гурӯҳи аз нигоҳи иҷтимоӣ ба ҳимоя эҳтиёҷманди аҳоли кҶдакон, занон, ашҳоси пиронсол, маъғубон, гурезаҳо, муҳоҷирин ва ғайра дохил мешаванд. Байни кҶдакон бошад, боз ҷанд категорияро ҷудо қардан мумкин аст, ки дар шароитҳои маҳсусан

вазнин қарор доранд; кӯдакони ятим, кӯдакони бе парастории волидон монда; кӯдакони қонунро вайронкарда; кӯдакони имкониятҳояшон маҳдуд (маъҷубон); кӯдакон – гурезаҳо; кӯдакон аз оилаҳои муҳочирин; кӯдакон аз оилаҳои бекорон, ё кӯдаконе, ки маҷбуранд меҳнат кунанд, кӯдакон-ҷабрдидагони низоъҳои мусаллаҳона ва байналмилалӣ; кӯдакон – ҷабрдидагони фалокатҳои экологӣ; кӯдакони беназорат, бепарастор ва ғайра.

Ба мо пеш аз ҳама лозим аст муайян кунем, ки кӯдак кист? Дар ҳаёти ҳамагӯна дар вазъиятҳои гуногун шунидан мумкин аст, ки чӣ тавр одамон мегӯянд: «кӯдаки ман», «писар», «духтар»... Ин калимаҳо ба мо кӯмак мекунанд, масалан, робитаи иҷтимоӣ, ҳешу табории байни одамони гуногун – модар ва духтар, писар ва ғайраро муайян кунем.

Мафҳуми ҳуқуқи «кӯдак» бошад, танҳо ба меъёрҳои синну сол асос меёбад. Бо санадҳои қонунгузорӣ дар мамлакатҳои гуногун синну соли гуногун муқаррар гардидаанд, ки то расидан ба онҳо одам кӯдак ҳисоб мешавад – 16 – сола, 18 – сола, ҳатто 21 –сола. Вале Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак мафҳуми «кӯдак»-ро чунин маънидод кардааст:

Ҳама гуна мавҷудоти инсонии то синни 18-сола кӯдак ҳисобида мешавад, агар тибқи қонуне, ки нисбати ин кӯдак истифода мегардад, он пештар ба синни балоғат нарасида бошад.

Моддаи 1-и Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак

Дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла дар Кодекси оила мафҳуми кӯдак чунин баррасӣ мешавад: Шахсе кӯдак эътироф мегардад, ки ба синни ҳаҷдаҳсолагӣ (балоғат) нарасидааст.

Қисми 1-и моддаи 55-и Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар кодексҳои ҷиноятӣ ва граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳҳои «шахси ноболиг» ё «ба балоғат нарасида», «хурдсол», «кӯдак», «атфол» истифода гардида, ба ҷуз як истисно, ки мафҳуми «хурдсол» нисбат ба категорияи нисбатан маҳдуди кӯдакон ба синни 14 нарасида истифода мешавад, мушобеху ҳамоҳанганд.

Бо мақоми ҳуқуқи кӯдак мафҳумҳои маҳсус истифодашавандае дар ҳуқуқи граждани чун соҳибҳуқуқӣ, яъне, лаёқатмандии шахс барои доштани ҳуқуқ ва вазифаҳо ва мукаллафият, яъне, лаёқатмандии шахс барои амалӣ гардонидани ҳуқуқ ва вазифаҳои худ (яъне, масъулият ба зимма доштан) алоқаманданд.

Чуноне гуфтем, агар ҳамаи одамон, бе ягон истисно, ба андозаи баробар аз лаҳзаи таваллуд соҳиби ҳуқуқ ва озодиҳо (соҳибҳуқуқ) бошанд, пас имконияти татбиқи онҳо (мукаллафият) дар кӯдакон, масалан, маҳдуд аст. Кодекси граждании Тоҷикистон аз ҷумла пешбинӣ менамояд, ки «ба ҷои ноилоғони ба синни 14-солагии нарасида (хурдсолон) муомилоту созишхоро... аз номи онҳо танҳо волидон, падархондҳо ё парасторони онҳо ба ҷо оварда метавонанд». Истисно танҳо барои хариду фурӯши чизҳои майда-ҷуйдаи маишӣ, масалан, харидории нон, китоб, қалам ва ғайра қарда шудааст. Ноилоғи синнаш аз 14 то 18 – сола бо иҷозати волидон ё парасторон аллақай метавонад микдори бештари муомилотро ба ҷо орад. Вай метавонад мустақилона музди меҳнат, стипендия ва дигар даромадҳои қонунии худро истифода намояд, ҳуқуқ ба меҳнат, ҳуқуқи муаллифиро татбиқ кунад. Мукаллафияти комил аз синни 18-солагии, яъне аз лаҳзаи балоғат фаро мебарсад.

Ноилоғ дар ду ҳолат метавонад соҳиби мукаллафияти комил бошад:

Аввалан, дар Кодекси оила синну соли баستاني акди никоҳ аз 17-солагии муқаррар шудааст. Ва дар ин ҳолат шахрванди ба балоғат нарасида ба андозаи пурра вақти баستاني акди никоҳ мукаллафият пайдо мекунад.

Дуум, ноилоғи ба синни 16 расида бо ризоияти ҳар ду волид, агар ӯ аз рӯи қарорди меҳнатӣ қор кунад ё бо ғайрияти соҳибқорӣ машғул шавад, метавонад мукаллифи комил эълон гардад. Чунин тартиби ба андозаи пурра мукаллиф эътироф гардидани ноилоғ дар ҳуқуқи граждани эмансипатсия (озод қарда шудан) номида мешавад.

Муомилотро мисол оред, ки кӯдакони ба синни 18 нарасида бе ризоияти намояндагон қонунашон (волидон, парасторон) онҳоро ба ҷо оварда наметавонанд?

2. ВАЙРОН ҚАРДА ШУДАНИ ҲУҚУҚҲОИ КӯДАКОН ДАР ҚАҲОН. Қабл аз он ки сухан аз ҳуқуқҳои кӯдак оғоз кунем, ба мо лозим аст омӯзем, ки кӯдакони ҳозира, алалхусус онҳое, ки дар мамлакатҳои рӯ ба рушд зиндагӣ мекунанд, бо чӣ мушкилоте дучор меоянд? Дар маърӯзаи соли 2001 барои иҷтимоии махсус оид ба вазъи кӯдакон омодагардидаи Муншии умумии СММ «Мо – кӯдакон» баъзе рақамҳои оварда шудаанд, ки дар бораи микёси ин мушкилот тасаввуроти умумӣ медиҳанд.

- *Фавти кӯдакон дар синни то 5 – солагӣ* соле қариб 11 миллион нафарро ташкил медиҳад: онҳо бисёр вақт аз беморихое, ки пешгирӣ карданишон мумкин аст («беморихои кушанда»)-и асосӣ: дарунравӣ, сироятҳои шадиди нафасгир, гулӯзиндонак, сил, сулфай кабутак, сурхча, пузоз) мемиранд. Ба болоравии

Расми 10

фавти кӯдакон набудани шароити зарурии санитарӣ, хизматрасонии босифати тиббӣ таъсир мерасонанд.

- *Фавти модарон ҳангоми таваллуд:* ба ҳисоби миёна дар ҳаҷон соле ба 100 000 модари хини таваллуд зиндамонда 400 фавт рост меояд. Барои муқоиса таносуби ин рақамҳо дар Африка 1100 ба 100 000 ва дар мамӯлики тараққӣ кардаи индустриалӣ 12 ба 100 000 аст.

- *ВИЧ /СПИД:* соли 2000-ум тахминан 13 млн. кӯдак ба сабаби ВИЧ /СПИД аз модар ё ҳар ду волид маҳрум шуданд.

- *Ғизо (хӯрокворӣ):* тахминан 150 млн. кӯдак ба таври серӣ хӯрок намехӯранд.

- *Қашиқӣ:* дар сайёра 3 млрд. одам, ҳар кадом рӯзе бо 2 доллари ИМА зиндагӣ мекунанд, 50% онҳо кӯдаконанд.

- *Меҳнати кӯдакон:* қариб 250 млн. кӯдаки синнашон аз 5 то 14 – сола кор мекунанд.

- *Кӯдакони кӯча:* тақрибан 100 млн. кӯдак (4 – сола ва аз он боло) дар кӯча зиндагӣ ва кор мекунад.

Таҳсилот: 100 млн. кӯдак ба мактаб намеравад, 53% онҳо дӯхтараконанд.

- *Низоъҳои мусаллаҳона:* солҳои 90-уми асри гузашта дар рафти низоъҳои мусаллаҳона 2 млн. кӯдак ҳалок гардиданд, 6 млн. кӯдак захмӣ ва маъҷуб шуданд: 300 ҳазор кӯдак ба сифати сарбоз бевосита ба низоъҳои мусаллаҳона ҷалб гардиданд.

- *Кӯдакон- гурезаҳо ва кӯдакон- муҳочирин:* дар тамоми ҳаҷон 11 миллион кӯдакон гуреза ҳастанд.

- *Маъҷубон:* тақрибан 120-150 млн. кӯдакон маъҷубанд. Ҳар сол дар ҳаҷон 70% кӯдакон бо имкониятҳои ҷисмонии маҳдуд таваллуд мешаванд.

• *Зӯроварӣ*: ҳар сол 40 млн. кӯдаки синни то 15-сола аз зӯроварӣ дар оила ё набудани ғамхорӣ волидон ба андозае, ки ёри тиббӣ лозим мешавад, ҷабр мебинанд.

• *Хариду фурӯши кӯдакон*: дар Африка ва Осиёи Ҷанубӣ- Шарқӣ ҳар сол 400 000 духтарону ва писарон хариду фурӯш мешаванд; дар тамоми ҷаҳон ҳар сол то 2 млн. кӯдакону занон фурӯхта мешаванд.

Дигаргуниҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии баъди пошхӯрии ИҶШС ба амалнома ба тақдир миллионҳо кӯдакони собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ низ таъсири зиёде расонданд. Шумораи кӯдакони беназоратмонда, аз ҷумла беҳонаҳо, ҳодисаҳои зӯроварӣ дар оила афзуда, мушкilotи дастрасӣ ба таҳсилот ва хизматрасонии босифати тиббӣ ба миён омаданд. Ин аз ҷумла ба Тоҷикистон низ, ки мутаассифона, дар он сатҳи фавти кӯдакону модарон баланд аст, дахл дорад.

Кӯдак дар ҳама гуна ҳолат бояд байни онҳое бошад, ки аввалин шуда, ҳифзи иҷтимоӣ мебинанду ёрӣ мегиранд, зеро ғамхорӣ доимӣ дар ҳаққи кӯдакони шартӣ ногузири ҳастӣ ва рушди халқ, давлат ва умуман, ҷомеаи ҷаҳонӣ мебошад. Бинобар ин фароҳам овардани тақдир бахшидани механизмҳои пурсамари давлатӣ ва институтҳои ҷамъиятӣ, ки амалисозии ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои кӯдакони таъмин карда, рушди муваффақонаи онро дастгирӣ менамоянд, махсусан муҳим аст. Ин амал метавонад дар шаклҳои гуногун ба амал ояд, сурат гирад масалан, бо роҳи сохтмони кӯдаконистонҳо, яслиҳо, мактабҳо, литсейҳо, хонаҳои кӯдакони таъсиси барномаҳои махсуси кӯдакони дар радио ва телевизион, рӯзномаю маҷаллаҳо, кинофилмҳо, ташкили фароҳамии кӯдакони дар шакли истироҳатгоҳҳои тобистона, офиятгоҳҳо, пансионатҳо. Тавре дар Эъломияи ҳуқуқҳои кӯдаки СММ омадааст, «инсоният вазифадор аст ба кӯдакони ҳамаи ҷиҳзҳои беҳтаринеро, ки дорад, бидиҳад».

1. Машигулияти дӯстдоштаи худро зӯед.

2. Шумо дар оянда кӣ шудан мехоҳед?

Мафҳумхоро дар ёд доред: *категорияи ба ҷимоя эҳтиёҷманди иҷтимоии аҳоли, кӯдак.*

Савол ва супоришҳо:

1. Кӯдак кист?

2. Ба андешаи Шумо, кадоме аз проблемаҳои дар маърӯзаи Муниши умумии СММ зикргардида, ки дар боло иқтибос шуданд, барои

Тоҷикистон махсусан муҳим (хос) аст?

3. *Шумо ин суханони Януш Корчакро чӣ гуна мефаҳмед: «Сад кӯдак, сад шахсият, ки одамонанд – одамони на оянда, балки одамони ҳозира, одамони имрӯз, ҳамин ҳоло»?*

4. *Шахсан худи Шумо ва ё ҳамсолони Шумо бо кадом вайронкуниҳои ҳуқуқҳои асосии кӯдак дучор омадаед?*

§ 21. КОНВЕНСИЯИ СММ ДАР БОРАИ ҲУҚУҚҲОИ КӮДАК

1. ТАЪРИХИ ТАЪЛИФ ВА ҚАБУЛИ КОНВЕНСИЯИ СММ ДАР БОРАИ ҲУҚУҚҲОИ КӮДАК. Соли 1989 Созмони Милали Муттаҳид ҳуччати муҳими байналмилалӣ – Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдакро қабул намуд, ки мо онро аллақай чандин маротиба хотиррасон кардем. 2 сентябри соли 1990 ҳукми амал пайдо кардани Конвенсияи мазкур нуктаи кулминатсионии ҳамаи он кӯшишҳои гардид, ки ҷомеаи ҷаҳонӣ тӯли қариб 70 сол барои таъмини эътирофи зарурии ниёзҳои махсуси ҷимояи кӯдакони ба ҷо меовард. Инсоният ба қабули ин ҳуччат тадриҷан ва бо роҳи дуру дароз расид: соли 1924 – қабули Эълумияи Женевагии ҳуқуқҳои кӯдак дар доираи Лигаи миллатҳо; соли 1948 – аз ҷониби Иҷлосияи Кулли СММ тасдиқ гардидани Эълумияи умумии ҳуқуқи башар; соли 1959 – қабули Эълумияи ҳуқуқҳои кӯдак; соли 1979 – эълон гардидани Соли байналхалқии кӯдакон. Ғайр аз ин дар як қатор созишномаҳо оид ба ҳуқуқи инсон ва ҳуқуқи башардӯстӣ меъёрҳои мушаххасе дар бораи вазъияти кӯдакон таҳким бахшида шуданд. Ҳамзамон баъзе давлатҳо зарурати қабули созишномаи байналмилалӣ бисёрҷанбаро дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, ки тибқи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ бояд моҳияти хатмӣ дошта бошад, изҳор доштанд.

Бо таҳияи Конвенсия гурӯҳи қорӣ таъсисдодаи Комиссияи оид ба ҳуқуқи инсонии СММ, ки аз вакилони махсуси ҳукуматҳо, намояндагони як қатор мақомот ва муассисаҳои махсусгардонидашудаи СММ, ба монанди Созмони байналхалқии меҳнат, ЮНИСЕФ, ИКОГ СММ ва созмонҳои ғайриҳукумати иборат буданд, машғул шуд.

Кадам мақомоти СММ ба давлатҳои аъзои СММ дар бобати ба қонунгузориш миллий дохил намудани муқаррароти Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак ёрӣ мерасонанд?

2. МУНДАРИЧАИ КОНВЕНСИЯ ДАР БОРАИ ҲУҚУҚҲОИ КҶДАК. Дар Конвенсия чор принсипи умумии роҳбарикунанда амал мекунад. Ин принсипҳо, ки бояд ҳамаи муқаррароти Конвенсияро бо фарогирии барномаҳои миллӣ оид ба татбиқи онҳо тафсир бахшанд, аз ҷумла дар моддаҳои 2, 3, 6 ва 12-и Конвенсия баён шудаанд.

- **Пешгирии ҳуқуқнолмолкунӣ.** Давлатҳои аъзо бояд ҷимояи ҳуқуқҳои ҳар як кӯдаки дар доираи ҳуқуқи (юрисдиксияи) онҳо қарордоштаро бидуни таъйиз дар асоси «наҷод, ранги пӯст, забон, дин, ақидаи сиёсӣ ва ақидаи дигар, асли миллӣ, этникӣ ё иҷтимоӣ, вазъи молӣ, вазъи саломатӣ ва таваллуди кӯдак, волидайн ва сарпарастии қонунии ӯ ё ягон ҳолатҳои дигар» таъмин намоянд. Асоси ин принсип таъмини имкониятҳои баробар барои духтарон ва писарон мебошад. Кӯдакон аз ҷумлаи гурезаҳо, кӯдакони мансуб ба халқҳои таҳҷой ё ақаллиятҳо бояд соҳиби ҳамон ҳуқуқҳои бошанд, ки аҳолии дигар доранд.

- **Таъмини бехтарини манфиатҳои кӯдак.** Ин муқаррарот ба зарурати дар навбати аввал тавачҷӯх зоҳир намудан ба манфиатҳои кӯдак нигаронида шудааст. Вай бо амалҳои бевосита ба кӯдакон нигаронидашуда (масалан, таҳсилот, қорҳои судӣ оид ба парасторӣ ва ғайра) маҳдуд намешавад ва инчунин ба ҳамаи амалҳои, ки метавонанд ба кӯдак таъсири бавосита ё бевосита расонанд (сиёсати бо қор таъмин қардан, тақсимоти бучет ва ғайра), мансуб нест. Бинобар ин вай вазифадорӣ ҳар қасро (давлатӣ ё ҳусусӣ) бобати дар навбати аввал гузаронидани «арзёбии таъсири амалҳо ба кӯдак» барои баррасии оқибатҳои имконпазири ҳама гуна тадбирҳо ва минбаъд гузаронидани мониторинги (назорати) истифодаи онҳоро дар назар дорад.

- **Ҳуқуқ ба ҳаёт, зинда мондан ва рушд.** Муқаррароти модда дар бораи ҳуқуқ ба ҳаёт ҳуқуқро ба зинда мондан ва рушд, ки бояд дар «ҳадди ақсар имконпазир» таъмин қардад, фаро мегирад. Истилоҳи дар ин қарина истифодашавандаи «рушд»-ро ба маънии васеъ бояд бо дар назардошти қанбаи сифатии он тафсир бахшид: ҳадафи меъёри нишондодашуда на танҳо ниғаҳдошти саломатии қисмонӣ, ҳамчунин таъмини рушди рӯҳонӣ, эҳсосӣ, зеҳнӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ мебошад.

- **Ақидаҳои кӯдак.** Ба кӯдакон бояд ҳуқуқи озодона баён қардани ақидаҳои худ оид ба ҳамаи масъалаҳои ба онҳо дахлдор дода шавад. Зимнан, ба ақидаҳои кӯдак «мутобиқи синну сол ва қамолоти кӯдак» бояд диққати зарурӣ зоҳир қардад. Ин принсип ба кӯдакон дастрас будани ҳуқуқи баён қардани фикри худ аз он ҷумла, дар қараёни

ҳама гуна тафтишоти судӣ ё маъмурии ба кӯдак дахлдоштаро дар назар дорад.

Кумита оид ба ҳуқуқҳои кӯдак. Моддаи 43-и Конвенсия таъсиси Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқҳои кӯдакро пешбинӣ менамояд, ки он аз 18 нафар мумайзони ба сифати инфиродӣ коркунанда иборат аст. Ба ин тарик, Кумита оид ба ҳуқуқҳои кӯдак боз як мақомоти қарордодии СММ оид ба ҳуқуқи инсон ба шумор меравад. Вай ба рафти татбиқи муқаррароти Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак аз ҷониби давлатҳои иштирокдор назорат мебарад. Мутаассифона, Конвенсия танҳо як механизми мониторинги риояи муқаррароти он, яъне маҳз пешниҳод кардани ҳисоботро дар назар дорад. Мувофиқи тартиботи мазкур давлатҳо вазифадоранд, ки дар ҳар чор сол дар бораи пешравиҳо дар татбиқи муқаррароти Конвенсия (ва протоколҳои факултативӣ) ба Кумита ҳисобот пешниҳод намуда, дар он вазъияти кӯдаконро дар мамлакатҳои худ инъикос намоянд.

Маърӯзаи аввалини Тоҷикистон дар бораи рафти иҷрои Конвенсия аз ҷониби Кумита оид ба ҳуқуқҳои кӯдаки СММ соли 1998 баррасӣ шуда буд. Масъалаҳои асосии дар маърӯза инъикосёфта қариб ҳамаи соҳаҳои фаъолияти ҳаёти кӯдаконро фаро мегирад. Масалан, ҳуқуқҳои кӯдакон ва санадҳои асосии меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар соҳаи таҳсилот; ҳуқуқҳои кӯдакони یتим ва кӯдакони бе сарпарастмонда; ҳуқуқҳои кӯдакони маъюб; пешгирии ҷинояткорҳои кӯдакон; ҳифзи саломатии кӯдакон ва ғайра.

Кумита дар қайдҳои хотимавии худ зикр кард, ки аз ҷониби Тоҷикистон қабул гардидани тадбирҳои сершумори қонунгузорӣ ва маъмурии марбут ба ҳуқуқҳои кӯдакон, ҳамчунин лоиҳаи барномаи давлатии омӯзиши ҳуқуқҳои инсон қаноатманд аст.

Ҳуқуқҳои кафолатдодаи Конвенсияро ба ҳуқуқҳои сиёсӣ, шахсӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ гурӯҳбандӣ кунед ва нишон диҳед, ки онҳо дар кадом моддаҳои Конвенсия нишон дода шудаанд.

3. ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ КӮДАКОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Тоҷикистон чун давлатҳои дигари аъзои Конвенсия дар амал ӯҳдадор аст, ки ҳуқуқҳои дар Конвенсия таҳкимбаҳшидашудаи кӯдаконро таъмин ва ҳифз кунад. Бо мақсади таъмини ҳифзи ҳуқуқи кӯдакон бисёр сохторҳои давлатӣ бо масъалаҳои марбут ба кӯдакон машғул буда, дар амал ба татбиқи муқаррароти Конвенсия ҷалб карда шудаанд.

Соли 2001 дар сохтори
Ҳукумати Ҷумҳурии
Тоҷикистон Комиссияи
махсус оид ба ҳуқуқҳои кӯдак
таъсис дода шуд. Байни дигар
мақомоти давлатии бевосита
бо ҳуқуқҳои кӯдакон
машғулбуда махсус қайд
кардани Комиссия оид ба
корҳои нобилигон ҷоиз аст.

Расми 11

Комиссияи назди

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқҳои кӯдак мақомоти доимоамалкунандаи байниидоравии машваратист. Вай бо мақсади ҳамоҳанг сохтани фаъолияти идораҳои давлатӣ, бо фарогирии мақомоти маҳаллии ҳокимият баҳри татбиқи қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин ўҳдадорҳои байналмилалӣ Тоҷикистон, ки аз Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак ва дигар қарордодҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак бармеоянд, таъсис дода шудааст. Чунончи, Комиссия бо арзёбии мутобиқати қонунгузори Тоҷикистон бо муқаррароти қарордодҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак машғул шуда, оид ба истифода ва тақмили минбаъдаи меъёрҳои марбут ба ҳуқуқҳои кӯдакон маърузаҳо ва тавсияҳо тайёр мекунад, ба паҳн кардани донишҳо дар бораи меъёрҳои миллий ва байналмилалӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак ва ғайра кӯмак мерасонад. Ба вазифа Комиссия ҳамчунин таъмини тайёр кардани маърузаҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Кумитаи оид ба ҳуқуқҳои кӯдаки СММ дар бораи рафти иҷрои Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак дохил мешавад.

Кумитаи ҷавонон, варзиш ва сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти марказии ҳокимияти иҷроия мебошад, ки бо коркарди сиёсати ягонаи давлатӣ ва танзими меъёрӣ- ҳуқуқӣ дар соҳаи ҷавонон, инкишофи тарбияи ҷисмонӣ, варзиш ва туризм машғул аст. Вай ҳамоҳангсозӣ ва назорати фаъолияти марказҳо, муассисаҳо, таълимгоҳҳо ва ташкилотҳои ба низоми он шомилбударо амалӣ мегардонад. Байни вазифаҳои асосии кумита кӯмак кардан ба рушди тарбияи ҷисмонӣ, ватандӯстӣ, фарҳангӣ ва маънавии ҷавонон, мустаҳкам кардани дӯстӣ, ягонагӣ ва муттаҳидии ҷавонони мамлакат, тарғиби тарзи солими ҳаёт, ғояҳои ҳаракати олимпӣ, ҷойҳои шӯғли тавачҷӯҳи сайёҳии мамлакат ва ғайра меистанд.

Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон мақомоти марказии ҳокимияти иҷроияест, ки бо татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба ҳифз ва таъмини ҳуқуқ ва манфиатҳои занон ва оила, муваффақшавӣ ба баробарии гендерӣ, вуҷудати шумораи иштироки занон дар ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ-иқтисодӣ, идораи корҳои давлатӣ ва ҷомеа машғул мебошад.

Комиссияи оид ба корҳои ноболигон ба сохтори мақомоти ҳокимияти иҷроия дохил шуда, дар назди мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилоятҳо, шаҳрҳо ва ноҳияҳо таъсис дода мешавад. Вазифаҳои асосии комиссияҳо оид ба корҳои ноболигон ташкили кор бахри пешгирии беназоратии кӯдакон, баррасии корҳо оид ба ҳуқуқвайронкуни аз ҷониби ноболигон ва амалисозии назорат ба шароити нигоҳдорӣ ва корҳои ислоҳотӣ бо ноболигон дар муассисаҳои Вазорати корҳои дохилӣ ва муассисаҳои махсуси тарбиявӣ барои кӯдакон мебошад.

Ин мақомоти давлатӣ татбиқи “Конвенсияи ҳуқуқи кӯдак”, “Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон”, қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълим ва тарбияи фарзанд” ва асноди дигари меъёриро ҳуқуқиро оид ба ҳифзи ҳуқуқи кӯдакон дар Тоҷикистон таъмин менамояд.

4. ПРОТОКОЛҲОИ ФАКУЛТАТИВӢ БА КОНВЕНСИЯ ДАР БОРАИ ҲУҚУҚҲОИ КӮДАК. Таҳдидҳои замони ҳозира ба рушди муваффақонаи кӯдак, зарурати боз ҳам беҳтар кардани ҳифзи кӯдакон дар асоси принципҳои Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак бо гузашти айём зарурати таҳияи ду протоколи факултативиро ба миён оварданд, ки аз ҷониби Иҷлосияи Кулш СММ соли 2000 қабул карда шуданд. Инҳо Протоколи факултативӣ ба Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба иштироки кӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона ва Протоколи факултативӣ ба Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба хариду фурӯши кӯдакон, ва кирдорҳои дигари зишт мебошанд.

Дар маърӯзаи ЮНИСЕФ таъкид мегардад, ки дахшати ҷанг махсусан ба ҷавонон таъсири зиёд мерасонад. Кӯдакон аз ҷанг на танҳо мустақиман ҷабр мебинанд – ҳалок мегарданд, маъҷуб мешаванд, дар урдугоҳҳо барои гурезаҳо умр ба сар мебаранд, бе хонаву дар мемонанд, инчунин қисми зиёди онҳо ҷабрдидагони ғайримустақими ҷанг мешаванд.

Ва дахшатнок боз он аст, ки дар бисёр мамлакатҳо кӯдакон дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок мекунанд. Дар солҳои охир тахминан

200 ҳазор нафар кӯдакони синнашон то 15 – сола ба сафи кувваҳои мусаллаҳ даъват шуда, дар набардҳо ширкат варзиданд. Ҳамин тариқ аз кӯдакон сарбозон ба камол мерасанд. Чунин сарбозон эҳсоси тарсу бим надоранд ва ба ҳама гуна фармонҳо итоат мекунанд. Ба чаҳолатҳои ҷанг ба зудӣ одат мекунанд – ҷанг барои онҳо ба ҷуз ходисаву мочаро ҷизи дигаре намегардад. Ба онҳо музд додан шарт нест – танҳо барои либосу хӯрок ҳам меҷанганд.

Имрӯз дар ҷаҳон қариб як миллион нафар кӯдакон дар 36 низои мусаллаҳона иштирокдоранд. Масалан, кувваҳои мусаллаҳи инқилобии Колумбия – артиши аз ҳама сершумори шӯришгарон дар Америкаи Лотинӣ - дар сафҳои худ беш аз 77 ҳазор нафар ҷангиён дорад, ки аксари кулли онҳо ханӯз ба синни 18 нарасидаанд. Дар ҳамаи ноҳияҳои Колумбия, ки тахти тасарруфи шӯришгарон қарор доранд, ҳамаи духтарону писарони аз 13 – сола боло ба сафи артиш даъват карда мешаванд.

Протоколи факултативии марбут ба иштироки кӯдакон дар низоҳои мусаллаҳона ӯҳдадорӣҳои давлатҳои иштирокдорро дар бобати андешидани тадбирҳо доир ба дар амалиётҳои ҳарбӣ – баҳрӣ иштирок накардани ашхоси ханӯз ба синни 18-солагӣ нарасидаро муқаррар менамояд. Протокол ҳамчунин ӯҳдадорие ба зимма мегузорад, ки гурӯҳҳои мусаллаҳи ба кувваҳои мусаллаҳи давлатҳо шомилнабуда ё аз онҳо фарқкунанда дар ягон ҳолат ашхоси ба синни 18 нарасидаро ба кувваҳои мусаллаҳ ҷалб насозанд ва дар амалиётҳои ҷангӣ истифода набаранд. Давлатҳои иштирокдор барои пешгирии чунин зуҳурот бояд ҳамаи чораҳои имконпазирро бинанд.

Дигар ӯҳдадорӣи муҳими давлатҳои иштирокдор аз он иборат аст, ки нобилигони бар хилофи нишондоди ин Протокол ба ҳар ҳол ба кувваҳои мусаллаҳ ҷалбгардида ва дар амалиётҳои ҷангӣ истифодашуда бояд аз сафҳои кувваҳои мусаллаҳ ҷавоб дода шаванд ва аз хизмати ҳарбӣ озод гарданд. Дар мавриди зарурат давлатҳои иштирокдор бояд ба чунин кӯдакон бо мақсади барқарорсозии вазъи ҷисмонӣ равоии онҳо, бозгашташон ба ҳаёти осоишта мутасил кӯмак расонанд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом синни даъват ба хизмати ҳарбӣ муқаррар карда шудааст?

Давлатҳои иштирокдори Протокол ӯҳдадор мешаванд, ки дар мамлакатҳои худ хариду фурӯши кӯдакон, ва кирдорҳои дигари зиштро манъ карда, таъкиби ҷиноятиро барои чунин ҷиноятҳо таъмин менамоянд (ҳамчунин дар сурати зарурат ин кирдорҳоро ба қонунгузориҳои ҷиноятӣ худ ворид мегардонанд):

Мафҳумхоро дар ёд доред: *Конвенсияи СММ дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, Кумитаи СММ оид ба ҳуқуқҳои кӯдак, Комиссияи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқҳои кӯдак, Комиссия оид ба корҳои ноболигон. Протоколи факултативӣ ба Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба иштироки кӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона, даъват ба хизмати ҳарбӣ, Протоколи факултативӣ ба Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба хариду фурӯши кӯдакон ва кирдорҳои дигари зишт.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Кадам сабабҳо боиси пайдошавиш Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак гаштанд?*

2. **Кор бо Конвенсия.** *Муайян кунед, ки дар кадом моддаҳо ҳуқуқҳои иштирок, ҳифз ва таъминот инъикос гардидаанд. Моддаҳои Конвенсияро ба ҳуқуқҳои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ гурӯҳбандӣ кунед.*

3. *Ҳуқуқҳои кӯдак ба иштирок чӣ маънӣ дорад? Шумо онро мефаҳмед? Бо мисолҳо нақл кунед.*

4. *Протоколҳои факултативӣ ба Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак кадом ҳуқуқҳои кӯдаконро ҳимоя мекунанд?*

5. *Протоколи факултативӣ ба Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба иштироки кӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона ба зиммаи давлатҳои иштирокдор кадом ӯҳдадориҳоро мегузоранд?*

6. *Давлатҳои иштирокдори Протоколи факултативӣ ба Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак марбут ба хариду фурӯши кӯдакон ва кирдорҳои дигари зишт барои кадом амалҳо дар ҳудуди худ бояд таъқиботи ҷиноиро таъмин кунанд ва ӯҳдадориҳояшонро оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ иҷро намоянд?*

§ 22. МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ИҚТИСОДӢ, ИҶТИМОӢ ВА ФАРҲАНГИИ КӢДАК

1. ТАЪМИНИ ҲУҚУҚҲОИ КӢДАК ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Масъалаҳои ҳифзи кӯдакон на танҳо дар санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқи меъёрӣ инъикос ёфтаанд, балки дар асноди миллии ҳуқуқи давлатҳои иштирокдори Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак таҳким баҳшида шудаанд.

Ҳуқуқҳои кӯдак дар Тоҷикистон бо роҳи тадбирҳои ҳуқуқӣ, маъмурий ва омӯзишӣ таъмин карда мешаванд.

Ба тадбирҳои ҳуқуқӣ санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ки бо мақсади беҳтар кардани ҳаёти кӯдак дар ҷомеа қабул мегарданд ва усулҳои

хукукии бо конунҳо пешбиникардаи хифзи ҳуқуқҳои кӯдак, ки байни онҳо хифзи судӣ аз ҳама муҳимтар маҳсуб мешавад, тааллуқ доранд.

Модару кӯдак таҳти ҳимоя ва ғамхории махсуси давлатанд. Падару модар барои тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъмини падару модар масъуланд.

Давлат барои хифзи кӯдакони ятим, маъҷуб ва таълиму тарбияи онҳо ғамхорӣ менамояд.

Моддаи 34-и Конститутсияи (Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2. ҲУҚУҚИ КӮДАК ДАР СОҲАИ МУНОСИБАТҲОИ ҲУҚУҚИИ ОИЛАВӢ.

Кодекси оила санади асосии конунгузорие мебошад, ки асосҳои муносибатҳои оилавино хифз мекунад. Дар ин кодекс кӯдакон чун субъекти мустақими ҳуқуқ баромад мекунад. Таснифи ҳуқуқҳои ноқобилгон дар Кодекси оила вобаста ба мундариҷаи онҳо оварда шудааст. Чунончи, ҳуқуқҳои кӯдак ба ду навъ тақсим мешаванд:

1. Ҳуқуқҳои шахсӣ.
2. Ҳуқуқҳои амволий.

Мафҳуми «ҳуқуқҳои шахсии кӯдак» номгӯи ҳуқуқҳои дорои ҳадафҳои гуногунро дар бар мегирад.

Ба ҳуқуқҳои шахсӣ дохил мешаванд:

- ҳуқуқи зиндагӣ қардан ва тарбия дидан дар оила;
- ҳуқуқи муошират бо волидон ва дигар хешовандон;
- ҳуқуқ ба ном, номи падар ва номи хонаводагӣ;
- ҳуқуқ ба хифзи манфиатҳои қонунии худ;
- ҳуқуқи баёни фикри худ.

Ҳуқуқҳои амволии кӯдакон:

- ҳуқуқ ба таъмини зист аз қониби волидон ва дигар аъзои оила (бародарон ва хоҳарони болиғу қобили меҳнат, бобоҳо ва бибихо);
- ҳуқуқи молиқият ба даромадҳо ва амволе, ки кӯдак тӯхфа ё ба тартиби мерос гирифтааст ва ҳама гуна амволи дигаре, ки бо маблағҳои кӯдак гирифта шудаанд;
- ҳуқуқи соҳибият ва истифода аз амволи волидон дар сурати зиндагии якҷоя бо онҳо.

Фароҳам овардани шароити зиндагӣ барои рушди кӯдак зарурӣ

асосан аз чониби волидон, ки барои нигахдории шоистаи ӯ масъулияти асосии молиявӣ ба дӯш доранд, таъмин карда мешавад. Ҳама гуна ҳуқуқҳои шахсӣ ва амволӣ имкониятест, ки аз чониби давлат барои рушди ҳар як кӯдак пешниҳод мегардад. Давлат ҳуқуқҳои мазкурро дар қонунгузорӣ таҳким бахшида, аҳамияти онҳоро таъкид мекунад ва барои татбиқашон шароит фароҳам меоварад.

Ҳуқуқи кӯдак барои зиндагӣ кардан ва тарбия дидан дар оила

Омилҳои зарури тарбияи кӯдак дар оила инҳоянд:

- Аз чониби волидон дар оила фароҳам овардани шароите, ки шаъну шарафи кӯдакро таъмин мекунад (яъне, аз чониби кӯдак идрок гардидани ҳуқуқҳои инсонӣ, арзишҳои ахлоқӣ ва эҳтиром ба хеш);
- Таъмини ҳамачонибаи манфиатҳои ӯ.

Ҳар як кӯдак ҳақ дорад дар оила зиндагӣ кунад ва тарбия гирад. Кӯдак ба ғамхорӣ аз чониби волидон, таъмини манфиатҳои ӯ, рушди ҳамачониба, эҳтироми шаъну шарафи инсонии вай ҳақ дорад.

Моддаи 55-и Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Волидон бояд барои саломатии кӯдакон, рушди ҷисмонӣ, равонӣ, болоравии рӯҳонӣ ва камолоти маънавии онҳо ғамхорӣ кунанд. Ҳуқуқи кӯдак ба ғамхорӣ аз чониби волидони худ ба тарзи зайл амалӣ мегардад:

а) бо роҳи қонеъсозии талаботи ҳаётан муҳими моддӣ-маишии ӯ (ғизо, таъминот бо либос, пойафзол, ашёи хониш ва ғайра);

б) бо роҳи зоҳир кардани тавачҷӯх ба кӯдак, расонидани ёрӣ ғангоми ҳалли масъалаҳое, ки тавачҷӯхашро ҷалб менамоянд.

Ба волидон озодии интихоби воситаҳо ва усулҳои тарбияи кӯдакони худ бо риояи маҳдудиятҳои зерин дода мешавад:

1. Волидон ҳақ надоранд, ки ба рушди ҷисмонӣ, рӯҳонӣ ё маънавии кӯдак зарар расонанд;

2. Усулҳои тарбия бояд муносибатҳои бепарвоёна, ҷохилона, дағалона, пастзанандаи шаъну шарафи инсонӣ, таҳқир ё истисмори кӯдакро сарфи назар намоянд.

Ҳуқуқ ба ном аз лаҳзаи таваллуд ҳамзамон бо ҳуқуқ барои соҳибият ба шахрвандӣ пайдо мешавад. Ном, номи падар ва номи хонаводагии кӯдак дар қайди санад дар бораи таваллуд ва

шаҳодатнома дар бораи таваллуд нишон дода мешавад. Ҳама гуна баҳс миёни волидон оид ба ном ё номи хонаводагии кӯдак, ё иваз кардани онҳо бар асоси манфиатҳои кӯдак аз ҷониби мақомоти васоюту парасторӣ ҳаллу фасл карда мешаванд. Дигар кардани ном ё номи хонаводагии ноболиги ба синни 10 расида бе розигии ӯ мумкин нест.

Ҳуқуқи кӯдак ба муошират бо волидон. Кӯдак ба муошират бо волидон ва ҳешовандон ҳақ дорад. Шакли муошират метавонад гуногун бошад: мукотибот, гуфтугӯҳои бевоситаи шахсӣ, вохӯриҳо, гуфтугӯи телефонӣ ва ғайра.

Ҳуқуқи кӯдак ба муошират бо волидон дар ҳолатҳои аз ҳам ҷудо шудани волидон, бекор гардидани акди никоҳи онҳо, ҳамчунин ҳангоми дар давлатҳои гуногун аз ҳамдигар ҷудо зиндагӣ кардани волидон нигоҳ дошта мешавад:

Ҳуқуқи кӯдак ба ифодаи озодонаи фикри худ. Дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, ки кӯдак ҳақ дорад ҳангоми дар оила ҳал гардидани ҳама гуна масъалаҳои ба ӯ дахлдоштаи фикри худро озодона баён кунад, ҳамчунин дар чараёни баррасии судӣ ё маъмури ширкат варзад. Ба назар гирифтани фикри кӯдаки ба синни 10 расида, ба истиснои ҳолатҳои, ки ин амал ба манфиатҳои ӯ муҳолифанд, ҳатмист. Масалан, розигии кӯдаки ба синни 10 расида ҳангоми ба писархондӣ додани ӯ ҳатмӣ аст.

3.ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲО ВА МАНФИАТҲОИ КӯДАКОНЕ, КИ БЕ ПАРАСТОРИИ ВОЛИДОН МОНДААНД. Дар мавриди набудани волидон, аз ҳуқуқи волидӣ маҳрум кардани онҳо ва дар дигар ҳолатҳои маҳрум шудан аз парастории волидон ҳуқуқи кӯдакро барои тарбия дар оила мақомоти васоят ва парасторӣ, ки мақомоти маҳаллии ҳокимияти иҷроияи давлатӣ мебошанд, таъмин мекунанд.

Васоят (парасторӣ) шакли ҷойгиркунии кӯдакони یتим ва кӯдакони аз парастории волидон маҳрумшуда мебошад.

Васоят ва парасторӣ ба ноболигони аз парастории волидон маҳрумшуда бо мақсади нигоҳубин, тарбия ва таълим, ҳамчунин барои ҳифзи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои онҳо муқаррар карда мешавад.

Қисми 1-и моддаи 147-и Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мувофиқи қонун дар кадом ҳолатҳо бояд фикри кӯдак ба инобат гирифта шавад?

4. ҲУҚУҚИ НОБОЛИҒ БА МЕҲНАТ. Тибқи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон синни ба кор қабул шудани ноболиғ 15 муқаррар гардидааст. Онҳое, ки ба синни 14 расидаанд, ҳуқуқдоранд бо руҳсати волидон ё ашхосе, ки онҳоро иваз мекунанд, дар вақти ҳоли машғули фаъолияти меҳнатӣ гарданд, яъне ба кор қабул шаванд.

Ҳуқуқи кӯдак ба меҳнат маҳдудиятҳои марбут ба ҳифзи саломатӣ ва рушди кӯдакро дорост. Аз ҷумла, ноболиғон танҳо ба корҳои сабуке қабул карда мешаванд, ки ба саломатии онҳо зарар нарасонанд ва раванди таълими онҳоро бо расидан ба синни 14 -солагӣ бо ризоияти яке аз волидон ё шахси ӯро ивазкунанда ҳалалдор насозанд.

Ноболиғон ҳангоми татбиқи ҳуқуқи худ ба меҳнат нисбат ба калонсолон баъзе афзалиятҳои доранд. Масалан, истифодаи меҳнати ноболиғон дар корҳои вазнин ва корҳои шароити меҳнаташон зараррасону хавфнок, дар корҳои зеризаминӣ, ҳамчунин дар корҳое, ки иҷроашон метавонад ба саломатии ноболиғон ё рушди маънавии онҳо зарар расонад, манъ аст. Ба ноболиғон даст бардоштан ва аз ҷое ба ҷои дигар кашондани борҳои вазнашон аз меъёри барои онҳо муқарраргардида зиёд иҷозат дода намешавад.

Давомнокии вақти кор дар як ҳафта барои кормандони синнашон аз 15 то 18 – сола на бештар аз 35 соат ва барои кормандони синнашон аз 14 то 15 – сола на зиёда аз 24 соат муқаррар гардидааст.

Оё Шумо ҳуқуқи худро ба меҳнат амалӣ мегардонед? Бигӯед, ки Шумо бо чӣ коре машғул ҳастед?

5. ҲУҚУҚИ КӯДАК БА ТАҲСИЛ. Ҷаҳддории фароҳам овардани шароит барои рушди ақлонӣ ва рӯҳонии кӯдак пеш аз ҳама ба зиммаи волидон, сарпарастон, омӯзгорон ва давлат аст. Маҳз ҳуқуқи таҳсил ба кӯдакон барои рушди комили зеҳнӣ имконият фароҳам оварда, баҳри ояндаи дурахшони онҳо замина бунёд месозад. Ҳуқуқи таҳсил бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» танзим карда мешавад. Дар ин қонун кӯдак субъекти раванди омӯзиш

Расми 12

этироф гардидааст. Таълим ва тарбияи кӯдакон тибки конун бояд ба принципҳои инсондӯстӣ, ватанпарастӣ, муҳаббат ба модар ва оила асос ёбад. Тавассути он алоқамандии байниҳамдигарии таълим ва тарбия ба амал меояд, ки яке бе дигаре вучуд дошта наметавонад.

Кӯдакон дар Тоҷикистон ба таҳсилоти томақтабӣ, умумӣ (таҳсилоти ибтидоӣ, асосӣ ва миёна); ибтидоӣ миёна ва олии касбӣ ҳақ доранд. Таҳсилоти умумии асосӣ дар муассисаҳои давлатӣ ҳатмӣ ва ройгон буда, аз ҷониби давлат кафолат дода мешавад. Давлат кафолатҳои худро амалӣ сохта, масалан, сохтмони мактабҳо ва таҷҳизонидани онҳоро дар микёсу микдори зарурӣ ба амал бароварда, китобҳои дарсӣ нашр мекунад, нақшаҳо ва барномаҳои давлатии таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва гайраро таҳия мекунад, дар онҳо номгӯи фанҳои ҳатмии таълимӣ, ҳадди ақали донишу малака ва маҳорати муҳассилинро муайян менамояд.

***Мафҳумҳоро дар ёд доред:** тадбирҳои ҳуқуқӣ, маъмурӣ ва омӯзишӣ оид ба таъмин кардани ҳуқуқҳои кӯдак, ҳуқуқҳои шахсӣ ва амволии кӯдакон, васоят, парасторӣ, принципи бисёррандеши (плюрализм)*

Савол ва супоришҳо:

1. Кадом санадҳои қонунгузориш Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат ва ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдаконро таҳким мебахшанд?

2. Кӯдакон дар оила чӣ ҳуқуқҳо доранд?

3. Шумо нисбат ба мавзӯи «Мактаб ва ҳуқуқи таҳсил дар Тоҷикистон» кадом проблемаҳоро номбар карда метавонед?

4. Маҳатма Ганди гуфтааст: «Ғайриз ӯрварӣ дар ихтиёри инсоният қувваи аз ҳама нуриқтидортар аст. Он ҳатто назар ба силоҳи аз ҳама нуриқуввати қатли ом, ки ақли инсонӣ ихтироъ кардааст, нуриқтидортар мебошад». Шумо ин суханони Маҳатма Гандиро чӣ тавр мефаҳмед?

§ 23. ҲИФЗИ КӮДАК АЗ ЗӮРОВАРӢ ВА ИСТИСМОР

Ба хотир оред, ки чаро кӯдакон ба категорияи ашхоси ба ҳимоя эҳтиёҷманди иҷтимоии аҳоли мансубанд?

1. МУНОСИБАТИ НОШОИСТА БО КӮДАКОН. Мавзӯи дар дарси гузашта шурӯъ кардамонро давом дода, таъкид менамоем ки, мутаассифона, баъзан «қувваи аз ҳад зиёди тарбиявӣ»

калонсолон, нокифоягии донишҳо ё сифати шахсият ба вайрон кардани худудҳои байни ҷазо ҳамчун усули ҳавасмандкунӣ ба зӯроварӣ, муносибати ношоиста ва таҳкиркунандаи шаъну шарафи инсонии кӯдак мусоидат мекунад.

Муносибати ношоиста бо кӯдак ҳама гуна кирдоре ба шумор меравад, ки ҷиҳатҳои воли рӯхонӣ ва ҷисмонӣ ӯро таҳкир карда, рушди синнусолӣ ва вазъи саломатии кӯдакро ба зерӣ хавфу хатар мегузорад.

Муносибати ношоистаро бо кӯдакон ба се гурӯҳ тақсим кардан мумкин аст: зӯроварӣ ба кӯдак; бе назорат гузоштани кӯдак, яъне қонеъ насохтани талаботи зарурии ӯ (масалан, ҷун вақти зиёде бенигоҳубин ё хӯрок гузоштани ӯ) ва васояти аз ҳад зиёд, яъне ҳифзи беҳадду худуди ӯ (аз ҳад зиёд даҳлат кардан ба ҳаёти кӯдак, назорат кардани ҳар як амалу қадами ӯ ва ғайра).

Зӯроварӣ ба кӯдак дидаву доништа зӯран тазьқиқу фишор овардан ё безъитиноӣ кардан нисбат ба кӯдак аз ҷониби волидон ё ашхоси тарбиякунанда мебошад, ки ба кӯдак зарари ҷисмониву рӯхонӣ мерасонад, иллатдор мекунад, рушди ӯро бозмедорад ва дар баъзе ҳолатҳо ба марги беаҳал меоварад.

Байни шаклҳои зӯроварӣ инҳоро ҷудо мекунам: эҳсосӣ, раванӣ ё рӯхонӣ, ҷисмонӣ ва шаҳвонӣ. Бисёр вақт кӯдак якбора аз якҷанд шакли зӯроварӣ ҷабр мебинад. Масалан, зӯроварии ҷисмонӣ ногузир иллатҳои ҳам рӯхонӣ ва ҳам эҳсосӣ мерасонад.

Зӯроварии эҳсосӣ ба кӯдак ҳама гуна амалҳои, ки кӯдакро ба ҳолати шиддати эҳсосӣ расонда, рушди синнусолии ҳаёти вайро зерӣ хавф мегузорад. Чунин амалҳо зӯроварии эҳсосӣ ба кӯдак доништа мешаванд: аз дигарон ҷудо кардани кӯдак, рад кардани муҳокимаи якҷояи мушқилот, таҳкир кардан, ҳақорат додан, мунтазам зерӣ шиддат нигоҳ доштан (тарсондан, таҳдид кардан), ахлоқан вайрон кардани кӯдак (чалб кардани кӯдакон ба амалҳои ношоиста – дуздӣ, истеъмоли шароб ё маводи муҳаддир) ва ғайра.

Зӯроварии раванӣ ё рӯхонӣ кирдори нисбат ба кӯдак ба амал омадааст, ки рушди лаёқатмандии кӯдакро бозмедорад ё ба он зарар мерасонад. Масалан, ҷангу ҷидоли зиёд дар оила, рафторҳои ғайриҷамъадошти волидонро зӯроварии рӯхонӣ меҳисобанд. Зӯроварии раванӣ кӯдакро зудранҷ мегардонад, лаёқати ӯро ба

худбаходихӣ паст месозад. Ба ин сабаб рушди зехнии кӯдак суст мегардад, равандҳои идроккунии ба синну соли ӯ хос (кувваи хофиза, тавачҷӯҳ, тахайюлот) зери хатар мемонанд.

Зӯроварии ҷисмонӣ нави муносибати ношоиста ба кӯдак аст, ки дар рафти он кӯдак дидаву доништа ба ҳолати ногувори ҷисмонӣ рӯҳонӣ гузошта мешавад, ба ӯ зарари ҷисмонӣ мерасонанд ва ё имкониятҳои зараррасонии онро пешгирӣ намекунанд. Аломатҳои зӯроварии ҷисмонӣ нисбати кӯдак пайи лату кӯб, хунравӣ, захмӣ шудан, сӯхтан, шикастан, зарар дидани узвҳои дарунӣ мебошанд.

Мафҳуми «истисмор» чӣ маънӣ дорад?

3. ИСТИСМОРИ ИҚТИСОДИИ КӢДАКОН. Истисмор нисбат ба кӯдак метавонад дар шаклҳои гуногун зоҳир шавад, вале бештар дар бораи истисмори иқтисодии кӯдакон сухан меронанд. Зери мафҳуми «истисмори иқтисодӣ» ба маънии васеъ азхудкунии натиҷаҳои меҳнати бегона аз ҷониби онҳое фаҳмида мешавад, ки соҳиби воситаҳои истеҳсолотанд.

Истисмори иқтисодии кӯдакон дар истифодаи меҳнати кӯдакон бо фарогирии меҳнати хурдсолон дар қорҳои барои кӯдакон манъшудаи зараррасон ё дар сурати меъёрҳои норавои давомнокии рӯзи қор бо пардохти хеле ночизи музди меҳнати онҳо – қариб дар ҳадди ройгон ифода меёбад.

Тавре дар маърузаи ЮНИСЕФ қайд карда мешавад, қолинҳои дар ҷаҳон аз ҷама зеботаринро кӯдақони хурдсол бо ангуштақони қачшуда ва тахтапуштҳои нозуқаке ҳамхӯрда мебошанд. Садҳо ҳазор духтаракону писаракони маҳрум аз бозӣ ва мактабравӣ, маҳрум аз кӯдакӣ дар Ҳиндустону Покистон ва давлатҳои дигари рӯ ба рушд бар ивази музди ночизи ҳатто барои рӯзгузаронӣ ноқифоя қор қарда, рушди соҳаҳоеро таъмин мекунанд, ки содироти маҳсулоташон миллионҳо доллар қоидаи соф меоваранд. Онҳо дар синни 6-7 – солагӣ, вақте ангуштақонашон хеле серқаракат аст, қолинбоқифро ёд меқаранд. Барои соҳиқони фабрикаҳои қолинбоқифӣ меҳнати кӯдақон аз он қиҳат қолиб аст, ки онҳо гапдарою итоатқоранд, бо маоши қаму ночиз ва шароити даҳшатовари меҳнат муросо мекунанд.

Ҳуқуқи байналқилалӣ ҷамаи шаклҳои истисмори иқтисодии кӯдақонро манъ меқунад ва давлатҳо вақифадоранд ки аз нигоҳи қонунгузорӣ ва дар амал меҳнати қуломоқои кӯдақонро решакан намоқнд.

Давлатҳои аъзо ҳукуки кӯдакро барои ҳимоя аз истисмори иктисодӣ, иҷрои ҳама гуна қорре, ки метавонад ба саломатии ӯ зиён дошта, ё барои таҳсилоти ӯ монеъ мешуда бошад, ё ба саломатӣ, инкишофи ҷисмонӣ, фикрӣ, маънавӣ, ахлоқӣ ва иҷтимоии ӯ зарар мерасонида бошад, эътироф менамоянд.

Қисми 1-и моддаи 32-и Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак.

3. ҲИФЗИ КӢДАКОН АЗ ЗӢРОВАРӢ ВА ИСТИСМОРИ ДАР ҶУМӢУРИИ ТОҶИКИСТОН.

Ин амал бо қабули истифодаи тадбирҳои қонунгузорӣ, маъмури, иҷтимоӣ ва ғайра амалӣ мегардад.

Ба тадбирҳои қонунгузорӣ санадҳои меъёрӣ – ҳуқуқие дохил мешаванд, ки кӯдакони ҳифз мекунад. Инҳо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси оила, Кодекси ҷиноятӣ, Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмури ва ғайра мебошанд.

Кодекси оила ба зиммаи калонсолон вазифаи таъмини ҳифзи кӯдакони воғузур қардаст. Ҳифзи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак аз ҷониби волидон ё (ашхоси онҳоро ивазкунанда), мақомоти васоят ва парасторӣ, прокурор ва суд амалӣ мегардад.

Волидон намоёндагони қонунии кӯдакони худ буда, дар ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳо дар муносибат бо ҳама гуна ашхоси ҷисмонӣ ҳуқуқӣ, аз ҷумла дар судҳо бе ваколатҳои махсус баромад мекунад.

Кӯдак ба ҳимоя аз сӯи истифода аз ҷониби волидон ашхоси онҳоро ивазкунанда ҳақ дорад. Масалан, дар сурати аз ҷониби волидон ё яке аз онҳо иҷро нагаштан ва ё ба қадри зарурӣ иҷро нагардидани вазифаҳои худ оид ба тарбия ва таълими кӯдак, ё худ ҳангоми аз ҳуқуқҳои худ сӯи истифода қардани волидон кӯдак ҳақ дорад барои ҳимояи худ мустақилона ба мақомоти васоят ва парасторӣ дар мавриди ба синни қордаҳсолагӣ расидан ба суд муроҷиат намояд. Ҳамаи онҳое, ки аз мавҷудияти ҳатар ба ҳаёти кӯдак, саломатӣ ва ё вайрон гардидани ҳуқуқҳои ӯ огоҳанд, бояд ба мақомоти васоят ва парасторӣ қои зисти кӯдак ҳабар диҳанд ва мақомоти васоят ва парасторӣ вазифадоранд, ки оид ба ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак тадбирҳои зарурӣ андешанд. Қормандони мақомоти васоят ва парасторӣ ҳақ доранд бе мамониат ба оилаҳое раванд, ки он қои будани кӯдакони барои ҳаёт ва саломатии онҳо ҳатарнок аст. Дар ҳолатҳои зарурӣ ба ин қор

кормандони милисаро низ чалб карда метавонанд.

Волидон ё яке аз онҳоро аз ҳуқуқҳои волидайнӣ дар сурате маҳрум кардан мумкин аст, ки агар онҳо иҷрои вазифаҳои волидайнӣ нашонро рад кунанд, аз ҷумла аз пардохти нафақа саркашӣ кунанд; аз ҳуқуқҳои волидайнӣ худ сӯиистиғода намоянд; бо кӯдакон ҷохилона муносибат карда, аз ҷумла нисбат ба онҳо зӯроварии ҷисмонӣ рӯҳониро раво бинанд; ба дахлнопазирии ҷинсии онҳо иснод оваранд; майзадаву напъаманд бошанд ва амалҳои ношоистаи дигар.

Дар Кодекси ҷиноятии Тоҷикистон намудҳои ҷиддии дигари вайрон кардани ҳуқуқҳои кӯдак аз ҷониби волидон ё одамони дигар таъкид гардидааст, ки барои содир кардани онҳо ашхоси айбдор ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешаванд.

Ба ҳимояи кӯдак боби алоҳидаи (боби 20-и) Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида шудааст, ки он «Ҷиноятҳо бар муқобили оила ва ноболиғон» ном дорад. Байни ҷиноятҳои дар ин боб пешбинишуда моддаҳои зерин ҳастанд:

Моддаи 165 «Ҷалби ноболиғон ба содир намудани ҷиноят», моддаи 167 «Хариду фурӯши ноболиғон», моддаи 168 «Ба шавҳар додани духтари ба синни никоҳ нарасида», моддаи 171 «Иваз намудани тифл», моддаи 172 «Писархондии (духтархондии) ғайриқонунӣ», моддаи 174 «Иҷро накардани ўҳдадорӣ оид ба тарбияи ноболиғон», моддаи 175 «Иҷрои номатлуби ўҳдадорӣ оид ба таъмини бехатарии ҳаёт ва саломатии кӯдак», моддаи 176 «Сӯиистиғода аз ҳуқуқи васӣ ё парастор», моддаи 177 «Барқасдона саркашӣ намудани волидайн аз таъминоти фарзандон» ном доранд, ки вайрон кардани онҳо ҷазои ҷиноятиро дар назар доранд. Ба ин масъала дар Кодекси ҷиноятии Тоҷикистон бобу моддаҳои дигар низ бахшида шудаанд.

4. МАҚОМОТИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ КӮДАКОН АЗ ЗӮРОВАРИ. Бо тартиботи судӣ ҳама гуна вайронкунии ҳуқуқи кӯдакро ҳимоя намудан мумкин аст. Мутобиқи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳимояи судии ҳуқуқ ва манфиатҳои шаҳрвандӣ ва оилавии кӯдак шакли асосии ҳимояи ҳуқуқӣ аст.

Танҳо суд ҳуқуқ дорад, ки: волидонро аз ҳуқуқи волидайнӣ маҳрум кунад ё ки ҳуқуқҳои онҳоро маҳдуд созад; ҳуқуқҳои волидайнӣро барқарор намояд; кӯдакро ба писархондӣ диҳад ё писархондиро бекор кунад; аз волидайнӣ, ки аз нигоҳубини кӯдак саркашӣ мекунад, нафақа ситонад; муайян кунад, ки баъди аз ҳамдигар ҷудо шудани ҳамсарон кӯдак бо кадоме аз волидон зиндагӣ кунад, барои кӯдакон

аз кадоме аз онҳо ва ба кадом андоза нафақа ситонда шавад; падари кӯдакро муқаррар намояд.

Ҳуқуқҳои кӯдакро дар асоси қонун ҳамчунин мақомоти дигари ҳифзи ҳуқуқ, аз он ҷумла **милиция ва прокуратура** ҳимоя менамоянд.

Ҳангоми маълум гардидани вайроншавии ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии кӯдак мақомоти прокуратура ҳақ доранд ва ҳатто вазифадоранд, ки ба мақомот ё шахси мансабдори қарори ғайриқонунӣ қабулкарда эътироз манзур созанд; ба суд бо даъво ба манфиатҳои ноболиғ муроҷиат намоянд; дар бораи ҳуқуқ-вайронкунии маъмуриёти ё ҷиноӣ парванда кушоянд; дар ҳама гуна марҳилаи чараёни судӣ, агар инро ҳифзи ҳуқуқҳои ноболиғ талаб намояд, ба қор ҳамроҳ шаванд, ба ҳалномаҳо, ҳукмномаҳо, ё қарорҳои ғайриқонунӣ ва беасос қабулшудаи суд эътироз оваранд ва ғайра.

Иштироки прокурор дар муҳофизати судӣ, масалан, аз рӯи парвандаҳои мисли маҳрум кардан аз ҳуқуқҳои волидайнӣ, маҳдуд ё барқарорсозии онҳо, дар бораи писархондӣ ё бекор кардани писархондӣ ҳатмист.

Ваколатҳои прокурор ба вазифаҳои прокуратура оид ба амалӣ сохтани назорат ба риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва андешидани тадбирҳои пешбиникардаи қонун (бо фарогирии иштирок дар баррасии парвандаҳо аз ҷониби суд, ҳамчунин пешниҳод ва дастгирии даъво дар суд) оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ашхосе, ки вобаста ба вазъи саломатӣ ё синну сол (чун ноболиғӣ) наметавонанд шахсан аз ҳуқуқҳои худ дифоъ кунанд, асос меёбад.

Оид ба таъмини ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдакон ҳамчунин соҳмонҳои ғайриҳуқуматӣ, ки масалан, қабулгоҳҳои ройғони ҳуқуқӣ ё марказҳои бӯҳронӣ-офиатбахшӣ доранд ва онҳо ба кӯдакони аз зӯрварию истисмор ҷабрдида ёрӣ расонда метавонанд, кӯмаки муайяне мекунанд.

Мафҳумхоро дар ёд доред: *муносибати ношоиста бо кӯдак, зӯрварӣ, истисмори иқтисодӣ, истисмори шахсонӣ.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Зӯрварӣ ҷуст ва он нисбат ба кӯдакон чӣ навъ зоҳир мешавад?*
2. *Ба андешаи Шумо, барои ҳал кардани истисмори иқтисодии кӯдакон кадом чораҳо пурсамар шуда метавонанд? Оё ин мавзӯё барои Тоҷикистон муҳим аст?*

3. Дар Тоҷикистон кадом санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ кӯдаконро аз зӯрварӣ ва истисмор ҳимоя мекунанд?

4. Дар Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом намунаҳои ҷиноят нисбат ба ноболигон пешбинӣ шудаанд?

5. Ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдаконро кадом мақомоти давлатӣ таъмин мекунанд?

§ 24. ИҶРОИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА НОБОЛИГОН

1. МАФҲУМИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА НОБОЛИГОН.

Мувофиқи маълумоти ЮНИСЕФ дар тамоми ҷаҳон ва дар ҷойҳои маҳрумӣ аз озодӣ зиёда аз 1 млн. кӯдаконе ҳастанд, ки бо қонун дар ихтилоф мебошанд. Қисми зиёди чунин кӯдакон аз ҷамоаҳо ва оилаҳои камбизоат, қисми дигарашон аз ақалиятҳои дучори таъзиягардида мебошанд. Зери мафҳуми «кӯдакони бо қонун дар ихтилоф» ҳамаи ашхоси то 18 – солае фаҳмида мешаванд, ки бо низоми адолати судӣ ба сифати гумонбар ё айбдоршаванда дар содир кардани ҳуқуқвайронкуниҳо алоқамандӣ доранд. Аксари кӯдакони бо қонун дар ихтилоф ҷиноятҳои на чандон вазнин ё ҳуқуқвайронкуниҳои хурде чун оворагардӣ, дарсгурезӣ, гадоӣ ё майнӯшӣ содир мекунанд. Баъзе аз онҳо чун «вайронкуниҳои статутӣ» маълуманд ва дар сурати содиршавӣ аз ҷониби калонсолон ҳуқуқвайронкунӣ шуморида намешаванд.

Ба ин тарик, зери марҳуми «адолати судӣ нисбат ба ноболигон» тартиби аз ҷониби мақомоти ваколатдор (на танҳо судҳо) баррасӣ гардидани ҳуқуқвайронкуниҳои (на танҳо ҷиноятҳо) ноболигонро фаҳмидан лозим аст. Ва зиёда аз ин стандартҳои ҳади ақали коидаҳои СММ марбут ба иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноболигон муқаррароте доранд, ки паҳн кардани амали принципҳои дар коидаҳо баёншударо, ҳамчунин ба ҳамаи ноболигоне, ки нисбати онҳо тадбирҳои таъминоти иҷтимоӣ ва муқаррарсозии васоят, аз ҷумла ба болиғони ҷавони ҳуқуқвайронкунанда андешида мешаванд, дастгирӣ мекунанд.

2. СТАНДАРТҲОИ ҲАДИ АҚАЛИ ҚОИДАҲОИ ИҶРОИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА НОБОЛИГОН («ҚОИДАҲОИ ПЕКИНӢ»), ки бо резолютсияи Иҷлосияи Кулли СММ соли 1985 қабул карда шудааст, бо мақсади рушд бахшидани муқаррароти

Эъломияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ марбут ба кӯдакони бо қонун дар ихтилоф таҳия гардида буд. Ин ҳуҷҷат қарордоди байналмилалӣ дорои қувваи ҳатмӣ ҳуқуқӣ мебошад, вале азбаски дар он меъёрҳои муҳими ифодакунандаи амалияи босуботи ҳуқуқи байналмилалӣ ва инъикоскунандаи стандартҳо оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои инсон кодекси (қонунӣ) қунонида шудаанд, давлатҳо вазифадоранд, ки ҳангоми иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноблигон дар мамлакатҳои худ муқаррароти Қоидаҳоро ба роҳбарӣ гиранд. Иҷтисоии Қулли СММ ба давлатҳои узви Созмони Милали Муттаҳид тавсия менамояд, ки қонунгузорӣ ва амалияи адолати судии худро нисбат ба ноблигон бо Қоидаҳои Пекинӣ мутобик созанд.

Адолати судӣ нисбат ба ноблигон бояд қисми таркибии раванди рушди миллии ҳар мамлакат дар доираи таъминоти ҳамаҷонибаи адолати иҷтимоӣ барои ҳамаи ноблигон бошад ва ҳамзамон ба ин тариқ ба ҳифзи ҷавонон ва дастгирии тартиботи ошошта дар ҷомеа кӯмак расонад.

Б.1.4. Стандартҳои ҳадди ақали Қоидаҳои муносибат бо маҳбусон

Қоидаҳои Пекинӣ бо дар назардошти нозукии махсуси кӯдакон барои низоми адолати судӣ нисбат ба ноблигон ҳадафи махсусро пешбинӣ менамояд, ки дар навбати аввал бояд ба таъмини неқӯаҳволии ноблигон ва таъмини он ки ҳама гуна ҷорабиниҳои таъсиррасонӣ ба ҳуқуқвайронкунандагони ноблиг ҳамаша чи бо махсусиятҳои шахсияти ҳуқуқвайронкунанда ва чи бо ҳолатҳои ҳуқуқвайронкунӣ қиёсшаванда бошанд, нигаронида шаванд. Ин муносибат ба ду гоя асос меёбад. Пеш аз ҳама, наврасон вобаста ба рушди худ ҳанӯз қодир нестанд, ки моҳияти аслии рафторҳои худро дарк кунанд ва барои онҳо ҷавобгариӣ пурра ба зимма дошта бошанд. Ва дуюм, наврасон дар синну соли қарор доранд, ки ҳанӯз онҳоро аз нав тарбия кардан мумкин аст, то дар оянда дар онҳо майли содир кардани ягон хел ҳуқуқвайронкунӣ пайдо нашавад. Ба ин тариқ, ҳангоми иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноблигон ҳуди ҳуқуқвайронкунанда назар ба ҳуқуқвайронкунӣ бояд муҳимтар бошад.

Тибқи Қоидаҳо барои ноблиги нисбаташ мушофиа шурӯъшаванда дар ҳамаи марҳилаҳои баррасии судӣ бояд ҳуқуқҳои

зерин таъмин карда шаванд; фарзияи бегуноҳӣ, ҳукуки огоҳ будан аз айбномаи ба ӯ пешниҳодшаванда, ҳукуки рад кардани нишондод додан, ҳукуки доштани адвокат, ҳукуки иштироки волидон ё парастор, ҳукуки вохӯрии рӯ ба рӯ бо шохидон ва пурсиши яқҷояву ҳамзамони онҳо, ҳукуки шикоят кардан.

Принсипи муҳими иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноболиғ таъмини **махфият** аст, ки барои канорачӯӣ аз зараррасонӣ ба ӯ ба сабаби ошкороии нолозим ё коҳидани обрӯ бояд дар ҳамаи марҳилаҳо таъмин карда шавад. Чавонон ба коҳидани обрӯ бо ранҷурии маҳсус эътино меоваранд. Натиҷаҳои тадқиқотҳои криминологӣ оид ба масъалаи зараррасонӣ ба обрӯ аз оқибатҳои ногувори (гуногуни) марбут ба истифодаи доимии номҳое чун «ҳукуквайронкунанда» ё «чинояткор» нисбат ба одамони чавон шаҳодат медиҳанд. Дар Қоидаҳо ҳамчунин принсипан набояд ягон хел иттилооте нашр гардад, ки метавонад ба нишон додани шахсияти ҳукуквайронкунандаи ноболиғ оварда расонад, кайд карда мешавад;

3. БОЗДОШТ Ё ДАСТГИРКУНИИ (ҲАБСИ) НОБОЛИҒ.

Мақомоти босалоҳияте, ки боздошти (дастгиркунии) ноболиғро ба амал мебарорад, вазифадор аст дар ин хусус фавран волидайн ё парастори ӯро хабардор созад. Судя дар навбати худ фавран масъалаи озод кардани ноболиғро баррасӣ мекунад ва дар сурати мавҷудияти имконияти аввалин ноболиғро озод менамояд. Дастгиркунӣ (ҳабс) ҳамчун чораи истисноии эҳтиётӣ нисбат ба ноболиғ дар тӯли марҳилаи кӯтоҳтарин андешида шуда, суд ҳаддалимкон бояд кӯшиш кунад, ки дастгиркуниро (ҳабсро) бо дигар навъҳои чораи эҳтиётӣ иваз намояд.

Муқаррароти муҳими дигари баназаргирандаи ояндаи кӯдакони ҳукуквайронкунанда он аст, ки ҳангоми баррасии парвандаи онҳо ҳаддалимкон кӯшиш кардан лозим аст, ки баррасии расмии парвандаҳои онҳо аз ҷониби мақомоти ҳокимият чун суд ё трибунал сурат нагирад. Политсия, прокуратура ё дигар мақомоти таҳқиқкунандаи парвандаҳои ноболиғон бояд ваколат дошта бошанд, ки бо салоҳдиди худ, бе гузаронидани баррасии расмии парванда қарор қабул кунанд. Агар парвандаи ноболиғ катъ нагардида, бо таҳқиқи он мақомоти салоҳиятдор машғул бошад, дар ҳама гуна ҳолат истехсолот дар асоси принсипҳои адолат ва бегаразӣ сурат мегирад (банди 14-и Қоидаҳо).

4. БАРРАСИИ БЕТАЪХИРИ ПАРВАНДАИ НОБОЛИҒ ВА ПРИНЦИПҲОИ ИНТИХОБИ ЧОРАҲОИ ТАЪСИРРАСОНӢ (ҶАЗО).

Яке аз махсусиятҳои адолати судӣ нисбат ба ноболиғ он аст, ки истехсолот бояд зуд ва бе ҳеҷ гуна кашолкорӣ оғоз ёбад (банди 20-и Қоидаҳо). Дар акси ҳол кашол ёфтани раванди истехсолот ба рӯҳия ва рушди ҷисмонии наврас таъсири манфӣ мерасонад ва ба ҳадафҳои адолати судӣ нисбат ба ноболиғон муҳолиф аст.

Қоидаҳои Пекинӣ принципҳои зерини баровардани қарорҳои суд ва интихоби чораҳои таъсиррасониро пешбинӣ менамояд:

- чораҳои таъсиррасонӣ нисбат ба ноболиғон бояд ҳамеша на танҳо бо ҳолатҳо ва вазнинии ҳуқуқвайронкунӣ, балки бо вазъият ва талаботи ноболиғ, инчунин бо талаботи ҷомеа қиёшаванда бошанд;

- ҳуқуқвайронкунандаи ноболиғро, агар ӯ ба содир кардани ҷинояти ҷиддӣ бо истифодаи зӯрварӣ ба муқобили каси дигар ё чандин қарат содир кардани дигар ҳуқуқвайронкуниҳои ҷиддӣ айбдор эътироф накунад, инчунин дар ҳолати набудани дигар чораҳои мувофиқи таъсиррасонӣ аз озодии шахсӣ маҳрум қардан лозим нест;

- ҳангоми баррасии парвандаи ноболиғ масъалаи неқӯахволии ӯ бояд омили ҳалқунанда бошад;

- барои ҳама гуна ҷиноятҳое, ки ноболиғ содир мекунад, ҳукми қатл бароварда намешавад;

- ноболиғон набояд дучори лату кӯб гарданд;

- ва мақомоти салоҳиятдори ҳокимият бояд ҳуқуқ дошта бошад, ки дар ҳама гуна лаҳза баррасии судиро қатъ кунад.

Мафҳумхоро дар ёд доред: адолати судӣ нисбат ба ноболиғон, стандартҳои ҳадди ақали қоидаҳои иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноболиғон, махфияти истехсолоти судӣ нисбат ба ноболиғон, баррасии таъхирнопазири парвандаҳои ноболиғон.

Савол ва супоришҳо:

1. Мафҳуми «адолати судӣ нисбат ба ноболиғон»-ро шарҳ диҳед.
2. Дар Қоидаҳои ҳадди ақали стандартҳои СММ кадом принципҳои ба амал баровардани адолати судӣ зикр гардидаанд?
3. Дар бораи ҳадафҳои адолати судӣ ва кафолатҳои ҳуқуқии ноболиғон тибқи Қоидаҳои Пекинӣ нақл кунед.
4. Махсусиятҳои боздошт ва дастгиркунии ноболиғонро фаҳмонед.

§ 25. МАХСУСИЯТҲОИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА ПАРВАНДАҲОИ НОБОЛИҒОН АЗ РӢИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР БОРАИ ИҶРОИ АДОЛАТИ СУДӢ НИСБАТ БА НОБОЛИҒОН.

Тартиби баррасии ҳуқуқвайронкуниҳои ноболиғон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Низомнома дар бораи Комиссия оид ба корҳои ноболиғон (соли 1995), Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ (соли 1985) ва Кодекси ҷиноятӣ-мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 1961) муайян карда мешавад.

Ҷавобгарии ҷиноятии ноболиғон бо фасли 5-и Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқан ба махсусияти шахсияти ноболиғ муайян гардида, дар боби 14-и кодекси мазкур муфассал баён карда шудааст.

Ҳангоми истифодаи асосҳо ва принсипҳои умумии ҷавобгарии ҷиноятии ноболиғон хусусиятҳои махсуси онҳо, аз ҷумла синнусолӣ, рӯҳонӣ ва ҷисмонӣ, шароитҳои тарбия ва дигар хусусиятҳои шахсияти онҳо ба инобат гирифта мешаванд. Чун кондаи умумӣ Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгарии ҷиноятии ноболиғонро аз синни 16-солагӣ муқаррар менамояд, аммо аз рӯи ҷиноятҳои вазнине чун қуштор, дуздидани одам, тачовуз ба номус ва ғайра ҷавобгарӣ аз синни 14-солагӣ фаро мерасад.

Махсусиятҳои ҷавобгарии ҷиноятии ноболиғон дар масъалаҳои навъҳои ҷазо (моддаи 87), таъин кардани ҷазо (моддаи 88), озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ (моддаи 89), озод кардан аз ҷазо (моддаи 90), иваз кардани ҷазо бо ҷазои нисбатан сабук (моддаи 92), мӯҳлати адо кардани ҷазои судӣ (моддаи 94), ҷиноятҳои ретсидивӣ (моддаи 21), ҳолатҳои сабуксозандаи ҷавобгарӣ (моддаи 61) зоҳир мегардад.

1. МАХСУСИЯТҲОИ ИСТЕҲСОЛОТИ СУДИИ ҶИНОЯТӢ НИСБАТ БА НОБОЛИҒОН.

Тартиби кушодан, тафтиши пешакӣ, таҳқиқ ва баррасии судии ҷиноятҳои ноболиғон бар фарқият аз калонсолон баъзе хусусиятҳои хос дорад. Масалан, иштироки ҳимоятгар ҳангоми таҳқиқи ҷиноятҳо аз рӯи парвандаҳои ноболиғон ҳатмист (моддаи 51-и Кодекси ҷиноятӣ-процессуалӣ), дар мавриди пурсиши ноболиғони то 16-сола бояд иштироки омӯзгор таъмин

карда шавад (моддаи 150). Тафтиши ҳама гуна парвандаҳои ҷиноятии ноболиғонро мақомоти корҳои дохилӣ мебарад. Чунки мақомоти мазкур ҳадамоти махсусе дорад, ки таъиноташон кор бо ноболиғон буда, онҳо бо ҳаёти ноболиғон аз наздик шиносанд (моддаи 122-и КҚП).

Агар нисбат ба ҷиноятҳои содиркардаи калонсолон исбот кардани панҷ ҳолати содир кардани ҷиноят, (чун рӯйдоди ҷиноят (мақон, усул ва дигар ҳолатҳои содир гардидани ҷиноят); гунаҳкорӣ ва сабаб ё мақсади ҷиноят; ҳолатҳои ба дараҷа ва моҳияти ҷавобгарии айбдоршаванда таъсиррасонанда, инчунин ҳолатҳои дигари тавсифбахшандаи шахсияти айбдоршаванда; моҳият ва ҳаҷми зарари аз ҷиноят расида ва сабабҳо ва ҳолатҳои ба содир гардидани ҷиноят мусоидаткарда) талаб карда шавад, нисбати парвандаҳои ноболиғон бояд ба таври аниқ яқчанд ҳолати иловагӣ: синну соли ноболиғ, муурофиавӣ, зиндагӣ ва тарбия, мавҷудияти калонсолони таҳриқгар (моддаи 61-и КҚП) муқаррар гарданд.

Навъ, тартиб ва шарту шароитҳои истифодаи чораҳои дастгиркунӣ нисбат ба ноболиғон, аз ҷумла ҳабе кардан низ махсусиятҳои худро доранд. Масалан, агар масъалаи ба ҳабе гирифтани ашхоси калонсол ба миён ояд, прокурор вазифадор нест, ки ҳар кадоме аз онҳоро пурсад. Вале агар масъалаи ба ҳабе гирифтани ноболиғ пайдо шавад, прокурор вазифадор аст, ки ўро пурсад ва ҳолатҳои қори ҷиноиро аз ҳуди ноболиғ фаҳмида гирад.

Кодекси ҷиноятӣ- процессуалӣ талаб менамояд, ки ҳадалимқон парвандаи ҷиноии ноболиғ ҷудо карда, бо истехсолоти алоҳида таҳқиқ карда шавад.

Баррасии судии парвандаҳои ҷиноятии ноболиғон низ бояд бо дар назардошти хусусиятҳои синнусолии онҳо сурат бигирад. Масалан, КҚП дар муурофия ҳатман иштирок доштани намоёндагони қонунии ноболиғро (волидон, парасторон), ки онҳо соҳиби баъзе ҳуқуқҳои муурофиавӣ масалан, чун иштирок дар таҳқиқи далелҳо, пешниҳод кардани далелҳо, дархост намудан, рад кардан ва ғайра мебошанд, пешбинӣ менамояд. Ҳангоми баровардани ҳукм нисбат ба ноболиғ дар ҳолатҳои шартан маҳкум кардан, истифодаи чораҳои ҷазои бо маҳрум кардан аз озодӣ алоқаманд набуда ё мавқуф гузоштани иҷрои ҳукм суд вазифадор аст масъалаи зарурати ба ноболиғ таъин кардани мураббии ҷамъиятиро муҳокима кунанд.

Ба ин тарик, барои таъмини вазъи беҳтари ноболиғони дучори таъқиби ҷиноятӣ гашта Кодекси ҷиноятӣ-муурофиавӣ баъзе

бартариҳои муурофиавӣ муқаррар менамояд, ки баҳри ҳифзи ҳуқуқҳо ва манфиатҳои нобилигон кӯмак мекунад.

Ба андешаи Шумо, нисбат ба нобилигон кадом чораҳои ҷазои ҷиноятӣ метавонанд пурсамар бошанд?

2. ҶАВОБГАРИИ МАЪМУРИИ НОБИЛИҒОН ВА МАХСУСИЯТИ ПРОСЕССУАЛИИ ОН.

Амалисозии раванди маъмурии ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурии нобилигон бо Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳуқуқвайронкуниҳои маъмури (соли 1985) танзим мегардад. Мутобики ин Кодекс ба ҷавобгарии маъмури шахсе кашида мешавад, ки ҳангоми содир кардани ҳуқуқвайронкунии маъмури ба синни 16 расидааст.

Нисбати ашҳоси аз 16 то 18 – солаи ҳуқуқвайронкунии маъмури содиркарда чораҳои андешаида мешаванд, ки дар Низомнома дар бораи Комиссияи қор бо нобилигон муқаррар гардидаанд. Ҳангоми баррасии парвандаҳои маъмурии нобилигон қарори дахлдор бо дар назардошти характери ҳуқуқвайронкуни ва шахсияти нобилиғ (моддаи 13-и Кодекс) қабул карда мешавад.

Солҳои охир дар мамлақати мо масъалаи имконпазирии ҷорӣ намудани механизмҳои комиларзиши адлияи ювеналӣ (адолати судӣ барои нобилигон) муҳокима мешавад.

Зери мафҳуми «адлияи ювеналӣ» низоми махсуси адлияи судӣ барои нобилигон, низоми сохторҳои давлатӣ (муниципалӣ) ва ташкилотҳои ғайридавлатии яқоя амалкунанда бо мақсади ташаққул ва фаъолияти низоми томи ҳифзи ҳуқуқҳои кӯдак фаҳмида мешавад.

Яке аз принсипҳои асосии ин низом кӯшиш ба иваз намудани ҷазои маҳрумӣ аз озодии нобилиғон аз он ҷумла, бо роҳи истифодаи чораҳои алтернативии (дигари) ҷазо чун қорҳои фоиданоки ҷамъиятӣ мебошад. Ба адлияи ювеналӣ, масалан, судҳои махсуси ювеналӣ дохил мешаванд, ки парвандаҳои яке аз иштирокдорони кӯдак (нобилиғ) буда ва дигар ҳадамоти гуногуни иҷтимоиро баррасӣ мекунад. Баргари адлияи ювеналӣ аз он иборат аст, ки вай имконият медиҳад ба андозаи пурра махсусияти истехсолотро нисбат ба нобилиғон бо фарогирии судҳои махсус тайёркардашуда, қоидаҳои махсуси амал кардан ва ғайра - ҳамаи он чи ки ба манфиати рушди ҳар чи бештари кӯдак ва ҳифзи ӯ аз ҳама гуна таъсиррасонии нохуб инъикос намояд, амалӣ созад.

Мафхумхоро дар ёд доред: *адолати судӣ нисбат ба ноболигон, махфияти истеҳсолоти судӣ нисбат ба ноболигон, баррасии таъхирнопазири парвандаҳои ноболигон, ҷавобгариҳои ҷиноятӣ ва маъмурии ноболигон, адлияи ювеналӣ.*

Савол ва супоришҳо:

Шумо кадом санадҳои қонунгузориҳои иҷрокардани адолати судиро нисбат ба ноболигон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон медонед?

Мақомоти тафтишӣ таҳқиқ бояд кадом ҳолатҳои парвандаи ҷиноӣ ноболигонро муайян кунанд?

Адолати ювеналӣ чист? Он барои чӣ лозим аст?

БОБИ 6. ҲУҚУҚҲОИ ЗАНОН

§26. БАРОБАРИИ ВА ЭҲТИРОМИ БАЙНИҲАМДИГАРИИ МАРДҲО ВА ЗАНҲО

1. КАФОЛАТИ БАРОБАРҲУҚУҚИИ ЗАНОН ВА МАРДОН.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон занон ва мардон аз ҳамаи ҳуқуқ ва озодиҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ ва сиёсӣ шахсӣ бархӯрдоранд. Ҷумҳурии Тоҷикистон таъбиз нисбати занонро дар ҳамаи шаклҳои он маҳкум карда, ба пиёда намудани сиёсати барҳамзании таъбиз нисбати занон муосидат менамояд.

Таъмини рушди ҳаматарафаи занон дар соҳаи сиёсиро Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон кафолат медиҳад. Ҳамин тавр, моддаи 17 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон мекунанд, ки “Ҳама дар назди қонун баробаранд. Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ ва молу мулк, ҳуқуқу озодиҳои кафолат медиҳад. Мардон ва занон баробар ҳуқуқанд”. Ҳамин тариқ, Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи ҳуқуқ ва озодиҳои занонро баробари ҳуқуқу озодиҳои мардон кафолат медиҳад ва ҳимоя мекунад.

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро таҳлил намуда, бо боварии қомил метавон гуфт, ки дар он меъёре вучуд надорад, ки ҳуқуқ ва озодиҳои занонро бевосита ва ё бавосита маҳдуд кунад, яъне, он меъёрҳои, ки ҳуқуқҳои занонро поймол мекарда бошанд.

Масъалаҳои баробарии занон дар ҷомеаи Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба монанди Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон,

Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъмини шахрвандон аз нафақа”, Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси ҷиноию мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси гражданию мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодексе дар бораи конуншикании маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди дигари конунгузори кафолат медаханд.

Дар баробари ин, бояд кайд кард, ки Тоҷикистон аз давлатҳои собиқ шӯравӣ аввалин давлатест, ки конвенсияҳои байналмилалӣ “Дар бораи барҳам задани ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбати занон”, “Дар бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон”, “Дар бораи ҳуқуқи кӯдак”-ро тасдиқ намудааст.

2.ИШТИРОКИ ЗАНОН ДАР ҲАӢТИ ЧОМЕА. Дар таъмини иштироки васеи занон дар ҳаӢти чомеа ва идораи давлат Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 1999 “Дар бораи баланд бардоштани нақши занон дар чомеа” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи кафолатҳои баробарҳуқуқии занон ва мардон ва имкониятҳои баробари татбиқи онҳо” аз 1 марти соли 2005 ба аҳамияти қалон моликанд.

Мақсади фармони мазкур таъмини иштироки васеи занон дар ҳаӢти чомеа ва идораи давлат, баланд бардоштани мақоми иҷтимоии занон ва солимгардонии генфонди миллий, фаъол гардондани нақши занон дар таҳкими асосҳои ахлоқӣ, ваҳдат ва ягонагӣ мебошад.

Аз тарафи конунгузории интиҳоботи Ҷумҳурии Тоҷикистон баробарҳуқуқии мардон ва занон ба вазифаҳои интиҳобӣ, интиҳоб кардан ва интиҳоб шудан кафолат дода мешавад. Дар интиҳоботи парлумонии моҳи феврари соли 2005 баргузоргардида ба ҳарду маҷлиси Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 14 зан интиҳоб гардид.

Намояндагии занон дар мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ беш аз ду баробар афзуд. Дар маҷлисиҳои вилоятии вакилони халқ занон 11,6 %, дар Маҷлиси вакилони халқи ш. Душанбе бошад, 31,4 %-ро ташкил мекунанд.

Расми 13

Агар то соли 1999 роҳбарони ду вазорат занон бошанд, пас то мохи июни соли 2007 як нафар зан вазир ва як нафар зан Раиси Кумита мебошад.

Дар байни судяҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон занҳо 20 %-ро ташкил медиҳанд. Таносуби занон-судяҳо дар Суди Олӣ ба 21 % расидааст, дар Суди Олии Иқтисодӣ бошад, - 36 %. Аз 77 райсони судҳо 6 нафарашонро (8 %) занон ташкил мекунанд.

Мутобиқи моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи хизмати давлатӣ” шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хизмати давлатӣ ҳуқуқи баробар доранд.

Дар асоси маълумоти мавҷуда, ки ба рӯйхати хизматчиёни давлатӣ дохил карда шудаанд, шумораи занон 3767 нафарро ташкил медиҳанд, ё худ 24 % аз шумораи умумии хизматчиёни давлатӣ (дар муқоиса ба соли 2005 – 3612 нафар). Аз шумораи умумии занон дар мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ 2152 нафар (57,2 %) кор мекунанд, дар мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бошад, - 1615 нафар (43, 8 %).

Занон нерӯи устувор ва серҳаракати ҷомеа мебошанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати давлатиеро пеш гирифтааст, ки он ҳуқуқ ва имкониятҳои занон ва мардонро таъмин менамояд. Принсипҳои асосии ин сиёсат чунин аст:

Имкониятҳои баробари иштирок дар ҷараёни қабули қарорҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ;

Дастрасии баробари мардон ва занон ба ҳамаи намудҳои фаъолияти ҷамъиятӣ;

Музди меҳнати баробар ва дастрас будани корхое, ки музди меҳнати баланд доранд;

Баробарӣ дар ҳаёти оилавӣ.

Барои боз ҳам самараноктар татбиқ намудани сиёсати давлатӣ зарур аст, ки чунин усулҳои мавриди истифода қарор дода шаванд: таҳлили гендерӣ ва натиҷаҳои тадқиқоти гендерӣ. Таҳлили гендерӣ сатҳи фарқиятро дар фаъолият, вазифаҳо ва имкониятҳои мардон ва занон дар соҳаҳои муайян ошкор намуда, имкониятҳои гуногуни мардон ва занонро дар истифодаи захираҳо ва даромадҳо меомӯзад.

3. МУВОЗИНАТИ ГЕНДЕРӢ. Таҳлили гендерӣ сатҳи баробарии (баланси) гендериро муайян месозад. Мувозинати гендерӣ гуфта, бояд ҳолати корхоеро фаҳмид, ки дар он вазъи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ занон ва мардон баробар мешавад. Баробарии гендерӣ ба чунин нишондиҳандаҳои асосӣ таъяс мекунанд:

- Таксимоти баробари даромад;
- Таксимоти баробари мансабҳои рохбарикунанда дар хизмати давлатӣ;

- Сатҳи маърифати ба даст овардашуда;
- Сатҳи касалмандӣ ва дарозии умр.

Масъалаи гендерӣ аз чузъиёти зерин иборат аст: баробархуқуқӣ; баробарии имкониятҳо, баробарии масъулият, баробарии муносибатҳои рафиқона дар байни мардон ва занон.

Асоси таҳлили гендерӣ омӯри гендерӣ мебошад, ки он имконият медиҳад сиёсати гендерӣ ташаккул дода шавад. Нишондиҳандаҳои омори гендерӣ ҳолати занонро нисбат ба мардон дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа инъикос мекунад.

Феълан қолабҳои зиёди барои тасаввуроти мо муқаррарӣ бо мушкилоти зиёд аз нав баррасӣ мешаванд, инчунин чараёни даст кашидан аз меъёрҳо ва анъанаҳои, ки дар муддати тулонӣ арзи вучуд доштанд, низ суғурат мегиранд, ки ин чараёнҳои баробархуқуқии мардон ва занонро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бозмедорад. Муваффақшавии баробархуқуқии воқеии мардон ва занон чараёнест дуру дароз ва хеле мушкул. Дар ин роҳ зарур аст меъёрҳои ҷамъиятӣ тағйир дода шаванд, ки вазифа ва мақоми занон ва мардонро дар ҷомеа муайян менамоянд. Барои ба даст овардани натиҷаи боз ҳам самараноктар одамонро аз ҳамаи табақаҳо ва муассисаҳои дигар ҷалб намудан лозим аст. Дар ин маврид дар баробари муассисаҳои давлатӣ ва нерӯи граждани имкониятҳои созмонҳои гайрихукумати мақоми хоса доранд.

Ҷалб намудани илм ба таҳияи сиёсати гендерӣ имконият фароҳам меорад, ки пажӯҳиши гендерӣ дастгирӣ карда шавад, инчунин барои ташҳиси гендерӣ асоси методологӣ таҳия карда шавад. Принсипи асосии методологияи гендерӣ бояд таъмини баробархуқуқӣ ва имконияти баробар барои шахрвандони ҳарду ҷинс бошад.

4. ИНЪИКОСИ БАРОБАРИИ ҲАМСАРОН ДАР АСНОДИ ХУҚУҚӢ. Дар моддаи 32 Кодекси оила принсипи баробарии ҳамсарон дар оила таҳким ёфтааст, ки он дар навбати худ ба моддаи 17 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи баробарии ҳуқуқ ва озодиҳои занон ва мардон таъяс мекунад. Ин баробарӣ муносибатҳои оилавино низ дар бар мегирад, ки мард ва зан дар оила ҳуқуқҳои баробар доранд. Баробарии ҳамсарон дар оила дар назар дорад:

- Ҳуқуқи ҳар яке аз ҳамсарон ба интихоби озоди шугли меҳнат, касбу кор, ҷои ҳузури ва сукунат;

- Тасмими якҷояи ҳамсарон дар масъалаи модарӣ, падарӣ, тарбия ва таҳсилоти кӯдакон, масъалаҳои дигари ҳаёти оила (ҳуқуқ ба тасмими муштараки масъалаҳои гуногуни ҳаёти оила);

- Вазифаҳои ҳамсарон дар мавриди ба роҳ мондани муносибат дар оила дар асоси эҳтиром ва ҳусни тафохуми якдигар, инчунин вазифаҳои ҳамсарон баҳри мусоидат ба некӯахлоқӣ ва таҳкими оила, ғамхорӣ дар ҷодаи таъмин ва ба балоғат расонидани кӯдакони худ.

Мазмуни моддаи 32-и Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки моҳияти принсипи баробарии ҳамсаронро дар оила мекушояд, пурра ҷавобгӯи моддаи 17-и Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, моддаи 16-и Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, моддаҳои 12, 13, 15, 16-и Конвенсия дар бораи барҳам задани ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбати занон аз 18 декабри соли 1979, инчунин Эълумияи Пекин ва Платформаи амали Конференсияи умумичаҳонӣ доир ба мақоми занон (соли 1995) мебошад, тамоили умумиро оиди ба низом даровардани қонунгузори оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқи асноди байналмилалии ҳуқуқӣ тасдиқ менамояд.

Ҳуқуқи ҳамсарон ба тасмими якҷоя оид ба масъалаҳои ҳаёти оила аз рӯи мазмуни худ ниҳоят васеъ аст ва он дар амал ҳамаи тарафҳои ҳаёти оиларо дар бар мегирад: масъалаҳои модарӣ, падарӣ, тарбия, таълими кӯдакон, аз он ҷумла ғамхорӣ дар ҳақи онҳо, муайян намудани ҷойи таҳсил ва истиқомат, тақсмоти бучети оила, харидорӣ, муайян намудани вақт ва ҷои фароғат ва ғайра ҳуқуқ ва вазифаҳои баробари волидон мебошанд.

Мутобиқи Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамсар вазифадор аст, ки дар татбиқи ҳуқуқҳои молумулкии шахсӣ ба ҳамсари худ монеа эҷод накунад. Ғайр аз ин, ба вазифаҳои ҳамсарон, дар асоси эҳтиром ва ҳусни тафохуми якдигар ба роҳ мондани муносибатҳо дар оила, мусоидат ба некӯахлоқӣ ва таҳкими оила, ғамхорӣ дар бораи таъминот ва рушди аъзои оила низ дохил мебошанд. Қоидаи мазкур моҳияти эълумиявӣ дорад; дар он вазифаҳои ахлоқии марду зан дар назди ҳамдигар ва дар оила номбар шудаанд.

Қонун баробарии ҳуқуқ ва вазифаҳои марду занро дар оила дар назар дошта, афзалияти ягон нафари онҳоро дар ҳалли ҳаргуна масъала муқаррар намекунад. Аз ҷониби ҳамсарон оқилона истифода бурдани ҳуқуқҳои шахсии аз тарафи қонун додашуда бо иҷрои ҳамзамони вазифаҳо ба таҳкими оила ва ҳусни тафохуми аъзои он

мусоидат мекунад. Масъулият барои аз чониби ҳамсарон иҷро накардани вазифаҳои дорои моҳияти ғайримоликиятиро қонунгузори дар назар надоштааст.

Принсипи баробарии мардон ва занон дар оила, ки ба онҳо ҳуқуқ ва вазифаҳо додааст, на танҳо барои мамлакати мо хос аст. Асноди асосии ҳуқуқи байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи инсон шарҳ медиҳанд, ки давлат бояд барои таъмини ҳуқуқи вазифаҳои ҳамсарон нисбати даромдан ба ақди никоҳ, дар мавриди дар ақди никоҳ будан ва онро шикастан тadbирҳо андешад. Аз ин рӯ, баробарии ҳуқуқи ҳамсарон на танҳо дар қонунгузории миллӣ, балки дар қонунгузории аксарияти давлатҳои хориҷӣ низ, аз он ҷумла дар конституцияҳои онҳо таҳким ёфтааст. Агар дар конституцияҳои чунин давлатҳо ба монанди Маҷористон, Шветсия, Туркменистон ва давлатҳои дигар танҳо баробарии принсипиалии мард ва зан дар маҷмӯъ муқаррар карда шуда бошад, пас дар конституцияҳои давлатҳои дигар, ба монанди Италия, Чопон, Португалия ва ғайра меъёрҳои асноди байналмилалӣ ҳуқуқ дар бораи баробарӣ ва вазифаҳои ҳамсарон дар оила дақиқ амалӣ карда мешавад. Масалан, дар конституцияи Италия ҳуқуқ ва вазифаҳои ахлоқӣ ва ҳуқуқи ҳамсарон дар доирае, ки қонун барои таъмини ягонагии оила зарур аст, муқаррар кардааст. Дар Конституцияи Чопон муқаррар карда шудааст, ки никоҳ дар сурати ҳамкориҳои байниҳамдигарӣ арзи вучуд дорад, ки асоси онро баробарҳуқуқи мард ва зан ташкил медиҳад. Тибқи Конституцияи Португалия баробарҳуқуқӣ ва вазифаҳои ҳамсарон дар никоҳ аз назари шахрвандӣ ва сиёсӣ қобили амал будан, мазмуни таълим ва тарбияи фарзандонро дар бар мегирад.

Ҳамин тариқ, сиёсати давлатӣ доир ба таъмини баробарҳуқуқӣ ва имконияти баробар доштани мардон ва занон бояд ба ин самтҳо равона карда шуда бошад:

- Ба мардон ва занон баробар дастрас будани захираҳои моддӣ ва ғайримоддӣ, баланд бардоштани мустақилияти иқтисодии занон;
- Дар ҷомеа баланд бардоштани обрӯи қори ройғони хонагӣ ва ташаккули афкори ҷамъиятии мусбат ба мақоми нави мардон ва занон дар ҷомеа ва оила;
- Барҳам додани қолабҳои ҷамъиятӣ дар бораи мақоми зан ва мард дар ҷомеа ва оила;
- Ҷалб намудани занон ба ҷараёни тасмимҳои махсусан муҳим дар ҳамаи сатҳҳо;
- Дастрасии баробари ҳамаи намудҳои таҳсилоти касбӣ ба мардон ва занон;

- Баланд бардоштани кобилияти ракобаткунии занон ба мардон;
- Таъмини ҳукуки ҳар як шаҳрванд ба саломатии репродуктивӣ ва ба нақшагирии оила;
- Андешидани тадбир баҳри пешгирӣ кардани зӯроварӣ дар оила нисбати занон ва аъзои дигари оила.

Дар сурати татбики самараноки ин сиёсат, бартараф кардани монеаҳои зиёд, ки макоми занонро инъикос менамоянд, пешрафти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамаи соҳаҳо имконпазир аст. Нерӯи занон, ки ҷомеа дар ихтиёр дорад, барои наслҳои оянда ниҳоят муфид хоҳад буд.

Сиёсати гендерӣ ё сиёсати баробарҳуқуқӣ ва имконияти баробар танҳо масъалаи занон нест, он масъалаи тамоми ҷомеа, шартӣ рушди бебозгашти он мебошад. Барои амалӣ намудани сиёсати гендерӣ ба ин қор ҷалб намудани мардон, иштироки ҳатмии онҳо дар ҳамаи он барномаҳои зарур аст, ки ба ҳукуки занон алоқаманд мебошанд.

Баробарии мардон ва занон ва эҳтироми байниҳамдигарии онҳо дар оила ва ҷомеа кафили оилаи хушбахт ва ҷомеаи рӯ ба рушду таҳаввулот мебошад.

Мафҳумхоро дар ёд доред: баробарҳуқуқии занон ва мардон, кафолати баробарҳуқуқии занон ва мардон, имкониятҳои баробари зан ва мард, генотонди миллӣ, масъалаи гендерӣ, баробарҳуқуқии зану шавҳар, сиёсати давлатӣ нисбати занон.

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи кафолати давлатии баробарҳуқуқии занон бо мардон далелҳо биёред.
2. Дар моддаи 17 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ҳуқуқи занон чӣ гуфта шудааст?
3. Бо далелҳо нақши занро дар ҷомеаи Тоҷикистон муайян созед.
4. Мувозинати гендерӣ чиро дар назар дорад?
5. Асноди ҳуқуқии Тоҷикистонро мисол биёред, ки масъалаи ҳуқуқ ва имкониятҳои занонро инъикос мекунанд.
6. Принсипи баробарии марду зан дар оила дар кадом далелҳо ифода меёбад?

§27. МАҚОМИ ЗАН ДАР ОИЛА ВА ҶОМЕА

1. МАСЪАЛАИ МАҚОМИ ЗАН ДАР ОИЛА ВА ҶОМЕА. Яке аз неъматҳои асосие, ки одамон дар натиҷаи таҳаввулоти ҷомеа интизоранд, васеъ кардани имкониятҳои ҳар кас баҳри ташкили

ҳаёти худ мебошад. Шахсияти алоҳида дар ҷомеаи демократӣ метавонад ҳамчун воҳиди асосии сиёсӣ ба камол расад, вале дар ин сурат ҳам воҳиди асосии иҷтимоӣ оила мондан мегирад. Барои ҳамин фаҳмидани он, ки дар заминаи оила дар давраи гузариш бо занон ва мардон чи воқеа рух медиҳад ва ашхоси алоҳида, шарикон, ҷомоаҳо ва давлат бояд чӣ қор кунанд, ки ба занон ва мардон дар иҷрои мақоми онҳо ҳам дар оила ва ҳам берун аз он ёрӣ расонанд.

Дар урфият гуфтаанд, ки “Зан ҷароғи хонадон аст”. Дар ин ҳикмат маънии бузурги фалсафӣ нихон буда, он мақоми занро дар оила ва ҷомеа баён месозад. Дар баробари пешрафти инсоният ва барпо гардидани форматсияи аввалини иҷтимоӣ иқтисодӣ мақоми роҳбарӣ дар оила ҳамчун ҷузъи ҷомеа ба зан тааллуқ дошт, ки он марҳалаи модаршоҳӣ мебошад. Вале баробари ба миён омадани динҳои масеҳӣ ва ислом мақоми зан то ба ҳадди ақал паст фурумад. Коҳиш ёфтани вазъи зан то миёнаҳои асри XIX идома ёфт, лекин дар давраи инқилобҳои илмию техникаӣ дар соҳаи ҳуқуқи занон низ инқилоб ба амал омад. Дар натиҷаи ин занон озодии пурра ба даст оварданд, ки ин дар навбати худ мақоми нави занро ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеа муайян намуд.

Дар анъанаҳои фарҳангии халқи тоҷик зан аз ҳурмату эҳтиром бархурдор буд, махсусан дар адабиёт нақши ӯ ҳамчун модар ва ҳимоятгари ободии хона тараннум карда мешуд. Вале мавҷудияти қолабҳои ба ҳама маълум ба худбаҳодихии ҷидду ҷаҳди баҳо додани занон таъсир расонд ва ба пайдо шудани ақидаҳои ғаразнок нисбати ба амал ва қобилияти онҳо мусоидат намуд. Ин зухурот татбиқи нерӯи занҳоро маҳлуд месозад. Сабабгори нобаробарии гендерӣ ҳам тасаввуроти анъанавии аҳоли ва ҳам давраи гузариши рушди ҷомеа мебошад.

Бо сабабҳои таърихӣ шуури муқаррарии аксарияти аҳоли анъанавӣ-падаршоҳӣ боқӣ мондааст, ки он бартарияти гендерии бечуну ҷароғи иҷтимоӣ мардон ва тобеияти марбутаи занонро дар назар дорад. Мавҷудияти анъанаи гузашта пардохти “қалин” барои арӯс, ба таври пурра барҳам зада нашудааст, хеле кам бошад ҳам, ҳанӯз вомерӯрад. Инчунин дар гузашта зухуроте дар шакли “баستاني ақди никоҳ аз рӯи тасмими волидон”, ки арӯс ва домод то тӯй ҳатто ҳамдигарро надидаанд, вучуд дошт. Феълан чунин воқеаҳо хеле кам рух медиҳанд, чунки санадҳои қонунгузори сари вақт қабулгардида чунин воқеаҳоро кам карданд.

Дузанагӣ ва бисёрзанагӣ бисёр вомерӯранд, гарчанде ки барои

зиндагӣ бо ду ё якчанд нафар зан мувофики конун чазо мукаррар шудааст.

2. ҚОНУНГУЗОРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ОИЛА ВА ЗАН. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон мекорад: “Давлат оиларо ҳамчун асоси ҷамъият ҳимоя мекунад. Ҳар кас ҳукуки ташкили оила дорад. Мардон ва занон, ки ба синни никоҳ расидаанд, ҳукук доранд озодона ақди никоҳ банданд. Дар оиладорӣ ва бекор кардани ақди никоҳ зану шавҳар баробарҳуқуқанд. Бисёрникоҳӣ манъ аст”.

Принсипҳои Конститутсионии ҳимояи ҳуқуқҳои оилавии шахрвандон дар меъёрҳои оилавӣ ва соҳаҳои дигари ҳукуки Тоҷикистон таҳким ёфтаанд. Масалан, усулҳои ҳимояи ҳуқуқҳои граҷдание, ки дар Кодекси граҷдании Ҷумҳурии Тоҷикистон мукаррар карда шудаанд, дар соҳаи муносибатҳои оилавӣ низ мавриди истифода қарор мегиранд.

Давлат мақоми махсуси занро дар оила ва ҷомеа баён доштааст. Ба ин меъёри конститутсионии “Модару кӯдак тахти ҳимоя ва ғамхорӣ махсуси давлатанд” мисол шуда метавонад. Асноди дигари меъёриро ҳуқуқӣ низ занро ба сифати субъекти махсус арзёбӣ қардааст. Масалан, дар мавриди додани руҳсатӣ, муайян намудани рӯзи қорӣ, дар мавриди шикастани ақди никоҳ ғолибан ба ихтиёри зан-модар мондани кӯдак, мукаррар намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ ва маъмурӣ ва амсоли инҳо. Нишондоди мазкур норозигии ақсарияти мардонро ба вуҷуд меоварад, сарфи назар аз ин, чунин муносибати тафриқавӣ аз имкониятҳои ҳоси физиологии бадани зан ба миён меоянд. Аз ҳамин сабаб аз рӯи имконият онҳоро на ҳамма вақт баробар қардан имконпазир аст .

То давраи гузариш оила аз давлат дар шакли пул ва имтиёзҳои калон мегирифт. Ба ўҳдадорӣ ва нақши занон дар оила ҳам сийёсат ва ҳам дастрасии ҳамаҷониба ба хизматрасонӣ дар соҳаҳои тандурустӣ ва таҳсилот, ки ройгон ё ба ивази пардохти наҷандон зиёд расонида мешуданд, таъсир мерасониданд.

Чи тавре ки дар боло қайд қарда шуд, бисёрникоҳиро Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон манъ қардааст. Дар натиҷаи ин ақсарияти он заноне, ки зани дуюм мешаванд, аз имконияти иштирок дар оқибатҳои ҳуқуқӣ маҳрум мебошанд, масалан, дар мавриди шикастани ақди никоҳ зан аз талаб қардани тақсмоти молу мулк маҳрум аст. Ў инчунин дар мавриди фавқидани бо ном “шавҳар”

ҳукуки меросгирӣ надорад. Дар ин сурат, чун қоида, зан дар тобеияти пурраи иқтисодии шавҳари граждани худ мемонад, ки ин таҳқири нақши зан дар оила мебошад. Зане, ки аз ҷиҳати иқтисодӣ вобаста аст, аз имконияти таҳсил ва мустақилияти иқтисодӣ маҳрум аст.

3. ИМТИЁЗҲО ВА МУШКИЛОТИ ИҶТИМОИИ МОДАРОН.

Шумораи кӯдаконе, ки дар натиҷаи муносибатҳои ғайриникоҳӣ таваллуд мешаванд ва баъд аз ҳукуқи имкониятҳои муайян маҳрум мегарданд, торафт меафзояд. Ҳамин тарик, мақоми занон ҳамчун модарони танҳо ғамхории махсуси давлатро тақозо дорад. Дар ин маврид модари танҳо ба фарди заиф ва ба ёрӣ эҳтиёҷманд мубаддал мегардад. Яке аз мушкилоти асосии занон ҳамохангии иҷрои қори қарордодӣ ва вазифаҳои оилавӣ мебошад. Дар ин маврид асноди меъёрии ҳукукии Ҷумҳурии Тоҷикистон пардохт ва имтиёзҳои гуногунро дар назар доранд, ки бори гарони иҷрои вазифаҳои хизматӣ ва оилавиरो сабук мегардонанд.

Расми 14

Рухсатии ҳомиладорӣ ва таваллуд ва рухсатии волидон барои нигоҳубини кӯдакон ба мақсадҳои гуногун хизмат мекунад ва хусусиятҳои гендерии худро доранд. Рухсатии ҳомиладорӣ дар навбати аввал мақсад дорад, ки саломатии модари оянда нигоҳ дошта шавад.

Инчунин мутобиқи Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон рухсатии модари кӯдакро то 3-солагии кӯдак тамдид кардан мумкин аст. Ин тадбирҳо дар шароити иқтисоди планӣ вазифаи муҳимро иҷро намуданд. Вале дар марҳалаи феълӣ дар шароити бозоргонӣ корфармо манфиатдор нест, ки ба модарон бо сабаби ҳомилагии рухсатихоӣ тӯлонӣ диҳад. Дар мавриди қабул ба кор корфармои хусусӣ нисбати занҳое, ки воқеан хоҳиши модар шуданро доранд, таъбизқорона муносибат мекунад. Маҳз бо ҳамин сабаб пешниҳод карда мешавад, ки ба қонунгузории меҳнатӣ тағйирот ворид сохта шавад, то ки барои нигоҳубини кӯдак ҳар як аъзои оила, сарфи назар аз ҷинси онҳо, ҳуқуқ дошта бошад.

Мушкилоти дигар мавҷуд набудани дастрасӣ ба муассисаҳои тарбияи томактабӣ мебошад, бо ҳамин сабаб занони зиёд ба ҷойҳои

аввалаи кори худ баргашта наметавонанд. Ин муассисаҳо ба волидон имконият медиҳанд, ки на танҳо вазифаҳои худро иҷро намоянд, инчунин имконият медиҳанд, ки дар касбу кори худ пеш равад.

Саломатии зан бо сабабҳои зерин дар ҳама ҷо зери хатар қарор дорад: нобаробарӣ дар мавриди дастрас будани таҳсилот, шугли меҳнат, бехатарии оби ошомиданӣ ва дар маҷмӯъ муҳити носолими табиӣ, дастрасии душвори муассисаҳои тиббию санитарӣ, ахборотӣ ва захираҳо.

Дар байни қисмати занонаи аҳоли 48 % -ро занҳои синну соли репродуктивӣ ва 10,4 % -ро занҳои синну соли ғайрирепродуктивӣ ташкил медиҳанд.

Наздики 72 % аҳолии ҷинси занона дар минтақаҳои деҳотию дорои хусусиятҳои гуногуни иқлимӣ, ҷуғрофӣ, иҷтимоию иқтисодӣ ва экологӣ сукунат дошта, аксарияти кулли онҳо дар оилаҳои ҳаёт ба сар мебаранд, ки даромад ба 1 кас аз ҳаҷми акали зиндагӣ камтар аст.

Дар мавриди таваллуд тамоили кам шудани дарозии интизории таваллуд ба назар мерасад, агар солҳои 1985-1986 дарозии умри аҳолии занона 71,8 %-ро ташкил мекарда бошад, пас он дар соли 2002 то 70,8 % кам шуд.

Дар байни занон чунин касалиҳо афзудаанд, ба монанди ҷоғар, камхунӣ, акибмонӣ инкишофи ҷисмонӣ, ки сабаби гирифтورشавии онҳо ба ин касалиҳо нокифоя будани хӯрок аст.

4. ЗАНОН ВА ҶОМЕАИ ТОҶИКИСТОНИ МУОСИР. Сиёсати давлатӣ доир ба таъмини ҳуқуқ ва имкониятҳо ба иштироки баробарҳуқуқи занон дар ҳаёти ҷамъиятии мамлакат самаранок буда наметавонад. Мақоми зан дар ҷомеа чун мақоми зан дар оила барои рушди ҳамаҷониба ва мутамаддини ҷомеа ба аҳамияти бузург молик аст.

Зан ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи мо дар баробари мардон бояд тамоми имкониятҳоро баҳри иштирок дар ҳаёти сиёсии мамлакат дошта бошад. Қолабҳои гендерӣ ба ҷидду ҷаҳди занон ва баҳо додан ба имкониятҳои худ таъсир мерасонанд ва ба ғаразнок баҳо додан аз ҷониби ҷомеа мусоидат мекунад. Зани сиёсатмадор объектҳои тавачҷӯҳи ҷиддии ҷомеа мебошад. Аз ин хотир, ҳаёти шахсӣ, ҳолати оилавӣ ва зоҳирияти онҳо аз ҷониби мардум мавриди омӯзиш қарор мегиранд.

Роҳдехии зоҳирии занон ба мансабҳо дар сатҳҳои гуногуни

хокимият нишонаи воқеии ба занон дастрас будани чараёни таҳия ва қабули тасмимҳо нест ва дар пешбарии занон аз тарафи давлат нишондиҳандаи беҳтар гардидани имкониятҳои занон ба ишғоли мансабҳои баландтар нисбат ба мардон намебошад. Набояд сифат ба миқдор иваз карда шавад. Ин ҷо бисёр чихатҳо ба худӣ занон вобаста аст. Фаҳмидан зарур аст, ки ин иҷрои ӯҳдадории давлатӣ набуда, имконияти воқеии пешниҳод кардани ҳуқуқҳо ва ҳимояи манфиатҳои худ мебошад.

Занон бояд дорои қобилияти рақобат, буда, аз чихати касбӣ босалоҳият бошанд, то ки воқеан ба мансабҳои роҳбарикунанда довталаб гардида тавонанд.

Дар марҳалаи ҳозира зарур аст, ки доир ба масъалаҳои иштироки занон дар чараён ва сохтори қабули қарорҳо пажӯҳишҳои илмӣ дастгирӣ ва амалӣ гардонидани шаванд; таъмини дастрасии баробар барои занон дар ҳамаи зинаҳои таҳсилот ва гирифтани таҳассус; ташкил ва фаъолият кардани мактабҳои сарварӣ ва ғайра лозим аст.

Истиқлолият ба даст овардани Ҷумҳурии Тоҷикистон, эълони принсипҳои конституционӣ дар бораи сохтмони ҷомеаи демократӣ, соҳибистиқлол, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ имконият доданд натавонанд дастовардҳои соҳаи маориф нигоҳ дошта, қори муттасили муассисаҳои таълимӣ дар тамоми минтақаҳои мамлакат ташкил карда шавад, балки устувории онҳоро таъмин намуда, ислоҳоти соҳаи маориф оғоз карда шавад.

Сарфи назар аз ин, дастовардҳои ханӯз ҳам нобаробарии гендерӣ дар Тоҷикистон ба назар мерасад. Омилҳои зерин сабаби асосии нобаробарии гендерӣ мебошанд: анъанаҳои муайян, афкори ҷамъиятӣ нисбати занон, маҳсусан дар минтақаҳои кӯҳии дурдаст, мавҷуд набудани хобгоҳҳои дорои шароити мусоид барои духтарон ва ғайра, вале сабаби асосӣ дар вобастагии иқтисодии духтарон аст.

Афзалияти асосӣ дар баргараф кардани масъалаҳои, ки бо паст будани мақоми зан дар ҷомеа алоқаманданд, пеш аз ҳама, бояд ислоҳоти ҳамаҷонибаи соҳаи маориф, таҳаввулот дар шакл ва усулҳои таълим, васеъ намудани шабакаи хизматҳои таҳсилотӣ ва маърифати занон, фаҳмиши зарурати гирифтани дониш ҳамчун роҳи ягонаи солими иҷтимоигардонии занон, яъне таҳким бахшидани сарвати инсонии давлат мебошад.

Бе афзоиши маблағгузорӣ барои эҳтиёҷоти соҳаи маориф дар маҷмӯъ ва таҳсилоти занон, маҳсусан, ҷомеаи тоҷик ба пешрафт ноил шуда наметавонад, зеро наслҳои оянда ба иқтисоди бозоргонӣ ва чараёни ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ тайёр карда намешаванд.

Мумкин хатаре сар занад, ки дар оянда мамлакати мо яке аз манбаҳои муҳимтарини худ – мардон ва занони маълумотнокро аз даст диҳад.

Барои бартараф кардани нобаробарии гендерӣ дар соҳаи дастрасии маълумот аз тарафи занон соли 1997 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиби мувофиқи квотаи Президентӣ ба мактабҳои олии дохилшавии духтаронро аз навоҳии дурдаст муайян кард. Шумораи умумии духтароне, ки аз низоми квота аз соли 1997 то соли 2005 истифода бурдаанд – 3911 нафар духтаронро ташкил намуд.

Тавре ки дар болотар ҳам қайд карда шуд, як силсила асноде вучуд доранд, ки бевосита ҳуқуқ ва озодихои занонро ҳимоя мекунанд, лекин ягон санад мушаххасан ҷой ва мақоми занонро дар оила ва ҷомеа муайян намекунад. Қабули чунин қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод карда мешавад, ки он муносибат бар зидди таъсири зӯрварӣ дар оиларо танзим намояд.

Зӯрварӣ дар оила сабабгори поймол кардани ҳуқуқи занон, таҳқир карда шудани шаъну шарафи онҳо, инчунин паст задани мақоми зан мебошад. Санади мазкур имконият фароҳам оварда метавонист, ки роҳҳои бартараф намудан ва пешгирии кардани зӯрварӣ дар оила дақиқан муайян карда шавад.

Баланд бардоштани ҷой ва мақоми зан дар оила ва ҷомеа ба рушди бемайлоии ҷомеа ба нафъи миллат имконият медиҳад. Нерӯе, ки зан дорад, бояд на инкор, балки бо пурағай мавриди истифода қарор бигирад.

Мафҳумхоро дар ёд доред: *оила, оила ҳамчун ҷузъи иҷтимоии ҷомеа, ҳамсарон, зану шавҳар, баробарӣ ва нобаробарии гендерӣ, дузанагӣ ва серзанагӣ, репродуктивӣ ва гайрирепродуктивӣ, квотаи президентӣ.*

Савол ва супоришҳо:

1. Дар бораи мақоми зан дар гузашта чӣҳо гуфта метавонед? Оё дар замони муосир нақши зан дар оила ва ҷомеа тағйир ёфтааст?
2. Оид ба бисёрникоҳӣ фикри хешро баён намоед.
3. Дар бораи қалин ва аз рӯи тасмими волидон ба шавҳар додани духтарон чӣҳо медонед?
4. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз кадом масъалаҳо нисбати занон ҳалталаб мебошанд?
5. Кадом омилҳоро ном бурда метавонед, ки сабабгори вазъи феълӣ занон гардидаанд?
6. Дар бораи модари худ ва нақши ӯ дар оилаи шумо (агар лозим шумored) ҳикояи мухтасар нависед.

§ 28. КОНВЕНСИЯИ СММ ДАР БОРАИ БАРҲАМ ДОДАНИ ТАМОМИ ШАКЛҲОИ ТАБЪИЗ НИСБАТИ ЗАНОН

1. ТАЪРИХИ ҚАБУЛ ВА СОХТОРИ КОНВЕНСИЯ.

“Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон” бо Резолютсияи Иҷлосияи XXXVI Қулли Созмони Милали Муттаҳид аз 18 декабри соли 1979 қабул гардидааст ва мутобиқи моддаи 27 (1)-и Конвенсия 3 сентябри соли 1981 ба эътибор даромадааст. Дар қисмати аввали моддаи мазкур гуфта мешавад, ки “Ин Конвенсия дар рӯзи сиёми баъди барои нигоҳдорӣ ба Қотиби генералии Созмони Милали Муттаҳид супорида шудани бистум тасдиқнома ё ҳуҷҷат дар хусуси ҳамроҳшавӣ, эътибор пайдо мекунад. Ин талабот, яъне аз тарафи 20 давлати ҷаҳон нисбати Конвенсия гирифтани тасдиқнома (ратификатсия) дар санаи дар боло зикргардида - 3 сентябри соли 1981 ба иҷро расид.

Конвенсия дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон бо Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 1993 зери № 831 тасдиқ (ратификатсия) карда шудааст. Ин тасмим маънои онро дорад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ўҳдадор аст, ки пайваста ба ҳри барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон тадбирҳои самарабахш андешад.

Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон аз дебоча, 6 қисмат ва 30 модда иборат буда, ҳар кадоми онҳо масъалаҳои гуногуни мубориза бар зидди таъбиз нисбати занонро дар бар мегирад. Дар дебочаи Конвенсия дар бораи вазъи занон дар ҷомеаи башарӣ, дар қисмати I мақсаду вазифаҳои Конвенсия, дар қисмати II дар бораи тадбирҳои давлатҳои ба Конвенсия пайваста бобати таъмини ҳуқуқҳои занон, дар қисмати III дар бораи зарурати баробарҳуқуқии занон бо мардон, дар қисмати IV масъалаи баробарҳуқуқии марду зан дар мавриди дар ақди никоҳ будан ва дар қисматҳои V ва VI дар бораи роҳи воситаҳои татбиқи Конвенсия суҳан меравад.

2. МАСЪАЛАИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚИ ЗАНОН ДАР ҶАҲОН.

Масъалаи баробарҳуқуқии занон ва мардон дар санадҳои муҳими ҳуқуқи байналмилалӣ инъикос гардидааст. Оинномаи СММ бори дигар бовариро ба ҳуқуқҳои асосии инсон ва баробарҳуқуқии занону мардон тасдиқ намудааст; Эълонияи умумии ҳуқуқи башар

принсипҳои роҳ надодан ба таъбизро тасдиқ ва эълон доштааст. Мувофиқи он инсон сарфи назар аз фарқияти ҷинсӣ бояд тамоми ҳуқуқу озодиҳоро дошта бошад.

Созмони Милали Муттаҳид то қабули Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон баҳри таъмини ҳуқуқу озодиҳои занон як силсила асноди ҳуқуқии дигарро низ қабул кардааст, ки онҳо дар шакли резолютсияҳо, эълomiaҳо ва тавсияҳои Созмони Милали Муттаҳид таҳия гардидаанд. Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон ба ҳамаи ин санадҳо таъя менамояд. Сарфи назар аз мавҷудият ва татбиқи ин асноди гуногуни ҳуқуқӣ таъбизи зиёд нисбати занон мисли пештара ҷой дорад. Таъбизи занон принсипҳои баробарҳуқуқию эҳтироми шаъну шараф ва эътибори инсонро ҳалалдор месозад, ки ин ба иштироки занон баробар ба мардон дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ватани хеш монё мегардад.

Вазъи ҳаёт ва фаъолияти занонро баён намуда, Конвенсия таъкид менамояд, ки дар шароити қашшоқӣ занон барои дастрас намудани озуқа, тандурустӣ, маориф, таълими касбӣ, шугл ба меҳнат ва зарурати дигар имконияти маҳлуд доранд, ки ин ҳолат низ бегуфтугу ба таъбиз нисбати занон мусоидат мекунад. Дар Конвенсия боварӣ изҳор карда мешавад, ки тартиби нави иқтисоди байналмилалии ба баробарӣ ва адолат асосёфта дар таъмини баробарии байни марду зан мусоидат хоҳад кард. Барҳам задани апартеид, ҳамаи шаклҳои наҷодпарастӣ, таъбизи наҷодӣ, мустамликадорӣ, таҷовузкорихо, истилогарихо, даҳолати хоричӣ ба корҳои дохилии давлатҳо барои пурра амалӣ гардидани ҳуқуқҳои мардону занон зарур ва амри воқеӣ мебошанд.

Конвенсия бар он аст, ки "...рушди пурраи кишвар, некӯахлоқии тамоми ҷаҳон ва кори сулҳ иштироки ҳарчи бештари занонро дар баробари мардон дар тамоми соҳаҳои ҷомеа тақозо мекунад. Аҳамияти саҳми занон дар некуахлоқии оила ва дар пешрафти ҷомеа, ки то ҳанӯз пурра эътироф нагардидааст, аҳамияти иҷтимоии модар ва нақши ҳарду волидайн дар оила ва дар тарбияи кӯдакон ва бо дарки он ки нақши зан дар идома додани насл набояд сабаби таъбиз гардад, зеро тарбияи кӯдакон масъулияти якҷояи мардону занон ва дар маҷмӯъ тамоми ҷомеаро тақозо мекунад". Барои ба баробарии пурраи байни мардону занон ноил шудан мақоми анъанавии занон дар оила ва ҷомеа зарур аст. Аз ин рӯ "ба азми қатъӣ ҷиҳати татбиқ

намудани принципҳои дар Эълومیя дар бораи барҳам додани таъбиз нисбати занон эълон гардида ва барои ин мақсад андешидани тадбирҳои зарурӣ барои барҳам додани чунин таъбиз дар тамоми шаклҳо ва зухуроти он ба мувофиқаи зайл расиданд”, гуфта мешавад дар фуруварди дебочаи Эълومیя.

3. МАФҲУМИ ТАБЪИЗ НИСБАТИ ЗАНОН. Шарҳи мафҳуми мазкур дар моддаи 1-и Конвенсия дода шудааст. “Барои мақсадҳои ин Конвенсия, - гуфта мешавад дар ин модда, - мафҳуми “таъбиз нисбати занон” ҳама гуна фарқият, хориҷкунӣ ё маҳдудсозӣ бо нишонаи чинсро дорад, ки ба заифгардонӣ ё умуман эътироф накардан, истифода ё татбиқи ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ дар соҳаи сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, шахрвандӣ ё ҳама гуна соҳаи дигар аз ҷониби занон, сарфи назар аз ҳолати иҷтимоии онҳо, дар асоси баробарҳуқуқии мардону занон равона гардидааст”.

4. ҶАДАДОРИҲОИ ДАВЛАТҲОИ АЪЗО. Моддаи 2 ба принципҳои Конвенсия ва ҷададорихои давлатҳои аъзо бахшида шудааст. Дар он аз ҷумла гуфта мешавад, ки давлатҳои аъзои Конвенсия “таъбиз нисбати занонро дар тамоми шаклҳои маҳкум мекунад ва розиянд бидуни таъхир ба истифодаи тамоми усулҳои дахлдор сиёсати барҳам задани таъбиз нисбати занонро ба роҳ монанд”.

Ҷададорихои умумии давлатҳои аъзо. Бо дар назардошти ҳамин гуфтаҳо давлатҳои аъзо ҷададорихои умумии зеринро ба зимма мегиранд:

- Принципҳои баробарҳуқуқии мардону занонро ба конституцияҳои миллии худ ё дигар асноди қонунгузорӣ, агар он ҳанӯз дохил карда нашуда бошад, ворид менамоянд ва бо ёрии қонун ва воситаҳои дигари марбута татбиқи амалии ин принципро таъмин мекунад;

- Тадбирҳои марбутатаи қонунгузорӣ ва тадбирҳои дигар, аз он ҷумла, дар мавриди зарурӣ, муҷозоте истифода мекунад, ки ҳама гуна таъбизро нисбати занон манъ менамоянд;

- Ҷиғзи ҳуқуқи занонро дар асоси баробарӣ бо мардон муқаррар мекунад ва ба қӯмақи судҳои салоҳиятдори миллии ва дигар муассисаҳои давлатӣ ҳимояи самараноки занонро аз ҳама гуна қирдори таъбиз таъмин мекунад;

- Барои барҳам додани таъбиз нисбати занон аз ҷониби ягон

шаҳс, ташкилот ё корхона тамоми тадбирҳои дахлдорро меандешанд;

- Тамоми тадбирҳои дахлдор, аз он ҷумла тадбирҳои қонунгузориро барои тағйир додан ё бекор кардани қонунҳои амалкунанда, қарорҳо, расму оин ё амалҳои, ки нисбати қонун таъбиз мебошанд, ба амал мебароранд;

- Тамоми муқаррароти қонунгузорию ҷиноии худро, ки нисбати қонун таъбиз мебошанд, бекор мекунанд.

Оид ба шугли меҳнати қонун. Давлатҳои аъзо тамоми тадбирҳоро баҳри барҳам задани таъбиз нисбати қонун дар соҳаи шугли меҳнат меандешанд, то ки дар асоси баробарии мардону қонун ҳуқуқҳои баробарро таъмин намоянд. Ин тадбирҳо чунинанд: ҳуқуқ ба меҳнат ҳамчун ҳуқуқи ҷудонопазири тамоми одамон; ҳуқуқ барои имконияти якхела ҳангоми киро кардан ба қор, аз ҷумла истифодаи меъёрҳои якхелаи интиҳоб барои киро кардан; ҳуқуқ барои интиҳоби озодонаи ихтисос ва навъи қор, пешравӣ дар вазифа ва қафолати шугл, гирифтани тарбияи касбӣ ва бозомӯзӣ, тақмили сатҳи ихтисос ва бозомӯзии мунтазам; ҳуқуқ ба мукофотонидани баробар.

Оид ба ҳуқуқҳои иҷтимоии қонун. Мувофиқи “Қонвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати қонун” давлатҳо барои гирифтани имтиёзҳо; ҳуқуқ ба таъминоти иҷтимоӣ, аз он ҷумла ҳангоми ба нафақа баромадан, бекорӣ, беморӣ, маъҷубӣ, пиронсолӣ ва дар дигар ҳолатҳои аз даст додани қобилияти қорӣ, инчунин ҳуқуқ ба рухсатии пардохтшаванда; ҳуқуқ ба ҳифзи саломатӣ ва шароити беҳатари меҳнат, аз он ҷумла оид ба нигоҳдории вазифаи давом додани насл; пешгирии намудани таъбиз нисбати қонун бинобар ба шавҳар баромадан ё модар шудан ва ба онҳо қафолат додани ҳуқуқи самаранок ба меҳнат тадбирҳои дахлдор меандешанд, аз он ҷумла аз қор озод карданро бинобар ҳомиладорӣ ва рухсатии ҳомиладорӣ ё таваллуд ё таъбиз бинобар вазъи оилавино бо таҳдиди истифодаи мучозот манъ мекунанд; рухсатҳои пардохтшаванда ё рухсатҳои баробар бо кӯмакпулиҳои иҷтимоӣ бинобар ҳомиладорӣ ё таваллудро бе аз даст додани ҷойи қори пештара, ё кӯмакпулиҳои иҷтимоӣ қорӣ менамоянд; пешниҳод намудани хизматҳои зарурии иловагии иҷтимоиро ҳавасманд мегардонанд, то ки ба падару модарон имконият диҳанд, ки онҳо ӯҳдадорҳои оилавино бо фаъолияти меҳнатӣ ва иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ якҷоя иҷро кунанд, аз он ҷумла ба занҳо ҳифзи маҳсури дар давоми ҳомиладорӣ дар он навъҳои қорҳои, ки зарарнокиашон барои саломатии онҳо тасдиқ шудааст, таъмин намоянд.

Оид ба иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ. Моддаҳои 7, 8 ва 9 қисмати III Конвенсия ба иштироки занон дар ҳаёти сиёсии ҷомеа бахшида шудааст.

Давлатҳои аъзо тамоми тадбирҳоро барои барҳам додани таъбиз нисбати занон дар ҳаёти сиёсӣ ва ҷамъиятии кишвар меандешанд, аз он ҷумла ба занон шароити баробар ба мардонро дар масъалаҳои зерин таъмин менамоянд (моддаи 7); овоздиҳӣ дар ҳамаи интиҳобот ва раёбпурсиҳои оммавӣ ва интиҳоб шудан ба тамоми мақомоти аз ҷониби омма интиҳобшаванда; иштирок намудан дар фаъолияти ташкилотҳои ғайридавлатӣ ва асоссиатсияҳои, ки ба масъалаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсии кишвар машғуланд, таъмин менамоянд; давлатҳои аъзо тамоми тадбирҳоро меандешанд, то ки ба занон имконияти бо мардон баробар ва бидуни ягон таъбиз намояндагӣ намудани ҳукуматҳои худро дар арсаи байналмилалӣ ва иштирок дар кори ташкилотҳои байналмилалиро таъмин намоянд (моддаи 8).

Оид ба баробарии занону мардон дар назди қонун. Ба ин масъала моддаи 15 Эълومия бахшида шудааст. Дар он чунин омадааст:

1. Давлатҳои аъзо баробарии занонро бо мардон дар назди қонун эътироф мекунанд.

2. Давлатҳои аъзо ба занон қобилияти ҳуқуқии шахрвандии яхела бо мардон ва имконияти яхелаи татбиқи онро фароҳам меоранд. Онҳо, аз он ҷумла, ба занон ҳуқуқҳои баробарро ҳангоми бастанӣ шартномаҳо ва идораи амвол, инчунин муносибати баробар нисбати онҳоро дар ҳама марҳалаҳои тафтишот дар судҳо ва трибуналҳо таъмин менамоянд.

3. Давлатҳои аъзо ба он розиянд, ки тамоми шартномаҳо ва ҳама гуна дигар ҳуҷжатҳои алоҳидае, ки аз нигоҳи ҳуқуқӣ қобилияти ҳуқуқӣ занонро маҳдуд менамоянд, безътибор ҳисобида мешаванд.

4. Давлатҳои аъзо ба мардону занон нисбати қонунгузориӣ марбут ба ҳаракати шахсон ва озодии интиҳоби ҷойи зист ва ҷойи истиқомат ҳуқуқҳои яхела медиҳанд.

Оид ба масъалаи ақди никоҳ. Эълумия ба ин масъала ҳам диққати ҷиддӣ медиҳад (моддаи 16). Давлатҳои аъзо тамоми тадбирҳои марбутаро баҳри барҳам додани таъбиз нисбати занон дар ҳама гуна масъалаҳои марбут ба ақди никоҳ ва муносибатҳои оилавӣ меандешанд ва, аз он ҷумла, дар асоси баробарии мардону занон масъалаҳои зеринро иҷро менамоянд:

- Ҳуқуқи яхела дар мавриди бастанӣ ақди никоҳ;
- Ҳуқуқҳои яхела ба интиҳоби озоди ҳамсар ва бастанӣ ақди

никоҳ танҳо бо розигии озодона ва пурраи худ;

- Ҳуқуқ ва ўҳдадорихои якхела дар давраи никоҳ ва хангоми бекор кардани ақди никоҳ;

- Ҳуқуқ ва ўҳдадорихои якхелаи мардону занон ҳамчун падару модарон, сарфи назар аз вазъи оилавӣ, дар масъалаҳои марбут ба кӯдакони онҳо, дар ҳама ҳолатҳо манфиатҳои кӯдакон бартариат доранд;

- Ҳуқуқҳои якхела ба озодона ва бомасъулият ҳал кардани масъалаи шумораи кӯдакон, фосилаи байни таваллуди онҳо ва доштани дастрасӣ ба иттилоот, таълим, инчунин воситаҳои, ки ба онҳо дар татбиқи ин ҳуқуқ имконият медиҳанд;

- Ҳуқуқ ва ўҳдадорихои якхела дар мавриди васӣ, парастор, шахси боваринок ва фарзандхондқунандаи кӯдакон будан ё анҷом додани вазифаҳои шабех, хангоме ки онҳо дар қонунгузори миллӣ пешбинӣ гардидаанд;

- Ҳуқуқи шахсии баробари шавҳар ва зан, аз ҷумла ҳуқуқи интиҳоби номи хонаводагӣ, ихтисос ва машғулият;

- Ҳуқуқҳои баробари зану шавҳар нисбати соҳибият, ба даст овардан, идорақунӣ, истифода ва ихтиёрдории амвол чи пулакӣ ва чи бепул;

- Ҷоиза ва никоҳи кӯдак эътибори ҳуқуқӣ надоранд ва тамоми тадбирҳои зарурӣ, аз он ҷумла қонунгузорӣ, бо мақсади муайян намудани синну соли ҳадди ақали ақди никоҳ ва бақайдгирии ҳатмии ақди никоҳ дар санадҳои ҳолати шаҳрвандӣ, андешида мешаванд.

Ҳамин тариқ, “Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон” масъалаи пешгирии таъбиз нисбати занонро инъикос намуда, давлатҳои аъзоро ўҳдадор менамояд, ки дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон тадбирҳои зарурӣ, аз он ҷумла тадбирҳои қонунгузорӣ андешанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чунин ўҳдадориро ба зимма дорад.

Тибқи нишондоди моддаи 18-и Конвенсия давлатҳои аъзо оид ба рафти иҷрои ўҳдадорихои дар Конвенсия зикргардида бори аввал баъди як соли ба Конвенсия пайвастан ва баъд дар ҳар чаҳор сол ақалан як маротиба бо талаби Кумита оид ба барҳам додани таъбиз нисбати занон ба Муншии умумии СММ маъруза пешниҳод менамоянд.

Иҷрои талаботи “Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон” яке аз омилҳои асосии эътибор ва шаъну шарафи байналмилалӣ давлатҳои аъзо мебошад.

бо шароити иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва маънавии оила ва ҷомеа вобаста аст, зеро на дар хама маврид зан бо мард баробарҳуқуқ ҳисобида мешавад. Аз тарафи дигар, зӯроварӣ намудҳои худро дорад, ки хусусияти ба вучуд омадани чунин муносибатро нисбати занон ошкор месозад.

1. Зӯровариҳои иқтисодӣ.

2. Зӯровариҳои ҷинсӣ.

3. Зӯровариҳои рӯҳӣ.

4. Зӯровариҳои ҷисмонӣ.

Зӯровариҳои иқтисодӣ бештар дар фаъолияти меҳнатӣ ва оила зоҳир мегардад. Масалан, дар мавриди ба қор қабул намудани зани ҳомила, надодани музди қори зан, маҳрум сохтани зан аз намудҳои гуногуни истироҳат.

Зан дар оила ҳуқуқи истифодаи музди меҳнати худро надорад.

Зӯровариҳои ҷинсӣ дар оила ва ҷомеа зоҳир меёбад. Зӯровариҳои рӯҳӣ барои наст задани мавқею мақоми зан, шаъну шараф ва даҳлат ба ҳаёти шахсии ӯ истифода карда мешавад.

Зӯровариҳои ҷисмонӣ ин зӯровариест, ки дар натиҷаи истифодаи қувваи ҷисмонӣ ба шахси дигар, яъне аз тариқи лату қўб, занозанӣ, азобу уқубат ва шиканча ба миён меояд.

2. БАРТАРАФ ҚАРДАНИ ЗӢРОВАРӢ. Баҳри бартараф намудани зӯроварӣ дар бештари мамлакатҳои ҷаҳон санадҳои қонунгузориҳои миллӣ ва байналмилалӣ мавриди истифодаи васеъ қарор доранд, ки ин тадбири ҳамагонӣ мавқеи занонро дар ҷомеа ва оила мустаҳкам намуда, ҳуқуқ ва озодихоии онҳоро ҳифз менамояд. Ҳимояи ҳуқуқ ва озодихоии занон, мақсад ва омилҳои асосии он дар ҷаҳон ҳамчун стандартҳои байналмилалӣ, ки аз тарафи СММ қабул шудаанд, инъикос меёбанд. Ба чунин санадҳои муҳими байналмилалӣ ҳуҷҷатҳои зеринро дохил намудан мумкин аст:

1. Эълумия оид ба ҳимояи занон ва қўдагон дар шароити вазъияти ғавқуллода ва дар давраи низоъҳои ҷарбӣ, ки 14 декабри соли 1974 қабул карда шудааст. Дар эълумияи мазкур манъи зӯроварӣ, шиканча, муносибати зиддиинсонӣ, истифодаи ҷораҳои нобудсозӣ нисбати қўдагон ва занон дар давраҳои вазъияти ғавқуллода ва ҷанг оварда шудааст.

2. Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон, ки 3 сентябри соли 1981 қабул карда шудааст (Оид ба ин Конвенсия дар дарси гузашта маълумот дода будем)

3. Эълумия оид ба барҳам задани тамоми шаклҳои таъбиз

нисбати занон, ки 7 ноябри соли 1967 қабул карда шудааст. Ин санад оид ба таъбиз нисбати занон ва хусусиятҳои ҷинсии ношоиста шахвонӣ доштани он, бекор намудани расму оинҳо ва қоидаҳое, ки таъбизро нисбати занон таъмин месозанд, маълумот медиҳад. Баробарии зану мард бояд дар қонунҳо сабт ғашта, дар ҳаёти ҳаррӯза инъикоси худро ёбад. Эълומия бар он аст, ки харидуфурӯши занон ва ғоҳишагарии занон бояд ҷинояти вазнин ҳисоб шуда, нисбат он ҷавобгарии махсус муқаррар карда шавад.

4. Конвенсия оид ба ҳуқуқҳои ҷинсии занон, ки 20 декабри соли 1952 қабул карда шудааст, баробарии ҷинсии зану мардро дар равандҳои ҷинсӣ таҷассум менамояд, аз он ҷумла, ҳуқуқи интихоботи занон, соҳиби вазифаи давлатӣ будани занон ва дар арсаи ҷинсат будани саҳми онҳо дар ҷардидааст.

5. Конвенсия оид ба додани музди баробар ба зану мард барои ғаъолияти меҳнатии баробар, ки 29 декабри соли 1951 қабул карда шудааст. Дар он оид ба ғаъолияти меҳнатии занон ва роҳнаодани таъбиз дар раванди меҳнатии занон таъкид карда шудааст.

Ғаир аз ин, масъалаи ҳимояи зан аз зӯрварӣ дар дигар санадҳои меъёрӣ ҳуқуқи байналмилалӣ инъикос ёфтааст, аз он ҷумла, дар Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шахравандӣ ва ҷинсӣ, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ.

3. ҚОНУНГУЗОРИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ҲИМОЯИ ЗАН АЗ ЗҶРОВАРӢ. Масъалаи ҳимояи зан аз зӯрварӣ дар санадҳои зерини меъёрӣ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст:

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.
2. Кодекси ҷиноятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон.
3. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
4. Кодекси ҷиноятӣ – муқофавии Ҷумҳурии Тоҷикистон.
5. Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон.
6. Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон
7. Кодекси манзили Ҷумҳурии Тоҷикистон

Масъалаҳои ҷузъии ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои занон, аз он ҷумла ҳимояи занон аз зӯрварӣ дар баъзе дигар санадҳои меъёрӣ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон низ инъикос гардидаанд. Дар Тоҷикистон давлат ва ҷомеа баҳри ҳимояи занон аз зӯрварӣ ва қонуншиканиҳои дигар тадбирҳои мушаххас ва самарабахш меандешанд, то ки онҳо дар ҷомеа соҳиби мақому мартабаи сазовор гарданд.

Мафхумхоро дар ёд доред: зӯрварӣ нисбати занон, азобу шиканча, шаъну шарафи инсонии зан, муносибати зиддинсонӣ нисбати занон, озодӣ ва баробархуқуқи занон бо мардон, санадҳои байналмилалӣ ҳифзи ҳуқуқи занон, эъломия, конвенсия ва паймони байналмилалӣ, ки дар онҳо ҳимояи ҳуқуқи занон инъикос ёфтааст.

Савол ва супоришҳо:

1. Зӯрварӣ нисбати зан чист? Намудҳои онро номбар кунед?
2. Дар кадом санадҳои меъёрӣ ва ҳуқуқӣ ҳимояи зан аз зӯрварӣ оварда шудааст?
3. Аз ҳаёт мисолҳои биеҷед, ки дар онҳо зӯрварӣ нисбати зан ҷой дошта бошад ва роҳҳои бартараф намудани онҳоро номбар кунед?
4. Агар нисбати Шумо, кӯдакон, зӯрварӣ истифода шавад, пас чи кор мекардед?
5. Баҳри баланд бардоштани мақом ва шаъну шарафи зан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом тадбирҳо андешида шудаанд?

БОБИ 7. ҲУҚУҚИ АШХОСИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД ВА ПИРОНСОЛОН

*Гар бар сари нафси худ амирӣ, мардӣ,
Бар кӯру кар ар нукта нагирӣ, мардӣ.
Мардӣ набувад фитодаро пой задан,
Гар дасти фитодае бигирӣ, мардӣ.*

(Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ)

§ 30. АШХОСИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД ВА ПИРОНСОЛОН ҲАМЧУН ГУРҶҲОИ ИҶТИМОИИ БА ҲИМОЯ ЭҲТИЁҶМАНД

1. МАФҲУМИ “АШХОСИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД”.

Ба гурӯҳи одамони имконияташон маҳдуд на ҳар кас дохил мешавад. Ченаки асосии ин гурӯҳ имкониятҳои ҷисмонии шахс мебошад. Яъне камбудии ҷисмонӣ ба ин гурӯҳи одамон имконият намедиханд, ки бе ёрии дигарон ҳаёти барои инсон сазовор ба сар баранд.

Дар умри ҳар кас на як бору ду бор воқеаҳои руҳ мелиҳанд, ки дар натиҷа имконияҳои ӯ маҳдуд мегарданд, лекин аксар вақт онҳо моҳияти муваққатӣ доранд: дар натиҷаи табобат баъди муддате шахси мариз, маъҷуб ва ё захмбардошта шифо ёфта, қобилияти фикрӣ, ҷисмонӣ ва қорӣ худро аз нав барқарор карда, зиндагии пурбаракати худро идома мелиҳад. Онҳое, ки сифатҳои солимии худро барқарор карда наметавонанд ва ба ёрии давлату ҷомеа ва мову шумо эҳтиёҷ доранд, ба гурӯҳи иҷтимоии имконияташон маҳдуд дохил мешаванд.

Ашҳоси имконияташон маҳдуд натавонанд дар давоми умр дар натиҷаи касалмандию ягон воқеаи дигар ба ин гурӯҳ дохил мегарданд. Шумораи онҳое ҳам, ки аз модар бо камбудии ҷисмонӣ ба дунё меоянд, кам нестанд. Инҳо кӯдакони касалманд, шал, касалиҳои рӯҳидошта, нобино ва қару гунг мебошанд, ки баъзеи онҳо табобатнашавандаанд.

Ашҳоси номбурда сарфи назар аз синну солшон ба гурӯҳи одамони имконияташон маҳдуд дохил мешаванд. Вале боз гурӯҳи қалони дигари одамони барои он имконияти маҳдуд доранд, ки маъҷубони ҷанг ва ё пиронсол буда, бе ёрии саршарастӣ аз ҳуқуқи озодии худ ба таври пурра истифода бурда наметавонанд. Ҷамаи онҳо ба гурӯҳи иҷтимоии имконияташон маҳдуд дохиланд.

Вале дар байни гурӯҳҳои иҷтимоии имконияташон маҳдуд ва ба ҳимоя эҳтиёҷманд фарқият гузоштан лозим аст. Ҷаҳати гурӯҳи ба ҳимоя эҳтиёҷманд васеъ аст, он ҳам ашҳоси имкониятҳои маҳдуд ва ҳам кӯдакони, занон, ятимон, хонандагон, ҷавонон, бесаршарастон ва амсоли инро дар бар мегирад.

1. Кӣҳо ба раҳму шафқат ва ёрии мо эҳтиёҷ доранд?

2. Ба ашҳоси имконияташон маҳдуд қадом гурӯҳҳои иҷтимоӣ дохиланд?

2. МАҶҲУМИ “АШҲОСИ ПИРОНСОЛ”. Бояд муайян кард, қадоме аз ин се гурӯҳи нафақахӯрон ба категорияи пиронсолон дохиланд:

- аз рӯи синну сол ба нафақа баромадаанд, яъне занҳо 58 - сола ва аз ин зиёд ва мардҳо 63 - сола ва аз ин зиёд мебошанд, ашҳоси дигар, ки аз рӯи мушқилии ҷисмонӣ рӯҳӣ ва зарарнокии зиёди қор дар истехсолот ва ё ҷои дигар аз ин синну сол барвақттар ба нафақа баромадаанд;

- ба нафақа баромадаанд, вале фаъолияти кори худро идома медиҳанд;

- таи чанд сол аст, ки дар нафақа буда, аз сабаби тадриҷан маҳдудшавии имкониятҳои ҳисмонӣ онҳо имконият надоранд, ки зиндагии фаъол дошта бошанд.

Дар илм аниқ муайян нашудааст, ки маҳдудшавии имкониятҳои пиронсолон аз чандсолагии оғоз меёбад. Баъзеҳо бар онанд, ки ин син аз 70 – солагии оғоз меёбад, дигарон аз 75 – солагии меҳисобанд. Метавон ҳардуи ин синну солро қабул кард. Чунки аз ҷиҳати ҳисмонӣ синни пиронсоли маҳз дар 70 фаро мерасад. Бояд гуфт, ки оғози синни пиронсолии каси эҷодкор нисбат ба синни пиронсолии ашхоси дигар дертар фаро мерасад. Ҳар хеле ки набошад, маҳз нафақахӯрон аз ҳамин синни 70 – 75-солагии ба категорияи пиронсолон дохил мегарданд. Дар нафақа будан ханӯз маънии онро надорад, ки шахс пиронсол аст.

1. Қадом ашхосро метавон пиронсол номид?

3. МУШКИЛОТИ АШХОСИ ИМКОНИЯТШОН МАҲДУД ВА ВАЗИФАҲОИ ДАВЛАТУ ҚОМЕА. Ҷӣ тавре ки дидем, категорияҳои одамони имкониятшон маҳдуд гуногун аст. Акнун маълум мекунем, ки ашхоси гуногуни ин гурӯҳи аҳолии дар ҷараёни зиндагии худ ба ҷӣ ниёз доранд ва ба қадом мушкилот рӯ ба рӯ мешаванд.

Онҳое, ки мустақилона роҳ рафта наметавонанд. Ба ин гуна шахс одаме даркор аст, ки барои ӯ хӯрок пазад, тан ва сару либосаширо шӯяд, аз дӯкон настрияҳои даврии ва аз бозору мағоза моли ниёзи ӯро харидорӣ намояд, ҷойхобашро ба тартиб дарорад, аробача лозим аст, ки ӯро ба мактаб, сайругашти ҳавои тоза ва ё ба ҷои дигар барад, ба нақлиёти ҷамъияти савор карда, аз он фурурад, ба хонаи хешу табор ва ёру дӯстон бурдаю биёрад ва гайра.

Онҳое, ки қару гунг мебошанд. Дар зиндагии ин ашхос мушкилии дигар рӯ ба рӯ мешавад. Атрофиён бо ҳамдигар ҳарф мезананд, лекин қару гунгҳо онҳоро намефаҳманд ва бо алам афсус меҳӯранд, ки намешунаванд ва нутқи овоздор надоранд. Бо имову ишораи “гап задан”-и онҳоро атрофиён ва “мусоҳибон” хуб намефаҳманд. Дар муносибатҳои гуногун бо ҳамкорон, дар кӯча, бозор, мағоза, нақлиёти ҷамъияти ва гайра боз ҳамон мушкили ба миён меояд. Онҳо имконияти шунидани овози радио ва барномаҳои телевизионро

надоранд. Ку шахсе, ки ба чунин ашхос ёвар бошад ва дар корҳои зиёди дигар ҳам, ки ба шунидану харф задани кас алоқаманд аст, ба онҳо кӯмак расонад.

Онҳое, ки нобино мебошанд. Ин ашхос дар амал бе ёрӣ аз ӯҳдаи аксар корҳо баромада наметавонанд. Барои онҳо олами беруна торик аст. Бе ёрии ягон кас дар кӯча роҳи даркорӣи ҳаракати худро бо осонӣ намеёбанд. Ба ҷои қори худ ҳозир шуда наметавонанд. Маводи ҷоии муқаррариро ҳонда наметавонанд. Барои савод баровардани худ аксар вақт мактабу омӯзгорони махсус тайёркардари намеёбанд. Ҳамсӯҳбати худро намебинанд. Дар фарқ кардани ин ва ё он шинос мушкилӣ мекашанд. Аз тамошои ҳаргуна маводи тасвирдор – аксу суратҳо, рангҳо, тасвиrotи филмҳо, барномаҳои телевизион маҳруманд.

Онҳое, ки пиронсоли танҳоянд. Барои онҳое, ки айёми пириашон дар ҳалқаи фарзандон ва набераю аберагон, ҳешу табор, ёру дӯстон ва ҳамсоягон хуб мегузарад, пиронсолӣ давраи давлати пирӣ рондан, ҳаловату истироҳат ва марҳалаи нави ҳаёти хушу хурсандона аст. Вале барои онҳое, ки дар дами пирӣ бе кас куй мондаанд ва шабу рӯз ба ёрию сарпарастӣ эҳтиёҷ доранд, давраи пиронсолӣ марҳалаи мушкилу бо дарду алам ва ноумедиҳо мебошад. Чунин одамони пиронсолро дар хона-интернатҳо ҷой медиҳанд. Вале ин парасторгоҳҳо меҳру муҳаббати пайвандон, наздикон ва дидори ширини онҳоро иваз карда наметавонанд. Чӣ бояд кард, ки даврони пиронсолии ин ашхос ҳаловатбахш гузарад дар баробари ин ҳуқуқу озодӣ ва шаъну шарафи инсонии онҳо ҳимоя карда шаванд.

Онҳое, ки касалманд ва маъюб (инвалид) ҳастанд. Касалмандон ва маъюбон низ мисли ашхоси дигари имконияташон маҳдуд дар зиндагии худ ба мушкилоти сершумор рӯ ба рӯ мешаванд. Ин ашхос гарчанде дар зери назорату ғамхорӣи доимии табибон қарор доранд, озурдахотир мебошанд. Онҳо мақсадҳои инсонии худро на ҳама вақт дар амал татбиқ карда метавонанд. Идораҳои бюрократӣ муроҷиатҳои ҳаққонии онҳоро бисёр вақт қонё намегардонанд. Барои харидорӣи доруворӣ ва табобат дар беморхонаю дармонгоҳҳо на ҳама вақт маблағ пайдо карда метавонанд. На ҳамаи маъюбон аз воситаҳои ҳаракат, протези баландсифат ва воситаҳои дигар таъминанд.

Онҳое, ки яқумр бистарианд. Ин ашхос дар ҳама қор мушкилӣ доранд: дар қазои ҳоҷат, шустушӯӣ истеъмоли хӯрок ва ғайра. Аз тамошои табиати атроф, ба ҷое рафтани ва ё барои худ ашӯро харидорӣ кардан, ба қори дӯстдошта шугл варзидан ва ғайраю ва

ҳоказоҳо маҳруманд. Сабаби асосии ин ҳолати ноговор якумра бистарӣ будани онҳо мебошад. Зиндагӣ кардани ин гуна одамон танҳо бо ёрии дигарон имконпазир аст. Маъмулан ин вазифаро наздикону пайвандон иҷро менамоянд.

Онҳое, ки ноқисулақл мебошанд. Ашхоси ноқисулақл бар хилофи баъзе категорияҳои дигари ашхоси имконияташон маҳдуд мустақилона аз ўҳдаи иҷроӣ қисме аз корҳо баромада наметавонанд, гарчанде ки дар ин ҳолат аз болои онҳо назорат зарур аст. Дар даврони мактабҳои кӯдакони ноқисулақл аз ўҳдаи аз бар кардани талаботи барномаҳои таълимии барои мактабҳои тахсилоти умумии муқаррарӣ мураббитабдил ба барномаи наметавонанд. Аз ин рӯ, барои онҳо мактабҳои махсусе лозиманд, ки дар онҳо шогирдон аз рӯи нақшаи барнома ва китобҳои дарсӣ роҳи усулҳои махсус таълим дода шаванд. Ин ашхос ҳам ба ёри ва сарпарастии доимӣ эҳтиёҷ доранд.

Онҳое, ки ғирифтори касали рӯҳианд. Мушкилоти ин ашхос аз мустақилона аз ўҳдаи ҳимояи ҳуқуқҳои худ баромада наметавонанд ба миён меоянд. Аксарияти ин мушкилот ба ҷараёни табobati ин касалмандон ва ҳимояи иҷтимоии онҳо алоқаманданд.

Ашхоси имконияташон маҳдуд шахрвандони комилҳуқуқи Чумҳурии Тоҷикистон мебошанд. Аз ин рӯ, онҳо бояд аз ҳамаи ҳуқуқ ва озодиҳои шахрвандӣ бархурдор бошанд, дар ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ, ва ҳатта имкон дар соҳаҳои иқтисод ва фарҳанг фаъолият намоянд. Дар ин ҳолат танҳо ашхоси аз ақл бегонабуда фаъолият карда наметавонанд.

Дар таъмини ҳуқуқи озодиҳо ва зиндагии сазовори ашхоси имконияташон маҳдуд давлат ва ҷомеа масъуланд. Давлат баҳри иҷроӣ бомуваффақияти ҳуқуқи озодиҳо ва шароити мусоиди кору зиндагии ин ашхос тадбирҳои муассир меандешад. Қонуни барномаҳои миллӣ қабул карда, иҷроӣ онҳоро ба зерин назорат мегирад, арзу шикоятҳои қонунии ин ашхосро саривақт баррасӣ мекунад, барои онҳо имитиёзҳои махсуси иҷтимоӣ муқаррар менамояд ва ғайра.

Дар ҳалли мушкилоти ашхоси имконияташон маҳдуд аҳли ҷомеа – нерӯҳои сиёсӣ, ташкилоту созмонҳои эҷодӣ, васоити ахбори умум, созмонҳои ғайриҳукуматӣ, соҳибкорон, тоҷирон, сарватмандон ва шахрвандони дигар иштирок мекунанд. Вазифаи асосии давлат ва ҷомеа дар муносибат ба ашхоси имконияташон маҳдуд аз он иборат

аст, ки барои онҳо шароити қору зиндагии сазовор муҳайё карда шавад. Бояд гуфт, ки яке аз ченакҳои асосии давлати мутамаддин муносибати давлат ва ҷомеа ба ашхоси касалманду пиронсол ва сатҳи зиндагии онҳо мебошад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ашхоси имконияташон маҳдуд бо ғамхорӣ давлат ва ҷомеа фаро гирифта шудаанд. Дар ин бора қонунҳое, ки тӯли 17 соли истиқлолияти давлатии Тоҷикистон баҳри таъмини ҳуқуқҳои онҳо қабул карда шуда, дар амал татбиқ гардидаанд, шаҳодат медиҳанд.

1. Мушкилоти ашхоси имконияташон маҳдуд дар чӣ зӯҳур меёбад? 2. Магар ҳамаи онҳо имкониятҳои маҳдуди яқхела доранд?

Мафҳумҳоро дар хотир нигоҳ доред: ашхоси имконияташон маҳдуд, ашхоси пиронсол, қару гунг, нобино маъюб (инвалид), ноқисулақл, ашхоси гирифтори касалиҳои рӯҳӣ, ҳуқуқу озодиҳои ашхоси имконияташон маҳдуд, имтиёзҳои махсуси иҷтимоӣ

Савол ва суполришҳо:

- 1. Қадои категорияҳои иҷтимоӣ ба гурӯҳи имконияташон маҳдуд дохиланд?*
- 2. Қарси имрӯзаи мо ба ашхоси имконияташон маҳдуд баҳшида шудааст. Зимни ин масъала фикри ҳеширо баён созед*
- 3. Оё нисбати ашхоси имконияташон маҳдуд боре андеша қардаед?*
- 4. Дар бораи зиндагии як шахси ба шумо шиноси имконияташ маҳдуд нақл қарда, бигӯед, ки ӯ ба қадом ёри эҳтиёҷ дорад.*

§ 31. МУҚАРРАРОТИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҶИМОЯИ ҲУҚУҚҲОИ АШХОСИ ИМҚОНИЯТАШОН МАҲДУД

*Бани Одам аъзои як пайқаранд,
Ки дар офариниши зи як гавҳаранд.
Ҷу узве ба қард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
(Саъдӣ).*

1. МУҚАРРАРОТИ СММ ОИД БА ПИРОНСОЛОН. Дар дебочаи Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид масъалаи "...боварӣ ба ҳуқуқҳои асосии инсон, шаъну шараф ва арзиши шахсияти инсон..." аз ҷумлаи масъалаҳои муҳимтарини ин созмони бонуфузи

байналмилалӣ инъикос гардидааст. Дар тӯли 63 соли мавҷудияти СММ паҳлуҳо ва ҷузъиёти гуногуни ин масъала дар асноди гуногуни ҳуқуқию меъёрии он на як бору ду бор зикр ёфта, мавриди баҳрабардории ҷомеаи ҷаҳонӣ гардидааст. Ин ҷо танҳо яке аз санадҳои ба ҳифзи ҳуқуқи инсон бахшидаи СММ мисол оварда мешавад.

16 октябри соли 1991 Иҷлосияи Кулли СММ бо номи “Принсипҳои Созмони Милали Муттаҳид оид ба пиронсолон”-ро қабул кард. Тавре ки аз номаш ҳам бармеояд, ин санад принсипҳои ҳимояи ҳуқуқҳои пиронсолонро дар бар мегирад. Мақсаду мароми ниҳоии ин санад аз он иборат аст, ки зиндагии пиронсолон пурҷӯшу хурӯш ва сазовор гардонда шавад, зеро онҳо “... дар ҳаёти ҷомеаи худ саҳми калон мегузоранд”.

Созмони Милали Муттаҳид ба мамлакатҳои аъзо тавсияи пешниҳод менамояд, ки принсипҳои дар санади мазкур инъикосгардидаро ба барномаҳои миллии худ дохил намоянд.

Принсипи соҳибхитӣрии пиронсолон.

Пиронсолон бояд:

- аз озӯқа, оби нушокӣ, манзил, сару либос ва хизматрасонии тиббӣ таъмин бошанд;
- имконият дошта бошанд, ки кор кунанд ва ё ба намуди коре шугл варзанд, ки ба онҳо даромад диҳад;
- имконият дошта бошанд, ки дар муайян кардани мӯҳлатҳо ва шакли қатъкунии фаъолияти меҳнатии худ иштирок намоянд;
- имконият дошта бошанд, ки дар иҷрои барномаҳои таҳсилот ва тайёркунии мутахассисон ширкат варзанд;
- имконияти дар шароите зиндагӣ карданро дошта бошанд, ки барои онҳо бехатаранд ва онҳо бо дар назардошти шавку рағбат ва имкониятҳои тағйирёбанда одат карда метавонанд;
- то он вақте ки имконпазир аст, дар ҳонаашон зиндагӣ кунанд.

Принсипи иштироки пиронсолон.

Пиронсолон бояд:

- мисли пештара ба ҳаёти ҷомеа ҷалб карда шаванд, дар таҳия ва татбиқи сиёсате, ки ба некӯахлоқии онҳо бевосита дахл дорад, фаъолна иштирок кунанд, донишу малака ва таҷрибаи бойи худро ба намояндагони насли наврас бидиҳанд;
- ҳуқуқ дошта бошанд, ки имконияти фаъолияти худро дар асосҳои ҷамъиятӣ ба манфиатҳои ҷомеа ҷустуҷӯ ва васеъ намоянд, ба шарте ки ин кор ҷавобгӯи манфиатҳо ва имкониятҳои онҳо бошад;

- имконият дошта бошанд, ки ҳаракат ва созмону ташкилотҳои (ассотсиатсия) ашхоси синни калонсолонро таъсис бидиҳад.

Принсипҳои нигоҳубини пиронсолон.

Пиронсолон бояд:

- бо нигоҳубину ҳимояи оила ва ҷомеа дар асоси низоми арзишҳои фарҳангии ҷомеаи мазкур таъмин карда шаванд;

- бо хизматрасонии тиббӣ фаро гирифта шаванд, ки ба онҳо имконият фароҳам меоварад сатҳи беҳбудии ҷисмонӣ, рӯҳӣ ва ҳушхолии онҳо таъмин карда шавад;

- аз хизматрасонии иҷтимоӣ ва ҳуқуқӣ бо мақсади мустақилият, пурзӯркунии ҳимоя ва нигоҳубини онҳо бархурдор бошанд;

- имконият дошта бошанд, ки дар сатҳи дахлдор аз хизматрасонии муассисаҳои сарпарасте истифода баранд, ки онҳо ҳимоя, офияти саломатӣ, инчунин бо шартҳои башардӯстӣ ва беҳатарӣ ҳавасманд намудани онҳоро таъмин менамоянд;

имконият дошта бошанд, ки аз хизматҳои ҳама гуна муассисаҳои таълим ва нигоҳубини ҷои истиқоматашон, аз ҳуқуқи эҳтироми пурраи шаъну шараф, ақида, эҳтиётот, инчунин ҳуқуқи тасмим гирифтани онҳо ба нигоҳубини худ, аз ҳуқуқи инсон ва озодии асосӣ истифода баранд.

1. Шеъри Саъдиро маънидод кунед.

2. Яке аз принсипҳои муқаррароти СММ-ро нисбати пиронсолон шарҳ диҳед.

3. Қадме аз принсипҳои номбурдаи СММ ба шумо бештар писанд омад?

2. ТАВСИЯҲОИ СОЗМОНИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ МЕҲНАТ.

Конференсияи генералии Созмони байналмилалии меҳнат (СБМ) 23 июни соли 1980 тавсияҳои худро дар зери № 162 дар бораи кормандони пиронсол қабул кард, ки онҳо аз конвенсияҳо ва тавсияҳо, ки аз тарафи конференсияҳои байналмилалии меҳнати солҳои 1957 – 1990 қабул гардидаанд, ба миён омадаанд.

Тавсияҳои мазкур ба давлатҳои аъзои СБМ барои роҳ наодан ба таъбиз нисбати меҳнаткашони пиронсол дар соҳаи меҳнат ва шугъл равона карда шудаанд.

Дар “Тавсияҳо...” омадааст, ки заҳматкашони пиронсол бидуни таъбиз аз рӯи сину сол бояд аз имкониятҳои баробар ба мурочиат барои кор дар баробари дигар заҳматкашон истифода

бурда тавонанд. Ба заҳматкашонӣ пиронсол ва ташиқотҳои иттифокҳои касаба, соҳибкорон ва ташиқотҳои онҳо бояд мақомоте, ки барои баррасии шиқоят оид ба имкониятҳои баробар ва мувоҷиат вақолатдоранд, дастрас бошанд. Дар ин санади байналмилалӣ ба масъалаи ҳимояи ҳуқуқи пиронсолон ба меҳнат, шароити меҳнат, вақти кор, истироҳат, ҳавасмандкунӣ, баромадан ба нафақа, пешгирии пиршавӣ ва масъалаҳои дигари ҳифзи меҳнат ва саломатии онҳо ба давлатҳои аъзо тавсияҳои муҳим инъикос ёфтаанд.

1. Чиҳатҳои муҳимтарини “Тавсияҳои Созмони Байналмилалӣ Меҳнат”-ро баён кунед.

3. МУҚАРРАРОТИ СММ ДАР БОРАИ МАЪЮБОН. Оид ба маъюбон (инвалидон) Иҷлосияи Созмони Милали Муттаҳид 20 декабри соли 1993 “Қоидаҳои стандарти таъмини имкониятҳои баробар барои маъюбон”-ро қабул намудааст.

Маъюбон дар тамоми давлатҳои ҷаҳон ва дар ҳар миллат ҳастанд. Мувофиқи маълумоти СММ шумораи онҳо афзуда истодааст. Вале сабабу оқибатҳои маъюбӣ дар доираи як давлат гуногун ба назар мерасанд. “Ин фарқият аз шароити гуногуни иҷтимоӣ ва тадбирҳои гуногуни давлат баҳри таъмини некуаҳволии шаҳрвандони худ ба миён омадааст”, -гуфта мешавад дар ин санад.

Дар санад оид ба таърихи масъалаи маъюбон маводи тадқиқоти фаровон дода шудааст. Дар он аз ҷумла гуфта мешавад, ки дар ҷараёни солҳои тулонӣ сиёсат нисбати маъюбон тайир ёфт. Он роҳи аз нигоҳубини муқаррарии маъюбон дар муассисаҳои дахлдор то аз ҷониби кӯдакони маъюб гирифтани маълумот ва солимгардонии ашхоси дар калонсолӣ маъюбшударо тай намудааст.

Дар охириҳои солҳои 60 – уми асри XX дар баъзе мамлакатҳои аъзои СММ ба таҳияи консепсияи нави маъюбӣ шурӯъ карда шуд. Ин консепсия робитаи ногусастани байни маҳдудиятҳоеро, ки маъюбон аз сар мегузаронанд, сохтор ва хусусиятҳои муҳити онҳо ва муносибати аҳоли ба маъюбонро ба назари эътибор мегирад. Вале СММ ба масъалаи маъюбон ба таври ҷиддӣ аз соли 1981 машғул шуд, ки он Соли байналмилалӣ маъюбон эълон гардида буд. Соли маъюбон бо қабули Барномаи байналмилалӣ амалиёт нисбати маъюбон ҷамъбаст карда шуд. Аз ҳамон сол сар карда, то соли 1993 Иҷлосияи Ҷулли СММ масъалаи маъюбонро муттасил мавриди

баррасии худ қарор меод ва дар ниҳояти қор санади “Қоидаҳои стандарти таъмини имкониятҳои баробар барои маъҷубон”-ро пешниҳод намуд.

Қоидаҳои стандарти таъмини имкониятҳои баробар барои маъҷубон дар асоси таҷрибае, ки дар ҷараёни Даҳсолаи маъҷубони (солҳои 1983 – 1992) Созмони Милали Муттаҳид ҳосил гардидаанд, таҳия карда шуданд. “Асосҳои сиёсӣ ва маънавии Қоидаҳои мазкур Билли (қонунномаи) байналмилалӣ дар бораи ҳуқуқҳои инсон мебошад, ки он аз Эълומияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ ва Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва маданӣ, Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, Конвенсия дар бораи барҳамзании ҳама гуна таъбиз нисбати занон, инчунин Барномаи умумичаҳонии амалиёт нисбати маъҷубонро дар бар мегирад “ (моддаи 13) .

Дар моддаи 15-и мақсади Қоидаҳои мазкур дар таъмини чунин нишондоде ифода ёфтааст, ки мувофиқи он духтарону писарон, мардҳои занҳое, ки маъҷубанд, ҳамчун аъзои ҷомеа бояд ҳамон ҳуқуқ ва вазифаҳое дошта бошанд, ки одамони дигар доранд. Дар ҳамаи мамлакатҳои ҷаҳон ҳоло ҳам монеаҳое арзи вучуд доранд, ки ба маъҷубон имконият намедиханд ҳуқуқ ва озодиҳои худро татбиқ намоянд, иштироқи маъҷубонро дар ҳаёти ҷамъиятӣ мушкил мегардонанд. Вазифаи давлат аз он иборат аст, барои бартараф кардани ин монеаҳо тадбирҳои зарурӣ андешид. Маъҷубон ва ташкилотҳои онҳо бояд дар ин ҷода ҳамчун ҳамкории баробарҳуқуқ мақоми фаъолона дошта бошанд. Муҳайё кардани имкониятҳои баробар барои маъҷубон дар ҷидду ҷаҳди умум баҳри сафарбар намудани захираҳои инсонӣ дар тамоми ҷаҳон саҳми арзанда мебошад.

Санади мазкури СММ аз қоидаҳои зерин иборат аст:

Оид ба қисмати I. Заминаҳои иштироқи баробарҳуқуқ: Қоидаи 1. Фаҳмиши ҳамаҷонибаи масъала. Қоидаи 2. Хизматрасонии тиббӣ. Қоидаи 3. Азнавбарқароркунӣ (реабилитатсия). Қоидаи 4. Хизматрасонии ёрирасон.

Оид ба қисмати II. Соҳаҳои мавриди ҳадаф барои муҳайё сохтани имкониятҳои баробар: Қоидаи 5. Дастрас будан. Қоидаи 6. Маълумот. Қоидаи 7. Шугли меҳнат. Қоидаи 8. Нигоҳдориҳои даромадҳо ва таъминоти иҷтимоӣ. Қоидаи 9. Ҳаёти оилавӣ ва озодиҳои шахсият. Қоидаи 10. Фарҳанг. Қоидаи 11. Фароғат ва варзиш. Қоидаи 12. Дин.

Оид ба қисмати III. Тадбирҳо барои татбиқ. Қоидаи 13. Аҳборот ва пажӯҳиш. Қоидаи 14. Таҳияи сиёсат ва банақшабарорӣ. Қоидаи 15. Қонунгузорӣ. Қоидаи 16. Сиёсати иқтисодӣ. Қоидаи 17. Танзими фаъолият. Қоидаи 18. Ташиклоти маъҷубон. Қоидаи 19. Тайёркунии ҳайати кормандон. Қоидаи 20. Назорати миллӣ ва баҳодихӣ ба барномае, ки ба маъҷубон дар мавриди татбиқи Қоидаҳо дахл дорад. Қоидаи 21. Ҳамкории техникӣ ва иқтисодӣ. Қоидаи 22. Ҳамкории байналмилалӣ.

Қисмати IV. Механизми назорат.

Дар ҳар қоидаи номбурда стандартҳои СММ оид ба маъҷубон ба таври муфассалу мушаххас дода шудаанд. Ин ҷо мо имкон дорем танҳо як қоидаро ҳамчун намуна мисол биёрем.

Қоидаи 2. Хизматрасонии тиббӣ. Мувофиқи ин қоида давлатҳо бояд хизматрасонии самараноки маъҷубонро таъмин намоянд, аз он ҷумла:

- Давлатҳо бояд баҳри таҳияи барномаҳои саривақт ошкор намудан, баҳо додан ва таъбири нуксонҳо тадбирҳои андешанд, ки татбиқи онҳо аз ҷониби гурӯҳи сершумори мутахассисон сурат мегирад. Ин қор имконият фароҳам меоварад, ки сатҳи маъҷубӣ кам ё оқибатҳои он бартараф карда шаванд. Бояд иштироки ҳамҷонибаи маъҷубон ва аъзои оилаҳои онҳо дар асоси инфиродӣ, инчунин ташкилотҳои маъҷубон дар чараёни банақшагири ва баҳодихии фаъолият таъмин карда шавад.

- Бояд тайёркунии кормандони ҷамоаҳои маҳаллӣ барои иштирок дар ҷунин фаъолият ташкил карда шавад, ба монанди ошкорсозии саривақтӣ, расондани ёрии аввал ва фиристодани маъҷубон ба муассисаҳои марбутаи соҳаи хизматрасонии иҷтимоӣ.

- Давлатҳо бояд барои ба маъҷубон, махсусан ба тифлон ва кӯдакон расонидани хизмати тиббиро дар ҳамон сатҳе ва дар доираи ҳамон таъмин намоянд, ки ба аъзои дигари ҷомае расонида мешавад.

- Давлатҳо бояд табибонро дар сатҳи зарурии касбӣ ва табибону ҳайати дигари тиббиро бо асбобу анҷоми зарурӣ барои хизматрасонии тиббии маъҷубон ва дастрасии онҳоро ба будани усулҳо ва воситаҳои таъбир таъмин намоянд.

- Давлатҳо тадбирҳои зарурӣ андешанд, ки табибон ва ҳайати дигари тиббӣ ба таври зарурӣ тайёр карда шаванд, то ки онҳо ба волидон ҷунин тавсияҳои хатое пешниҳод накунад, ки сабабгори маҳлуд сохтани интиҳоб барои кӯдакони онҳо шаванд.

- Давлатҳо бояд тадбирҳои зарурӣ андешанд, то ки ба маъҷубон

кулли табобати муттасил дастрас бошад ва доруворие бигиранд, ки барои нигоҳдорӣ ва ё баланд бардоштани фаъолияти зиндагии онҳо заруранд.

1. Аз тариқи интихоб ду қоидаи стандарти байналмилалиро оид ба маъҷубон шарҳу эзоҳ диҳед

2. Оё қоидаҳои стандарти байналмилалӣ оид ба маъҷубон дар қонунгузориш Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ гардидаанд?

4. МУҚАРРАРОТИ СММ ОИД БА ҲИМОЯИ АШХОСИ ГИРИФТОРИ КАСАЛИҲОИ РҶҲӢ. – Созмони Милали Муттаҳид масъалаи ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои ашхоси гирифтори касалиҳои рӯҳиро мавриди таваҷҷӯҳи хоса қарор додааст. Ин аст, ки 17 декабри соли 1991 Маҷлиси Умумии он “Принсипҳои ҳимояи ашхоси гирифтори касалиҳои рӯҳӣ ва беҳбудӣ бахшидан ба ёри равонӣ(психиатрӣ)”-ро қабул кардааст. Тавре ки аз оғози номи ин санад ҳам бармеояд, муқаррароти СММ оид ба ҳимояи ашхоси касалиҳои рӯҳӣ дар принсипҳои зерин инъикос ёфтаанд:

1. Озодиҳо ва ҳуқуқҳои асосӣ. 2. Ҳимояи ноблигон. 3. Зиндагӣ дар ҷомеа. 4. Таъхиси касалиҳои рӯҳӣ. 5. Таъхиси тиббӣ. 6. Махфият. 7. Ҷамоа ва фарҳанги он. 8. Стандартҳои ёри тиббӣ. 9. Табобат. 10. Доруворӣ. 11. Ба табобат розигӣ додан. 12. Дар бораи ҳуқуқҳо хабар додан. 13. Ҳуқуқҳо ва шароити нигоҳдориш муассисаҳои касалиҳои рӯҳӣ. 14. Захираҳои муассисаҳои касалиҳои рӯҳӣ. 15. Принсипи бистарӣ гардонидан. 16. Принсипи маҷбури бистарӣ гардонидан. 17. Мақомоти назоратӣ. 18. Тартиби қафолат. 19. Дастрас будани иттилоот. 20. Ашхоси ҷинояткор. 21. Арзу шикоят. 22. Назорат ва васоити ҳифзи ҳуқуқӣ. 23. Татбиқкунӣ. 24. Соҳаи истифодаи принсипҳои нисбати муассисаҳои касалиҳои рӯҳӣ. 25. Нигоҳдориш ҳуқуқҳои мавҷуда.

Дар ҳар принсипи номбурда муқаррароти СММ оид ба роҳи усулҳои ҳимояи касалиҳои рӯҳӣ ба таври мушаххасу муфассал дода шудаанд. Ин ҷо мо имкон дорем танҳо се принсипи нисбатан муҳимро мисол биёрем.

Принсипи 3. Зиндагӣ дар ҷомеа. Ҳар касе, ки гирифтори касалии рӯҳӣ аст, ҳуқуқ дорад, то он дараҷае, ки имконият вучуд дорад, дар ҷомеа кор кунад.

Принципи 4. Ташхиси касалиҳои рӯҳӣ. Ташхис дар бораи он, ки шахс аз касалии рӯҳӣ азоб мекашад, дар асоси стандартҳои байналмилалӣ тиббии эътирофгардида сурат мегирад.

Ташхис дар бораи ошкор карда шудани касалии рӯҳӣ ҳеҷ гоҳ дар асоси мансубият ба мақоми сиёсӣ, иқтисодӣ ва ё иҷтимоӣ ё ки мансубият ба ягон хел гурӯҳи фарҳангӣ, наҷодӣ ва ё динӣ ё аз рӯи ягон сабаби дигаре, ки ба ҳолати саломатии рӯҳии шахс робитаи бевосита надорад, сурат намегирад.

Низои оилавӣ ё хидматӣ ё мувофиқат накардан ба арзишҳои маънавию ахлоқӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ сиёсӣ ё ҷаҳонбинии динӣ, ки дар ҷомеае афзалият дорад, дар мавриди ташхис оид ба дорои касалии рӯҳӣ будан ҳеҷ гоҳ омили муайянкунанда буда наметавонад.

Маълумот дар бораи табобат ва ё дар гузашта ба сифати мариз дар беморхона бистарӣ будани бемори феълӣ, худ ханӯз барои ташхиси бемори рӯҳӣ (чи дар замони феълӣ ва чӣ дар замони оянда) ба худсафедкунӣ асос шуда наметавонад.

Ҳеҷ кас ё мақомоте ҳақ надорад дар қадом шакле ки набошад, ишора ба он кунад, ки ин ва ё он шахс гирифтори касалии рӯҳӣ аст, гайр аз он мавридохе, ки бо мақсадҳои бевосита ба касалии рӯҳӣ ё ки ба оқибатҳои он дахл доранд.

Принципи 21. Арзу шикоят. Ҳар як мариз ва маризи қаблӣ тибқи тартибе, ки дар қонунгузорию дохилидавлатӣ муқаррар карда шудааст, ба арзу шикоят ҳуқуқ дорад.

1. Ба принципҳои СММ оид ба ашхоси гирифтори касалии рӯҳӣ аз назари башардӯстӣ баҳо диҳед

Мафҳумҳоро дар ёд нигоҳ доред: *пиронсол, принципҳои СММ: соҳибихтиёрии пиронсолон, иштироқи пиронсолон, нигоҳубини пиронсолон, қоидаҳои стандарти СММ оид ба маъҷубон: иштироқи баробарҳуқуқ, имкониятҳои баробар, тадбирҳо барои ҷама, хизматрасонию тиббӣ, ашхоси гирифтори касалиҳои рӯҳӣ, принципҳои СММ оид ба ҷимояи ашхоси гирифтори касалиҳои рӯҳӣ.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Принципи соҳибихтиёрии пиронсолонро дар ҳаёти ҷомеа бо далелҳои асоснок кунед.*

2. *Принципи иштироқи пиронсолон барои ин ашхос ва ҷомеа чӣ аҳамият дорад?*

3. *Вазифаи шахрвандон ва аҳли ҷомеа нисбати пиронсолон аз чӣ иборат аст?*

4. *Чаро созмонҳои байналмилалӣ ба қору зиндагии ашхоси имконияташон маҳдуд ин қадар диққати қиддӣ медиҳанд?*

5. *Санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ оид ба ашхоси имконияташон маҳдудро, ки дар мавзӯ дода шудаанд, ном бурда, муносибати худро нисбати онҳо муайян намоед.*

§ 32. МАСЪАЛАИ РИОЯИ ҲУҚУҚИ АШХОСИ ИМКОНИАТАШОН МАҲДУД ДАР ТОҶИКИСТОН

1. СОЗМОНҲОИ АШХОСИ ИМКОНИАТАШОН МАҲДУД.

– Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ашхоси имконияташон маҳдуд дар асоси Конститутсия ва асноди меъёрию ҳуқуқи дигари кишвар дар созмонҳои ғайриҳукумати зерин муттаҳид гардидаанд: Иттиҳоди миллии маъюбони Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Иттиҳоди ветеранҳои ҷанговари интернатионалисти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷамъияти қарҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷамъияти нобиноёнӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҳар кадоми онҳо аз қайди Вазорати адлияи Тоҷикистон гузашта, шахси ҳуқуқӣ буда, фаъолияти худро дар асоси оиннома худ ба роҳ мемонад.

Иттиҳоди миллии маъюбони Ҷумҳурии Тоҷикистон. Иттиҳодиашон миллии маъюбони Ҷумҳурии Тоҷикистон (ИММҚТ) соли 1989 таъсис ёфта, дар он зиёда аз 82 ҳазор нафар маъюбони ҷисмонӣ ва рӯҳӣ муттаҳид гардидаанд, ки аксарияти онҳо қорношоям мебошанд. Дар ҳайати Иттиҳоди миллии маъюбон қӯдақон хеле зиёдаанд. Онҳо низ дар ҷамъияти маъюбон муттаҳид гардидаанд. Дар таркиби Иттиҳоди миллии маъюбон созмони занони маъюб низ фаъолият мекунад.

ИММҚТ сохтори худро дорад, Роҳбарии Иттиҳод ба зимаи Раёсати Марказӣ гузошта шудааст. Созмон дар вилоятҳои Суғд, Хатлон, Қӯҳистони Бадахшон ва шаҳру навоҳии Тоҷикистон созмонҳои миҳаллии худро дорад.

Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ТВҚТ), ки он соли 1996 таъсис ёфтааст, ба ҳайати он зиёда аз 600 ҳазор нафар ветеранҳо дохиланд. Таркиби он аз 5 гурӯҳи ветеранҳо иборат аст: иштирокчиёни Ҷанги

Бузурги Ватани солҳои 1941 – 1945, ветеранҳое, ки дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар қаламрави дигар давлатҳо ҷангидаанд, ветеранҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, ветеранҳои хизмати ҳарбӣ, ветеранҳои меҳнат. Аз миқдори умумии аъзо бештар аз 520 ҳазор нафарашон ветеранҳои меҳнат мебошанд. То 1 апрели соли 2006 шумораи ветеранҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ 5632 нафарро ташкил намуд.

Дар асоси Оинномааш Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро Шӯрои ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон идора мекунад. Ташкилот соҳмонҳои маҳаллии худро дар се вилоят – Суғд, Хатлон ва Кӯҳистони Бадахшон, ду соҳмони минтақавӣ - Кӯлоб ва Курғонтеппа, 18 соҳмони шаҳрӣ ва 52 соҳмони ноҳиявӣ дорад, ки онҳо дар ҳаёти худ 720 соҳмони ибтидоиро муттаҳид намудаанд. Қисми зиёди аъзои ТВҶТ қобилияти қорӣ надоранд. Феълан ҷавониарин иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ 82 – сола ва калонтарини онҳо беш аз 100 – сола мебошад.

Иттиҳоди ветеранҳои ҷанговари интернатсионалисти Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ба Иттиҳоди ветеранҳои ҷанговари интернатсионалисти Ҷумҳурии Тоҷикистон (ИВҶИҶТ) онҳое шомиланд, ки дар ҳаёти маҳдуди Артиши Шӯравӣ ба сифати ҷанговар дар хизмат буданд ва ё дар соҳаи хизматрасонӣ ба ин артиш иҷрои вазифа кардаанд. Дар айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи умумии ин ветеранҳо беш аз 9 ҳазор нафарро ташкил медиҳад. ИВҶИҶТ-ро Раёсати он роҳбарӣ менамояд. Соҳмонҳои Иттиҳод дар вилоятҳои Суғд, Хатлон ва Кӯҳистони Бадахшон ва шаҳри навоҳии мамлакат фаъолият мекунанд.

Ақсарияти аъзои ИВҶИҶТ қобилияти қорӣ доранд. Вале дар байни ин ветеранҳо онҳое ҳам кам нестанд, ки қобилияти меҳнатии худро аз даст дода, дараҷаҳои гуногуни маъҷубӣ доранд.

Ҷамъияти қарҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ба ҳаёти Ҷамъияти қарҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶҚҶТ) онҳое дохиланд, ки яке аз ду иллати ҷисмонӣ - қар ва ё гунг ва ё ҳарду иллати ҷисмонӣ доранд, яъне ҳам қару ҳам гунг мебошанд. Бояд гуфт, ки тибқи стандартҳои байналмилалии тиббӣ нисбати мафҳуми қаблии “қар ва гунг” феълан танҳо як мафҳум – “қар” истифода бурда мешавад, ки он ҳардуро ифода мекунад.

Алҳол 65 ҳазор одамони синну соли гуногуни Тоҷикистон ба гурӯҳи иҷтимоии қарҳо мутааллиқанд, Қисме аз ин шумора бо чунин ноқисӣ аз модар таваллуд шуда, қисми дигар баъдан – дар тӯли

зиндагӣ гирифтадор шудаанд. Аз ин миқдор ашхоси дорои нуқсонҳои шунавоию нутқ танҳо 6 ҳазору 500 нафар аз ҷониби ИКҶТ мебошанд. Мувофиқи нишондоди Оинномаи Ҷамъият ба он қабул танҳо аз 16 – солагӣ оғоз меёбад. Дар байни ҷамъи умумии қару гунгҳои дар боло додашуда қӯдакони то ин синну соли то 16 хеле зиёданд.

Роҳбарии Ҷамъиятро Сарраёсати Марказии он ба ӯҳда дорад. Сохтори поёнии ҶКҶТ – ро шӯъбаҳои муштараки байни шаҳру ноҳиявӣ ташкил медиҳанд, ки онҳо дар шаҳри Душанбе ва се вилоят – Сугд, Хатлон ва Қӯҳистони Бадахшон фаъолият мекунанд.

Ҷамъияти нобиноёнӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ҷамъияти нобиноёнӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон (ҶНТ) дар анҷумани он 10 декабри соли 2003 аз нав таъсис ёфтааст. Шумораи умумии нобиноён дар Тоҷикистон 10 ҳазору 003 нафарро ташкил медиҳад, аз он ҷумла 1288 нафари онҳо қӯдакони аз 1 то 18 – сола мебошанд. Тибқи моддаи 14 Оинномаи он шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба сини 18 – солагӣ расидаанду маъҷубони гурӯҳҳои I ва II ҷашм мебошанд, аз ҷониби ҶНТ шуда метавонанд. Аз ин рӯ, на ҳамаи шумораи дар боло омада аз ҷониби ин ҷамъият мебошанд.

Роҳбарӣ ба ҷамъият ба зиммаи Идораи Марказии ҶНТ (ИМ ҶНТ) гузашта шудааст. Ҷамъияти нобиноёнӣ 9 созмони минтақавӣ ва 11 созмони маҳаллӣ дорад.

1. Дар гурӯҳҳои хурд аз тариқи баҳсу мунозира муайян кунед, ки ҷомеа ба гурӯҳҳои гуногуни ашхоси имконияташон маҳдуд чӣ ёрӣ расонида метавонад.

2. Оё дар бораи ҳолати рӯҳии ашхоси имконияташон маҳдуд дарак дорад?

2. МАҚСАД ВА ВАЗИФАҲОИ СОЗМОНҲОИ АШХОСИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД.

– Мақсад ва вазифаҳои асосии оинномавии Созмонҳои ашхоси имконияташон маҳдуд ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои маъҷубон, мусоидат намудан ба тавонбахшию офияти ҷисмонии ашхоси имконияташон маҳдуд ва иштироки самараноки онҳо дар ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии ҷомеа мебошад. Ин мақсад ва вазифаҳо дар оинномаҳои ташкилоту созмонҳои дар боло номбурда инъикос гардидаанд.

Дар моддаи 1-и Оинномаи Ҷамъияти нобиноёнӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: “Ташкилоти ҷамъиятии маъҷубони Тоҷикистон “Ҷамъияти нобиноёнӣи Тоҷикистон... ташкилотест, ки

бар узвияти шахрвандони нобинои Ҷумҳурии Тоҷикистон – маъюбони гурӯҳҳои I ва II нобиноён асос ёфта, барои хифзи ҳуқуқ ва манфиатҳо, дастгирии иҷтимоӣ, офиятёбӣ, муттаҳидсозӣ ва мусоидат ба таъмини имкониятҳои баробари онҳо таъсис дода шудааст.

Қадрӣ қиммати инсонҳое, ки имконияташон маҳдуд аст, дар моддаи 2.1-и Оинномаи ин ташкилот хеле равшан ифода ёфтааст. Дар моддаи мазкур баъардӯстӣ ва шафқат, иззату эҳтироми шаъну шарафи шахсӣ ва фикру андешаи ҳар як узви ҶНТ, роҳ наодан ба таъбири маъюбон аз рӯи аломатҳои синну сол, миллат, эътиқоди динӣ ва сиёсӣ, сабабҳои маъюбӣ ҳамчун арзишҳои воқоидаҳои одамият, принсипҳо ва мақсаду вазифаҳои асосии фаъолияти Ҷамъият қарор гирифтааст.

Воқоида ба имкониятҳои аъзоӣ Ташкилоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди худ вазифаҳои бузург мегузорад, ки онҳо дар Оинномаи ТВҶТ хуб инъикос гардидаанд. Аҳамияти ин вазифаҳо ба назар гирифта, таваҷҷӯҳи хонандагонро ба баъзе лаҳзаҳои ватанпарастонаю масъулияти баланди аъзои ТВҶТ дар назди ҷомеа ҷалб менамоем.

Дар қоидаи умумии Оиннома омадааст, ки ташкилот:

- одамони таҷрибаи зиёд андӯхтаҳо ба ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ, иқтисодӣ ва маданият мамлакат ва пеш аз ҳама ба тарбияи насли наврас дар рӯҳи ватандӯстӣ ва интернационалӣ, дӯстии халқҳо, муносибати бошӯруна ба меҳнат, таълим, хизмати ҳарбӣ, ҳушёрӣ сиёсӣ, интизом, муташаққилӣ, ҳамеша тайёр будан ба муҳофизати ватан ҷалб менамояд;

- барои ҳарчӣ пурраю оқилонатар истифода бурдани таҷриба ва дониши ветеранҳои ҷанг, меҳнат ва қувваҳои мусаллаҳ тадбирҳои мушаххас қарор карда баромада, онҳоро ба амал мебарорад;

- барои иштироки нафақахӯрон дар фаъолияти меҳнатии мувофиқи ҳолати он, аз он ҷумла дар асоси кооперативӣ, хусусӣ ва оилавӣ, дар соҳаи хизматрасонӣ, савдо, истеҳсоли молҳои истеъмолӣ халқ ва маҳсулоти кишоварзӣ, дар рӯзи қорӣ ношӯруно муваққатӣ мадад мерасонад;

- дар ҳаракати шоғирдтайдоркунӣ иштирок менамояд;

- дар қорӣ зиёд қардани истеҳсоли маҳсулот дар хоҷаҳои ёрирасони шахсӣ, ривочи боғдорӣ, обҷақорӣ, занбӯри асалпарварӣ фаъолон иштирок қардани ветеранҳо, ба қадри ҳол ҷалб намудани нафақахӯрон ёри мерасонад;

- ба ветеранҳо дар ҷои истиқоматашон дар бобати ба таври намунавӣ нигоҳ доштани фонди манзил, ҳавлиҳо, кабудизорҳо, сарфаю сариштакорона истифода бурдани қувваи барқ, газ, об, гармӣ чалб намудан кӯмак мерасонад;

- дар бехтар намудани шароити манзил, хизматрасонии манзил ва тиббии нафақахӯрон, дар ташкили истироҳати онҳо, дар назорат аз болои таъмини саривақт ба онҳо додани нафақа, ёрдампулӣ ва мувофиқи қонун ба маъҷубон, иштирокчиёни ҷанг, ветеранҳои меҳнат, оилаҳои ҷанговарони ҳалокшуда додани имтиёзҳо иштирок менамояд;

- ба мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ ва созмонҳои ҷамъиятӣ дар қори дуруст нигоҳ доштани қабристонҳои ҷанговарон, ки ёдгориҳо, тахтасанҳо ва лавҳаҳои ёдгори, ки қорнамоиҳои ҷангӣ ва меҳнатии халқро абадӣ мегардонанд, кӯмак мерасонад;

- дар қори махфилҳо, клубҳо, хона – музейҳои шарафи ҷангӣ ва меҳнатӣ, ҳаракат барои сулҳ ва бар зидди мусаллашавӣ фаъолна иштирок менамояд;

- ба ташкилотҳои миллӣ ва байналмилалӣ ветеранҳои ҷанг ва меҳнат бо мақсади мустаҳкам кардани дӯстӣ ва ҳамкории байни халқҳо алоқа муқаррар карда, онро инкишоф ва вусъат медиҳад;

- дар бораи фаъолияти худ ҳукумат ва аҳли ҷомеаро хабардор мекунад.

Созмонҳои ашхоси имконияташон маҳдуд дар асоси Конститутсия ва қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон – қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ”, “Дар бораи ветеранҳо”, қонунҳои дигар ва оинномаҳои худ фаъолият намуда, мақсадҳои наҷиби инсондӯстию ватандориро пиёда менамоянд.

1. Дар бораи мақсад ва вазифаҳои созмонҳои ашхоси имконияташон маҳдуд маълумот диҳед

3. ХИМОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ШАХСӢ, СИЁСӢ, ИҚТИСОДИ ВА ИҶТИМОИИ АШХОСИ ИМКОНИЯТАШОН МАҲДУД. –

Ашхоси имконияташон маҳдуд аз ҳамаи ҳуқуқи озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон қароғат дода шудааст, бархурдоранд. Дар баробари ин дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҳимояи иҷтимоии ин категорияи аҳоли моддаи алоҳида бахшида шудааст. Дар моддаи 39 омадааст, ки “Ҳар шахс дар пиронсолӣ, хангоми беморӣ, маъҷубӣ, гум қардани қобилияти қор, маҳрум шудан аз сарпараст ва мавридҳои дигаре, ки

қонун муайян кардааст, кафолати таъмини иҷтимоӣ дорад”. Инчунин ҳуқуқҳои шахрвандони имконияташон маҳдуд дар кодексҳои граждани ва меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи таъминоти нафақа ба шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон”, “Дар бораи ҳимояи иҷтимоии маъҷубон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”, қонунҳои марбути дигар ва асноди зерқонунӣ инъикос гардидаанд.

Барои аъзои Иттиҳоди миллии маъҷубони Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шаҳри Душанбе Маркази ахбороти ҳуқуқӣ ташкил карда шуда, дар ақсар бахшҳои Иттиҳод хочагиҳои ёрирасон фаъолият мекунад. Барои маъҷубони хурдсол дар шаҳри Душанбе 2 мактаб, дар ноҳияи Ҳисор 1 мактаб барои бемориҳои устухон (палеомелит) ва фалаҷ (серебриалӣ) кор мекунад. ИММҶТ марказҳои таълимӣ дорад, ки хатмунандагонии он доир ба касбҳои ҳисобчӣ, либосдӯз, пойафзолдӯз, устои телевизор ва ғайра ҳуҷҷат гирифта, ҳуқуқи худро ба меҳнат дар амал татбиқ менамоянд. Дар шаҳри Душанбе корхонаи узвҳои сунъӣ кор мекунад, ки он эҳтиёҷи маъҷубонро саривақт иҷро менамояд.

Аъзои Ташиқоти ветеранҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қобилияти қорӣ доранд, аз тарафи мақомоти марбути ҳокимияти давлатии маҳаллӣ бо қор таъмин ва ҳуқуқҳои дигари иҷтимоии онҳо ҳифз карда мешаванд.

Аъзои Иттиҳоди ветеранҳои қанговари Ҷумҳурии Тоҷикистон низ имконияти дар меҳнати ғойаданоки қамъиятӣ фаъолна иштирок кардан доранд. Онҳо мақомоти марбути ҳокимияти давлатии маҳаллӣ бо қор таъмин ва ҳуқуқҳои дигари иҷтимоии онҳо ҳифз менамоянд.

Аъзои Қамъияти қарҳои ҶТ дар се қорхонаи шаҳри Душанбе - Муассисаи иҷтимоии тавонбахши қарҳои № 1, Маркази илмию истеҳсолии қамъияти қарҳо ва Қорхонаи таълимию истеҳсолии № 5 ва Қорхонаи таълимию истеҳсолии № 2 воқеъ дар шаҳри Хучанд бо қор таъмин карда мешаванд. ҚКҶТ бо номи “Артели 1 Май” дар ноҳияи Бобоҷон Ғафурови вилояти Сугд Маркази иҷтимоию тавонбахш ва офият дорад. Дар он қарсола шумораи зиёди қарҳо саломатӣ ва қобилияти қорӣ худро барқарор менамоянд.

Дар байни аъзои ҚКҶТ на ҳама бо қуррағӣ қар ҳастанд, як қисми онҳо қамшунаво низ мебошанд. Барои қӯдақони қамшунаво литсей - интернатҳо дар шаҳри Душанбе ва ноҳияи Рӯдакӣ фаъолият мекунад. Ба рӯи қунин қӯдақон дар шаҳри Душанбе қари мақтаби ғойбонаи № 8 ҳам боз аст, қарсеи ин таълимгоҳҳо тобеи Вазорати маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Барои аззои Чамъияти нобиноённи Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор корхонаҳои истеҳсоли кушода шудаанд, ки онҳо аксарияти ин гурӯҳи иҷтимоиро бо ҷои қор таъмин мекунад. Аз он ҷумла Корхонаи таълимӣ - истеҳсоли ва маркази тавонбахш ва офияти вилояти Суғд, Корхонаи таълимӣ - истеҳсоли ва маркази тавонбахш ва офияти вилояти Хатлони воқеъ дар шаҳри Кӯлоб, корхонаҳои таълимӣ - истеҳсоли дар ҷор ноҳияи шаҳри Душанбе ва дар шаҳру навоҳии Конибодом, Исфара, Истаравшан, Рӯдакӣ, Варзоб ва баъзе ҷойҳои дигар мавҷуданд. Онҳо қариб ҳамаи нобиноёнро ба қор таъмин менамоянд. Нобиноҳо маснуоти барои рӯзгори мардуми Тоҷикистон ниҳоят зарурро истеҳсол менамоянд.

Барои кӯдакони нобино дар ноҳияи Ҳисор барои 60 талаба (синфҳои 1 – 1У), дар Исфара 110 хонанда (мактаби миёна), дар шаҳри Хучанд 73 талаба (аз синни томактабӣ то синфи 8) аз тариқи васоити таълимии бо алифбои брайлӣ таълифгардида асосҳои илмро меомӯзанд.

Дар ин ҷода раёсати Чамъият бо хазинаҳои гуногун ҳамкорӣ дорад. Феълан аз тариқи маблағгузори Бунёди миллии иҷтимоии Тоҷикистон таълифи “китобҳои гӯё” барои синфҳои 4 - 7 ва дастурҳои методӣ барои омӯзгорони ин таълимгоҳҳо таълиф карда мешаванд.

Дар ҳифзи иҷтимоии ашхоси имконияташон маҳдуд музди меҳнат, нафақа, кӯмакпулӣ, таъабат ва истироҳат мақоми калон доранд.

Дар назди Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон Пажӯҳишгоҳи илмию тадқиқотии экспертиза ва барқароркунии қобилияти қорӣ маъюбон фаъолият мекунад. Дар назди ин муассисаи илмию тиббӣ клиника - беморхонаи маъюбон низ ҳаст, ки он дорои 60 кати беморӣ мебошад. Дар Пажӯҳишгоҳ таи чанд соли охир оид ба тавонбахшии тиббию санитарии маъюбони пиронсол, стратегияи рушди комплекси тавонбахшии маъюбони пиронсол – тавонбахшии тиббӣ, тавонбахшии иҷтимоӣ ва тавонбахшии касбӣ мавриди пажӯҳиш ва баҳрабардорӣ қарор гирифтааст. Натиҷаҳои тадқиқоти Пажӯҳишгоҳ дар Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии Тоҷикистон истифода бурда мешаванд.

Ашхоси имконияташон маҳдуд дар дармонгоҳҳо беморхонаҳо мавриди ташхис ва таъабат қарор мегиранд. Мансубияти маъюбонро ба ин ва ё он гурӯҳи маъюбӣ ВТЭЖ муайян менамояд. Яке аз чунин муассисаҳо дар деҳаи Батоши ноҳияи Турсунзода воқеъ

гардидааст. Дар хайати бошандагони он ашхоси пиронсолу бепарастор ниг хастанд. Сарпарастии онхоро давлат ба ӯҳда дорад.

1. Сенафарӣ тақсим шуда, аз рӯи маводи мавзӯ ва маводи иловагӣ созмонҳои ашхоси имконияташон маҳдудро ба аҳли синф муаррифӣ намоед.

4. ИМТИЁЗҲО ВА АФЗАЛИЯТҲОИ АШХОСИ ИМКОНИАТАШОН МАҲДУД.

– Ба ашхоси имконияташон маҳдуд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имтиёзу афзалиятҳо дода шудаанд, ки онҳо дар қонунгузорӣ ва асноди меъёрии ҷорӣ инъикос гардидаанд. Ин шахрвандон аз нақлиёти мусофиркаши ҷамъиятӣ бепул истифода мебаранд. Нафақаи худро саривақт мегиранд, Дар баробари дар нафақа будан фаъолияти меҳнатии худро ҳуқуқи давом додан доранд. Барои онҳо хизматрасонии коммуналӣ ройгон аст, ғайр аз истифодаи барқ ва газ, ки барои ҷуброни пули пардохти онҳо ба нафақаи маъҷубон моҳе 15 сомонӣ ҳамроҳ карда мешавад. Ба истироҳатгоҳу фароғатгоҳҳо роҳхатҳои имтиёзнок дода мешаванд. Барои табобат аксари маъҷубон бо доруворӣ бепул ва ё бо нархи имтиёзнок таъмин карда мешаванд.

Давлат муттасил дар ҳаққи ашхоси имконияташон маҳдуд ва махсусан маъҷубону иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватании солҳои 1941 – 1945 ғамхорӣ зоҳир менамояд. Масалан, мувофиқи фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон аз 24 апрели соли 2006, № 1735 “Дар бораи ҷораҳои иловагии беҳтар намудани вазъи моддии иштирокчиёну маъҷубони Ҷанги Бузурги Ватании солҳои 1941 – 1945 ва ҳамсарони бесаробонмондаи ҷанговарони дар ин ҷанг ҳалокгардида” аз 1 май соли 2006 ба иштирокчиён ва маъҷубони Ҷанги Бузурги Ватании солҳои 1941 – 1945 ва ҳамсарони бесаробонмондаи ҷанговарони дар ин ҷанг ҳалокгардида илова ба нафақаи онҳо нафақаи президентӣ муқаррар карда шуд, ки он моҳе 100 сомонӣ мебошад.

Мақомоти ҳифзи иҷтимоии маҳаллии ҳокимияти давлатӣ низ аз тариқи сарчашмаю воситаҳои гуногун ба маъҷубон ёрии моддӣ ва маънавӣ мерасонанд. Масалан, тибқи Қарори Раиси шаҳри Душанбе дар пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қарибӣ “Қохи ветеранҳо” бунёд карда мешавад, ки он аз толор, осорхона, утокҳои қорӣ, китобхона ва ҷойхона иборат хоҳад гашт. Баъди ба истифода додани он ашхоси имконияташон маҳдуди Душанбешаҳр имконият пайдо

менамоянд, ки истироҳат ва фарогати худро дар ин кохи мӯхташами фарханг хубу сазовор гузаронанд.

Сарфи назар аз он ки феълан дар Тоҷикистон ашхоси имконияташон маҳдуд ва пиронсол то як дараҷа ба ғамхории давлату ҷомеа фаро гирифта шудаанд, вале ин гурӯҳи иҷтимоӣ ханӯз ҳам мушкилоти зиёде доранд, ки баргараф кардани онҳо на танҳо вазифаи давлату ҷомеа, инчунин вазифаи ҷонии ҳар яки мо ҳам мебошад.

***Мафҳумҳоро дар ёд доред:** Иттиҳоди миллии маъёбон, Ташиклоти ветеранҳо, Иттиҳоди ветеранҳои ҷанговари интернационалист, Ҷамъияти карҳо, Ҷамъияти нобиноён, нафақахӯрон, гурӯҳҳои иҷтимоии имконияташон маҳдуд.*

Савол ва супоришҳо:

1. Ашхоси имконияташон маҳдуд чаро дар созмонҳои ҷамъиятӣ муттаҳид шудаанд?

2. Дар бораи яке аз созмонҳои ашхоси имконияташон маҳдуд нақл кунед.

3. Нишондодҳои оинномавии созмонҳои ҷамъиятии ашхоси имконияташон маҳдуд дар бораи чӣ шаҳодат медиҳанд?

4. Оё ашхоси имконияташон маҳдуд аз рӯи ҳадафҳои зиндагӣ фаъолиятҳои ҳамчун шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз дигарон фарқе доранд? Барои ба ин савол ҷавоб пайдо намудан шумо бо чанд нафар аз чунин ашхос вохӯрда, сӯҳбат ороед.

§ 33. ЭҲТИРОМИ ПИРОНСОЛӢ - ҚАРЗ ВА ШАЪНУ ШАРАФИ ҲАР ЯК ИНСОН

1. МАСЪАЛАИ ПИРОНСОЛӢ ДАР ҶАҲОНИ ИМРӢЗА. – Ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаи пиронсолӣ диққати сазовор медиҳад. Созмони Милали Муттаҳид дар ҷандин асноди худ ин масъаларо мавриди баҳрабардорӣ қарор додааст. Ин созмони байналмилалӣ ханӯз дар Эълумияи умумии ҳуқуқи башар меъёро ворид карда буд, ки мувофиқи он “Ҳар як инсон ҳамчун узви ҷамъият ба таъминоти иҷтимоӣ ҳақ дорад” (аз моддаи 22). Вале дар тӯли беш аз 25 соли охир СММ ба масъалаи ашхоси имконияташон маҳдуд ва махсусан ба масъалаи пиронсолӣ тавачҷӯҳи хоса зоҳир кардааст.

Санаде, ки “Принсипҳои Созмони Милали Муттаҳид нисбати пиронсолон” ном дорад ва аллакай баъзе паҳлӯҳои он мавриди

истифода қарор гирифтанд, маҳз ба пиронсолӣ ҳамчун масъалаи глобалии ҷаҳони муосир бахшида шудааст. Зарурат ба қабули ин санад дар он аст, ки гарчанде дар чандин санади ҳуқуқии СММ ва баъзе созмонҳои дигари байналмилалӣ масъалаи ҳуқуқҳои пиронсолон баён гардидаанд, ҷузъиёти он ба мисли “Принсипҳо...” мушаххас пешниҳод нашуда буданд. Мақсад аз қабули ин санад, чи тавре ки дар оғози он омадааст, “Зиндагии пурҷӯшу хурӯши пиронсолон таъмин карда шавад”.

Дар қисмати вуруди санад аз ҷумлаи сабабҳои асосии қабули ин ҳуҷҷати муҳими байналмилалӣ инҳо ном бурда шудаанд:

- баҳри иҷрои Нақшаи байналмилалӣ амалиёт доир ба пиршавӣ, ки онро Иҷтисоии умумичаҳонӣ оид ба масъалаи пиршавӣ қабул карда ва аз ҷониби Иҷтисоии Кулӣ бо Резолютсияи зерӣ рақами 37 / 51 аз 3 декабри соли 1982 дастгирӣ ёфтааст;

- фарқи куллиро дар ҳолати ашхоси пиронсол на танҳо дар байни мамлакатҳо, инчунин дар доираи давлатҳои алоҳида ва дар байни ашхоси гуногун, ки қабули тадбирҳои гуногун дар соҳаи сиёсатро тақозо дорад, эътироф намуда;

- бо дарназардошти он ки дар ҳамаи мамлакатҳо шумораи ашхоси пиронсол торафт меафзояд ва ҳолати саломатии онҳо аз ҳамаи давру замонҳои қаблӣ беҳтар аст;

- бо дарназардошти тадқиқотҳои илмие, ки онҳо аксар тасаввуроти қолабии маъмулро дар бораи ногузирии пиршавӣ ва дар баробари пиршавӣ бадшавии аҳволи саломатӣ рад мекунанд.

Дар санад гуфта мешавад, ки пиронсолон бояд барои татбиқи ҳама тарафаи нерӯи худ имконият дошта бошанд ва ба пиронсолон бояд имкониятҳои ҷомеа дар соҳаи таҳсилот, фарҳанг, ҳаёти маънавӣ ва фароғат дастрас бошад.

Дар принсипи “Шаъну шараф” омадааст, ки ашхоси пиронсол бояд имконият дошта бошанд, ки тарзи ҳаёти сазовор ва беҳатар дошта бошанд ва набояд гирифтори истисмор ва зӯрварии ҷисмонӣ ё равонӣ қарор дода шаванд. Пиронсолон ба муроҷиати боадолатона ҳуқуқ доранд, сарфи назар аз синну сол, ҷинс, мансубияти наҷодӣ ва қавмӣ, маъҷубӣ ё мақоми дигар, ба нақши ин ашхос бояд бидуни саҳми иқтисодии онҳо баҳо дода шавад.

Созмонҳои дигари байналмилалӣ минтақавӣ ва давлатҳои аъзои онҳо баҳри таъмини зиндагии сазовор барои пиронсолон тадбирҳои

гуногунро амалӣ менамоянд. Аз ҷумлаи созмонҳои байналмилалӣ, ки баҳри беҳбудӣ бахшидан ба ҳаёти пиронсолон пайваста кор мебаранд, Созмони байналмилалӣ мехнат мебошад. Ин созмон барои давлатҳои аъзо “Тавсияҳои № 162 оид ба пиронсолон” – ро қабул кардааст, ки он соли 1980 ҳамчун ҳуҷҷати муштараки аз конвенсия ва тавсияҳои конференсияҳои байналмилалӣ дар тӯли беш аз 30 сол қабулгардида ба миён омадааст.

Ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаи пиронсолӣ беш аз пеш таваҷҷӯҳ зоҳир менамояд, Дар ин ҷода таҷрибаи баъзе давлатҳо намунаи ибратбахш мебошад. Метавон ҳимояи давлатии пиронсолонро дар Ҷопон мисол овард. Пиронсолон дар ин давлат дар зери назорат ва ғамхории ҳамарӯзаи кормандони иҷтимоӣ мебошанд. Бесабаб нест, ки феълан дар Ҷопон шумораи пиронсолоне, ки умри зиёда аз 90-сола доранду зиндагии пурҷӯшу хурӯш ва сазовор пеш мебаранд, зиёда аз 1 миллион нафарро ташкил менамояд.

1. Дар бораи таваҷҷӯҳи созмонҳои байналмилалӣ ва ҷомеаи ҷаҳонӣ ба масъалаи пиронсолӣ далелҳо биёред. Бигӯед, ки чаро баъли Ҷанги дуюми ҷаҳонӣ ба ин масъала махсусан таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир карда мешавад?

2. ЭҶТИРОМИ ПИРОНСОЛӢ ДАР АНЪАНАҲОИ ХАЛҚИ ТОҶИК. – Дар анъанаҳои миллии халқи тоҷик нисбати пиронсолон эҳтироми беандоза қалон инъикос ёфтааст.

Ба пиронсолон роҳ ва ҷой додан. Пеш аз қалонсолон салом додан. Гирифтани дуои нек аз пиронсолон. Қабули насихат ва панду ҳикмати пиронсолон. Дар қорҳои гуногуни рӯзгор расонидани ёрӣ ба пиронсолон. Ба маърақаҳои маросимӣ ва ҷамъомадҳои дигар даъват карда, ба ҷо овардани эҳтироми пиронсолон. Дар мавриди наздик шудани пиронсолон ба хоҳири эҳтироми онҳо аз ҷой бархостан. Сухани пиронсолонро набуридан. Ба пиронсолон додани оби таҳорат ва сачоқи ҷойнамоз. Пеш аз оғози сафари дуру наздику баргаштан аз он ҷо ва оғози қорҳои муҳим аз пиронсолон дуо гирифтани. Хилофи хоҳиш ба қоре қалб накардани пиронсолон. Бо пиронсолон ҳамроҳӣ кардан. Дар назди пиронсолон шаккоқӣ накардан. Нисбати пиронсолон хайрхоҳ будан. Ҳамеша ба ёри пиронсолон шитофтани. Ба аёдати пиронсолон рафтани ва на танҳо дар мавриди бистарӣ будани онҳо. Худдорӣ кардан аз нагуфтани ҳарфе, ки боиси ранҷиш ва озурдагии қалбу хоҳири пиронсолон

мегардад. Пеш аз шахси пиронсоли хузурдошта ба хӯрдани хӯрок сар накардан. Барои ба ҷои муносиб гузафта нишастани пиронсол ва ҳангоми аз ҷой хестан ба ӯ ёрӣ расонидан. Пойафзоли пиронсолро пеши пойҳои ӯ гузоштан ва агар лозим шавад, ба ӯ дар пӯшидани он кӯмак расонидан. Чунин қонунҳои наонавишта нисбати эҳтироми пиронсолон дар анъанаҳои мардуми тоҷик ниҳоят бисёранд ва онҳо қайҳо боз ба меъёрҳои ахлоқӣ мубаддал гардида, қисми таркибии маънавиёт, фарҳанг ва тарзи зиндагии ин миллатро ташкил намудаанд.

Дар ташаккули арзишҳои ахлоқии миллии халқи тоҷик, ки тавассути онҳо эҳтироми пиронсолон ба ҷо оварда мешаванд, арзишҳои маънавию ахлоқии дини мубини ислом дорои мақоми хоса мебошанд.

1. Дар бораи анъанаю урфу одатҳои халқи тоҷик ва ахлоқи милли оид ба эҳтироми пиронсолӣ далелҳо биёред.

2. Шумо шахсан нисбат ба пиронсолӣ ва пиронсолон чӣ ақида доред? Аз пиронсолон ба худ чӣҳо мегиред? Намунаи ибрат? Ғизои маънавӣ? Эҳтироми инсонро, ки таҷрибаи бои зиндагии ибратбахш дорад? Шахсе, ки ба шумо дуои нек мекунад? Боз чӣ? Вале шумо ба пиронсолон чӣ некие карда метавонед?

3. ИНЪИКОСИ ПИРОНСОЛӢ ДАР ФАРҲАНГИ ХАЛҚИ ТОҶИК.—Дар осори адабии шоирони классики форсу тоҷик оид ба пиронсолӣ суҳанҳои пурҳикмат хеле зиёданд. Чанд намуна аз онҳо меорем:

*Чу инсонро набошад фазлу эҳсон,
Чӣ фарқ аз одамӣ то нақши девор?
Ба даст овардани дунё хунари нест,
Якero гар тавонӣ дил ба даст ор!*

(Саъдии Шерозӣ)

*Ин умр ба абри навбахорон монад,
Ин дида ба сели кӯҳсорон монад.
Эй дӯст, чунин бизӣ, ки баъд аз мурдан,
Ангушт газидане ба ёрон монад.*

(Абӯсаиди Абулхайр)

*Ҳама чиз тирӣ назирад, бидон,
Магар дӯстӣ, к- он бувад ҷовидон.*

(Амир Хусрави Деҳлавӣ)

*Умри дароз агарчи зи неъмате беҳ нест,
Бар неъматҳо, ки умри дароз аст дар ниёз.
Андар ниёз умри дароз, эй бародарон,
Умри дароз нест, ки ҷон кандани дароз.*

(Алии Шатранҷӣ)

*Гулгун камаре зи умри фарсудаи мост,
Ҷайхун асаре зи чашми олудаи мост.
Дӯзах шараре зи ранчи беҳудаи мост,
Фирдавс даме зи вақти осудаи мост.*

(Умари Хайём)

Чи тавре ки мебинед, дар ашъори ниёгон масъалаи пиронсолӣ на танҳо масъалаи иҷтимоӣ аст, инчунин он фалсафаи ахлоқӣ ҳам дошта, як рукн ва давраи муҳимми ҳаёти инсон аст, ки он пастию баландиҳо дорад. Хулосаи умумӣ аз ин пораҳои шеърӣ он аст, ки пиронсолиро эҳтиром бояд кард ва он барои ҳар кас бояд сазовори эҳтиром бошад. Ин мартабаи пиронсолӣ дар баробари дигар омилҳо, пеш аз ҳама ба ҳуди кас ҳам вобаста аст.

Масъалаи эҳтироми пиронсолӣ на танҳо дар осори адабии ниёгон ва муосир хеле гуворо инъикос ёфтааст, он инчунин дар дигар намудҳои фарҳанг, аз он ҷумла эҷодиёти шифоҳии халқ ва намудҳои гуногуни санъат, дар барномаю китобҳои дарсии мактабҳои таҳсилоти умумӣ ва таълимгоҳҳои таҳсилоти ибтидоию миёна ва олии касбии кишвар мавриди истифода қарор мегирад. Васоити аҳбори умум – рӯзномаю маҷаллаҳо ва радиои телевизион ҳам дар таблиги эҳтироми пиронсолон ҷаҳлона ва пурсамар иштирок менамоянд.

Пиронсолон дар ҷомеаи Тоҷикистон дорои мақому мартаба, эҳтиром, обрӯю эътибор ва ҳуқуқи озодиҳои сазовор буда, аз имтиёзу афзалиятҳои дар асоси қонун барои онҳо муқарраргардида бархурдоранд.

1. *Пораҳои шеърҳои дар боло овардари аз назари ахлоқ ва қадри инсон таҳлил намоед.*

4. ВАЗИФАҲОИ ФАРЗАНД ДАР НАЗДИ ВОЛИДОН. – Аксар меъёру пахлӯҳои муносибатҳои байниҳамдигарии волидону фарзандон аз рӯи анъанаю урфу одатҳо ва тарзи зиндагии миллии халқи тоҷик, ки онҳо аслан ахлоқианду дар тӯли қарнҳо ташаккул ёфтаанд, танзим карда мешаванд.

Эҳтироми фарзандон дар анъанаҳои миллии мо воқеан баёнгари он аст, ки фарзандон барои волидон муқаддасанд, зеро фарзандон идомабахши ҳаёти волидон мебошанд, тавре ки Ҷомӣ мефармояд:

*Ҳеч неъмат беҳтар аз фарзанд нест,
Чуз ба ҷон фарзандро пайванд нест.
Ҳосил аз фарзанд гардад коми мард,
Зинда аз фарзанд монад номи мард.*

Ин маъниро фарзандон хуб медонанд, аз ин рӯ мецоҳанд сазовори номи падарон бошанд. Ин эҳтироми фарзандро шоир ба таври зайл ифода намудааст:

*Ин кӯзагарон, ки даст бар гил доранд,
Гар ақлу хирад нек бар - ӯ бигморанд.
Ҳаргиз назананд мушти силиву лагад,
Ҳоки падарон аст, накӯ медоранд.*

Ё ки:

*Бар кӯзагаре парер кардам гузаре,
Аз хок ҳаменамад ҳар дам ҳунаре.
Ман дидам, агар надид ҳар бевасаре,
Ҳоки падарон дар кафи ҳар кӯзагаре.*

(Умари Хайём)

Ҳурмату эҳтироми модар низ барои фарзанд аз муқаддастарин вазифаҳост. Модар тамоми умр барои фарзанд дар ташвиш мебошад. Модар барои ҳимояи фарзанд ҳеҷ чиз ва ҳатто ҳаёти худро дарег намедорад. Фарзанд бояд инро донанд ва ба қадри модар бирасад. Пораи шеъри зерин ифодагари ин гуфтаҳост:

*Гӯянд маро чу зод модар,
Пистон ба даҳан гирифтани омӯхт.
Шабҳо бари гаҳвораи ман,
Бедор нишасту хуфтан омӯхт.
Лабханд ниҳод бар лаби ман,
Бар гунҷаи гул шукуфтан омӯхт.
Як ҳарф, ду ҳарф бар забонам,
Алфоз ниҳоду гуфтан омӯхт.
Дастам бигирифтӣ по ба по бурд,
То шеваи роҳ рафтан омӯхт.
Пас, ҳастии ман зи ҳастии ӯст,
То ҳастамаи ҳаст, дорамаш дӯст.*

(Эраҷ Мирзо)

Вале сарфи назар аз арзишҳо ва меъёрҳои ахлокии муносибатҳои волидону фарзандон қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқ ва вазифаҳои онҳоро муқаррар намудааст. Асоси ин қонунгузорию моддаи 34-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил мекунад, ки дар он омадааст: "... Падару модар барои тарбияи фарзандон ва фарзандони болиғу қобили меҳнат барои нигоҳубин ва таъмини падару модар масъуланд..."

Масъалаи танзими ҳуқуқ ва вазифаҳои волидону фарзандон дар Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст. Вале он дар ин қонун ҳамчун ӯҳдадорӣ яктарафа муқаррар нашуда, ҳарду тарафи муносибатҳои ҳуқуқӣ - волидон ва фарзандонро дар бар гирифтааст. Паҳлӯҳои гуногуни ҳуқуқҳои фарзандон дар моддаҳои 80 - 87 омадаанд. Ҷаҳдҳои фарзандон бошад, дар моддаҳои 88 ва 89 муқаррар гардидаанд. Дар моддаи 88 аз он ҷумла омадааст, ки:

1. Фарзандони болиғи қобили меҳнат ӯҳдадоранд, ки волидони гайри қобили меҳнати ба кӯмак мӯҳтоҷи худро нигоҳубин намоянд ва нисбат ба онҳо ғамхор бошанд. ...

5. Фарзандон аз ӯҳдадорӣ таъмини волидони гайри қобили меҳнати мӯҳтоҷи худ озод буда метавонанд, агар суд муқаррар созад, ки волидон аз иҷрои вазифаҳои падарию модарии худ саркашӣ мекарданд.

Фарзандоне ҳам ёфт мешаванд, ки аз ёрӣ ба волидони гайри қобили меҳнати худ саркашӣ мекунанд. Пас чи бояд кард? Кодекси оилаи

Ҷумҳурии Тоҷикистон ин ҷиҳати муносибати фарзандонро бо волидон ба назар гирифтааст. Зимни ин ҳолат дар моддаи 89 омадааст:

1. Дар ҳолатҳое, ки фарзандони болиғ нисбати волидони ғайри қобили меҳнат ғамхорӣ накунад ва дар ҳолатҳои истисноӣ (бемории вазнин, маъюбшавии волидон, зарурати пардохти маблағи нигоҳубин барои бегонагон ва ғайра) суд метавонад фарзандони болиғи қобили меҳнатро барои иштирок намудан дар пардохтани хароҷоти иловагӣ, ки вобаста ба ин ҳолатҳо ба миён омадаанд, ҷалб намояд.

Бояд гуфт, ки шояд аксар фарзандон дар бораи ин меъёрҳо ва меъёрҳои дигари қонун тасаввуроте надошта бошанд. Вале сарфи назар аз ин онҳо қарзи фарзандии худро дар назди волидон хуб эҳсос мекунанд. Ба қадри падару модар расиданро қарз ва шаъну шарафи муқаддаси хеш медонанд. Чунин фарзандон умри бобаракат хоҳанд дошт, чунки ба дуои неки волидон мушарраф гардидаанд.

- 1. Мувофиқи ахлоқи миллии халқи тоҷик фарзанд дар назди волидон чи вазифаю масъулияте дорад?*
- 2. Ўҳдадориҳои волидон дар назди фарзандон ва вазифаҳои фарзандон дар назди волидон чӣ тавр ҷамоҳангӣ доранд?*

Мафҳумҳоро дар хотир нигоҳ доред: пиронсолӣ ва ҷаҳони имрӯза, амалиёт барои пир нашудан, панди пирон, эҳтироми пиронсолӣ эҳтироми фарзандон, обрӯю эътибори пиронсолон

Савол ва супоришҳо:

- 1. Созмони Миллати Муттаҳид оид ба масъалаи пиронсолӣ чӣ тадбирҳо меандешад?*
- 2. Принсипи “Шаъну шараф” дар бораи чӣ далолат мекунад?*
- 3. Эҳтироми пиронсолӣ ва пиронсолонро аз назари тафаккури миллии халқи тоҷик таҳлил карда, аз ҳикматҳои халқӣ далелҳо биёред.*
- 4. Оид ба эҳтироми волидон ва фарзандон аз осори ниёгон мисолҳо оварда, онҳоро ба ҳаёти имрӯзаи ҷомеа бипайвандед.*
- 5. Эҳтироми ашхоси имконияташон маҳдуд, пиронсолон ва волидон ба шахс ва ҷомеа чӣ медиҳад?*

БОБИ 8

ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

§34. ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН – ДАВЛАТИ СЕРМИЛЛАТ. АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

*«Дар ҷаҳон ягон халқ бо ягон хел лаёқатмандӣ нисбат
ба халқҳои дигар афзалият надорад».*

(Лессинг, файласуфи немис)

МАФҲУМИ «АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ» – Ҷаҳони имрӯза воқеан ҳам фузунфарҳанг ва фузунмиллат маҳсуб мешавад. Дар ҷаҳон беш аз 200 давлат вучуд дошта, дар онҳо ба ҳисоби умумӣ намояндагони 8 ҳазор ҷамоаҳои этномиллӣ, ки аз ҳамдигар бо хусусиятҳои қавмӣ, забонӣ, фарҳангӣ, динӣ фарқ мекунанд, зиндагӣ доранд. Ҳазорҳо халқҳо, миллатҳо, гурӯҳҳои қавмӣ соҳибдавлат нестанд, онҳо дар ҳаёти давлатҳои сермиллате зиндагӣ мекунанд, ки дар онҳо як ё ду этнос номвар (давлатҳо ва ҷамоаҳои миллии давлатӣ бо номи онҳоянд) буда, боқӣ ҳама мақоми ақаллиятҳои миллӣ ё забонӣ доранд. Дар ҷаҳон давлате нест, ки аҳолиаш якмиллата бошад, танҳо бо як забон гуфтугӯ кунад, ба як дини барои ҳама ягона эътиқод кунад.

Масалан, мувофиқи маълумотҳои барӯйхатгирии аҳолии соли 2000-ум дар Тоҷикистон беш аз 120 миллат ва гурӯҳҳои этникӣ ва ё намояндагони онҳо зиндагӣ мекунанд, аз ҷумла 15,3% аҳоли ӯзбекҳо, 1,1% русҳо, 0,30% туркманҳо, 0,3% тоторҳо ва миллатҳои дигар мебошанд.

Мақоми аксарияти миллӣ ё ақаллияти миллӣ доимӣ нест ва якбора барои ҳамеша дода намешавад. Намояндагони халқи дар ягон мамлакат аксарият дар мамлақати дигаре ақаллият мешаванд. Дар соҳаҳои забон, дин ва фарҳанг низ вазъият айнан чунин аст. Муҳимияти масъалаҳои ҳуқуқ ва озодиҳои ашхоси мансуб ба ин ақаллиятҳо низ аз ҳамин ҷост. Вале ҳуди таърифи ақаллият дар ҳуқуқи байналмилалӣ аз ҷумлаи масъалаҳои баҳснок буда, як маънӣ надорад.

Дар СММ дар бораи мундариҷаи категорияҳои чун халқ, миллат ҳанӯз фикри ягонае вучуд надорад. Муносибат ба истилоҳи «наҷод» низ комилан тағйир ёфтааст. Ҳоло кӯшиш мекунанд, ки аз он

канорачӯй кунанд, зеро олимон дар бораи асоси илмӣ надоштани мафҳуми «нажд» ба хулоса расидаанд. Ягон сифати ҷисмӣ ё баданӣ – ранги пӯст, таркиби хун, сермӯйӣ ва ғайра нест, ки онро танҳо ба як нажд мансуб доништа, барои одамони дигар истисно кунем. Зери мафҳуми наждпарастӣ имрӯз дараҷаи нисбатан васеи оштинопазирии бар фарқияти ранги пӯст, баромади авлодии миллӣ ё этникӣ асосёфта фаҳмида мешавад.

Дар навбати худ, таърифи этнос - ҷамоаи этникӣ низ ниёзманди саҳеҳият аст. Зери мафҳуми ҷамоаи этникӣ одатан гурӯҳи одамоне фаҳмида мешавад, ки номи ба ин ҷамоа хосро доро мебошанд: ривоятҳои гузаштагони умумӣ; хотираи таърихӣ; як ё якчанд унсурҳои фарқкунандаи фарҳанг (забон, ҷашнҳо ва ғайра); алоқамандӣ бо ҳудуди муайян; эҳсоси ягонагии умумӣ.

Ҳамин тариқ, чи дар илми имрӯза ва чи дар амалияи байналмилалӣ – ҳуқуқӣ мафҳуми «ақаллият» низ дар мавриди истифода нисбат ба гурӯҳҳои миллӣ, забонӣ, динӣ ҳанӯз то ба охир муайян карда нашудааст. Онро дар иҷтимоъшиносӣ (социология), таърих, антропология, сиёсатшиносӣ ва ҳатто фанҳои гуногуни ҳуқуқӣ фарқ мекунанд. Дар адабиёти илмӣ таърифе нисбатан эътирофгашта маҳсуб мешавад, ки муаллифи он ҳуқуқшиноси номӣ, мутахассиси соҳаи ҳуқуқи байналмилалӣ Франческо Капоторти мебошад. Ба ақидаи ӯ, зери мафҳуми «ақаллият» гурӯҳи шуморааш ками вазъи ҳукмронӣ надоштае фаҳмида мешавад, ки аъзои он – шахравандони ин давлат аз нуқтаи назари этникию динӣ ё забонӣ дорои тавсифоти аз тавсифоти қисми асосии аҳоли фарқкунандаанд ва бо мақсади ниғаҳдории фарҳанги худ, анъаноти худ, дини худ ё забони худ, бигузор ғайримустақим бошад ҳам, эҳсоси ҳамраъӣ зоҳир мекунанд. Чунон ки бисёр мутахассисон қайд мекунанд, ақаллиятро аз нигоҳи иҷтимоӣ ҳатман ақаллият будан шарт нест. Ҳангоми муайянсозии ақаллият пеш аз ҳама қайд кардан зарур аст, ки оё гурӯҳ дар ҳақиқат «дуҷумдараҷа» аст ва аъзои он нисбати гурӯҳи пешбар имконияти камтари ба роҳ мондани зиндагии хешро дорад ва ҳамчунин гурӯҳи пешбар ақаллиятро комилан бо худ баробар намеҳисобад.

Ба ин тариқ, барои муайянсозии ақаллияти миллӣ шартан 4 меъёрро ҷудо кардан мумкин аст:

Шумора – теъдоди кам нисбат ба этноси муайянкунанда;

Сифат – вазъи бадтар нисбат ба аксарият;

Мавҷудияти тавсифоти хоси этникӣ, динӣ ё забонӣ.

Эҳсоси даркшавандаи ҳамраъӣ.

Аммо чунин меҳисобанд, ки ҳамаи таърифоти мавҷудаи ақаллият мукамал нестанд, зеро онҳо, масалан, байни халқҳои таърихан дар ҳудуди як давлат зиндагикунанда, вале нисбат ба халқи давлатдориро ташаққулдиханда камтар ва гурӯҳҳои одамони аз дигар ҷо омадаю муҳоҷирин фарқ намегузоранд.

Муносибати байналмилалӣ – ҳуқуқӣ ба ақаллиятҳои миллӣ моҳияти нисбатан ба худ хос дорад, зеро гурӯҳи одамони дорой ҳама гуна фарқиятҳои назаррас ва аз ҷониби ҳама эътирофшавандаи вале шаҳрвандони ин мамлакат набуда, масалан, чун муҳоҷирини мардикор, ақаллиятҳои миллиро ташкил намедиханд.

Сарфи назар аз ҳама гуна мураккабҳои марбут ба мафҳуми универсалии «ақаллият» таърифи он вобаста ба зарурати ҳифзи пурсамари одамони ба ин категория тааллуқдошта басо муҳим аст: Таърих нишон медиҳад, ки маҳз намояндагони ақаллиятҳо ҷабрдидагони аксари низоъҳо дар сайёра буданд ва ҳастанд. Он чиро, ки мо гуфтем, чамъбаст карда, чунин таърифи ақаллиятро истифода бурдан мумкин аст:

Ақаллият гурӯҳест, ки чун қоида нисбат ба қисми дигари аҳолии давлат шумораи камро ташкил дода, мақоми пешбарӣ надорад, аъзои он шаҳрвандони мамлакат буда, соҳиби фарқиятҳои этникӣ, динӣ ё забоние мебошанд, ки онҳоро аз қисми асосии аҳоли фарқ мекунонад.

2.МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ ДАР ҶАҲОН – Ҷабҳаи аз ҳама асосии ҳифзи ҳуқуқҳои ақаллият манъи табъиз аст. Ҳамаи ҳуқуқҳои ақаллият, ки онҳоро баъзан ҳам ба ҳуқуқҳои инфиродӣ ва ҳам ба ҳуқуқҳои дастачамъона мутааллиқ медонанд, маҳз аз нигоҳи ғайритаъбизӣ баррасӣ мешаванд.

Ба хотир оред, ки мафҳуми «таъбиз» чӣ маъно дорад?

Дар ҷаҳони имрӯза мисолҳои табъиз, ҷудосозӣ ва таъқиби ақаллиятҳои миллӣ, мутаассифона, зиёд ва гуногунранганд. Акнун табиати онҳо бештар на ба тавсифоти биологӣ чун шаклҳои

пештараи наждпарастӣ («нажоди сафедпӯст назар ба нажоди сиёхпӯст беҳтар аст»), балки ба фарқиятҳои фарҳангӣ асос мекунад. Тасдиқот оид ба бартарӣ аксаран ба фаромӯши мебарад, вале ба ҷои ин «осонакак» қайд мешавад, ки фарҳанг барои халқ ӯ омехташавии фарҳангӣ ӯ иҷтимоӣ ин махсусиятро зери хавф мегузорад. Эҳсоси номақбулӣ шакли зухуроти ба ҳам зич алоқамандро мисли таъбиз, ксенофобия, општинопазирӣ, зиддисомӣ, наждпарастӣ мегирад.

Дар назди ақаллиятҳо, масалан, чунин масъалаҳои марбут ба шаклҳои гуногуни таъбиз меистанд:

- зулми фарҳангӣ: манъи омӯзиши забони модарӣ дар мактаб ӯ истифодаи он дар маводи ҷопӣ ӯ аудиовизуалӣ;

- зулми иқтисодӣ: мунтазам нописандӣ кардан ба манфиатҳои иқтисодии ақаллиятҳо, ки метавонад дар муносибатҳои таъбизӣ ҳангоми қабул ба қор, танзими сиёсати пардохти музди меҳнат, тақсими бучети давлатӣ ва ғайра ифода ёбад;

- зулми сиёсӣ: маҳдудиятҳо бобати иштироки ақаллиятҳо дар идоракунии давлат, дар муқоиса бо миллати номвар имкониятҳои нобаробари дастрасӣ ба хизмати давлатӣ ва ғайра;

- зулми ҷисмонӣ: дар ҳудуди ақаллиятҳо ба таври оммавӣ ҷойгирсозии гурӯҳҳои этникии аксарият ӯ истилоии ҳудудҳои ақаллият бо роҳи ба он ҷо кӯчондани аҳоли: масалан, низоъҳои мусаллаҳонаии солҳои 90-ум дар ҳудуди Югославияи собиқ ва Руанда нишон медиҳанд, ки ин метавонад характери ба ном «поксозии этникӣ» ӯ ҳатто геносидро гирад.

- геносид: сиёсате, ки бо мақсади пурра ӯ қисман нобуд сохтани гурӯҳҳои миллӣ, этникӣ, нажодӣ ӯ динӣ гузаронида мешавад.

Зери мафҳуми геносид кирдорҳои бо нияти пурра ӯ қисман нобуд сохтани ягон гурӯҳи миллӣ, этникӣ, нажодӣ ӯ динӣ амалигарданда фаҳмида мешавад:

а) куштани аъзои чунин гурӯҳ;

б) расонидани ҷароҳатҳои ҷиддии ҷисмонӣ ӯ аз ақл бегонасосии аъзои чунин гурӯҳ;

с) дидаву доништа барои ягон гурӯҳ сохтани чунин шароити зиндагӣ, ки ҷисман пурра ӯ қисман нобуд сохтани онро таъмин мекунад;

д) тадбирҳои ба барҳам додани тавлиди тифл дар муҳити чунин гурӯҳ нигаронидашуда;

е) зӯран таҳвил намудани кӯдакон аз як гурӯҳи одамон ба гурӯҳи дигаре.

*Моддаи 2-и Конвенсия дар бораи пешгирии
ҷинояти геносид ва ҷазодиҳӣ барои он.*

Дигар, зухуроти таассуб ва општинопазирӣ ксенофобия мебошад, ки аз калимаи юнонии маънояш «тарсу ваҳми хоричӣ» аст.

Ҳарчанд мо қайд кардем, ки муҳочирини мардикор аз нигоҳи муносибати байналмилалӣ ба сабаби шаҳрвандони мамлакате набудан, ки он ҷо барои пулкоркунӣ омадаанд, ба категорияи ақаллиятҳо дохил намешаванд, маҳз муҳочирин аксар вақт қурбони зухуроти таҷовузбори ксенофобия мешаванд.

Ксенофобия ҳама гуна тарсу бими доимии аз ҳад зиёд ба хоричӣён ё ношиносони на хатман ба расмият даровардашуда, дастгиришаванда, тоқаткунанда ё хавасмандсозандаи ҳокимиятҳо аст.

3. МОҲИЯТИ ҲУҚУҚҶОИ АҚАЛЛИЯТҶОИ МИЛЛӢ ДАР ҲУҶҶАТҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ – Албатта, ашхоси мансуб ба ақаллиятҳои миллӣ, динӣ ва ғайра ҳамаи он ҳуқуқхоеро соҳибанд, ки дигар одамон ва шаҳрвандони мамлакат доранд (ҳуқуқ ба ҳаёт, ба озодӣ ва дахлнопазирии шахсӣ, ҳуқуқ ба озодии афкор, озодӣ аз шиканҷа ва гуломӣ, ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти сиёсӣ ва ғайра). Вале намояндагони ақаллиятҳои миллӣ ҳамчунин ҳуқуқҳои махсуси худро доранд.

Рушди таърихии концепсияи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллиро шартан ба се марҳила ҷудо кардан мумкин аст:

Марҳилаи аввал – аз соли 1919 (низомии Версали) то соли 1948 – бо пайдоиши истилоҳи «ақаллиятҳои миллӣ» ҳамчун категорияи мустақил, кӯшиши эминсозии онҳо аз таъбиз ва таъмини кафолатҳои байналмилалӣ риояи меъёрҳои дахлдори қарордодӣ тавсиф баҳшида мешавад.

Марҳилаи дуюм – аз 10 декабри соли 1948, аз лаҳзаи эълон гаштани Эълумии умумии ҳуқуқи башар то даҳсолаи охири асри XX – ба кӯшиши татбиқи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ дар асоси принсипи баробарӣ таъя мекунад.

Марҳилаи сеюм – аз охири асри XX то рӯзҳои мо – бо қабули

якчанд хуччати Шӯрои амнияти Шӯрои Аврупо ва Эълomiaи СММ дар бораи ҳифзи ашхоси мансуб ба ақаллиятҳои миллӣ, қавмӣ, динӣ ё забонӣ аз 18 декабри соли 1992 алоқаманд буда, бо эътироф ва дастгирии махсусиятҳои ақаллиятҳои миллӣ тавсиф меёбад.

Хуччатҳои нисбатан муҳими байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқи ақаллиятҳои миллӣ инҳоянд: Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар (1948), Конвенсия дар бораи пешгирии геноцид ва ҷазодихӣ барои он (1948), Конвенсия дар бораи барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбири наҷодӣ (1965), Паймони байналҳалқӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ (1966), Паймони байналҳалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ (1966), Эълomia дар бораи ҳуқуқҳои ашхоси мансуб ба ақаллиятҳои миллӣ, ё этникӣ, динӣ ва забонӣ (1992).

Дар кишварҳое, ки ақаллиятҳои этникӣ, динӣ ва забонӣ мавҷуданд, ба шахсони ба чунин ақаллиятҳо мансуббуда дар якҷоягӣ бо дигар аъзои гурӯҳи худ набояд ҳуқуқи истифода намудан аз фарҳанги худ, пайравӣ кардан ба дини худ ва риояи суннатҳои он, ҳамчунин истифода аз забони худ рад карда шавад.

Моддаи 27-и Паймони байналҳалқӣ доир ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ.

Дигар самти муҳим дар ҳифзи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ хуччатҳои сиёсие мебошанд, ки ба шарофати аҳамияти амалиашон дар ҳалли масъалаҳои байналмилалӣ аслан дар сатҳи байналҳалқӣ нақши меъёрӣ- ҳуқуқиро иҷро мекунанд. Байни онҳо хуччатҳои САҲА ва як қатор тавсияҳои Комиссари Олии САҲА оид ба масъалаҳои ақаллиятҳои миллӣ, аз ҷумла тавсияҳои Гаага нисбати ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ барои гирифтани таҳсилот (октябри соли 1966), Тавсияҳои Осло «Дар бораи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ дар соҳаи забон» (феврари соли 1998), Тавсияҳои Лунд дар бораи иштироки самараноки ақаллиятҳои миллӣ дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ (1999), хуччатҳо бахшида ба масъалаи намояндагии ақаллиятҳо дар идораи давлат ва сохторҳои худидоракунии маҳаллӣ (2001) мавқеи махсусро ишғол менамоянд.

Онҳо, ки ба афкори хуб асосёфтаю мувозинадори мумайзони оид ба масъалаҳои зикршуда така доранд, дар муддати нисбатан кӯтоҳ як навъ меъёри баҳодихӣ ба вазъиятҳои мураккаб бо ақаллиятҳо гардиданд.

Хуччатҳои байналмилалӣ ҳуқуқӣ худ аз худ натиҷаи мусолиҳаи давлатҳо дар он соҳае мебошанд, ки чун проблемавӣ эътироф мешаванд. Онҳо на низоми пураарзиши ҳифзи ақаллиятҳо, балки ҳаққи ақали ҳуқуқи ро таҷассум мекунад.

4. ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ –Хуччати машварат-конфронси Копенгаген оид ба ченақҳои инсонӣ (1990) ва Эълумияи СММ дар бораи ҳуқуқҳои ашхоси мансуб ба ақаллиятҳои миллӣ ё этникӣ, динӣ ва забонӣ (1992) байни ҳуқуқҳои ақаллиятҳо, аз ҷумла ҳуқуқ ба худмушобехсозӣ, ҳуқуқ ба махсусият, ҳуқуқ ба фарқият аз дигарон ва умуман, ҳуқуқ ба мавҷудият ва ҳифз аз омезиши зӯрварона, ҳуқуқҳои махсуси забонӣ ва ғайраро пешбинӣ менамоянд.

Ҳуқуқи ақаллиятҳои миллӣ ба худмушобехсозӣ дар назар дорад, ки шаҳрванд ҳақ дорад бе ягон таъсиррасонӣ шахсан интиҳоб намояд, ки ба ақаллияти миллӣ мансуб аст, ё не: зимнан, чунин интиҳоб ҳеҷ гуна оқибатҳои ноговор ба бор намеорад ва татбиқи ҳуқуқҳои бо чунин интиҳоб алоқаманд наметавонад, ки касро дар ҳоли ноҷӯр гузорад.

Ҳуқуқ ба нигоҳдорӣ, ифода ва рушди махсусият маънии имконияти соҳиб будан ва ифода кардани хусусиятҳои кавмӣ, фарҳангӣ, динӣ ва ғайраи худӣ (масалан, доир гардонидани маросими динӣ) ва инкишоф додани фарҳанг, забон, дин, анъанаҳо ва одатҳои хешро дорад. Вазифадорӣи давлат дар бобати таъмин намудани шароити мувофиқи мусоидаткунанда ба татбиқи онҳо ва манъи таъбири ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ ба ин ҳуқуқ мувофиқат мекунад. Ҳуқуқи мазкур бо манъи омезиш ба ҷуз иродаи баръало ҳувайдои шахси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ зич алоқаманд мебошад, давлатҳо бошанд, вазифадоранд, ки ҳифзи дархостшавандаро аз омезиши иҷборӣ пешниҳод намоянд.

Ҳуқуқҳои забонии ақаллиятҳои миллӣ чунин маънӣ дорад, ки ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ метавонанд бе ягон шарту шароит, сарфи назар аз забони муқарраркардаи давлат, забони худро дар ҳаёти шахсӣ истифода кунанд ва ошқорову озодона, бе даҳолат ё таъбиз ному насаби худро, аз ҷумла дар хуччатҳои расмӣ, ҷунон ки ин дар забони модарӣ қабул шудааст, нависанд, иттилоот паҳн кунанд, ба он дастрасӣ дошта бошанд ва ба забони модарии худ табодули иттилоот кунанд, аз ҷумла васоити ахбори омма

ташкилу нашр кунанд, варақҳо, навиштаҷот ва дигар иттилооти моҳияти хусусидоштаро ба забони модарӣ ҷойгир намоянд. Дигар ҳуқуқҳои забониро дар сурати риояи шартҳои гуногун, аз ҷумла мавҷудияти зарурат ё имконият, салоҳидиди шахсони мансабдор ва ғайра метавон татбиқ кард. Зимнан, ин шартҳо ба принципҳои баробарӣ ва ғайритабъизӣ бояд ҷавобгӯ бошанд.

Дар Эъломия оид ба ҳуқуқҳои ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ ё этникӣ, динӣ ва забонӣ моҳияти ҳуқуқҳои ақаллиятҳо ҳамчун ҳуқуқҳои дастаҷамъона ва инфиродӣ таҷассум ёфтааст: «Ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ дар асоси инфиродӣ, ҳамчунин яқҷоя бо дигар аъзои гурӯҳи худ метавонанд ҳуқуқҳои хешро татбиқ созанд ва аз онҳо истифода кунанд».

Назари ҳозира ба фаҳмиши ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ низ ҳуқуқи онҳо ба худидоракунии (мухторият) ва ҳуқуқи аз он бармеомадаро ба намояндагии мутаносибона дар ҳукумат ва парлумон ва мақомоти маҳаллии идоракунии эътироф менамояд.

1. Оё Шумо бо ҳодисаҳои табъиз дар заминаи миллӣ ё динӣ дучор омадаед?

2. Ҷумҳурии Тоҷикистон кадом санадҳои байналмилалӣ ҳуқуқиро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон тасдиқ кардааст?

Мафҳумхоро дар ёд доред: ақаллият, геносид, ксенофобия, ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ.

Савол ва супоришҳо:

Марҳамат карда, Мафҳуми «ақаллиятҳои миллӣ»-ро шарҳ диҳед.

«Халқи толро, вақте он ба зудӣ дар худ ҳама гуна муҳолифатҳои мавҷуда – занон ва мардон, пиронсолон ва кӯдакон, сарватмандон ва камбағалон, бадқирдорон ва нақӯкоронро фаро мегирад, бад дидан мумкин нест» (Анатол Франс, нависандаи фаронсавӣ).

Чаро ин суҳанҳо имрӯз махсусан муҳиманд?

Аз таърих мисолҳо ба хотир оред, ки дар бораи генотсиди баъзе ҷавмҳо нақл мекунанд.

Шумо оид ба ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ кадом ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ медонед?

§ 35. КОНВЕНСИЯИ СММ ОИД БА БАРҶАМ ДОДАНИ ТАБЪИЗИ НАЖОДӢ

*Тамаддун бояд аз рӯи муносибаташ
ба ақаллиятҳо арзёбӣ гардад.*

Маҳатма Ганди

1. АЗ ТАЪРИХИ ҚАБУЛИ КОНВЕНСИЯИ СММ ОИД БА БАРҶАМ ДОДАНИ ТАБЪИЗИ НАЖОДӢ. МАФҶУМИ «ТАБЪИЗИ НАЖОДӢ» – Дар Эълomiaи умумии ҳуқуқи башар эълон гаштааст, ки «ҳар як инсон бояд бидуни тафовуте, махсусан аз лиҳози нажод, ранги пӯст, чинсият, забон, дин, ақидаи сиёсӣ ё ақидаи дигар, асли миллӣ ё иҷтимоӣ, вазъи молӣ, хонаводагӣ, ё вазъи дигар тамоми ҳуқуқ ва озодихоро...дошта бошад».

Дар пешгуфтори Эълomiaи оид ба ҳуқуқҳои ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ ё этникӣ, динӣ ва забонӣ омадааст, ки «дастгирӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои ашхоси марбут ба ақаллиятҳои миллӣ ё қавмӣ, динӣ ва забонӣ ба эътидоли сиёсӣ ва иҷтимоӣ дар давлатҳое, ки онҳо зиндагӣ доранд, мусоидат мекунад».

Яке аз масъалаҳои асосие, ки низоми ҳифзи ҳуқуқҳои инсон баъди бунёди сохтор ва таърифоти ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ ҳуқуқи СММ ба он дучор омад, масъалаи таъбиз гашт. Сарфи назар аз пешрафтҳои ба даст омада фарқиятгзорӣ, маҳдудсозӣ, бартаридоданҳои ба аломатҳои нажодӣ, ранги пӯст, баромади миллӣ ё қавмӣ асосёфта давом карда, муҳолифату ақидаҳои зидро шиддат мебахшанд ва ба ин сабабҳо одамон ба ҳалокат мерасанд.

Иҷлосияи Кулли СММ бо дарки зарурати таъхирнопазирӣ ин масъалаҳои соли 1965 Конвенсияро дар бораи барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбиз нажодӣ қабул кард, ки дар он 4 ғояи асосӣ таҳким бахшида шудаанд:

- ҳама гуна назарияи фарқият ё бартарии нажодӣ норавост;
- таъбиз нажодӣ вайрон кардани ҳуқуқҳои асосии инсон аст;
- таъбиз нажодӣ на танҳо ба онҳое, ки мавриди он қарор мегиранд, балки ба онҳое, ки онро истифода мекунад, зарар меоварад;
- ҳадафи асосии СММ бунёди ҷомеаи умумичаҳонии озод аз таъбиз нажодӣ ва сегрегатсия (ҷудо кардан ба сафедпӯстон ва сиёҳпӯстон) аст.

«Табъизи нажодӣ» хама гуна фарқият, хоричкунӣ, маҳдудсозӣ ё афзалиятеро ифода мекунад, ки ба нишонаҳои нажод, ранги пӯст, авлодӣ, миллӣ ё этникӣ асос ёфта, мақсади онҳо ё оқибати онҳо нобудсозӣ ё эътироф, истифода ё баробар татбиқ накардани ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон дар соҳаҳои ҳаёти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ё хама гуна дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ мебошад.

Қисми 1-и моддаи 1-и Конвенсияи байналхалқӣ оид ба барҳам додани ҳамаи шаклҳои табъизи нажодӣ

Табъизи нажодӣ бо усулҳои гуногуни фарогирандаи сиёсати геносид, апартеид ё сегрегатсия, ҳамчунин миллатгароӣ, ки аз ҷумлаи шаклҳои аз ҳама ҷиддӣ ва зӯрваронаи табъизи нажодӣ мебошанд, амалӣ мегардад.

Сегрегатсия навъи махсуси табъиз, сиёсати ба таври иҷборӣ алоҳида ё ҷудосозии ягон нажод бо роҳи муҳочирсозӣ ба ҳудуди маҳдуд, монеъасозӣ барои муоширати иҷтимоӣ, таълиму тарбияи алоҳида ва тadbирҳои дигари мушобех мебошад.

Апартеид (дар забони африканӣ apartheid – ҷудо зиндагӣ кардан) – шакли аз ҳама шадиди табъизи нажодист, ки аз ҷониби нажодпарастони ҶАҶ (Ҷумҳурии Африқои Ҷанубӣ) нисбат ба аҳолии таҳҷой татбиқ шуда, онро аз ҳуқуқҳои сиёсӣ, иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва шахрвандӣ то ҷудоиҳои ҳудудӣ (сегрегатсия) дар бантустонҳо (мавзёҳои махсуси истиқоматӣ барои сиёҳпӯстон) маҳрум сохтааст.

Миллатгароӣ – принсипи сиёсии тасдиқкунандаи ягонагии томи сиёсӣ ва миллӣ. Барномаҳои миллатгароёна ба шабеҳии миллӣ тавассути ассимилятсияи зӯрварона ва ҳамчунин дар баъзе ҳолатҳо ба берун кардан ва ҳатто қуштани одамони миллатҳои дигар даъват мекунанд.

Конвенсия оид ба табъизи нажодӣ соли 1969 ба эътибор даромад. Имрӯз вай аз ҷумлаи аввалин Конвенсияи СММ оид ба ҳуқуқи инсон аст, ки шумораи аз ҳама бештари давлатҳо, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон, тасдиқ кардааст.

2. МУНДАРИҶАИ КОНВЕНСИЯИ СММ ОИД БА БАРҲАМ ДОДАНИ ТАБЪИЗИ НАЖОДӢ– Дар Конвенсия ўҳдадорихои давлатҳои аъзо оид ба таъминсозии ҳуқуқи инсон барои ҳамаи

гурӯҳҳои миллию этники ва гурӯҳҳои дигар, манъи муносибатҳои таъбизӣ дар ҳамаи соҳаҳо дар сатҳи миллию маҳаллӣ, ислоҳ қардани қонунҳо ва қатъ қардани таъбизи наҷодӣ дар он ҷойҳое, ки вучуд дорад ва ғайра муайян қарда шудаанд. Ҷӯҳдадорҳои нишондодашудаи давлатҳо иборат аст аз вазифадорӣ эҳтиром қардан, яъне вайрон нақардани ҳуқуқ ва озодиҳои эътирофқардаи Конвенсия, вазифадорӣ ҳифз қардан, яъне фаъолона мубориза бурдан бо таъбизи наҷодӣ дар ҷомеа ва ҳимоя қардани одамон аз вайроншавии ҳуқуқҳои онҳо ва вазифадорӣ татбиқ қардан, ки талаб менамояд то давлатҳо бо ёрии тadbирҳои қомилан мувофиқи ҳуқуқӣ, маъмури, судӣ ва амалӣ барои нисбатан пурсамар амалӣ гаштани ҳуқуқҳои қафолатдодашуда имқониятҳо фароҳам оваранд.

Дар Конвенсия таъкид шудааст, ки ҳамаи намояндаҳои миллатҳои гуногун дар ҳуқуқҳои худ баробаранд: «давлатҳои иштирокдор ӯҳдадор мешаванд таъбизи наҷодиро дар ҳамаи шаклҳои он манъ қунанд ва барҳам диҳанд, баробарҳуқуқии ҳар як одамро дар назди қонун бе фарқияти наҷодӣ, ранги пӯст, баромади милли ё қавмӣ, махсусан нисбати татбиқи ҳуқуқҳои зерин таъмин намоянд:

- ҳуқуқи баробарӣ дар назди суд ва ҳамаи мақомоти дигари амалисозандаи адолати судӣ;

- ҳуқуқ ба амнияти шахсӣ ва ҳифз аз қониби давлат аз зӯрварӣ ва зарбҳои қисмонӣ, ки аз тарафи ҳам ашхоси мансабдори ҳуқуматӣ ва ҳам ҳар гуна ашхос, гурӯҳҳо ё муассисаҳои алоҳида расонида мешаванд;

- ҳуқуқҳои сиёсӣ, аз ҷумла ҳуқуқи иштирок қардан дар интиҳобот, овоз додан ва пешбарӣ қардани номзадҳои худ – дар асоси ҳуқуқи интиҳоботии умумӣ ва баробар, ҳуқуқи иштирок дар идорақунии мамлақат мисли роҳбарии қорҳои давлатӣ дар ҳамаи сатҳҳо, ҳамқунин ҳуқуқи дастрасии баробар ба хизмати давлатӣ ва ғайра.

Конвенсия ба ҷуз ӯҳдадорӣ таъсиси Қумитаи барҳам додани таъбизи наҷодиро пешбинӣ қардааст, ки аввалин мақомоти қарордоии СММ оид ба мониторинг (назорат) ва омӯзиши татбиқи муқаррароти Конвенсия ва дастгирии иҷрои Конвенсия мебошад. Низоми таъсисдодаи қори Қумита моҳиятан се амалро дар бар мегирад: ҳисоботдиҳӣ, ки барои ҳамаи давлатҳои иштирокдор ҳатмӣ аст; амали шикоятҳои давлатҳо аз фаъолияти давлатҳои дигар, ки барои ҳамаи давлатҳои иштирокдор қушода аст; ва ҳуқуқи петиция – шикоятҳои фардҳо ё гурӯҳҳои одамон, ки зери юрисдиксияи (доираи

ҳуқуқи) давлатҳои иштирокдори ба андешаашон ҷабрдида дар натиҷаи вайрон карда шудани муқаррароти Конвенсия мебошанд.

Мафҳумҳоро дар ёд доред: *Конвенсияи СММ оид ба барҳам додани таъбири наҷодӣ, таъбири наҷодӣ, апартеид, сегрегатсия, миллатгарой, Кумитаи СММ оид ба таъбири наҷодӣ.*

Савол ва супоришҳо:

Аҳамияти мафҳумҳои «таъбири наҷодӣ», апартеид, «сегрегатсия», «миллатгарой»-ро шарҳ диҳед.

Асоси Конвенсияи СММ оид ба барҳам додани таъбири наҷодиро кадом гоҷаҳо ташкил медиҳанд?

§ 36. РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ

1. РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН - Дар Тоҷикистон тавре қайд кардем, намояндагони халқҳо ва қавмҳои гуногун зиндагӣ мекунад ва аз ин лиҳоз эътироф ва ҳифзи ҳуқуқҳои онҳо яке аз шартҳои муҳимтарини рушди демократия, таъмини эътидоли сиёсӣ ва иҷтимоист.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷатҳои асосии байналмилалӣ ҳуқуқиро дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ тасдиқ карда ва онҳоро дар сиёсати миллии худ ба роҳбарӣ мегирад.

Дар сатҳи конститусионӣ моҳияти сермиллатии ҷумҳурии мо таҳким бахшида, ҳуқуқҳои махсуси ақаллиятҳои миллӣ эътироф карда шудаанд, дар сатҳи қонунгузорӣ бошад, ба ҳамаи гурӯҳҳои этникӣ ҳуқуқ ба махсусиятҳои худ пешниҳод гардида, гайриқонунӣ ва ҷинояткорона будани амалҳои зӯрварона нисбат ба онҳо эътироф карда шудааст ва вазифаҳои давлат оид ба барқарорсозии ҳуқуқҳои онҳо, ҷуброни зарари расонидашуда муқаррар гардидааст.

«Ҳамаи миллатҳо ва халқиятҳо, ки дар ҳудуди ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунад, ҳақ доранд аз забони модариашон озодона истифода кунанд».

«Халқи Тоҷикистонро сарфи назар аз миллаташон шаҳрвандони Тоҷикистон ташкил менамоянд».

«Давлат ба ҳар кас, қатъи назар аз миллат, наҷод, чинс, забон, эътиқоди динӣ... ҳуқуқу озодихоро қафолат медиҳад».
«Таблиғот ва ташвиқоте, ки бадбинӣ ва хусумати иҷтимоӣ, наҷодӣ, миллӣ, динӣ ва забониро бармеангезанд, манъ аст».

*Аз моддаҳои 2, 6, 17, 30-и Конститутсияи
(Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон*

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон расман зиёда аз 15 ҷамоаи миллӣ, яъне созмонҳои ташкилдодаи ақалиятҳои миллӣ, ки ҳуқуқи худро ба таъсиси ассосиатсияҳо татбиқ сохтаанд, ба қайд гирифта шуда, амал мекунанд. Инҳо ҷамоаҳои озарбойҷониҳо, арабҳо, арманиҳо, гурҷиҳо, яҳудиён, қирғизҳо, кореягӣҳо, немисҳо, осетинҳо, тотору бошқирҳо, туркманҳо, уйғурҳо, русҳо, ўзбекҳо, украинҳо ва ҷамоаи халқҳои Кавказ мебошанд.

Дар қонун «Дар бораи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ» шакли имкониятҳои, ки дар доираи онҳо ин ҷамоаҳо амал карда метавонанд, муайян карда шудаанд. Файр аз ин муқаррарот оид ба истифодаи забони модарӣ дар қонун «Дар бораи забон» (1991) зикр гардидаанд.

Дар айни замон инҳоро принципҳои сиёсати давлатӣ дар соҳаи муносибатҳои байни миллатҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисобидан мумкин аст:

- баробарии ҳуқуқҳо ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд сарфи назар аз наҷод, миллат, забон, муносибат ба дин, мансубият ба гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ;
- манъи ҳама гуна шаклҳои таъбири шаҳрвандон аз рӯи аломатҳои наҷодӣ, миллӣ, забонӣ ё мансубияти динӣ;
- ҳуқуқи ҳар як шаҳрванд баҳри муайян кардан ва нишон додани мансубияти миллии худ бе ҳеч гуна маҷбурсозӣ;
- кӯмак кардан ба рушди фарҳангҳои миллӣ ва забонҳои халқҳои Тоҷикистон;
- ҳалли саривақтӣ ва осоиштаи ихтилофот ва низоъҳо дар ҳудуди ҷумҳурӣ;
- манъи фаъолияти ба суҳт кардани амнияти давлат нигаронидашуда, барангехтани хусумати наҷодӣ, миллӣ ва динӣ, бадбинӣ ё душманӣ.

Ба андешаи Шумо оё дар ҷаҳони имрӯза давлати сермиллат бунёд кардан мумкин аст?

2.МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ ДАР ҶАҲОН ВА ТАҶРИБАИ ҲАЛЛИ ОНҲО. – Дар оғози

ҳазорсолаи сеюм тамоюлҳои глобалие мушоҳида мешаванд, ки зери таъсири омилҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ, дар тақдирӣ бисёр наслҳо таҷассумёбанда ба вучуд омадаанд. Аз ҷумла ҳамгирии идомадоштаи мамлакатҳои аврупоӣ, бавучудоии фазои умумичаҳонии иттилоотӣ, алоқамандии афзояндаи байниҳамдигарии иқтисодӣ ва баланд гардидани нақши илмро қайд кардан мумкин аст. Бо вучуди ин кӯшишҳои муқовимат кардан ба равандҳои интернационализатсия, болоравии оштинопазирӣ ба ақаллиятҳои миллӣ баръало намоён мебошад. Ҳаёт ақидаеро, ки гӯё ҳамаи масъалаҳои дохилро бо ёрии чудосозии сиёсӣ ё сарҳадҳои пӯшида ҳал кардан мумкин аст, рад мекунад.

Робитаҳои таърихан ташаккулёфтаи байни фарҳангҳо, муҳочират, бойшавии мутақобилаи фарҳангӣ забонӣ хусусиятҳои табиӣ ҳаёти имрӯза мебошанд. Маҳз мубодилаи байниҳамдигарии фарҳангӣ миллатҳо ва қавмҳои имрӯзаро ташаккул додааст, робитаҳои доимии забонӣ бошанд, асоси инкишофи бисёр забонҳои дунё гардидаанд. Ҳол он ки халқҳои аз нигоҳи қавми-таърихӣ гуногун бисёр вақт ба як дин мансуб мебошанд.

Ҷомеа ва давлатҳои шаклҳои идоракуниашон пешрафта механизмҳои ба ризоияти ҷамъиятӣ мусоидаткунандаро ба вучуд меоранд. Қонунгузориҳо дар бораи ақаллиятҳои миллӣ дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон дар худ қонунгузориҳои забонӣ, қонунҳо оид ба иштироки ақаллиятҳои миллиро дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва маориф фарогиранд.

Манъи таъбиз аз рӯи аломатҳои забон имрӯз стандарти аз ҷониби умум эътирофшудаи қонунгузориҳои забонист. Принсипҳои дар санадҳои байналмилалӣ эълоншудаи баробарҳуқуқӣ, ҳуқуқҳои сиёсӣ ва манъи таъбиз аз рӯи аломатҳои қавмӣ барои иштироки ақаллиятҳо дар ҳаёти сиёсӣ дар асосҳои баробар бо миллати номвар асоси муайяни ҳуқуқӣ фароҳам меорад. Аммо, чун қоида, имкониятҳои онҳо гуногунанд ва баробарии расмӣ баробарии аслиро ба вучуд намеорад. Баъзе мамлакатҳо оид ба ҳалли ин проблемаҳо аллақай таҷриба гун кардаанд. Агар суҳан дар бораи имкониятҳои ғайрирасмии иштироки сиёсӣ равад, хизбҳои сиёсӣ ақаллиятҳои миллӣ имкониятҳои намоёндагии худро дар ҳамкорӣ бо хизбҳои умумимиллӣ афзун мегардонанд. Масалан, дар Австрия баъзе ташкилотҳои хизбии словенӣ бо хизбҳои умумимиллӣ созишномаҳои

пешазинтихоботӣ ба имзо мерасонанд.

Механизмҳои ҳуқуқии таъмини иштироки ақаллиятҳо ва ҳифзи манфиатҳои онҳо метавонанд ҳам дар марҳилаи рафти интихобот ва ҳам дар ҳуди парлумон ба вучуд оварда шаванд.

Имтиёзҳо дар интихобот пеш аз ҳама озодсозии ҳизбҳои ақаллиятҳои миллӣ аз иҷрои талаботе мебошанд, ки дар роҳи ҳизбҳои камаъзо ба парлумон монеа мешаванд. Чунончи, масалан, агар қонунгузори мамлакат пешбинӣ намояд, ки дар интихобот фақат ҳизбҳои на камтар аз 5 % шумораи умумии овозҳои интихобкунандагонро ҷамъкарда иштирок карда метавонанд, ин қоида ба ҳизбҳои намояндагикунандаи ақаллиятҳои миллӣ паҳн намегардад. Чунин амалия аз ҷумла дар Ҷумҳурии Федеролии Олмон мавҷуд аст.

Усули дигари таъминсозии намояндагии ақаллиятҳои миллӣ, ки ба сабаби камшуморӣ ба парлумон ва дигар мақомоти ҳокимият дар асосҳои умумӣ ворид шуда наметавонанд, бурсияҷудокунии (квота), яъне ба ҳизбҳои намояндагикунандаи ақаллиятҳои миллӣ додани ҷойҳои муайян аст. Чунончи, масалан, дар Ҷиндустони аҳолиаш беш аз миллиард нафар барои намояндагони ҷомеаи англо-ҳиндӣ, ки ба сабаби камшумор буданашон ба парлумон пешниҳод намегарданд, ҷойҳои эҳтиётӣ ҷудо карда мешаванд.

Лаҳзаи маърифатӣ дар таҳкиму тақмили соҳаи (институти) мактабҳои миллии таҳсилоти умумӣ ҳамчун усули ниғадорӣ ва рушди фарҳанг ва забони ҳар як халқи дар давлат зиндагидошта ифода мегардад. Ба ин тарз мактабҳои таъсис меёбанд, ки дар онҳо ба ҷуз барномаи таҳсилоти умумӣ, хонандагон забони модарӣ ва фарҳанги халқи худро низ меомӯзанд.

Махсусияти масъалаҳои ақаллиятҳо ва муносибати онҳо бо аксарияти пешоҳанг чун таҳияи амсилаҳои ҳамгирии рушд метавонанд кӯшишҳои иловагӣ талаб намоянд. Файр аз ин, ба назар гирифтани алоқамандии байниҳамдигарии урфу одатҳо, анъанот ва маросимҳои миллӣ бо дин, дастгирии кӯшишҳои ташкилотҳои динӣ бобати кор бо ақаллиятҳои миллӣ зарур аст.

Тадбирҳои дигари самараноки ба нармавӣ ва ҳалли масъалаҳои ақаллиятҳои миллӣ мусоидаткунанда инҳо шуда метавонанд:

- таъсиси мансаби Ваколатдор оид ба ҳуқуқҳои ақаллиятҳо;
- ташкил кардани чунин шакли иттиҳодияи ҷамъиятӣ чун мухторияти миллӣ-фарҳангӣ (ин ҷо барандаи ҳуқуқҳои миллӣ на худуд, балки иттиҳоди миллӣ аст);

- дар ҷойҳои зисти сарҷамъонаи гурӯҳҳои миллӣ ва қавмӣ таъсис додани иттиҳодияҳои ҷамъиятии худидорақунӣ;

- дастгирии таъсиси васоити ахбори умумии миллӣ, минтақавӣ ва маҳаллӣ ба забони модарӣ ва ғайра.

Сиёсати давлатӣ дар соҳаи ақаллиятҳои миллӣ аксаран натиҷаи созиши байни гурӯҳҳо ва манфиатҳои ҷамъиятии ҳатто гоҳо бо ҳам оштинопазир аст. Дар чунин ҳолат таъмини манъи таъбиз нисбат ба ақаллиятҳои миллӣ ва ҳама гуна ақаллиятҳои дигар барои барпосозӣ ва ниғаҳдории ҷамъияти демократӣ, фузунфарҳанг ва сермиллат шартӣ ҳаётан муҳим ба шумор меравад.

Мафҳумхоро дар ёд доред: ҷамъоҳои миллӣ, мухторияти миллӣ-фарҳангӣ, иштироки сиёсии ақаллиятҳои миллӣ.

Савол ва супоришҳо:

Дар сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ақаллиятҳои миллӣ кадом принципҳо ба роҳбарӣ гирифта мешаванд?

Дар ҷаҳон чӣ гуна таҷрибаҳои ҳалли масъалаҳои ақаллиятҳои миллӣ мавҷуданд?

Ба даст коғазу ручка гиред ва барои худ мавзӯи таҳқиқот интихоб намоед (масалан, «Ман ба ашхоси миллати дигар чӣ гуна муносибат дорам?»). Тӯли 5-7 дақиқа дар сари ин масъала андеша кунед ва ҳар чиро, ки ба ёдатон меояд, нависед. Натиҷаи коратон чӣ гуна шуд?

Дар ҷаҳон фарҳангҳо зиёданд. Агар махсусиятҳои онҳоро надонед, хатто бисёре қардан мумкин аст, аз ин лиҳоз ҳатто ҷангҳо сар задаанд. Оё беҳтар нест, ки дар тамоми мамлакат як фарҳанг паҳн карда шавад? Дар ин хусус фикри Шумо чист? Агар Шумо бо ин пешниҳод розӣ бошад, пас дар тамоми ҷаҳон маҳз кадом фарҳангро паҳн намудан мумкин аст? Ин корро чӣ тавр бояд иҷро кард? Ба ин одамон чӣ гуна муносибат мекунанд?

Оё шумо аз ҷумлаи намоёндагони миллатҳои дигар дӯстон доред? Дар бораи онҳо ба аҳли синф нақл кунед.

БОБИ 9

ҲУҚУҚҲОИ МУҲОЧИРОНИ МЕҲНАТӢ ВА АӢЗОИ ОИЛАҲОИ ОНҲО

§ 37. КОНВЕНСИЯИ БАЙНАЛҲАЛҚӢ ОИД БА ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ҲАМАИ МУҲОЧИРОНИ МЕҲНАТӢ ВА АӢЗОИ ОИЛАҲОИ ОНҲО

МАФҲУМҲОИ «МУҲОЧИРАТИ МЕҲНАТӢ» ВА «МУҲОЧИРОНИ МЕҲНАТӢ» – Муҳочирати меҳнатӣ яке аз шаклҳои муҳочирати аҳоли дар зухуротест, ки ба ҷаҳон аз замони пайдоиши он маълум аст.

Зери мафҳуми муҳочират (лот.migratio, аз migrj – мегузарам, ҷой иваз мекунам) ба сурати умум ҳаракат, ҷойивазкунии одамон дар ҳудуди мамлакат аз як минтақа ба минтақаи дигар (муҳочирати дохилӣ), ё худ ҳаракат, ҷойивазкунӣ аз як мамлакат ба мамлақати дигар (муҳочирати байналҳалқӣ ё берунӣ) фаҳмида мешавад.

Имрӯз дар сайёра аз ҳар 35 нафар одам як нафараи муҳочирин байналҳалқист. Миқдори одамони берун аз ҳудуди мамлақати худ зиндагидошта ба 175 млн. нафар расидааст. Муҳочирати байналҳалқӣ амалан тамоми мамлақатҳои ҷаҳонро – он ҳоҳ давлате бошад, ки аҳолиаш ба таври оммавӣ тарки он мекунад, ҳоҳ давлати мобайнӣ (транзит), ҳоҳ давлати қабулкунандаи муҳочирин ё ҳоҳ давлате бошад, ки ҳамаи он чизҳои дар боло зикршуда барояш ҳос аст, - фаро мегирад. Муҳочирати байналҳалқӣ қисми ҷудонопазири ҷаҳонишавӣ ва муҳочирати байналҳалқии меҳнатӣ бошад, шакли асосии он гардидааст.

Муҳочират ба сабабҳои иқтисодӣ зухуроти ғавқуллодаи қадимист. Агар ҳафт пушти ҳар кадоме аз моро амиқ омӯзем, маълум мегардад, ки кадоме аз гузаштагонанон аз кадом як ҷои дур омадааст. Аз замоне, ки барои меҳнат музд (пардохт) муқаррар гардид, занон ва мардон пай ҷустуҷӯи кор дар кишварҳои дигар ҷойҳои азалии зисти худро тарк мекарданд. Дар замони худ дар рушди ИМА муҳочирин аз Чин, Ирландия, Италия, мамлақатҳои Аврупои Шарқӣ саҳми басо калон гузоштанд. Муҳочирин қариб 8 ғоизи аҳолии Британияро ташкил дода, аммо 10 ғоизи маҷмӯи

маҳсулоти миллиро истехсол менамоянд. Муҳочирати меҳнатӣ ҳамеша омилҳои муҳими пешрафт буд ва аз афташ, минбаъд низ чунин хоҳад монд.

Сабаби асосии аз паи ҷустуҷӯи кор аз як мамлакат ба мамлақати дигар рафтани ҷойивазкунии одамон камбизоатӣ ва қодир набудан ба пул кор кардан ё ба андозае истехсол намудан аст, ки худ ва аҳли оилаи худро таъмин созанд. Ин сабабҳо на танҳо барои муҳочират аз мамлақатҳои камбағал ба мамлақатҳои бой хосанд.

Ба ин тарик, ҷойивазкунии одамон аз як мамлақати рӯ ба рушд ба мамлақати дигари рӯ ба рушд, ки дар он дурнамои кор бехтар менамояд, низ ба сабаби камбизоатист. Вале дигар сабабҳои ба хорича аз паи ҷустуҷӯи кор рафтани одамон низ ҳастанд. Одамон метавонанд аз ҷанғҳо ва низоъҳои шахрвандӣ гурезанд ва ё ҳатто мамлақаташонро бо хоҳиши дидани ҷаҳон, наздикшавӣ ба тамаддунҳои дигар ё ҳамроҳшавӣ бо хешовандон тарк кунанд. Аммо сабабҳои паи ҷустуҷӯи кор дар кишвари бегона тарки мамлақати худ кардани муҳочир ҳар хел бошад ҳам, ҳамаи ин вазъиятҳо бо мафҳуми муҳочирати байналхалқии (берунии) меҳнатӣ фаро гирифта мешавад.

Муҳочирати меҳнатӣ (ё онро ба таври дигар боз муҳочирати қорӣ ё захираҳои меҳнатӣ низ меноманд) – муҳочирати аҳолии аз як мамлакат ба мамлақати дигар бо мақсади пайдо намудани ҷои кор (муҳочирати байналхалқии меҳнатӣ), ё аз як минтақаи мамлакат ба дигараш (муҳочирати меҳнати дохилӣ) ба сабабҳои моҳияти иқтисодидошта ва ғайра мебошад.

Муҳочират, аз ҷумла муҳочирати меҳнатӣ вобаста ба дарозии мӯҳлати ҷойивазкунии ба муҳочирати бебозгашт (иваз кардани ҷойи доимии истиқомат), муваққатӣ (ҷойивазкунии ба мӯҳлати маҳдуд) ва мавсимӣ (ҷойивазкунии дар давраҳои муайяни сол) ҷудо мешавад. Ба ҷуз ин боз ба ном муҳочиратҳои раққосакиро (рафтани мунтазам ба ҷои кор ё ҷои таҳсил берун аз марзи мавзеи аҳолинишини худ) ҷудо мекунанд.

2. МАСЪАЛАҲОИ ДАР СОҲАИ МУҲОЧИРАТИ МЕҲНАТИ ВАЙРОН ҚАРДА ШУДАНИ ҲУҚУҚҲОИ МУҲОЧИРОНИ МЕҲНАТИ ДАР ҶАҲОН – Ҳукуматҳо кайҳо дарк карданд, ки ҳаракати одамон аз мамлақатҳои камбағалу нообод ба кишварҳои бою мутараққӣ чун қорӣ гаштани об аз боло ба поён чизи ногузир

аст. Агар чоришавии об қувваи табиат бошад, муҳочират қувваи таърих мебошад. Гирифтани пеши ин раванд бефоида аст ва зиёда аз он нафъе надорад. Нобаробарии демографии ҷаҳон ба норасоии қувваи корӣ дар як қисми мамлакатҳо ва аз ҳад зиёд будани захираҳои меҳнатӣ дар қисми дигари мамлакатҳо сабаб мешавад. Бинобар ин барои давлатҳо масъалаи асосӣ на чӣ тавр боздоштани муҳочират, балки чӣ навъ пурсамар идора карда тавонистани он мебошад. Бо ин мақсад дар ҳар мамлакат сиёсати муҳочират таҳия мегардад, ки масъалаҳои аз мамлакат берун рафтан ва ба он омадан, гирифтани шаҳодатнома барои зиндагӣ, иҷозати кор кардан, шароити меҳнату маишати шаҳрвандони хориҷӣ, имконпазирии ҳуқуқи шаҳрвандӣ гирифтани онҳо ва ғайраро танзим мекунад.

Сиёсати нодурусти муҳочират зимни болоравии зудҳаракатии меҳнат бисёр вақт ба зухуроте чун микёси калони *муҳочирати меҳнатии ғайриошкоро* (*ниҳонӣ*), яъне ба ҳолатҳое оварда мерасонад, ки киро кардан, омадан ва кор кардани муҳочирин хилофи қонун сурат мегирад. Зимнан, монеаҳои муҳочиратӣ ҳар қадар қавӣ бошанд, шумораи ҳамон қадар бештари муҳочирин дар вазъияти ғайриқонунӣ меафтанд. Муҳочири ғайриқонунӣ (*ниҳонӣ*) объекти табиӣи истисмор мегардад. Ӯ дар вобастагии пурра аз кирокунандагон аст ва метавонад ба иҷрои ҳама гуна кор бо ҳама гуна шароитҳои меҳнат ва ҳаёт маҷбур карда шавад. Дар бадтарин ҳолат вазъияти коргарони муҳочир бо ғулومӣ ё бандагӣ монанд аст. Муҳочирин аз ронда шудан тарсида, барои хифзи худ хеле кам мурочиат мекунад. Қайҳо исбот шудааст, ки муҳочирати ғайриқонунӣ ногузир ҷиноятӣ гардида, ба вусъати коррупсия, рушди иқтисодиёти пасипардагӣ ва ҷиноятӣ мусоидат мекунад, муборизаро бо терроризм душвор мегардонад.

Аммо вазъияти муҳочир, ҳатто дар ҳоле, ки ӯ мақоми расмӣ мегираду дар вазъияти қонунӣ мешавад, метавонад вазнин гардад ва ҳуқуқҳои ӯ вайрон карда шаванд. Он ҳолат, ки муҳочир хориҷӣ аст бо забон ва қонунҳои мамлакате, ки он ҷо рафтааст, хуб шинос нест, ҳамчунин вазъияти камбағалонаи дар он қарордоштааш омилҳое мебошанд, ки ба таъйин дидани муҳочирини меҳнатӣ мусоидат мекунад. Бисёр вақт онҳо аз таъйин ҷабр мебинанд, масалан, дар пешниҳод накардан ё аз ҳад зиёд пешниҳод кардани навъҳои муайяни кор, дар душворгардонии дастрасӣ ба тайёрии касбӣ, маҳрум сохтан аз имтиёзҳо, гирифтани музди меҳнати кам нисбат ба музде, ки шаҳрвандони мамлакат барои иҷрои ҳамон кор

мегиранд, махрум кардан аз ҳуқуқи иштирок намудан дар фаъолияти иттифоқи касаба ва ғайра.

Чихати дигари ҷойивазкунии миқёсан калони одамон ихтилофоти ба амалояндаи байни аҳолии тахҷой ва муҳоҷирин мегарданд, ки бисёре аз онҳо аз рӯи аломатҳои қавмӣ, наҷодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ фарқиятҳои зиёд доранд. Ин боиси душвории ҳамгирии онҳо бо ҷомеаи маҳаллӣ мешавад, ба пайдошавии ксенофобия, таъбиз ва наҷодпарастӣ мусоидат мекунад.

Шомил сохтани муҳоҷирин ба гурӯҳи иҷтимоии ба ҳимоя эҳтиёҷманди аҳоли маҳз ба сабаби ҳамин омилҳои зикршуда мебошад.

Оё дар байни наздикон ё шиносҳои Шумо одаме ҳаст, ки ёро муҳоҷири меҳнатӣ номидан мумкин аст? Оё вай вақти кор дар хориҷа бо ягон ҳел душворие дучор шудааст? Шумо дар ин ҳусус ҷиҳод медонед?

3. АЗ ТАЪРИХИ ПАЙДОИШ ВА МАФҲУМҲОИ АСОСИИ КОНВЕНСИЯИ БАЙНАЛХАЛҚӢ ДАР БОРАИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ МУҲОҶИРИНИ МЕҲНАТӢ ВА АЪЗОИ ОИЛАҲОИ ОНҲО.

- Дар ибтидои солҳои ҳафтодуми асри гузашта масъалаи хариду фурӯши ғайриқонунии қувваи корӣ боиси дар Созмони Милали Муттаҳид муҳокима гардидани масъалаи ҳуқуқҳои муҳоҷирини меҳнатӣ шуд. Соли 1972 Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ (ЭКОСОС) ба сабаби ҳамлу нақли мутаҷаккилонаи ғайриқонунии коргарон аз як қатор мамлакатҳои Африқо ба Аврупо ва истисмори онҳо дар шароити мушобеҳ ба гуломию бандагӣ бонги изтироб зад. Худи ҳамон сол Иҷлосияи Кулл таъбизро нисбат ба коргарони хориҷӣ маҳкум карда, аз ҳукуматҳо даъват ба амал овард, ки ба чунин амалия хотима бахшанд ва шароити бо кор таъмин кардани муҳоҷирини меҳнатиро беҳтар созанд.

Аз ҳамин лаҳза сар карда, масъалаи ҳуқуқҳои муҳоҷирини меҳнатӣ дар рӯзномаи кори СММ доимӣ гашта, асосан дар ду ҷабҳа баррасӣ мегардад: ҳамлу нақли ғайриқонунӣ ва хариду фурӯши қувваи корӣ ва муносибати таъбизӣ бо муҳоҷирини меҳнатӣ. Дар доираи мақомоти гуногуни ин созмон таҳқиқоту семинарҳо ва конфронсҳо гузаронида шуда, дар онҳо масъалаҳои мазкур мавриди муҳокима қарор мегиранд. Соли 1978 дар Конфронси умумичаҳонӣ оид ба мубориза бар зидди наҷодпарастӣ ва дертар аз ҷониби Иҷлосияи Кулли СММ оид ба таҳияи Конвенсияи байналхалқӣ дар бораи ҳифзи

ҳуқуқҳои муҳоҷирини меҳнатӣ тавсияҳо баён гардиданд. Бо ин мақсадҳо соли 1980 гурӯҳи кории кушода – барои иштироки ҳамаи давлатҳои узви СММ ва мақомоту созмонҳои байналмилалӣ (Комиссияи оид ба ҳуқуқи инсон, Созмони байналхалқии меҳнат, ЮНЕСКО, Созмони умумичаҳонии тандурустӣ) таъсис ёфт, ки муддати 10 сол дар сари лоиҳаи Конвенсия кор кард.

Соли 1990 Иҷлосияи Кулли СММ Конвенсияи байналхалқӣ дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои муҳоҷирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳоро қабул кард, ки барои давлатҳои иштирокдор қувваи ҳатмии ҳуқуқӣ дорад. 1 июли соли 2003 Конвенсия баъди тасдиқ шуданаш аз ҷониби бист давлат қувваи амал пайдо кард. Аммо то ба имрӯз мамлакатҳои Конвенсияро тасдиқкарда асосан мамлакатҳои мебошанд, ки муҳоҷирин аҳли онҳоянд. Барои ин мамлакатҳои Конвенсия воситаи муҳими ҳифзи шаҳрвандони берун аз ҳудуди мамлакат иқоматдоштаи онҳост. Ба мушоҳида мерасад, ки мамлакатҳои қабулкунандаи муҳоҷирини Конвенсияро то як андоза норозигина тасдиқ мекунанд.

Конвенсияи принципҳои дар ҳуҷҷатҳои асосии СММ оид ба ҳуқуқи инсон, аз ҷумла дар Эълومияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, Конвенсияи байналхалқӣ дар бораи барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбизи наҷодӣ, Конвенсия дар бораи барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъбиз нисбат ба занон ва Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак таҳкимбаҳшидашударо инъикос карда, ҳамчунин принципҳои ва стандартҳои дар ҳуҷҷатҳои дахлдори дар доираи СБМ, алаҳусус дар Конвенсия дар бораи муҳоҷирини меҳнатӣ (№ 97), Конвенсия дар бораи сӯиистифода дар соҳаи муҳоҷират ва дар бораи таъмини баробари муҳоҷирини меҳнатӣ бо имкониятҳои, ва мурочиатҳои (№ 143) ва ғайра таҳиягашта инъикосгардидаро ба эътибор гирифтааст.

Маънии асосии Конвенсия аз он иборат аст, ки тибқи муқаррароти он ашхоси чун муҳоҷирини меҳнатӣ таҳсисгашта, сарфи назар аз мақоми ҳуқуқиашон (қонунӣ ё ғайриқонунӣ), имконияти аз ҳуқуқҳои инсонии худ истифода намудан пайдо мекунанд. Бо дар назардошти ин далел, ки муҳоҷират аксар вақт боиси пайдошавии мушкилоти ҷиддӣ барои аъзои оилаи муҳоҷирин ва ҳуди онҳо, алаҳусус ба сабаби ҷудои аъзои оила мегардад, Конвенсия татбиқи ҳуқуқҳои на танҳо муҳоҷирин, балки аъзои оилаҳои онҳоро низ пешбинӣ менамояд.

«Истилоҳи «коргари муҳочир» шахсеро ифода мекунад, ки бо фаъолияти музднок дар давлате кор хоҳад кард, кор карда истодааст ё кор кардааст, ки шахрванди он намебошад».

Банди 1-и моддаи 2

«...истилоҳи «аъзои оила» ашхосеро дар назар дорад, ки бо коргарони муҳочир дар ақди никоҳанд ё бо онҳо муносибатҳои доранд, ки мувофиқи ҳуқуқи татбиқшаванда баробари ақди никоҳ аст, ҳамчунин кӯдакони дар парасторию онҳо қарордошта ва дигар ашхосе, ки мутобиқи қонунгузорию татбиқшаванда ё созишномаҳои дуҷонибаю бисёрҷонибаи байни давлатҳои дахлдор чун аъзои оила эътироф мешаванд».

Моддаи 4-и Конвенсияи байналхалқӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо

Конвенсия байни муҳочирини меҳнатӣ гурӯҳҳои гуногунро чудо кардааст: «коргарони наздисарҳадӣ», ки дар давлати ҳамсоя зиндагӣ карда, ба он одатан ҳар рӯз, ё ҳадди ақал як бор дар як ҳафта бармегарданд; «коргарони мавсимӣ», ки қорашон аз рӯи ҳислати худ ба шароити мавсимӣ вобаста буда, танҳо дар давоми як қисми сол иҷро карда мешавад; «баҳрнавардон»- кироягирифташудагон барои кор дар киштии дар давлате ба қайд гирифташуда, ки онҳо шахрванди он давлат нестанд ва ғайра. Дар айни замон дар конвенсия гурӯҳҳои меҳнаткашоне нишон дода шудаанд, ки ин ҳуччат ба онҳо дахл надорад. Инҳо, масалан, ашхоси дар созмонҳои байналмилалӣ коркунанда, маблағгузорию (инвесторҳои) хориҷӣ; гурезаҳо ва ашхоси бетабаа (агар қонунҳои миллии қизи дигарро пешбинӣ накарда бошанд); хонандагон ва қоромӯзон ва баъзе категорияҳои дигар мебошанд.

Конвенсия ҳамчунин мафҳумҳои зеринро муқаррар кардааст: «**давлати асли баромад**» - давлате, ки шахси дахлдор шахрванди он мебошад; «**давлати қори қироя**» - давлате, ки дар он вобаста ба воқеаи мушаххас қоргари муҳочир бо фаъолияти ба музд машғул мешавад, машғул аст ё машғул шудааст; «**давлати транзит**» (қобайнӣ) – ҳама гуна давлате, ки қоргари муҳочир хангоми рафтани ба қори қироя ба давлати дигар ва аз он ҷо баргаштани ба воситаи он давлат мегузарад. Муҳимияти қироия ҳуқуқҳои муҳочирини меҳнатӣ дар ҳамаи даврҳои муҳочират, ки омодагӣ ба муҳочират қанӯз дар мамлақати худ, ҳаракат, роҳ аз қумла шояд тавассути мамлақати транзит,

мутобиқшавӣ, пайдо кардани ҷойи қор, раванди фаъолияти меҳнатӣ дар давлати қори қироя ва ғайраро фаро мегирад, бо ҳамин таъкид мешавад.

4. МУНДАРИҶАИ КОНВЕНСИЯ ДАР БОРАИ ҲИФЗИ ҲУҚУҚҲОИ ҲАМАИ МУҲОҶИРИНИ МЕҲНАТӢ ВА АЪЗОИ ОИЛАҲОИ ОНҲО.—Принсипи асосии Конвенсия – аз ҷониби давлатҳои иштирокдор эҳтиром шудани ҳуқуқҳои муҳоҷирин ва таъмини ин ҳуқуқҳо дар асоси ғайритабъизӣ, «яъне бе ҳеч гуна фарқиятгзорӣ нисбати ҷинс, наҷод, ранги пӯст, забон, дин ё этникод, ақидаҳои сиёсӣ ва ё ақидаҳои дигар, баромади миллӣ, этникӣ ё иҷтимоӣ, шахрвандӣ, синну сол, вазъи иқтисодӣ, амволӣ, оилавӣ ва табақавӣ ё ҳама гуна аломати дигар» мебошад.

Ва дигар ҳолати муҳим дар Конвенсия махсус қайд шудани нуктаест, ки амали он ба ҳамаи муҳоҷирини ҷи қонунӣ ва ҷи ғайриқонунӣ ва аъзои оилаҳои онҳо (ки ҳучҷат ё мақоми доимӣ доранд, яъне соҳиби руҳсатномаи ворид шудан, омадан ва фаъолияти бамузд дар давлати қори қироя мебошанд, ё ҷунин қор надоранд) дахл дорад.

Қисми 3-и Конвенсия, ки дар он ҳуқуқҳои инсонии ҳамаи муҳоҷирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо номбар мегардад, аз ҳуқуқи ҳаракату ҷойивазкунии озодона шурӯъ мешавад, зеро ҳаёти муҳоҷир дар кишвари бегона аз татбиқи маҳз ҳамин ҳуқуқ оғоз меёбад. Дар Конвенсия ҳамаи ҳуқуқҳои асосии инсон, ки шумо алақай медонед, номбар гардидаанд. Ҳоло мо фақат баъзе аз онҳоро хотиррасон мекунем: ҳуқуқ ба ҳаёт, манъи истифодаи шиканҷа, ё муносибатҳои бераҳмона, ғайриинсонӣ ё таҳқиққунандаи шаъну эътибор ё ҷазодихӣ; манъи ғуломию асорат, ҷалбсозӣ ба меҳнати маҷбурий ё ҳатмӣ, озодии эътиқод ва ифодаи фикри худ, ҳуқуқи даҳолат нақардан ба ҳаёти шахсӣ ва оилавӣ, ҳуқуқ ба истехсолоти судии боадолатона ва ғайра.

Дар Конвенсия ҳуқуқи муҳоҷирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо ба дидану гирифтани ҷимоя ва кӯмак аз ҷониби консулгарихо ва намояндагиҳои дипломатии мамлақати худ ва муқаррарот дар хусуси он ки ҷораҳои дастаҷамъонаи берун қардан аз марзи мамлақат ба онҳо дахл надорад, махсус таъкид шудааст. Ҳар як ҳодисаи берун қардан аз марзи мамлақат бояд ба тартиби инфиродӣ баррасӣ ва ҳал гардад. Муқаррароти дигар бар зидди табъиз нисбат ба муҳоҷирини меҳнатӣ дар масъалаҳои муқофотонӣ, шароити дигари меҳнат ва шугл, аз ҷумла вақти қор, истироҳати ҳарҳафтаина ва ғайра дар муқоиса бо шахрвандони давлати қори қироядеҳ мебошад.

Дар Конвенсия ҳамчунин ҳуқуқҳои муҳоҷирин дар бобати баъди анҷоми қор фиристодани пулҳои қор ва захиракарда ва қашондани амволу ашёи шахсии худ пешбинӣ гардидаанд.

Қисми 4-и Конвенсия ба ҳуқуқҳои дигари муҳоҷирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, ки ҳуччатҳо ё мақоми доимӣ доранд, бахшида шудаанд. Ин ҷо ҳуқуқҳои чун ҳуқуқи ханӯз то омадан ба давлати қори қироя ё дар лаҳзаи охирини пеш аз омадан ба давлати қори қироя иттилооти пурра доштан дар бораи ҳамаи шароитҳо, аз ҷумла омадани онҳо ва фаъолияти бамузде, ки ба ҷо меоранд, ҳамчунин нисбати талаботе, ки онҳо дар давлати қори қироя бояд ҷиҳати қунанд ва ғайра таҷассум ёфтаанд. Вазифаи таъмин бо ин ҳуқуқ ба зиммаи қори давлати аслии ва қори давлати қори қироя воғузошта мешавад. Байни ҳуқуқҳои дигар ҳуқуқи муваққатан ҳузур надоштан дар давлати қори қироя бе зарароварӣ барои руҳсатномаи омадан ё қор қардан, ҳуқуқи таъсиси иттифокҳои қасаба ё ассосиатсияҳо бо мақсади ҳифзи ҳуқуқҳои худ, ҳуқуқи иштирок дар ҳаёти ҷамъиятии давлати аслии худ то ба ҳадди интиҳоб қардан ва интиҳоб шудан ва ғайра ҳастанд.

Конвенсия ҳуқуқҳои марбут ба қиро қардани муҳоҷирини меҳнатӣ ва бозгашти онҳоро ба давлати аслии худ муқаррар менамояд. Дар он ҳамчунин қораҳои зарурии андешидашаванда бобати роҳ надодан ба муҳоҷирати ғайриқонунӣ ё пинҳонӣ муфассал зикр гаштаанд, ки ба шумули онҳо аз ҷумла қораҳои нигаронидашуда бар зидди паҳн қардани иттилооти ба иштибоҳ андозанда; қорабиниҳо оид ба ошқорсозӣ ва роҳ надодан ба омадан ғайриқонунӣ ё пинҳонӣ; қорабиниҳо оид ба қабули қарорҳои қурсамар бар зидди ашхос ва гурӯҳе, ки ба ташкил ё миёнаравии амалисозии муҳоҷирати ғайриқонунӣ ё пинҳонӣ ва истифодаи зӯроварӣ нисбат ба муҳоҷирини меҳнатӣ, таҳдидҳо ва тарсондани онҳо машғуланд, дохил мешаванд.

Дар қисми 6-и Конвенсия аз қониби давлатҳои иштирокдор қабул гардидани як қатор ўҳдадориҳо бо мақсади қўмак қардан ба фароҳам овардани «**шароити мўътадил, боадолатона, инсондўстона ва қонунӣ**» барои муҳоҷирати байналхалқии меҳнатқашон ва аъзои оилаҳои онҳо дар назар дошта шудаанд. Ин ўҳдадориҳо таҳияву татбиқи сиёсати оид ба муҳоҷират; мубодилаи иттилоот бо дигар давлатҳои иштирокдор; ба қирояқунандагон, меҳнатқашон ва ташкилотҳои онҳо пешниҳод қардани иттилоот оид ба сиёсат, қонун ва қоидаҳо ва расонидани қўмак ба муҳоҷирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳоро пешбинӣ менамоянд.

Дар моддаи 72-и Конвенсия ташкил қардани мақомоти назоратии мушоҳида ва истифодаи Конвенсия – **Қумитаи оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои**

ҳамаи меҳнаткашони муҳочир пешбинӣ гардидааст. Аъзои кумита, ки чуноне тахмин меравад, бояд аз 14 нафар иборат бошанд, ба мӯҳлати чор сол интиҳоб гардида, вазифаҳояшонро ба сифати шахсии худ ба ҷо меоранд. Кумита се тартиботи назорати ро пешбинӣ менамояд:

Шунидани маърузаҳои давлатҳои иштирокдор дар бораи чораҳои андешидаашон оид ба амалисозии конвенсия, проблемаҳои татбиқи он ва иттилоот дар бораи мавҷҳои муҳочиратӣ дар муддати як соли баъди рӯзи ҳамроҳшавии давлат ба конвенсия ва минбаъд дар ҳар 5 сол. Баъди баррасии маърузаҳо Кумита ба давлати иштироккунандаи манфиатдор эродҳо ва тавсияҳо худро ирсол меорад;

Аз ҷониби Кумита баррасӣ шудани шикоятҳои байнидавлатӣ оид ба ҳодисаҳои вайрон кардани муқаррароти конвенсия. Ин танҳо вақте имконпазир аст, ки агар давлат тибқи моддаи 76 дар бораи эътироф кардани салоҳияти Кумита оид ба ин масъала изҳороти махсус намояд;

Давлати иштирокдор ҳамчунин метавонад тибқи моддаи 77-и Конвенсия дар бораи эътироф намудани салоҳияти Кумита оид ба баррасии шикоятҳои инфиродии марбут бо ҳуқуқвайронкунӣ дар назар буда аз ҷониби ин давлат, ки Конвенсия пешбинӣ намудааст, изҳорот намояд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2003 иштирокдори Конвенсия дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо мебошад. Соли 2006 Тоҷикистон ҳамчунин ба ду конвенсияи Созмони байналхалқии меҳнат дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирини меҳнатӣ – конвенсияи № 97 дар бораи муҳочирини меҳнатӣ ва конвенсияи № 143 дар бораи муҳочирини меҳнатӣ (муқаррароти иловагӣ), ки аз муқаррароти муҳим дар бораи ҳуқуқҳои меҳнатӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодии муҳочирин иборат аст, ҳамроҳ шуд.

Мафҳумҳои зеринро дар ёд гиред: *муҳочирати меҳнатӣ, муҳочирини меҳнатӣ, аъзои оилаи муҳочирини меҳнатӣ, давлати асли, давлати қори қироя, Конвенсия дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, Кумита оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳочирини меҳнатӣ.*

Савол ва супоришҳо:

1. Қиро «муҳочирини меҳнатӣ» номидан мумкин аст?
2. Ҳифзи ҳуқуқҳои муҳочирини меҳнатӣ дар кадом санадҳои

байналмилалии меъёрӣ-ҳуқуқӣ инъикос ёфтаанд?

3. Тибқи Конвенсия дар бораи ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирини меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо муҳоҷирини меҳнатӣ чӣ гуна ҳуқуқ ва вазифаҳо доранд?

4. Нақши Кумитаи СММ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи муҳоҷирини меҳнатӣ чӣ гуна аст? Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назди Кумитаи мазкур чӣ гуна ӯҳдадориҳо дорад?

5. Хонандагон дар синф ба ду гурӯҳ тақсим мешаванд: як гурӯҳ муҳоҷирини меҳнатӣ аст, ки ба давлати дигар мераванд; гурӯҳи дигар – муҳоҷироне, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пулкоркунӣ омадаанд.

Ҳар ду гурӯҳ масъалаҳо ва хавфу хатарҳои эҳтимолиро, ки метавонанд бо онҳо дучор шаванд, муҳокима мекунад. Онҳо бояд ҳамчунин номгӯи ҳуқуқҳоеро мураттаб созанд, ки амалисозии онҳо барои ҳар ду гурӯҳ ҳам басо муҳим мебошанд.

§38. МАСАЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ МУҲОҶИРИНИ МЕҲНАТӢ

1. БОЗОРИ МЕҲНАТ ВА МУҲОҶИРАТИ МЕҲНАТӢ АЗ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН – Бозори меҳнат чузби махсуси иқтисодии фарогирандаи шугли пардохташавандаест, ки ба он даъвогарони ҷои кор ва ҳамаи ашхоси машғули меҳнат, ба чуз хонандагон ва коркунони мустақили (хонагии) барандаи хоҷагии натуралӣ, мансубанд. Ба таври дигар гӯем, бозори меҳнат бозори дархост ва пешниҳод ба қувваи корӣ аст. Вай бо нишондихандаҳои чун шугл, бекорӣ, мавҷудияти ҷойҳои холии корӣ ва ғайра тавсиф меёбад.

Тибқи тадқиқотҳои дар соҳаи муҳоҷирати меҳнатӣ гузаронидашуда дар чанд соли охир сатҳи бекорӣ дар Тоҷикистон аз 1, 7 фоиз то 3, 2 фоиз афзуд, ки ба ҳар ҳол онро нишондихандаи начандон калон номидан мумкин аст. Аммо агар ба назар гирем, ки аксари бекорон аз қайд намегузаранд, миқёси воқеии бекорӣ аз рӯи ҳисобҳои мутахассисони Бонки умумичаҳонӣ наздики 3 фоиз аз аҳолии қобили меҳнатро ташкил медиҳад. Ҳалли масъалаи шугли аҳоли ба зиммаи муассисаҳои тайёрии касбӣ ва марказҳои шугли аҳолии Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон воғузошта шудааст. Масалан, Маркази шугл барои соҳиб шудан ба ихтисосҳои зерин кӯмак карда метавонад: дуредгар, андовагар, пардозгар, кафшергари барку газ, челонгар, мутахассиси

техникаи санитарӣ ва ғайра. Мӯҳлати таҳсил барои омӯзиши ин ихтисосҳо аз 1, 5 то 3 моҳ аст. Дар чунин курсҳо одамоне, ки мувофиқи талаботи замон ихтисоси нав гирифтаанд, таҳсил карда, баъди анҷоми таҳсил имконияти бештари пайдо кардани касби серталабро соҳиб мешаванд. Аммо ҳатто ин чораҳо ҳам наметавонанд, ки масълаи шугли аҳолиро пурра ҳал кунанд.

Мувофиқи Маърузаи БРСММ дар бораи рушди инсонӣ барои соли 2005 аз рӯи индекси рушди нури инсонӣ (ИРНИ), ки суръати рушди иқтисодӣ ва сатҳи зиндагиро дар мамлакат ба назар мегирад, Тоҷикистон дар ҳаҷми 122-юмро ишғол карда, бо мамлакатҳои чун Конго, Ангола, Кения дар як саф меистад. Таҳлили маълумотҳои омӯри барои соли 2004 нишон медиҳад, ки музди миёнаи меҳнати аз ҳама кам дар ИДМ дар Тоҷикистон (57 сомонӣ (19 \$)) ба қайд гирифта шудааст, ки назар ба сабади истеъмоли дар дигар давлатҳо чандин қарат паст мебошад. Ин худ мефаҳмонад, ки чаро дар мавриди имконияти воқеии пайдо кардани кор дар дохили мамлакат шумораи ҳар чӣ бештари шаҳравандони Тоҷикистон муҳоҷирини байналхалқии меҳнат мегарданд.

Тибқи маълумотҳои гуногун ҳар сол паи ҷустуҷӯи музди бештари меҳнат аз 400 то 600 ҳазор одам мамлакатро тарк карда, қисми зиёди онҳо ба Федератсияи Россия мераванд. Тахминан чоряки шумораи умумии муҳоҷирини меҳнатӣ дар давлати қабулкунанда то ним сол, 53 ғоизашон 7-12 моҳ, 22 ғоизашон зиёда аз як сол, аксаран 2, 5-3 сол кор мекунанд.

Ба сурати умум муҳоҷират аз Тоҷикистон моҳияти мавсимӣ дорад. Дар марҳилаҳои ҷӯшу хурӯш муҳоҷират, ин сеяки аҳолии қобили меҳнатро ташкил медиҳад, ки аз рӯи вазъи соли 2005-ум наздики 2 млн.нафар одам аст. Қафомонии низоми тайёрии касбӣ ва бозомӯзии кадрҳо дар Тоҷикистон ба он оварда расондааст, ки қувваи кории аз ҷумҳури марафта қариб беихтисос буда, аксаран дар соҳтмон, бозор, соҳаи хизматрасонӣ кор мекунанд.

Ҳукумати Тоҷикистон як қатор тадбирҳои амалӣ месозад, ки дар ояндаи наздик имконият медиҳад ҳам вазъияти иқтисодиро беҳтар созад ва ҳам қисман масъалаи бо ҷои кор таъмин намудан ва ҳаҷми шоистваи баландтари музди меҳнатро ҳал кунад. Ин ҷо ҳам ислоҳоти иқтисодии дар мамлакат ба амалояндаи ба дастгирии соҳибкории хурд ва миёна нигаронидашуда ва ҳам лоиҳаҳои сармоягузори (инвеститсионии) татбиқашон дар соҳаи гидроэнергетика шурӯъшуда, инчунин соҳтмони як силсила нақбҳо, ки баҳри пайвастании минтақаҳои гуногуни Тоҷикистони кӯҳсор ёри

расонда, ҷумҳуриро аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳой меदिҳанд, дар назар аст. Дар Ҳуччати Стратегияи кам кардани сатҳи камбизоатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дода шудааст, ки сиёсат дар соҳаи бозор ба ҳадафҳои зерин нигаронида мешавад: бунёди бозори нисбатан муваффақона тавассути таълим ва бозомӯзии кормандон; маслиҳату машваратҳо бобати таъмин кардан бо ҷои кор ва расонидани кӯмак ба онҳое, ки кор мечӯянд. Болоравии истехсолот дар баҳши хусусӣ ва фароҳам овардани ҷойҳои корӣ унсури марказии стратегияи муваффақонаи Ҳукумат дар қори кам кардани сатҳи камбизоатӣ мебошанд.

Вале пешгӯӣ кардан мумкин аст, ки дар ояндаи наздик Тоҷикистон мисли пештара чун мамлақати интиқолдиҳандаи қувваи корӣ ба минтақаи Осиёи Марказӣ ва Россия амалан дар миқёси қаблӣ боқӣ мемонад. Конвенсияи аз ҷониби Ҳукумати ҷумҳурӣ соли 1998 тасдиқшудаи муҳоҷирати меҳнатии шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хориҷа як қатор афзалиятҳои муҳоҷирати меҳнатиро дар марҳилаи ҳозира – аз паст кардани шиддати иҷтимоӣ дар ҷомеа сар карда, то баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволӣ ва нармсозии масъалаи камбизоатӣ тавассути маблағҳои пулии мефиристодаи муҳоҷирини меҳнатӣ – эътироф менамояд.

2. МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚҲОИ МУҲОҶИРИНИ МЕҲНАТӢ ВА РОҲҲОИ ҲАЛЛИ ОНҲО. – Муҳоҷирини меҳнатӣ аз Ҷумҳурии Тоҷикистон асосан ба Федератсияи Россия мераванд.

То вақтҳои наздик сиёсати муҳоҷират дар Россия маҳдуд буд. Ҳам кордеҳони баҳри қиро кардани қувваи қори хориҷӣ хошидошта ва ҳам муҳоҷирини байналхалқии меҳнатӣ пеш аз он ки мақоми расмӣ ва иҷозаи қор гиранд, бояд монеаҳои зиёди маъмуриро баргараф мекарданд. Ва ҳарчанд байни Тоҷикистону Россия, Қазоқистон ва Қирғизистон режими равобитӣ вучуд надорад, муҳоҷирини Тоҷикистонӣ ба мамлақати қормекардашон ба таври қонунӣ рафта, вале он ҷо қоидаҳои иқоматро вайрон карда ё қори иҷозат пайдо карда натавониста, ба шумули муҳоҷирини фаъолияти меҳнатиашон гайриқонунӣ мегузаранд.

Масъалаи дигари шиддаташ то ҳанӯз пастнашаванда аз нигоҳи иҷтимоию ҳуқуқӣ ҳифз нагаштани муҳоҷирини меҳнатӣ, аз ҷумла ноқифоягии сугуртаи иҷтимоӣ (сугуртаном) аст, ки ба қоридеҳони зиёди вайрон қоридани ҳуқуқҳо ва озодиҳои онҳо оварда мерасонад. Чун қоида, ҳеле қор воқеъ мегаданд, ки шаҳрвандони ба хориҷа қори қор мефтаи Ҷумҳурии Тоҷикистон қулли

хуччатҳои кафолатдиҳандаи мақоми ҳуқуқӣ ва ҳифзи онҳоро дошта бошанд. Ғайр аз ин муҳочирини Тоҷикистонӣ бисёр вақт дучори фишори ғайриқонунӣ ва дар ҳама ҷо вайрон гардидани ҳуқуқҳои оддиашон аз ҷониби кормандони звенои миёнаи мақомоти гумрук, корҳои дохилӣ ва ғайраи мамлакатҳои қабулкунандаи қувваи қорӣ мегарданд. Сатҳи пасти иттилоотдорӣ, фарҳанги ҳуқуқӣ ва мавҷуд набудани як қатор малакаи донишҳои зарурӣ дар муҳочирин, аз ҷумла надоништан ё суғ доништани забонҳо боиси мутобикати душвор дар муҳити нави қору зиндагӣ мешаванд.

Он ки қисми зиёди муҳочирини Тоҷикистонӣ ба вазъи ғайриқонунӣ афтада, тамоми маҳрумиятҳои вобаста ба ҷунин вазъиятро бо фарогирии шароити вазнини меҳнат ва зиндагии ҳатто ба ҳаёту саломатиашон хавфдошта аз сар мегузаронанд, ҳамроҳи аҳли оилаашон ба тарзи қироя ба давлати дигар ба қор омаданашонро имқоннопазир мегардонад.

Аз соли 2006 сар қарда, дар Федератсияи Россия сиёсати муҳочират ба самти нисбатан мусолиҳавӣ дигаргун гашт ва тамоми раванди қирояқунӣ, омадан ва қори муҳочирини меҳнатӣ қараёни нисбатан мутамаддии пайдо қард, ки ба вазъи умумии амалишавии ҳуқуқҳои инсонии муҳочирини меҳнатӣ бетаъсир намонд.

Ҳуқумати Тоҷикистон, созмонҳои байналмилалӣ дар Тоҷикистон фаъолиятдошта низ ба андозаи зиёд мусоидат меқунанд, ки тамоми раванди бо қор таъмин қардани муҳочирин дар доираи қонун сураг гирад. Муҳочирини меҳнатӣ бояд қабл аз баромадан аз марзи Тоҷикистон донад, ки ӯ қучо меқарад, дар қучо ва дар қӣ гуна шароит қор меқунанд. Бинобар ин дар сиёсати муҳочират ба иттилоотдиҳӣ таваҷҷӯҳи зиёд зоҳир мегардад. Вобаста ба ин бо иштироки ташқилотҳои давлатӣ, байналмилалӣ ва ғайриҳуқуматии маҳаллӣ барои муҳочирин дастурҳо, қитобчаҳои қисагӣ, бюллетенҳо ва ғайра таҳия мегарданд, ки аз онҳо одами азми қор дар қорича дошта тамоми иттилооти барои вай заруқиро (аз ҷумла бобати қӣ тавр ва ба воситаи қӣ пайдо қардани қор, бастанӣ қарордоди меҳнатӣ, қоидаҳои рафтани ба давлати қоричӣ ва он ҷо дар қайд истодан, шароити зиндагӣ ва усулҳои қорёбӣ, ҳуқуқҳои қуд, масалан, ба қизматрасонии тиббӣ, роҳ надодан ба таъбиз дар масъалаҳои музди меҳнат, иттилоот дар бораи интиқолати бонқию пулӣ, муассисаҳои қонсулқарию дипломатӣ, дар бораи он ки агар ба қар қол ҳуқуқҳои муҳочир вайрон қарда шуда бошанд, вай онҳоро қӣ тавр қимоя меқунанд ва дар ин қор ба ӯ қиҳо ёрӣ расонда метавонанд ва ғайра) пайдо қарда метавонанд. Шабақай марқазҳои иттилоотӣ-ҳуқуқӣ

барои муҳоҷирин, ки онҳо ба таври ройгон аз ҳуқуқшиносон оид ба қонунгузори мамлақати қори қироя маслиҳатҳову иттилоот гирифтани мумкин аст, дар бисёр минтақаҳои ҷумҳурӣ амал мекунанд. Чунин одатан созишҳои ғайриҳуқуматӣ мерасонанд.

Дар сохтори мақомоти иҷроияи ҳокимияти Тоҷикистон Хадамоти муҳоҷират қушода шудааст, ки намоёндагҳои он дар ҳамаи минтақаҳои ҷумҳурӣ амал менамоянд. Хадамоти муҳоҷират идорақунии умумии равандаҳои муҳоҷирати меҳнатиро амалӣ гардонда, ба ин мақсад дар таҳия ва татбиқи барномаҳо ва стратегияи давлатии марбут ба муҳоҷирати меҳнатӣ ширкат меварзад, дар робитаву тамоси доимӣ бо ҳамин гуна хадамот дар Федератсияи Россия ва мамлақатҳои дигари қабулқунандаи муҳоҷирини меҳнатӣ мешавад. Байни вазифаҳои аввалиндараҷа дар қори Хадамоти муҳоҷират ҳам қўмак қардан ба татбиқи ҳуқуқҳои муҳоҷирини меҳнатӣ ва ҳам таъмини рақобатпазирӣ, омодагии касбии онҳо дар бозорҳои дохилӣ ва ҷаҳонии меҳнат меистанд.

Ҳифзи ҳуқуқҳои муҳоҷирини меҳнатии тоҷикро Ҳуқумат ҳамчунин тавассути ба имзо расонидани созишномаҳои дуҷониба бо мамлақатҳои қабулқунандаи муҳоҷирини меҳнатӣ ба амал мебарорад. Ҳамин тавр, Тоҷикистон бо Федератсияи Россия созишнома дар бораи фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандони ҳар ду давлат дар ҳудудҳои якдигар ба имзо расонид, ки он аз моҳи январӣ соли 2006 ба эътибор даромад. Созишнома тартиби амалисозии фаъолияти меҳнатӣ (дар мавриди мавҷуд будаи иҷозатнома ба қор) ва аз ҷумла муқаррароти муҳимро чун баҳисобгирии собиқаи қорӣ, ҳуқуқ ба ҳифзи иҷтимоӣ, талабот ба шартҳои қарордоди меҳнатӣ, вазифаҳои қордех оид ба пўшондани хароҷот барои қамлу нақли қасади муҳоҷир ба қонааш дар мавриди ба қалоқат қасидани ӯ ва ғайра пешбинӣ менамояд.

3. ҚОНУНГУЗОРИИ ҚУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ҚОҲАИ МУҲОҚИРАТИ МЕҲНАТИ. Дар Тоҷикистон низ маҷмӯи санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии ба танзими муҳоҷирати меҳнатӣ ниғаронидашуда қабул қардид, пайваста тақмил дода мешаванд. Соли 1999 Қонуни Қумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муҳоҷират» қабул қардид, ки минбаъд қурра қардонида шуд. Чунончи, масалан, тибқи моддаи 8-и қонуни мазқур давлат мусоидат менамояд, ки қорқарони муҳоҷир – шаҳрвандони Қумҳурии Тоҷикистон ба таври муташаққилона ва бо розигии онҳо танҳо ба кишварҳои қиростода шавад, ки дар онҳо ҳуқуққошони ҳифз қарда мешаванд. Мутобиқан

ба ин шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки азми ба хорича барои кор рафтан доранд, бояд қарордоди имзошуда, шиносномаи хоричӣ ва дар мавриди зарурӣ равондиди ба ин мамлакат омадан дошта бошанд. Баъзе созишномаҳо, масалан, созишномаи байни Федератсияи Россия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд номгӯи ҳуҷҷатҳои иловагӣ, аз ҷумла, маълумотнома дар бораи вазъи саломатӣ ё ҳуҷҷати тасдиқкунандаи таҳсилот ва таҳассуси зарурии муҳочирро пешбинӣ намоянд.

Консепсияи муҳочирати меҳнати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хорича ҳифзи иҷтимоӣ-ҳуқуқии шаҳрвандони муваққатан дар хорича қорқунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, танзими қараёни муҳочират, пешгирӣ қардани муҳочирати ғайриқонунӣ ва тасдиқ қардидани қонуниятро дар раванди муҳочират ба сифати ҳадафи асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи муҳочирати берунаи меҳнатӣ арзёбӣ мекунад.

Ҳуқумат дар асоси ин консепсия Барномаи муҳочирати берунаи меҳнати шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2006-2010-ро таҳия қардааст. Дар ин ҳуҷҷат муҳим будани вусъати заминаи меъёрӣ-ҳуқуқӣ дар танзими муҳочирати берунии меҳнати шаҳрвандон бо роҳи қабули созишномаҳо, қарордодҳо ва муоҳидаҳои байниҳуқуматӣ ва байниидоравӣ; қорӣ қардани низоми баҳисобгирии қараёни муҳочират; муайян қардани қораҳои қавобгарӣ барои қаръолияти ғайриқонунӣ дар соҳаи муҳочирати меҳнатӣ ва тадбирҳои дигар таъкид қардиданд. Масалан, бо мақсади пешгирии муҳочирати ғайриқонунӣ ва пинҳонӣ, ки моҳиятан қариду қурӯши одамнро меқонанд, ташиқлотҳое, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муҳочирини меҳнатӣ барои таъмин шудан бо қор ёрӣ меқасонанд, қаръолияти ҳудро танҳо дар асоси иҷозатномаи аз қониби давлат додашуда ба роҳ монда метавонанд.

Мақомоти гуногуни давлатӣ, ки дар қаръолияти қасбии худ бо масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ қару қор меқиранд – қорқандони ҳадамоти муҳочират, ШРБ (шӯъбаи равондид ва бақайдгирӣ), назорати қарҳадӣ, ҳадамоти гумрук, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва ғайра – бояд аз қониби худ низ ба амалишавии ҳуқуқҳои инсонии муҳочирин дар асоси муносибати бақардӯстона ва боэҳтиромона нисбат ба онҳо муқоидат қунанд.

Мафҳумқоро дар ёд доред: *бозори меҳнат, шугл, сиёсати муҳочират, Марқазии шугли ақолий, Ҳадамоти давлатии муҳочират.*

Савол ва супоришҳо:

1. *Муҳочири меҳнатӣ аз Тоҷикистон дар хориҷа бо кадом душвориҳои рӯ ба рӯ мешавад?*

2. *Тасаввур кунед, ки Шумо барои пул кор кардан ба Федератсияи Русия рафтани мехоҳед. Барои он ки Шумо худро аз вазъи афтодан ба гуломии меҳнатӣ ё бархӯрд кардан бо ҳодисаҳои ҷиддан вайрон гардидани ҳуқуқҳоятон эмин доред, кадом амалҳоро нисбатан дуруст мешуморед?*

3. *Дар Тоҷикистон масъалаҳои муҳочирати меҳнатиро кадом санадҳои қонунгузорӣ танзим мекунанд? Давлат барои ҳалли масъалаҳои дар соҳаи муҳочирати меҳнатӣ чӣ гуна чораҳои меандешад?*

БОБИ 10. ҲУҚУҚҶОИ ГУРЕЗАҶО ВА МУҲОҶИРОНИ ИҶБОРӢ

§39. ГУРЕЗАҶО ВА МУҲОҶИРОНИ ИҶБОРӢ ҶАМҶУН ГУРӢҲҶОИ ИҶТИМОИИ БА ҶИМОЯ ЭҶТИЁҶМАНД

1.МОҶИЯТ ВА МАФҶУМИ “ГУРЕЗА” ВА “МУҲОҶИРОНИ ИҶБОРӢ”. Бо сабабҳои мухталифи дохилидавлатӣ ва байнал-милалӣ гурӯҳи махсуси одамон ба миён меоянд, ки ба истилоҳи гуреҷаҳо ном бурда мешаванд.

 Гуреҷа кист?

Гуреҷа – шахсе мебошад, ки шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон нест ва дар ин ҷо бо сабабе ҳузур дорад, ки аз рӯи нишонаҳои наҷодӣ, динӣ, шахрвандӣ, миллат, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ё ақидаҳои сиёсӣ дар давлате, ки шахрвандаш мебошад, ба ӯ хатари қурбоншавӣ таҳдид мекунад, аз пуштибонии ин давлат истифода бурда наметавонад ё намехоҳад, ё ки табияти муайян надорад ва дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон бо чунин сабабҳо ҳузур дошта, бо назардошти ҳамин хатар ба давлати ҷои истиқомати доимии худ баргашта наметавонад ва ё намехоҳад.

Моддаи 2-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон
“Дар бораи муҳочират”

Аз нишондодҳои боло бармеояд, ки барои гуреза эътироф шудани шахрванд (шахси хориҷӣ) мавҷудияти омилҳои зерин заруранд:

1. Ба шахс қурбонии таъкибот шудан воқеият дорад, яъне ҷанги дохилӣ, амалиётҳои ҷангӣ ва ғайра ба вуқӯъ пайвастанд.

2. Ба шахсе, ки хатар таҳдид мекунад, ба наҷод, миллат, табаа, дин ва гурӯҳи муайяни дигари иҷтимоӣ тааллуқ дорад.

3. Дар натиҷаи ҳолатҳои номбурда ба ватани худ баргаштан наметавонад.

Аз рӯи ҳолати воқеии худ муҳочирони иҷборӣ ба гурезагон наздиканд.

Мо кӣ ҳоро муҳочирони иҷборӣ меномем?

Муҳочирони иҷборӣ шахсоне ба ҳисоб мераванд, ки шахрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, маҷбур шудаанд, ки бо сабаби ба муқобили онҳо зӯрӣ ва таъкибот ба қор бурда шудан, ё ки хатари воқеии ба таъкибот гирифторм шудан на танҳо ба ӯ, инчунин ба аъзои оилаи ӯ аз рӯи нишонаҳои наҷодӣ, мансубияти миллӣ, эътиқоди динӣ, забон, ақидаҳои сиёсӣ, мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ таҳдид қардан ҷои истиқомати муқимии худро тарк қарда, ба қаламрави давлати дигар рафтаанд, инчунин агар дар мавриди дар байни ба амал омадани зӯрварӣ ё таъкибот ва дар ҳолати ба миён омадани низоъҳои ҳарбӣ ва байнимиллӣ таҳдид намудани хатари воқеии таъкибот робита вуҷуд дошта бошад.

Моддаи 1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон
“Дар бораи муҳочират”

Аз ин бармеояд, ки муҳочирони иҷборӣ шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон буда:

— дар қаламрави давлати дигар доимӣ суқунат доранд;

— ҷои истиқомати худро бо сабабҳои нисбати онҳо ба қор бурда шудани зӯрварӣ, таҳдиди воқеии дар оянда ҳам ба таъкиб гирифтормшавии, чи худ ва чи аъзои оилаи худ, ба қор бурда шудани зӯрварии таҳдид аз рӯи мансубият ба наҷод ё миллат, забон ё дин, ақидаҳои сиёсӣ ё гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ ва ғайра тарк қардаанд.

Гурезаҳо ва муҳочирони иҷбориро баъзе ҳолатҳо муттаҳид месозанд:

1. Ҳардуи ин гурӯҳҳои одамон маҷбур шудаанд, ки робитаро аз мамлақати худ кананд, яъне гурезаҳо – аз мамлақате, ки шаҳрвандони он ҳастанд, муҳочирони иҷборӣ бошанд, он ҷоеро тарк кардаанд, дар он ҷо муқимӣ зиндагӣ намуданд – берун аз Ҷумҳурии Тоҷикистон.

2. Дар амал гурезаҳо аз ҳимояи давлати ҷои истиқомати қаблӣ, яъне, аз ҳимояи ҳукумати худ маҳруманд, муҳочирони иҷборӣ бошанд, — аз ҳимояи ҳукумати ҷои истиқомати қаблӣ, ки дар он ҷо дар асоси қонун суқунат доштанд.

3. Ба онҳо васоити ҳуқуқӣ ва иҷтимоии ҳимоя дастрас нест, аз ин рӯ, ба ёрии дахлдор эҳтиёҷ доранд.

4. Барои ба вуҷуд омадани ин гурӯҳҳои шаҳрвандон чунин ҳолатҳо сабаб мешаванд: барои гурезагон хатари асосноки гирифтори таъқибот шудан дар давлати мансубияти шаҳрвандӣ аз рӯи нишонаҳои муайян, барои муҳочирони иҷборӣ бошад, — дар натиҷаи зӯрварӣ ва таъқибот ё хатари воқеии чунин таҳдид ва тахминан аз рӯи ҳуди ҳамон нишонаҳое, ки ба гурезаҳо дар мамлақати истиқомат рӯ ба рӯ мешаванд.

Қадам тартиби додани мақоми гуреза ва муҳочирӣ иҷборӣ вуҷуд дорад?

2. ТАРТИБИ ГИРИФТАНИ МАҚОМИ ГУРЕЗА ВА МУҲОЧИРИ ИҶБОРӢ. Шаҳрванде, ки ҳамчун гуреза хоҳиши ба Ҷумҳурии Тоҷикистон омаданро дорад, метавонад аз ду имконият яқояшро истифода барад:

1. Дар мавриде, ки дар мамлақати худ ҳузур дорад, метавонад ба муассисаи дипломатӣ ва ё консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар мамлақати ҳузурӣ ӯ мавҷуд аст, дар бораи додани мақоми гуреза дархост пешниҳод намояд.

2. Агар шахс аллақай ғайриқонунӣ сарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистонро убур карда бошад, ба мақомоти давлатӣ оид ба муҳочират муроҷиат мекунад. Ба шахсе, ки дархосташ ба қайд гирифта шудааст, шаходатномаи муваққатӣ дода мешавад, он ҳуҷҷатест, ки шахсияти ин касро муайян месозад.

Дар тӯли баррасии дархост оид ба ҳамчун гуреза эътироф карда шудани ӯ ва аъзои оилаи ӯ, ба шахс чунин ҳуқуқҳо дода мешавад: гирифтани ахборот оид ба ҳуқуқ ва вазифаҳои худ, зиндагӣ дар ҷойҳои истиқоматии муваққатӣ, гирифтани ёрии тиббии фаврӣ, гирифтани таҳсилоти ибтидоӣ ва миёна, ҷубронпулӣ, пешниҳоди ариза дар бораи катъ кардани баррасии дархост.

Дар баробари ин шахс чунин вазифахоро ичро мекунад, аз он ҷумла: риояи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва асноди дигари ҳуқуқӣ; ба ҷои истиқомати муваққатӣ баъд аз гирифтани роҳхат рафтан; аз ташҳиси ҳатмии тиббӣ гузаштан; ба мақомоти давлатӣ пешниҳод намудани маълумоти воқеӣ барои баррасӣ ва қабули қарор оид ба дархост; додани хабар дар бораи ахбороти тарҷумаиҳолӣ ва ҷои истиқомат.

Мақомоти ваколатдор дарҳости шахсро баррасӣ намуда, дар бораи гуреза эътироф кардани (ё рад кардани) шахс қарор қабул мекунад, ки дар асоси он ба шахси гуреза эътирофшуда шаҳодатнома дода мешавад. Шаҳодатнома ба мӯҳлати се сол дода шуда, дар сурати гум накардани шаҳрвандии он давлате, ки дар он ҷо шахс мавриди таъкиб қарор гирифтааст, мӯҳлати эътирофи мақоми гуреза ҳар се соли минбаъда тамдид карда мешавад.

Расми 15

Гурезаҳо ҳамчун шаҳрвандони хориҷӣ, тибқи моддаи 16 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҳамон ҳуқуқу озодихоё истифода мебаранд, ки шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мебаранд, онҳо вазифаю масъулиятҳои баробар доранд, ба ҷуз ҳолатҳои, ки дар қонунҳо пешбинӣ шудаанд.

Тартиби ба даст овардани мақоми муҳоҷирони иҷборӣ аз он иборат аст, ки шахс ба мақомоти ба ин кор ваколатдор бо дархост дар бораи муҳоҷири иҷборӣ эътироф кардани ӯ муроҷиат менамояд. Мақоми ваколатдор дарҳостро дар бораи эътироф намудани муҳоҷири иҷборӣ дар муддати 30 рӯз баррасӣ намуда, дар бораи муҳоҷири иҷборӣ эътироф кардани шахс қарор қабул мекунад. Ба шахсе, ки муҳоҷири иҷборӣ эътироф гардидааст, шаҳодатнома дода мешавад.

То ҳалли масъала дар бораи эътирофи муҳоҷири иҷборӣ шахсе, ки бо дархост муроҷиат кардааст ва дар давраи баррасии дархост дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон сукунат дорад, аз ҳамаи

ҳуқуқҳо бархурдор аст ва ҳамаи он вазифаҳоеро иҷро менамояд, ки асноди ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар назар дорад.

Оид ба ҳимояи ҳуқуқ ва озодиҳои гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ кадом стандартҳои байналмилалӣ вучуд доранд?

3. СТАНДАРТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ОИД БА ҲИФЗИ ҲУҚУҚ ВА ОЗОДИҲОИ ГУРЕЗАҲО ВА МУҲОҶИРОНИ ИҶБОРӢ.

Масъалаи ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои гурезаҳо кайҳо ба миён омадааст. Аввал ба ҳалли масъалаи мазкур созмони байналмилалӣи Лигаи Миллатҳо машғул шуда буд. Соли 1921 бо мақсади таъсиси маркази танзими ҳамоҳангсозии ҷидду ҷаҳд баҳри расонидани ёрӣ Лигаи Миллатҳо мансаби махсус – Комиссари Олӣ оид ба корҳои Гурезаҳо ташкил кард. Минбаъд тадбирҳои оид ба ҳимояи гурезаҳо тоҷанде пешбинӣ карда шудаанд, аз он ҷумла: муайян намудани мақоми шахсии онҳо, аз қор таъмин намудан, пуштибонии гурезаҳо барои аз мамлакат пеш накардан ва ғайра.

Соли 1945 дар ивази Лигаи Миллатҳо Созмони Милалӣ Муттаҳид таъсис гардид, ки он ғамхорӣ дар ҳаққи гурезаҳоеро масъалаи умумичаҳонӣ эълон кард. Соли 1946 дар Иҷтисоии Якуми Кулпи СММ резолютсияи махсус қабул карда шуд, ки он асоси фаъолияти СММ оид ба дастгирии гурезаҳо гардид. Дар он нишондод дар бораи истифода набурдан аз баргардонидани маҷбури ба мамлақати аз он омада дар назар дошта шуда буд. Дар як вақт мақомоти махсус – Созмони Байналмилалӣ доир ба Гурезаҳо (СБГ) таъсис дода шуд, ки ваколатҳои он аз таъмини ҳимояи ҳамон гурӯҳҳои гурезаҳо, ки дар натиҷаи Ҷанги дуҷонибаи ҷаҳонӣ ба миён омадаанд, иборат буд.

Соли 1951 Созмони Байналмилалӣ оид ба Гурезаҳо бо Идораи Комиссариати Олии Созмони Милалӣ Муттаҳид оид ба гурезаҳо иваз карда шуд, ки вазифаи он аз “таъмини ҳимояи гурезаҳо дар арсаи байналмилалӣ ва ҷустуҷӯи ҳалли тӯлонии масъалаи гурезаҳо” иборат аст.

Самтҳои асосии фаъолияти Идораи Комиссари Олии СММ оид ба Гурезаҳо (ИКОГ) доир ба татбиқ ва ҳимояи ҳуқуқи гурезаҳо инҳоянд:

1. Мусоидат намудан ба ҳукуматҳои давлатҳо дар пайвастании онҳо ба конвенсия ва қарордодҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ нисбати гурезаҳо ва риояи онҳо.

2. Мусоидати додани гурезаҳо ба гурезаҳо.

3. Таъмини баррасии бегаразонаи дархостҳо дар бораи додани гурезаҳо ва ҳимояи гурезаҳо дар давраи баррасии дархостҳои онҳо.

4. Таъмини мурочиат ба гурезаҳо мутобиқи меъёрҳои байналмилалӣ эътирофшуда ва мақоми дахлдор гирифтани онҳо.

5. Расонидани ёрӣ ба гурезаҳо дар ихтиёран ба ватани худ баргаштан ё гирифтани мақоми шахрвандӣ дар мамлақати сукунат.

6. Таъмин намудани амнияти шахсии гурезаҳо, махсусан амнияти онҳо аз ҳуҷуми мусаллаҳона ва ҳодисаҳои дигари зӯрварӣ.

7. Мусоидат дар бо ҳам пайвастанӣ аҳли оилаи гурезагон.

8. Расонидани ёрӣ дар барқарор намудани табиат ва ҳуқуқҳои дигар ба шахсоне, ки ба хонаҳои худ бармегарданд ва ташкили назорат баҳри риояи авф, қафолат ва ўҳдадорӣҳое, ки дар асоси онҳо ба хонаҳояшон баргаштани гурезаҳо имконпазир гардид.

Шаҳси амалдоре, ки ба идораи қорҳои ИКОГ машғул аст, Комиссари Олии СММ оид ба Гурезаҳо мебошад. Комиссари Олӣ аз тарафи Иҷлосияи Кулли СММ ба мўҳлати се сол интиҳоб карда мешавад.

Мутобиқи нишондоди **Оинномаи ИКОГ** Комиссари Олӣ ба қарордодҳое таъя мекунад, ки онҳоро Иҷлосияи Кулл ва Шўрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ қабул мекунад. Ба салоҳияти Комиссари Олӣ гурезаҳо ва ҳамаи он ашхосе дохиланд, ки бо сабаби мавҷуд будани хавфи асосноки таъқиб дар мамлақати ғайришаҳрвандии худ ё ҷойҳои сукунати қаблӣ ҳузур доранд.

Комиссари Олӣ ҳамаи он вазифаҳоеро иҷро мекунад, ки ба вақолатҳои ИКОГ оид ба ҳимояи гурезаҳо дохил мебошанд. Сарварии ҳамаи маблағҳои ҷамъиятӣ ва хусусие, ки барои расонидани ёрӣ ба гурезаҳо ба даст меоянд, низ ба зиммаи ӯ гузошта шудааст. Комиссари Олӣ ҳарсола ба Иҷлосияи Кулл тавассути Шўрои Иқтисодӣ ва Иҷтимоӣ оид ба қори иҷрошуда, аз он ҷумла дар бораи тақсмоти маблағҳо ҳам маъруза пешниҳод менамояд.

Оид ба соҳаи риояи ҳуқуқи инсон ва истифодаи он нисбати муҳочирони иҷборӣ қори зиёдро Намояндаи Махсуси Муншии Кулли СММ оид ба масъалаҳои марбут ба гурезаҳо иҷро мекунад. Вазифаҳои асосии ӯ иборат аст аз:

1. Омўзиши мавқеи ҳукуматҳои давлатҳо ва гирифтани ахборот аз онҳо оид ба масъалаҳои ҳуқуқи инсон, ки ба муҳочирони иҷборӣ дахл доранд.

2. Омўзиши меъёрҳо ва стандартҳои байналмилалӣ оид ба соҳаи ҳуқуқи инсон ва истифодаи онҳо баҳри ҳимояи муҳочирони иҷборӣ ва ба онҳо расонидани ёрии зарурӣ.

3. Таҳлили асноди меъёриҳои ҳуқуқи соҳаи ҳуқуқи инсон барои гурезаҳо ва ашхосе, ки ба муҳочирони иҷборӣ таъдил ёфтаанд.

4. Тахлили амалияи ҳалли масъалаҳои давлатие, ки бо муҳочирони иҷборӣ алоқаманданд.

Мақсади асосии қоре, ки аз ҷониби Намояндаи махсус ба амал бароварда мешавад, ошқор сохтани ҳолати риояи ҳуқуқи муҳочирони меҳнатӣ, паҳн намудани таҷрибаи мусбат оид ба ин масъала, қоркарди тавсияҳо дар бораи тақмили қонунгузории марбут ба ҳимояи ҳуқуқҳои муҳочирони иҷборӣ мебошад.

Қароргоҳи Идораи Комиссари Олии СММ доир ба гурезаҳо дар Женева (Швейсария) мебошад ва намояндагиро ашхоси ваколатдори онҳо дар зиёда аз 120 давлати ҷаҳон қор мекунад, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам. Дар солҳои 90-уми қарни ХХ, ҳангоме ки шумораи зиёди гурезаҳо ба миён омаданд, намояндагиро ИКОГ тавачҷӯи худро саривақт ба зарурати таъмини ин гурезаҳо ба гизо, манзил, хизматрасонии тиббӣ, об ва шароити санитарӣ ҷалб намуданд. Соли 1992 ИКОГ гурӯҳҳои махсуси зудамали барои вазъи ғавқулӯда таъсисдодашударо барои расонидани ёрӣ ба шумораи хеле зиёди гурезаҳо ва ашхоси муҳочиршуда фиристонид, аз он ҷумла ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам. Дар ҷунин шароит ИКОГ ҷидду ҷаҳд ба он дорад, ки ҳатталимқон пешгирии муҳочиршавии минбаъдаи аҳолиро бо ҷустуҷӯи мусоидат ба ҳалли масъала ҳамоҳанг созад. Дар ин масъала Ҷумҳурии Тоҷикистон мисол шуда метавонад, ки дар ин ҷо ИКОГ дар истиқрори сулҳ, расонидани ёрӣ ба ҷойи зистро иваз қардани аҳоли ва баргаштани аҳоли ба ҷойҳои аслии зисти худ ғавқулӯна иштирок намуд. Ғайр аз ин, ИКОГ барои аз Афғонистони ҳамося баргаштани 60 000 гурезаи тоҷик мусоидат намуд.

Феълан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳолати ҳуқуқи гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ аз тариқи асноди махсуси меъёрӣ муайян қарда мешавад: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо” аз 10 майи соли 2002, инҷунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи муҳочират”. Мутобиқи ин асноди қонунгузорӣ, ҳуҷҷате, ки шахсияти ашхоси мазқурро муайян менамояд, шаҳодатнома мебошад.

Шаҳодатномаи гуреза – намунаи ҳуҷҷати муқаррарқардае буда, шахсияти ашхосеро тақдиқ мекунад, ки паноҳгоҳ меҷӯянд ва дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гуреза эътироф шудаанд (Моддаи 2-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо”).

Шаҳодатнома дар асоси дарҳости шахсе дода мешавад, ки меҳодад аз тарафи мақомоти давлатӣ оид ба гурезаҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гуреза эътироф қарда шавад. Дар давраи аз лаҳзаи бо дарҳост дар бораи додани шаҳодатнома пешниҳод намудан,

баррасии он ва қабули қарор ба шахс шаҳодатномаи муваққатӣ дода мешавад.

Шаҳодатномаи муваққатӣ ҳуҷҷатест, ки шахсият ва мақоми ҳуқуқии касеро тасдиқ мекунад, ки гурезгоҳ мекобад, барои дар Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф шудани гуреза дархост пешниҳод намудаанд (Нигаред ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи гурезаҳо”).

Мақоми ҳуқуқии гуреза чи маънӣ дорад?

Мақоми гуреза – ин маҷмӯи ҳуқуқ, озодӣ, вазифаҳо ва манфиатҳои қонуниест, ки дар қонунгузорию Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудаанд.

Мафҳумҳо дар ёд доред: *гуреза, муҳоҷири иҷборӣ, Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо, Мушовири махсус дар назди Муниши Кулли СММ оид ба масъалаҳои ашхоси муҳоҷиришуда (муҳоҷирони иҷборӣ), аз мамлакат пеш кардан, шаҳодатномаи гуреза, шаҳодатномаи муваққатӣ.*

Савол ва супоришҳо

1. Кадом одамон ба қатори гурезаҳо ва муҳоҷирони иҷборӣ дохиланд?
2. Ба шахс чи тавр мақоми гуреза дода мешавад? Барои исбот мисолҳо биёред.
3. Мушаххасан баён кунед, ки мувофиқи стандартҳои байналмилалӣ гуреза ва муҳоҷири иҷборӣ чӣ ҳуқуқҳо доранд.
4. Дар бораи сохтор ва фаъолияти Идораи Комиссари Олии СММ оид ба гурезаҳо маълумот диҳед.
5. Мушовири махсус дар назди Муниши Кулли СММ оид ба масъалаҳои ашхоси муҳоҷир (муҳоҷирони иҷборӣ) ба кадом қорҳо машғул аст?
6. Дар бораи мақоми ҳуқуқии Шаҳодатномаи гуреза ва Шаҳодатномаи муваққатӣ чиҳо медонед?

§40. КОНВЕНСИЯИ СММ ОИД БА МАҚОМИ ГУРЕЗАҲО ВА МАСЪАЛАҲОИ ҲИМОЯИ ҲУҚУҚҲОИ ОНҲО

1.ҚАБУЛИ КОНВЕНСИЯ ДАР БОРАИ МАҚОМИ ГУРЕЗАҲО.

Тибқи қарори Иҷлосияи Кулл, соли 1951 Созмони Милали Муттаҳид дар Женева конференсия даъват намуд, ки он Конвенсияи

СММ дар бораи мақоми гурезахоро қабул кард. Конвенсияи мазкур ҳуччатест, ки асноди байналмилалии ба гурезаҳо дахлдоштаро муттаҳид менамояд, он ҳуччатҳоеро, ки дар сатҳи байналмилалӣ қабул шуда буданд, бе ягон ҳел таъбиз аз рӯи наҷоди онҳо, дин ё мамлақати бавучудоӣ, дар он зидди аз мамлақат пеш кардан қафолат дода мешавад, ба онҳо ҳуччатҳои марбута дода мешавад ва ғайраҳо. Вале доираи амали Конвенсия бо ашхосе маҳдуд карда шуда буд, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои гуреза шудаанд, ки онҳо то моҳи январӣ соли 1951 ба амал омадаанд. Конвенсия нисбати он шахсоне истифода бурда намешуд, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои баъди 1 январӣ соли 1951 ба вуқӯъпайваста ба муҳочир табдил ёфтаанд. Баъдтар гурӯҳҳои нави гурезаҳо ба вучуд омаданд ва зарурат ба миён омад, ки нишондодҳои Конвенсия нисбати ин гурӯҳҳои гурезаҳо низ ба қор бурда шаванд. Бо мақсади баргараф кардани мушқилоти ба миёномада, аз тарафи Раиси Иҷлосияи Кулл ва Муншии Кулли СММ 31 январӣ соли 1967 дар Нию Йорк Протоколе ба имзо расонида шуд, ки он ба мақоми гурезаҳо дахл дошта, 4 октябри соли 1967 ба эътибор даромад. Давлатҳои, ки ба Протоколи мазкур мепайванданд, ўҳдадор мешаванд, ки нишондодҳои асосии Конвенсияи соли 1951-ро нисбати ҳамаи гурезаҳо истифода баранд, сарфи назар аз он, ки онҳо қай гуреза шудаанд – то 1 январӣ соли 1951, ё ки баъди он.

Ҳамин тариқ, нишондодҳои Конвенсия аз 1 январӣ соли 1951 на танҳо шахсҳоеро фаро гирифт, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои то 1 январӣ соли 1951 ба гуреза табдил ёфтаанд, инчунин онҳоеро ҳам фаро гирифт, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои баъди қабули Конвенсия баамалномада ба гуреза табдил ёфтаанд. Дар натиҷаи ин қор ҳам Конвенсия ва ҳам Протокол ба асноди баробарҳуқуқи байналмилалие табдил ёфтанд, ки ба ҳимояи гурезаҳо ниғаронида шудаанд. Мувофиқи асноди мазкур, дар зери мафҳуми “гуреза” ҳар қасе фаҳмида мешавад, ки ба доираи муқаррароти Конвенсия мувофиқат мекунад.

Бояд гуфт, ки нишондодҳои Конвенсияи соли 1951 на ҳамаи шахрвандонро фаро мегирад, ки шахрвандии мамлақат ва ё ҷои истиқомати худро тарқ кардаанд. Нишондодҳои Конвенсия гурӯҳҳои муайяни шахрвандонро фаро намегирад, ашхосеро, ки “нисбати онҳо асосҳои ҷиддӣ вучуд доранд, ки ин ашхос:

а) ҷиноятҳои зидди сулҳ, ҷиноятҳои ҳарбӣ ё ҷиноятҳои зидди инсон доранд;

б) ҷиноятҳои сангини моҳияти сиёсинадоштаи берун аз мамлақати гурезгоҳдода содир кардаанд – то он вақте ки ба ин мамлақат ба

сифати гуреза роҳ дода шуда буданд;

в) дар содир намудани кирдорхое гунаҳгоранд, ки ба мақсад ва принципҳои Созмони Милали Муттаҳид муҳолифанд”.

Моддаи 1-и Конвенсияи соли 1951

2.МАЗМУНИ КОНВЕНСИЯИ СОЛИ 1951. Мазмуни Конвенсия ба мақсади қабули ҳуҷҷати мазкур мувофиқ буда, он ба гурезаҳо дар мамлакати ҳузур маҷмӯи ҳуқуқ ва вазифахоро медиҳад. Конвенсия муқаррар менамояд, ки ба гурезаҳо ҳамон ҳел вазъи мусоиди ҳуқуқие муҳайё месозад, ки аз он хориҷиён истифода мебаранд. Тадбирҳои истисноие, ки мумкин аст нисбати ашхос, амвол ё манфиатҳои шаҳрванди хориҷӣ ба қор бурда шаванд, нисбати гурезаҳо истифода бурда наmeshаванд, ҳатто агар онҳо шаҳрвандони ҳамин давлати хориҷӣ бошанд.

Расми 16

Мақоми шахсии гуреза

тавассути қонунҳои давлати ҷои истиқомати ӯ муайян карда мешавад. Ба даст овардани ҳуқуқ, ки мақоми шахсии ӯро ташкил медиҳад, риоя карда мешавад. Ба гурезаҳо ҳуқуқи дастрас кардани амволи манқул ва ғайриманқул, иҷораи онҳо ва оид ба онҳо бастанӣ қарордодҳо дода мешавад.

Ба гурезагон дар давлати суқунати онҳо ба асарҳои адабӣ, илмӣ ва бадеӣ ҳуқуқи муаллифӣ, инчунин ҳуқуқ ба ихтироъ, нақшаҳо ва моделҳо, номи ширкат ва ғайраҳо дода мешавад, ҳамон ҳуқуқҳои, ки ба шаҳрвандони ҳамин мамлакат хизмат мекунанд. Онҳо низ чун шаҳрвандони мамлакати ҳузур ҳақ доранд барои ҳимояи ҳуқуқи шикасташудаи худ ба суд муроҷиат кунанд.

Нисбати ҳуқуқҳои меҳнати гурезаҳо. Давлатҳое, ки ба Конвенсияи соли 1951 имзо гузоштаанд, ба онҳо шароити мусоид фароҳам меоранд, шароите, ки аз он шаҳрвандони давлатҳои хориҷӣ дар ҳуди ҳамон ҳолатҳо истифода мебаранд. Тадбирҳои моҳияти маҳдудкунанда, ки баҳри ҳимояи бозори дохилии меҳнат истифода бурда мешаванд, нисбати гурезаҳо мавриди истифода қарор

намегирад. Ба онҳо ҳуқуқ дода мешавад, ки мустақилона ба кишоварзӣ, соҳибкорӣ дар соҳаи саноат, касбҳои дигар ва савдо машғул шаванд, аз он ҷумла иттиҳодияҳои тичоратӣ ва саноатӣ таъсис бидиҳанд. Ба гурезагон дипломдошта, ки онро ҳукумати ин давлат эътироф кардааст, агар хоҳиши ба касбҳои озод шугл варзиданро дошта бошанд, барои машғулиятҳои марбута шароити мусоид фароҳам оварда мешавад.

Конвенсия барои гурезаҳо оид ба соҳаи иҷтимоӣ як қатор ҳуқуқхоро дар назар дорад. Ин, пеш аз ҳама, ба гирифтани дахл дорад. Онҳо бояд дар баробари шаҳрвандони мамлакати мазкур маълумоти ибтидоӣ гиранд. Дастрас намудани намудҳои дигари таҳсилот, озодкунӣ аз пардохти маблағ барои таҳсил, инчунин додани стипендия бошад, дар давлате, ки сукунат доранд, ба ҳар ҳол вазъи ҳуқуқи нисбатан мусоид фароҳам оварда мешавад. Мувофиқи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳар кас метавонад дар таълимгоҳҳои давлатии таҳсилоти умумӣ, таҳсилоти ибтидоӣ, миёна ва олии касбии ройгон гирад (Моддаи 41-и Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон).

Дар Конвенсия ба шароити меҳнат ва музди меҳнат тавачҷӯҳи махсус зоҳир карда шудааст. Аз он ҷумла, гурезаҳо чун шаҳрвандони мамлакати сукунат ба гирифтани музд барои меҳнат, дарозии рӯзи корӣ, рухсатиҳои пардохтшаванда, ҳадди поёнии синну сол барои ба кор даромадан, ҳуқуқи шогирд шудан ва тайёрии касбӣ, меҳнати занон ва наврасон ва истифода аз афзалиятҳои қарордоди дастачамӣ, ки дар байни корфармоён ва коллективҳои меҳнатӣ баста мешаванд, ҳақ доранд.

Гурезаҳо ҳақ доранд дар мавридҳои ҳодисаҳои нохуш дар ҷойи кор, маризии касбӣ, таваллуд, касалӣ, пиронсолӣ, дар мавриди фавтидан ва ғайра аз ҷиҳати иҷтимоӣ ғимоя карда шаванд, ки он дар қонунгузори мамлакати сукунат пешбинӣ шудааст, истисноанд баъзе маҳдудиятҳо, аз он ҷумла:

1. Агар тартиби махсуси нигоҳдории ҳуқуқ ва озодиҳои ба дастоварда дар ҷараёни ба дастоварии онҳо муқаррар карда шуда бошад.

2. Агар қонунҳо ё қарордодҳои мамлакати сукунат тартиби махсуси ба даст овардани кӯмакпулии пурра ё ҷузъиро дар назар дошта бошад, ки он аз тарафи маблағҳои давлатӣ ва кӯмакпулӣ ба онҳое пардохта мешавад, ки ҳамаи шартҳои пардохтҳои барои гирифтани нафақаи хуб зарурро иҷро накардаанд.

Моддаи 24-и Конвенсияи соли 1951

Нишондодҳои болоӣ шаҳодат медиҳанд, ки давлатҳои ҳузур бо гурезаҳо ҳамон тавре муносибат мекунанд, ки бо ҳар шахрванди хориҷии дар қаламрави он ҳузурдошта муносибат мекунанд.

Конвенсия як қатор тадбирҳои моҳияти маъмурии доштаро дар назар дорад. Ин тадбирҳо мусоидати маъмуриро дар мавридҳои аз тарафи гурезаҳо истифода бурдани ягон ҳел ҳуқуқ маъмулан мусоидати ҳокимияти давлати хориҷиеро тақозо дорад, ки ин гурезаҳо ба он муроҷиат карда наметавонанд. Давлатҳои аҳду паймонкунанда, ки дар қаламрави онҳо гурезагони номбурда суқунат доранд, тадбирҳои меандешанд, ки чунин ҳамкорӣ бо онҳо аз ҷониби ҳокимияти давлати мазкур ё сохторҳои ягон созмони байналмилалӣ сурат бигирад.

Моддаи 24-и Конвенсияи соли 1951

Ин ҳокимият ё ҳокимиятҳои гурезаҳоро аз ҳуччатҳо ва шаҳодатномаҳо таъмин мекунанд (ё ки дар зер нозирати онҳо таъмин карда мешаванд), ки ба хориҷиён аз тарафи ҳокимият ё ба воситаи ҳокимияти давлатҳои дода мешаванд, ки шахрванди онҳо мебошанд. Ин ҳуччатҳо шахсияти онҳоро муайян месозад ва то он вақте, ки безътибор будани онҳо исбот нашудааст, эътибор доранд.

Давлатҳои иштирокчи Конвенсия ба гурезаҳо озодии ҳаракат ва интиҳоби ҷои истиқомат медиҳанд, дар сурати риояи ҳамаи қоидаҳо, ки одатан нисбати хориҷиён дар ҳуди ҳамон ҳолатҳо истифода бурда мешаванд.

Ҷи тавре ки дар боло гуфта шуд, дар дохили мамлакат ба гурезаҳо шаҳодатнома дода мешавад. Дар баробари ин тибқи моддаи 28-и Конвенсия дар давлатҳои, ки гурезаҳо суқунат доранд, онҳо аз ҷиптаи нақлиётсаворшавӣ барои ҳаракат берун аз ҳудудҳои он таъмин карда мешаванд.

Ҷиптаи нақлиётсаворшавӣ ҷист?

Ҷиптаи нақлиётсаворшавӣ — намунаи ҳуччати муқарраргардида буда, шахсияти соҳиби онро муайян месозад ва барои бо нақлиёт аз ҷо ба ҷои дигар савор шуда рафтан ҳуқуқ медиҳад.

Намудҳои ҳуччатҳои нақлиётсаворшавӣ дар замимаи Конвенсия аз 28 июли соли 1951 муқаррар карда шудаанд. Онҳо ба гурезагоне дода мешаванд, ки ба балогат расидаанд, кӯдакон бошанд, бачиштаҳои нақлиётсаворшавии волидон ё ки дар ҳолатҳои истисноӣ - ба ҳуччати марбутии гурезаи калонсол дохил карда мешавад.

Хуччатҳои нақлиётсаворшавӣ ба мӯҳлати муайян (барои 1-2 сол) дода мешаванд. Онҳоро аз нав оғоз намуда ё ки мӯҳлати эътибори онҳо тамдид карда мешавад, ки ба ин давлатҳои иштирокчии Конвенсия муносибати хайрхоҳона доранд. Ин хуччатҳо дар қаламрави ҳамаи давлатҳои иштирокчии Конвенсия эътироф карда мешаванд. Баъди ба қаламрави давлати дигар кӯчида рафтани гуреза, вазифаи додани хуччатҳои нав ба мақомоти марбути ин давлат мегузарад. Давлат вазифадор аст, ки соҳиби хуччати нақлиётсаворшавиро (дар тӯли мӯҳлати амали хуччат) аз нав ба қаламрави худ қабул намояд. Асоси ягонаи рад кардани додани хуччати нақлиётсаворшавӣ зарурати таъмини амнияти давлатӣ ва тартиботи ҷамъиятӣ мебошад.

Расми 17

Дар соҳаи андозбандии гурезаҳо ба шахрвандҳои худ, дар он ҷое, ки сукунат доранд, баробар карда мешавад. Ба гурезаҳои давлатҳои иштирокдори Конвенсия иҷозат дода мешавад ки амволи бо худ овардари ба он давлате бароранд, ки барои сукунат ҳуқуқи ба он ҷо рафтан дода шудааст.

Дар баробари ин, Конвенсия гурезаҳоро вазифадор мекунад, ки қонунҳо ва асноди дигари ҳуқуқии давлати ҳузурро риоя кунанд. Яъне, гурезаҳо ҳуқуқ ва озодиҳои дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон эълонгардиари риоя мекунанд, бо шахрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва шахрвандони хориҷию ашхоси бешахрвандӣ вазифаю масъулият доранд, истисно мебошанд ҳолатҳое, ки дар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудаанд.

Ин гуфтаҳо дар бораи принсипи баробарии ҳуқуқҳое шаходат медиҳанд, ки барои зиндагии мӯътадил, ба фаъолияти муайян шугл варзидан, истифода аз ҳуқуқ ва озодиҳо таъмин ва қафолат медиҳанд, чи тавре ки ба ашхоси дигари сокин дар давлати ҳузури онҳо қафолат дода мешавад.

Ин ҳуқуқҳо ҷудонашаванда мебошанд, онҳоро бе асосҳои марбути маҳдуд қардан мумкин нест. Онҳо дар як вақт ҳамаи гурезаҳоро аз ҳамон вақте фаро мегиранд, ки онҳо мақоми гурезаро гирифтаанд.

Ин ҳуқуқҳо универсалӣ мебошанд ва бидуни ягон шарту шароит, дар як вақт ба миён меоянд.

Конвенсия давлатро дар кори ба гурезаҳо додани ҳуқуқ ва озодихоӣ бештар маҳдуд намесозад. Ҳуқуқ ва озодихоӣ, ки дар Конвенсия таҳким ёфтаанд, ҳамон ҳадди ақалле мебошанд, ки бояд онҳо дар мамлакатҳои таъмин карда шаванд, ки гурезаҳо қабул кардаанд.

Ҳамин тариқ, ҳар кас ҳақ дорад аз таъкибот ё таҳдиди хатари қурбонии таъкибот шудан дар мамлакате, ки шаҳрванди он аст ва ё дар мамлакати ҳузур гурезаҳо ва ҳимоя кобад.

Бо гурезаҳо дар мамлакатҳои, ки онҳо қабул кардаанд, бояд ҳамон тавре муносибат карда шавад, ки бо шаҳрвандони хориҷии дар мамлакат дар асоси қонунӣ суқунаткунанда муносибат доранд. Таъъиз нисбати гурезаҳо аз рӯи нишонаҳои наҷодӣ, динӣ, мамлакати пайдоиши онҳо, инчунин аз рӯи асосҳои дигар мумкин нест.

Дар зери мафҳуми “таъъиз” чиро бояд фаҳмид?

Таъъиз маҳдудкунии дидаю доништа аст, ё ки маҳдудкунии ҳуқуқ аз рӯи нишонаҳои наҷодӣ, динӣ, табағӣ, ақидаҳои сиёсӣ ва ё мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоиро ифода мекунад.

Нишондоди Конвенсия дар бораи норавогии таъъиз вақолати боэътимоди риояи ҳуқуқҳои гурезаҳо дар давлатҳои мебошад, ки дар он ҷо гурезаҳо дар асоси қонунӣ ҳузур доранд.

Нишондоди Конвенсия дар бораи манъи аз мамлакат пеш кардан барои гурезаҳо тақдирсоз мебошад. Он барои ҳамаи давлатҳои иштирокдори Конвенсия қоидаи умумӣ мебошад, ки мувофиқи он давлате, ки дар он гурезаҳо суқунат доранд, онҳо аз он ҷо пеш намекунанд, ғайр аз ҳолатҳои, ки ба амнияти давлат ва тартиботи ҷамъиятӣ дахл доранд. Дар ин сурат ба гурезаҳо ҳуқуқ дода мешавад, ки барои исботи бегуноҳии худ асос пешниҳод намоянд, агар қарор қабул карда шуда бошад, имконият доранд ба қарори суд шикоят нависанд.

Дар сурати қабули қарори қатъӣ дар бораи аз мамлакат пеш кардани гуреза, давлат ба чунин гурезаҳо барои гирифтани ҳуқуқи қонунӣ барои рафтани ба ягон мамлакати дигар вақти басанда муайян мекунад.

Ҳамин тариқ, аз Конвенсия бармеояд, ки, чун қоида, гурезаҳо дар ҳолатҳои маҳдуд ва бо иҷрои тартиботи муқарраргардида пеш кардан мумкин аст.

Дар баробари ин Конвенсия пешкунии гурезаҳо ё ба сарҳади мамлакате, ки ба ҳаёт ва озодии онҳо бо сабабҳои наҷодӣ,

шахрвандӣ, динӣ, ақидаҳои сиёсӣ ё мансубият ба гурӯҳи муайяни иҷтимоӣ манъ кардааст, ин қоида дар мавридҳои бо сабабҳои узрнок пеш кардан амал намекунад. Ба ин сабабҳо хатар ба амнияти давлате, ки гурезаҳо дар он ҳузур доранд ё барои ҷиноятҳои маҳсусан сангин аз тарафи суд маҳкум карда шудаанд ва барои мамлакат хатарнок мебошанд, дохил мешавад ба шарте, ки ҳукми суд ба қувваи қонунӣ даромада бошад.

Натурализатсия чист?

Натурализатсия ба шахрвандӣ қабул кардани шахси хориҷӣ дар асоси аризааш мебошад.

Дар давлатҳои гурезаҳо суқунат доранд, мумкин аст баррасии аризаи гурезаро барои додани шахрвандӣ тезонида, барои қабул шудан ба шахрвандӣ дар ин мамлакат мӯҳлатҳои кӯтоҳкардашуда муқаррар карда шаванд, он ҳақ дорад ҳаҷми пардохт ва хароҷотро, ки ба натурализатсия алоқаманд аст, кам кунад.

Мафҳумҳои дар ёд доред: *пеш кардан, таъйин, ҷирифтҳои нақлиётсаворшавӣ, натурализатсия.*

Савол ва супоришҳо

1. Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо кай ва чи тавр қабул карда шудааст?

2. Мақсад ва вазифаҳои Конвенсия дар бораи мақоми гурезаҳо баён ва шарҳу эзоҳ созад.

3. Моҳияти мафҳуми “гуреза” ва “муҳоҷири меҳнатӣ”-ро фаҳмонед, айният ва тафовути байни онҳоро муайян намоед.

4. Конвенсия ба гурезаҳо кадом ҳуқуқу озодиҳоро пешбинӣ кардааст? Давлатҳои шиттирокчи Конвенсия нисбати гурезаҳо кадом ӯҳдадорихо доранд?

5. Конвенсия нисбати гурезаҳо кадом маҳдудиятҳои қонуниро муайян намудааст?

6. Супориш. Оилаи ихтиёран навакак ба қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид шуда, ният дорад, ки барои гурезаи сиёсӣ эътироф шудан ба мақомоти марбутати давлатӣ дар ин бора дархост пешниҳод намояд. Бигӯед, ки дар сурати ба мақоми гурезаи сиёсӣ эътироф шудан ин оила дар мамлақати ҳузур аз кадом ҳуқуқу озодиҳо истифода бурда метавонад?

7. Супориш. Ҳуқуқи ҳимояи гурезаро дар суд шарҳ диҳед. Тартиби ҷирифтани ҳуҷҷати нақлиётсаворшавиро баён кунед; ин ҳуҷҷат дар кадом сурат зарур аст?

§41.МАСЪАЛАҲОИ РИОЯИ ҲУҚУҚИ МУҲОЧИРОНИ ИЧБОРӢ

1.ТАРКИБИ МУҲОЧИРОНИ ИЧБОРӢ. Мувофиқи қонунгузори Чумхурии Тоҷикистон муҳочирони иҷборӣ ба ду намуд тақсим мешаванд. Намуди якум, муҳочирони иҷборие, ки аслан шаҳрвандони Чумхурии Тоҷикистон буда, ҷойи истиқомати муқимии худро тарк кардаанд ва дар қаламрави давлати дигар мебошанд. Намуди дуюм, муҳочирони иҷборие, ки муҳочирони дохилӣ номгузорӣ шудаанд. Ин гурӯҳи одамонро он чиз муттаҳид месозад, ки шаҳрвандони Чумхурии Тоҷикистонанд ва маҷбур шуда буданд, ки ҷойҳои истиқомати муқимии худро тарк кунанд ва аз хориҷа ба Чумхурии Тоҷикистон оянд, муҳочирони дохилӣ бошанд, маҷбур шудаанд, ки дар ҷойҳои дигар сокин шаванд ва маъмулан бар хилофи хоҳиши худ. Агар барои муҳочирати иҷбории онҳо ба мамлакатҳои дигар нисбати онҳо ба кор бурда шудани зӯрварӣ ё таҳдиди ба кор бурдани зӯрварӣ на танҳо нисбати худ онҳо, инчунин зидди аъзои оилаҳои онҳо аз рӯи нишонаҳои наҷодӣ, миллӣ, этниқодӣ динӣ ва ҳоказо асос шуда тавонад, пас барои муҳочирони дохилӣ, гайр аз сабабҳои номбурда, сабабҳои зерини дигар, ба монанди хатари экологӣ, зарурати иқтисодӣ, ҳодисаҳои табиат ва ғайра низ сабабгӯр мешаванд.

Вале ҳардуи ин гурӯҳҳои аҳоли ба қабул, манзилу ашё ва ғизо, таъмини ҳуқуқи озодиро ва ғайра эҳтиёҷ доранд. Дар бораи муҳочирони иҷборӣ дар мавзӯи 41-и боби маъмурӣ сухан ронда будем. Аз ин рӯ, дар ин мавзӯё дикқати асосиро ба муҳочирони дохилӣ ҷалб менамоем.

 Муҳочирони дохилӣ кистанд?

2.МУҲОЧИРОНИ ДОХИЛӢ. Муҳочирони дохилӣ барнагарданда, муваққатӣ, инчунин ҷойивазкунии мавсимии шахсҳои ҷисмонӣ дар дохили мамлакат мебошанд (Моддаи 1-и Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи муҳочират”).

Аз ин бармеояд, ки муҳочирони дохилӣ ба се намуд тақсим мешаванд: доимӣ, муваққатӣ, мавсимӣ.

Ҷойивазкунии доимӣ — ин ҷойивазкунии ашхос барои манзилободкунӣ ва зиндагӣ дар ҷойи дигари аҳолинишин бе бозгашт ба ақиб.

Ҷойивазкунии доимӣ дар дохили давлат ҳам аз тарафи давлат ва

хам бо хошиши худи ашхоси чойивазкунанда ба амал бароварда мешавад. Асос барои муҳочиршавӣ маъмулан сабабҳои иқтисодӣ дорад. Аз он ҷумла, аз худ кардани заминҳои нав, имконияти ёфтани

Расми 18

ҷои қор, тақсимои манбаҳои қувваи қори мамлакат бо мақсади истифодаи оқилонаи онҳо. Ғайр аз ин, асос барои ҷунин муҳочиршавӣ вазъи экологӣ, ҳодисаҳои табиат, яъне сабабҳое, ки ба иродаи ашхоси чойивазкунанда ва давлат вобаста нест, сабаб шуда метавонанд.

Муҳочиршавии муваққатӣ-ин чойивазкунӣ аз ҷои истиқомати муқимӣ ба ҷои дигар ва ба мӯҳлати муайян мебошад.

Ҷунин муҳочиршавӣ дар мавриди ҳодисаҳои табиат ба амал меояд – вазъиятҳои фавқуллодае, ки инсон ба он таъсир расонида наметавонад; сабабҳои экологӣ — инҳо ифлосшавии ҳаво, об, хок ва ғайраҳо мебошанд, ки ба ҳаёт ва саломатии одамон таҳдид мекунанд, аз ин рӯ, бо мақсади таъмини амният ва некуаҳволии онҳо тадбирҳои таъҷилии андешидан лозим меояд.

Муҳочиршавии муваққатӣ дар назар дорад, ки баъди анҷом пазируфтани ҳодисаҳо, ки ба ҳаёт ва саломатии одамон хатарнок буданд, онҳо, чун қоида, ба ҷойҳои сукувати муқимии худ бармегарданд.

Муҳочиршавии дохилии мавсимӣ чойивазкунии одамон дар дохили мамлакат барои иҷрои қорҳои таъхирнопазири дорои моҳияти мавсимӣ мебошад.

Мутобиқи қонунгузори амалкунанда ашхосе, ки дар дохили мамлакат бо сабабҳои болоӣ ба мӯҳлати шаш моҳ маҷбурӣ муҳочир шудаанд, мақоми муҳочир дохилиро мегиранд. Одатан мавсими қорҳо, ки барои иҷрои онҳо ашхоси мазкур ҷалб карда мешаванд, мумкин то шаш моҳ ва зиёда аз ин бошад.

Тартиби ба амал баровардани муҳочирати дохили аз тариқи асноди махсуси меъёрии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад. Аз он ҷумла, бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Консепсияи сиёсати давлатии муҳочирати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 октябри соли 1998 тасдиқ карда шудааст, ки он асоси идораи ҷараёни муҳочират ва ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои

қонунии муҳочиронро дар мамлакат ташкил мекунад. Дар Консепсия принципҳои асосӣ, мақсад, вазифа ва афзалиятҳои асосии сиёсати давлатии муҳочират муайян карда шудаанд.

Тибқи Консепсия “Низомнома дар бораи тартиби муҳочиркунии хоҷагиҳо аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарноки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 ноябри соли 2000” (минбаъд – Нишондоди 1), “Низомнома дар бораи тартиби муҳочирати дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 4 феввали соли 2002” (минбаъд – Низомномаи 2) ва қарордодҳои дигаре, ки масъалаҳои алоҳидаи муҳочиратро дар дохили мамлакат ба танзим медароранд.

Нишондоди 1 тартиби муҳочирати хоҷагиҳоро аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарноки Ҷумҳурии Тоҷикистонро танзим мекунад.

Минтақаи аз ҷиҳати экологӣ хатарнок чист?

Минтақаи аз ҷиҳати экологӣ хатарнок – ин қаламраве мебошад, ки дар он ҷо вазъи фавқуллода ба амал омадааст ва ё ба амал омаданаш мумкин аст ва он ба ҳаёт ва саломатии одамон ва амволи онҳо таҳдид мекунад.

Барои огоҳкунӣ ва ё пешгирии хатари ба миёномада ҳадамоти давлатии муҳочират дар назди Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – Ҳадамоти давлатии муҳочират) ҳарсола рӯйхат ва ҷадвали оилаҳои аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнокро таҳия карда, барои тасдиқ ба Комиссияи давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи фавқуллода пешниҳод менамояд.

Дар баробари ин давлат муҳочирони экологиро ҳаматарафа дастгирӣ мекунад, аз он ҷумла:

1. Ёриҳои модии яққарата медиҳад.
2. Қарзҳои имтиёзноки дарозмуддат ҷудо мекунад.

Оилаҳо, ки ба рӯйхати муҳочиркунӣ аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок дохил карда шудаанд, анкета-ариза таҳия намуда, бо ҳуҷҷатҳои зарурӣ (шиноснома, билетҳои ҳарбӣ ва ғайра) ба Ҳадамоти давлатии муҳочират мефиристанд. Баъди санҷиши ҳуҷҷатҳои пешниҳодгардида Ҳадамоти давлатии муҳочират ба муҳочирони экологӣ шаҳодатнома медиҳад. Тибқи қонунгузорӣ дар якҷоягӣ бо шаҳодатнома ба муҳочирони экологӣ барои гирифтани кӯмак ва имтиёзҳо ҳуҷҷати марбута дода мешавад.

Муҳочиркунии оилаҳо аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок дар ҳамон хоҷагиҳо ба амал бароварда мешавад, ки дар он ҷо

талабот ба қувваи иловагии корӣ ва шароити манзилию маишӣ барои зиндагӣ мавҷуд аст. Дар баробари ин барои аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок бурдани оилаҳои муҳочирон корҳои муайяни тайёри ба ҷо оварда мешаванд. Аз он ҷумла, Хадамоти давлатии муҳочират ба он назорат мекунад, ки муҳочирон бо ҷои кори худ ҳисоби кунанд, барои бурдани онҳо шумораи зарурии нақлиётро муқаррар мекунад ва масъалаҳои дигари ташкилиро ҳал менамояд. Баъд Хадамоти давлатии муҳочират оилаҳои муҳочиронро бевосита ба намоёндагони ҳукуматҳои навоҳии ҷобачокунии муҳочирон, инчунин ба роҳбарони корхонаю ташкилотҳо ва хоҷагиҳо шинос мекунад.

Хадамоти давлатии муҳочират оилаҳоеро ба ҳисоб мегирад, ки бояд аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок кӯчонида шаванд. Муҳочирони экологӣ муттасил дар зери назорати Хадамоти давлатии муҳочират мебошанд, ки он дар як сол ду маротиба (нимсола ва солона) ба Комиссияи давлатии Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба вазъи фавқулудда ҳисобот пешниҳод менамояд. Ҳамин тариқ, муҳочират аз минтақаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок аз тарафи Хадамоти давлатии муҳочират дар ҳамоҳангӣ бо мақомоти дигари давлатӣ, ҳукуматҳои маҳаллӣ, инчунин бевосита бо хоҷагиҳо бо ташаббуси худ муҳочирон ба амал бароварда мешавад. Он имконият фароҳам меоварад, ки дар ҷои нав хуб ҷойгир шаванд, аз кор таъмин гарданд, кӯмак гиранд ва аз имтиёзҳо бархурдор бошанд. Ҳамаи ин ба риояи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон, аз ҳама муҳимаш татбиқи онҳо мусоидат менамояд.

Дар баробари муҳочирати экологӣ, ки бо хоҳиши худ не, балки бо роҳи маҷбурӣ, бо мақсади аз хатари пешомада наҷот додани муҳочирон ё аз хатарҳои дар оянда баамалоянда эмин нигоҳ доштани онҳо қонунгузорӣ тартиби муҳочирати одамонро дар асоси ихтиёрӣ пешбинӣ кардааст.

Аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон “Низомнома дар бораи тартиби муҳочирати дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз 4 феввали соли 2002 тасдиқ карда шудааст.

Мақсадҳои татбиқи муҳочирати ихтиёрӣ иборат аст аз:

- 1. Таъмини шугли аҳолии қобили меҳнати навоҳии аҳолиашон зич ва камзамин.**
- 2. Аз худ қардани заминҳои қорамнашуда.**
- 3. Паст қардани сатҳи камбизоатӣ.**

Моддаи 10-и Низомнома.

Муҳочират дар асоси ихтиёри сураат мегирад, ки он ба ҳуқуқи конституционии озодии ҳаракат, интихоби ҷои зист ва амали намудани ҳуқуқ ба меҳнат мувофиқат мекунад. Барои ин Хадмоти давлатии муҳочират дар якҷоягӣ бо мақомоти дахлдор ҳарсола рӯйхати муҳочирони ихтиёриро мураттаб сохта, барои тасдиқ ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамоянд. Нишондод дар бораи мақомоти хизмати муҳочирати ноҳияҳое, ки оилаҳоро муҳочир мекунонанд ва бояд муҳочиронро мувофиқи талаботи он ба ҷойҳои сукунат танҳо баъди аз ҷониби мақомоти Хадамоти давлатии муҳочират ва мақомоти ҳокимияти иҷроияи маҳалло додани ахборот дар бораи кафолати қабул, таъмини манзил, ҷои кор барои аъзои оилаи қобили меҳнат, инчунин таъмин аз оби ошомиданӣ ва ҳолати санитарии мусоид, хеле муҳим аст. Бинобар ҳамин усули интихоби муҳочирон, тахияи ҳуччат ва ба ҷойҳои нави истиқоматӣ фиристонидаи оилаҳо хеле ҷиддӣ сураат мегирад. Шартҳои асосӣ барои муҳочиркунӣ мавҷудияти на камтар аз ду нафар аъзои оилаи қобили меҳнат мебошад.

Дар баробари ин, Низомнома имконияти рад намудани муҳочиркунии оиларо дар назар дорад, ҳатто агар ин оила чунин хошиш дошта бошад ҳам. Инҳо одамонеанд, ки:

1.Қаблан сокин шудаанд ва бе сабабҳои узрнок аз хоҷагии ҷои омада рафтаанд.

2.Бо сабаби муттасил вайрон кардани интизоми меҳнат аз кор сабуқдӯш карда шуда буданд.

3. Дар аз он ҷое ки муҳочир шудаанд, қайди доимӣ надоранд.

Барои муҳочиршавӣ сардори оила ба мақомоти Хадамоти давлатии муҳочирати ҷои истиқомат ё ба ҷамоатҳо, мақомоти ҳокимияти иҷроияи маҳалло дар ду нусха анкета-ариза пешниҳод менамоянд. Баъд ҳадамоти давлатии муҳочират дар маҳалло ҳуччатҳои пешниҳодшударо месанҷанд ва дар ҳолати мувофиқати онҳо ба ҳамаи талабот имзо карда, ба ҳадамоти марказии давлатии муҳочират мефиристонанд, он баъди санҷиши такрорӣ ҷиптаи муҳочиркунӣ тайёр мекунад, ки ба он роҳбари ҳамин ҳадамот имзо мегузорад. Ҷиптаҳои муҳочиркунӣ барои гирифтани имтиёз ва кӯмаки якҷафта, ки қонунгузори пешбинӣ кардааст, асос шуда метавонад. Савора аз ҷои рафтан то ҷои сокин шудан, инчунин бурдани амвол ва ҷорво аз ҳисоби буҷаи давлатӣ сураат мегирад, яъне барои муҳочир ройгон аст.

Баъди кӯчонидан ва ҷобачокунонии муҳочир Хадамоти давлатии муҳочират ва ҳокимияти иҷроия дар маҳалло аз болои масъалаҳои зерин назорати доимӣ мебаранд:

1. Ба рафти тайёри ба қабул, чобачокунӣ, таъминоти хочагидории муҳочирон, мусоидат барои сохтани манзил.

2. Ба сазовор қабул кардани муҳочирон, таъмин аз рӯзгордорӣ ва чои кор.

3. Барои муҳочирон мухайё намудани имтиёзҳои муқарраргардида.

4. Ба муҳочирон додани замини наздиҳавлигӣ.

5. Дар маҳалҳо ба муҳочирон аз ҳисоби маблағҳои бучаи маҳаллӣ ҳатталимкони расонидани кӯмаки иловагӣ.

6. Ташкили таҳсили муҳочирон ва ба онҳо омӯзонидани ихтисосҳои зарурии дигар.

7. Ташкил кардани сохтори муассисаҳои фарҳангию маърифатӣ ва ғайра.

Моддаи 34-и Низомномаи 2.

Ҳадамоти давлатии муҳочират ва сохторҳои он дар маҳалҳо аризаҳои хоҳишмандон дар хусуси ба минтақаҳои дигар кӯч баста сокин шуданро ба таври доимӣ ба ҳисоб гирифта, оилаҳоро барои муҳочир кардан интиҳоб мекунанд, оилаҳои ба ҷойҳои сукунат рафта ва ё баргаштаре ба ҳисоб мегиранд. Ғайр аз ин, Ҳадамоти давлатии муҳочират як маротиба дар як нимсола ва дар охири сол ба Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи муҳочирати дохилӣ ҳисобот пешниҳод менамоянд.

Дар мавриди муҳочирати оилаҳо дар дохили мамлакат, сарфи назар аз он ки дар кадом асос ба амал бароварда шудааст, қоидаҳои дақиқ муқаррар карда шудаанд, ки риояи онҳо барои ҳама мақомот ва ашхоси амалдор ҳатмӣ ва барои шартӣ риояи ҳуқуқ ва озодихоҳе аст, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким ёфтааст, татбиқи онҳо аз ҷониби гурезаҳо дар ҳаёти ҳаррӯза ва, дар ниҳояти қор, қафилҳои ҳимояи ҳуқуқҳои муҳочирони иҷборӣ мебошад. Ин аз он ҳолат ба миён меояд, ки муҳочирони иҷборӣ дохили мамлакат шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд ва онҳо ба эътирофи иловагии он ҳуқуқ ва озодихоҳе эҳтиёҷ надоранд, ки дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким ёфтаанд. Муҳочирон онҳоро гум намекунанд, баракс, аз онҳо ба таври воқеӣ ҳамарӯза истифода мебаранд, ва, ҳамчун муҳочирони меҳнатӣ, иловатан аз он ҳуқуқҳои низ истифода мебаранд, ки барои дар ҷои нав сокин шудан ва ободу таъмин кардани рӯзгор зарур мебошанд.

Мафҳумхоро дар ёд доред: муҳочират, муҳочирони дохилӣ, муҳочирони муваққатӣ, муҳочирони мавсимӣ, муҳочирони экологӣ, муҳочирати ихтиёрӣ, давлатҳои иштирокчи Конвенсия, хадамоти давлатии муҳочират, ҷиптаҳои муҳочиркунӣ.

Савол ва супоришҳо

1. *Таркиби муҳочирони иҷборӣ ва муҳочирони дохилиро муайян кунед.*
2. *Муҳочирони дохилӣ аз кадом сабабҳо ба миён меоянд? Моҳияти муҳочирони экологиро шарҳу эзоҳ диҳед.*
3. *Хадамоти давлатии муҳочират дар мавриди муҳочирати дохилӣ бояд кадом корҳоро иҷро намояд?*
4. *Муҳочирати дохилиро кадом асноди меъёрию ҳуқуқӣ танзим менамояд? Нуқтаҳои асосии онҳоро баён созед.*
5. *Муҳочирони дохилӣ аз кадом ҳуқуқҳо бархӯрдоранд? Бигӯед, ки зимни ин масъала вазифаҳои хадамоти маҳаллии муҳочират ва мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ аз чӣ иборатанд?*
6. *Тасаввур кунед, ки шумо муҳочирони экологӣ ҳастед. Дар чунин ҳолат шумо ин мақоми иҷтимоии ҳеширо чи тавр паси сар хоҳед кард?*

БОБИ 11. ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН ВА ҲУҚУҚИ ГУМАНИТАРӢ

§42. ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН ВА ҚОИДАИ ҶАНГ

1. МОҲИЯТ, МАҚОМ ВА МАХСУСИЯТИ ҲУҚУҚИ ИНСОН.

Заминаи асосии рушди инсон - худифодакунӣ, зухуроти ғайриқонунакӣ ва ташаббускорӣ ӯ он низоми ҳуқуқҳои ба ӯ додашудае мебошад, ки онҳо ҳуқуқҳои инсон номида шудаанд.

Ҳуқуқҳои инсон – ин асоси ҳаёти шахсияти дар низоми меъёрию ҳуқуқӣ муайянкардашуда мебошад, ки дар сатҳи озодии ӯ ифода ёфтааст ва шароити зиндагӣ мебошад, инчунин муносибати байниҳамдигарӣ ӯ бо давлат, ҷомеа ва ашхоси дигар мебошад. Шахсият роҳи дуру дарози ташаккулёбиро тай намудааст ва ӯ аз ҳуқуқҳои аз ҷиҳати моҳияти худ гуногун иборат аст, ки онҳо дар маҷмӯъ соҳаи нав – “Ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон”-ро ташкил мекунанд.

Дар шароити ҳозира “Ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон” ҳамчун низоми ба таври муштарақ ташаккулёфта дар робитаи байниҳамдигарӣ бо соҳаҳои дигари ҳуқуқ омӯхта мешавад.

Ҳуқуқҳои инсон арзиши олиии тамаддуни муосир муаррифӣ

мешаванд ва дар маҷмӯи мақоми ҳуқуқи шахсиятро ифода менамоянд. Онҳо ба ҳама тааллуқ доранд, сарфи назар аз наҷод, чинс, дин, ақидаҳои сиёсӣ, ва ҳоказо, ки онҳо ҳамагонӣ (универсалӣ), баробар ва ҷудонашаванда мебошанд. Ҳуқуқҳои инсон аз ҳуқуқҳои сиёсӣ, граждони, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ иборат аст, ки дар Эълумияи умумии ҳуқуқи башар, дар конвенсияҳои байналмилалӣ доир ба ҳуқуқи инсон, инчунин дар қонунҳои давлатҳо таҳким ёфтаанд, пеш аз ҳама – дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Ин ҳуқуқ ва озодиҳои инсон моҳият ва асоси ҳуқуқи инсонро ташкил мекунанд.

Ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон чист?

Ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон низомии ҳуқуқ ва озодиҳо дар соҳаҳои сиёсӣ, граждони, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии мебошад, ки ба ҳар кас дода шудааст ва он муносибатҳои инсонро бо давлат, ҷомеа ва фардҳои алоҳида муайян месозад.

Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ (гуманитарӣ) қисми таркибии ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсонро ташкил медиҳад.

Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ чист?

Дар зери иборати ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ қарордодҳои байналмилалӣ ва қоидаҳои муқаррарӣ, ки махсус ба иҷрои вазифаҳои башардӯстии бевосита дар натиҷаи низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти байналмилалӣ ва ғайрибайналмилалӣ ба амал меоянд ва бо хоҳири моҳияти зиддигуманистӣ доштани маҳдудшавии ҳуқуқи тарафҳои дар низоъ ҳузурдошта, дар мавриди интиҳоби усул ва воситаҳои пешбурди ҷанг, ё ки ҳимояи ашхос ва амволе, ки мумкин аст ба онҳо зарар расонида шавад, фаҳмида мешавад.

Мақсади асосии ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ аз ҳимоя кардани ҳуқуқи инсон дар шароити ҷанг иборат мебошад.

Ҳамаи одамон дорои ҳуқуқҳои баробари инсон мебошанд ва онҳо беист амал мекунанд. Ин аст имконияти фароҳамомадаи амал дар ин ва ё он ҳолат бо мақсади қонеъ гардонидани манфиатҳои худ. Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ на ҳамчун номгуӣ ҳуқуқҳои ташаккул меёбад, балки, аниқтараш ҳамчун вазифаҳои онҳо, ки дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона бояд иҷро карда шаванд. Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ низ, чун ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон, ба норавоии таъбиз дар мавриди ҳимояи қурбониёни ҷанг асос ёфтааст. Дар ин бора моддаи 27-и Конвенсияи IV Женева аз 12 августи соли 1949 шаҳодат медиҳад.

2. ВАЗИФАҲОИ АСОСИИ ҲУҚУҚИ БАШАРДҶҶСТӢ МУВОФИҚИ КОНВЕНСИЯҲОИ ЖЕНЕВА.

Ҳуқуқи башардҷҶстӢ ҳуқуқҳои асосии инсонро ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона ҳимоя мекунад, ки аз онҳо аз ҳама муҳимаш ҳуқуқ ба ҳаёт мебошад. Аз он ҷумла, одаме ки дар ихтиёри рақиб аст, қатл кардан мумкин нест. Ӯ дар зери ҳимояи Конвенсияҳои Женева соли 1949 мебошад, ки он то як дараҷа аз тариқи Протоколи иловагии 1 соли 1977 васеъ карда шудааст. Аз ҳама муҳимаш он аст, ки дар ин Протокол аниқ муайян карда шудааст, ки кадом воситаҳои пешбурди ҷанг мумкин аст, то ки таҳдид ба ҳаёти аҳолии граждани кам карда шавад. Протокол истифодаи гуруснагиро дар байни аҳолии граждани ҳамчун усули пешбурди амалиёти ҷанги ва инчунин нест кардани захираҳои барои зиндагии аҳоли зарур (маводи гизоӣ, об ва ғайра)-ро манъ мекунад. Санади мазкур ташкили минтақаҳои махсусро дар назар дорад, ки аз объектҳои ҳарби озоданд ва онҳо мавриди ҳамла қарор намегиранд.

Нишондоди муҳим, ки дар Конвенсияҳои Женева ва Протокол ба он инъикос ёфтааст, нисбати он аст, ки захмбардоштагонро бояд гирифта, дар сурати зарури ба онҳо ёрии тибби расонида шавад, баҳри зинда мондани онҳо шароити зарури муҳаё карда шавад ва ғайра.

Ин гуфтаҳои имконият медиҳанд бигӯем, ки ҳуқуқи башардҷҶстӢ қисмати беҳимоямондаи аҳолиро аз сӯи истеъмолкунии ҳокимияти давлати пуштибони мекунад. Механизми ҳуқуқи байналмилалии башардҷҶстӢ танҳо дар ҳолати ҷанг ба кор бурда мешаванд. Ба таври дигар гӯем, ҳуқуқи байналмилалии башардҷҶстӢ қисми он ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон мебошад, ки дар ҳолати низоъҳои мусаллаҳона мавриди истифода қарор мегирад. Ҳуқуқи байналмилалии башардҷҶстӢ дар ҳолатҳои дигари фавқуллода низ ба кор бурда мешавад.

Ҳуқуқи байналмилалии башардҷҶстӢ низоъҳои мусаллаҳонаро ба ду намуд ҷудо мекунад – низои мусаллаҳонаи байналмилали ва низои мусаллаҳонаи ғайрибайналмилали. Асос барои ин фарқиат сарҳади давлати мебошад.

Ба миён омадани низои байналмилалии мусаллаҳона барои истифодаи Конвенсияҳои Женева асос мебошад, ҳатто дар он сурате ҳам, ки агар яке аз давлатҳои ҳолати ҷангро эътироф намекунад. Дар ҷунин ҳолатҳои ҳуқуқи байналмилалии башардҷҶстӢ ба таври худ аз худ (автомати) ба кор мебарояд, яъне, мавҷудияти низои худ ҳолати кифоя аст барои ба кор бурдани ҳуқуқи башардҷҶстӢ.

Низоъи мусаллаҳона чист?

Низоъи мусаллаҳона, ин истифодаи қувва аз тарафи як давлат, ба муқобили давлати дигар мебошад. Бояд қайд кард, ки он аз тарафи ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ маҳз ҳамин ҳел шуморида мешавад, сарфи назар аз сабабҳои низоъ, инчунин сарфи назар аз он, ки оё давлати гирифтори ҳамлагардида муқобилият нишон медиҳад ё на.

Намуди дигар – ин низоъи мусаллаҳонаи дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ мебошад. Низоъи мусаллаҳонаи ғайрибайналмилалӣ бархӯрди мусаллаҳонае мебошад, ки дар ҳудудҳои як давлат сурат гирифтааст.

Сабоби ба амал омадани низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ мумкин аст дар натиҷаи риоя карда нашудани ҳуқуқҳои ақалиятҳои миллӣ ё вайрон кардани ҳуқуқҳои инсон аз тарафи режимҳои диктаторӣ, ё ки барҳам хӯрдани ҳокимияти ҳукумат, ки дар натиҷаи он гурӯҳбандҳои гуногун барои ҳокимият мубориза мебаранд, арзи вучуд мекунад. Бо ҳамин сабаб давлатҳо дарк кардаанд, ки зӯрварӣ ва истифода аз аслиҳа дар мавриди ҷангҳои шаҳрвандӣ ҳамон гуна кулфат ва харобиҳоро ба вучуд меоваранд, тавре ки дар мавриди ҷанги байни давлатҳо сурат мегирад. Ин ҳолат дар ниҳояти қор истифодаи меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстиро ба миён овард, аз он ҷумла дар мавриди низоъҳои мусаллаҳонаи моҳияти ғайрибайналмилалӣ дошта ҳам.

Ҳамин тариқ, ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ дар шароити имрӯза восита ва усулҳои муборизаро ҳангоми низоъҳои дохилӣ маҳдуд месозад ва доираи ҳимояи башардӯстиро дар мавриди ҷангҳои граждании васеъ менамояд.

3. ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ БАШАРДӢСТӢ ҲАМЧУН ҚИСМИ ТАРКИБИИ ҲУҚУҚИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН.

Ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ (ҲББ) ҳамчун қисми таркибии ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон оҳиста-оҳиста ба низоми даромадааст, дар ҳамон намуде, ки он имрӯз вучуд дорад. ҲББ ҳамон вақте густариш ёфт, ки истифодаи қувва олоти қонунӣ сиёсати давлатӣ, воситаи ҳалли баҳс дар байни давлатҳо ба ҳисоб рафт. Мақсади асосие, ки ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстӣ дорад – ин муваффақшавӣ ба мувозинат дар байни талабот ба зарурати ҳарбӣ ва башардӯстӣ мебошад. Он, пеш аз ҳама, аз тариқи манъи намудҳои алоҳидаи амал ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона ба даст оварда мешавад, масалан, иқдоми

золимона, гонатгароёна ва бедодгарихои дигар. Амалҳои алоҳидаи ҳарбӣ аз дидгоҳи ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстӣ тамоман рад карда мешаванд, масалан, истифодаи моддаҳо ва газҳои захрнок. Инчунин, истифодаи тадбирҳои дорои моҳияти ҳарбидошта зарур аст, то ки ба ашхоси шаҳрвандӣ кам зарар расонида шавад.

Ғайр аз ин тадбирҳо, нишондодҳои низ вучуд доранд, ки истифодаи меъёрҳои нисбати ҳимоя маҳдуд месозанд, масалан, ҳайати тиббӣ набояд мавриди объекти ҳамла гарданд, истисно аст мавридҳои, ки он дар амалиётҳои ҳарбӣ бевосита иштирок менамояд. Ғайр аз ин, тарафҳо вазифадоранд, ки барои ҳустуҷӯи захмбардошта ва ҳалокшудагон тадбирҳо андешанд, ба шарте ки ба ин ҳолати ҳарбӣ имконият диҳад.

Бояд қайд кард, ки нисбат ба ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон, дар ҳуқуқи башардӯстӣ имконияти бекор кардани меъёрҳо мавҷуд нест. Қарордодҳои дорои моҳияти умумӣ моддаҳои инъикос намудаанд, ки ба ҳуқуқи инсон дахл дошта, ба қисман боздоштани амали нишондодҳои онҳо ҳангоми ҷанг ё ҳангоми ҳолатҳои дигари ғавқулӯда роҳ медиҳанд.

4. ПРИНЦИПҲОИ АСОСИИ ИСТИФОДА АЗ ҚУВВА. Чун қоида принципҳои асосии зерин ишора мешаванд:

Ҳадди кифояи истифода аз қувва;

Манъи ҳамла ба аҳолии граждани;

Зарурати фарқ дар байни ашхосе, ки дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок мекунанд ва ашхоси граждани.

Бо мақсади маҳдуд намудани оқибатҳои низоъҳои мусаллаҳона муҳдуд намудани интиҳоби усулҳо ва воситаҳои пешбурди ҷанг аҳамияти калон пайдо менамояд, ки дар бораи он дар нишондодҳои моддаи 35-и Протоколи 1 ба Конвенсияи Женева аз 12 августи соли 1949 зикр ёфтааст, ки он ба қурбонии низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ дахл дорад.

Он нишондодҳо чӣ мегӯянд?

Дар мавриди ҳар низоъи мусаллаҳона ҳуқуқи тарафҳои, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, дар интиҳоби усул ва воситаҳои пешбурди ҷанг номаҳдуд нестанд. Истифода аз аслиҳа, снарядҳо, моддаҳо ва усулҳои пешбурди амалиётҳои ҷангии, ки қудрати аз ҳад зиёди харобасозӣ доранд ва ба сари мардум қулфати аз ҳад зиёди сангин ба бор меоваранд, манъ мебошад.

Истифода аз усул ва воситаҳои пешбурди амалиётҳои ҷангии, ки

мақсадшон аз ба муҳити табиӣ расонидани зарари бузург ва ё интизорӣ аз чунин зарари ҳамагонӣ ва дарозмуддат иборат аст, манъ карда шудааст.

Ин мамнуияти умумӣ принсипи ҳадди кифояти истифодаи қувваро ташкил мекунад, ки он оқибатҳои манфии харобкориҳои мақсадҳои гузошташуда ва интизории афзалияти ҳарби ро пешгири менамояд.

Ин манъкуниҳо дар чӣ ифода меёбанд?

Онҳо, пеш аз ҳама, дар манъи усулҳои гайриинсонии пешбурди ҷанг ифода меёбанд, то ки намудҳои аслиҳои қатли ом ва усули пешбурди ҷанг мавриди истифода қарор дода нашаванд. Ба ин намудҳо мансубанд: дар зерин парчами сафед, хиллаҳои ҳарбӣ ба монанди пинҳон кардан, амалиётҳо ва ахбороти дурӯгин, истифодаи нишонаҳои фарқкунанда хилофи таъйиноти онҳо, махсусан нишонҳои Салиби Сурх ва Ҳилоли Аҳмар. Манъи “қасе зинда монда нашавад!”, гуфта амр додан, ҳамла ба ашхосе, ки захм бардошта, аз набард бозмондааст ва гайра (Моддаҳои 40, 41 Протоколи 1).

Намуди дигари тадбир манъи он намудҳои аслиҳо мебошанд, ки истифодаи онҳо дар низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ мумкин нест. Ин намудҳо, пеш аз ҳама, ба манъи аслиҳо ё истифодаи снарядҳо, “қобиланд хисороти аз ҳад зиёд ва ғаму кулфати сангин ба бор оранд” (Моддаи 35. (2), Протоколи 1), манъи истифодаи аслиҳои тарқанда ва оташбор, захрҳо, аслиҳои захролудкарда, истифода аз минаҳои дар баҳр шинокунанда. Ба намудҳои мушаххаси аслиҳо ва яроке, ки аз тарафи Конвенсия аз 10 декабри соли 1980 манъ карда шудааст, мина ва дом-мина, аслиҳои оташбор дохиланд. Истифодаи аслиҳои қатли ом, аз он ҷумла газҳои захролуд, ки аз тарафи Протоколи Женевагии соли 1925 манъ карда шудааст, боиси нигаронии ҷиддӣ мебошад, инчунин истифодаи аслиҳои кимиёвӣ, бактериологӣ ва захролуд низ манъ аст.

Аз дидгоҳи ҳуқуқи башардӯстӣ аслиҳои ҳастай дорой хатари махсусан бузург аст. Дар шароити муосир як силсила қарордохое мавҷуданд, ки махсус ба танзими муносибатҳо дар ин соҳа равона карда шудаанд. Барои мисол метавон ба Шартнома доир ба паҳн накардани аслиҳои ҳастай аз 1 июли соли 1968, Шартнома доир ба пажӯҳиш ва истифодаи фазои кайҳон аз 27 январӣ соли 1967, Шартнома доир ба манъи дар баҳр ва укёнусоҳа ва қабри онҳо ҷой кардани аслиҳои ҳастай аз 11 февралӣ соли 1971 ва гайраро ном бурд.

5. ҲИМОЯИ АШХОСИ ГРАЖДАНӢ ВА АҲОЛИИ ГРАЖДАНӢ. Ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстӣ ашхоси граждани ва аҳолии гражданиро фарқ мекунонад.

? *Ашхоси граждани кӣ хоанд?*

Шахси граждани ҳар касе мебошад, ки на ба хизматчиёни ҳарбӣ, на ба фидоӣён, азъои дастаҳои ихтиёрӣ мутааллиқанд ва ҳаракатҳои муқовимат ё ашхоси дигар, ки ба таври ошкоро аслиҳа доранд ва қонуну қоидаҳои ҷангро риоя мекунанд (Моддаи 50, Протоколи 1).

? *Аҳолии граждани кист?*

Аҳолии граждани аз ҳамаи онҳо иборат аст, ки ашхоси граждани мебошанд (Моддаи 50, Протоколи 1).

Ба ашхоси граждани ва аҳолии граждани ҳаргиз ҳамла қардан мумкин нест; моддаи 51, Протоколи 1 ҳодисаи зӯрварӣ ё таҳдидро, ки дар байни аҳолии тарсу ваҳро ба вучуд меоварад, инчунин ҳодисаҳои алоҳидаи террористиро манъ мекунад. Аҳолии граждани на бояд барои ҳимояи объектҳои ҳарбии рақиб ҳамчун сипар ё панаҳ қардани чунин объектҳо истифода бурда шавад. Ҳамла ба аҳолии граждани ё ашхоси алоҳидаи шаҳрвандӣ низ манъ аст.

Меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстӣ муносибати башардӯстонаро бо баъзе гурӯҳҳои ба ҳимоя эҳтиҷмандаи аҳолии граждани дар назар дорад, аз он ҷумла, занон, кӯдакон, пиронсолон, захмбардоштагон ва касалмандон.

Ҳангоми низоъҳои мусаллаҳона занҳо ба гурӯҳи ашхосе тааллуқ доранд, ки дар асоси Конвенсияи Женева дар бораи ҳимояи аҳолии граждани мансубанд. Нисбати онҳо принсипи муносибати башардӯстона ба қор бурда мешавад, ки он эҳтироми ҳаёт, дахлнопазирии ҷисмонӣ ва раванӣ ва манъи ҷазои ҷисмонӣ, шиканҷа ва ғайраро дар назар дорад. Занон махсус аз ҳама гуна сӯиқасд ба номуси онҳо, маҷбур намудан ба амали нангин ва умуман сӯиқасд ба ахлоқи онҳо ҳимоя қарда мешаванд, сарфи назар аз мансубияти миллӣ, наҷодӣ, синну сол ва мақоми иҷтимоиашон.

Гурӯҳи дигари ашхосе, ки ба ҳимоя эҳтиҷманданд, кӯдакон мебошанд. Онҳо ҳангоми низоъҳои байналмилалӣ дар зери ҳимояи Конвенсияи Женева мебошанд. Кӯдакон ҳамчун як қисми аҳолии ба ҳуқуқи байналмилалӣи башардӯстӣ фаро гирифта мешаванд ва, мутаносибан, аз ҳимоя ва ёрӣ таъмин қарда мешаванд. Ин гуфта чунин маънӣ дорад, ки роҳи расонидани таҳвил (посилка)-и барои

кӯдакон муайяншуда, расонидани ёрӣ ба муассисаҳое, ки кӯдакон зери сарпарастии онҳо қарор доранд ва ғайра, қушода аст.

Меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстӣ муносибати махсусро нисбат ба захмбардоштагон ва касалмандон дар назар доранд. Онҳо, сарфи назар аз он, ки ба кадом тарафи низоъ тааллуқ доранд, ба эҳтиром ва ҳимоя фаро гирифта, ба онҳо ёрии тиббӣ расонида мешавад, нисбати онҳо ба таври башардӯстона муносибат мекунанд, онҳо бояд аз беадолатӣ, аз сӯиқасди эҳтимолӣ ба дахлнопазирии шахсият ҳимоя карда шаванд.

6. КОМБАТАНТҲО. Дар низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ қисмати асосии иштирокдоронро комбатантҳо ташкил медиҳанд.

Кӣҳоро комбатантҳо номидан мумкин аст?

Ашхоси ба ҳайати нерӯҳои мусаллаҳи тарафҳои низоъ дохилбуда, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, комбатант мебошанд, яъне онҳо ҳуқуқ доранд бевосита дар амалиётҳои ҳарбӣ ширкат варзанд.

Меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии башардӯстона муносибати инсондӯстонаро нисбати асирони ҳарбӣ дарҷ намудаанд.

Кӣҳо асирони ҳарбӣ мебошанд?

Асирони ҳарбӣ ашхоси аз ҳайати нерӯҳои мусаллаҳи яке аз тарафҳои дар низоъи мусаллаҳона иштироккунанда мебошанд, ки ҳангоми низоъи байналмилалии мусаллаҳона ба асорат афтидаанд.

Асирони ҳарбӣ ҳолати ҳуқуқии худро аз лаҳзаи ба асорат афтодан ва то ба ватани шахрвандӣ баргаштан нигоҳ медоранд.

Конвенсияи сеюми Женева шартҳои муносибат бо асирони ҳарбиرو ба таври муфассал муайян намудааст. Асирони ҳарбиرو гирифтори шиканча ва муносибати золимона қардан мумкин нест, ба онҳо бояд бо ҳешу табор мукотиба қардан, гирифтани таҳвил (посилка), иҷозат дода шавад, ҳамин ки ҳолати саломатии маризҳои вазнин имконият диҳад, онҳо бояд февран ба мамлақати шахрвандӣ ё ҷои истиқомат фиристонида шаванд ва ғайра.

Мафҳумҳоро дар ёд доред: ҳуқуқи ҳуқуқҳои инсон, ҳуқуқи байналмилалии башардӯстона, низоъи мусаллаҳона, низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ ва ғайрибайналмилалӣ, Конвенсияҳои Женева, ашхоси граҷданӣ, аҳолии граҷданӣ, комбатантҳо, асирони ҳарбӣ.

Савол ва супоришҳо

1. Барои ҳимояи ҳуқуқи инсон кадом қоидаҳои байналмилалии пешбурди ҷанг вучуд доранд? Онҳоро номбар карда, шарҳу эзоҳ диҳед.

2. Моҳияти ҳуқуқи байналмилалии башардӯстонаро баён кунед. Ҳуқуқи башардӯстона ба низоъҳои мусаллаҳона чӣ муносибат дорад?

3. Бо кадом сабабҳо Конвенсияҳои Женева ва Протоколҳои иловагӣ ба онҳо ба миён омадаанд?

4. Аз назари башардӯстона пеш бурдани ҷанг кадом принципҳои байналмилалӣ вучуд доранд? Барои баёни онҳо мисолҳои мушаххас биёред.

5. Барои ҳимояи ашхоси шаҳравандӣ ва аҳолии шаҳравандӣ кадом меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстона вучуд доранд?

6. Ба зергурӯҳҳо тақсим шуда, оид ба ҳимояи ҳуқуқи ашхоси шаҳравандӣ, аҳолии шаҳравандӣ, қўдакон, занон, тиронсолон, касалмандон, захмбардоштагон ва комбатантҳо супоришҳои воқеӣ таҳия намоед.

§43. КОНВЕНСИЯҲОИ ЖЕНЕВА

1. АСОСИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ БАШАРДӢСТОНА.

Асоси ҳуқуқи байналмилалии башардӯстонаи муосирро ҳар чор Конвенсияи Женева аз 12 августи соли 1949 ва ду Протоколи Иловагӣ ба Конвенсияҳои мазкур (аз 8 июни соли 1977) ташкил мекунанд, ки онҳо ба ҳифзи қурбониёни ҷанг бахшида шудаанд.

Ҳар яке аз ин Конвенсияҳо меъёрҳо дар бораи гурӯҳҳои муайяни одамнро дар бар гирифтааст, ки қурбониёни ҷанг шудаанд. Ҳамин тариқ, Конвенсияи 1 дар назар дорад: он ашхосе, ки дар амалиётҳои ҳарбӣ бевосита иштирок намекунанд, аз он ҷумла он ашхосе аз ҳайати нерӯҳои мусаллаҳ, ки силоҳи худро ба замин гузошта ва ё бо сабаби дигар аз ҷанг баромадаанд, ҳуқуқи нисбати худ муносибати башардӯстонаро доранд, сарфи назар аз наҷод, ҷинс, ранги пӯст, дин, пайдоиш ва ҳолати молумулкии онҳо.

Бо ҳамин мақсад дар Конвенсия амалҳои зерин манъ карда шудааст:

Сӯиқасд ба ҳаёт ва дахлнопазирии ҷисмонӣ, аз он ҷумла, ҳамаи намудҳои куштор, маъюб кардан, муносибати золимона ва шиканча.

Гаравгон гирифтани.

Сӯиқасд ба шаъну шарафи инсон, аз он ҷумла муносибати таҳкиромез ва қадру қимати инсонро пастзананда.

Маҳкум кардан ва ба иҷро расонидани ҷазо бе қарори пешакии судӣ, ки аз ҷониби суди ба таври қонунӣ ташкилдода ва дар сурати

мавчуд будани кафолати судӣ, ки зарурати онро миллатҳои мутамаддин эътироф кардаанд.

Чунин меъёрхоро ҳамаи Конвенсияҳои дигар ҳам инъикос кардаанд.

2. МАВЗҶИ КОНВЕНСИЯИ ЯКУМИ ЖЕНЕВА. Конвенсияи Якуми Женева мақоми беморон ва захмбардоштагонро дар артишҳои амалкунанда муайян намудааст. Аз он ҷумла, захмбардоштагон ва беморон бояд дар ҳар ҳолат аз пуштибонӣ ва ҳимояи давлат истифода баранд, аз сабаби он ки ашхоси номбурда дар зери ҳокимияти давлат мебошанд, онҳо бояд ба муносибат ва нигоҳубини башардӯстона фаро гирифта шаванд, давлат набояд аз рӯи мансубияти миллӣ, ҷинс, наҷод ва ғайра ба таъбири ин ашхос роҳ диҳад. Сӯиқасд ба ҳаёт ва шахсият, то мурдан задану қир қардан, ба шиканҷа гирифтӣ намудан, мавриди санҷиши биологӣ қарор додан, дидаю доништа бе ёрии тиббӣ мондани онҳо ва ғайра манъ аст. Эҳтироми махсус нисбати заноне зикр ёфтааст, ки бемор ва захмбардошта мебошанд. Агар давлат маҷбур шавад, ки захмбардоштагон ва касалмандони худро дар қаламрави душман гузорад, пас давлат, то он дараҷае, ки амалиётҳои ҳарбӣ имконият медиҳанд, ҳамагонро ин беморон қисми ҳаёти тиббӣ ва доруворию асбобҳои барои нигоҳубини онҳо гузорад.

Нишондоди ниҳоят муҳим дар моддаи 15-и Конвенсияи 1 инъикос гардидааст, ки мувофиқи он ҳар вақт ва махсусан баъди қатъ гардидани ҷанг, тарафҳо, ки дар ҳолати ҷанг мебошанд, тамоми чораҳои барои он меандешанд, ки захмбардоштагон ва касалмандонро ҷустуҷӯ қарда ёбанд ва онҳоро аз ғорат ҳимоя кунанд, нигоҳубини онҳоро таъмин намоянд. Онҳо бо мақсади аз майдони муҳориба бароварда, ба ҷои бехатар бурдани захмбардоштагон, инчунин ивазкунии асирон ё андешидани тадбирҳои баҳри аз минтақаи мавриди муҳосира ва ишғол қароргирифта кӯчонидани онҳо ҳақ доранд, ки дар бораи сулҳ ва оташбас қарордод ба имзо расонанд.

Тарафҳои даргир ҳатталимкон бояд ҳамаи маълумотро ба қайд гиранд, то ки муқаррар намудани шахсияти захмбардоштагон, касалманд ва ғайридағони тарафҳои рақиб, ки онҳо ба дасти овардаанд, осонтар гардад.

Ба манфиати захмбардоштагон ва касалмандон, ҳокимияти ҳарбӣ метавонад ба аҳоли бо даъвати зерин муроҷиат намояд: ихтиёриён метавонанд захмбардоштагон ва маризонро бурда (дар зери

назорати худ), нигохубин кунанд. Дар баробари ин давлат бояд ихтиёриёнеро, ки ҷавобан ба ин даъват амали савоб кардаанд, пуштибонӣ кунанд ва ба онҳо имтиёзҳо диҳад. Ҳокимияти ҳарбиён вазираддор аст, ки ба аҳоли ва муассисаҳои эҳсонкор дар навоҳии мавриди истило қароргирифта иҷозат диҳад, то ки мувофиқи хоҳиши худ захмбардоштагон ва маризонро бароварда, ба онҳо ёрии зарурӣ расонад ва нигохубин кунанд. Дар Конвенсия аз ҳама муҳимаш он аст, ки барои нигохубини захмбардоштагон ва касалмандон набояд ягон кас таъқиб ва ё маҳкум карда шавад.

Ғайр аз ин, бо мақсади ба захмбардоштагон ва касалмандон расонидани ёрии зарурии тиббӣ муассисаҳои санитарӣ ва хадомоти сайёри санитарӣ, ҳаёти шахсии онҳо аз пуштибонии тарафҳои истифода мебаранд, ки дар ҳолати ҷанг мебошанд. Воситаҳои нақлиёте, ки захмбардоштагон ва касалмандонро мекашонанд ва ашёю биноҳое, ки ба манфиати онҳо истифода бурда мешаванд, ба ҷунин пуштибонӣ фаро гирифта мешаванд.

3. МАВЗҶИ КОНВЕНСИЯИ ДУЮМИ ЖЕНЕВА. Конвенсияи Дуюми Женева нисбати захмбардоштагон, касалмандон ва ашхосе истифода бурда мешавад, ки дар натиҷаи сарнагуншавии киштӣ (ҳавопаймо низ дар назар дошта шудааст) ба ин ҳолат гирифта шудаанд. Бояд гуфт, ки Конвенсия ба сарнагуншавии киштӣ фаҳмиши нисбатан баландтар ворид сохтааст.

Сарнагуншавии киштӣ чист?

Мафҳуми “сарнагуншавии киштӣ” нисбати ҳамаи сарнагуншавии киштиҳо истифода бурда мешавад, сарфи назар аз он ҳолатҳое, ки дар натиҷаи онҳо ин ҳодиса ба амал омадааст, аз он ҷумла аз ноилочӣ фуруд омадани ҳавопаймо дар баҳр ё афтидани он дар баҳр ҳам (Моддаи 12-и Конвенсияи II Женева).

Дар натиҷаи сарнагуншавии киштӣ зарардидагон кистанд?

Ба ин қабил зарардидагон хизматчиёни ҳарбӣ ва ашхоси граждание дохиланд, ки дар баҳр ё обҳои дигар ба фалокат дучор шудаанд ва ин фалокат дар натиҷаи ҳодисае, ки бо онҳо ва ё ба киштию ҳавопаймое, ки онҳоро мебаранд, рух додааст. Ин ашхос аз ҳар гуна амали душманона ғимоя карда мешаванд (Моддаи 8, Протоколи I).

Чун Конвенсияи I, ин Конвенсия низ мамлакатхоеро, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, вазифадор мекунад, ки нисбати захмбардоштагон, беморон касалмандон ва дар натиҷаи сарнагуншавии киштӣ зарардидагон муносибат ва нигоҳубини башардӯстонаро таъмин намоянд. Ҳар гуна сӯиқасд ба ҳаёт ва шахсияти ин ашхос қатъиян манъ аст, яъне куштан ва қир кардан, ба шиканча, таҷрибаи биологӣ ва таҷрибаи дигар гирифтормамудани онҳо манъ карда шудааст.

Тарафҳои даргир ба судҳои ҳарбӣ ҳуқуқ медиҳанд баргاردонидани захмбардоштагон, касалмандон ва аз сарнагуншавии киштиҳои зарардидагон дар госпиталҳои киштиҳои ҳарбӣ ва госпиталҳои ҷамъиятҳои эҳсонкор ё дар ҷойҳои дигар бударо талаб намоянд, ба шарте ки вазъи саломати онҳо барои ба мамлақати шахрвандиашон баргаштан имконият диҳад.

Захмбардоштагон, касалмандон ва дар натиҷаи сарнагуншавии киштиҳои зарардидагоне, ки дар дасти рақибанд, асирони ҳарбӣ ном бурда мешаванд, бинобар ҳамин сабаб нисбати онҳо меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, ки ба асирони ҳарбӣ дахл доранд, истифода бурда мешаванд.

Дар ин ҳолатҳо мамлақате, ки асир гирифтааст, ҳақ дорад, ки:

Онҳоро дар ихтиёри худ мононад.

Онҳоро ба бандари худ фиристонад.

Онҳоро ба бандари бетараф фиристонад.

Онҳоро ба бандари мамлақати рақиб фиристонад.

Ҳангоми баргاردонидани захмбардоштагон, касалмандон ва дар натиҷаи дар давлати бетараф сарнагуншавии киштӣ зарардидагон ин давлат бояд дар ҳаққи онҳо ғамхорӣ кунад ва тадбирҳои зарурӣ андешад, то ки онҳо аз нав дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок карда натавонанд.

Конвенсия мамлақатҳои даргирро вазифадор кардааст, ки баъд аз ҳар як муҳориба онҳо тамоми ҷораҳои заруриро андешанд, то ки зарардидагонии киштии сарнагуншударо ёфта биёранд, ба қайд гиранд ва ҳамаи маълумотро дар бораи шахсияти онҳо нависанд ба гонатшавии онҳо роҳ надиханд ва ба нигоҳубини зарурӣ фаро гиранд. Ҳар маротиба оид ба бо роҳи баҳрӣ аз минтақаи мавриди муҳосира қароргирифта кӯчонидани (эвакуатсия) захмбардоштагон ва касалмандон қарордод ба имзо расонида мешавад.

Дар назар дошта мешавад, ки киштиҳои госпиталбуда, ки барои расонидани ёрӣ ба касалмандон, захмбардоштагон, аз сарнагуншавии киштӣ зарардидагон ва бурдани онҳо набояд ба ҳамла

ва ё ба яғмобарӣ гирифта карда шаванд; онҳо бояд ба эҳтиром ва ҳимоя фаро гирифта шаванд. Муассисаҳои соҳилӣ, киштиҳои госпиталбуда, ҷамъиятҳои миллии Салиби Сурх, нақлиёти санитарӣ ва ҳайати кормандони госпитал ва ғайра аз пуштибонӣ истифода мебаранд.

4. МАВЗҶӢ КОНВЕНСИЯИ СЕӢМИ ЖЕНЕВА. Конвенсияи СеӢми Женева ба масъалаи муносибат ба асирони ҷарбӣ бахшида шудааст.

Киҳоро асирони ҷарбӣ меноманд?

Ашхосе асирони ҷарбӣ мебошанд, ки аз ҳайати шахсии нерӯҳои мусаллаҳи тарафҳои, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, ба асорати тарафи муқобил афтаданд; фидоӣ ва дастаҳои ихтиёрӣ, ҳаракати муқовимат ва ашхоси дигаре, ки ба тарзи муайян муташаккиланд, аломати фарқкунанда ва ошкоро аслиҳа доранд, қонуни қоидаҳои ҷангро риоя мекунанд, низ ашхоси ҷарбӣ мебошанд.

Нишондодҳои Конвенсияи Ш нисбати асирони ҷарбӣ аз ҳамон лаҳзае ба қор бурда мешаванд, ки онҳо ба асорати тарафи муқобил афтаданд ва то озодшавии пурра ва ба мамлақати шаҳравндӣ баргаштан. Конвенсия тарафҳои низоъро вазифадор мекунад, ки нисбати асирони ҷарбӣ ба шардӯстона муносибат намоёнд. Ҷар иқдоми ғайриқонунӣ, ки ба марги асирони ҷарбӣ оварда мерасонад ё саломатии ўро зери хатари ҷиддӣ мегузорад, манъ аст ва ба он ҳамчун ҳодисаи ба таври ҷиддӣ шикастани Конвенсияи мазкур баҳо дода мешавад. Аз он ҷумла, асирони ҷарбиро маъҷуб қардан ва ё мавриди таҷриба қарор додан мумкин нест. Ё нисбати ҷар гуна зӯрварӣ, тарсонидан ва таҳқир аз ҳимоя истифода мебаранд.

Давлате, ки асирони ҷарбӣ дар ихтиёри он мебошанд, ўҳдадоранд, ки асирони ҷарбиро аз сару либос ва гизо таъмин кунанд ва ба онҳо ёрии зарурии тиббӣ расонанд, ба шарте ки инро ҳолати саломатии асирон талаб кунад. Онҳо бояд бо шаҳодатномаи мамлақате, ки ў дар он ҷо аст, таъмин бошад. Шароити ҷойкунии асирони ҷарбӣ бояд ҳамон тавре бошад, ки аз онҳо артиши мамлақати асирдор аст. Хонае, ки онҳо зиндагӣ мекунанд, бояд гарм карда шавад, он рушноӣ дошта, намнок набошад, меъёри шабонарӯзии гизо чи аз рӯи миқдору сифат ва чи аз рӯи гуногунии худбояд басанда бошад ва ғайра. Асирони ҷарбӣ бояд аз ёрии тиббии хуб таъмин бошанд, ҳар сари ҷанд вақт аз санҷиши тиббӣ гузаронида шаванд.

Конвенсия ба тарафҳои даргир барои ба имзо расонидани қарордод оид ба ҳар масъалаи марбут ба аҳволи асирони ҳарбӣ беҳбудӣ бахшидан имкониятҳои васеъ фароҳам меоварад: онҳо аз ҳамаи афзалиятҳои ин қарордодҳо дар тӯли ҳамаи ҳамон даврае, ки нисбати онҳо Конвенсия истифода мешавад, истифода мебаранд.

Қисмати IV қоидаи ниҳоят муҳимро дар бар мегирад, ки он баргардонидани захмбардоштагон ва касалмандон, инчунин озодкунӣ ва баргардонидани асирони ҳарбиро баъди ба анҷом расидани амалиётҳои ҳарбӣ дар бар мегирад.

5. МАВЗҶИ КОНВЕНСИЯИ ЧАҲОРУМИ ЖЕНЕВА. Дар байни Конвенсияҳои Женева Конвенсияи IV мақоми махсусро ишғол менамояд, ки он қоидаи васею мукаммал дар бораи аҳолии шаҳрвандӣ хангоми ҷангро муқаррар менамояд.

 Дар зери нуштибонии Конвенсияи IV кӣҳо қарор мегиранд?

Инҳо ашхосе мебошанд, ки дар ҳолати низоъ ё истило дар ягон лаҳза ва бо ким-қадом усул дар асорати тарафе меафтанд, ки онҳо дар вазъияти низоъ ё истилои мамлақати дигар буда, шаҳрванди он нестанд (Моддаи 4, Конвенсияи IV).

Нишондодҳои Конвенсияи мазкур ҳамаи аҳоли, сарфи назар аз миллат, наҷод, дин ва ғайраро фаро мегирад. Дар назар дошта шудааст, ки минтақаҳои санитарӣ ва амниятӣ барои таъмини бехатарии касалмандон, захмбардоштагон, пиронсолон, кӯдакони то 15-сола, занҳои ҳомила ва мадарони дорои кӯдакҳои то 7-сола бояд ё то оғози амалиётҳои ҳарбӣ ва ё баъди оғози онҳо ташкил карда шаванд. Тарафҳои даргир метавонанд дар бораи ташкили минтақаҳои бетараф баҳри ҳимояи гурӯҳҳои ашхоси муайян аҳду паймон кунанд.

 Минтақаҳои бетараф чистанд?

Минтақаҳои бетараф эътироф карда мешаванд, ки дар ноҳияҳои даргир барои ҳимояи ҳамаи одамон аз хатари ба ҷанг алоқаманд, бидуни фарқият дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок накардаанд, ё ки минбаъд дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок намеkunанд ва ё дар мавриди ҳузур дар ин минтақаҳо минбаъд ягон ҳел қорҳои моҳияти ҳарбидоштаро баҷо намеоваранд (Моддаи 15, Конвенсияи IV).

Қисмати II-и Конвенсияи IV меъёрҳои ҳимояи умумиро таҳким

бахшидааст, ки он ҳамаи ашхоси дар низоъи мусаллаҳона номбурдари фаро мегирад. Ин кафолати расонидани ёрии тиббӣ ба онҳое, ки ба ҳамлу нақли захмбардоштагон ва касалмандон эҳтиёҷ доранд, сабук кардани кулфати кӯдакон, таъмини расонидани хабар ба аъзои оила дар бораи ҷои хузур ва аз онҳо қабул намудани ахбори дорои моҳияти оилавӣ дар назар дорад. Тарафҳое, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, вазифадоранд дар ҳамроҳшавии оилаҳои аз ҳам ҷудошуда мусоидат намоянд, принсипи эҳтироми шахсият, шаъну шараф, ҳуқуқҳои оилавӣ, эътиқодҳои динӣ ва урфу одат ва анъанаҳои риоя кунанд. Онҳо ба муносибати башардӯстона ва ҳимоя ҳақ доранд, муносибати золимона бо онҳо ва ғораткунӣ, ба гаравгон гирифтани онҳо манъ аст. Конвенсия инчунин ҳуқуқи хориҷӣро дар хусуси тарк намудани қаламрави тарафҳои дар низоъ иштироккунанда таҳким намудааст; Конвенсия ба давлатҳои иштирокчи додани шахсоро, ки дар зери сарпарастии он қарор дорад, ба давлати дигаре, ки ба Конвенсияи мазкур имзо нагузоштааст, инчунин ба мамлакате, ки мумкин аст аз сабаби ақидаҳои сиёсӣ ва динии худ мавриди таъқибот қарор гиранд, манъ кардааст. Конвенсияи IV дар маҷмӯъ қоидаҳоро муқаррар мекунад, ки мувофиқи онҳо ҳимояи ашхоси граждание, ки дар қаламрави тарафи муқобил мондаанд, таъмин карда мешаванд.

6.ПРОТОКОЛҲОИ ИЛОВАГӢ БА КОНВЕНСИЯҲОИ ЖЕНЕВА. Конвенсияҳои мазкур ба масъалаи ҳимояи аҳолии граждани аз таъсири бевоситаи ҷанг дахл накардаанд. Аз ин рӯ, Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх ду Протоколи иловагӣ ба Конвенсияҳои Женеваро таҳия намуда, ба Конференсияи дипломатӣ пешниҳод кард, ки онҳо 8 июни соли 1977 қабул карда шуданд.

Протоколи I аз меъёрҳои нава иборат аст, ки ба низоъҳои байналмилалии мусаллаҳона дахл дошта, он ба ҳамаи конвенсияҳои Женева иловаи калон дохил менамояд. Конвенсияҳо ва Протоколи I дар кулли ҳолатҳо мавриди истифода қарор дода мешаванд ва онҳо то қатъ гардидани амалиётҳои ҷангӣ дар байни давлатҳои даргир давом мекунад, дар қаламрави истилошуда бошад, - то анҷомёбии истило.

Протоколи I конвенсияҳои Женеваро нисбати ҳимояи захмбардоштагон, касалмандон ва ашхосе, ки дар натиҷаи сарнагуншавии кишти зарар дидаанд, пурра мекунад. Нишондод оид ба манъи истифода аз аслиҳа, снаряд, моддаҳо ва усулҳои пешбурди амалиётҳои ҷангӣ, ки кодиранд ҳисороти зиёд ва кулфат ба бор

оваранд, боиси таваччӯҳи махсус аст. Протокол манъи расонидани зарари васеъи дарозмуддат ба муҳити табиатро низ инъикос кардааст. Протокол ба ҳимояи аҳолии граждани ва объектҳои граждани диққати ҷидди додааст. Тарафҳои даргир вазифадоранд, ки аҳолии граждани ва комбатантҳо, инчунин объектҳои граждани ва объектҳои ҳарби аз ҳамдигар фарқ кунанд ва амали худро мувофиқан танҳо ба муқобили объектҳои ҳарби равона созанд. Дар маҷмӯъ Протоколи I конвенсияҳои Женеvaro нисбати қурбониёни ҷанг ва ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо дар шароити ғайримуқаррарӣ - хангоми ҷанг, гани гардонид.

Протоколи II аз 8 июни соли 1977 ба Конвенсияи Женева аз 12 августи соли 1949 иловаи зиёд дохил намуд, ки он ба низоъҳои мусаллаҳонаи дорой моҳияти ғайрибайналмилали дахл дошта, доираи ҳимояи башардӯстиро хангоми ҷангҳои шахрванди васеъ мегардонад.

Протоколи II дар таърихи ҳуқуқ бори нахуст ба меъёрҳои таҳким бахшид, ки ҳамла ба аҳолии граждани ва истифодаи қувваро ба муқобили ашхоси алоҳидаи граждани манъ мекунанд. Мақсади асосии Протоколи II аз он иборат аст, ки меъёрҳои асосии Протоколи I-ро, ки ба ҳимояи аҳолии граждани аз оқибатҳои амалиётҳои ҳарби дахл дорад, ба низоъҳои ғайрибайналмилалии мусаллаҳона низ паҳн карда шавад.

Протоколи II дар маҷмӯъ дар баробари ҳимояи аҳолии граждани ҳимоя ва нигоҳубини касалмандон, захмбардоштагон ва дар мавриди сарнагуншавии киштиҳо зарардидагон, муҳофизати объектҳои муқаррар мекунанд, ки барои бақои аҳолии шахрванди зарур аст, инчунин арзишҳои фарҳанги ва ғайраҳоро. Дар Протоколҳои иловаги принципҳои асосии Созмони Милали Муттаҳид – маҳдудияти воситаҳои пешбурди ҷанг, манъи ба аҳолии граждани ҳамла кардан, зарурати фарқ карда тавонистани одамоне, ки дар амалиётҳои ҳарби иштирок мекунанд ва аҳолии граждани — таҳкими минбаъдаи қонунгузориро ифода намуда, доираи истифодаи онҳоро васеъ гардонд.

7. КБСС ВА ҲУҚУҚИ БАШАРДҶСТОНА. Дар ташаккули ҳуқуқи байналмилалии башардӯстона ва таъмини ҳуқуқҳои одамон дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона мақоми хоса ба Кумитаи Байналмилалии Салиби Сурх (КБСС) тааллуқ дорад. 12 августи соли 1949 ҳамаи чор Конвенсияи Женева дар бораи ҳимояи қурбониёни ҷанг қабул карда шуд, ки он натиҷаи маслиҳатҳои тӯлоние буд, ки

аз тарафи КБСС доир гардонида шуда буданд. Конвенсияҳои Женева дар марҳалаи кунунӣ шартномаҳои байналмилалӣ нисбатан васеъ эътирофкардашуда мебошанд. Бо ташаббуси КБСС Конференсияи дипломатӣ оид ба масъала дар бораи тасдиқ ва рушду густариши ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона, ки дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона ба кор бурда мешаванд, 8 июни соли 1977 ду Протоколи иловагӣ ба конвенсияҳои Женева қабул карда шуда буданд.

КБСС мамлакатҳои даргирро вазифадор кард, ки хангоми низоъҳои мусаллаҳона ба касалмандон, захмбардоштагон ва аҳоли дар қаламрави забт ё истилокардашуда ёрӣ расонанд, захмбардоштагон, касалмандон ва ашхоси дар натиҷаи сарнагуншавии киштиҳо зарардидаро ёфта бароранд ва ба онҳо нигоҳубин кунанд, бе ному нишоншудагонро чувтҷӯ намоянд. КБСС барои ифодаи фаъолияти худ аз нишони махсус истифода мебарад.

Мафҳумҳоро дар ёд доред: *Конвенсияи якуми Женева, Конвенсияи дуюми Женева, Конвенсияи сеюми Женева, Конвенсияи чоруми Женева, Протоколи иловагии I, Протоколи иловагии II, аҳолии граждани, захмбардоштагон, касалмандон, киштиҳои сарнагунишуда, минтақаҳои бетараф, истило, шигол, забт, Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх, КБСС,*

Савол ва супоришҳо

1. *Чаро конвенсияҳои Женева ва протоколҳо ба онҳоро асоси ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона меноманд?*

2. *Бо кадом сабаб ба конвенсияҳои Женева ду Протоколи иловагӣ қабул карда шудааст? Мӯҳтавои онҳоро кушода диҳед.*

3. *Ба чаҳор зергурӯҳ тақсим шуда, ҳар кадом яке аз конвенсияҳои Женеваро омӯхта, ба аҳли синф пешниҳод намоед. Баъд аз тариқи баҳс муайян кунед, ки мавзӯи ҳар кадоми онҳо кадом аст.*

4. *Мушаххасан муайян кунед, ки конвенсияҳои Женева ҳамчун асноди байналмилалӣ башардӯстона кадом ҳуқуқҳои инсонро ва бо кадом роҳу воситаҳо ҳимоя мекунанд.*

5. *Мафҳумҳои “аҳолии граждани”, “ашхоси граждани”, “захмбардоштагон”, “касалмандон”, “минтақаҳои бетараф” ва “киштии сарнагунишуда”-ро аз назари ҳуқуқи башардӯстона, ки дар конвенсияҳои Женева ва протоколҳои иловагӣ дарҷ ёфтаанд, шарҳу ззоҳ диҳед.*

6. *Мақоми Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурхро дар ташаккули ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона муайян кунед.*

§44. МАСЪАЛАҲОИ ИШТИРОКИ КӮДАКОН ДАР НИЗОЪҲОИ МУСАЛЛАҲОНА

1. КӮДАКОН ВА ЧАНГ. Кӯдакон ва чанг мафҳумҳои бо ҳам номувофиқ мебошанд. Кӯдакон бояд қатъиян аз иштирок дар амалиётҳои ҳарбӣ боздошта шаванд. Сарфи назар аз ин, пеши роҳи иштироки кӯдаконро дар амалиётҳои чангӣ ба таври пурра гирифтани мушкил аст. Ин аст, ки бар хилофи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона онҳо мумкин аст ба ҳайати нерӯҳои мусаллаҳ номнавис шуда, ҳамчун шахси иштирокчии амалиётҳои ҳарбӣ дар ҳайати нерӯҳои мусаллаҳ асир гирифта шавад. Ғайр аз ин, аз сабаби тағйир ёфтани моҳияти низоъҳои мусаллаҳона дар шароити феълӣ бисёр вақт муайян кардани фарқият дар байни ашхоси граждани ва комбатантҳо имконнопазир аст. Дар натиҷаи ин онҳо, яъне кӯдакон, ё ба комбатантҳо ёрӣ мерасонанд ва ё дар амалиётҳои ҳарбӣ бевосита иштирок мекунанд. Ҳамаи ин воқеият ба зарурати Протоколҳои иловагӣ ва гузоштани мақсади зерин сабабдор шуданд: то он дараҷае, ки имконпазир аст, ба иштирок дар амалиётҳои ҳарбӣ ҷалб кардани ашхоси синнашон ба 15 нарасида роҳ дода нашавад.

Агар, бар хилофи Протоколҳо, кӯдакон ба амалиётҳои ҳарбӣ ҷалб карда шаванд ва ба асорат гирифтани шаванд, онҳо аз пуштибонии махсус истифода мебаранд. Ба зами ин, кӯдакон ҳамчун як қисми аҳолии граждани аз ҳимояи махсус истифода мебаранд, ба шарте ки онҳо дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок надоншта бошанд. Вале дар назди ҷомеаи ҷаҳонӣ масъала истодааст, ки иштироки кӯдаконро дар низоъҳои мусаллаҳона бартараф намуда ва тарбияи мӯътадили онҳо таъмин карда шавад. Қабули Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак аз 20 ноябри соли 1989 дар ин бора шаходат медиҳад. Моддаи 38 Конвенсияи мазкур ба масъалаи низоъҳои мусаллаҳона ва дар он иштирок кардани кӯдакон бахшида шудааст. Конвенсия мафҳумҳои “кӯдак” ва “бачагон”-ро ҳамчун калимаҳои ҳаммаъно истифода бурда ва моҳияти онҳоро баён месозад.

2. ПУШТИБОНИИ КӮДАКОН. Кӯдак ҳар қадам насли инсон эътироф карда мешавад, ки синнаш ба 18 расидааст, истисноанд он ҳолатҳое, ки аз тариқи қонунҳои миллии ба балоғатрасӣ дар синни барвақттар дар назар дошта шудааст (Моддаи 1-и Конвенсия)

Қисмати якуми моддаи 38 ба ҳуқуқи байналмилалӣ башардӯстона тааллуқ дорад, ки асоси онро конвенсияҳои Женева ташкил мекунанд, мувофиқи онҳо кӯдакон аз пуштибонии махсус истифода мебаранд.

Протоколҳои иловагӣ бошанд, ҳимояи кӯдаконро дар шароити низоъҳои мусаллаҳона боз ҳам васеътар мекунанд.

Давлатҳои иштирокчи бояд ҳамаи тадбирҳоро истифода баранд, то ки ба дар амалиётҳои мусаллаҳона бевосита иштирок кардани кӯдакони синнашон ба 15 нарасида хотима дода шавад. Мувофиқи қисмати сеюми моддаи 38 Конвенсия, давлатҳо на бояд кӯдакони синнашон то 15-ро ба ҳайати нерӯҳои мусаллаҳ даъват намоянд. Чун дар Протоколи I, дар Конвенсия дар бораи кӯдак муқаррар карда шудааст, ки дар сурати ба нерӯҳои мусаллаҳ ҷалб кардани ашхосе, ки синнашон ба 15 расидааст, вале ҳанӯз 18-ро пур накардаанд, давлатҳои иштирокдор бояд ашхоси синнашон калонро авло донанд.

Банди охирини моддаи 38 татбиқи ҳимояи кӯдаконро бо меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ба шарҳдӯстона алоқаманд мекунонад, ки дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона принсипи асосии он нишондоде мебошад, ки мувофиқи он тарафҳои даргир бояд дар байни аҳолии граждани ва комбатантҳо фарқ гузоранд, то ки аҳолии граждани ва объектҳои граждани ба зери хатари аз ҳад зиёд гузошта нашавад. На ба аҳолии граждани, дар маҷмӯъ, на ашхоси алоҳидаи граждани набояд мавриди ҳамла қарор гиранд, танҳо объектҳои ҳарбӣ объекти ҳамла шуда метавонанд. Ин принсипҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ба шарҳдӯстона дар конвенсияҳои Женева таҳким ёфтаанд, ду Протоколи иловагӣ бошанд, онҳоро густариш медиҳанд. Мутобики протоколҳо, ҳамла ба аҳолии граждани манъ карда шуда ва ҳуқуқи онҳо дар хусуси нигоҳубин ва кӯмак таъмин карда мешавад.

Мувофиқи Конвенсияи чоруми Женева ҳамаи таҳвил (посилка) бо гизоии зарурӣ, ашё ва воситаҳои мустаҳкамкунӣ, ки барои кӯдакони то 15-сола, барои занони ҳомила ва навтаваллудкарда пешбинӣ шудаанд, гузаронидан озод аст (Моддаи 23). Дар баъзе нишондодҳои дигари Конвенсияи IV Женева, Протоколи I низ чунин қафолат дода шудааст. Конвенсия дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак, дар баробари меъёрҳои дигари ҳуқуқи байналмилалӣ, дар таъмини ҳимояи кӯдак дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона воситаи муҳим мебошад. Дар робита ба ин масъала бояд гуфт, ки Конвенсия ба давлатҳо имконият медиҳад, ки дар меъёрҳои ҳуқуқи миллӣ бо дар назардошти манфиатҳои онҳо ҳимояи васеътари кӯдаконро муқаррар намоянд.

Дар Протоколи иловагӣ ба Конвенсия (аз 25 майи соли 2000-ум) (минбаъд Протоколи иловагии I) дар бораи ҳуқуқи кӯдак, давлатҳои иштирокчи Протоколи иловагии мазкур тамоми тадбирҳои имконпазирро меандешанд, то ки хизматчиёни ҳарбии синнашон ба

18 норасида бевосита дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок накунад, ҳатто онҳо ба нерӯҳои мусаллаҳ даъват карда нашаванд. Илова ба ин, давлатҳои синну соли ақали ашхоси даъвати ихтиёриро ба нерӯҳои мусаллаҳи миллӣ баланд бардоранд.

Давлатҳои иштирокчиҳои Протоколи иловагии I, ки ба даъвати ихтиёрии ашхосе, ки ханӯз синну солшон ба 18 нарасидааст, роҳ додаанд, кафолати муайян медиҳанд, ки ҳуқуқҳои онҳо ҳимоя карда мешаванд.

Ба кафолатҳои мансубанд:

- Чунин даъват моҳияти ихтиёрӣ дорад.
- Даъват бо розигии волидон ва сарпарастони шахси мазкур сурат мегирад.
- Ба шахсе, ки ба нерӯҳои мусаллаҳ даъват карда мешавад, бояд дар бораи вазифаҳои вобаста ба пешбурди чунин хизмат маълумот дода шавад.
- Шахси даъватшаванда дар бораи синну соли ҳеш то даъват ба нерӯҳои мусаллаҳ маълумоти дақиқ пешниҳод наменаояд.

Қисмати 3, моддаи 3, Протоколи иловагии I.

Ашхосе, ки синнашон ба 18 нарасидааст, на бояд ба нерӯҳои мусаллаҳе ҷалб карда шаванд, ки аз нерӯҳои мусаллаҳи давлат фарқ дошта бошад ва дар амалиётҳои мусаллаҳона истифода бурда шавад. Ба ҳамин мақсад давлатҳои иштирокдор ҳамаи тадбирҳои имконпазирро меандешанд, то ки чунин ҷалбкунӣ ва истифодабариро пешгирӣ кунанд.

Қоидае муҳиме мавҷуд аст, ки мувофиқи он, агар дар қонунгузориҳои миллӣ давлатҳои иштирокчиҳои ва қарордодҳои байналмилалӣ ё дар меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣи ба шарҳдӯстона нишондодҳои муқаррар карда шуда бошанд, ки онҳо ба ҳифзи бехтари ҳуқуқи кӯдак мусоидат намоянд, пас нишондоди Протоколи иловагӣ ба истифодаи он монета намешавад ва онро истисно ҳам намекунад. Аз ин лиҳоз, он тадбирҳои ҳавасманд мекунад, ки татбиқи ҳуқуқи кӯдакони ва ҳимояи ҳамаҷонибаи онҳоро бехтар мегардонанд. Агар таблиғоти ашхоси синнашон то ба 18 ба амалиётҳои ҳарбӣ ҷой дошта бошад, пас давлатҳои иштирокчиҳои тамоми тадбирҳоро меандешанд, то ки онҳо аз хизмат озод ва ё аз хизмати ҳарбӣ ба тарзи дигар ҷавоб дода шаванд.

Дар баробари ин, аз ҷониби қарордодҳои махсуси байналмилалӣ масъалаи ҳимояи ҳуқуқи кӯдакони дар Конвенсияҳои Женева ва Протоколҳои иловагӣ ба онҳо низ ҳаллу фасл карда мешаванд. Дар асноди номбурда усули умумии ҳимояи кӯдакони ва ашхосе, ки дар

амалиётҳои ҳарбӣ иштирок намекуанд, дар назар дошта шудааст – ҳамчун ашхоси, ки ба ёрии дигарон эҳтиёҷ доранд, ва ниҳоят, дар бораи кӯдаконе, ки дар амалиётҳои ҳарбӣ ширкат меварзанд.

3. КӯДАКОН ҲАМЧУН АҲОЛИИ ГРАЖДАНӢ. Кӯдакон, ҳамчун як қисми аҳолии граждани, ба зери амали ҳамаи он меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалии башардӯстона дохиланд, ки ба пешбурди ҷанг дахл доранд. Аз он ҷумла, дар давраи низоъҳои байналмилалӣ кӯдакон дар зери пуштибонии Конвенсияи IV Женева дар бораи ҳимояи аҳолии граждани дар давраи ҷанг мебошанд. Ин ба онҳо паҳншавии ҳамаи принсипҳои муносибати башардӯстона бо мардум – эҳтиром нисбати ҳаёт, дахлнопазирии ҷисмонӣ ва равонӣ, манъи ҳар гуна мачбуркунӣ, ҷазои ҷисмонӣ, шиканҷа ва ғайра.

Дар давраи низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти байналмилалӣ кӯдакон ҳам дар зери ҳимояи ашхосе ҳастанд, ки дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок намекуанд ва ҳам онҳое, ки дар моддаи 3 дар назар дошта шуда, барои ҳар чор Конвенсияи Женева умумӣ мебошанд. Тибқи нишондодҳои онҳо, дар мавриди ин низоъҳо кӯдакон ба муносибати башардӯстона ҳуқуқ доранд, бояд ба сӯиқасд бар зидди ҳаёт ё шаъну шарафи онҳо роҳ дода нашавад. Дар Протоколи II низ принсипе баён шудааст, ки мувофиқи он аҳолии граждани ва ашхоси алоҳидаи граждани на бояд объекти ҳамла қарор дода шаванд.

Принсипҳои махсуси ҳимояи кӯдакон дар Протоколи I таҳким ёфтаанд, ки мувофиқи онҳо кӯдакон аз эҳтироми махсус истифода мебаранд ва ҳимояи онҳо аз ҳама гуна сӯиқасди нораво таъмин карда мешавад. Тарафҳое, ки дар ҳолати низоъ қарор доранд, онҳоро аз он ҳимоя ва кӯмаке таъмин менамоянд, ки бо дар назардошти синну сол ё бо сабабҳои дигар талаб карда мешавад.

Протоколи II низ нисбати низоъҳои мусаллаҳонаи дорои моҳияти ғайрибайналмилалӣ чунин нишондод дорад. Ҳамин тариқ, ҳарду Протоколи иловагӣ тадбирҳои махсуси ҳимояи кӯдаконро дар шароити махсус – дар давраи низоъҳои мусаллаҳона дар назар доранд.

Ҳуқуқи байналмилалии башардӯстона нишондодҳои махсус дар бораи ҳимояи кӯдакон аз оқибатҳои амалиётҳои ҳарбиро дорад. Мутобиқи Протоколи I кӯдакони нав тавлидёфта бо захмбардоштагон баробар доништа шудаанд. Кӯдакони то 15-сола ва модарони кӯдакони то 7-сола ба гурӯҳи аҳолии граждани мансубанд, аз ин рӯ бояд ба минтақаҳои санитарӣ ва бехатарӣ ҷой дода шаванд, ки тарафҳои дар низоъҳои мусаллаҳонаи байналмилалӣ ширкаткунанда ташкил

кардаанд (Моддаи 14 Конвенсияи IV Женева), онҳо бояд аз минтақаи дар мухосирамонда кӯчонида шаванд.

Протоколи I кӯчонидани кӯдаконро ҳамон вақте дар назар дорад, ки зарурат ба миён ояд, лекин Протоколи II бошад, кӯчонидани кӯдаконро аз минтақаи амалиётҳои низомӣ ва низоъҳои ҳарбии дорои моҳияти ғайрибайналмилали буда ба минтақаҳои бехатари худӣ ҳамон мамлакатро дар назар дорад.

Конвенсияҳои Женева ва Протоколҳои иловагӣ муқаррар менамоянд, ки тарафҳо дар низоъи мусаллаҳонаи байналмилалӣ бояд ҳимоя ва кӯмаки кӯдаконро кунанд. Бо ин мақсад давлатҳои иштирокчи қарордодҳои байналмилалии дар боло зикргардида бояд барои таҳвилҳо (посилкаҳо) роҳ кушоянд, ки онҳо барои кӯдакони то 15-сола ва занҳои таваллудкарда таъмин гардидаанд. Дар мавриди тақсими кӯмаки башардӯстона бояд ба кӯдакон ва занҳои ҳомила афзалият дода шавад. Тарафҳои аҳду паймонкунанда вазифадоранд ба якҷавии аъзои оилаҳо мусоидат намоянд, ки дар натиҷаи низоъҳои мусаллаҳона аз ҳам ҷудо карда шудаанд. Давлати забткор бояд тамоми чораҳоро баҳри таъминот ва таҳсилоти кӯдакони ҷетим ё кӯдаконе, ки аз волидонашон ҷудо карда шудаанд, биандешанд, ба шарте ки онҳо ба таъминоти волидон ё наздикон фаро гирифта нашуда бошанд; давлате, ки кӯдакон дар зери ҳокимияти он мебошанд, бояд таҳсилоти кӯдаконро таъмин намоянд ва ғайра.

Дар Конвенсияи IV Женева диққати махсус ба воқеаҳои дода шудааст, ки кӯдакон ҷетим мемонанд ё дар натиҷаи ҷанг аз волидонашон ҷудо шудаанд. Тарафҳои низоъ вазифадоранд, ки баҳри таъмини зарурати зиндагӣ ва тарбияи кӯдаконе, ки синашон то 15-сола буда, дар натиҷаи ҷанг ҷетим мондаанд ва ё аз оилаҳоиашон ҷудо шудаанд, талбирҳо андешанд. Роҳ додан мумкин нест, ки ин кӯдакон ба ҳоли худ гузошта шаванд, онҳоро ҳатталимкон дар мамлакатҳои бегараф ҷой қардан лозим аст.

Ҳолатҳои аз эҳтимол дур нест, ки кӯдакон ба комбатантҳо ёри мерасонанд ё дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок мекунанд ва дар амал худ ба комбатантҳо мубаддал мегарданд.

4. ҲИМОЯИ ҲУҚУҚҲОИ КӯДАКОН-КОМБАТАНТҲО.

Кӯдакон-комбатантҳо кистанд? Кӯдаконе, ки дар ҳайати нерӯҳои мусаллаҳи тарафҳои дар низоъбуда дохиланд, комбатант мебошанд.

Ҳарду Протоколи иловагӣ ба ҳайати артиши амалкунанда ҷалб кардани ашхосеро, ки синашон ба 15 нарасидааст, манъ мекунанд. Протоколи I ба тарафҳои дар низоъ иштироккунанда, агар онҳо

кӯдакони синнашон аз 15 то 18-ро ба артиши худ ташвиқ мекарда бошанд, тавсия мекунанд, ки барои ин кор синну соли калонро ихтиёр кунанд. Сарфи назар аз ин гуфтаҳо, агар кӯдакони синнашон то 15 норасида дар амалиётҳои ҳарбӣ бевосита иштирок кунанд ва ба асорат афтанд, пас онҳо дар зери пуштибонии махсуси аз тарафи Протокол додашуда мондан мегиранд.

4. ХИМОЯИ ҲУҚУҚИ КӮДАКОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳамаи ҷаҳор Конвенсияи Женева ва Протоколҳо ба онҳо имзо кардааст. Ин ҳуҷҷатҳо 26 февралаи соли 1993 ба қувваи қонунӣ даромадаанд.

Конвенсия дар бораи кӯдак аз 20 ноябри соли 1989-ро Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1993 имзо гузоштааст ва он 25 ноябри соли 1993 ба қувваи қонунӣ даромадааст. Протоколи иловагии факултативӣ ба Конвенсия дар бораи кӯдак, ки ба кӯдакони یتим дар низоъҳои мусаллаҳона дахл дорад (Протоколи факултативии I) аз 25 майи соли 2000 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 19 июни соли 2003 ба имзо расид ва 5 сентябри соли 2003 ба қувваи қонунӣ даромад.

Дар асоси Конвенсия дар бораи кӯдак Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаи тадбирҳои имконпазирро баҳри он меандешад, ки кӯдакони синнашон то 15 норасида бевосита дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок накунанд. Онҳо набояд барои хизмат дар қувваҳои мусаллаҳ даъват карда шаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ўҳдадор шудааст, ки тамоми ҷораҳоро меандешад, то ки дар бораи ҳуқуқҳои кӯдакон, ки дар Конвенсия зикр ёфтаанд, инчунин татбиқ ва ҳолати ҳимояи кӯдаконро ҳам ба калонсолон ва ҳам ба кӯдакон мерасонад, Ҷумҳурии Тоҷикистон ўҳдадор мешавад, ки ба Комитет доир ба ҳуқуқи кӯдак дар бораи тадбирҳо оид ба дар қонқунгузории миллӣ таҳким ёфтани ҳуқуқҳои конвенсионӣ ва ҳолати татбиқи онҳо маърузаҳо пешниҳод намояд.

Маърузаҳо пешниҳод карда мешаванд:

• **Маърузаи аввал – дар тӯли ду сол баъди эътибор пайдо кардани Конвенсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.**

• **Маърузаҳои оянда – баъд аз ҳар панҷ сол.**

Нисбати масъалаи ҷалби кӯдакон дар низоъҳои мусаллаҳона оид ба Протоколи факултативӣ давлат вазифаҳои васеъу бештарро ба зимма мегирад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун иштирокдори Протоколи факултативӣ кадом ўҳдадорихоро ба зимма мегирад?

Ўҳдадорихоӣ асосии давлат инҳоанд:

- Ашхосе, ки синнашон ба 18 нарасидааст, ба нерӯҳои мусаллах даъват карда нашаванд.

- Тибқи нишондодҳои Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак (қисмати 3, моддаи 38), бо дар назардошти он ки ашхоси синнашон ба 18 нарасида ҳуқуқ ба ҳимояи махсус доранд, ҳадди ақали синну соли даъвати ихтиёрӣ барои хизмат дар нерӯҳои мусаллах баланд бардошта шавад.

- Дар мавриди имконияти даъвати ихтиёрӣ ба қувваҳои мусаллах ашхосе, ки синнашон ба 18 нарасидааст, кафолати муайяне дода шавад, ки ҳуқуқҳои онҳоро таъмин менамоянд.

- Тадбирҳои меандешад, ки ашхоси синнашон ба 18 нарасида, ки ба нерӯҳои мусаллах ҷалб карда шудаанд, дар амалиётҳои ҳарбӣ иштирок накунанд.

Ин тадбирҳо ба риояи минбаъдаи ҳуқуқи кӯдакон, ки дар қарордодҳо ва қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳким ёфтааст, мусоидат мекунанд, баҳри татбиқ ва дар сурати вайрон карда шудани ҳуқуқҳои кӯдакон, барои ҳимояи ҳамаҷонибаи онҳо шароити зарурӣ муҳайё менамоянд.

Мафҳумҳои дар ёд доред: *кӯдак, кӯдакон-комбатантҳо, кӯчонидан (эвакуатсия), пуштибон, минтақаҳои санитарӣ, минтақаҳои беҳатарӣ, Комитет оид ба ҳуқуқи кӯдак, Конвенсия дар бораи ҳуқуқи кӯдак, ҳуқуқҳои конвенсионӣ.*

Савол ва супоришҳо:

1. Асноди ҳуқуқи байналмилалиро, ки ҳуқуқҳои кӯдаконро инъикос кардаанд, номбар кунед. Бигӯед, ки дар кадоми онҳо меъёрҳои ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон дар мавриди низоъҳои мусаллаҳона инъикос гардидаанд.

2. Оё Шумо дар бораи таърихи қабули асноди ҳуқуқи байналмилалӣ, ки аз он ҷумла ба ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон бахшида шудаанд, иттилоъ доред?

3. Дар асноди ҳуқуқи байналмилалӣ кадом меъёрҳои ба ҳимояи ҳуқуқи кӯдакон бахшидашуда боиси тавачҷӯҳи махсуси шумо гардиданд ва барои чи?

4. Киҳоро кӯдакон-комбатантҳо меноманд ва барои ҳимояи онҳо кадом меъёрҳои ҳуқуқи башардӯстона вучуд доранд?

5. Дар бораи ҳимояи ҳуқуқҳои кӯдакон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуфта метавонед?

ФАСЛИ V.

ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН – АСОСИ РУШДИ ҶОМЕАИ ШАҲРВАНДИ ВА УСТУВОРИИ ДАВЛАТ

БОБИ 12.

ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚҶОИ ИНСОН ВА ҲУҚУҚИ МАДАНИЯТ

§ 45. МАФҲУМИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ВА ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚӢ

*Демократия нафақат ва на танҳо сохти давлатӣ
мебошад, балки дар мадди аввал муносибати одамонро
нисбати якдигар ифода менамояд.*

Ержи Эйнхорн

1. МАФҲУМИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Фарҳанг дар сиёсат, иқтисодиёт ва ҳаёти иҷтимоии ҷомеаи мо, ки аз соҳаҳои муҳимми муносибатҳои ҷамъиятӣ мебошанд, вучуд дорад. Дар ин муносибатҳо дар сатҳи оилавӣ-ҳешу таборӣ, дастаҷамъӣ ва давлатӣ арзишҳои умумиинсонӣ ва ғояҳои олии, ҳамдигарфаҳмии одамон, ифодаи эҷодиёт ва санъати онҳо, ниҳоят, инсонгароӣ ифодаи худро меёбад. Мафҳуми фарҳанг дар ҳаёти иҷтимоӣ аз чунин таркибҳои иборат аст: 1. Ҳамаи иттилооти ғайригенетикӣ, ки ба инсоният мансуб аст, яъне чун фарҳанги рӯҳии инсон, ки баъди тавлидаш ҷамъ мешавад (илм, санъат, дин, ақли солим); 2. Маданияти моддӣ, аломатҳо ва низомии аломатӣ, ки ифодакунандаи маданияти моддӣ мебошанд, яъне дорандаҳои моддии дониш, забон, китобҳо, аксҳо, суратҳо ва ҳар гуна натиҷаҳои эҷодиёт ва санъат – мизу курсиҳо, пиёлаҳои чойникҳо ва ғайраҳо; 3. Тарзҳои муносибати байни ҳамдигарӣ ва ҳамзистӣ, яъне маданияти иҷтимоӣ чун механизмҳои рафтори инсон (урфу одатҳо, маросимҳо, таҷрибаи касбӣ). Баъз олимони охири номбурдари чун қисмати маданияти маънавӣ ё худ фарҳанг маҳсуб мекунанд.

Маданият (дар забони русӣ “культура” аз калимаи лот. cultura – парваридан, тарбия, таҳсилот, инкишоф, эҳтиром гирифта шудааст) – сатҳи таърихан муайяншудаи инкишофи ҷомеа, қувваҳои эҷодӣ ва

лаёқатҳои инсон аст, ки навъҳо ва шаклҳои ташкили ҳаёт ва ҷабҳаҳои одамон, муносибати байниҳамдигарии онҳо, инчунин дар арзишҳои моддӣ ва маънавии аз тарафи онҳо эҷодшударо ифода мекунад. Маданият ба маъноҳои дигар низ баён мегардад. Масалан, мафҳуми маданият барои баҳодихии давраҳои муайяни таърихӣ (маданияти атиқа), ҷомеаҳои мушаххас, халқҳо ва миллатҳо (масалан, маданияти Бобул), ва инчунин соҳаҳои махсуси ҷабҳаҳои ҳаётӣ (маданияти меҳнат, меҳнат, бадеӣ); дар маънои маҳдуд – соҳаҳои руҳии одамон мебошад. Маданият, инчунин натиҷаҳои моддӣ ҷабҳаҳои одамонро дар бар мегирад (мошинҳо, иншоотҳо, натиҷаҳои дониш, асарҳои санъат, меъёрҳои ахлоқ ва ғайра), ё ба сифати қувваҳои инсонӣ ва истеъдоди онҳо, ки дар ҷабҳаҳои онҳо амалӣ мешаванд (дониш, маҳорат, одатҳо, сатҳи ақлӣ, инкишофи маънавий ва эстетикӣ, ҳаҷонбинӣ, тарзҳо ва шаклҳои муносибати одамон) шинохта мешавад. Аз нуқтаи назари иҷтимоӣ (социология) ин мафҳум тамоми тарзи зиндагии тамаддунии ҷомеаро дар бар мегирад, ва дар ин маъно ҳар кас, ки дар ҳаёти ҷомеа бо ақлу идрок ва ҳуш ширкат мебарзад, «одами бемаданият» ҳисоб мешавад. Маданият аз таркибҳои иборат аст, ки тамоми инсоният истифода мебарад. Ин дастовардҳо ба ду намуди асосӣ тақсим мешаванд: моддӣ ва маънавий, ё худ ғайримоддӣ. Маданияти моддӣ аз предметҳо ва объектҳои физикӣ иборат мебошад, ки одамон офаридаанд: либос, мактабҳо, фабрикаҳо, шахрҳо, китобҳо, киштиҳои кайҳонӣ, аломатҳои маросимӣ ва ғайра. Маданияти ғайримоддӣ аз мафҳумҳои абстрактӣ, ба монанди забонҳо, ақидаҳо, ғояҳои динӣ, қоидаҳо, одатҳо, мифҳо, қолабҳои ҳаёти оилавӣ, низомҳои сиёсӣ ва ғайраҳо иборат аст.

2. ҶАБҲАҲОИ ҶАБҲАҲОИ ИНСОН. Маданияти ҳуқуқии инсон – ин қисми таркибии маданияти маънавий мебошад, ки аз низомҳои донишҳо, муайянияти арзишӣ ва ниғаҳо, ҳиссиёти равоӣ, ки дар эътироф ва ҳурмати шаъну шарафи инсон, ҳуқуқи озодихии ӯ, инчунин дорони малака ва тавоноӣ оид ба амалисозӣ ва ҳимоя мебошад. Умуман, ҷабҳаҳои ҳуқуқи инсон дар сатҳи дониши ҳуқуқӣ ва амалияи ҳуқуқии инсон зоҳир меёбад.

Ҷабҳаҳои ҳуқуқӣ – ин мафҳуми васеъ мебошад, ки маҷмӯи мураккаби ҳодисаҳои ҳаёти ҳуқуқиро дар бар мегирад (муносибатҳои ҳуқуқӣ, қонуният, тартиботи ҳуқуқӣ, рафтори ҳуқуқӣ, шуури ҳуқуқӣ, равоии ҳуқуқӣ ва амсоли инҳо). Дар сохтори маданияти ҳуқуқӣ дар ҷабҳаи мушаххаси иҷтимоӣ унсурҳои зерини муҳимро, ки мазмуни муайяни худ ва сатҳи сифатӣ доранд, ҷудо мекунам:

муносибатҳои ҳуқуқӣ чун низоми муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки иштирокчиёни онҳо дорои ҳуқуқу вазифаҳо мебошанд; шуури ҳуқуқӣ чун акси ҳақиқати ҳуқуқӣ дар майнаи инсон; муассисаҳои ҳуқуқӣ чун низоми мақомотҳои давлатӣ ва ташкилоти ҷамъиятӣ, ки назорати ҳуқуқӣ ва амалисозии ҳуқуқро таъмин мекунанд; рафтори ҳуқуқӣ ва фаъолияти ҳуқуқӣ.

Сохтори фарҳанги ҳуқуқии шахсият аз унсурҳои зерин иборат аст:

- Унсури психологӣ (психологияи ҳуқуқӣ);
- Унсури ғоявӣ (мафкураи ҳуқуқӣ);
- Унсури рафторӣ (рафтори аҳамияти ҳуқуқӣ дошта).

3. МАДАНИЯТИ ҲУҚУҚИИ ИНСОН. Фарҳанги ҳуқуқии шахсият маълумотнокии ҳуқуқиро дар бар мегирад, аз он ҷумла шуури ҳуқуқӣ, амалисозӣ ва малакаи истифода бурда тавонистани ҳуқуқ, итоат ба нишондодҳои меъёрҳои ҳуқуқӣ.

Барои ташаккулёбии сатҳи баланди маданияти ҳуқуқ дар ҷомеа зарур аст, ки шахрвандон худашон ҳуқуқу озодиҳои хешро дарк кунанд, дар ин соҳа аз донишҳои муайян бархурдор бошанд, ҳуқуқҳо ва шаъну шарафи дигар одамонро эҳтиром намоянд. Ин унсурҳоро муфассалтар дида мебароем.

Яқум, дониш. Бохабар будани инсон дар бораи ҳуқуқҳо ва **вазифаҳои** хеш, бегуфтугӯ, унсури муҳимтарини фарҳанги ҳуқуқии инсон мебошад. Дониш – натиҷаи омӯзиши ҳақиқат ва дар амалия санҷишшуда, акси дурусти ҳақиқати объективӣ дар шуури инсон мебошад. Дониш дар асоси муқоисаи маълумоти гирифтшуда ба даст меояд. Барои ҳамин, танҳо маълумотҳоро гирифтани ва имконияти дархост кардани ягон маълумот дар бораи ҳуқуқу озодиҳои инсон кофӣ нест. Зарур аст, ки таҷрибаи маълумотгирӣ дар давраи тӯлонӣ ҷамъ шуда бошад ва бо воқеият дар муқоиса ва мувофиқат қарор бигирад.

Аз рӯи гуфтаи муҳаққиқ А.А. Требков, «мақсади асосии таълими донишҳои ҳуқуқӣ, ташаккулёбии фарҳанги умумии инсон, ки дар асоси он – шиносӣ, пеш аз ҳама бо мазмуни стандартҳои байналхалқӣ оид ба ҳуқуқҳои инсон мебошад, фаҳмида мешавад». Лекин ғайр аз донишҳои стандартҳои оид ба ҳуқуқҳои инсон бояд тасаввурот дар бораи мафҳум ва категорияи «ҳуқуқии инсон», инкишофи назари таърихӣ-фалсафӣ ва сохтору таснифи он, дар бораи механизмҳои универсалӣ ва миллии амалисозӣ ва ҷимояи ҳуқуқу озодиҳо вучуд дошта бошад.

Тавре ки профессор Е.А. Лукашева менависад, донишҳои «на фақат мақсади тарбияи одамон, ташаккулёбии тасаввуротҳои дуруст дар

бораи ҳуқуқ ва озодиҳои инсон чун шартӣ зарурии озодии ӯ ва баробарӣ баромад мекунад, балки ташкили ҷомеаи ҳуқуқбунёд, ки дар он ҳуқуқҳои инсон муқаддас ва дахлнопазиранд, эҳтиром ва ҳимояи ҳуқуқҳои инсон мақсади он ба шумор меравад”.

Дуюм, нишондоди ҷаҳонбинӣ. Нақши калонро дар тараққиёти фарҳанги ҳуқуқии инсон дар ҷомеа инкишоф додани арзишҳои ахлоқӣ, гоҷае, ки ҳуқуқу озодиҳоро пуштибонӣ мекунад, инчунин ташаккулёбии нишондодҳои ҷаҳонбинии инсон ва муносибати ӯ нисбати равандҳои инкишофи ҷамъиятӣ мебошад. Дар ҳазорсолаи сеюм аз одамон тасдиқи шакли нави фикрҳо, сохтори нави арзишҳо, тағйири шуур талаб карда мешавад. Ҳамкориҳои натиҷабахш ва гуфтугуи тамаддунии миллатҳо, наздикшавии онҳо, муттаҳидшавии халқҳо дар рӯ ба рӯи масъалаҳои таҳдикунандаи глобалӣ танҳо дар асоси арзишҳои бунёдӣ, ки ба ҳама гуна маданият мансуб аст: меъёрҳои ахлоқ, арзишҳои ҳаёти инсон ва шарафи он, баробарӣ ва эҳтироми ҳуқуқҳои инсон, ҳамдигарфаҳмӣ ва тоқатпазирӣ, эътирофи бисёррангӣ ва бисёрҷабҳагии олам, рад кардани зӯрӣ ва амсоли инҳоро ба даст овардан мумкин аст. Барои ҳамин эътирофи ҳуқуқу озодиҳои инсон чун арзиши олий дастоварди бузурги тамаддун аст.

Сеюм, унсӯри миллий. Ҳиссиёти раванӣ чун унсӯри маданияти ҳуқуқии инсон аҳамияти калон дорад. Таассурот, шуурнок кардан ва дарки ҳуқуқу озодиҳо ба коркарди тамоили арзишӣ-ҷаҳонбинии инсон ва танзими рафтори одамон таъсири хеле калон дорад. Масалан, ҳиссиёт ва эҳсосот ҳамчун ҳислати манфӣ нисбати ҳуқуқу озодиҳо метавонанд сабаби муносибати соддалавҳона (нигилистӣ) нисбати ҳуқуқу озодиҳо, тоқатпазирӣ, имконнопазир будани зӯрӣ, фарҳанги сулҳ шавад. Мувофиқи амалигардонии ҳуқуқҳои инсон ва дараҷаи ғайб будани шахсият дар ин раванд, пеш аз ҳама, аз он вобастагӣ доранд, ки онҳо аз тарафи инсон то кадом дараҷа аз худ карда шудаанд.

Чаҳорум, малака ва маҳорати ҳуқуқдонӣ. Шахс дар муносибати ҳуқуқӣ ворид шуда, мефаҳмад, ки ба ҳуқуқу озодиҳояш баҳо медиҳад, ва оноро дар ҳаёти амалӣ истифода мебарад. Дар натиҷа ӯ аз амалиёти худ қонеъ мешавад. Ба ин чиз, пеш аз ҳама, малака ва маҳорати ҳуқуқдонӣ кӯмак менамояд. Барои ҳамин дар раванди ташаккулёбии фарҳанги ҳуқуқҳои инсон таҷриба ва малакаю маҳорат оид ба ҳимоя ва барқарор кардани ҳуқуқу озодиҳо нақши муҳимтаринро мебошанд. Бешубҳа, фақат одами бомаърифат метавонад ҳуқуқҳои худро ба амал барорад, ва инчунин ҳуқуқҳои вайроншудаи дигар шахсонро барқарор кунад. Сатҳи кофӣ дониш

ва малакаҳои амалии шахс метавонанд тамоми имкониятҳои механизмҳои химояи ҳуқуқхоро дар сатҳи миллии истифода барад.

4. УНСУРҲОИ ТАРКИБИИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚӢ.

Муносибати ҳуқуқӣ он муносибати ҷамъияти мебошад, ки ҳуқуқу озодихои инсонро (талаботу манфиатҳои инсонро) дар бар мегирад ва аз ин рӯ дар зери таъсири меъёрҳои ҳуқуқӣ мебошад. Қонуният ин чунин ҳолати низоми ҳуқуқии давлат мебошад, ки дар он ҳуқуқу озодихои инсон ва шахрванд, ки дар қонунҳо инъикос гардидаанд, дақиқ ва бечунучаро риоя мешаванд. Тартиботи ҳуқуқӣ – натиҷаи қонуният, ҳолати муносибатҳои ҷамъиятии батартибдароваршуда мебошад, ки дар ҳуқуқ ва қонуният асос меёбад. Рафтори ҳуқуқӣ рафтори қонунӣ аст, қонуне, ки ба талаботи ҳуқуқ ҷавоб медиҳад. Фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа, пеш аз ҳама, аз сатҳи инкишофи шуури ҳуқуқии аҳоли вобаста аст, яъне аз он, ки онҳо чӣ қадар чунин падидаҳои ҳуқуқиро дарк кардаанд, ба монанди арзиши ҳуқуқу озодихои инсон, арзиши тартиби ҳуқуқӣ хангоми ҳалли бахшо, дарёфти муросоҳо ва ғайраҳо, то чи андоза аҳоли (гурӯҳҳои иҷтимоӣ, синну солӣ, касбӣ ва ғайра) аз ҳуқуқ хабардор аст, муносибати эҳсосоти одамон нисбати қонун, суд, мақомоти гуногуни ҳифзи ҳуқуқ, воситаҳо ва тартиботи ҳуқуқ чи тавр аст.

Сатҳи инкишофи шуури ҳуқуқиро метавон танҳо дар амалиёти воқеии ҳуқуқӣ кайд кард.

Фарҳанги ҳуқуқӣ сатҳи инкишофи ғаъолияти ҳуқуқӣ мебошад. Он аз сатҳи назариявӣ – ғаъолияти ҳуқуқшиносон, сатҳи маориф – ғаъолияти донишҷӯён ва шунавандагони мактабҳои ҳуқуқӣ, донишгоҳҳои олии ва ғайра ва амалӣ–ҳуқуқэҷодкунанда ва ҳуқуқамаликунанда, аз он ҷумла ғаъолияти ҳуқуқтатбиқкунанда иборат аст.

Унсурҳои дигари фарҳанги ҳуқуқии ҷомеа сатҳи ташаккули тамоми низоми санадҳои ҳуқуқӣ, яъне матнҳои ҳуҷҷатҳо мебошад ва дар онҳо ҳуқуқи ин ҷомеа ифода ва мустаҳкам мешавад.

Аз ҳама муҳим барои баҳодихии фарҳанги ҳуқуқӣ низоми қонунгузорӣ мебошад. Дар қисми 3 моддаи 5-и Конститутсияи ҚТ муайян шудааст, ки: «Ҳуқуқу озодихои инсон ва шахрвандро давлат эътироф, риоя ва ҳифз менамояд».

Таҳлили фарҳанги ҳуқуқӣ барои он зарур аст, ки онҳоро қонунгузор, ҳуқуқтатбиқкунандагон, шахрвандон ва ҷомеа дар ғаъолияти ҳеш истифода мебаранд. Аз ин рӯ, ҳолати воқеии қорҳоро дида, онҳо бояд роҳҳо ва воситаҳои расидан ба арзишҳои мазкур, соҳтмони давлати ҳуқуқбунёд ва ҷомеаи шахрвандӣ, таъмини адолати

ичтимоӣ, ҳамбастагӣ ва дӯстии халқҳо, ҳуқуқу озодихои ба сохти иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва равонии ҷомеа мувофиқбудаи инсонро дарёфт кунанд – ин донистану фаҳмиши ҳуқуқ ва рафтори мувофиқи ҳамин фаҳмиш мебошад. Фарҳанги ҳуқуқи шахсият бо шури ҳуқуқи алоқаманд буда, ба он тақия мекунад. Вай аз шури ҳуқуқи васеътар аст ва дар дохилаш нафақат унсурҳои равонӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин рафтори аҳамияти ҳуқуқидоштаи фардро низ дар бар мегирад.

Фарҳанги ҳуқуқи инсон, аз як тараф, ин қисми таркибии маданияти маънавии инсон аст, аз тарафи дигар, чун ҳодисаи дар категорияҳои маданияти маънавий, аз он ҷумла фарҳанги ҳуқуқӣ ва дар алоқамандӣ бо категорияи ҳуқуқи инсон вучуддошта баромад мекунад.

Мафҳумхоро дар ёд доред: *фарҳанги ҳуқуқи инсон, фарҳанги ҳуқуқи шахсият, маданияти моддӣ ва маънавий, маданияти гайримоддӣ, унсурҳои равонӣ ва ғоявии фарҳанги ҳуқуқӣ, меъёрҳои ҳуқуқӣ, тартиботи ҳуқуқӣ, шури ҳуқуқӣ, қонуният.*

Савол ва супоришҳо

1. Дар бораи мафҳуми “маданияти ҳуқуқи инсон” маълумот диҳед.
2. Фарҳанги ҳуқуқи шахсро чи тавр фаҳмидед?
3. Унсурҳои фарҳанги ҳуқуқиро номбар кунед. Бигӯед, ки фарқи байни онҳоро чи тавр муқайян мекунед?
4. Қисмҳои таркибии фарҳанги ҳуқуқи инсонро номбар карда, ҳар кадоми онҳоро шарҳ диҳед.
5. Фарҳанги ҳуқуқӣ ба инсон барои чи лозим аст?
6. Оид ба ҳаёти иҷтимоӣ супорише тайёр кунед, ки он аз фарҳанги ҳуқуқи ду шахс дарак медиҳад. Бубинем, ки дар зиндагӣ кадоме аз онҳо ба мушкилоти бештар дучор мегардад.

§46. ТОҚАТПАЗИРӢ, ВИДУНИ ЗӢРОВАРӢ ВА МУКОЛАМА

**Кӣ аз ҳама қаҳрамони бузург аст? Он кас, ки душманони худро ба дӯст мубаддал мегардонад.
Зарбулмасал.**

1. МАФҲУМҲОИ “ТОҚАТПАЗИРӢ” ВА “ҲАМДИГАР-ФАҲМӢ”. Дар дебочаи Хартияи иттиҳоди миллатҳо – ҳуччати муҳими байналхалқии ҳуқуқӣ – зарурияти татбиқи амалии

тоқатпазирӣ ва ҷонибдории сулҳ, адолат, эҳтироми ҳуқуқи инсон ва пешрафти иҷтимоӣ қайд шудааст. Ченаки асосии рафтор барои инсон, ки зидди олами беруна буда (дар мавридҳои ишғоли мавқеи ғайбӣ), принсипҳои низоъро нармамонад, ин бидуни зӯрӣ, додани афзалият ба муқолама, ҳамдигарфаҳмӣ ва тоқатпазирӣ мебошад.

Дарёфти қарордодҳои муросоӣ мушоҳидаи сатҳи насти инкишофи маънавии инсонро фаро мегирад. Дурустии ғайбӣ ба шаҳрванд дар назди давлат бояд шартҳои зеринро дар бар гирад: «давлат дар асоси маҷбурият ва тарсу ваҳм не, балки тавассути иттиҳоди озодаи шаҳрвандон ташкил шуда: масъулияти баланди онҳо, ташаббускорӣ ва интизоми шаҳрвандон бояд мазмуни онро ифода намояд. Тоқатпазирӣ асоси ташаккули шинохтани беадолатӣ буда, инсонро ба самти баргараф намудани беадолатӣ бо мақсади гузариш аз вазъи низоъангез ба ошӣ ва барқароркунии мусолиҳаи иҷтимоӣ равона мекунад.

Принсипи ҳамдигарфаҳмӣ чун нишондоди (императиви) меъриии ҳалли вазъҳои низоъангез хизмат мекунад. Ҳамдигарфаҳмӣ дарки зарурияти расидан ба адолатро тақозо менамояд. Шартҳои аввалини ҳамдигарфаҳмӣ зарурияти расидан ба адолат, диққат ва эҳтиром нисбати дигар одамон мебошад. Бино ба гуфтаҳои Ю.А. Шрейдер, таъмини ҳамдигарфаҳмӣ бепарвоӣ ва хунуқназариро истисно мекунад.

Ҳамин тавр, талаби қатъии (императиви) ҳамдигарфаҳмӣ одамо аз он муҳофизат мекунад, ки нисбати муҳити атроф дилаш хунуқ нашавад, аз он ҷумла нисбати бадӣ, тоқатпазирӣ (дар ҳолати эътирофи он аз тарафи дигарон) аз муомилаи бепарвоёна пешгирӣ мекунад (ба сифати девор, монеа баромад мекунад). Асоси ҳамдигарфаҳмӣ якдигарро шундан, гӯш намудан ва ба фикри ҳамдигар мувофиқ будан аст. Дар ин боб аҷодони мо панду андازҳои ниҳоят зиёд доранд. Мавлави бузург гуфта:

*Ақлҳоро ақлҳо ёрӣ диҳад,
Машиварат идроку хушёрӣ диҳад.*

Маъноии қалмаи тоқатпазирӣ ё худ толерантност (номи латинӣ «tolerantia») ба ибораҳои «ризоият», «тоқатпазирӣ», «таҳаммул» «эҳтиром», наздик мебошад. Дар зерин мафҳум қобилияти инсон, ҷомеа, давлат – дар шундан ва эҳтироми фикри дигарон, кӯшиши ивази мафҳуми душман ба муқолиф (оппонент) ва эътирофи нуқтаи назари он дида мешавад. Тоқатпазирӣ дар ҷомеаи шаҳрвандӣ бо сарҳади қонун маҳдуд мешавад, ҳар гоҳ аз он берун рафт, механизмҳои ҳуқуқии таъсиррасонӣ ба ҳаракат мебароянд. Масалан,

нисбати ҳуқуқвайронкунӣ тоқатпазирӣ нашоёд, ин ҷо амали меъёри ҳуқуқ зарур аст. “Босабрӣ” – эҳтиром, ҳурмат намудани арзишҳои маданиятҳои ҷаҳонӣ, қабул намудани ҷиҳатҳои мусбати тамадунҳои яқдигар, эътироф намудани мавҷудияти онҳо ва нақши муассири онҳо дар масири таърих ва замони имрӯз мебошад. “Таҳаммул” – ин ҳамоҳангсозии фарқиятҳо аст, ин қабул намудани шахси дигар бо тамомияти ҳастии ӯст.

“Пуртоқатӣ” бидуни эҳсосот бо оромӣ қабул ва эътироф кардани гуногунии ҳаёти иҷтимоӣ, маънавӣ ва афқору рафтори инсонхост. Чунин инсон барои дигарон фикру ақидаҳои худро маҷбуран бор намекунад, лекин ин маъно надорад, ки он фақат бояд сарҳам бошад. Амалияи тақатпазирӣ маънои онро надорад, ки инсон нисбати беадолатии иҷтимоӣ босабр бошад. “Таҳаммул” на ҳама вақт метавонад дар намуди мафҳуми мусбӣ баромад кунад. Он дорои сарҳад ва манфиат аст, ки набояд аз он бигзарад. Инсон яқумр ба таври табиӣ ва фитрӣ ин сарҳадро нигоҳ доштааст. Албатта замонҳо ҳадди он ба талабот ҷавоб намедод, вале ҳудуди нисбии он мавҷуд буд.

2. ТОҚАТПАЗИРӢ ҲАМЧУН ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚ ВА АҲЛОҚ. Тоқатпазирӣ – ин, пеш аз ҳама, эътирофи одамони озод, озодии онхост. Тоқатпазирӣ ин фикри мустақилонаи фард дар байни фикрҳои гуногуни одамони ҳархела ва гуногунфикра мебошад, ва дар натиҷа ҷаҳонбинии инсон бо дар назардошти фикру мулоҳизаҳои дигар бояд ҳама тарафа бошад. «Тоқатпазирӣ – ин падидае мебошад, ки барои расидан ба сулҳ ва ризоият имконият медиҳад ва аз фарҳанги ҷанг ба сӯи фарҳанги сулҳ мебарад», - гуфта мешавад дар Эълумияи принсипҳои тоқатпазирӣ, ки Конфронси Кулли ЮНЕСКО соли 1995 қабул карда буд. Бо ташаббуси ин ташкилот Созмони Милали Муттаҳид ин солро соли Тоқатпазирӣ эълон намуд, 16 ноябр бошад, Рӯзи умумиҷаҳонии тоқатпазирӣ (толерантность) мебошад.

Дар Эълумияи мафҳуми тоқатпазирӣ ба тариқи зайл муайян карда шудааст:

- Эҳтиром, қабул ва фаҳмиши гуногунрангии тамаддунҳои олами мо, шаклҳои худифодакунӣ ва изхори хислати фардӣ инсон.
- Рад намудани догматизм, мутлақияти ҳақиқат ва муқаррароти меъёрҳо, ки дар санадҳои байналхалқии ҳуқуқии соҳаи ҳуқуқи инсон муайян шуданд.

Тоқатпазирӣ, пеш аз ҳама, рафтор ва муносибатест, ки дар асоси эътирофи ҳуқуқи озодиҳои ҳамагонии (универсалии) инсон ташаққул меёбад. Тоқатпазирӣ имтиёзи одамони пурзӯр ва боақл мебошад,

ки метавонанд тавассути муколама ва гуногунии фикру мулохизаҳо ба ҳақиқат расанд.

Тоқатпазирӣ сабру таҳаммул, қобилияти фаҳмидани ҳиссиёти дигарон мебошад. Ин дӯстӣ, оромию осудагӣ, қабули ҳодисаҳои муҳити атроф моҳиятан ва аз рӯи асолати ҳақиқияш мебошад.

Фарҳанги миллии мардуми Тоҷикистон бо дар назардошти таърихи қадими он, ки дар ҷаҳонроҳаи тамаддунҳои қитъаи Аврупою Осиё ташаккул ёфтааст, имконияти тарбияи тоқатпазирӣро нисбати тамаддунҳои мухталифи баҳамбархуранда то ҳаде барои ҳамватанони мо муҳайё намудааст. Гузашта аз ин, баъзан аз таълимоти динии аҷлодии мо бо риояи «шукри неъмат», «шукри дунё», «этирофи фикри дигарон», «хурмату эҳтироми меҳмон», «бахшидани гуноҳ» ва «қазову қадар» то ҳаде барои ташаккули тоқатпазирӣ мардуми мо мусоидат намудааст. Баъзе тавсияҳои фарҳанги тоқатпазирӣ аҷлодони мо:

Ҳар чӣ худро нарасандӣ, дигаронро нарасанд.

(Абдурахмони Ҷомӣ)

Шукри неъмат неъматат афзун кунад,

Куфри неъмат аз қадат берун кунад.

(Мавлонои Балхӣ)

Ту некӣ мекуни дар Даҷла андоз,

Ки Эзид дар биёбонат диҳад боз.

(Ҳикмати халқӣ)

Олими номӣ А.Н. Иоффе алоқаи мафҳуми «тоқатпазирӣ»-ро бо ҳуқуқҳои инсон нишон дода, се сарҳади асосии тоқатпазирӣро муайян менкунад:

1. Ҳуқуқӣ;

2. Ахлоқӣ;

3. Равонӣ.

Ба зами ин вобаста ба мазмуни мухталифи масъалаҳо паҳлӯҳои гуногуни тоқатпазирӣро муайян кардан мумкин: паҳлӯҳои арзишӣ, фаъолиятӣ, раванӣ, фарҳангӣ ва ҳуқуқӣ. Мазмуни онҳо чунин аст:

Паҳлӯи арзишӣ – озодӣ, эҳтироми гуногунрангӣ, консенсус, муросо ҳамбастагӣ.

Паҳлӯи фаъолиятӣ – ҳамдигарро ҷонибдорӣ кардан, кооператсия, гуфтугӯ, компромисс, муомила.

Паҳлӯи раванӣ – эҳтиром, ба ҳамдигар мувофиқ будан, некбахшӣ.

Паҳлӯи фарҳангӣ – мустақилии миллий, тоқатпазирӣ этникӣ.

Паҳлӯи ҳуқуқӣ – баробарҳуқуқӣ ва адолатпарварӣ.

Муносибати нотоқатпазирона аз рӯи нақшаи зерин дида мешавад:

Стандарт (қолаб), стереотип (одат, қолаб шуури устувор ва шахшуда), фикри ба ҳақиқат наздикинадоста ва ҳавой (хурофот) ва гайра.

Эҳтироми равонӣ – тоқатпазирӣ, сабру таҳаммул нисбати фикру эҳсосот, ибодат, рафторҳо, одатҳо, маданият.

Паҳлӯи ҳуқуқӣ – пуртоқатӣ нисбати фикри дигарон, ҳурмати рафтору нуқтаи назари онҳо ва чун принцип яке аз арзишҳои демократия.

Ҳамин тавр, ба ҳулосае меоем, ки тоқатпазирӣ воситаи муҳимтарини расидан ба ризоияти аъзои ҷомеа мебошад.

3. ТОҚАТПАЗИРӢ АЗ НАЗАРИ ҲУҚУҚИ БАЙНАЛ-МИЛАЛӢ. Оид ба мавзӯи мазкур Эъломия дар бораи усулҳои тоқатпазирӣ (пештар ҳам ишора карда шуд) хеле муҳим аст, ки онро Конфронси Кулли ЮНЕСКО бо Резолутсияи № 5.61 аз 16 ноябри соли 1995 қабул кардааст. Дар поён иқтибосҳои зерин аз ин санади ҳуқуқи байналмилалӣ ба хонандагон пешниҳод карда мешаванд.

Моддаи1. Мафҳуми тоқатпазирӣ.

1. Тоқатпазирӣ – ин эҳтиром, қабул ва фаҳмиши тамаддунҳои гуногун ва бою рангини ҷаҳони мо, шакли ихзори ақидаи мо ва усулҳои татбиқи фардияти инсонист. Ба тоқатпазирӣ дониш, кушода будан барои мулоқот, озодии вичдон, ақида ва эътиқод мусоидат мекунад. Ин на фақат қарзи маънавий, балки зарурияти сиёсӣ ҳуқуқӣ мебошад. Тоқатпазирӣ ин нақӯқорист, ки сулҳофаринӣ ва ивазшавии маданияти ҷангро бо маданияти сулҳ имконпазир мегардонад.

2. Тоқатпазирӣ ин гузафт қардан нест. Тоқатпазирӣ ин, пеш аз ҳама, муносибати фаъолест, ки дар асоси эътирофи ҳуқуқи озодиҳои асосии умуминсонӣ ташкил меёбад. Дар ягон ҳолат тоқатпазирӣ ҳамчун сафедқунандаи тачовуз ба ин арзишҳои олий баромад қарда наметавонад. Ҳар як шахси алоҳида, гурӯҳҳо ва давлатҳо бояд тоқатпазир бошанд.

3. Тоқатпазирӣ ин ӯҳдадорӣ мусоидат ба барқарор шудани ҳуқуқи инсон, гуногунақидагӣ (плюрализм), аз он ҷумла дигарандешии фарҳангӣ, демократия ва тартиботи ҳуқуқӣ мебошад.

4. Тоқатпазирӣ, ки бо эҳтироми ҳуқуқи инсон ҳаммаъно аст, маънои тоқат қардани беадолатии иҷтимоӣ, даст кашидан аз эътиқоди худ ё қабули эътиқоди каси дигарро надорад. Он маъно дорад, ки ҳар як шахс дар пайравӣ ба ақидаи худ озод аст ва чунин

озодиро барои дигарон низ эътироф мекунад. Ҳамчунин эътироф мекунад, ки одамон аз рӯи табиати худ бо намуди зоҳирӣ, вазъи иҷтимоӣ, забон, кирдор ва арзишҳо гуногунанд ва ҳар яки онҳо ҳуқуқи ҳаёт ба сар бурданро доранд, ақидаҳои як кас ба дигар кас маҷбуран бор карда намешавад.

Моддаи 2. Сатҳи давлатӣ

1. Дар сатҳи давлатӣ тоқатпазирӣ конунҳои одилона ва объективӣ, таъмини тартиботи ҳуқуқӣ, меъёрҳои муҳофизатӣ-судӣ ва маъмурии дахлдорро талаб мекунад. Тоқатпазирӣ инчунин тақозо мекунад, ки ба ҳар як инсон имконияти пешрафти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ бе ҳама гуна таъйиз таъмин карда шавад. Бегонашуморӣ метавонад сабаби ҳолати фишорварӣ ва хусумат гардад.

3. Барои манфиати оромии байналмилалӣ муҳим аст, ки шахсони алоҳида, ҷомеа ва миллатҳо гуногунии маданияи ҷамъияти инсониро эътироф ва эҳтиром намоянд. Сулҳ бе тоқатпазирӣ вучуд дошта наметавонад, тараққӣ ва демократия бошанд — бе сулҳ.

Моддаи 3. Ҷанбаҳои иҷтимоӣ

1. Тоқатпазирӣ дар ҷаҳони муосир беҳад зарур аст. Мо дар асри ҷаҳонишавии иқтисодиёт ва баландшавии сатҳи ғаврият, тараққиёти алоқа, аз ҳам вобастагӣ, дар асри муҳочирати масоҳати бузург ва ҷойивазкунии аҳоли, муттаҳид ва ҷудошавии унсурҳои иҷтимоӣ зиндагӣ мекунем. Ҳар кадом минтақаи ҷаҳон гуногун аст ва дар навбати худ бо ҳамдигар алоқаи зич доранд. Бинобар ҳамин сабаб, ривочи тоқатпазирӣ ва низоъҳо аз рӯи моҳият ба тамоми ҷаҳон таҳдид дорад. Аз чунин таҳдидҳо сарҳадҳои давлати худро эмин нигоҳ дошта намешавад, зеро онҳо ҳислати ҷаҳонишавӣ доранд.

4. САБАБИ АСОСИИ НИЗОЪҲО. Сабаби асосии низоъҳо ин вучуд надоштани тоқатпазирӣ дар шуур ва рафтори одамон мебошад. Профессор Л. Витгенштейн гуфта буд: “Ягон кас намехоҳад, ки дигар касро дашном диҳад ва каси дашномдодашударо бинад. Ба кӣ маъқул аст, ки бо одами бесабаб хафа кардашуда вохӯрад? Хубтар он аст, ки аз одами бесабаб хафа кардашуда худро канор гирад. Барои дастгирии ӯ ҳислати мардонагӣ зарур аст” (Витгенштейн Л. Асарҳои фалсафӣ. Ҷ. 1. -М., 1994. - С. 422 (ба заб.русӣ).

Дар Эъломияи умумии ҳуқуқи башар қайд мешавад, ки эътирофи шарафи инсон, ки ба ҳамаи инсонҳо хос аст, ва ҳуқуқҳои баробар асоси озодӣ, адолат ва сулҳи умум мебошанд.

Дар муносибати байни шахсият бо дигар субъекти муносибатҳои ҷамъиятӣ муколама чун воситаи муҳими муомила ва ҳамдигарфаҳмӣ

баромад мекунад. Фарҳанги моколама худ ифодаи тоқатпазирӣ аст.

«Муколама чун муомилаи зиндаи байни ҳамсӯҳбатон имконият медиҳад, ки онҳо зарурати ҳамзистии хешро бо дигарон дарк кунанд ва инчунин эҳсоси баробарӣ дошта бошанд.

“Мумкин аст дар дигар ҳолат ман чунин оромона бо баъзе касоне, ки ҳоло дар сари миз нишастаанд, сӯҳбат дошта наметавонистам» - гуфтааст яке аз иштирокчиёни муколамаи сиёсӣ дар ш. Душанбе байни намоёндагони сохторҳои низомии ҳукумати ва дастаҳои ҳарбии ҷанговарони муҳолифин. Дар илмҳои иҷтимоӣ он нуқтаи назари умумӣ мушоҳида мешавад, ки низоъ на фақат вайронкунанда, балки асос ва ҷавҳари созишӣ дорад, барои муттаҳидӣ ба устувории гурӯҳӣ имконият медиҳад. Ин ба таппаккулёбии сарҳадҳои иҷтимоӣ оварда, сохтори ҷомеаро муайян мекунад, яъне талаботҳои гурӯҳҳои гуногуни иҷтимоиро муайян мекунад ва ин масоили моддӣ ва маънавӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ дар равандҳои сиёсӣ ва ҳангоми амалисозии ҳуқуқ ба низоми дароварда мешавад. Лекин ҳангоми низоъ ҳолатҳои ба вучуд меоянд, ки рафтору кирдорҳои дағалона ва зӯрварӣ меъёри ҳаёт мешаванд ва дар ҷомеа принсипи якдигарро нест кардан баргаришт пайдо мекунад. Дар ин мавридҳо шаклҳои оддии зидди низоъ дар намуди музокирот басанда нестанд. Лекин дар заминаи музокирот ва муколама, муколамаи ҷамъиятӣ ва истифодаи маҷмӯи воситаҳои сиёсӣ ва ҳуқуқи баррасии низоъ бамаврид мебошанд.

Фарҳангиносии барҷастаи Русия, адабиётшинос ва мутафаккир М.М.Бахтин ҳисоб мекунад, ки муқолима чун ҳодисаи универсалӣ барои шуури инсон, худшиносӣ ва ақидаи шахсият баромад мекунад. Ҳама гуна матн муқолимавӣ мебошад, ҳама гуна сухан бошад, (инчунин муқолимаи дохилӣ) танҳо дар заминаи муносибатҳои муқолимавӣ фаҳмида мешавад.

Барои фаҳмидани дигар одам ё тамаддун муомила, сӯҳбат ва муқолима бо онҳо тавассути матн зарур аст. Шакли ҳаттии натиҷаи муқолима ва созиш бошад, дар шартнома (аҳднома) ифода меёбад.

Мафҳумҳоро дар ёд доред: *тоқатпазирӣ, таҳаммул, толерантност, ҳамдигарфаҳмӣ, ҷанбаҳои тоқатпазирӣ, дигарандешӣ, плюрализм ва тоқатпазирӣ, низоъ.*

Савол ва супоришҳо

1. Мафҳумҳои “тоқатпазирӣ” ва “ҳамдигарфаҳмӣ”-ро фаҳмонда диҳед. Тоқатпазирӣ барои чӣ зарур аст?

2. Бо кадом сабабҳо тоқатпазирро зухуроти фарҳанги ҳуқуқ меномем?

3. Робитаи байниҳамдигарии тоқатпазирӣ ва ҳуқуқи инсонро муайян соzed.

4. Қобилияти тоқатпазирӣ, ё худ таҳаммул ба кадом аҳамият молик аст? Дар ин бора далелҳо биёред.

5. Дар кадом сурат тоқатпазирӣ зарур аст? Дар бораи тоқатпазирӣ аз фарҳанги миллӣ мисолҳо биёред.

6. Дар кадом санади ҳуқуқи байналмилалӣ нисбати тоқатпазирӣ нишондодҳо инъикос гардидаанд?

§ 47. ФАРҲАНГИ ПЕШБУРДИ МУЗОКИРОТ

Хирадмандон ҳама вақт метавонанд созиш кунанд, бо он сабаб ки ҳар хел фикр мекунанд, аҳмақон бошанд, ҳеч вақт ба як созиш намеоянд, бо он сабаб, ки як хел фикр мекунанд.

К. Мелихан

1. ҶУСТУҶЌИ РОҲҲОИ МУСОЛИҲА. Дар даҳсолаҳои охир тезтунд гардидан ва аҳамияти умум пайдо кардани масоили беҳатарӣ ва ташаққулёбии асосҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ баҳри сулҳ ва инкишофи устувор мушоҳида мешавад. Дарёфти консепсияҳо ва моделҳои ташкили институтсионалии ҷомеа бояд «механизмҳои» амали зиддинизоъӣ дошта ва дар асоси муросо ва баробарӣ буда, дар дохили маданияти ҷомеа бошанд. Онҳо бо асосҳои муколама ва маданият алоқа доранд, ки дараҷаи шуурнокии фардҳо ва гурӯҳҳоро баланд мебардоранд. Ин механизмҳо дар аксар институтҳои иҷтимоӣ истифода мешаванд, лекин дар мавридҳои, ки суҳан дар бораи низоъҳои «кӯҳна» ё ки «вазнин ва ҳалнашаванда» меравад, дарёфти технологияҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ, ки имкониятҳои боэътимоди зиддинизоъии фарҳангро истифода мебаранд, яке аз вазифаҳои муҳимми илм ва амалияи давлатдорӣ ва низоми ҳуқуқии замони муосир мебошад.

Ҳуқуқи гуфтушунид ханӯз дар замони бостон сарчашмаи ташаққулёбии институтҳои қадими ҳуқуқӣ буд. Ҳуқуқи музокирот дар замони қадим сарчашмаи ташаққулёбии институтҳои ҳуқуқӣ буд: «аз гуфтушунидҳо дар бораи ошӣ, ки дар ҷамоаи авлодӣ ҷой доштанд, минбаъд ҳуқуқи муросокорӣ ба вучуд омад, ки шартнома дар бораи ошӣ буд, ё ин ки ба ибораи дигар гӯем, шартнома дар бораи бастанӣ сулҳ байни гурӯҳҳои муҳолифи авлодӣ ба шумор мерафт?

Чунин тартиби корбурди сиёсӣ-ҳуқуқӣ, аҳамияти худро гум мекунад, агар тарафҳо ва миёнаравон дар ғайрати соҳиби имтиёзҳои усулӣ ва дурнамои хеш бартаридоштаро мавриди истифода қарор диҳанд. Масалан, дар раванди музокирот оид ба ҳалли низоъи Исроилу Фаластин якҷанд даҳсолаҳо боз баррасии масъалаҳо аз нуқтаи назари муғризонаи хеш боиси аз нав авҷ гирифтани низоъ гардид. Маълум аст, ки аз кулли тарзҳои маъмули ҳалли ихтилофоти тарафайн гуфтушунид байни онҳо аз ҳама натиҷабахштар мебошад.

Ба андешаи коршиносон бо риояи шартҳои зерин оғози музокирот дар байни Исроил ва Фаластин имконпазир аст: 1) тарафҳо ба ғайр аз манфиатҳои зиддиятнок боз манфиатҳои умумӣ доранд; 2) тарафҳо ҳисоб мекунанд, ки расидан ба фаҳмиши муайян ё ин ки созишнома барои онҳо аз ҳамаи дигар алтернативаҳо фоидаовар аст; 3) ба мубоҳиса ворид мешаванд ва барои дарёфти қабули қарори таъминкунандаи манфиатҳояшон кӯшиш кунанд.

Баъзан мешавад, ки тарафҳо танҳо талаботи ягона ва қатъии худро пешниҳод мекунанду ҳалос. Масалан, дар оғози музокирот миёни тарафҳои низои байни тоҷикон тарафҳои ҳукуматӣ ва муҳолифин талаботи ҷиддӣ ба сӯи тарафи дигар пешниҳод карда буданд. Барои ҳамин ҳам як чанд сол лозим шуд, то ки тарафҳо тавассути гуфтушунид ба гузашткунӣ ва баробарӣ оянд.

Барои он ки оташи низоъ паст шавад, тарафҳо бояд дар бораи масъалаҳои баҳснок созиш кунанд ва шартҳои ҳамзистии ояндаро муайян созанд. Чи қадар мавзӯи баҳс дақиқ ва қатъӣ муайян шавад, ҳамон қадар низоъ бомуваффақияттар ҳаллу фасл мешавад. Гуфтушунид ин сӯҳбат, муқолима дар бораи зиддиятҳо ва масоили (проблемаҳои) мавҷуда мебошад ва навъҳои ҳаракатҳои гуногуни тарафайнро пешбинӣ мекунанд. Инҳо хоҳишҳо, талабҳо, тақлифҳо, ваъдаҳо, радкуниҳо ва ғайраҳо мебошанд.

2. ҚОИДАӢ ТАРТИБОТИ МАЪМУЛИ РАСИДАН БА СУЛӢ.

Одамон дар тӯли таърих соҳиби таҷрибаи бойи ташкили музокирот шуданд. Он на фақат дастоварди сиёсатмадорони касбӣ шудааст, балки коршиносҳо, рӯзноманигорон, идоракунандагон, олимон дар фаъолияти худ барои ривочи иртиботҳои (алоқаҳо, муносибатҳо) хеш санъати пешбурди баҳсу гуфтушунидро бомуваффақият истифода мебаранд. Дар даҳсолаҳои охир як қатор қоидаҳои тартиботи ҳуқуқии пешбурди гуфтушунидҳо дар илм ва амалия қор карда шуданд. Унсурҳои гуфтушунид ҳам муайян гардидаанд: тарафҳо, иштирокчиёни бевосита, мавзӯ, хатҳои алоқаю тамос дар байни онҳо, иттилоот ва амсоли инҳо. Бо фикри аксари тадқиқотчиён

норасоии маълумотҳо ба шубҳанокӣ ва нобоварии иштирокчиён нисбати ҳамдигар, яъне ба устувории низоъ сабаб мешаванд.

Дар асарҳое, ки ба менечмент бахшида шуданд, ба ҳалли низоъҳои истехсолӣ аҳамият дода мешавад. Дар ин ҷо ҳуди тайёрии гуфтушунид аҳамияти калон дорад. Ба он чамъкунии маълумот дар бораи тарафи муҳолиф (дар музокирот—шарик), хислатномаи шахсии он, далелҳои мушаххас ва ғайра

Бо дар назардошти тадқиқотҳои илмӣ ва таҷрибаи сулҳофарӣ қоидаҳои зерини гузаронидани музокиротро тавсия кардан мумкин: 1) эътирофи ҳуқуқҳои ҳамдигар; 2) бо диққат гӯш кардани шарик; 3) намоиши фаҳмиши нуқтаи назари шарик; 4) муайянкунии он, ки шарик чӣ хел низоъро тасаввур ва ҳис мекунад; 5) муайянкунии мушаххаси мавзӯи муҳокима; 6) қайди нуқтаҳои назари умумӣ; 7) муайянкунии оромонаи сабаби “муҳолифат”-и тарафҳои низоъ; 8) як бори дигар тасвир намудани мазмунӣ низоъ; 9) дарёфти ҳалли умумии масоил; 10) қабули «хусни тафохум» (“комюнике”)–и умумӣ ва дар он ҷо қайд намудани ризоият ва фарқияти тақлифҳои тарафҳо. Масалан, дар хусни тафохуми муштарақ дар бораи чамъбасти марҳалаи сеюми музокироти байни тоҷикон дар Ашқобод 8-21 июли соли 1996 натиҷаҳои музокирот дар байни тарафи ҳукумати ва тарафи муҳолифин қайд шуданд, «тарафҳо садоқати худро ба ҳалли сиёсии мочаро тасдиқ кардаанд». Дар музокироти миёни тарафҳои низоъи байни тоҷикон ҳуччатҳои аҳамияти ҳуқуқидоштаи гуногун ҳам қабул шуда буданд, аз қабили Изҳоротҳо, Баёниҳо, Мурочиатномаҳо, Протоколҳо, Созишномаҳо, Эъломияҳо, Низомномаҳо, Меморандумҳо.

3. ТАВСИЯҲОИ ОЛИМОН БАРОИ ПЕШБУРДИ МУВАФ-ФАҚОНАИ МУЗОКИРОТ. Олимон якчанд тавсияҳоро оид ба ҳатогихое, ки дар гуфтушунид ба онҳо роҳ дода мешаванд, пешбарӣ мекунанд ва онҳо дар мавриди ғалаба кардан дар музокироту муборизаи низоъ ҳам масоили низоъро бартараф карда наметавонанд ва дар оянда боз ҳам зиддияти манфиатҳо ба вучуд меояд, ба монанди:

- Шарик ҳатогии ҳешро чун ғалати тарафи муҳолиф эътироф мекунад;
- Шарик манфиатҳои худро тез-тез иваз мекунад;
- Шарик ба мубориза омода аст ё ин ки бе зарурияти кофӣ барои муҳофизат тайёр шудааст;
- Шарик эътирофи бартарияти худро талаб мекунад;

• Ранҷҳои пештара ёд мешаванд ва ҷойҳои нозуки муҳолиф ошкор мегарданд;

• Дар охири музокирот «ғолиб» ва «мағлуб» эътироф мешаванд.

Гуфтушунид торафт бомуваффақият мешавад, агар боварӣ дар байни иштирокчиён мустаҳкам шавад. Агар талабҳои тарафҳо, ақаллан, қисман қонеъ гарданд, ин яке аз зинаҳои расидан ба созиш ва ҳалли низоъ, давомёбии бомуваффақияти музокирот хоҳад шуд.

Тавсияҳои гуногун оид ба гузаронидани музокирот, ки ба ҳалли низоъҳои меҳнатӣ, идоравӣ ва байналмилалӣ бахшида шудаанд, аз ҷониби тадқиқотчиёни амрикоӣ қор қарда баромада шудаанд. Дар семинаре, ки дар Маскав аз тарафи ташкилоти «Дарёфти роҳи умумӣ» (директори барнома Бэтси Коэн) ташкил қарда шуда буд, унсурҳои зерини асосии музокирот пешниҳод гардида буданд:

1. Гуфтушунид бояд ҳам аз рӯи низом ва ҳам аз рӯи моҳияти қор гузаронида шавад;

2. Тарафҳо бояд ба фаҳмиши созишии масъала биёянд ва баъд барои ҳалли якҷояи он шурӯъ намоянд;

3. Масъалаҳои пештараро бо сабабҳои ба онҳо алоқаманд муайян кунанд. Инчунин масъалаҳои инсонӣ бояд аз шарафи инсон ҷудо фаҳмида шаванд, манфиатҳо бошанд, аз мавқеи ҷонибҳои низоъ.

4. Одамонро алоҳида аз мушкилоти онҳо дидан лозим, муомилаи онҳо бояд хубтар ва тавассути бовариҳосилкунӣ устувор шавад. Баҳри нуқтаи назари хеш муносибатҳои хубро вайрон накунанд;

5. Асосноккунии ақидаҳо бояд адолатнок бошанд ва ақидаҳои дигаронро эҳтиром намоянд, ҳатто дар мавридҳои, ки бо онҳо норозӣ ҳастанд.

6. Дар бораи мавзӯи ҳаракати худ фаромӯш накунанд ва ба эҳсосоти фантазия (тахайюлот) дода нашаванд.

Дар ҳулоса нафақат муҳимияти гуфтушунидро чун усули ҳалли низоъ қайд мекунем, балки маҳдудияти онҳоро ҳам бинем. Тавассути онҳо на ҳама вақт зиддиятҳои айниро суғур ё ин ки бартараф қардан мумкин аст. Лекин, бешубҳа, дар он ҷое, ки норизоият бартараф нашудааст, музокирот лозим аст. Музокирот шакли ояндадори алоқаи одамон мебошад, ки дар шароити муносибатҳои бозоргонӣ ривож меёбанд.

Олимон дар бораи музокирот хангоми озод қардани гаравгонон низ бисёр ақида иброз намудаанд. Мутахассисони хоричӣ барои ин гуна мавридҳо пешниҳод мекунанд, ки хусусиятҳои зерин таҳлил ва ба ҳисоб гирифта шаванд: 1) хусусиятҳои ҳоси шахсияти террористҳо; 2) ангеҷаҳо ва мақсадҳои забткунӣ; 3) пешгӯӣ оид ба рафтори имконнопазири ҷиноятқорон дар замони наздик ва оянда;

4) тартиби бехтарини гузаронидани музокирот бо онҳо; 5) интихоби шахсе, ки бо онҳо гуфтушунид мегузаронад ва равоншиносии машваратчӣ; 6) ташкили ҳамкории ҷаврии барандагони гуфтушунид, роҳбарият ва гурӯҳи воридшавӣ (вторжения).

Вазифаҳои асосии музокирот: а) ҳимояи ҳаёти гаравгон; б) дастгирии террористон ва в) баргардонидан ё ки хифзи амвол. Амалиёт бояд аз рӯи нақша ва қарорҳои асосноки қонунии гузаронида шаванд.

Мавзӯи гуфтушунид метавонад гуногун бошад: шартҳои озодкунии гаравгон; ҳӯрок барои гаравгон ва террористон; шартҳои додани озодӣ ба террористон; ташкили ҳамкорӣ байни тарафҳои гуфтушунид. Мутахассисон ҳисоб мекунад, ки омили муҳимтарин ин бартараф намудани ҳолати (ҳаяҷонии) террористон мебошад ва ин боиси камшавии куштору дигар рафторҳои номатлуб мешавад. Барои ҳамин баҳри итмоми музокирот саросемагӣ лозим нест ва ҳамаи созишҳои басташуда бояд аз ҳарду ҷониб иҷро шаванд.

Дар баъзе мавридҳои истисно ва ҷиддӣ давлат воситаҳои махсуси дар қонун пешбинишударо истифода мебарад ва дар ҳолати вазнин баҳри начоти ҳаёти шахрвандон террористон несту нобуд карда мешаванд. Истифодаи маҷмӯи тадбирҳо ва воситаҳои нишонии он мебошад, ки роҳҳои дигари ҳалли чунин низоъи ҷавқуллода мавҷуданд. Лекин тарси ҳалли зӯрваронаии масъала баъзан наметавонад низоъро ҳал кунад. Масалан, дар таърихи аҳди бостон шох Сулаймон чун зинаи олии судӣ баҳси ду занро оид ба соҳиби кӯдак будан хирадмандона ҳал мекунад. Ӯ тақлиф мекунад, ки кӯдак ба ду қисм ҷудо карда, ба ҳарду зан дода шавад. Лекин яке аз занҳо баҳри зинда мондани кӯдак ӯро ба зани дигар мебахшад. Аз ин рӯ, шох онро модари ҳақиқӣ ҳисобида, зани дигарро ҷазо медиҳад.

Дар бораи муассисаҳои ҳуқуқӣ ва тартибҳои ҳалли низоъҳои қайд кардан мумкин аст, ки гузашткунӣ чун ҳамкорӣ воситаи ба ҳама маъқули ҳамкории тарафҳои муҳолифи низоъ бо роҳи музокирот мебошад. Услуби ояндадори доир намудани музокирот ҳамкорӣ мебошад. Дар асоси он усули гуфтушуниди принсипиалӣ гирифта мешавад, ки олимони Донишгоҳи Гарварди ИМА Фишер ва Юри кор карда баромаданд.

Онҳо чор мафҳумро истифода мебаранд: 1. Муайянкунии вақти гузаронидани сӯҳбатҳо ва муҳокимаи масъалаҳо. 2. Тайёр кардани шароит барои гузаронидани музокирот (кафолатҳои қонунии бехатарӣ, меҳмондӯстӣ ва монанди инҳо). 3. Муҳокимаи масъалаҳо (ки метавонад аз як қатор вохӯриҳои намояндагони тарафҳои иборат бошад); 4. Бастани шартнома, созишнома.

Бояд қайд кард, ки музокирот ва вохӯриҳои тарафҳои низоъ чун раванди зинда ва доимӣ фаҳмида мешаванд.

4. СММ ВА МУЗОКИРОТИ БАЙНИ ТОЧИКОН. Бастани шартнома бояд ба риояи принципҳои ҳуқуқ, санадҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, конститутсия ва қонунгузорӣ асос ёбад. Масалан, баъд аз муроҷиати сарвари Ҷумҳурии Тоҷикистон ба СММ бо мақсади ҷалб намудани ин созмони маъруфтари байналмилалӣ - ҳуқуқӣ ба раванди музокирот байни тарафҳои ҳукумати ва муҳолифини низоъи байни тоҷикон, ин созмони универсалӣ, ки мақсадҳои асосии он чун намояндаи ҳамаи давлатҳои ҷаҳон муҳофизати сулҳ ва ҳуқуқи инсон мебошад, дар асоси меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ барои музокироти байни тоҷикон хизмати босазое кард.

Намояндагони СММ дар он давлатҳое, ки гуфтушунид мегузафт, имзо созишномаи имтиёзҳои дипломатӣ ва иммунитетҳои аъзои ҳар як намояндаи тоҷикро пешбинӣ намуда ва имзо мекарданд. Чун миёнарав, намояндаи махсуси Муншии Кулли Созмони Милали Муттаҳид дар Тоҷикистон баъди Президент ва роҳбари муҳолифини тоҷик созишномаҳои имзо мекард ва ин кафолати муҳимтарини ҳуқуқи ҷомеаи ҷаҳонӣ барои тарафҳои музокирот дар байни тоҷикон буд.

Мафҳумҳоро дар ёд доред: *низоъ, низои фавқулодда, музокирот, мусолиҳа, муросокорӣ, технологияҳои сиёсӣ ва ҳуқуқи музокирот, унсур ва масъалаҳои музокирот, ҳуҷҷатҳои музокирот: баёния, муроҷиатнома, протокол, созишнома, эълония, низонома, меморандум, шарик ва тарафҳои музокирот.*

Савол ва супоришҳо

1. *Кадам роҳу вуситаҳои мӯсири музокирот ва ба мусолиҳа омадани иштирокчиёни низоъҳо вуҷуд доранд?*
2. *Аз назари манфиатҳои тарафайн иштирокчиёни музокирот бояд нисбати ҳамдигар чӣ тавр муносибат кунанд?*
3. *Унсурҳои асоси музокиротро номбар карда, онҳоро шарҳу эзоҳ диҳед. Олимон дар ҷараёни музокирот кадом унсурҳоро самараноктар мешуморанд?*
4. *Кадам омил ва муносибатҳо ба пешбурди муваффақонаи музокирот монеъ шуда метавонанд?*
5. *Дар бораи музокироти байни тоҷикон ва баста шудани созишномаи истиқрори сулҳ ва риояти миллӣ нақл кунед.*

6. Дар бораи нақши СММ ва давлатҳои миёнарав дар музокироти байни тоҷикон маълумот диҳед.

7. Як музокироти эҳтимолиро ба сахна гузошта, дар он нақши иштирокчиёни онро иҷро кунед.

БОБИ 13. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶАҶОН ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

§ 48. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶОМЕАИ БАШАРӢ

1. МАФҲУМИ “ҲУҚУҚИ БАШАР”. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон вазифаи муҳими ҳам ташкилотҳои байналмилалӣ ва ҳам давлатҳои демократӣ эътироф гаштааст. Ин бесабаб нест, чунки фарҳанги ҳуқуқӣ тарғибу тарбияи арзишҳои эътироф намудаи башарро, пеш аз ҳама, марбут ба ҳуқуқҳои инсон дар назар дорад. Фарҳанги ҳуқуқӣ – ин фарҳанги умумиинсонист. Он фарҳанги одамони ҳазорсолаи саввум хоҳад гардид.

Эътироф, эҳтиром ва риояи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд ҷузъи фарҳанги ҳуқуқи инсон буда, бе донишомӯзӣ, бе маърифатнокии аҳоли, бе ҷараёни мунтазами таълим номумкин аст. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон маърифатнокӣ, тарбияву таълимро металабад. Инсон ҳар чӣ қадар бештар аз ҳуқуқу озодиҳои фардӣ бархурдор бошад, сатҳи истифодаву риояи онҳо ҳамон қадар бештар мегардад. Надониستاني ҳуқуқҳои инсон боиси нофаҳмиву беаҳамиятии одам нисбати онҳо мегардад.

Таълими ҳуқуқҳои инсон – ин ҷараёни таълими мақсаднок, мунтазам ва муташаккилона аст, ки баҳри ташаккули донишҳо, қобилият ва арзишҳои марбут ба ҳуқуқҳои инсон сурат мегирад.

Ҷараёни таълими ҳуқуқҳои инсон **мақсаднок** аст, зеро ба мақсади ташаккули донишу малака ва арзишҳои ахлоқӣ ба роҳ монда мешавад. Сониян, таълим **мунтазам** сурат мегирад, яъне аз давраҳои муайяни таълим иборат аст, таълиму тарбияи ҳамарӯза ва доимиро дар назар дорад. Ниҳоят, таълими ҳуқуқҳои инсон **муташаккилона**, тибқи барномаҳои консепсияҳои байналхалқӣ, барномаву нақшаҳои

давлативу таълимӣ мегузарад, аз тарафи марказҳои ягонаи таълиму тарбия ташкил ва идора мешавад. Натиҷаи ниҳоеи таълими ҳуқуқҳои инсон – ин ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон аст.

Фарҳанги ҳуқуқи инсон – ин маҷмӯи донишҳои инсонии илман ва амалан асоснок гашта оид ба ҳуқуқҳои инсон, қобилияту истеъдоди шахсии дарку ҳифзи ҳуқуқу озодиҳо ва арзишҳои ахлоқист, ки дар қараёни таълими ҳуқуқҳои инсон ташаккул меёбад.

Донишҳои инсонӣ он тасаввуроти мафҳумҳо, ақидаву ғояҳоеро дар бар мегирад, ки дар тафаккури инсон оид ҳуқуқу озодиҳои дар қараёни таълими мақсаднок, танзимгашта, мунтазам ва муташаккилона ташаккул меёбанд. Дар баробари аз худ намудани донишҳои соҳаи ҳуқуқи инсон ҳар фард бояд дорои қобилияту малакаи дарки онҳо ба ҳайси ҳуқуқҳои фитрӣ ва дахлнопазир, маҳорати истифодаи фаъолона ва дурусти онҳо, ҳифзи онҳо тавассути механизмҳои миллӣ байналхалқӣ бошад. Фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар баробари донишҳо аз **арзишҳои ахлоқӣ** (адолат, бовиҷдонӣ, масъулият, эҳтироми одамон ва ғ.) низ иборат аст.

 Дар қорқарду амалӣ гаштани сиёсати тарбияи насли наврас дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон кӣҳо саҳмгузоранд? Моҳияти консепсияи байналмилалӣ таълими ҳуқуқҳои инсон дар чист?

2. СИЁСАТИ ТАРБИЯИ НАСЛИ НАВРАС ДАР Рӯҳияи ҳуқуқи инсон ва консепсияи байналмилалӣ таълим дар соҳа. Нуктаҳои асосии сиёсати тарбияи насли наврас дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон дар як қатор ҳуҷҷатҳо ва маводи байналмилалӣ, минтақавӣ ва миллий инъикоси хешро ёфтааст. Беш аз 30 сол аст, ки Созмони Милалӣ Муттаҳид, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, Шӯрои Аврупо машғули масоили марбут ба таълими ҳуқуқҳои инсон дар мактабҳои умумианд. Ин ташкилотҳо пешниҳодоти мушаххасро дар ин соҳа муқаррар мекунанд. Дар заминаи онҳо давлатҳо масъулияти хешро баҳри тарғибу ташвиқи ғояҳои сулҳ, ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳуқуқҳои инсон дарк намуда, пешниҳодоти ташкилотҳои байналмилалӣро дар қараёни ташкили омӯзиши фанни ҳуқуқи инсон истифода мебаранд. Дар ташкили таълими ҳуқуқи инсон ташкилотҳои ғайриҳукумати низ саҳмгузоранд. Дар шароити имрӯза дар давлатҳо – азёои Ҷамқорӣи Аврупо, ИМА ва Канада консепсияи

байналхалқии илман асоснокгаштаи таълими ҳуқуқи инсон дар мактаби таҳсилоти умумӣ ба роҳ монда шудааст.

Зери мафҳуми консепсияи байналмилалӣ таълими ҳуқуқҳои инсон низоми андешаҳо, ақидаҳо оид ба ҳуқуқи инсон ва фаъолияти маърифативу амалӣ баҳри омӯзиши онҳо фаҳмида мешавад.

Консепсияи мазкур аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид, ЮНЕСКО, Шӯрои Аврупо, Пажӯҳишгоҳҳои байналмилалӣ ҳуқуқҳои инсон ва дигар ташкилотҳои байналмилалӣ пешниҳод шудааст. Он аз унсурҳои зайл иборат аст: мақсад, вазифаҳо, самтҳои асосӣ, мазмун, усулҳо, шаклҳо ва воситаҳои таълими ҳуқуқҳои инсон.

- 1. Зарурати қабули барномаҳои соҳаи таълими ҳуқуқҳо дар ҷист?*
- 2. Саҳми ташкилотҳои байналмилалӣ ва ғайриҳукуматӣ дар ин самт дар чӣ зоҳир мегардад?*
- 3. Ташкили таълими ҳуқуқи инсон чӣ таъсир мегардад?*
- 4. Ҳуҷҷатҳои асосии ин соҳа кадомҳоянд ?*

3. БАРНОМАҶО ҲУҶҶАТҶОИ АСОСИИ СОҶАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Солҳои 60 – 70-ум асри гузашта дар мамӯлики Аврупо, ИМА, Канада теъдоди зиёди барномаҳо дар соҳаи таълими иҷтимоӣ ва солҳои 80-ум марбут ба ҳуқуқҳои инсон пешбарӣ мешаванд. Ҳадаф аз коркарди онҳо тарбияи насли наврас дар рӯҳияи эҳтироми ҳуқуқҳои инсон, сулҳ ва ҳамдигарфаҳмӣ буд. Даҳсолаи охир бо иштирок ва саҳми ташкилотҳои байналмилалӣ, ҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ барномаҳои мукаммили соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон дар ҷараёни талими давлатҳои мутамаддин ҷорӣ гаштанд. Ин зайл барномаҳоро Созмони Милали Муттаҳид, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, Шӯрои Аврупо дастгирӣ мекунанд. Ҳамҷунон омӯзиши таҷрибаи таълими ҳуқуқи инсон ҷараён дорад.

Дар ин кор саҳми **ташкилотҳои байналмилалӣ ғайриҳукуматӣ** низ назаррас аст. Онҳо шаклҳои гуногуни равобитро бо мактабҳои миёнаи умумӣ истифода намуда, дар ташвиқи донишҳои ҳуқуқи инсон бевосита ширкат меварзанд. Ин ташкилотҳоро одатан ба **се гурӯҳ** ҷудо мекунанд: 1) очонсҳои махсусгардоншудаи ёрирасон (ҳам дунявӣ ва ҳам динӣ), ки дорои марказҳои мухталифи инкишофанд (масалан, Фонди начоти кӯдакон, ЮНИСЕФ ва г.); 2) ташкилотҳои марбут ба хифзи ҳуқуқҳои инсон ва таъмини сулҳ (аз қабилҳои Авфи

байналмилалӣ); 3) ташкилотҳои вобаста ба таҳияи барномаҳо, ки дорои марказҳои махсуси таълимӣ, гурӯҳҳои корианд (аз қабилӣ Шӯрои таълими шаҳрвандии умумӣ ё Маркази таълими глобалии Донишгоҳи Йорк, воқеъ дар Британияи Кабир).

Мақсаду вазифаҳои таълими ҳуқуқи инсон дар ҳуччатҳои байналмилалӣ пешбинӣ мешаванд. Дар *Симпозиуми Венагӣ* таҳти унвони «**Тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон дар мактабҳои Аврупои Ғарбӣ**», ки 17-20-и май соли 1983 барпо шуда буд, номгӯи ҳуччатҳои байналмилалӣ дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон муайян гардид. Ин пеш аз ҳама Эъломияи ҳуқуқи башар аст, ки дар он вазифаи *давлатҳо баҳри мусоидат намудан ба эҳтироми ҳуқуқҳои инсон* эълон гаштаанд. Дар Эъломия боз ду нуктаи дигар таъкид мешавад:

«дарки ҳамагонии мазмуни ин ҳуқуқҳо ва озодиҳо баҳри иҷрои ин вазифа аҳамияти калон дорад»; «ҳар як инсон ва ҳар мақоми ҷомеа, бо назардошти ин Эъломия, бояд тавассути таҳсилу таълим барои эҳтироми ин ҳуқуқу озодиҳо кӯшад».

Ин нуктаҳои қайдшуда асоси ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон дар ҳамаи давлатҳои ҷаҳон эътироф мешаванд.

Дар *Конфронси генералии СММ оид ба масъалаҳои таълим, илм ва фарҳанг*, ки 17-23-и ноябри соли 1974 дар Париж даъват шуда буд, масъулияти давлатҳо баҳри ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон таъкид гардид. Дар ин Симпозиум *Тавсияҳо оид ба тарбия дар рӯҳияи ҳамдигарфаҳми байналмилалӣ, ҳамкорӣ ва сулҳ ва тарбия дар рӯҳияи эҳтироми ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои асосӣ* қабул гардид. Ин ҳуччат дар сиёсати байналмилалии тарбиявӣ санади асосӣ гардид. Дар банди чоруми боби 3-и ҳуччати номбурда принсипҳо, мақсад ва вазифаҳои сиёсати таълими ҳуқуқи инсон муайян гаштанд: а) ҷанбаи байналмилалӣ ва дурнамои умумичаҳонии дар ҳамаи сатҳу шаклҳои таълим; б) фаҳмиш ва эҳтироми ҳамаи халқҳо, фарҳанг, тамаддун, арзишҳо ва шакли ҳаёти онҳо, аз он ҷумла, фарҳанги маҳаллии ақалиятҳои миллӣ ва фарҳанги миллатҳои дигар; в) дарки ҳамбастагии вусъатёбандаи глобалии байни халқҳо ва миллатҳо; г) омодагӣ ба ҳамкорӣ бо дигарон; д) дарки на танҳо ҳуқуқҳо, балки вазифаҳои ба зиммаи ашхоси алоҳида, гурӯҳҳои иҷтимоӣ ва халқҳо нисбати якдигар гузоштанишуда; е) дарки зарурати ҳамбастагӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ; ж) омодагии шахси алоҳида ба иштирок дар ҳалли масоили ҷомеаи худ, кишвари худ ва умуман *ҷаҳон*. Дар банди 18-и боби 5-и ин ҳуччат нобаробарӣ, беадолатӣ, истифодаи қувва дар муносибатҳои байналмилалӣ аз ҷумлаи он омилҳои номбар

мешаванд, ки пеши роҳи таълими ҳуқуқи инсонро мегиранд.

Бо дар назардошти аввалиндараҷа будани тавсияҳои ҳуҷҷати зикргашта ЮНЕСКО ба давлатҳо-аъзо ва ташкилотҳои миллии тавсия намудааст, ки дар мӯҳлатҳои муқарраргашта ба СММ ҳисоботро дар хусуси иҷрои ин тавсияҳо пешниҳод намоянд. Дар ҳуҷҷати мазкур мафҳуми калимаи «тарбия» низ дода шудааст. Тибқи ин ҳуҷҷат:

Калимаи «тарбия» маънои ҷараёни ҳаёти ҷамъиятиро дорад, ки дар ҳудуди он ашхоси алоҳида ва гурӯҳҳои иҷтимоӣ дар доира ва баҳри иттиҳоди миллии ва ҷаҳонӣ бошӯуруна инкишоф додани истеъдод, қобилият, рағбат ва донишҳои хешро меомӯзанд.

Дар ин ҳуҷҷат ҳамчунон алоқаи байни тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқи инсон ва таълими глобалӣ (банди 4), тарбияи шаҳрвандӣ ва ахлоқӣ (бандҳои 10-16), тарбия дар рӯҳияи сулҳ (банди 6) ва тарбияи байнифарҳангӣ – тавассути омӯзиши фарҳанги ватаниву ҷаҳонӣ (бандҳои 4 в, 17, 21, 22, 23) таъкид мешаванд. Ғайр аз он, зарурати тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон дар муассисаҳои томактабӣ, мактабҳои миёна, таълими минбаъдаи калонсолон, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар ин соҳа қайд мешаванд.

Бо дар назардошти муҳим будани тавсияҳои зикргашта ҳуҷҷати номбурда ҳоло чун *дастури асосӣ* дар соҳаи тарбия эътироф гашта, асоси таҳияи барномаҳои таълимии ҳуқуқи инсон қарор мегирад.

Дар таълими ҳуқуқи инсон ҳуҷҷати дигар бо номи «Нақшаи ҷаҳонии фаъолият оид ба тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон ва демократия» низ аҳамияти муҳимро дорост. **Он дар Конгресси байналмилалӣ оид ба тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон ва демократия**, ки дар доираи ЮНЕСКО ва Маркази ҳуқуқҳои инсонии СММ моҳи март соли 1993 доир гашта буд, қабул шудааст. Дар он зарурати ҷоннок намудани иштироки шахси алоҳида, оила, ҷомеа, давлат, ташкилотҳои байналмилалӣ, аз ҷумла СММ, дар табдили ҷомеаи шаҳрвандӣ ба ҷомеаи сулҳпарвар, ки дар он кулли ҳуқуқҳои инсон эҳтиром мегарданд, таъкид мешавад. Баҳри ин ҳадаф таълими ҳуқуқҳои инсон дар ҳамаи мактабҳои таҳсилоти умумӣ бояд ҷорӣ гардад, аз он ҷумла, омодагии муаллимони мактаб, шӯроҳои омӯзгории мактабӣ, маъмурияти мактабҳо ва волидайн бояд андешида шавад.

Дар соҳаи таълими ҳуқуқи инсон «Эълومияи Венагӣ ва барномаи фаъолият», ки моҳи июни соли 1993 дар Конфронси байналмилалӣ қабул шудааст, аҳамияти калон дорад. Он ба зиммаи давлатҳо – аъзоёни СММ вазифаи таҳияи барномаҳои таълимии соҳаи ҳуқуқҳои инсонро мегузорад. Дар заминаи ин ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ аз

ҷониби ташкилотҳои минтақавӣ ва милли ҳуччатҳои дигари зарурӣ дар соҳаи таълими ҳуқуқи инсон қабул шудаанд. Дар Қарордоди Шӯрои Аврупо таҳни унвони «Таълими ҳуқуқи инсон» аз 25-и октябри соли 1978 зарурати омӯзиши ҳуқуқи инсон таъкид гашта, қайд мешавад, ки таълими ҳуқуқи инсон кафили ҳифзи онҳост. Дар Эълומияи «Норавой – таҳдиди думократия», ки Кумитаи Вазирони Шӯрои Аврупо 14 май соли 1981 қабул намудааст, зарурати оғози омӯзиши ҳуқуқи инсон аз синфҳои ибтидоӣ таъкид мешавад. Аҳамияти таълими ибтидоии ҳуқуқи инсон ҳамчунин дар ҳуччати дигар бо номи «Таълими ибтидоӣ дар Аврупои Ғарбӣ» (Конфронси Шӯрои Аврупо моҳи июни соли 1981 қабул намудааст) қайд мегардад. Ҳуччатҳои дигар низ қабул шудаанд, аз қабилҳои Тавсияҳои Ассамблеяи Парлумонии Ҳамкории Аврупоӣ таҳти унвони «Аҳамияти фарҳанг ва таълим дар маҳдудсозии зӯрварӣ», лоиҳаи кор бо муаллимон, мутахассисон ва ташкилотҳои ғайриҳукумати бо номи «Тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон дар мактабҳои Аврупои Ғарбӣ», «Тавсияҳо оид ба таълиму омӯзиши ҳуқуқи инсон дар мактабҳо».

Ин қабил ҳуччатҳо дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон дар мамалики дигар низ қабул шудаанд. Масалан, дар Канада Билл оид ба ҳуқуқҳои соли 1960, Конститутсияи Канада аз соли 1982, Хартияи Канада оид ба ҳуқуқ ва озодихои асосӣ, Санад оид ба забонҳои расмӣ, Санад оиди ҳуқуқҳои инсон аз соли 1977 мақсаду вазифаҳои таълими ҳуқуқҳои инсонро муайян мекунанд. Барномаи милли дар соҳаи таълими ҳуқуқи инсон дар ИМА низ тасдиқ шудааст. Ҳуччаҳои зарурӣ дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон дар давлатҳои дигар низ қабул гаштаанд.

Тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон чӣ маъно дорад? Мақсаду мазмун ва чараёни ин тарбияро чӣҳо ташкил медиҳанд? Дониш, қобилият, арзишҳо ва саҳми ҷамъияти дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон чӣ маъно доранд?

4. МАФҲУМҲОИ АСОСИИ СОҲАИ ҲУҚУҚИ ИНСОН. Дар ҳуччатҳои номбурда теҳдоди зарурии мафҳуми истилоҳҳо дар соҳаи омӯзиши ҳуқуқҳои инсон истифода мешаванд. Мафҳуми «тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқҳои инсон» *унсурҳои зеринро дар бар мегирад*: 1) муқаддимаи ҳуччатҳои байналмилалӣ (Эълумияи ҳуқуқи башар ва ғ.), ки дар онҳо аҳамияту зарурати таълим дар ин соҳа таъкид мешавад; 2) номгӯи ҳуқуқҳои умумиинсонӣ (ба ҳаёт, озодӣ, бехатарӣ, адолат, ҳаёти шахсӣ); 3) номгӯи озодихои асосӣ (аз шиканча, аз ғулумӣ, аз поймолгардии ҳуқуқҳо, аз бадарға). Мақсади тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқи инсон – мусоидат намудан ба мубориза баҳри адолат ва сулҳ дар ҷаҳон аст.

Консенсияи марказии ҳуқуқҳои инсон – ҳамзистии байни одамони алоҳида, байни одамон ва давлат, байни давлатҳо ва миллатҳост.

Мазмуни тарбияро дар рӯҳияи ҳуқуқи инсон дар мактаби миёна ҳамаи он чизе ташкил медиҳад, ки дар доираи фанни ҳуқуқи инсон омӯхта мешавад. Чараёни тарбия дар рӯҳияи ҳуқуқи инсонро воситаву усулҳои омӯзиш ташкил медиҳанд. Мафҳумҳои асосие, ки ба таркиби фанни ҳуқуқҳои инсон дохиланд, инҳоянд: ҳуқуқҳои фитрӣ, шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, ҳуқуқҳои ақаллиятҳо, занону кӯдакон, вазифаҳои масъулият, тоқатпазирӣ, баробарӣ, адолат, адолати судӣ, худмуайянкунӣ, сулҳ, некӯахлоқӣ, низоъ.

Дар *барномаи илмҳои ҷамъиятии Шӯрои Миллии ИМА* чор мафҳуми асосӣ марбут ба тарбияву таълим қайд мешаванд: *донишҳо, қобилият, арзишҳо ва саҳми ҷамъиятӣ*. Онҳо дар *Тавсияи Кумитаи Вазирони Шӯрои Аврупо* шарҳ дода шудаанд. **Донишҳо** тасаввуроти фаҳмиши наврасону ҷавонро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, аз худ намудани ҳуҷҷатҳои байналмилалиро, омодагии онҳоро баҳри ҳимояи онҳо дар назар доранд. Донишҳои мактаббачагон дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, тибқи *Тавсияи Шӯрои Аврупо*, ба *чор категория* ҷудо мешаванд: 1) ҳуқуқҳо, вазифаҳо, ӯҳдадорӣҳо ва масъулияти инсон; 2) инконнопазирии падидаҳои беадолатӣ, нобаробарӣ, поймолгардии ҳуқуқҳо; 3) шахсиятҳои арзанда, ҳаракатҳои оммавӣ, ҳодисаҳои назарраси таърихӣ, ки саҳмгузори ҳуқуқҳои инсонанд; 4) ҳуҷҷатҳои асосии байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон.

Қобилият барои фаҳмиши ҳуқуқҳои инсон ва мусоидат ба онҳо зарур шуморида мешавад. Дар *Тавсияи Шӯрои Аврупо* қобилияту истیعдоди зерин чун ҷузъи таълими ҳуқуқҳои инсон эътироф мешаванд: **қобилияти ақлӣ** (қобилияти ифодаи шифоҳиву хаттӣ фикр, шундан ва баҳс намудан, ҳимоя намудани фикри шахсӣ, истیعдоди баровардани ҳулоса дар заминаи ҷамъу таҳлили сарчашмаҳои гуногун, аз он ҷумла, воситаҳои ахбор, таҳлили онҳо, баровардани ҳулосаҳои асоснок, қобилияти ошкор сохтани ҳама гуна қачфаҳмӣ, аз байн бурдани хурофоту қолабҳои кӯҳна; **қобилияти иҷтимоӣ** (истیعдоди дарки тафовут, муқаррар намудани муносибати қобили қабул бо дигарон бидуни фишор, ҳалли низоъ бе истифодаи зӯрӣ, ба худ гирифтани масъулият, истифодаи механизми ҳифзи ҳуқуқҳо дар сатҳи маҳаллӣ, минтақавӣ, ҷаҳонӣ).

Арзишҳо истифодаи арзишҳои ахлоқиро дар назар доранд, аз он ҷумла, дар чараёни омӯзиши ҳуқуқи инсон дар синфҳои ибтидоӣ, ба синни наврасон мутобиқ гардонидани мафҳумҳои мураккаби соҳаи

ҳуқуқҳои инсонро пешбинӣ мекунад. Озодӣ, тоқатпазирӣ, адолат, эҳтироми ҳақиқат аз қабili чунин арзишҳоянд.

Саҳми ҷамъиятӣ унсурҳои зеринро дар бар мегирад: 1) фазои демократӣ, ки заминаи иштироки шахс дар ҳаёти ҷамъиятиву давлатӣ буда, имкони изҳори ошкорой ақида, фаъолияти озодонаро фароҳам меорад; 2) фазои мусоиди мактаб, ки барои иштироки волидайн ва аъзои дигари ҷомеа дар ҳаёти мактаб мусоидат мекунад; 3) фароҳам овардани шароит барои ошкор гаштани қобилияти зехниву истеъдоди хонандагон дар санъат, мусиқӣ, варзиш дар фаъолияти мактаб ва муаллимон.

Мафҳумҳоро дар ёд доред: фарҳанг, фарҳанги ҳуқуқӣ, маърифати ҳуқуқӣ, дониш ва малака, арзишҳои ахлоқӣ, консепсияи байналмилалӣ таълими ҳуқуқи инсон, рӯҳияи ҳуқуқи инсонӣ, тамаддун, таълим, тарбия.

Савол ва супоришҳо:

1. Таълим ва фарҳанги ҳуқуқҳои инсон чист ?
2. Мақсаду вазифаҳои таълими ҳуқуқҳои инсон тибқи ҳуҷҷатҳои байналхалқӣ кадомҳоянд?
3. Ҳуҷҷатҳои байналмилалиро дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон номбар кунед.
4. Саҳми мактаб ва муаллимонатро дар ташкили тарбияву таълими ҳуқуқи инсон муайян созед.

§ 49. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

1. ТАЪЛИМИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ТОҶИКИСТОН.

Таълими ҳуқуқи инсон имрӯз дар Тоҷикистон чун сӯи сӯи давлатии таълим гардидааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон мисли давлатҳои дигари мутамаддин бар он аст, ки тарбияи насли наврас дар рӯҳияи арзишҳои эътирофшудаи башар яке аз вазифаҳои аввалиндараҷа буда, ба омода намудани ҷавонон ва аъзои дигари ҷомеа дар бунёди ҷомеаи шахрвандӣ ва давлати ҳуқуқӣ равона шудааст. Вақти он расидааст, ки таълими ҳуқуқи инсон дар қатори фанҳои дигар дар мактабҳои миёнаи тахсилоти умумӣ, ибтидоӣ, миёна ва олии касбӣ васеъ ҷорӣ гардад. Инкишофи ҷомеаи имрӯза аз тарбияву таълими хонандагон вобаста аст. Аз ин лиҳоз аз ҷониби Вазорати маорифи ҷумҳурӣ бо кӯмаки ташкилотҳои байналмилалӣ, бо иштироки мутахассисон барномаи таълими «Ҳуқуқи инсон» барои синфҳои

10 ва 11-и мактабҳои миёна ва ва дар асоси он китобҳои дарсӣ таҳия гаштааст. Ин иқдоми нек ва муҳим дар таълими ҳуқуқҳои инсон ва ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон аст.

Фарҳанги ҳуқуқҳои инсон моҳияти башардӯстиро дорост. Дар он тамоми арзишҳои башар дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон гирд оварда шудаанд. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон имрӯз вазифаи ҷомеаи ҷаҳон аст. Зарурати он дар ҳуччатҳои байналмилалӣ таъкид шуда, вазифаи давлатҳо, ташкилотҳои байналмилалӣ ва ҷаҳонӣ, ташкилотҳои минтақавию миллӣ ва ғайриҳукуматӣ мебошад. Тоҷикистон, ки ҳуқуқҳои дахлнопазир ва фитрии инсонро эътироф намудааст, аз иҷрои ин вазифаи муҳим дар канор нест.

Ҳанӯз дар «**Эълони истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон**» аз 24 августи соли 1990 давлати Тоҷикистон ба ҳамаи шаҳрвандон ва шахсоне, ки шаҳрвандӣ надоранд аммо дар ҳудуди ҷумҳурӣ зиндагӣ мекунанд, сарфи назар аз аслу насаб, вазъи иҷтимоӣ, дорой, мансубияти наҷодӣ ва миллӣ, забон, ҷинс, ақидаи сиёсӣ, эътиқоди динӣ, навъу хусусияти қор, ҷои истиқомат ва ҳолатҳои дигар тамоми ҳуқуқу озодихоро қафолат дода буд (банди 10). Дар банди мазкур ҳамчунин қафолати ҳуқуқу озодихо мувофиқи меъёрҳои маъмули ҳуқуқи байналмилалӣ қафолат дода шуда буданд. Сипас **Конституцияи Тоҷикистон** аз 6-и ноябри соли 1994 дахлнопазир ва фитрӣ будани ҳуқуқҳои инсонро (моддаи 5) ва афзалияти санадҳои ҳуқуқи байналмилалиро дар низоми ҳуқуқи кишвар эълон намуд (моддаи 10). Дар заминаи ин ҳуччатҳои миллӣ ҷараёни ворид гаштани ҷумҳурӣ ба ҷомеаи ҷаҳонӣ оғоз гардид, Тоҷикистон омодагӣро ба амалӣ намудани арзишҳои ҳуқуқи башар, аз он ҷумла, дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, ошқоро эълон намуд.

Сипас дар асоси Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 9 апрели соли 1997 «**Дар бораи сиёсати ҳуқуқӣ ва тарбияи ҳуқуқи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон**» дар ҷумҳурӣ «**Барномаи таълим ва тарбияи ҳуқуқи шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон**» таҳия гардид. Ин барнома бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 августи соли 1997 «**Дар бораи як қатор ҷораҳои бехтар намудани таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ва қори ҳуқуқӣ дар ҷумҳурӣ**» тасдиқ гардид. Дар барномаи мазкур зарурати таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон таъкид гардидааст. Дар заминаи ин санадҳо ва ҳуччатҳои меъёрӣ таҳияи барномаҳои таълимӣ ва нақшаҳои қорӣ дар дохили вазорату идораҳо оғоз гардид, конференсу семинарҳои байналхалқӣ ва миллӣ гузаронида шуданд.

Аммо таҷрибаи қор дар ин самт зарурати баланд намудани сифати

таълимро дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон талаб намуд. Илова ба ин, низоми ягонаи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ташаккул наёфта буд.

Бо ин мақсад дар асоси Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-и декабри соли 1999 «Дар хусуси вусъати раванди демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ дар ҷумҳурӣ», тибқи талаботи Конститутсия, қонунҳои ҷумҳурӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, бо дар назардошти принципҳо, мақсад ва вазифаҳои Эълומияи умумии ҳуқуқи башар, Паймони байналхалқӣ доир ба ҳуқуқи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, Паймони байналмилалӣ доир ҳуқуқи шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, бино ба Дахсолаи эълонгаштаи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон (1995-2004) Барномаи «Системаи давлатии омӯзиши соҳаи ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (минбаъд Барнома) қабул гардид. Барнома аз ҷониби Маркази тадқиқи стратегияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо иштироки мутахассисони Дастгоҳи иҷроияи назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати адлия, Вазорати маориф, дигар вазорату идораҳои дахлдор таҳия гашт.

Мақсаду вазифаҳои таълими ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ кадомҳоянд? Чарабни ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон дар кишвари мо чӣ тавр сурат мегирад?

Тибқи ин Барнома таъмини риояи ҳуқуқи ва озодиҳои асосии инсон вазифаи аввалиндараҷа эътироф гашта, ба он байни вазифаҳои дигар афзалият дода мешавад.

- 1. Барои тақмили самараноки омӯзиши соҳаи ҳуқуқи инсон дар Тоҷикистон кадом санадҳо қабул гардидаанд?*
- 2. Дар ин замина дар мактабҳои таҳсилоти умумӣ кадом фанни нав қорӣ карда шудааст?*

2. МАҚСАДУ ВАЗИФАҲОИ ТАЪЛИМИ ҲУҚУҚИ ИНСОН ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН. Барома ба *мақсади* вусъати раванди демократикунонии ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ, амалӣ гаштани ҳуқуқи озодиҳои конститутсионӣ, баланд бардоштани сатҳи фарҳангии ҳуқуқии аҳоли, ташаккули масъулият ва эҳтироми қонунҳо, дарки ягонагии ҳуқуқ ва вазифаҳо қабул шудааст. Барнома *вазифаҳои* зайлро пеш мегузорад: беҳтар намудани эҳтирому ҳифзи ҳуқуқи озодиҳо; таҳияи стратегияи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон; таъсиси муассисаву ташкилотҳои марказиву маҳаллии марбут ба таълими ҳуқуқҳои инсон; пешгирии қонуншиканӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои

инсон; такмил ва таҳияи барномаву васоити таълимӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон; истифодаи сарчашмаҳои мухталиф, услубҳои гуногун дар ҷараёни таълими ҳуқуқи инсон; мусоидат намудан ба иҷрои вазифаҳои байналмилалӣ ба зимма гирифтаи давлат дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон; мусоидат намудан ба ворид гаштани талаботи санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ба қонунгузорию милли; фароҳам овардани шароит барои ҳамкории ташкилотҳои ҳуқуматӣ, ғайриҳуқуматӣ, воситаҳои ахбор ва воҳидҳои дигари ҷомеаи шаҳрвандӣ дар ҷараёни татбиқи ҷорабиниҳои марбут ба ҳуқуқҳои инсон; тарғибу ташвиқи асноди байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, алалхусус, бо иштироки васеи воситаҳои ахбори омма.

Таълиму тарбия дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон дар низоми Вазорати маорифи ҷумҳурӣ дар заминаи Конститутсияи Тоҷикистон, қонунҳои ҷумҳурӣ, фармонҳои сарвари давлат, қарорҳои Ҳуқумат, ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ, аз он ҷумла, Барнома ба роҳ монда мешавад. Тибқи ин ҳуҷҷатҳо дар замони истиқлолият дар ҷумҳурӣ омӯзиши фанни «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» дар синфҳои 8-9 мактабҳои миёна, фанни «Ҳуқуқ» дар макотиби миёнаи касбӣ, «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» дар ҳамаи мактабҳои таҳсилоти олии касбӣ ҷорӣ гашт. Аз соли 1998 сар карда дар ҳамаи мактабҳои олии имтиҳони қабул аз фанни «Асосҳои давлат ва ҳуқуқ» ҷорӣ гардид. Дар барномаҳои таълимии мактабҳои олии касбӣ омӯзиши асосҳои давлату ҳуқуқ пешбинӣ шуд. Дар як қатор мактабҳои олии факултаҳои ҳуқуқшиносӣ, шӯъбаҳои «ҳуқуқшинос», «ҳуқуқшинос-психолог», «ҳуқуқшинос-омӯзгор» ташкил шуданд. Хуллас, таълими васеи асосҳои давлат ва ҳуқуқ ба роҳ монда шуд.

Аммо низоми то ин дам мавҷудаи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон нокифоя буда, такмили минбаъдаи худро талаб намуд. Аз ҷумла, фанни мустақили «Ҳуқуқи инсон», пеш аз ҳама дар мактабҳои таҳсилоти умумии миёна пешбинӣ нагашта буд. Ҳол он ки ҷорӣ кардани таълими ҳуқуқҳои инсон, дар баробари асосҳои давлату ҳуқуқ, талаби ҷомеаи ҷаҳон, пеш аз ҳама, ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ буда, ҷузъи асосии фарҳанги ҳуқуқҳои инсон аст. Омӯзиши танҳо асосҳои давлат ва ҳуқуқ дар ин самт нокифоя аст. Аз ин лиҳоз дар Барномаи мазкур зарурати ҷорӣ намудани фанни «Ҳуқуқи инсон» дар муассисаҳои таълимӣ махсус таъкид гардид. Дар ин Барнома ҳамчунон дигар камбудихо дар соҳаи ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ қайд шуданд, аз қабили нарасидани кадрҳои касбии педагогии соҳаи таълими асосҳои давлат ва ҳуқуқ, истифодаи кадрҳои маълумоти касбии ҳуқуқшиносӣ надошта дар ин самт,

танқисӣ дар таъминоти моддӣ-техникии мактабҳо, норасоии адабиёти таълимӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, набудани концепсияи таълими ҳуқуқҳои инсон, амал накардани маҳфилҳо оид ба таълими ҳуқуқи инсон ва марказҳои махсуси машваратӣ дар мактабҳо.

Бо мақсади бартараф намудани камбудҳои дар соҳаи таълими ҳуқуқҳои инсон ва баланд бардоштани сифати таълим Барнома зарурати андешидани чораҳои зайлро пешбинӣ намуд: ҷорӣ намудани фанни «Ҳуқуқи инсон» дар ҳамаи муассисаҳои таълимии миёна; таъмини муассисаҳои таълимӣ бо маводи таълимӣ-методӣ; ҷоннок намудани истифодаи воситаҳои ахбор дар қори иттилоотӣ-маърифатӣ; таъсиси маҳфилҳо оид ба ҳуқуқҳои инсон дар Маркази кӯдакон ва наврасон, мактабҳо, муассисаҳои дигари таълимӣ; ташкили маркази машваратии ҳуқуқҳои инсон дар мактабҳо; наشري оммавии китобҳои мухталиф дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон ва ҳуқуқҳои кӯдак; тадқиқи вазъи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ; истифодаи воситаҳои муосири техникӣ; омӯзиши таърихи ҳуқуқи миллӣ, таҷрибаи давлатҳои мутамаддин дар соҳаи таълими ҳуқуқи инсон.

Тибқи талаби Барнома дар ҷумҳурӣ аз ҷониби мутахассисони Вазорати маориф, устодони факултаи ҳуқуқшиносии Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон, мутахассисони ташкилотҳои байналмилалӣ воқеъ дар Тоҷикистон, бо иштироки Вазорати маориф, Пажӯҳишгоҳи илмҳои педагогии Академияи илмҳои педагогӣ, Идораи Комиссари Олии СММ оид ба ҳуқуқҳои инсон (Лоихаи минтақавӣ дар Осӣи Марказӣ – Тоҷикистон), Шӯъбаи СММ оид ба истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон, Маркази Тоҷикистони Ташкилоти Амният ва Ҳамкории Аврупо барномаи таълимии фанни «Ҳуқуқи инсон» ва нахустин китоби дарсии «Ҳуқуқи инсон» барои хонандагони мактабҳои миёна таҳияву нашр гардид. Тибқи ин барномаи таълимӣ омӯзиши *фанни мустақили «Ҳуқуқи инсон»* дар мактабҳои таҳсилоти умумии миёнаи ҷумҳурӣ (барои хонандагони синфҳои 10-11) дар ҳаҷми 136 соат сурат мегирад. Дар доираи ин ҳаҷми соат мафҳуми моҳияти ҳуқуқи инсон, таърихи ташаккули афкори ҳуқуқии инсон бо дар назардошти таҷрибаи ҷаҳониву ватанӣ, принципҳо ва намудҳои ҳуқуқи инсон, асосҳои маҳдудгардии ҳуқуқҳои инсон, таносуби ҳуқуқҳои инсон бо сиёсату ахлоқ, ҳуқуқҳои инсон дар шароити бунёди давлати ҳуқуқӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, ҳуҷжатҳои марбут ба ҳуқуқҳои инсон, вазъи ҳуқуқии инсон ва шаҳрванд, ҳуқуқу озодихои шахсӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ, вазифаҳои асосии фард, механизмҳои миллӣ ва байналхалқии ҳифзи ҳуқуқҳои инсон омӯхта мешаванд.

Дар таълими фанни «Ҳуқуқи инсон» дар синфи 11 ҳуқуқҳои инсон дар шароити вусъати равандҳои глобалӣ, ҷаҳоншиносии ташкилотҳои байналмилалӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, моҳияти ҳуқуқ ба ҳаёт, норавоии шиканҷа ва ҷазоҳову муносибати бераҳмона нисбати инсон, ҳуқуқҳои кӯдак, занон, ашхоси дорои қобилияти маҳдуд, пиронсолон, ҳуқуқҳои ақалиятҳои миллӣ, ҳуқуқҳои муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, ҳуқуқҳои гурезагон ва муҳоҷирони иҷборӣ таносуби ҳуқуқҳои инсон ва ҳуқуқи гуманитарӣ, ташаққули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон мавриди омӯзиши муфассал қарор мегиранд.

Аммо ташаққули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон танҳо бо таълими ҳуқуқи инсон дар мактабҳои таҳсилоти умумии миёна маҳдуд буда наметавонад. Ташаққули фарҳанги ҳуқуқи инсон аз синни томактабӣ оғоз гардида, дар тӯли ҳаёти минбаъдаи инсон идома меёбад. Таълими ҳуқуқҳои инсон гурӯҳҳои мухталифи аҳолии синнашон гуногунро фаро мегирад. Ба ибораи дигар фарҳанги ҳуқуқҳои инсон – ин фарҳанги кулли аҳоли ва ҷомеа аст, он мазмуни ҳам дохилидавлатӣ ва ҳам байналмилалӣ дорад.

Дар Тоҷикистон таълиму тарбия дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон *бахшҳои* зеринро дар назар дорад: дар муассисаҳои томактабӣ, дар синфҳои ибтидоӣ (синфҳои 1-4), байни наврасон (синфҳои 5-9), дар синфҳои болоӣ (синфҳои 10-11), дар омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ, техникуму коллеҷҳо, дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, дар соҳаи тайёр намудани кадрҳо дар аспирантура, докторантура ва муассисаҳои тақмили ихтисос. Илова ба ин, ташаққули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон маърифатнокии аҳолиро низ дар назар дорад. Бо ин мақсад таълими хизматчиёни давлатӣ, хизматчиёни ҳарбӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, коркунони корхонаву ташкилот ва муассисаҳои гуногун новобаста аз шаклҳои моликият, маърифатнок намудани кӯдакони ятим, кӯдакони бе парастормонда, кӯдакони маъҷуб, кӯдакони аз оилаҳои камбизоат, занон, нафақахӯрон, муҳоҷирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо, гурезагон, ашхоси дастгири маҳбӯсгашта аз аҳамият холӣ нест.

Ташкили таълими ҳуқуқҳои инсон ва низоми идораи он дар Тоҷикистон аз *ҷор сатҳ* иборат аст: 1) сатҳи ҷумҳуриявӣ – Ҳуқумати Тоҷикистон, вазоратҳои маориф, адлия, амният, қорҳои дохилӣ, дигар вазорату идораҳои мутасаддӣ; 2) сатҳи вилоятӣ ва шаҳрӣ (шаҳри Душанбе) – раисони вилоятҳо ва шаҳри Душанбе, идораҳои вилоятии маориф, адлия ва мақомоти дигари мутасаддӣ; 3) сатҳи ноҳиявӣ – раисони ноҳия, шӯъбаҳои ноҳиявии маориф, қорҳои дохилӣ ва дигар мақомоти дахлдор; 4) сатҳи худидоравӣ – ҷамоати шаҳраку дехот.

Гайр аз давлати Тоҷикистон дар тарбияву таълими ҳуқуқҳои инсон боз кадом воҳидҳои ҷомеаи шахрвандӣ саҳм доранд? Иштироки ташкилотҳои байналхалқӣ дар ин самт чӣ гуна аст?

Ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон иштироки фаъолонаи иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, воситаҳои ахбори омма, оила, мактаб, аҳолиро дар тарғибу ташвиқи арзишҳои ҳуқуқи башар, тарбияву таълими ҳуқуқҳои инсон дар назар дорад.

1. Оид ба мазмуни таҳсилоти фанни ҳуқуқи инсон барои мактаби миёнаи таҳсилоти умумӣ чӣ иттилоъ дорад?

3. ИШТИРОКИ АҲЛИ ҶОМЕА ДАР ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯИ ҲУҚУҚИ ИНСОН.

Ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон кори тамоми аҳоли, ҷомеа ва давлат буда, саҳми мақомоти давлат, хизбҳои сиёсӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои худфаъолияткунанда, воситаҳои ахбор, гурӯҳҳои мухталифи аҳолии кишварро металабад. Иштироки сохторҳои мухталифи ҷомеаи шахрвандӣ дар ин кор дар заминаи ҳаёти демократии ҷомеа, гуногунии мафкуравӣ ва сиёсӣ сурат мегирад. Илова ба ҳамаи ин, ташкил ва идораи таълим дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон гайримарказонида шудааст. Ҳукумат ва мақомоти марказӣ як қатор ваколатҳоро дар соҳаи тарбияву таълими ҳуқуқҳои инсон ба зиммаи ташкилотҳои гайриҳукуматӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятии шахрвандон гузоштаанд, ки айни замон имкони истифодаи озодонаи захираҳои инсонӣ, моддиву молиявиро аз ҷониби онҳо муҳайё месозад. Баҳри таъмини муташаккили фаъолияти мақомоти давлат, муасисаҳои таълимӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ Вазорати адлияи ҷумҳурӣ нақши ҳамохангсозро мебозад. Дар таъмини ин муташаккили ҳамчунин фармонҳои сарвари давлат, қарорҳои Ҳукумат, таҳияи барномаи давлатӣ дар соҳаи ҳуқуқҳои инсон, барномаву дастурҳои Вазорати маориф нақши ҳалкунанда доранд.

Дар замони инқилоби ҷаҳонии иттилоотӣ-технологӣ саҳми воситаҳои ахбор дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ торафт меафзояд. Нақши воситаҳои ахбори кишвар дар тарғиби арзишҳои ҳуқуқи башар, бархурдор намудани аҳоли аз онҳо, паҳн намудани иттилоот байни гурӯҳҳои бештари аҳоли калон аст. Дар заминаи кафолати конститусионии озодии иттилоот истифодаи воситаҳои ахбор аз ҷониби аҳолии Тоҷикистон вусъат

меёбад. Таъсиси рӯзномаву маҷаллаҳои нав, телевизиони «Сафина», барномаҳои радио аз вусъати омӯзишу таълими арзишҳои ҳуқуқи башар дар воситаҳои ахбори ҷумҳурӣ шаҳодат медиҳанд.

Фарҳанги ҳуқуқҳои инсон, ки ҳоло дар Тоҷикистон ташакку меёбад, ҷузъи фарҳанги башар аст.

Барои ҳамин дар ташаккули фарҳанги ҳуқуқҳои инсон дар ҷумҳурӣ саҳми *ташкилотҳои байналмилалӣ* (намоёндагии Шӯъбаи СММ оид ба истиқрори сулҳ дар Тоҷикистон, Хазинаи кӯдакони СММ, Хазинаи СММ баҳри инкишоф ба манфиати занҳо, Ташкилоти байналхалқии меҳнат, Ташкилоти байналмилалӣ муҳоҷирон, Идораи Комиссари Олӣ оид ба гурезаҳо, Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо, Кумитаи Байналмилалӣ Салиби Сурх ва ғ.) назаррас аст.

1.Кадом созмонҳои байналмилалӣ дар омӯзиши соҳаи ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ишрат меварзанд?

Мафҳумҳоро дар ёд доред: *Эъломияи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон, соҳаи ҳуқуқи инсон, демократикунони ҳаёти ҷамъиятию сиёсӣ, сиёсати давлатии таълим, низомии давлатии таълим дар соҳаи ҳуқуқи инсон, фанни ҳуқуқи инсон, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ, фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.*

Савол ва супоришҳо:

1. Ба ташкили таълими ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чӣ гуна аҳамият дода мешавад?
2. Дар ин самт дар солҳои истиқлолият кадом асноди ҳуқуқии муҳим қабул шудаанд?
3. Таълими ҳуқуқҳои инсон дар Тоҷикистон дар заминаи кадом санадҳои меъри ҳуқуқӣ сурат мегирад ?
4. Мақсаду вазифаҳои таълими соҳаи ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз чӣ иборатанд?
5. Нақши сохторҳои гуногуни ҷомеаи Тоҷикистон дар таълими ҳуқуқи инсон чӣ гуна аст ?
6. Дар мактабе, ки он ҷо таҳсил доред, таҳлили тарзи ташкили таълими ҳуқуқи инсонро дар иртибот бо талаботи ҳуҷҷатҳои миллӣ ва байналмилалӣ мустақилона анҷом дода, норасоҳои ин корро ошкор (агар ҷой дошта бошанд) сохта, баҳри тақмили он тақлифҳои муфид пешниҳод намоед.

МУНДАРИЧА

Сарсухан 3

ФАСЛИ IV. ҶАҲОНИ ҲОЗИРА ВА ҲУҚУҚҶОИ ИНСОН ... 7

БОБИ 1. ҶАҲОНИШАВӢ ВА ҲУҚУҚҶОИ ИНСОН 7

§1. Ҷаҳонишавӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон 7

§ 2. Ифротгароӣ ва масъалаи ҳуқуқи инсон 16

§ 3-4. Масъалаҳои экологӣ ва ҳуқуқи инсон 22

§ 5. Демография ва ҳуқуқи инсон 33

§ 6-7. Масъалаҳои ниғаҳдории тандурустӣ ва ҳуқуқи инсон 38

§ 8. Масъалаҳои риояи ҳуқуқҳои дастаҷамъӣ дар ҷаҳон ва
Ҷумҳурии Тоҷикистон 46

**БОБИ 2. ҶАЪОЛИЯТИ СОЗМОНҶОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ
ОИД БА ҲУҚУҚИ ИНСОН 55**

§ 9. Ҷаъолияти созмонҳои байналмилалӣ соҳаи ҳуқуқи инсон
дар Ҷумҳурии Тоҷикистон 55

§ 10. Ҳазинаи кӯдакони СММ (ЮНИСЕФ) 64

§ 11. Ҳазинаи СММ оид ба рушд ба манфиати занон
(ХСММРМЗ - ЮНИФЕМ) 67

§12. Ташкilotи Байналмилалӣ Меҳнат ва Созмони
Байналмилалӣ Муҳоҷират 73

§ 13. Идораи Комиссари олии СММ оид ба гурезаҳо 82

§ 14. Созмони амният ва ҳамкорӣ Дар Аврупо 87

§ 15. Кумитаи байналмилалӣ Салиби Сурх 95

БОБИ 3. ҲУҚУҚ БА ҲАЁТ 102

§ 16. Арзишмандӣ ва беназирии ҳаёти инсон 102

§ 17. Ҷазои қатл: Ҷонбодрон ва муқобилон 108

**БОБИ 4. ОЗОДӢ АЗ ШИКАНҶА, МУНОСИБАТ ВА ҶАЗОИ
ЗОЛИМОНА 116**

§18. Мафҳуми шиканҷа, муносибати золимона ва ҷазо 116

§ 19. Конвенсияи СММ ба муқобили шиканча ва намудҳои дигари муносибат ва ҷазои золимона, ғайриинсонӣ ва шаъну шарафи инсонро пастзананда 122

БОБИ 5. ҲУҚУҚҲОИ КҶДАК 128

§ 20. Кӯдакон-гурӯҳи ба ҳимоя эҳтиёҷманди иҷтимоии аҳоли . 128

§ 21. Конвенсияи СММ дар бораи ҳуқуқҳои кӯдак 133

§ 22. Масъалаҳои риояи ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии кӯдак 139

§ 23. Ҳифзи кӯдак аз зӯрварӣ ва истисмор 144

§ 24. Иҷрои адолати судӣ нисбат ба ноқилогон 150

§ 25. Махсусиятҳои адолати судӣ нисбат ба парвандаҳои ноқилогон аз рӯи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон . 154

БОБИ 6. ҲУҚУҚҲОИ ЗАНОН 157

§26. Баробарӣ ва эҳтироми байниҳамдигарии мардҳо ва занҳо 157

§27. Мақоми зан дар оила ва ҷомеа 163

§ 28. Конвенсияи СММ дар бораи барҳам додани тамоми шаклҳои таъбиз нисбати занон 170

§29. Масъалаи зӯрварӣ нисбати занон 176

БОБИ 7. ҲУҚУҚИ АШҲОСИ ИМКОНИАТАШОН МАҲДУД ВА ПИРОНСОЛОН 179

§ 30. Ашҳоси имконияташон маҳдуд ва пиронсолон ҳамчун гурӯҳҳои иҷтимоии ба ҳимоя эҳтиёҷманд 179

§ 31. Муқаррароти байналмилалӣ ба ҳимояи ҳуқуқҳои ашҳоси имконияташон маҳдуд 184

§ 32. Масъалаи риояи ҳуқуқи ашҳоси имконияташон маҳдуд дар Тоҷикистон 192

§ 33. Эҳтироми пиронсолӣ - қарз ва шаъну шарафи ҳар як инсон 200

БОБИ 8. ҲУҚУҚҲОИ АҚАЛЛИЯТҲОИ МИЛЛӢ 208

§34. Чумҳурии Тоҷикистон – давлати сермиллат. Ақаллиятҳои миллӣ 208

§ 35. Конвенсияи СММ оид ба барҳам додани таъбизи наҷодӣ . 216

§ 36. Риояи ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ 219

**БОБИ 9. ҲУҚУҚҲОИ МУҲОЧИРОНИ МЕҲНАТӢ ВА
АЪЗОИ ОИЛАҲОИ ОНҲО 224**

- § 37. Конвенсияи байналхалқӣ оид ба ҳифзи ҳуқуқҳои ҳамаи
муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаҳои онҳо 224
- §38. Масъалаҳои риояи ҳуқуқҳои муҳочирини меҳнатӣ 233

**БОБИ 10. ҲУҚУҚҲОИ ГУРЕЗАҲО ВА МУҲОЧИРОНИ
ИЧБОРӢ 239**

- §39. Гурезаҳо ва муҳочирони иҷборӣ ҳамчун гурӯҳҳои
иҷтимоии ба ҳимоя эҳтиёҷманд 239
- §40. Конвенсияи СММ оид ба мақоми гурезаҳо ва масъалаҳои
ҳимояи ҳуқуқҳои онҳо 246
- §41. Масъалаҳои риояи ҳуқуқи муҳочирони иҷборӣ 254

**БОБИ 11. ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН ВА ҲУҚУҚИ
ГУМАНИТАРӢ 260**

- §42. Ҳуқуқҳои инсон ва қоидаи ҷанг 260
- §43. Конвенсияҳои Женева 268
- §44. Масъалаҳои иштироки кӯдакон дар низоъҳои
мусаллаҳона 277

**ФАСЛИ V. ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН – АСОСИ
РУШДИ ҚОМЕАИ ШАҲРВАНДӢ ВА УСТУВОРИИ
ДАВЛАТ 284**

**БОБИ 12. ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚҲОИ ИНСОН ВА ҲУҚУҚИ
МАДАНИЯТ 284**

- § 45. Мафҳуми фарҳанги ҳуқуқи инсон ва фарҳанги ҳуқуқӣ 284
- § 46. Тоқатпазирӣ, бидуни зӯроварӣ ва муколама 289
- § 47. Фарҳанги пешбурди музокирот 296

**БОБИ 13. ТАШАККУЛИ ФАРҲАНГИ ҲУҚУҚИ ИНСОН
ДАР ҶАҲОН ВА ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН 302**

- § 48. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар қомеаи башарӣ ... 302
- § 49. Ташаккули фарҳанги ҳуқуқи инсон дар Ҷумҳурии
Тоҷикистон 309

**Т.Н.Зиёзода, М.А.Махмудов, А.Г.Холиқов,
З.Искандаров, Р.Ш.Сотиволдиев, Ш.М.Менглиев,
Ф.Лутфонов, Р.Ф.Салихова, Н.Муродова**

ҲУҚУҚИ ИНСОН

Human Rights

*Китоби дарсӣ барои синфи 11
Наири дуюм*

Зери таҳрири умумии номзади илмҳои педагогӣ
Т.Н.Зиёзода

Роҳбари нашр: *Исан Ҳасанов*
Мухаррири техникӣ: *Абдулваҳҳоби Аваз*
Мухаррир: *Саидаҳмад Қаландар*
Мусахҳех: *Баҳринисо Холова*
Таррохи компютер: *Фаридуллоҳ Исматуллоҳ*

Ба матбаа 25.06.11 супорида шуд. Ба чопаш 29.07.11 имзо шуд.
Коғазӣ офсет. Чопӣ офсет. Андозаи 60x90 1/16. Ҷузъи чопӣ 20.
Супориши № 08. Адади нашр 20 000.

**Чамбияти дорой масъулияташ маҳдуди “ТоРус”
ш. Душанбе, шоҳроҳи Айнӣ, км. 5-ум.**

**Комбинати полиграфии Душанбе
734063, ш. Душанбе, кӯчаи Айнӣ 126**